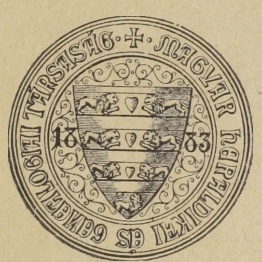
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR

TIZEDIK KÖTET

1892-DIK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MDCCCXCII.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló czikkek.

Csergheő Géza	A «Török» családok *(két czímerrajzzal)*	28
Csoma József	Magán czímer-adomány	51
— —	Kőszegi László czímerlevele *(színes czímerképpel)*	72
— —	Az olasz renaissance a magyar heraldikában *(kilencz czímerrajzzal)*	157
— —	Jobbágy nemesítések	187
Décsényi Gyula	A somkereki Erdélyi család 1415. évi czímereslevele és nemzedékrendje *(színes czímerképpel)*	105
— —	Magyar heraldikai emlékek külföldi czímeres-könyvekben (I. A magyar király czímeres tornaöltözete a XV. században, *színes képmelléklettel.* II. A Manesse-codex magyar lobogója)	181
Dudás Gyula	Czímeres nemeslevelek Bács-Bodrogh vármegye levéltárában	51
Fejérpataky László	Örökös naptár	48
— —	Három királyi pecsét. (1. Szt. László pecsétje. 2. Kálmán király pecsétje. 3. II. Béla pecsétje.) *Három pecsétrajzzal*	133
— —	A csatári és szedikerti Hofman család	147
— —	Titkári jelentés a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről	190
Ghyczy Pál	Nagybaráthi Huszár János czímerlevele, 1572. *(egy czímerrajzzal)*	101
Kandra Kabos	Az Aba-származású Debrei-család	183
Dr. Karácsonyi János	A Geisa név kiejtése. I. A Gecse kiejtés védelmére	38
Károlyi Árpád	Bihácsvidéki bevándorló «vlachok» és czímerök a XVI. század végéről *(egy czímerrajzzal)*	57
Kis Bálint	Erdély régi családai. A körispataki Kálnoky-család	83
— —	Erdély régi családai. (I. A szunyogszegi vagy fogarasi Maylád-család. II. Az osztopáni Perneszy család. III. A zabolai Basa család	130
— —	A homoród-szentpáli Szentpáli család	177
Dr. Komáromy András	Magyar nemzetségek	14
— —	A homoród-szentpáli Szentpáli család	139
Lehoczky Tivadar	A derczeni Dercsényi család	146
Myskovszky Viktor	Bártfa város legrégibb pecsétjei és czímere *(öt rajzzal)*	125
Nagy Géza	A Geisa név kiejtése. II. Gyejcsa és Gecse	42
— —	Az Oslu nemzetség eredete	75
— —	A régi magyarok személynevei. (Nomenclator Hungarorum Antiquorum. Irta Kubinyi Ferencz. 1892. 1 füzet.) Könyvismertetés	95
Pór Antal	Genealogiai kérdések. (I. Gergely választott esztergomi érsek származása 1298—1303. II. A Nagymartoniak és Kanizsaiak közötti rokonság. III. A tengeri kigyó vagyis ama bizonvos László vajda nemzetsége. IV. Miklós esztergomi érsek 1350—1357.)	121
B. Radvánszky Béla	Zemlényi Dávid czímerlevele 1418-ik évből *(színes czímerképpel)*	12
Stessel József	Az Athinai család történetéhez	186
Dr. Szombathy Ignácz	A tirnai és beczkói Szombathy család *(egy czímerrajzzal)*	86
Tagányi Károly	Vélemény Makó város czímeréről	197
Thallóczy Lajos	Hervoja herczeg és czímere *(két rajzzal)*	1
Thaly Kálmán	Adalékok a Rákóczi-ház nemzedékrendjéhez	153
Dr. Wertner Mór	Két régi család. (I. Az Athinaiak. II. Az óvári és vöröskői Wolfart család)	64
— —	A Frankóiak	113
— —	Családtörténeti adalékok. (I. Az első Kórógyiak. II. A Tornaiak ősei. III. Pótlékok az ónodi Czudarok nemzedékrendjéhez)	166

2. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései --- --- --- --- --- --- 53, 100, 149, 188, 189
A bécsi «Adler» cs. kir. heraldikai társaság új alapszabályai--- --- --- --- --- --- --- --- 102
Szakirodalom: Az Anjoukori Okmánytár VI. kötete, DÉCSÉNYI GYULÁ-tól --- --- --- --- --- --- --- --- 54
A Siebmacher-féle magyar czímereskönyv XXVI. és XXVII. füzetei --- --- --- --- --- --- 55, 150
Hunyadmegye Sztrigy-melléki részének és nemes családainak története --- --- --- --- --- --- 56
Magyar viseletképek czímeres leveleinkben. D. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 103
Kiskárpáti Emlékek --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 103
A Komárom vármegyei és Komárom városi tört. és rég. egylet 1891. évi jelentése --- --- --- 103
A benedekfalvi Luby és az ezzel egy törzsből eredő családok leszármazási táblája--- --- --- --- 104
Le blason héraldique. J. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 104
Pozsony város története --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 150
Az erdélyi szászok Oklevéltára. D. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 151
A székesi gr. Bercsényi család történetének III-ik kötete --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 152
A Podmanyiczky család --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 152
Különnyomatok a Turulból --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 152
Középkori sírkövek. J. R. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 198
A magyar nemzetségek a XV. század közepéig, II. köt. D. Gy. --- --- --- --- --- --- --- --- 199
Az alsó-csernátoni Cseh család története --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 200
Kis nemesi élet Békésmegyében --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 200
Helyreigazítás, DÉCSÉNYI GYULÁ-tól --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 56
Hibaigazítás --- 104

HERVOJA HERCZEG ÉS CZÍMERE.[1]

(Felolvastatott a M. T. Akadémia II. osztályának 1892. jan. 11 ülésében.)

I.

Hervoja Horvatinics Vukacznak a fia, ki Tvartko bán, később bosnyák király idejében előkelő szerepet játszott. Hrvatin, a család megalapítója Subics Pál és Mladen horvát bánok rokona volt s a mai Bosznia éjszak-nyugati részeiben (partibus inferioribus Bosniæ) terjedelmes birtokokat szerezvén, nagy befolyású emberré lett.[2]

Hervoja a jól megvetett alapon a család legtekintélyesebb tagjává válik. Három évtized (1386—1416) folytán minden irányban döntő szerepet játszik. Tvartko király iskolájában növekedvén, ennek halála után a gyönge bosnyák királyok mellett afféle Major Domus tisztét viseli, csak hogy névleges urait még arra sem tartja érdemeseknek, hogy legalább az ő nevökben járjon el. Valósággal megilleti a «regulus Bosnensis» czím, melyen az oklevelek és krónikák emlegetik. Hatalma első sorban abban a mélyreható forrongásban nyilvánúl, mely Nagy-Lajos király halála után Horvát- és Bosnyákországot elfogta, s 1408-ig folytonos villongásokra adott alkalmat.

Hervoja testvéröcscsével Vukkal együtt már Kis-Károlynak is hatalmas pártosa volt és nagy szolgálatokat tett neki.[1] Midőn Horváthy János 1392-ben a kiskorú Nápolyi László nevében, mint az ország főkapitánya, a közjogilag törvényes nő-ág ellenében az Anjou-ház férfiágának jogait vitatja, Hervoja bosnyák vajda, akkor Dalmáczia és Horvátország ellenbánja, melléje áll. Nem czélunk ez alkalommal e forrongás részleteivel foglalkozni, csak jelezzük, hogy mi azt a magyar birodalomnak, mint keleti hatalomnak történetében fordulónak tartjuk. Nem horvát nemzetiségi mozgalom az, a minőnek a horvát írók s ez egyszer igen tévesen Szalay László is jellemzik, hanem a Balkán-félsziget nyugati részének s hazánknak egy nemzetközi jellegű történeti momentuma, mely a török hódításnak præludiumát képezi. Vasfejű és kőszívű embereknek mondják a szerb hős költemények hőseiket, bajvívó vitézeiket. S e tusákban valóban ilyenek állanak szemben egymással. Egyfelől Horváthy János és Hervoja, másfelől Zsigmond törhetetlen hűségű támaszai: a Garayak s Maróthy János mérkőznek egymással. Rájok nézve személyes harcz ez, melyben megfeszítik s érvényesítik mindazt, a mit a természet az emberbe írtó anyagkép oltott: gyűlöletet s bosszút, kíméletlenséget s vadságot. Ez eseményeken csakugyan végig vonúl az a közhelylyé vált vörös

[1] Missale Glagoliticum Hervoiæ Ducis Spalatensis. Recensuerunt V. Jagić, L. Thallóczy, F. Wickhoff. Vindobonæ. 1891. Kiadta a bosnyák országos kormány. A Missale történeti és heraldikai vonatkozásait illető részt van szerencsém ezennel a t. szerkesztőség rendelkezésére bocsátani.

[2] Anjoukori Okmánytár VI. 546.

[1] Nápolyi lev. Reg. Angiovina 362. 1391 jul. 17.

fonal: a *vér*. A személyes indokokat csakis így érthetjük meg, így azt a folyton változó képet, melyet a küzködő felek nyújtanak.

1393-ban Horváthy pártja elbukik, a vezér kegyetlen halállal fizeti meg mindazt, a mit elleneinek vétett. Hervojának választania kell a béke vagy az eltiportatás között. Aláveti magát, s hűséget fogad Zsigmondnak s Máriának.[1]

A gazdag s nagy tekintélyű vajda (1393 jul. 13. öcscsével együtt Velencze befogadja polgárának),[2] csak addig tartja meg szavát, míg közvetlen veszély fenyegeti. Megmarad Nápolyi László pártja élén, s a trónkövetelő nevében, annak jóváhagyásával kegyeket, birtokokat osztogat.[3]

Három tényező alkotta az akkori dalmát-bosnyák társadalmat: az olasz városi elem, a territorialis hatalommal rendelkező Urak s e kettőt a királyi tekintély fűzte össze. Oly szükséges volt ez utóbbi, hogy mikor a királyi felségjogok csak névleg szerepelnek, egy lázadónak sem jut eszébe új szervezetet léptetni életbe. Mindenki a maga javára akarta kiaknázni a király kegyét, s arra törekedett, hogy az az ő tulajdon királya legyen, csak neki adjon, a másiknak pedig parancsoljon s a mije ellenfelének van, azt vegye el tőle. A folytonos tusakodásban elkövetkezett az a pillanat, mikor a dalmát parti városok megunták végre a folytonos adakozó szerepét s egy királyt sem akartak elismerni.[4] A terjeszkedő török hatalom a század végén már érezhető volt az Adria mentén s a dinári Alpesekben is. Nem mi vagyunk az elsők, kik azt a nézetet hangoztatjuk, hogy a balkáni népek, de sőt Magyarország sem tekintették az izlám terjeszkedését a pápa szemeivel. Az a körülmény is mindinkább nyilvánvalóvá lesz, hogy a törökök erejét értékén alúl becsülték, sőt lenézték, s a szultánok ügyes politikával hasznokra fordították a kisebb nemzetek versengését. Hozzájárult mindezekhez, hogy Zsigmond a nikápolyi csata után egy részről válságos helyzetbe jutott, más részről emberei ügyetlenkedtek. Ennek természetes folyománya, hogy Nápolyi László törökbarát pártja fölülkerekedik s 1402-ben majdnem egész Dalmáczia melléje áll.

Hervoja a mozgató erő, látható feje a fölkelésnek. («Hervoja supremus voyvoda regni Bosnæ ac vicarius generalis principum serenissimorum regum regis Vladislai et regis Ostoyæ»). Élén áll a szárazföldi hadaknak és visszaűzi a törvényes horvát bánnak, Ezdegei Bessenyei Pálnak hadait.

1403 julius 9-én László végre személyesen is megjelent nagy kisérettel, — 12 gálya szállítván az élelmet s a szükségeseket — Zárában. Hervoja számos haddal már várta. «Ez ember — úgymond forrásunk — patarenus, de van módja, hogy a szent hitre térjen, ha ugyanis Bosznia őrgrófjának megteszik, a mint a spalatoi érsek, az ő barátja mondja».[1]

E tudósítás érdekes világot vet a vajda viselkedésére. Patarenus, vagyis bogomil volt, mint a bosnyák előkelők nagy többsége. Bogomil voltát bizonyítja a neki ajánlott Hvalj-féle bogomil színezetű szent-írás, mely 1404-ben, Radomirnak a bosnyák bogomil egyház Oregének (Djed, főpap) idejében készült.[2] Mindez azonban, legkevésbé sem akadályozta, hogy Aragoniai Jánossal, a spalatoi érsekkel jó barátságot tartson. Hitbuzgósága csak addig tartott, míg azt jó áron megválthatta. Kétségtelen, hogy katholicismusából sem sok haszna lett volna az egyháznak. Az a kérdés, hogy mit kell értenünk marchionatus, őrgrófság alatt? Hervoja, ki áttérése díjaképp ezt a méltóságot akarta, ekkor:[3] «regnorum Rascie et Bosne supremus vayvoda ac in partibus Dalmatie et Croatie serenissimi principis et domini nostri naturalis, domini Ladislavi, dei gratia Ungarie, Dalmatie, Croatie etc. incliti regis vicarius generalis», vagyis Boszniában és Ráczországban a kir. ha-

[1] 1393 aug. 23. Zuchan várában. Fejér Cod. Dipl. X. 2. 158. Eredetije a bécsi cs. és kir. titk. levélt., másodlata az orsz. levéltárban.

[2] Copia dei Commemoriali VIII. 305. Bécsi titkos levéltár.

[3] 1394 jul. 4. Nápolyi államlevéltár. Reg. Ang. no 363. fol. 187.

[4] Lucius: De regno Dalmatiæ. V. cap. III.

[1] Matheus de S. Miniato secretarius regii consilii civitatis Florentiæ. 1403 jul. 11. Mon Vaticana. Tom. IV. p. 611—12.

[2] Eredetije a bolognai egyetem könyvtárában. Ismertette Racski: Starine I. p. 92—109.

[3] 1402 máj. 15. Kninben kelt s a m. n. múzeumban őrzött oklevelében.

dak fővajdája s a király teljhatalmú kormányzója.

Marchionatus alatt nemérthetünk egyebet, mint azt a czélzatát, hogy László királytól Bosznia azt a részét, mely magán-birtokát képezte, hűbérül, *fejedelmi* jogokkal ruháztassa fel. Czélját el is érte. Kétségtelen, hogy ha László vállalata sikerül még nagyobb jutalmat köthetett volna ki magának. Csakhogy az ifjú király félénk természete[1] eleve is meghiúsított minden merészebb vállalkozást. 1403 aug. 5. Zárában ugyan megkoronáztatta magát, okt. 13-án Spalatoban, 23-án pedig Trauban látjuk a habozó itjút. Hervoja, a Nelipicsekkel s a horvát-dalmát nemesség többségével folyton körülötte van s ő intézi dolgait. A király nagy tisztelettel bánt vele s azzal tüntette ki, hogy megtette Spalato s a közel fekvő szigetek: Curzola, Lesina, Lissa és Brazza herczegének, duxának.[2] Ez a kitüntető adományozás 1403 okt. 13. s nov. 16. közt történt, mert a ragusai köztársaság ez utóbb említett kelettel követeihez adott utasításában már *dux*-nak nevezi, az okt. 13-án még *vajda* Hervoját. Andreis kéziratának följegyzéseit összevetve, úgy sejtjük, hogy okt. 19-én kapta Hervoja e nagy adományt, melylyel elérte a dalmát terra ferma Urainak azt a nagy vágyát, hogy volt saját külön városa a tengerparton, és pedig a legszebb: Spalato lett az övé.

Vajjon ezek után beteljesedett-e a firenzei követnek az a sejtelme, hogy Hervoja csakugyan áttért a kath. hitre — nem tudjuk. A neki ajánlott Hvalj-féle szent-írás 1404-ben, tehát egy évvel később kelt, e miatt azonban bátran tekinthetnők katholikusnak, éppen úgy, minthogy abból, hogy a bosnyák kormány kiadta jelen missaleból — mely római kath. s neki van ajánlva — az ő katholikussága éppenséggel nem következik. Elfogadta ő mind a két hitnek az ajánlatát, nagyon hihető, hogy voltaképen egyikkel sem törődött.

Minden szószaporító hypothesist kerülve, biztosra vehetjük, hogy a teljesen katholikus Spalato herczege és érsekének barátja, már csak saját érdekét tekintve is, új helyzetében nem lehetett a katholicismus nyilt ellensége.

Felesége Ilona, Nelipics János leánya kétségkívül katholikus maradt. Szent Doimo, Spalato s a dalmát kereszténység főszentje ereklyéinek ezüst szekrényére nagy bőkezűséggel 40 márka ezüstöt ajándékozott.[1]

Hervoja Spalato birtokában hatalmas uralkodóvá lesz. Ismételjük, uralkodóvá; nincs ugyan királyi czíme, de a Balkán-félsziget e részén majd egy évtized folyamán, ő az Úr. Akarata nélkül nem történhetik semmi, Osztoja bosnyák királyt 1404-ben ő buktatja el, II. Tvartko (1404—1408), utóbb ismét Osztoja sorsát a herczeg intézi. A tényleges souverainitást tehát nem vitathatjuk el tőle. Egyébként külsőleg is kifejezésre juttatá hatalmát. Szervezett katonaságot tartott, követeket küldött uralkodókhoz, pénzt veretett s fényes udvarban lakott, részint Boszniában: Jajczában, részint Spalatoban. Velencze látta el fényűzési czikkekkel, fegyverekkel s ha megszorult, pénzzel. Jövedelmének főrészét bizonyára a bányák szolgáltatták, melyek akkor virágzó állapotnak örvendtek.

Ugyanebben az időben jutott hatalomra a mai Bosznia s Dalmáczia déli részeiben: Herczegovinában s a Boccheban: Sandalj a Hranicsok közül. Kettőjök közt Hervoja a hatalmasabb, erőszakosabb durvább alak, de vajmi nehéz e két egyvivású jellem különbözőségét földeríteni. Sandalj talán simulékonyabb, ügyesebb, Hervojának ereje elementárisan ható. 1404—1408 közt a két nagy Úr összetart.

Zsigmond Nápolyi László kalandjából sokat tanult. Talán lesz alkalmunk részletesen kimutatni, hogy Zsigmond úgynevezett kegyetlenségei a viszonyok okozta kényszerűségből folytak. Csakis dúló háborúinak, csak a törökbarát lázadók kiméletlen írtásának köszönhető, hogy

[1] 1403 jul. 30. «rex iste mihi satis pavidus videtur» írja a firenzei követ. Mon. Vat. i. k. 615. l.

[2] Lucius lib. V. 1668. kiadás. p. 261. — «Dono a Hervoje — t. i. re Vladislavo la città di Spalato con il titolo di *duca*, insieme con le isole di Corzola, Lesina, Lissa e Brazza, tuttochè queste quattro avesse primieramente donate ad Aluise e Guido Matafari nobili zaratini in ressarcimento del fisco, che per l'aderenze che avevano con Carlo padre d'esso Ladislavo avevano da Sigismondo patito» Paulo de Andreis: Storia della città di Trau. MSS. p. 114/*b*.

[1] 1409 jun. 13. Spalatoi tanácshatározat. Közli Alacsevics: Bulletino di Archeologia e storia dalmata. XIV. p. 74. Meglehet, hogy az ajándék Zsigmond király rendeletét akarta ellensúlyozni s a spalatoiak hűségét Hervoja részére óhajtá biztosítani.

ismét a budai várat uralta az egész ország. Nem csak befelé szilárdult meg ez, hanem kifelé is visszanyerte nemzetközi súlyát, mely szomszédainknál külsőleg is abban nyilvánúl, hogy a dominatio (uraság, ország, ruszág) fogalma, a középkori státus eszméje a magyar *ország* s *ruszág* szóval megy át a dalmaták, ruthének, lengyelek, bosnyákok, szerbek körébe.[1] Zsigmond elég ügyes politikus volt, hogy a Hervoja okozta sérelmeket, mondhatjuk bátran tizenöt esztendős permanens lázadását (1393—1408) elfelejtse, arra fátyolt vessen. Miután Bosznia újra behódolt, Hervoja számot vetett a körülményekkel, ott hagyta végleg Nápolyi László pártját s elment Budára a király színe elé. Nagy kitüntetésekkel fogadták. Zsigmond megerősíté Spalato birtokában, ugyancsak a herczegi czímet is meghagyá nála[2] s fölékesíté a Sárkány-renddel.[3]

A dicsvágyó embernek nagyon jól eshetett a Sárkány-renddel való kitüntetés, hiszen ismeretes, hogy e rendet csak királyok s a legelőkelőbbek kaphatták.[4] Épp a sárkány-rend révén kisértjük meg a glagol-missale chronologiája kérdésének megoldását. Tudvalévő, hogy a Sárkány-rend lovagjai czímerökön a rend jelvényeit alkalmazzák. Kizártnak tartjuk, hogy Hervoja czímerén *ne* alkalmazta volna, s ne követelte volna, hogy czímere festői ezt tekintetbe vegyék. Már most a Sárkány-rend jelvényei 1408 decz. 12. állapíttatának meg,[5] mi tehát azt hisszük, hogy a Sárkány-rend jelvényei nélkül megfestett Missalebéli czímer 1408 előtt, Hervojának Nápolyi László-párti korában készült, s így a Missale is 1408 előtt iratott.

[1] L. a Diplom. Ragusanum-ot.

[2] Kétségtelen, hogy Hervoja herczegsége két ízben dokumentáltatott. A czímet Nápolyi László adja neki. Az erről szóló oklevél, mely 1403. Dalmácziában kelt, bizonyára beiktattatott a kir. regestrumba. Kerestük személyesen kétszer, keresték a nápolyi levéltár tisztviselői, mindeddig siker nélkül. Óváry Lipót lovag sem akadt rá eddigi kutatásaiban. Erős meggyőződésünk, hogy ez oklevélnek meg kell lennie. Nem kevesebb kitartással kutattuk Zsigmond oklevelei közt a ducatus megerősítését, mindeddig nem került elő.

[3] Lucius lib. V. p. 268.

[4] Bécsi titk. levéltár, Reichsreg. E.p. 201. F. 83/*b*, I. 53/*b*.

[5] Bécsi titkos levéltár, Reichsreg. H. 135/*b*.

Zsigmond és Hervoja kibékülésének örömét Nápolyi László gyökeresen megzavarta: 1409-ben százezer aranyon eladta Velenczének Zárát. A köztársaság ildomosan viselkedett, míg a király s a dalmát Urak hadakoztak, de nem szalasztá el az alkalmat, hogy ismét megvesse lábát az Adria túlsó keleti partján. Nem is mozdúlt onnan többé.

Azonközben Hervoja megcsöndesedett, pályája delelő pontjára ért. De Hranicscsal való versengése mindinkább előtérbe lép, mindegyik magának akarja lefoglalni Zsigmondot.

1412-ben Zsigmond Vladiszláv lengyel királylyal Lublinban szerződést köt, melyet Budán pünkösdkor nagy lovagjátékokkal készültek megünnepelni. Közép- és Dél-Európa lovagvilága gyűlt egybe a magyar királyi székvárosban. Bosznia szálas vitézei ez alkalommal előkelő szerepet játszottak. A bécsi titkos levéltárban (Rep. XVI.) őrzik a budai ünnepélyeken megjelent előkelőségek neveinek jegyzékét.

Ott voltak: Zsigmond római és magyar király, Ulászló lengyel király, II. Tvartko Bosznia királya, Lazárevics István szerb despota 2000 lovassal, a korbáviai gróf, egy török herczeg, *Hervoja* Spalato herczege, Albert és Ernő osztrák herczegek, II. Lajos Liegnietz-Briegi herczeg, Henrik Luben, III. Konrad Oels herczege, János münsterbergi herczeg, János Ratibor herczege, Teschen és Troppau herczegei, IX. Henrik Glogau és Crossen herczege, *Sandalj Hranics*, két Blagaj gróf, két Cilley, két Garay, egy Szentgyörgyi, gróf Schwarzenberg Albert, Gróf Hardek, Gróf «Hawg vom heyligen perg» Gróf «Ezzel vom Ortenberg» herr hainreich zu plaw, der von Wallsee, a király marsalkja, továbbá a pápa követe, a primás, a zágrábi, pécsi, krakkai, trienti, rigai, passaui, neapolisi (Cyprusban, 1390 óta Bertalan), a szerbiai püspökök, a porosz marsalk, a mellwingeni, kirspurgi, düraui, s a németföldi lovagrend egyéb comthurjai, Verona s Padua urai, a savoyai gróf követe, «der Mürrÿanns» (Méri, Maróthy János?) 1000 lovassal, továbbá Anglia, Francziaország és számos olasz- és németföldi uralkodó követei.

Windecki Eberhard (Historia imperatoris Sigismundi cap. XXVII.) ugyancsak ez ünnepélyről írja:

«Mene tehát Zsigmond király fel Budára s nagy udvart tarta ottan s jelen valának ottan, maga Zsigmond a király, Vladiszláv Lengyelország avagy Karakó királya, Marrolt (Maróthy János «Banus Machoviensis, dominus in Usora») királya Boszniának, Albert Ausztria herczege, meg Ernő ugyancsak Ausztriában herczeg, Bajorból két fejedelem, kikhez járula tizenkilencz született herczeg, huszonnégy gróf, ötvennyolcz Úr, tizennégyszáz lovag és sok jóravaló nemes s vala ezenfelül kétszáznyolcz herolt .....»

E nagyfényű ünnepélyről egy más egykorú forrás meg[1] 1412 máj. 22-ről írja:

«Nagy sok fejedelem, lovag és szolga vala a budai udvarban Magyarországban, nevezetesen, három király, három ország főembere, Hervoja a despota (lehet különben, hogy a szerbet érti Dispot der Servoy alatt). Item tizenhárom herczeg, huszonegy gróf, huszonhat főember s a magyar urak, százhúsz lovag, háromezren szolgák, egy biboros, egy legatus, három érsek, tizenegy püspök, nyolczvanhat trombitás, tizenhét herolt, mintegy negyvenezer lóval. Item tizenhét ország nyelvén beszéltek az emberek, mint magyarúl, csehűl, lengyelűl, poroszúl, oroszúl, lithvánúl, görögűl, tatárúl, törökűl, oláhúl, bosnyákúl, szerbűl, vendűl, «olaszúl», németűl, franciáúl, angolúl, albánúl, voltak ott szentföldi syrusok, és egyéb sok csúf, hosszú szakállú, nagyhasú, magas süvegű pogány. Nyolcz napnál tovább mint akarák, tartának ott udvart, s egy Sziléziából való lovag, Nemsche nevű (her Nemsche) cselekedte meg a legderekabbat, meg egy szolga Ausztriából, ennek jutott két arany-ezüsttel megpatkolt felszerszámozott ló».

Bosznia díszes öltözetű lovagjai is kitűntek a harczban.[2] Zsigmond a pompás vitézeket nagyban kitüntette. S mégis alig múlik el az esztendő, a két bosnyák vezér közűl az egyik: *Sandalj* lesz a «fidelis noster dilectus», *Hervoja* pedig a «capitalis noster infidelis».

Hervojának sok ellensége volt a régi időkből, kik a királyi udvarban nem mulaszták el folyton szítni a gyanút ellene. Személyes barátjai kevesen valának, oly természetű és politikájú embernek csak addig lehettek hívei, míg hatalma s ereje teljében állott. Nem is volt valami nehéz Hervojába belekötni. Mint említők neki, s Sandaljnak is («gran vaivoda di Bosnia») külön követei jártak Ragusában, Velenczében, Szerbiában, kik Uraik érdekeit képviselvén, nem egyszer jutottak ellentétbe az országos nagy czélokkal. 1413-ban Hervoját elejtették Budán.

«Ez időbe esik — írja Andreis a traui krónikás (MSS 121/*a*, *b*) — Hervoja herczeg bukása, ki nagy tiszteletben állván ő felségénél a magyar királynál, fölébe akart kerekedni a többieknek, de megaláztatott, lázadónak nyilváníttatott és számkivetett rablóvá lett.» A bukás közvetlen oka a Sandaljal való torzsalkodásban keresendő. Mikor ugyanis Sandalj Lazárevics István szerb deszpotának megsegéllésére sietett, a törökök végig dúlván Ráczországot, Hervoja embereivel rátört a Sandalj birtokaira s a törököknek levelet írván, azokkal Magyarország ellen szövetkezett.[1]

Zsigmond királyt másfelé szólíták a vallási zavarok, úgy hogy Hervoja megtorlásának munkája Cilley Borbálára, a királynéra maradt, ki 1413 jún. elején fegyverbe szólítá a nemességet. Személyes ellenségei: Monoszlai Chupor Pál, Garay János és Maróthy János a leghatározottabban követelték a Hervoja-féle hatalom kiirtását. Alattvalóit: a spalatoiakat már június havában feloldozák az engedelmesség alól s azok elpártolván tőle «a királyi felség szárnyai alá menekültek».[2] Július 13-án Curzola, Lesina és Brazza szigetén kitűzék a királyi lobogót s júl. 17-én e szigetek Ragusa kormányzatára bizattak.[3] Ezenkívül átok alá vetették s királyi itélettel összes birtokaitól megfosztottnak nyilvánították.

Hervoja immár, mint földönfutó teljesen a török karjai közé vetette magát. Cselekedeteiben az úgynevezett közérzet nem korlátozta, az ő hazaszeretete egyszerűen önszeretetében állott, vallása nem volt, arra pedig, hogy a török segedelem kétélű fegyver, nem is gondolhatott. A hegyek királyától valójában nevetséges is, prófétai előrelátást követelni. Velenczétől segedelemre nem számíthatott, mert a köztársaság birtokait a maga örökének tekintette, azonfelül tudta, hogy Zsigmond távollétében nagy magyar hadi vállalattól alig kell tartania. Járhatatlan hegyek közé ékelt várai pedig minden eshetőség ellen biztos menedékhelyűl kinálkoztak.

1414 nyarán a török zsákmánylók kisebb csapatokban be-betörnek a bosnyák végeken. Osztoja, a különben is törökbarát bosnyák király, nem mervén a török haderővel kikötni, egysze-

[1] Frankfurti városi levéltár. Wahltagacta T. I. Fejér X. 5. p. 246—8. Aschbach: Gesch. K. Sigmunds I. 441. l.

[2] Dlugoss: Historia Polonica. Editio Ignatii Zegota. 1877. Cracov. p. 140—141. — «Sendal Bossnensis dux, rex Bosnensis Carwen (Hervoja) sua et suæ consortis (Nelipics János leánya) præsentia ludum hunc celebriorem effecerant, cum et sui militis altæ et proceræ staturæ strenui et animosi in pugna spectarentur». Dlugoss is valóságos nemzetközi bajvivásnak írja le a budai tornát.

[1] Zsigmond 1413. Pulsanoban kelt levele Luciusnál.

[2] 1413. jul. 1. jelentés Dipl. Ragusanum p. 221.

[3] Dipl. Rag. p. 222. 244.

rűen megvásárolta tőlök a sértetlenséget. Ebből a töröknek az a haszna volt, hogy zavartalanúl indulhatott a magyar terület pusztítására.[1] Magyarországban csak a végbeli banderiumokat mozgósították, mert a Hervoja-féle ügy csak helyi lázadás számba ment. Chupor, Garay és Maróthy banderiumai a Száva vidékén gyűlekeztek, míg Hervoja almissai várában fegyverkezett, fegyvert és salétromot régi szokás szerint jó pénzért Velencze bocsátván rendelkezésére.

A törököknek, kiknek főcsapatát Izsák bég vezette, elég idejök volt, hogy a Dalmáczia felől induló Hervojával egyesűljenek. A magyar csapatok a Boszna folyó mentén egyes osztályokban Doboj vára alá vezettetének.

Doboj vára az úgynevezett ozorai bánsághoz tartozott s katonailag a macsói banatussal képezett akkor egy területet. Fekszik pedig a Boszna és a Spreca folyók összefolyásánál s természtes csomópontja a két folyó, valamint az Usora folyó völgyének is, mely nehány kilométerrel délre Dobojtúl szakad a Bosznába. Ezen a vidéken történt az ütközet, melynek helyéről csak általánosságban szólnak a források. Magyar őrségek védelmezték a Chupor parancsnoksága alatt álló doboji, derventi, gradacsaczi és tesanji várakat, melyek közűl mindegyik egy-egy katonailag nevezetes vidéknek képezte a középpontját. A magyar országos határt ekkor nem a Szávánál, hanem a Száva síkjánál lankásodó bosnyák völgyszorosokban védelmezék.

A Hervoja s a török közti barátság oly bensővé lett, hogy Izsák bég mozlim csapatokat bocsátott személyes rendelkezése alá. Nagy a valószínűség, hogy a bosnyák-török csapatok túlerőben voltak. Igyekezetök arra irányúlt, hogy legelőbb Doboj várát megvegyék, azután a többi várakat is kiostromolván a magyar határt végig dúlják. A magyar csapatok a Doboj alatti síkságon foglaltak tért valószinűleg a Boszna folyó jobb partján, föltéve, hogy a Boszna azóta medret nem változtatott. Nincs ugyanis kizárva, — a mai táborkari térképet nézve, — hogy a Boszna az Usorával egyesülése után Milkovác felé kanyargott. A bosnyákok az Usora völgyén jövén, bizonyára megszállották a Makljenovac körüli magaslatokat. A csatát eleven színekkel írja le Thuróczy (cap. XVI.). Leírása szerint az ütközet lovas tusa volt, mely heves egybecsapással kezdődött. Hervoja kétségtelen, hogy jól fegyverzett lovasokkal rendelkezett, míg Chupor s a másik két magyar vezér csak a délvidéki banderiumokkal állottak helyt. «Sed quis Boznensium astutiæ se præferre valet?» kiált fel a jó krónikás. A magyar csapatok ugyanis előnyben voltak s ekkor a hegyek tetejére állított bosnyák őrsök elkezdék azt kiáltozni, hogy futnak a magyarok.

Ez rémületet keltett a hadsorokban, mire vad futása következett a magyarságnak. Nem lehetetlen, hogy Thuróczy előadása való, s hogy a bosnyákoknak ez a kőkorszakba illő csele kelté a nagy panikot, de mégis hihetőbb, hogy a magyarságot egy a hegyekről jövő oldaltámadás riasztá meg. A vezérek mind fogságba kerültek, Chupor életével fizetett, Maróthy Jánosnak 40,000 aranyba került szabadsága, Garay János sokáig sínylődött rabságban, míg kiszabadúlt; súlyos rablánczait a báthaszéki templomban helyezte el örök emlékűl. Tömérdek zsákmány esett — a török források szerint — a győzők birtokába.

E nagy hadi veszteséget különben inkább megértjük Ragusa városa tudósításából, mely 1415 aug. 18. értesíti Zsigmondot e keserves vereségről.[1] E szerint a magyarok igen kevesen voltak s nem törődvén a törökök számával, megütköztek, ebből inkább érthető, hogy a vezéreket valamennyit elfogták. Nem annyira e csata megvesztése ártott a magyar uralomnak, mint az a körülmény, hogy a tétovázó bosnyák főurak, köztük halálos ellensége Sandalj is Hervojához csatlakoztak, az ország déli határvonala kezökbe került, s a régi Horvátország védetlenűl maradt. Hervoja erre ismét felülkerekedett, Bosznia királyának Osztojának ő parancsolt, II. Tvartko pedig, kit fogságából kibocsátván, Zsigmond most ellenök kijátszott, még nem tudott tért foglalni. Csakhogy nagy áron vásárolta meg diadalát.

Bosznia nyugati részeiben, az ú. n. Kulenföldjén kétségkívül ő volt az úr, de egyebek-

[1] Dipl. Rag. p. 249.

[1] Dipl. Rag. p. 250. Az ütközet 1415 jun. 28. aug. 6. közt történt, valószinűleg aug. 1-én, u. o. p. 251.

ben a török parancsolt. Izsák bég a mai focsai, csajniczai, plevljei és nevesinjei területet elfoglalván, nemsokára a mai sarajevoi kerületet is okkupálta s — a mint Salih efendi Hadzsi Huszeinovics írja — Hervoja tanácsára, «mely eszméje nagyon tetszék a szultánnak» őt nevezte ki az új szandzsák bégjének. Ezzel megveté a török uralom ágyát a nyugati Balkán területén. Azontúl csak árnyék-hatalom a bosnyák uraké s a magyar uralom ezen a részen védelmi állásba helyezkedik.

Hervoja nem sokkal élte túl diadalát. 1416 április havában meghal abban a neki édes tudatban, hogy megboszúlta a szenvedett sérelmeket.

Íme rövid vázlatban élte folyása annak a hatalmas olygarchának, kinek ábrázatát és jelvényét a konstantinápolyi glagol missale 253/*b* s 254/*b* lapján lefestve szemlélhetjük.

II.

Hervoja itt közölt lovas-képe, Spalato herczegét, történetével teljesen egybehangzóan, a XVI. század végebeli olasz urak lovag-öltözetében tünteti elénk. A ló szerszámzatától elnézve, Hervoja külső megjelenése nem vall szláv eredetű fejedelemre, mert sem öltözéke, sem vértje nem tüntet föl szláv vonást. S ez természetes. A lovagiság a Balkán-félsziget népeihez nyugatról került s Hervoja ahhoz a viselethez alkalmazkodott, mely urainak: a magyar s a nápolyi királyok udvarában divatozott.

Az arczkép annak a kornak typikus felfogásában van tartva, melyben készült, mind a mellett a conventionalis formától való eltérései azt sejtetik velünk, hogy bizonyos tekintetben az ábrázolt herczeg egyéni intentioi vezérelték a művészt. Hervoját teljes vértezetben látjuk magunk előtt, méltósága minden jelvényével ellátva, de sisak nem födi fejét. Mintha csak az lett volna a szándéka Hervojának, hogy a kortársaktól nem épen ékeseknek mondott arczvonásai lehetőleg kedvező színben tűnjenek föl, ezért aztán elmaradt a sisak.

Hervoja erőteljes, durván, esetlen föllépő megjelenésével, mély hangjával, egy vad barbár benyomását tette Zsigmond udvarában, a mivel sokat mondunk, mert Maróthyékat s a Garayakat, e vén katonákat ugyan nem állíthatjuk oda a finomúlt ízlés példányképeinek. Monoszlai Chupor Pálnak Hervojával való esete eléggé ismeretes és jellemző. Mikor ugyanis Hervoja, Zsigmond udvarában megjelent, Chupor Pál bán az esetlen bosnyákon nevetésre fakadt, s találkozván vele, ökörbőgéssel üdvözölte. Hervoja nem felejtette el a rajta megesett csúfságot s mikor Pál bán 1415-ben elfogatott: ökörbőrbe varratta, mondván: ha ember formájában ökör módra bőgtél, legyen meg most a formád is hozzá.[1]

Itt látható arczképe a festőnek arra a törekvésére vall, hogy Hervoját egyénítse. Hogy nem igen mutat föl véle sikert, az tehetségén múlt.

A herczeg kora divatának hódolva választékkal viseli haját, fülei fölött lenyirott fürteit tincsekbe kunkoríttatá.[2] Sisak helyett turbánszerűen csavart vörös-fehér — nevezzük így — pártát visel; ezen elől boglárt látunk, melybe három kócsagtoll van tűzve.[3]

Hervoja pánczélja nem különleges művezetű; afféle pánczél az, minőt a XIV. század második s a következőnek első felében viseltek, mielőtt a teljesen síma vérteket kovácsolták. Ezen a pánczélon a felső-kar vértezetét kivéve, az egyes részek, részint darabonként vannak egymáshoz fűzve, részint csattokkal kapcsolák össze a lemezeket. A herczeg nyakát, altestét, keze s térde hajlását ráillő s az izmokat mozgásokban nem akadályozó pánczélzat födi, a könyökön s a vállon kúp, illetőleg csiga alakú védlemezeket látunk, azonkép a térdet is ilyen

[1] Thuróczy cap. XVI.

[2] E rész megiratásánál köszönettel tartozom *Leitner Quirin* udv. tanácsosnak szíves útbaigazításaiért. Neki köszönöm a limburgi krónikának az 1380. évhez írott adatát: «da ging es an, dass man nicht Haarlocken und Zöpfe trug, sondern die Herrn, Ritter und Knechte trugen gekürzte Haare oder Krullen über die Ohren abgeschnitten».

[3] E pártaszerű föveg (chapel, cappello) a középkorban férfiaknál s nőknél egyaránt divatozott. Rendesen kétféle színű kelméből csavarták a fej körül, a főbb rendűek elől boglárt tettek s tollakkal ékesítéék. A középkori heraldikában e chapel, cappello (németül Bundnak is nevezik) részint önálló sisakdíszkép, részint — mint Hervojának missalebeli czímerén is látszik — a czímertakaró mellékletekép szerepelnek. A dalmát-bosnyák czímerek e sajátosságát már az illyr czímergyűjteményekről írott tanulmányunkban (Turul VI. 120. l.) megjegyeztük. Abban czímerpártának neveztük el a Bundot.

1. szám.

alakú dudor ótalmazza. Pánczélja alatt vörös posztónadrágot viselt a herczeg, mely harisnyában végződött; erre teljes fegyverzetben pánczél- avagy vassarút vala szokás ölteni, Hervoja valószinűleg pánczélt viselt, mert keze fején is vaskeztyű látszik. Csillagos aranysarkantyúi lábafejéhez vannak csatolva.

Nem különös a ló szerszámzata sem. A zsölyehátú nyereg megfelel korának, ritkább a kettős heveder s a háromszegletű kengyel. Nem nyugatias formájú a ló farának szerszámzata azokkal a veres szíjakkal. Feltűnő a ló pofaszíjjazata, s az egyszerű fékszár, holott abban az időben harczi lovaknál átalán együtt használták a zablát a fékszárral.[1]

Hervoja fegyverzetéből a kardot nem láthatjuk, csak a keskeny kardövből tüntet fel egy

[1] Hasonlít a Hervoja lova felkantározásához Visconti Barnabásnak 1354. állíttatott lovas szobra Milanoban.

2. szám.

részt a Missale ábrája. A kard formájára nézve hihetőleg az a kurta, markolata fölött széles lovas kard, melyet Hervoja czímerében látunk.

Érdekes a fehér lobogós hadi-kopja. Lobogót voltakép csak független fejedelmek viselhettek. A táborban, vagy a város tornyán kitűzött lobogó az uralkodásnak vala jele; békében s háborúban, maga előtt viteté fejedelem, rajta volt pecsétein, síremlékén vagy középületeken. Ábránk a herczeget ép abban a pillanatban tünteti föl, mintha kopját támadásra a pajzsához illesztené. Ez a harczias attitude nem igen egyezik Hervoja többi felszerelésével, hanem kora typicus felfogásában leli magyarázatát. Ilyenek a lovaspecsétek vágtató lovas alakjai, melyek lobogójukkal voltakép csak a pecsétmezőt, mely egyébként üresen maradna, akarják kitölteni. Meglehet, hogy a Codex festője a kék hátteret akarta vele ékesíteni.

A tárcsa-pajzs Hervoja czímerét foglalja ma-

gában, melyet különben Missalénkban a művész a 244/*a* lapon külön is reprodukált s e helytt mi is közlünk.

Fehér (ezüst) alapon e czímer fején két vörös pólyás fonalat látunk, alatta fölemelt vörös mezű, vassal pánczélozott, vaskeztyűs kezében balfelé vágó kardot tartó kar, melyhez balról egy ágaskodó, kettős farkú, arany körmű vörös oroszlán van mellékelve.

A csőrsisakon aranyos szegélyű virág formában reczézett czímertakaró, melyből sisakdíszként a pajzsmezőben látható kar emelkedik ki; a takarót a sisak búbja körül vörös-ezüst párta fogja át.

A mint az aranylánczczal a sisakhoz erősített jelmondat-szalagon olvassuk:

arma · dñi rheruoe · ducis · spalᵉti

vagyis e felirat nézetünk szerint Hervojának, mint *Spalato herczegének a czímerét* jelzi. E czímer conceptióra, kivitelre s ízlésre nézve, korának legjobb példányaival szemben megállja helyét.

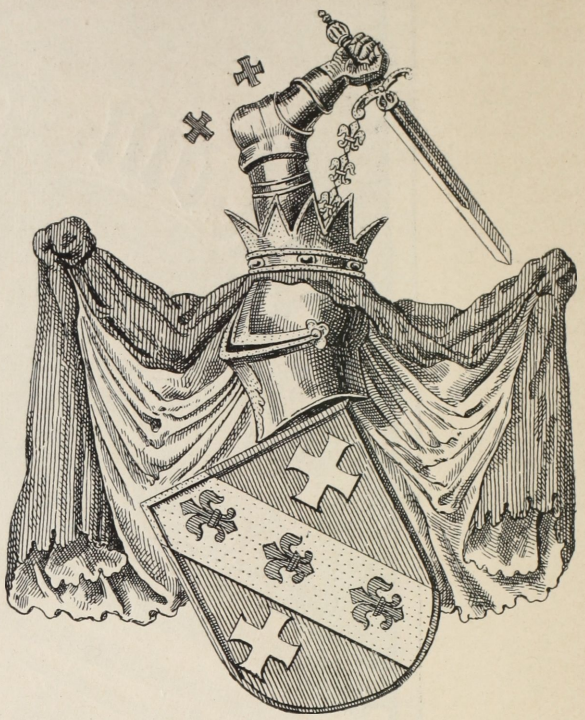
Ismételjük, nagy kár, hogy Hervoja herczegi diplomáit nem bírjuk; ekkép csak összetett bizonyítékokkal rendelkezhetünk. Az a körülmény, hogy a czímerben a kardot tartó kart látjuk, hűbéri viszonylatnak a kifejezése. Erre különben már b. Nyáry Albert is utalt. (Turul II. 14.)

Hervoja érmei között kétféle typust találunk.[1] Az egyik typus (Ljubics 19. 20.) Reversén, melynek körírata:

MONETA · ChERVOI * DVCIS * SPALETII

ugyancsak a Missalebeli czímert találjuk: t. i. a kardos kart s az oroszlánt.

A második typus (Ljubics 21—27) kis eltéréssel Hervoja családi czímerét mutatja: a három liliommal sorjában megrakott pantallért vagy harántgerendát (j. b.) fenn és lenn kereszttel. Sisakdísz: a kardos kar, mely mellett három keresztecskét s a kar hajlásában egymás fölött három liliomot látunk. (Ljubicsnál a 21., 24., 26., 27. sz. csak a keresztek s liliomok száma tekintetében különböznek). S ez a czímer csakugyan a Horvatinics-család czímere, melyből Hervoja eredett.[1] E czímerben, melyet rajzban közlünk (3. sz.), a mező vörös, a harántgerenda arany,

3. szám.

a liliomok vörösek, fönt és lenn ezüst a kereszt, míg a sisakdísz körül látható keresztecskék színe vörös, a liliomoké pedig arany.[2]

Különben a családi és a herczegi czímer különbözőségét maga a Missale is fényesen bizonyítja. Ugyanis 4/*a*, 11/*d*, 21/*a*, 25/*a*, 195/*b*, 200/*a* lapjain találjuk amaz initialekat, melyek a föntebb tárgyalt családi czímerétől eltérő színezetben, de egyébként ezzel teljesen azonos czímert tartalmazzák.[3]

[1] S. Ljubics: Opis jug. nov. XVII. no 19—27, továbbá Érdynél: régi szerb és bosnyák pénzeiben, Naninál tab. XVIII, no 23.

[1] Bécsi cs. és kir. udv. könyvtár, MSS. 7683. Tab. XXVIII.

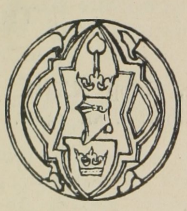
[2] Ezek a levegőben szétszórt heraldikaellenes alakok hihetőleg valamely pecsétből vétettek, melynek a czímer körül üresen maradt mezőt díszül keresztecskékkel s liliomokkal hinték be.

[3] A Missale pag. 4/*a* közölt czímer mezeje damascirozott fejér, kék harántgerenda arany liliomokkal, a keresztek helyett fönt s lent egy-egy arany pont. A 11/*d* alatti azonos vele a pontok nélkül, a 21/*a* mezeje nincs damascirozva, az arany pontok helyett arany keresztek, 25/a, mint 4/a, 195/*b*, mint 21/*a*; a 200/*a* alatti, mint a

Hervoja *herczegi* czímere czímer-történeti tekintetben fontos szerepet játszik. Nem akarjuk a bosnyák czímernek általunk annyiszor vitatott s azt hisszük, tisztázott kérdését újból taglalni,[1] csak utalunk rá.

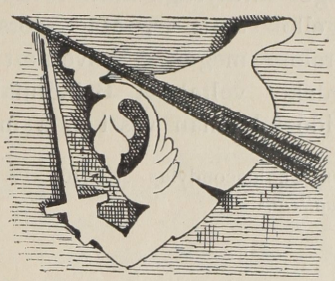
Míg a Kotroman-család czímeréből Tvartko király alatt, *korona* lesz Bosznia czímere, a magyar közjog s a Habsburg-ház, Bosznia, illetőleg Ráma czímerének: az arany mezőben kardot tartó vörös vértezetű kardot vallja.[2] Hervoja czímere adja kezünkbe a kulcsot e körülmény magyarázatához, mert a magyar Ráma-czímer teljesen azonos vele, csak a kétfarkú oroszlán maradt el belőle.

Bosznia, mint királyság tudvalevőleg 1463-ban bukott el végleg. E királyságnak czímere: a *korona*, a királyi dynastia kihaltával elveszté aktualitását. Katalin bosnyák királyné, ki Rómában élte le végső napjait,[3] még ezt a koronát használja gyűrűpecsétjén, melyet e helytt közlünk.[4] (4. sz.)

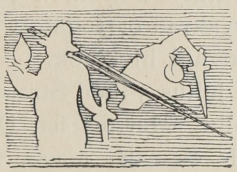
4. szám.

Legújabban igen érdekes leletek kerültek elő, melyek a glagol-missale kardos czímerének használatára világot vetnek. Hervoja birtokainak középpontja, főhelye Jajcza vára volt, melyet ő építtetett, vagy legalább fölszerelt. Ez erősség, melynek megvívása és védelme a mi történelmünk fényes lapjait ékesíti, nevét a bosnyák jaje = tojás diminutivumából, jajce-tól vette. Ezért a középkori krónikások azzal álltak elő, hogy Hervoja a nápolyi Castell' Uovo mintájára építteté olasz munkásokkal és mesterekkel. A régi várerődítmények alakja csakugyan hasonlít az olasz várakéhoz, a Nápolyi Lászlóval való barátság meg épen mellette szól a hypothezisnek. E történeti vonatkozásokban oly gazdag várnak[1] egyik nevezetességét képezik a jajczai vár donjonja alatt elterülő, nyilván egyházi czélokra készült katakombák. A katakombák bejáratánál kérésünkre dr. Windakiewitz jajczai kerületi előljáró, emlékek után kutatván, három dombormű megrongált maradványaira bukkant. E maradványokról lekapartatván a vakolatot, kettő a Hervoja-féle czímer körvonalait tünteti elő. Az 5. sz. metszvény sisakdísze a kardos kart mutatja. (A sávval a primitiv rajz a kitört fal

5. szám.

helyét akarja jelezni). A 6. sz. metszvényben ábrázolt domborművön egy kardot tartó férfi alakja s a kardos czímer látszik, míg a 7. sz.

6. szám.

metszvény egy stilizált liliomot tartó női alak körvonalait tartalmazza.

7. szám.

4/*a*, csakhogy hiányzanak az arany pontok. Kétségtelen, hogy az ezüst mező kék harántgerenda, arany liliomokkal s arany pontokkal a helyes eredeti családi czímerszín.

[1] A bibliographiát l. Arch. Értesítő 1889. 1—8. ll.

[2] «in goldenem Felde ein roth gewappneter Arm, der den Säbel in der Faust, aus weissen Wolken hervorragt.» (Titulatur und Wappen etc. 1804, 1836.)

[3] Síremlékéről l. Arch. Ért. 1885. 328.

[4] Katalin királynőnek Gonzaga Lajos mantuai őrgrófhoz 1470. jul. 23. Rómából intézett levelén. Jelenleg a bécsi udv. könyvtárban.

[1] Dr. Truhelka: Geschichte der Denkwürdigkeiten von Jajce. Sarajevo. 1888.

Mindebből kettő világos, hogy a katakombák s a vár Hervojával történeti vonatkozásban állanak s e czímerek régiebbek, mint a vár kapujára csak Hervoja halála után illesztett koronás czímer. Kétségtelen az is, hogy Jajcza vára, nyugati Boszniának e főerőssége, lassanként, abban az arányban, a mint a török hatalom előrenyomúlt, a tényleges Boszniának fővárosává vált[1] s így már a XV. század folyamában bizonyos nemzetközi jogosultságot nyert Hervoja kardos czímere is.

Azonban a Hervoja birtokolta éjszak-nyugati rész Jajczával, mint a régi Boszniának közvetlen magyar uralom alá helyezett agglomeratuma is Ujlaky Miklós és Corvin János legalább névleges királysága alatt tovább élt. Azután a Jagellok alatt is, Magyarországnak a bosnyák uralom megdőlte következtében még égetőbb érdekei voltak a Balkánnak ezen a részén. Ez idő folyamán veszi át a magyar heraldika Hervoja kardos herczegi czímerét, annak a Boszniának jelvényeképp, mely az országnál megmaradt. 1525-ben II. Lajos ezüsttallérján a dalmát czímer alatt ott látjuk Rama-Bosznia kardos czímerét.[1] Ez a czímer ment át a köztudatba, s jutott érvényre ma, mikor az igényczímer jelezte ország tényleg kormányzata alá kerűlt a Habsburgoknak.

Mindezen történeti és heraldikai vonatkozások felsorolásával nem merítettük ki e magyar tudósok hozta becses Missale fontosságát.

Nagy culturtörténeti becse van ennek a Codexnek; mert a bolognai Hvalj-evangelium mellett eddig igazán az egyetlen bosnyák írott emlék. Emléke pedig annak az ősszenvedélyű vajdának, kiről sziklás hazája lantosai dalokat zengtek, de a kit aligha kerestünk volna a középkori művelődés dicsőített alakjai között.

THALLÓCZY LAJOS.

[1] Laonicus Chalcocondylas X. 536. «Γαιτίαν (Jajcza) τὰ Ἰλλυριῶν *βασίλεια*.»

[1] Bécsi éremtár, Rupp XXIII. 575. 577. Weszerle XV. XVI. Nyáry Albert i. m. 15. l.

ZEMLÉNYI DÁVID CZÍMERLEVELE 1418-IK ÉVBŐL.

(Színes czímerképpel.)

Zsigmond király külföldön való utazásai és időzése alatt gyakran osztogatott czímeres leveleket magyarországi híveinek.

1418. évben július 5-ikén Strassburgban Zemlényi (de Zemlin) Márton fia, Dávid, a király színe elé járúlt és saját maga, valamint megnevezett rokonai és az utódok részére czímer adományozását kérte királyától.

Zsigmond király tekintetbe vette kedvelt hívének, Zemlényi Dávidnak dicséretre méltó és hasznos szolgálatait és kérelmét teljesítette.

Az adományozott czímer az azon korból reánk maradottak között egyike a legszebbeknek. Az oklevél fejére festett czímer leírása a következő: balra dőlt, ezüst mezejű, dombor pajzs; a pajzsnak alsó két harmadát haránt fektetett fekete pálczákból alakított rostély foglalja el; a rostély felett három kiterjesztett szárnyú, növekvő, természetes színű, sapkázott vadászsólyom látható. Sapkájuk vörös. A pajzs fölött balra fordított sisak takarója, fekete és ezüst színben váltakozik és hogy teljesen megfeleljen a pajzsban lévő színeknek, a foszlányok vége négy helyen vörös színre van fordítva. A sisak oromdísze: hosszúkás, vörös süveg, mely fölfelé keskenyűl ugyan, de azért lapos a teteje, a süveg alsó részéből fehér karima van kifordítva. A karima felett egy tábla gyémántos arany medály szorít a süveghez három szál strucztollat, melyek közűl a középső fehér, a baloldali sárga, a jobboldali feketés szürke.

Az egész czímert vörös keret veszi körül, ezen belől arany rózsákkal díszített zöld virágszálak töltik ki az üresen maradt tért. A virágdíszítés hasonlít a Mohorai Vid czímere mellett lévőhöz.[1]

A czímerlevél szövege a következő:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex.

[1] Turul, 1885. évfolyam 2. lap.

Omnibus Christi fidelibus, tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus David filius Martini de Zemlin nostre maiestatis veniens in presentiam, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis, sincerisque complacentiis, utique acceptis et laudandis, quibus ipse sacro nostro regio dyademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis scilicet et adversis, signanter in Lumbardie, Francie, Anglie et presentibus Almanie partibus persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Emerico filio Mako patruo ac Georgio filio Nicolai consanguineo fratri suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis dari et conferri humiliter supplicavit. Unde nos prefati David gratis affectibus intuentes fidelium obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque claret et inantea eo studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus gratiis sentiet decoratum, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia eidem David et per eum Mako et Georgio predictis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ad prefati David supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta virtute presentium conferimus, immo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem prelibati David et aliorum supradictorum gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut idem David et alii supradicti, ipsorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris nostris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, ammodo et inantea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari et clientali gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratie antephatus David et alii supradicti eorumque posteritas merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorumdem in antea solidetur intentio, quanto se et suos ampliori preventos conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendente nostro secreto regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis David et aliis supradictis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus concedendas. Datum in nostra imperiali civitate Argentinensi cis Renum, feria tertia proxima post festum visitationis beate Marie virginis, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Romanorum vero octavo.

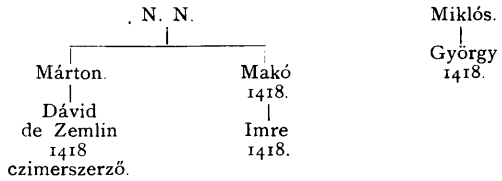
(Eredetije a Bárczay cs. levéltárában tom. II. fasc. 48. nr. 16.)

A czímerszerző Zemlényi Dávid, Mártonnak volt a fia. De nemcsak a maga, hanem rokonai részére is kérte a czímert, úgymint: nagybátyja Imre, ki Makónak volt a fia, és rokona Miklós fia György részére.

Az oklevél szövege szerint Makó fia Imre, nagybátyja (patruus) lett volna Dávidnak, de ez majdnem lehetetlen, mert akkor Makó nagyatyja volna Dávidnak, ez pedig nem valószinű, mivel az oklevél kiállításakor Dávid atyja, Márton már nem élt; Imre atyja Makó pedig még életben volt és midőn az oklevél harmadszor is elősorolja azokat, a kiknek a czímer adományoztatott, Dávidot, Makót és Györgyöt nevezi meg.

Zemlényi Dávid midőn a czímert nyeri, már nem lehetett fiatal ember, mert a király hosszú idő óta tett szolgálataira hivatkozik. Nem valószinű tehát, hogy nagyatyja még életben lett volna. De tegyük fel, hogy a még életben lévő Makó csakugyan a nagyatyja volt, akkor az oklevélben határozottan meg volna nevezve Makó nagyatyai minősége («David filius Martini, filii Makó») és nem csak úgy mellékesen értesülnénk arról az által, hogy mint nagybátyjának Imrének atyja neveztetik meg.

Az oklevél szavaiban ennélfogva tévedésnek kell lenni és ennek ellenére a származás valószinűen így áll:

A Zemlényi családról eddig nagyon keveset tudunk. A Bárczay család levéltárban több reájuk vonatkozó oklevél nincs, eddig legalább nem találtam.

1385-ben említtetik Zemlényi Miklós fia, László, mint királyi ember, Mária királynénak a leleszi konventhez küldött rendeletében.[1]

Daczára annak, hogy régibb adataink nincsenek: a Zemlényi családnak előkelő birtokos családnak kellett lennie, a mit az is bizonyít, hogy Zemlényi Dávid a király szolgálatában sem személyét, sem *vagyonát* nem kimélte.

[1] Fejér Cod. Dipl. tom. X. vol. 3. p. 18—19

Zemlényi Dávid — a czímerszerző — különben kedvelt híve vala Zsigmond királynak. Úgy látszik tanúlt ember is volt, ki nem annyira a hadi téren, mint inkább az államügyek körül buzgólkodott.

Zsigmond király czímeradományozó oklevelében nem sorol fel semmi hadi érdemet, de annálinkább kiemeli Zemlényi Dávidnak mindazon dicséretreméltó, hasznos szolgálatait, melyekkel hosszú idő óta úgy a kedvező, valamint a kedvezőtlenebb állású, az uralkodót érdeklő ügyekben, jelesen pedig Lombardiában, Franciaországban, Angliában és az oklevél kiállításakor Németországban, személyét és vagyonát nem kímélve, igyekezett a király kedvére tenni.

A czímerképből itélve, valószinűnek tartom azt, hogy Zemlényi Dávid már ifju korában, mint apród került az udvarhoz és ott a vadászsólymok főfelügyelete vala reá bizva és ennek emlékezetére vette fel czímerébe a sapkázott vadászsólymokat.

Később, II. Lajos király udvarában legalább, a versenylovak lovaglása, a vadászkutyák főfelügyelete, a vadászsólymok gondozása az apródokra volt bizva, sőt még a kamarásoknak is volt ilyenféle foglalkozásuk. 1526-ban például Szentiványi Kelemen kamarás kapja kezéhez a karmazsin bőrt, melyet a kincstárnok azon czélból vásárolt és adott neki, hogy a király sólymainak, ölyveinek fejére sapkát varrasson.[1]

Ebből azt is tudhatjuk, hogy a czímerképen látható sapkák a sólymok fejein karmazsin bőrből készültek.

Ezen sapkákra azért volt szükség, hogy a sólymok ne legyenek szórakozottak, ok nélkül ne repdessenek és hogy a vadat egyszerre véve szemre, nagyobb vadászkedvvel repüljenek utána.

A sapkát ugyanis csak abban a pillanatban rántotta le a vadász a sólyom fejéről a czímerképen látható bojtos végü zsinór segítségével, midőn a vad már felugrott vagy szárnyára kelt.

Ha Zemlényi Dávid csakugyan udvari apródságának emlékezetére kérte czímerül a sólymokat, akkor még azon gyanításnak is adhatok kifejezést, hogy a sisak oromdiszéül festett süveg, Zsigmond király udvarában az apródok süvege lehetett.

B. Radvánszky Béla.

[1] Br. Radvánszky Béla : Foglalkozás. Időtöltés. Játék. 11., 12., 14. és 16. l.

MAGYAR NEMZETSÉGEK.[1]

I.

Nagyszabású műnek első kötete fekszik előttünk, mely 80 magyar nemzetség genealogiai és birtokviszonyaival foglalkozik. Előszót *Ortvay Tivadar* akadémiai tag írt hozzá. Néhány sor az egész, de fölöttébb jellemző. Mindenek előtt megtudjuk belőle, hogy a művet, — mely a többek között arra van hivatva, hogy szerzője képességéről «*fényes tanubizonyságot*» tegyen, lelkes kiadójának pedig babérokat szerezzen — *ő ajánlotta kiadásra.* Hát ez bizony szép dolog, de megvalljuk, magunk részéről semmi különös fontosságot sem tulajdoníthatunk neki, sőt még azt sem láthatjuk be, hogy voltaképen miért szükséges ezt nekünk tudnunk? Ily aprólékosságok nem érdekelhetnek bennünket, s ezen az úton haladva végezetre oda jutunk, hogy még a szedő gyerek is halhatatlanságot követel magának! Hálánkra csak abban az esetben tarthatna számot Ortvay úr, ha az előszót — akadémikus létére — jobb magyarsággal írja vala meg, mert tisztelet becsület, kissé gyöngébb idegzetű olvasónak nem volna tanácsos ezt kezébe adni.[1] De már erről Wertner csakugyan nem tehet!

[1] A Magyar Nemzetségek a XVI-ik század közepéig. Irta Dr. Wertner Mór, a berlini «Herold» és a bécsi «Adler» czímű Heraldikai-Genealogiai Társulatok levelező tagja. Számos genealogiai táblával. I. kötet. A—H. Temesvár 1891. XIV. 327. lap. (Történeti, nép- és földrajzi könyvtár. Kiadja Szabó Ferencz, német-eleméri plébános LII. kötet.)

[1] «*A jelen művet én ajánlottam a nagyérdemű kiadónak kiadásra.*» Ezzel a hangzatos kijelentéssel kezdődik a jeles előszó, melynek ezúttal csak nehány stiláris szépségét akarjuk bemutatni. Ortvay úr meggyőződése szerint «alig van a hazai historicusnak könyvre nagyobb szüksége *mint a jelenre*», mert az oklevelek felszaporodtak ugyan, «*de ám azért annak daczára sem mondható*», hogy a szakmivelés ezen ága valami nagy lendületet vett volna. Adatok lettek volna immár, de a kedv azok feldolgozására «*mégis nem igen gyarapodott*».

A könyv iránt való érdeklődésünket, a tárgy kiváló fontossága mellett még az a körülmény is nagy mértékben fokozta, hogy szerző — a kit különben irodalmi reputatiója alapos reményekre jogosithatott volna — nem várta be az akadémiai pályázat határnapját s nem vágyott arra, hogy fáradságos munkájának erkölcsi sikerét Magyarország legelső tudományos foruma decretálja! De hát ez utóvégre is merőben izlés dolga s reánk tulajdonképen nem tartozik. Ugyan miért döngesse valaki a halhatatlanság kapuját, miért ostromolja meg a sokszor emlegetett chinai falakat, ha egyszer jobban szereti a téres szabad mezőt a sorompóknál, a nyilt sisakkal való föllépést a mysticus lovagjátékoknál? Sőt van a dolognak kétségtelenül praktikus oldala is! Mert ha p. o. jóra való derék munkát végez valaki, akkor — ha csak különösen nem sóvárog utána — nyugodtan alhatik az Akadémia koszorúja nélkül is; ha pedig attól kell tartania, hogy művének esetleg hibái, fogyatkozásai lesznek, úgy bizony tanácsos kikerűlnie a könyörtelen birák itéletét, nehogy késő bánattal, szomorú megadással sóhajtson föl: «*Oleum et operam perdidi*»!

Wertner művét 8 oldalra terjedő «*Bevezetés*» nyitja meg, melyben elmondja, hogy mit tart ő a középkori oklevelekben előforduló nemzetségek s általában a «*de genere*» megjelölés felől. Majd beszámol azokkal a szempontokkal, melyek a munka megírásánál vezették, végezetre pedig az írói szerénység elnyűtt köpenyegébe burkolózva kijelenti, hogy munkája, «*mint minden emberi mű, gyarló és tökéletlen*» lévén, megelégszik azzal, ha könyvében a genealogus értelmes kalauzra talál, «*mely a genusok útvesztőjében ittott helyes nyomra tereli*».

Örömmel konstatáljuk, hogy ezt a célját el is érte, mert nem képzelhető oly szigorú, de elfogulatlan kritikus, a ki be ne vallja, hogy dr. Wertner műve — illetőleg annak genealogicus része — az olvasót «*itt-ott*» sőt több esetben helyes nyomra vezeti! Csak az a kérdések kérdése, hogy megoldotta-e ezzel föladatát s nem várhatunk-e jogosan valamivel többet attól a könyvtől, mely a «*Magyar Nemzetségek*» büszke czímét viseli homlokán s melyet a külföldnek is valóságos «*irodalmi tünemény*» gyanánt mutattak be?[1]

Mert véleményünk szerint az még korántsem érdeme valamely tudományos munkának, hogy az olvasót félre nem vezeti s igaz ugyan, hogy Wertner kitűzött czélja nem a genusok történetének megírása vala, de azon állítását, hogy kizárólag a nemzetségekre vonatkozó elszórt adatok csoportosítására, rendezésére törekedett volna, magunk részéről a szerzők chablonszerű mentegetődzésének tartjuk! A «*Bevezetés*» nyiltan elárulja, hogy a fontos kérdés tisztázásával is megpróbálkozott, a minthogy ki sem térhetett előle, a régi iskolának a nemzetségekről való megrögzött fölfogásával szemben kijelentvén: «*hogy az okirati anyag felkutatása a genusok jelentősége ügyében határozottan más eredményre vezetett*».

Hát épenséggel erre vagyunk mi kiváncsiak, ez az «*eredmény*» érdekel bennünket közelebbről; a könyv beosztásával, a tárgyalás módjával, rendszerével, a genusokhoz tartozó egyes családok elágazásával, birtokviszonyaival stb. majd alább tüzetesen foglalkozunk!

Lássuk tehát legelsőben is, mikép értékesítette szerzőnk a rendelkezésére álló roppant oklevél anyagot; sikerült-e tisztáznia a kérdést, vagy egyáltalában fedezett-e föl ezen a téren előttünk eddigelé ismeretlen igazságokat?

Wertner nemcsak a magyar, hanem a külföldi genealogiában is járatos lévén, párhuzamot von e kettő között s munkája «*Bevezetés*»-ét a következő érdekes fölfedezéssel nyitja meg:

«*Különlegessége a magyar genealogiának, hogy a legtöbb hazai nemes családot valamely nemzetségtől (genus) le tudja származtatni, miből a tudományos élvezeten felül gyakorlati haszon is háramlik.*»

Ennek a sententiának, mely talán az eredeti német szövegezésben igen szépen hangzik, nem az a legfőbb hibája, hogy a magyar ember fülét botrányosan sérti, az olvasóra pedig kissé komikus benyomást tesz, de sokkal fontosabb ránk nézve, hogy határozott valótlanságot tartalmaz. Meggyőződésünk szerint ugyanis Wertner theoriájának épen az ellenkezője áll, *azaz sem a jelenleg élő, sem a már kipusztult magyar családok túlnyomó számáról nem lehetne bebizonyítani, hogy valamelyik genusból vették volna eredetüket.* De hogy juthat eszébe szerzőnek ilyesmit állítani, ha a történelmet csak valamennyire is ismeri? És ha a társadalomnak koronként való átalakulásait figyelemmel kisérte volna, kellően mérlegelné a török hódítás terjedésének s a XVII. század vallásos háboruinak messze ható következményeit, szükségképen be kell vala látnia, hogy merőben hamis nyomokra tévedett!

Elméletének alaptalansága abban az időben is konstatálható, mikor még a genusból való származás föltüntetése országszerte divatban vala. Hiszen nehány sorral alább maga is nyiltan bevallja, hogy az oklevelekből «*a középkor legkiválóbb*

Wertner Mór «egyike *legképesitett* genealogusainknak», munkája pedig a historikust «egyrészt hosszas s fáradságos kutatás alól fogja felmenteni, másrészt meg biztosan tájékoztatni ama téren, *hol az egyes családok összekeveredéséből zavar támad.*»

[1] L. «Der Deutsche Herold» 1891. évf. 12. sz.

családjai és kimagasló alakjai nemzetségéről fölvilágosítást nem nyerünk». Nem bizony; ami pedig a magyar nemzet tulajdonképeni zömét, *a köznemességet* illeti, tudvalévő dolog, — mindig a középkort tartván szemeink előtt, — hogy ennek legősibb elemét a szabad birtokosokká lett egykori *várjobbágyok*, illetőleg utódjaik képezték, a kikről csak ritka esetben, kivételesen bizonyíthatjuk be, hogy az okleveleinkben előforduló genusok valamelyikéből származtak volna.

E kérdés látszólag lényegtelen, de ne feledjük, hogy ha Wertner elmélete megállana, a genusoknak szükségképen nagyobb jelentőséget kellene tulajdonítanunk, mint a mennyivel meggyőződésünk szerint, valóban birtak s akkor a nemzetségi viszony szálai alkalmasint társadalmi és politikai intézményeinkben gyökereznének! Ezt azonban szerző velünk együtt határozottan tagadja.

Tovább olvasva a «*Bevezetést*», meglep bennünket az a határtalan naivság, melylyel Wertner a középkori állapotokat fejtegeti és csakhamar arra a következtetésre jutunk, hogy a «*Magyar Nemzetségek*» írója szenvedélyes genealogus ugyan, ki az okleveleket irgalmatlanul fölbonczolja, szétdarabolja s a bennük talált genusokat *izek*, *ágazatok*, *határozott és határozatlan tagok* szerint anatomizálja, a historiával azonban édes keveset törődik s annak tanulságait tételei fölállításánál, gyakran sajátszerű következtetései levonásánál figyelmére sem méltatja. Szóval himezés-hámozás nélkül kimondhatjuk, hogy a középkor szellemét, institutióit, erkölcseit, világnézletét, társadalmi viszonyait nagyon felületesen, vagy egyáltalában nem is ismeri s ebbeli fogyatkozásának természetes következésekép saját korának fölfogásával ítéli meg a jelenségeket. És még hagyján volna, ha az úgynevezett régi jó táblabiró világ lebegne szemei előtt a Hármas könyvön alapuló patriarchalis jogviszonyaival, de sokkal rosszabb modell-t választott magának s valósággal *Landes- und Oberlandesgerichtekre* képzeli fölosztva Magyarországot, pléhgalléros beamterekkel, a kik — mintha csak épen akkor találták volna föl az ősiségi patenst — birtokügyekben a *de genere* megjelölés «*hivatalosan konstatált jogczímén*» ítéltek.

De a java még ezután következik. Fölfedezvén ugyanis, «hogy a de genere megjelölés az egész XI. században és a XII. század kezdetén épen nem, a tatárjárás után a XIV. század második feléig ellenben nagyon gyakran kerül elő», meg akarja nekünk magyarázni e sajátszerű tüneményt, mi közben pillantást enged vetnünk középkori ismereteinek gazdag tárházába. Alig hinné az ember, hogy egy tudományos műnek 8 oldalra terjedő «Bevezetése» ily mulattató olvasmány lehessen!

Mindenek előtt megtanuljuk belőle, hogy a tatárjárás előtt a birtokviszonyok rendezve voltak hazánkban (hogyne! kivált a várjavak visszafoglalása idején!), a rokonsági összeköttetéseket nyilvántartották (!), a családi archivumok kifogástalanul kezeltettek (!!), s ennélfogva senkinek se volt szüksége arra, hogy nemzetségből való származását különösen hangsulyozza, mert «az igazság kiderítése okiratok felmutatása és tanuvallomás által könnyen volt keresztül vihető.»

Homályosan sejtjük, hogy az «*igazság*» alatt szerzőnk a tulajdonhoz való jogczímet érti, ennek kiderítése azonban a mongol pusztítás után, mivel sok fekvőség birtokos nélkül maradt, «az urak egy része családjok legtöbb tagjával az ellenség gyilkos keze alatt esett el», az okleveleket megsemmisítette a láng, «*anya- és telekkönyvek*» pedig — a modern genealogus kimondhatlan kárára — nem voltak, véleménye szerint már sokkal több ügygyel-bajjal járt.

Hanem a középkori ember praktikus esze (Wertner leleményességével egyesülten) csakhamar segített a bajon. Kitalálta ugyanis a sokat emlegetett «de genere» megjelölést, és ha a tatárjárás után «*valaki azon volt, hogy vagy tulajdonát reklamálja vagy valamely uratlan birtokra törvényes vagy látszólagos igényeit érvényre juttassa*», ennek segítségével egyszerűen bebizonyította, hogy olyan őstől származik, «*kiről még köztudomású vala, hogy régi idők óta valamely nagyobb birtokcsoport szerzőjének, vagy legalább egyedüli tulajdonosának ismerték*».[1] De még ez sem volt okvetetlenül szükséges, mert a jó lelkű birák megelégedtek azzal, ha az illető kimutatta, hogy az «egyedüli tulajdonos» családjához tartozik és gondolkozás nélkül oda ítélték neki a «kérdéses birtokot». Az volt még ám a jó világ, valóságos *Eldorádója* a jószág nélkül szükölködő szegény legényeknek s magunk részéről épenséggel nem csodáljuk, hogy a *de genere* rövid idő alatt ugy elszaporodott hazánkban, mint eső után a gomba!

Az egész dologban csak az nem fér a fejünkbe, hogy oklevelek, legközelebbi rokonok, matriculák és telekkönyvek hiányában, mivel igazolhatta a jámbor «valamely nagyobb birtokcsoport szerzőjétől» való származását, ha ez történetesen 100 vagy plane 200 esztendővel az előtt élt, a mi bizony könnyen megeshetett?

[1] Tudom, hogy a szó szerint való idézés nem a legkellemesebb dolog, főleg azokra nézve, a kik már a «*Bevezetés*»-t olvasták, de megvallom, másként legjobb igyekezetem mellett sem volnék képes hiven visszaadni szerző gondolatmenetét. Tagadhatlan továbbá, hogy a szemelvények míg egyrészt kitünően illustrálják dr. Wertner fölfogását, másrészt megóvnak bennünket attól a méltatlan gyanusítástól, hogy talán szándékosan vagy ártatlanúl félremagyaráztuk volna őt.

Ily aprólékosságok azonban dr. Wertnert korántsem aggasztják, segít ő magán egy újabb sophismával, mondván, hogy «a nemzetségek tatárjárás utáni megjelölései oly személyek neveitől származnak, *melyek* nemzedékrendjét nem igen messze érő korszakba vissza tudták vezetni».[1] Ha jól sejtjük, ebből az következnék, hogy hasonló esetekben tehát a birtokkereső a maga leszármazását tanukkal is igazolhatta s igy a bíróság egész nyugodt lélekkel itélhetett! A genialis elmélet ekkép semmi kivánni valót nem hagy fenn, sőt még az is megtörténhetik, hogy valaki elhiszi. Azzal bizony el nem kárhozik, sőt meg vagyon írva: *Boldogok azok, a kik hisznek* stb.

Eddigelé azt tartottuk, hogy a genusból való származás feltüntetése, szóval a «*de genere*», középkori okleveleinkben részint az állandó vezetékneveket pótolta, azaz egyszerűen csak megkülönböztetésül szolgált, minden más elvi vagy gyakorlati jelentőség nélkül, részint osztályos atyafiak között az egy törzsfőtől való származásnak praktikus *kifejezése* volt, mely azonban magában véve semmit sem bizonyított, használatát a szükség nem indokolta, a törvény vagy jogszokás fontosságot annak sohasem tulajdonított. Wertner azonban egy hatalmas lépéssel tovább menvén — mint már említettük is — kijelenti, hogy az a birtokfoglalásnak «*hivatalosan konstatált jogczíme*» volt, sőt a tatárjárás után, mikor privát meggyőződése szerint, mindennapi esemény számba ment, hogy egyikmásik gazdátlan birtokra «*valamely ösmeretlen, távoli rokonság ürügye alatt*» vagy épen jogtalanúl «*jelentkezett*» — valóságos csodatévő hatalommal ruházza föl azt!

Erre csak annyit jegyzünk meg, hogy a gazdátlan birtok, az urafogyott vagyon tudvalevőleg a királyra szállott, a ki — ha épen kedve tartotta — ismét eladományozá, és ha valakinek történetesen kifogása volt ez ellen, annak rendje és módja szerint protestálván, törvényeink értelmében oklevelekkel be is bizonyíthatta a maga igazságát. Szabadságukban állott ezt megpróbálni *az ismeretlen távoli rokonoknak is*, minthogy azonban Wertner oly esetekről szól, mikor a «családi irományok elvesztek», aligha nem hamis oklevelekkel állottak elő s egyedűl maguknak tulajdoníthatták, ha rájuk bizonyulván a csalás, simpliciter hűvösre tétettek!

Azoknak a sorsa felett pedig épenséggel ne aggódjék Wertner, a kik tényleg «*intra dominium*» voltak ugyan, de okleveleik a tatárjárás alatt elpusztultak. Arra való volt a király, hogy mást adjon helyettük. Kár a középkori embert olyan nagyon félteni, megtudott az élni az egyedül idvezitő «*de genere*» nélkül is, mely különben sem használt volna többet neki, mint az elveszett privilegium ládafiában őrzött selyemzsinóros pecsétje!

Persze, hogy ez a «*Magyar Nemzetségek*» írója előtt hihetetlen dolognak tetszik, mert 50—60 kötetre menő oklevél alapján «urbi et orbi» hirdeti, hogy e «*megjelölést a személyazonosság és az örökösödési jogon alapuló összes igény törvényességének megállapítása czéljából*» még az általa úgynevezett «*nyilvános helyek*»[1] is elfogadták! Már pedig merész képzelő tehetség s a középkori viszonyoknak teljes ignorálása szükséges ahhoz, hogy valaki ilyet mondhasson.

Nem vetjük szemére, hogy a birói eljárást s általában az igazságszolgáltatás történetét tüzetesebben nem tanulmányozta, de épen ezért joggal megkivánhatjuk tőle, mert könyve, tárgyánál fogva a szakférfiakon kivül a nagy közönséget is érdekli, hogy a jóhiszemü embereket komoly tudomáknyos éppel félre ne vezesse!

Minden felesleges szószaporítás helyett legelsőben is azt kérdezzük, hogy sok ezer oklevelet átvizsgálván, rendelkezik-e szerző kétségtelen bizonyítékokkal arra nézve, hogy a káptalanok és konventek — mert a «*nyilvános helyek*» alatt valószinűleg ezeket érti — a különböző jogi cselekmények írásba foglalásánál a «de generé»-t az általa kifejezett világos czélzattal alkalmazták volna? Hiszen ez az állítás határozottan magában foglalja azt a föltevést, hogy a hiteles helyek az ország valamennyi ügyes-bajos nemesének leszármazását és összeköttetéseit nyilvántartották volna, a mi pedig nem hogy a középkorban, de a legtökéletesebb bürokratismus mellett sem képzelhető! Mert a kit Váradon vagy Egerben történetesen ismertek, annak bizony a Szepességen vagy Pozsonyban gyakran hirét se hallották és beirták a levélbe a nevét úgy, a mint saját jószántából bediktálta, p. o. *Lászlófia György Boxa nemzetségből*, boldoguljon vele, ha tud! Ha az illetőnek különös kedve tartá a jámbor káptalanbeli papokat félre vezetni — bár nem látjuk át miért tette volna — alakoskodásával másnak nem árthatott, magának még kevésbbé használt, mert őseinknek törvényalkotó bölcseségében szerencsére nem a dr. Wertner fölfogása érvényesült. Kijelentjük azonban, hogy ha csak egyetlen egy concrét esetet is mutat föl nekünk, mikor a bíróság a «de generé»-t osztályos vagy más birtok pörökben «*az örökösödési jogon alapuló igény*» törvényes bizonyítékának declarálta és fo-

[1] Föl nem foghatjuk, hogy azoknak a bizonyos személyeknek a nemzedékrendjét miért kellett volna valahová *visszavezetni*, mert magyar észjárás szerint épenséggel utódjaiknak kellett a maguk nemzedékrendjét azokhoz *vissza* vagy tőlük *levezetni!*

[1] Valószinűleg szabad fordítása a «*locus credibilis*»-nek.

gadta el: saját tudatlanságunkról vallást tévén, ünnepélyesen bocsánatot kérünk tőle!

Addig azonban ne vegye rossz néven, ha egy ujabb kérdéssel terheljük.

Véleménye szerint ugyanis, a középkori ember a birtokfoglalásnak ezt a sokat emlegetett hivatalos jogczímét két kézzel ragadta meg, hogy «*mint netáni támadások elleni védő gátat*» örököseire is átruházhassa. Mi az oka mégis annak, hogy a XIV-ik század második feléig kiadott oklevelek túlnyomó száma genusokról egyáltalában nem emlékezik, *sőt a nemzetségből származó családok birtokügyeire vonatkozó okleveleknek is átlag véve csupán egy harmadában találhatjuk föl* a «*de genere*» *megjelölést?* Erre pedig épenséggel a Wertner által összegyüjtött regesták tanítanak bennünket, ezekből látjuk p. o. hogy a Borsa nemzetségre vonatkozólag fölhasznált 37 oklevél közül *csak 2 említi a genust*, az Ákosok, ha nem csalódom, *80 esetben tizenötször*, a Győr nemzetség tagjai *98 esetben tizennégyszer*, a Becse Gregorok másfélszáz oklevélben *ötször*, az Abák több mint 200 oklevélben körülbelül 60-szor, a Guth Keledek *csaknem 300 esetben meg hatvanszor sem említtetnek* a genussal együtt!

Meggyőződhetünk pedig arról, hogy igen gyakran osztályos pörök s nagy fontosságú birtokügyek forognak szőnyegen, mikor a vérséget s a közös leszármazás tényét bizonyítani kellett. És bizonyították is mindannyiszor, a nélkül, hogy a «*de genere*»-re hivatkoztak volna, a mire maga Wertner is könnyen rá jöhetett volna, ha az okleveleket figyelmesebben átvizsgálja vala.[1]

[1] A dolog annyira nyilvánvaló, hogy állításunkat bizonyítgatni szinte feleslegesnek tartjuk. Mindazonáltal a sok közül egy jellemző esetet mégis elmondunk. — Az 1334-ik év folyamán Salamonfia János az országbiró előtt pörrel támadta meg János fiait: Lászlót és Fábiánt, részt követelvén tőlük az őseik által osztatlanúl használt *Guth*, *Atya*, és *Aba* birtokokból. (Tehát a közös leszármazáson alapuló jogok *érvényesitéséről* volt szó! Lásd *Bevezetés* IX. l.) Keresete támogatására előadá, hogy atyja Salamon fia Ekcsnek, a ki fia Eleknek, Elek fia *Farkasnak;* alperesek atyja János fia Lőrincznek, a ki fia Pálnak, ez fia Nándornak, Nándor pedig fia említett *Farkasnak*. Alperesek a közös őstől való leszármazást nem tagadván, egyszerűen azzal védekeztek, hogy János keresete törvénytelen, mivel őseik már régen megosztozkodtak s ennek következtében az országbiró leveleik fölmutatására határnapot tűzött ki. Az itéletben említtetik ugyan, hogy perlekedő felek «*in proxima linea cognacionis et generacionis*» állanak, az illető genust azonban az osztályos atyafiak nem tartották szükségesnek megnevezni, bár tudjuk, hogy a *Guth Keled* nemzetségből származtak s János a *Guthy*, László pedig Fábiánnal együtt a *Balkányi* család őse volt. Ennélfogva kétségtelen, hogy a birói fölfogásra nézve nem a «*de genere Guth Keled*», hanem az a körülmény birt fontossággal, hogy mindannyian *Farkastól* származtak, kinek fiai az említett jószágokat osztatlanúl birták. (Anjou okm. III. 88.)

Már most mi következik ebből?

Legelsőben is az, a mit következetesen mindig hangoztattunk, hogy t. i. a genusból való származásnak az emberek semmi néven nevezendő fontosságot sem tulajdonítottak és annak az oklevelekben való kijelentése pusztán esetleges. Másodszor, hogy Wertner művének a nemzetségekről szóló «*Bevezetés*»-ét a tulajdonképeni genealogiai rész a helyett, hogy föladatához képest támogatná, egyenesen megczáfolja, minélfogva a «*Magyar Nemzetségek*» írója nem az általa fölhasznált oklevelek alapján, hanem saját dúsgazdag képzelet világából tart nekünk tudományos értekezést, melyből azonban — az ő classicus szellemében szólva — reánk nézve *sem tudományos élvezet, sem gyakorlati haszon nem háramlik!*

Az elmondottakra még csak azt kivánjuk megjegyezni, hogy szerző tanulmányozta ugyan a kérdés irodalmát, de szembetünőleg lázas sietséggel dolgozván, nem volt ideje az olvasottak felett gondolkozni, hanem *egyszerűen rányomta azokra saját fölfogásának charakteristikus bélyegét*, a nélkül, hogy másokra való hivatkozásával tudós önérzetén csorbát ejtett volna. Eljárásának megvan az a jó következése, hogy most az érdem egyedül az övé!

Hogy szerzőnk mindenekfelett önállóságra törekszik, annak fényes bizonysága az az álláspont, melyet saját vallomása szerint, a «*rokonsági fokoknak az okiratok által használt kifejezésével szemben*» elfoglalt s melynek fonalán a vérséges összeköttetésnek legtöbb deák terminusát genealogice meghatározza. Hogy mennyi szerencsével? az csak concrét esetekből fog kitünni, annyit azonban már most is mondhatunk, hogy szabatosságot és szigorú következetességet keresni a diplomatika középkori latinságában, már magában véve is öreg hiba, mely az embert könnyen hinárba juttatja a genealogiának különben is ingadozó talaján! Jellemzőül szolgálhat erre nézve a következő példa.

Wertner meghatározása szerint a *cognatio és consanguineitas* rendesen egy és ugyanazon nemzetségből való származást jelent.[1] Minthogy pedig egy 1274-ben kelt oklevélben *Zyguy* (szegi) *Apa*, a Guth Keled nemzetségből származó *István comes* cognatusának mondatik, Wertner fölállított tételéhez híven, habozás nélkül besorozza őt a Guth Keled nemzetség úgynevezett «*határozatlan*» tagjai közé, pedig hát egy kis utánjárással meg-

[1] «A rokonságot egyáltalában *in linea generacionis* és *in linea proximitatis, cognationis, affinitatis, consangvineitatis* jelölik meg; hol a *linea generacionisról* van szó, ott minden kétséget kizáró módon csakis egy és ugyanazon nemzetségből való leszármazásról lehet szólni; *még a cognatio és consangvineitas* (cognatus, consangvineus) *rendesen egy ily leszármazással azonos*».

győződhetett volna arról, hogy a jámbor a *Hunt Pázmánok* genusából származott. Hasonlóképen bánik el *Vajda fia Langeussal*, kinek birtokait magtalan halála után, 1279-ben a Guth Keled nemzetség némely tagjai IV. László királytól a rokonság jussán fölkérték. Ezt is megtalálhatjuk a *határozatlan tagok között*, pedig hát egészen ártatlanúl, mert csak sógorságban állott velük, a *Báthory család ősatyjának Kopasz Andrásnak Katalin nevű leányát birván feleségül.*[1] Most tehát azt kérdezzük, ki a hibás, az-e a ki irta vagy az a ki magyarázza az oklevelet? Minthogy azonban az író deákot nem vonhatjuk felelősségre azért, hogy *affinis* vagy *proximus* helyett kissé meggondolatlanúl *cognatust* írt, mert hát utóvégre is Wertner elméletét nem ismerhette, — szolgáljon ez szerzőnknek intő példáúl jövendőre nézve!

Ne higyjük azonban, hogy a «*Magyar Nemzetségek*» írója a Bevezetésben elfoglalt merev álláspontját következetesen megtartaná; a szükséghez képest módosít azon, mert hisz régi dolog, hogy okos ember mindig meg tud alkudni a körülményekkel. Egy 1294-iki oklevélben p. o. Egyed mester «*de genere Thome Bani*» nyilván mondja, hogy Mihály prépost és testvére Péter székely ispán «*in linea consangvineitatis proxima sibi attinerent*», mindazonáltal nevezettek nem Tamás bán, hanem a *Bő nemzetségből* származtak. (Wenzel XII. k. 557.), a minthogy meg is találjuk őket Wertner könyvében a Bő genusnál a «*Határozatlan tagok*» között (l. 142. lap *Nemzedékrend)*. Pedig hát elmélete szerint a «*linea consangvineitatis*» rendesen egy és ugyanazon nemzetségből való származást jelent.

De most már csakugyan itt az ideje, hogy az «*oklevelek által hitelesített nemzetségekre*» térjünk!

II.

Szerző határozottan kijelenti, hogy nem a genusok történetét írja és könyvének csupán az a föladata, hogy «*az okiratokban számtalan helyen szétszórva előforduló, első pillanatra nem is egymáshoz tartozóknak látszó adatokat egyöntetű egészbe*» összekötvén, áttekinthető kép alakjában további kutatások alapjává tegye. (XII. l.)

Céljához képest azt az eddigelé talán szokatlan, de praktikusnak elég praktikus eljárást követi, hogy a tulajdonképeni földolgozás s az ennek folyamán szükséges forrás-idézések helyett az illető genusra vonatkozó okleveleket «*rövid és magvas*»[2] regesták alakjában chronologice mindenütt előre bocsátja, úgy hogy 327 lapra terjedő munkájának legalább is fele regestákból áll, a mi tagadhatatlanúl legkényelmesebb módja a könyvírásnak. Viszont azonban ennek is megvan a maga hátránya, mivel a regesták sokasága, a szemet kápráztató, elmét zsibbasztó datumok, személy- és birtoknevek (és micsoda nevek, uram Isten!) ezrei, szóval az egymásra halmozott *adatoknak* élettelen tömege, míg egyrészt sovány kárpótlást nyujtanak a földolgozásért, másrészt a «*Magyar Nemzetségek*»-et az irodalmilag művelt izlésű közönségre nézve, végtelenül száraz, unalmas és fárasztó olvasmánynyá teszik. Minthogy azonban jól tudjuk, hogy ez a szempont valamely tudományos munka megitélésénél, ha az máskülönben megüti a mértéket, irányadó nem lehet, fontosságot mi sem tulajdonítunk neki, hanem egyszerűen csak konstatáljuk és rátérünk a dolog lényegére.

Wertner művének beosztása tehát következő: *I. Regesták. II. Birtok. III. Nemzedékrend. IV. Családok és czímer.* Így menne ez következetesen végig mind a 80 nemzetségen, azonban — a genusczímerekről nem is szólva, minthogy a heraldika művelése nálunk tudvalevőleg csak mostanában vett nagyobb lendületet és szerzőnk jól-rosszúl egyszerűen csak fölhasználja a mások által konstatált eredményeket — gyakran megtörténik, hogy némely genus mellől a birtok, nemzedékrend és családok külön-külön vagy együtt véve is hiányoznak, úgy annyira, hogy a Wertner által nagy szorgalommal összegyüjtött nemzetségeknek *több mint fele családok nélkül szűkölködik* s még szerencse, ha elágazásaikat, töredékes genealogiájukat úgy a hogy ismerjük. Sőt az igazság érdekében meg kell jegyeznünk, hogy körülbelül 20 genus egy-egy regestával és abban esetleg puszta nevével szerepel minélfogva leghelyesebben cselekedte volna, ha ezeket «*Függelék*» gyanánt adja.

Ennek okai pedig korántsem maguk az illető nemzetségek, hanem jórészben dr. Wertner, a ki műve összeállításánál kizárólag a nyomtatásban megjelent oklevelekre szorítkozott[1] és nagyon téved, mikor azt állítja, hogy a nemzetségekről hasonló eljárás mellett is lehet «*teljes és világos képet*» nyujtani.

Könyve legalább határozottan az ellenkezőről tanuskodik, mert talán egyetlenegy — a diplomatariumokban föl nem található — lánczszem hiánya, gyakran nemcsak az összefüggést zavarja, de a mellett oly *sötétséget* okoz, hogy ebben szerzőnk minden jártassága daczára alig-alig botorkázik, sőt bizony néha még el is téved.

[1] Özvegyét még 1311-ben is életben találjuk. *Orsz. Levéltár* DL. 1776.

[2] No bizony gyakran se nem rövidek, se nem magvasak!

[1] Saját vagy mások gyűjteményének történetesen fölhasznált egypár oklevele e tekintetben figyelembe se jöhet.

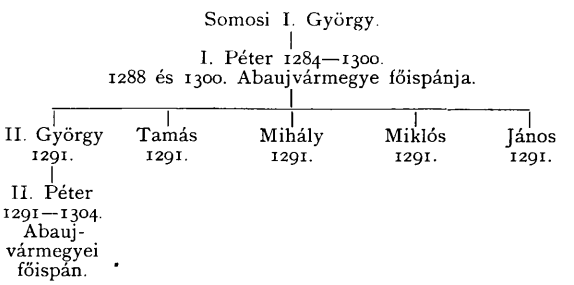
Ennek tulajdonítható első sorban, hogy a «*Határozatlan Tagok*» nevével nevezett rubrica oly nagy szerepet játszik művében s a genusoknak valóságos *Lymbusát* képezi, a hová, mint már említettük, gyakran egészen ártatlanúl idegeneket is besoroz. Fattyúhajtásokkal különben helylyel-közzel még a genusok ágas-bogas családfáján is találkozunk, a mi arra figyelmeztet bennünket, hogy szerző adat-kritikáját s általában következtetéseit kellő óvatossággal fogadjuk.

Minthogy jó lélekkel senki sem követelheti tőlünk, hogy mind a 80 nemzetség genealogiai és birtokviszonyait tüzetes tanulmány tárgyává tegyük, mert hisz ezzel a fáradsággal a Wertnerénél valószínűleg vaskosabb könyvet írhatnánk, bele értve természetesen a regestákat is, leghelyesebbnek tartjuk általánosságban tenni meg észrevételeinket, concret eseteket hozván föl ott, a hol szükséges állításaink igazolására.

Első sorban is ki kell jelentenünk, hogy Wertner a nyomtatásban megjelent «*okirati anyagot*» sem használta föl teljesen s hogy többet ne említsek, a *Magyar Történelmi Tár*-t, az *Erdélyi Múzeum-Egylet okleveleinek regestáit*,[1] a *Győri Tört. és Rég. füzeteket*, a *Székely Oklevéltárt*, a *Századok* régi s a *Történelmi Tár* új folyamát figyelmére alig vagy épenséggel nem is méltatta, pedig helylyel-közzel bizonyára talált volna ezekben czéljához képest már eddig is haszonnal értékesíthető, vagy legalább hézagpótló adatokat. A regesták tehát már csak ezért is hiányosak, de még nagyobb fogyatkozása művének, hogy a tényleg használt és idézett forrásokat is felületesen, mint mondani szokás, csak úgy futtában vizsgálta át. Ennek legelső következése az, hogy többek között az *Alap*, *Almás*, *Apuch*, *Augustin*, *Azan*, *Bala*, *Berény*, *Bozlig*, *Dem* genusokat a «*Magyar Nemzetségek*» sorában hasztalanúl keressük, pedig hát forrásaink emlékeznek róluk, ha mindjárt egy-két oklevélben is.[2] Hát ez magában véve még nem volna olyan nagy baj, hogy segíteni ne lehetne rajta, hanem van a felületességnek egy súlyosabb beszámítás alá eső következménye, az t. i., hogy a regestákban föltétlenül meg nem bízhatunk, *mert szerző gyakran kritika nélkül vizsgálta át, néha helytelenül értelmezte, máskor határozottan félre magyarázta az okleveleket*,[3] minélfogva következtetései sokszor meg nem állhatnak s a genealogiai táblák merő valótlanságot tartalmaznak.

Kritika nélkül való felületes eljárását kitünően jellemzi a következő példa:

Az Aba nemzetségből származó Somosi Péterfia *György* 1280-ban testvéreivel megosztozkodván, az erről szóló levelet fia *II. Péter* 1291-ben az egri káptalanban ünnepélyes alakban átiratta. Mindkettőt föltalálhatjuk az *Árpádkori Uj okmánytár* X-ik kötetében, csakhogy a szerkesztő elkövette azt a hibát, hogy első helyen (57. l.) az átiratot közölte, utalván az alább (70. l.) következő osztálylevélre, melyet aztán — bár a szövegben világosan és félreértetlenül «*Anno domini M° ducentesimo octuagesimo*» áll — *1291.* datum alatt szerencsésen meg is találunk. Hát ez bizony nagy hiba, de azért van ám az embernek két szeme, hogy nyitva tartsa, mert szép dolog a jóhiszeműség, csakhogy néha fölöttébb veszedelmes. Lássuk azonban, mit mível Wertner? Legelsőben is regestát készít, nyugodt lélekkel besorozván azt — Wenzel X-ik kötete 70. lapjára való hivatkozással — az 1291. évhez, majd az osztálylevélben talált genealogiai adatokat másokkal egybevetve, megcsinálja belőlük a Somosi család nemzedékrendjét, ilyenformán:

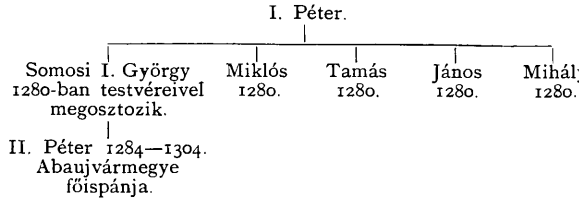
Csak egy pillantást kell vetnünk erre a táblázatra, hogy hamis voltát tüstént fölismerhessük. Wertner ugyan mindenképen combinálja a datumokat, hogy valószínűvé tegye előttünk azt, a mi úgy látszik előtte is valószínűtlen, de kevés szerencsével, mert nem igen hiszszük el neki, hogy *1284—1304 között két Somosi György fia Péter abaujvármegyei főispán mint nagyapa és unoka létezett.* E sikertelen erőlködés helyett bizony jobban cselekedett volna, ha a tévedés alapjául szolgáló oklevelet figyelmesen átolvassa egész utolsó betűig, hol az évszám okvetetlenül szemébe ötlött volna. Vagy ha már ezt az ügy és saját jól fölfogott érdekében elmulasztotta, egyszerűen *Fejér Cod. Diplom. V. 3. kötetét* kellett volna nyugodtan átnéznie, hogy világosság támadjon elméjében, mert hiszen a 66. lapon a Somosiak osztálylevele az 1280-ik évnél, tehát helyes datum alatt közöltetik, a mint utólagosan meggyőződhetik felőle, ha épen kedve tartja,

[1] Megjelent a Történelmi Tárban, de külön lenyomatban is Szabó Károlytól.

[2] Mindezeket föltalálhatta volna szerzőnk Fejérnél vagy Wenzelnél, az Almás genust pedig a Képes Krónikában, melyre szintén hivatkozik. A *Dem* genust a *Bő* nemzetségre vonatkozó egyik regestában említi, azonosoknak tartván őket, de alaptalanúl.

[3] Ez alkalommal hely szüke miatt állításunkat csak kevés példával igazolhatjuk, de bármikor készek vagyunk bebizonyítani, hogy a regesták igen-igen tökéletlenek.

sőt a következő kötetben annak *Somosi György fia Péter részére* 1291-ben kiadott átiratát is föltalálhatja.[1] Mindenesetre reméljük, hogy műve második kiadást érvén az Aba nemzetség Somosi ágának leszármazását következőképen rectificálja:

Szinte röstelkedünk vele előállani, de az igazság érdekében nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy Wertner a sokat emlegetett 1280-ki osztálylevelet más tekintetben is alaposan félre értette. Könyvében ugyanis (7. l.) a következő regestát olvashatjuk:

«*1291 sept. 8. W. X. 70. Az Aba nemzetség következő tagjai közti birtokosztály:* a) *Dávid comes fia Omode comes;* b) *Bodon fia Dénes;* c) *György fia Bodon és más Aba nb. nemesek;* d) *Somosi Péter fia György*» stb. Pedig hát Omode, Dénes, Bodon és a többi névvel meg nem nevezett Abák korántsem mint osztozó atyafiak, *de igenis mint egyezséget létrehozó választott bírák szerepelnek rokonaik a Somosiak között, s az oklevelet is ők állítják ki*, miről Wertner csalhatatlanúl meggyőződhetett volna, ha az 1291-ki átirat bevezetését elolvassa, melyben az egri káptalan világosan mondja, hogy *Omode nádor* (időközben lett azzá) patens levele mutattatott föl előtte. No de ennyi fáradságot nem vett magának, meg is látszik munkáján, hogy gyárilag készült.

Az előszóban többek között még azt is olvassuk, hogy Wertner «*biztos szemmel ismeri fel az egyes nemzetségek és családok összetartozását*». Magunk részéről ezt nem mernők ilyen határozottan állítani, sőt épenséggel azt tapasztaljuk, hogy a hol a «*de genere*» világító mécse kialszik, bizony sokszor hamis nyomokra téved. Szokása a regestákban ott is megnevezni (zárójel között) az illetők nemzetségét, a hol az oklevél erre nézve fölvilágosítást nem nyujt. Tagadhatatlan, hogy ezzel jó szolgálatot tesz a kutatónak, csak az a kérdés, mennyiben bízhatunk meg kritikája és éles látásában? De ha tudjuk, hogy p. o. *Csanád esztergomi érseket két izben is a Boxa nemzetség tagjának tünteti föl*, nem igen magas fogalmat alkothatunk magunknak ebbeli képessége felől, s még szerencse, hogy utóvégre is a *Csanád genushoz* sorozza be, a hova tulajdonképen tartozik.[1] Viszont helyesnek, sőt a dolog természetéhez képest okvetetlen szükségesnek tartjuk szerzőnknek azon eljárását, hogy egy és ugyanazon nemzetség különböző tagjait még olyankor is összekapcsolja, mikor nevük mellől a «*de genere*», a kétségtelen ismertető jel, hiányzik. Csakhogy hasonló esetekben nagy óvatosság s mindenek felett szigorú kritika szükséges ahhoz, hogy az ember meg ne botoljék, s puszta névazonosság alapján lelkiismeretes kutató, fegyelmezett genealogus bizonyára el sem indul. Wertnerrel azonban megtörténik ilyesmi, még pedig, sajnos, elég gyakran. Hogy többet ne említsek, ott találjuk p. o. a Guth Keledek legősibb ágazatának fényes nemzedékrendjén *Radoszláv bánt*, mint az utolsó Árpádok alatt nagy szerepet játszott Joakhim, István és Miklós bánok testvérét, pedig hát bizonyosan tudjuk, hogy egészen más nemzetségből származott: Babonec unokája s a *Blagai grófok egyik őse vala.* Csodálatos, hogy szerző erre nem tudott rájönni, ha *Tkalčić Monumentáit* s az *Árpádkori Új Okmánytárt* forgatta? de még *Nagy Iván* családtani munkája is nyomra vezethette volna őt! Az igaz, hogy Radoszláv atyját és testvérét történetesen szintén *Istvánnak* hívták, mint a Guth Keled testvérek atyját, de ki hinné, hogy Wertner ilyen ingadozó talajra lépjen, mikor munkája *Bevezetésében* nagy hangon hirdeti, hogy «a nemzedékrendi tábláknál lehetőleg arra néztem, *hogy csak oly személyeket fűzzek össze függő genealogiai lánczolatba, melyekre nézve a czáfolhatatlan bizonyíték megvan*». Üres phrasisok biz ezek, mert a «*Magyar Nemzetségek*»-nek igen sok lapja arról tesz tanúságot, hogy szerzőnk a források között különbséget nem képes tenni, s néha minden kritika nélkül, való tények gyanánt fogad el alaptalan combinatiókat, máskor saját maga állít vagy következtet olyan dolgokat, melyek nem az igazságnak, de még a valószínűségnek látszatával sem bírnak.

Néhány példával alább szolgálunk, most azonban még egy megjegyzéssel tartozunk Radoszláv bánra nézve. Wertner ugyanis őt egy 1293-iki regestában mint *István bán* fiát szere-

[1] Fejér Cod. Diplom. VII. 1. 173. Wertner is idézi ezt a helyet következő regesta kiséretében: «*Az egri káptalan átirja Aba nb. Dávid fia Omodénak adományozását Aba nb. somosi György fia somosi Péter számára*». Keresem ezt az adományozást a regesták között, hát nem találom. Előveszem Fejért s az idézett helyen az egri káptalan oklevele tünik szemembe, homlokán a következő sorokkal: «*1291 Capitulum Agriense donationales Ladislai Chuni pro Petro de Sumus de genere Aba transscribit*». Láthatjuk tehát, hogy Wertner szokása szerint kissé szabadon fordított, de mind a két regesta valótlanságot tartalmaz, mert az egri káptalan sem Omodénak, sem Kun Lászlónak adományát nem írta át ezen datum alatt, *hanem igenis a Somosiak 1280-ik osztálylevelét.* Wertner azonban a helyett hogy egy kis fáradsággal utána nézzen a dolognak, inkább hamis regestát közöl. No, egygyel több vagy kevesebb, már nem tesz számot.

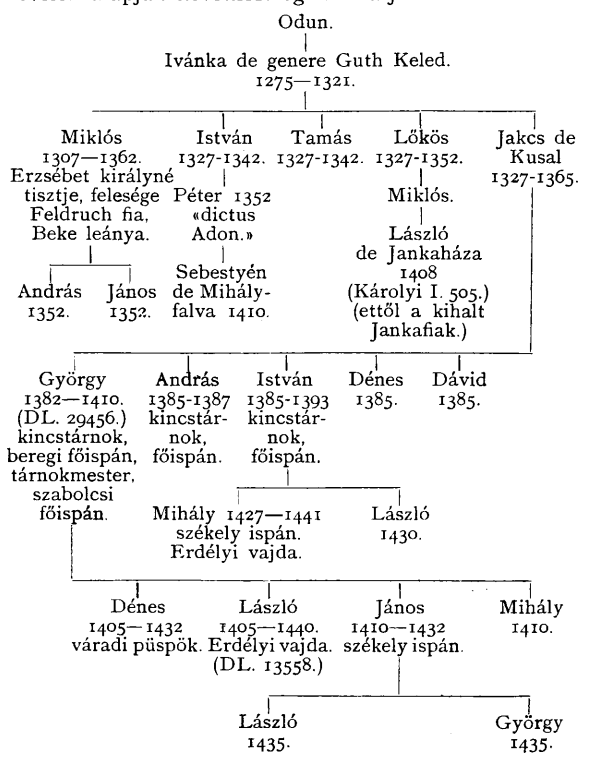
[1] L. «Magyar Nemzetségek» 15., 16. l.

pelteti, ha azonban megnézzük az általa kivonatolt III. András-féle adománylevelet, láthatjuk, hogy abban «*Radwslaus banus filius Stephani*» említtetik, a báni méltóságot tehát szerzőnk adományozta atyjának, hogy annál könnyebben elhelyezhesse a felsorolt Guth Keledek között, a kik tudvalevőleg *István tótországi bán* fiai voltak. Ilyet azonban nem illik cselekedni, mert tévedhet valaki *jóhiszeműleg* akárhányszor, de önkényesen megtoldani az oklevelet, már ez az irodalmi tisztesség ellen való vétek![1]

A Guth Keled nemzetségnél is sajnosan tapasztalható szerző munkájának abbeli fogyatkozása, hogy kizárólag a nyomtatásban megjelent történeti emlékekre szorítkozik, sőt mint már említettük, ezeket sem használja föl teljesen. A Kusalyi Jakcsokat, rosályi Kunokat, Gacsályiakat stb. p. o. hasztalanúl keressük könyvében, pedig *Adony ágát* négy nemzedéken levezeti, mégis elmulasztja, hogy Bunyitaynak a Váradi püspökségről irott derék munkáját kellő figyelmére méltatván, más rendelkezésére álló oklevelek alapján a Kusalyi Jakcsoknak Adonyról (Odon), illetőleg a Guth Keled genusból való származását konstatálja.[2]

[1] L. az adománylevelet Hazai okmánytár VII. 230. l.

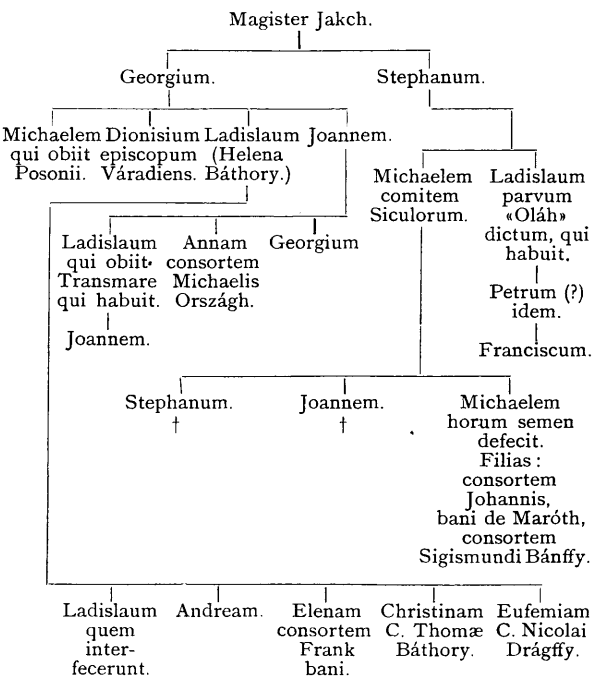
[2] Nemzedékrendjüket a nyomtatásban megjelent s az Ujhelyi család t.-ujhelyi levéltárában őrzött eredeti oklevelek alapján következőleg állíthatjuk össze:

A további leszármazást Nagy Ivánnál is megtalálhatjuk, bár az sokszor félre vezet bennünket. Ott p. o.

A Rosályi Kunok ősét is föltaláljuk a «*Határozatlan Tagok*» között *Tyba fia Miklós* személyében, kit Wertner egy 1280-iki regestában említ, noha a *Károlyi codex* bizonysága szerint (I. k. 21. l.) még 1295-ben is életben van, ismeretleneknek állított testvéreit pedig — persze hogy egy kis fáradtsággal — az erdélyi múzeum okleveleinek regestáiban (26. l.) fölfedezhette volna. Még az sem tünik föl neki, hogy Miklós unokája *Rosályi Gergely fia György* Ungvármegye alispánja, 1345-ben Guth Keled czímerrel pecsétel s hogy a regesták szerint is osztályos atyjok fia volt a Guth Keledeknek és *Rosály* már 1293-ban a nemzetség ősi birtoka gyanánt említtetik (l. 249, 262. l.). Azért se lett volna szükséges levéltári kutatásokat eszközölnie, hogy megtudhassa, miszerint Rosályi Györgynek már 1373-ban élő *Lukács* fia volt az, ki a *Kun* nevet legelsőbben használta, melyet aztán maradékai a Guth Keled genus ősi czímereivel együtt állandóan meg is tartottak.[1]

Kusali Jakcs János és Mihály székely ispánok mint testvérek szerepelnek, pedig csak *unokatestvérek valának*. — Érdemesnek tartjuk közölni még a Jakcsoknak a XVI. század első felében összeállított genealogiáját, melynek adatai, a mint erről meggyőződtünk, teljesen megbizhatók. (Orsz. Levéltár DL. 24605.)

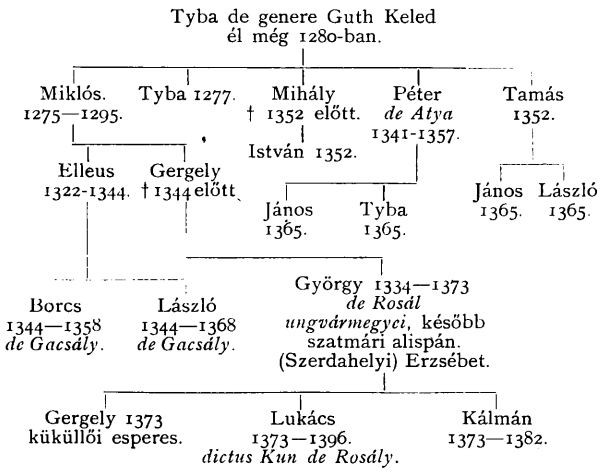
(V. ö. Nagy Iván 5. k. 291. l. Székely Oklevéltár» Bunyitay id. m. I. k. 250, 251.)

[1] Szabó Károly: Az Erdélyi Múzeum Eredeti Okleveleinek kivonata. 35. l. Zsigmond király 1396 febr. 9-én kelt meghagyását: «magistro Lucæ dicto Kwn de Rosal» intézi. Sztáray okltár I. 540 l. Czímerükre nézve l. Cserghető Gézának jeles értekezését: A Guth Keled nztség czímere.» Turul 1891. évf. I. f.

A *Gacsályi* család már kevésbbé ismeretes, tagjai csak a megyei életben szerepeltek, s országos hírre, névre, méltóságokra soha sem emelkedtek, egyenes ősüket Miklós fia *Elleust* azonban Wertner regestái között is megtaláljuk (1322—1337), csak az nem áll, hogy 1322-ben szatmári főispán volt, mert tudvalevő dolog, hogy akkor Debreczeni Dózsa nádor viselte a főispánságot, a kinek ő vicecomese lehetett.[1] Elleus fia 1368-ban már *Gacsályi Lászlónak* neveztetik, és szintén *László* volt a család utolsó tagja, kinek birtokai a XVI-ik század közepe táján a *Rosályi Kunokra* szállottak.[2]

Ugyancsak ebből az ágazatból származott az *Atyai* család is, melynek őse *Tyba fia Péter volt* (1341—1352). A *Farkastól* származó Detre fiainak (l. 282. l.) magvuk szakadván, birtokait a legközelebbi rokonok örökölték s midőn 1341-ben a Guthiak Tyba maradékaival peregyezségre léptek, nevezett Péternek a beregmegyei Atya helységből adatott ki osztályrésze. Maradékai az Atyaiak Szatmár, Bereg és Ugocsa vármegyékben az egész XIV-ik századon keresztül előkelő birtokosok voltak.[3]

Minthogy a Gacsályiak és Atyaik leszármazása eddigelé ismeretlen, a Rosályi Kunoké pedig csak Lukácson kezdődik, nem tartjuk feleslegesnek a rendelkezésünkre álló oklevelek alapján nemzedékrendjüket összeállítani.[4]

[1] Erre vonatkozólag *Fejér Cod. Dipl. VIII. 5. 126. l.* idézi Wertner, hol egy magyar oklevél regesta van, melyben Elleus határozottan *alispánnak* neveztetett. Ő azonban a következő lapon levő Szirmay-féle ismét magyar fordításban közlött oklevél alapján állítja *Elleusnak* főispánságát.

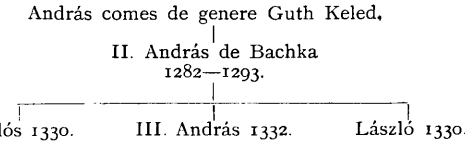
[2] Szabó Károly id. m. 31. l. I. Ferdinánd 1550. jan. 20-án a Rosályi Kunoknak új adományt ad, azokra a jószágokra is, melyek Rosályi László magszakadása után szállottak reájuk. Orsz. Ltár N. R. A. fasc. 496. nr. 10.

[3] Orsz. Levéltár DL. 29132. *Dr. Csánki: Magyarorsz. Tört. földrajza.* I. k. 420. 436. 490. 497. l.

[4] A nyomtatásban megjelent okleveleken kívül a b. Perényi és tiszaujhelyi Ujhelyi családok levéltárait is használtam. L. Szabó Károly id. m. 23, 31. l. Anjou okmt. III. és VI. k.

Hogy e táblázat homlokán álló Tyba egy személy-e azzal a Tybával (Tyba filius Tyba de genere Cletgud), a ki 1253-ban a poroszlói monostor patronusaitól birtokot vásárolt? határozottan nem tudjuk, bár a chronologia nem mond ellent e föltevésnek, mivel *Tyba fia Miklós*, már V. István király uralkodása alatt meglett ember volt, és hű szolgálataiért adományt nyert.[1] Az oklevelek csak arra tanítanak bennünket, hogy a *Daróczy*, *Guthy*, *Kisvárday* családok Tyba ágazatával közel rokonságban voltak, valaminthogy a *guthi Országhok* is elhelyezhetők a Guth Keledek törzsökének azon az ágán, melynek őse egy 1334-iki oklevél tanúsága szerint Farkas volt, ki valószínűleg még a XII-ik század végén, vagy a XIII-ik század elején élhetett.[2] Wertner ugyan nem mutatja ki ezt az összeköttetést, mert nála a nemzedékrend *Guthi Mihályon* megszakad (282. l.), mi azonban tudjuk, hogy ennek Pál és Gáspár nevű fiai maradtak. *Pál* utódjait nem kutattuk, az 1406-ban már élő *Gáspár* guthi Országh Mihály nádornak atyja lőn.[3]

Sokat lehetne még beszélni erről a nemzetségről, de a hely szűk volta nem engedi, hogy részletekbe bocsátkozzunk s egyszerűen megjegyezzük, hogy az *Anarcsi Tegzesek* és *Bacskaiak is* kétségtelenül Guth Keled ivadékok. Az utóbbiak őse András comes fia András, kinek nevével 1282—1293 között találkozunk az oklevelekben. Nemzedékrendjük így kezdődik:[4]

Igaz ugyan, hogy főképen a Tegzesekről a nyomtatásban megjelent oklevelek kevés tájékozást nyújtanak, de ismeretes birtokviszonyaik és czímerük alapján legalább fölemlíthette volna

[1] Gr. Károlyi oklevéltár I. 1. 21. l. Miklós az ugocsavármegyei Fekete-Patakot nyerte V. Istvántól, melyet Salánkkal, Komjáttal, Karaszlóval együtt a XVII-ik század közepéig a Rosályi Kunok bírtak, magszakadásuk után a Károlyiakra szállott.

[2] Guthi János 1334-ben negyediziglen való leszármazója volt Farkasnak (Anjouk. okmtár III. 88. l.)

[2] Ország Mihály nádor nagyatyjáról mondja egy 1341-iki oklevél, hogy «*in partibus remotis ad studium litterale animum applicasset*» (Orsz. Ltár Dl. 29132). Pál valószínűleg egy személy azzal a *Guthi Pállal*, a ki 1398-ban Szatmár vármegye alispánja volt (Zichy c. V. 79 l.) L. még Orsz. Ltár Dl. 29456.

[4] V. ö. Zichy okmtár I. k. 80. 321. 327. 344. l. Leleszi ltár B. fasc. 1 nr. 10. Hazai okmtár VIII. 225. l., hol *András* hibásan *Buthkai*-nak iratik.

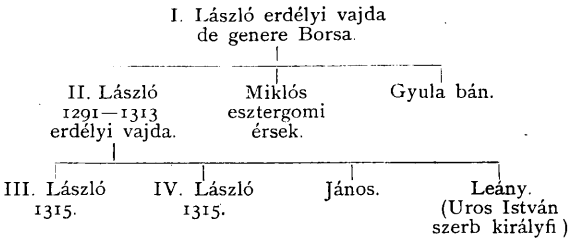
őket Wertner, mint a hogy megcselekedte ezt hasonló körülmények között a napjainkban is élő Guthy családdal, melynek — saját vallomása szerint — «*Gk. nb. leszármazását okiratilag bebizonyítani nem tudjuk*». Tapasztalhatjuk azonban, hogy nála az ilyesmi pusztán szeszély dolga, pedig egy kis következetesség soha sem árt. Mindenesetre többet ér azoknál a *magasabb* genealogiai combinatióknál, melyek szerzőnknek sehogysem sikerülnek.

Példa erre a többek között a sokat emlegetett László vajda, Ottó király megcsufolója, kinek személye körül már egész irodalom támadt s a kit erőnek erejével be akar oltani a Borsa genus nemes törzsökébe és nem régiben a mindenek felett álló igazság nevében meg is leczkéztette Pór Antalt, hogy a fattyúhajtás ellen protestálni mert. Pór megfelelt magáért, noha kíméletesen még takargatni igyekezett szerzőnknek egypár vastag tévedését, *Puky Andor* is meggyőzőleg kimutatta e vélemény alaptalanságát.[1] Wertner azonban szentül hisz saját csalhatatlanságában, s a «tengeri kigyó» ismét felüti fejét a «*Magyar Nemzetségek*» lapjain.

Szükségképen foglalkoznunk kell e kérdéssel, bár igyekezni fogunk mentül rövidebben végezni vele.

Ismételjük, hogy Wertnernek a Borsákra vonatkozó regestái mindössze is csak kétszer, illetőleg a Váradi Regestrumot is ide számítva, négyszer emlékeznek meg a genusról, és egyetlen egyszer László vajda nevével kapcsolatban, mikor t. i. a szolnoki várjobbágyok 1292-ben bizonyos földjüket eladták a Borsa nemzetségből származó László fia László volt erdélyi vajdának.[2] Az oklevél világosan és félreértetlenül fejezi ki magát s pár sorral alább ismét a birtokvásárlót nevezi (volt) *vajdának*. Wertner azonban — ő tudja miért — sehogysem akarja megérteni az igazságot, hanem az atyát *volt*, a fiút pedig *tényleges* erdélyi vajdának tartja.

Ez ugyan magában véve nem volna valami nagy baj, mert hát mégis csak több hitelt adunk az egykorú oklevélnek, mint az ő combinatiójának, ha mindjárt esküt is tenne reá, csakhogy valóban létezett egy 1280 előtt már elhalt hasonló nevű erdélyi vajda, és — László ez is, László az is — Wertner hamarosan összekapcsolja őket s ügyet se vetvén a komoly ellenvetésekre, «*megcsinálja*» a nemzedékrendet ilyenformán:

Ebből láthatjuk, hogy nem is olyan rossz társaságba került hősünk, csak az a kérdés, nem kakukfi-e, a kit tudvalevőleg a fészekből ki szoktak dobni?

Mert ha szinte valóságnak fogadjuk is el azt, hogy Miklós érsek és Gyula bán I. László erdélyi vajda fiai voltak, — a mihez véleményünk szerint még mindig kétség fér, — nem látjuk föltétlenül igazolva, hogy még egy harmadik, László nevű testvérük is volt volna, *de hiszen lehettek a vajdának Miklós, Gyula és László fiai a nélkül, hogy neki szükségképen a Borsa nemzetségből kellett volna származnia!*[1]

Wertnernek pedig az a legfőbb erőssége, hogy II. László *a Borsa nemzetség tagjának s László volt erdélyi vajda fiának neveztetik*. Minthogy azonban tudjuk, hogy a «*quondam wayvoda*» nem atyjára, hanem egyenesen az ő személyére vonatkozik, fönmarad még a Borsa genusból való származásnak puszta ténye. No ezt nem akarjuk elvitatni tőle, csakhogy ezen a réven bajosan juthat el az érsek és bán atyafiságához!

Mindezeknél fogva I. László erdélyi vajdát, továbbá Miklóst és Gyulát a Borsák családfájáról egyelőre törülnünk kell, sőt már azt is teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy László «*de genere Borsa*» nem egy személy azzal a László erdélyi vajdával, a ki az utolsó Árpád halálát követő pártharczok idején oly nagy hirre vergődött, hogy tudósok és nem tudósok még ma is veszekednek felette. Hogy a Borsa nemzetségű Lászlónak vajdasága 1292-ben megszünt, azt már *Pór Antal* kimutatta s nem kételkedhetünk rajta, hogy méltóságába többé vissza se került, bár a vajda titulust szokás szerint egész életében viselte. Mindazonáltal, mellőzve a közbeeső időt, egy kis bizonysággal szolgál-

[1] L. Pór Antal: «László erdélyi vajda és a Keán nemzetség» cz. értekezését (Turul 1891. évf. 3. füzet). *Puky Andor*: «*László erdélyi vajda nemzetsége.*» (U. o. 1891. évf. 1. füzet). *Wertner Mór*: László erdélyi vajda nemzetsége. (Századok 1890. 726. l.).

[2] «*Ladizlao filio Ladizlay de genere Borsa, quondam wajwode Transilvanie*» (Wenzel id. m. X. k. 85. l.).

[1] V. ö. Pór, Wertner és Puky Andor értekezéseit id. h. Pór fölhoz egy oklevelet annak bizonyítására, hogy Gyula bán, Miklós és László *néhai László vajda fiai voltak*, de ez annál kevésbbé döntheti el a kérdést, mert az idézett oklevélnek egy másik variansa nem *II. Lászlóról* hanem I. László vajda *testvéreiről* beszél. Mindkettő gr. Kemény József másolatából közöltetett, a mi annyit jelent, hogy *vigyázz!!* (Turul 1891. évf. 110. lap.) Puky Andornak az a megjegyzése, hogy *Gyulát* inkább lehet az érsek *unokaöcscsének* mint *testvérének* tartani, igen indokolt és talpra esett (Turul 1891. évf. 14. l.) s már ez is arra int bennünket, hogy a Pór által idézett 1280-ik oklevelet kételkedve fogadjuk.

hatunk Wertnernek arra nézve, hogy az 1292-ben és 1306-ban szereplő László erdélyi vajdák különböző személyek.

Történt ugyanis, hogy Mikud bán fiai pörrel támadták meg a Borsa nemzetségből származó *Szent-Mártoni László vajdát* Poklostelek Doboka vármegyében fekvő birtok miatt. Az ügy *László erdélyi vajda és a szolnoki főispán elibe került*, ki a feleket perdöntő bajvivásra kötelezvén, az eredményhez képest Szentmártoni László vajda javára itélt, s erről 1306 szeptember 16-án *Ehelős* vicze-vajdasága alatt oklevelet is adott ki, melyet a nyertes fél ugyanazon év november 18-án az erdélyi káptalanban átiratott. Az átirat határozottan Szentmártoni László vajda, *a László fia «de genere Borsa»* kérésére történt, s mi egyenesen Wertnerre bizzuk, hogy levonja ebből a consequentiát, magunk részéről csak annyit jegyezvén meg, hogy ez az oklevél nem feküdt ugyan észrevétlenül «*hogy ugy mondjuk az utczán*», mert az országos levéltárban őriztetik, de ez tudvalevőleg naponként 9—2 óra között mindenki számára nyitva vagyon.[1]

Ha tehát nem akarjuk föltételezni azt az Ezeregyéjszakába való kalandot, hogy Borsa László hirtelen, váratlan elüzze névrokonát az erdélyi vajdaságból, s Ottó királyunkat tömlöczre vetvén, ismét átengedte székét elődjének, be kell látnunk, hogy két különböző emberről van szó s a «*Magyar Nemzetségek*» 130-ik lapján tündöklő genealogia helyet ad egy szerényebb, de legalább igaz nemzedékrendnek, ilyeténképen:

László de genere Borsa.
|
II. László 1292-ben volt vajda
1306-ban «vajvoda de Sancto Martino».

Fölemlíthetjük még itt, hogy a Nadányiaknak a Borsa genusból való származását magunk részéről is csaknem bizonyosnak tartjuk ugyan, leszármazásukat azonban Wertner tévesen közli, mert *Apa* és *Opoy* (l. 130. lap), ki fölváltva *Apajnak* is iratik, tulajdonképen egy és ugyanazon személy, minélfogva a nemzedékrend következőleg rectifikálandó:[2]

Apa (Apaj, Opoj) comes.

Miklós 1323.	Ugod 1323 körül.	I. János 1323 körül.	Borsa 1323 körül.
II. János de Nadán 1323—1346.			István de Nadán 1323—1346.

[1] László vajda levelének 1306 november 18-án kelt átirata az Országos Levéltárban DL. 28574.

[2] V. ö. Wertner id. h. Dr. Csánki Dezső id. m. 661. l. Orsz. Levéltár DL. 29130. továbbá Ujhelyi cs. levéltára, illetőleg «*A Hunt Pázmán nemzetség ugocsai ágazata*» cz. értekezés (Turul 1889. évf. 4. füzet).

Általában véve elmondhatjuk, hogy a nemzedékrendek — könnyen megszámlálható kivétellel — teljes hitelt csak akkor érdemelnek, mikor szerzőnk földolgozott forrásokra támaszkodhatik, vagy a mások által constatált eredményeket veszi át könyvébe, legfeljebb az itt-ott mutatkozó hiányokat pótolván. De még ilyenkor is nagy vigyázattal kell élnünk, mert — a mint már megjegyeztük — a források között különbséget nem igen tesz s gyakran alaptalan combinatiókat meg nem érdemlett figyelemben részesít, máskor ellenben komoly számbavehető tudósításokat egészen mellőz.

A *Dobra* genusnál p. o. összesen 4 oklevélregestát s ebből hármat *Nagy Iván* ismeretes családtani munkája után közöl, mindazonáltal az 1265-ben élő Marczell bácsi várjobbágytól lehozza a nemzedékrendet egészen *Frater György* váradi püspökig, a kit ekkép a Dobra nemzetség, illetőleg a mai napig virágzó *Frater* család ivadéka gyanánt szerepeltet. De lapozgatván Bunyitay munkáját, ugy látszik maga is megsokalja a dolgot s következő jegyzettel könnyít a lelkén: «*Okirati határozott adatok hiányában tehát nem lehet apodictice állitani, hogy az ippi, érkeserüi és bélmezei Frater család a Dobra genusból származik*» (l. 229. l. jegyzet). Bizony hogy nem, csakhogy ezt előbb is meggondolhatta volna Wertner s az egész genealogiát elhagyhatta volna, mert hasonló eljárás «*absolut tudományos becsre*» igényt tartó munkában (l. Bevezetés XII. l.) legalább is szokatlan.

Ezzel szemben az *Álmosdi Chyréknek* és közel vérségük a *Pocsajiaknak* Ákos nemzetségből való származására nem is reflectál, pedig Bunyitay útmutatása nyomán[1] nem került volna valami nagy fáradságába tisztázni a kérdést, sőt egy általa is közölt 1342-iki oklevél világosan mondja Pocsaji Lászlóról, hogy *Erne fia István nádor genusából* származik.[2] Mellesleg megemlíthetjük, hogy az Ákosok nemzedékrendjének összeállításánál is kevés kritikát tanusított szerzőnk, p. o. a híres Micsk bán ágazatán (l. 69. lap) *I. Ákost* 1297—1314 között szerepelteti *leszármazók nélkül*, pedig még 1342-ben is életben találjuk, mint Nagy Ákost, *Dénes* meg *László* fiával és Ilona leányával együtt, az igaz, hogy végrendelkezik, de az nem tesz semmit.[3] Minthogy azonban 40 évvel később unokaöcscse Micsk bán fia II. Ákos is *Nagynak* neveztetik

[1] Bunyitay Vincze id. m. III. k. 288. l.

[2] Anjou okmtár IV. 228. l. Ugy látszik Wertner figyelmét Bunyitay munkájának id. h. egészen elkerülte, mert ha az Álmosdi Chyréknek a Pocsajakkal való nexusát s az előbbiek czímerét ismerte volna, kutatásait valószinűleg az Ákos genus ezen ágára is kiterjeszti vala.

[3] Zichy okmánytár II. k. 14. lap. A tévedést az is elősegíté, hogy II. Ákosnak szintén volt László nevű fia

(persze mert már ifjabb Akos is volt a családban), Wertner szerencsésen összetéveszti őket, az említett Dénest és Lászlót II. Ákos fiai gyanánt tüntetvén föl.[1] Ily apró tévedésekkel azonban a «*Magyar Nemzetségeknek*» majd minden harmadik lapján találkozunk s az ember szinte nem is győzi számon tartani azokat, a mi bizony elég kellemetlen dolog; kisebb hiba ennél, de mégis hiba, hogy nehány genust kétszer is szerepeltet; mert talán elhiszi nekünk, hogy az Aga (Acha) és *Atha*, a Bathal és *Gathal*, a Csurla és *Cyurla* egy és ugyanazon nevek? Az is gyakori eset, hogy a genusoknál a hasonló nevű családokat mind egy kalap alá vonja, a nélkül, hogy birtokviszonyaik és ismeretes leszármazásuk ezen önkényes eljárását legkevésbbé is indokolnák. A *Bő genusból* eredő somogyi birtokosokat p. o. együtt emlegeti a hevesvármegyei *bői* vagy *beji* nemesekkel, noha egyetlen egy oklevelet sem hoz föl annak igazolására, hogy ezek is a Bő nemzetség tagjai volnának. Viszont az oklevelekben egy sereg *Ajkai* fordúl elő minden közelebbi meghatározás nélkül, Wertner azonban lelkiismeretesen elősorolja őket, beosztván kit-kit az *Ajka genus* ágazatai és határozatlan tagjai közé (l. 50, 51, 52. lap) s bár kétségtelenül rokonok valának, de kettőről se lehet határozottan kimutatni, hogy «*de genere Ayka*» származott volna. Hasonlóképen jár el a *Haraszt* genusnál (313. l.), mindazokat, a kik történeti emlékeinkben a XIII-ik század elejétől kezdve a XV-ik század végéig *Harasztiaknak* neveztetnek, irgalom nélkül ide sorozván.

Hát ahhoz mit szóljunk, hogy a *Kapivári Kapyakat* a *Kókai Tétényiekkel* együtt szintén ebből a nemzetségből származtatja? valószinűleg azért, mert bizonyos *Haraszti János és László* Tétényi Péter budai alvárnagynak «*consobrinus*»-ai voltak, és együtt kaptak czímert 1405-ben Zsigmond királytól. A ki nem tudja, hogy a Kapyak őse Zsigmond király alatt bokros érdemeket szerzett budai polgár vala, talán még hitelt is adhatna szerzőnknek! Érdekes, hogy a Kapy és Tétényi családot külön tárgyalja, egy 1328-ik oklevél alapján, melyben bizonyos Jakab tétényi nemes említtetik,[2] holott maga is mondja, hogy a Kapy nevet Tétényi András vette föl, a kit annak előtte *Kapronczainak* hívtak (l. 316. lap)! Bizony bizony ez az «*értelmes kalauz*» (l. Bevezetés XIV. lap) járatlan utakon, tüskén-bokron keresztül hurczol bennünket s a ki örökösen nyitva nem tartja szemét jobbra-balra figyelvén, pislogó mécsese mellett könnyen eltévedhet.

Szerzőnk egy ízben még komoly történetíró voltáról is megfeledkezik és combináló szenvedélye minden jobb ízlést sértő trivialis módon nyilatkozik. A Bór nemzetségnél ugyanis *Bánk bánról* szólván, véleménye szerint «*igen érdekes*» genealogiai combinatióval örvendezteti meg az olvasót. «Az *Andechs-Merdáni herczeg* által becstelenített Bánk bánné — úgymond — férje második neje lehetett, mert nehezen feltehető, hogy egy már férjnél levő nő anyja még annyi ifjúsági bájjal és szépséggel rendelkezett volna, *hogy a nevezett herczeg előtt még kívánatos legyen*» (117. lap). Erre mi egyszerűen azt felelhetnők Wertnernek, az ő modorában szólva, hogy: «*ne sutor ultra crepidam*», mindazonáltal beérjük azzal a gyöngéd figyelmeztetéssel, hogy nagyon emlékeztet bennünket azokra a vén asszonyokra, a kik üres óráikban, kávé mellett «*gazdátlan közhírekkel*» (vulgó pletyka) delectálják magukat.

Több hasznát veheti vala combináló képességének, ha az ócsai Balogh és Derencsényi családoknak a *Balog*, a nényei Dacsóknak a *Dobak* genusból való származását kutatja, vagy ha a *Bees nemzetség* ivadékaival megismertet bennünket, több figyelmére méltatván jeles elődjének néhai *Bottka Tivadarnak* munkálkodását.[1] A mint a hanvai Darvasokat, Hanvayakat, szkárosi Farkasokat, runyai Zsoldosokat stb. a birtokviszonyok és czímerek egyezése alapján a *Hanva* genusnál elősorolta, noha szakadatlan leszármazásukat vagy összeköttetésüket kimutatni nem képes, ép annyi joggal fölemlíthette volna p. o. a Derencsényieket és Baloghokat a *Balog* genusnál. A *Hanva* nemzetségre vonatkozólag különben megjegyzem, hogy az minden valószinűség szerint a *Hunt Pázmán* genusnak egy oldalágát képezte s az illetők csupán lakóhelyük után nevezték magukat (harminczegy regesta között mindössze *kétszer*) «*de genere Hanva*» származóknak. Legalább az a *Hanvai Miklós* (István fia), a ki Csák Máté és az Omode fiak ellen I. Károly király zászlója alatt a rozgonyi ütközetben vitézül harczolt s 1312-ben hű szolgálataiért adományban részesült, határozottan a *Hunt Pázmán nemzetség ivadékának neveztetik*, a mit különben a Hanvay és ezzel rokon családok czímere is igazolni látszik.[2]

[1] Zichy okmtár II. k. 14. lap.
[2] Anjouk. okmtár II. k. 357. l.

[1] Ujabb családtani adalékok. (Magyar történelmi tár X. k. 221. l.) A Balogh és Derencsényi családnak Balog genusból való származására már Nagy Iván figyelmeztet (I. k. 136. l. III. k. 281. l.). A Dacsók ősét *Dobákot* és fiát Demetert Wertner könyvében is megtalálhatjuk (227. l.). További adatokat a Palásthyak (I. k.) és Kubinyi monumentái (I., II.) szolgáltatnak. Wertner mindkettőt használta.

[2] Pajzs-alak egy ugró bakkecske, a sisakdísz azonban *holdsarló hat ágú csillag kíséretében* már határozott Hunt Pázmán motivum, megtaláljuk a *Petri Dersek*-nél is, a kik kétségtelenül ebből a genusból származtak. *Hanvay Miklós donatiója Róbert Károlytól az orsz. Ltárban* DL. 33567.

Arra nézve, hogy egy és ugyanazon törzsfőtől származó családok tagjai olykor különböző genusokhoz számították magukat, illetőleg ha szabad e kifejezéssel élnünk, eredeti nemzetségi nevüket megváltoztatták, több példát lehetne fölhozni.

Csaknem bizonyosnak tartjuk, p. o. hogy a Wertner könyvében előforduló *Cserna* (helyesebben *Csorna*, l. 209. lap) genus tagjai tulajdonképen az *Osl* nemzetségből származtak, de föltétlenül igazolja állításunkat az *Arland* genus eredete.

A «*Magyar Nemzetségek*» 45. lapján ugyanis ott találjuk az *Aga* (helyesebben az *Acha*) genust, ennek nemzedékrendjén pedig *Arlandot*, János, Miklós és Acsk nevű fiaival együtt, a kik mindaddig míg ős jószágaikat osztatlanúl birtokolják «*de genere Acha (Agha)*» nevezik magukat, sőt egész az 1342 július 29-én történt osztozkodásig még utódjaik is ezt a megkülönböztetést használják. Ettől kezdve azonban az ősnemzetségi név csakhamar feledésbe merül, s három év múlván az illetők már mint az *Arland genus* tagjai szerepelnek. A szakadatlan leszármazást kimutathatjuk, s így a személyek azonosságához szó sem férhet. Arland egyik kis unokája *János* a *Stubiczai*, másik unokája «Tóth» Miklós 1345-ben Szomszéd várát nyervén adományba I. Lajos királytól, a történelmünkben szereplő *szomszédvári Tóth*, illetőleg fiusítás által a *szomszédvári Henning* család alapítója lőn és mindnyájan következetesen «*de genere Arlandi*» nevezték magukat, a mi igen jellemző és tanulságos dolog s más egyebek között arra figyelmeztet bennünket, hogy merev szabályok föláll ítása által a nemzetségi kérdés megoldását ne tegyük még nehezebbé. Persze hogy Wertner könyvében — miután ő kizárólag nyomtatott forrásokat használ — az *Arland* genusról egy sort sem találunk.[1]

A munka heraldikai részéről is kevés jót mondhatunk, sőt szerzőnknek a forrás-idézések körül tanusított eljárása véleményünk szerint határozott megrovást érdemel. A címereket majdnem mindig a *Csergheő Géza* által szerkesztett Siebmacher-féle «*Wappenbuch*» szerint írja le (bár helylyel-közzel *Nagy Iványt*, néha a *Turul*-t, sőt még az *Ung. Revue*-t is citálja), de elég gyakran a forrás megjelölése nélkül, vagy plane az Országos Levéltára hivatkozva, pedig bizonyosan tudjuk, hogy ezt *belülről* nem igen ismeri s a *Pecsét-mutatóban* fölsorolt és könyvében sűrűen idézett okleveleket testi szemeivel sohasem látta.[1] Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy azok a címerleírások, miket *Siebmacher*ből kényelmesen átvesz, az érdemes szerkesztőnek néha sok fáradságba, fejtörésbe és hosszas tanulmányozásba kerültek s nem lett volna szabad az Országos Levéltárra hivatkoznia akkor, mikor bizonyosan tudjuk, hogy a *Csergheő* által konstatált eredményeket használja föl könyvében.[2] De ha már megcselekedte, ezzel bizony csak magának ártott, mert a jóhiszemű embereket félrevezetheti ugyan, hanem a kit a dolog közelebbről érdekel, az igen könnyen meggyőződhetik arról, hogy az *igazelvüség* nem tartozik Wertner irói egyéniségének charakteristikus tulajdonságai közé.

És úgy látszik azzal sem vetett számot, hogy a *Pecsétmutató*, azokat az okleveleket is rendben felsorolja, a melyeken a pecsét már töredezett s ekkép meg nem határozható, vagy pedig teljességgel hiányzik. Az Aba genusból származó *Fricsi* és *Gagyi* valamint a Gyovád nemzetségű kányaföldi *Kerecsényi* családok címereinek leírásánál p. o. szintén az Országos Levéltárban őrzött oklevelekre hivatkozik, pedig hát ha épen kedve tartja, utólagosan meggyőződhetik arról, hogy az idézett oklevelek pecsétjei, a mellett hogy gyakran felismerhetetlen maradványok, *egészen más czimereket tüntetnek föl, mint a milyeneket ő könyvében le ir.* Honnan blasonálta tehát? Világos, hogy Siebmacherből; azt azonban egyszerűen elhallgatja és pávatollakkal ékeskedik. Ilyen farsangi tréfákat többször megenged magának a jóhiszemű emberek rovására, de a *Nemezis* végre őt is utóléri. Az Egerváry címert p. o. az országos levéltárban található pecsétek alapján (?) következőképen írja le: «*András-kereszt, sisakdísz: öt lándzsa ellobogó zászlókkal*» (l. 242. lap), világos bizonyságául annak, hogy az idézett okleveleket sohasem látta, mert ezek, illetőleg a rajtuk lévő pecsétek

[1] Az Arland = Acha genusból származott családok nemzedékrendjét az Országos levéltárban őrzött oklevelekből csaknem teljesen össze lehet állítani, birtokaiknak egész sorozatával együtt, melyek jobbára Zágráb környékén feküdtek. A Szomszédváry Henningek utódja lett szintén fiusítás útján a Teuffenbach alias Henningh család, melynek azonban a XVI. század közepén már magva szakadt. Lásd Orsz. Levéltár DL. 35852, 33593, 35853, 35881, 35030, 35882, továbbá N. R. A. fasc. 35. nr. 26. fasc. 497. nr. 25.

[1] «A magy. kir. Orsz. Levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója». Budapest 1889. Szerkesztette Dr. Csánki Dezső.

[2] A Hedry, Keczer, Rédey, Sirokai, Zsegnyey, Hanvay, Darvas, Nadányi, Butkay, Málczai Ráskay családok címerének leírásánál *forrást egyáltalában nem idéz*, pedig konstatálhatjuk, hogy csaknem kizárólag Siebmachert használta. Az *Amade*, *Dersffy*, *Maróthy*, *Garay* címereknél az Országos Levéltárban őrzött pecsétekre hivatkozik, pedig esze ágában sem volt, hogy azokat tanulmányozza, hanem egyszerűen csak kiírván az illető levéltári jelzetet, blazonálta Siebmachert. — A *Daróczy* család címerét nem ismeri, pedig a *Guthi Országh* címerrel együtt föltalálhatta volna azt Csergheő Gézának már idézett jeles értekezésében. Azt hiszszük, ennyi elég mutatványul.

szerint az Egerváry család czímere *egy égerfagalyat tartó emberi kar*, s az András-keresztes czímer az Eszterházyak «*Tropheum*»-ból került **Siebmacherbe!!**[1]

Ezzel tehát csúfos kudarczot vallott Wertner, tanácsoljuk is, hogy jövendőre kissé óvatosabb legyen. Általában véve pedig elmondhatjuk, hogy a czímerek közlésénél ép oly kevés kritikával járt el, mint az oklevél-regesták s az ezeken alapuló nemzedékrendek összeállításánál. Má sodrangú forrásokat idéz elég gyakran, mikor pedig jeles tanulmányok, komoly figyelmet s elismerést érdemlő szakmunkák állottak rendelkezésére.[2] Wertner könyvét tehát egy másmere» (Turul 1891. évf. 9. l.) A *Pelsőczi Bebek* czímernél az *Ung. Revue*-t idézi, a *Csetnekiek* czímerénél pedig az Országos Levéltárra hivatkozik, holott ezeknek első forrása az említett sírkő-munka. A *Kisvárdai Szakolyi* cs. czímerét *Nagy Iván* után írja le, pedig tudjuk, hogy ez hamis (v. ö. Nagy I. X. 790. l. Turul 1891. évf. 12. l.). Jellemző, hogy bizonyos *Arbon* nevű német család ékezetes czímerét mint valami nevezetességet mutatja be a Guth Keled genusnál (283. lap, még rajzát is adja kivételképen !), pedig megtanulhatta volna Csergheőtől, hogy az oldalékek a germán heraldikában igen közönséges heroldkép.

különben tehetséges ember elhamarkodott tökéletlen munkájának tartjuk, a ki, ha akarná s időt szánna reá, talán jobbat is tudna írni. Egyedül tőle függ, hogy ezt a «*Magyar Nemzetségek*» folytatásában minél előbb bebizonyítsa.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

[1] L. Siebmacher 150. lap.

[2] L. Csergheő Géza és Csoma József: «*Régi magyar sírkövek*». Csergheőtől a «Guth Keled nemzetség czí-

---

A „TÖRÖK" CSALÁDOK.

(Két czímerrajzzal.)

Azon — még mindig nem teljes bizonyosság, mely a különböző Török nevű családok eredetét, leszármazását s főképen czímereit illetőleg fennáll, már régebben felköltötte bennem a vágyat, hogy ezeknek némi tisztázására a rendelkezésemre álló anyagot közzé tegyem. Újabban kapott több erre vonatkozó nagyon érdekes eredeti czímerlevél, újabb családtani adatok s a Turulban legközelebb megjelent alapos értekezések, melyek a nagy-emőkei Török és a telekesi Török családokra vonatkoznak, óhajtásomat tetté érlelték.

Ezen nagyobb számú «Török» nevet viselő családok közől itt csak a régiebbek s ismertebbekről lesz szó, s azokról, melyekről kiegészítő adataim vannak Nagy Iván «Magyarország családai» czímű munkájához.

A «Török» név Magyarországon relative új, s — a mennyire tudom — a XV. század előtt nem találkozunk vele,[1] s magától értetik, hogy ez a török invasióval s a török háborúkkal áll összefüggésben. De nagyon tévednek azok, kik azt gondolják, hogy e név viselői — vagy azok nagy része egykor valósággal is török volt. Eléggé tudva van, hogy valamint magyarok gyakran lettek renegáttá, úgy törökök is gyakran tértek át a keresztény hitre s váltak magyarokká, de másrészt az is bebizonyított tény, hogy a török eredet talán egyetlen oly «Török» nevű családról sem bizonyítható be, mely már a mohácsi vész előtt is nemes volt.

Ezek között, a Török név felvétele előtt — csaknem kivétel nélkül — mindeniknek más neve volt, miként arról e munka folyamán meggyőződhetünk. A «Török» név nálunk csak melléknév volt, melyet egy vagy más okból egyes személyekre, ritkán egyes családokra ragasztottak, de semmi esetre sem azért, hogy azzal török eredetüket jelezzék. Másként volt ez természetesen azon családoknál, melyek a mohácsi vész után léptek fel.

A Lászlókarcsai Török.

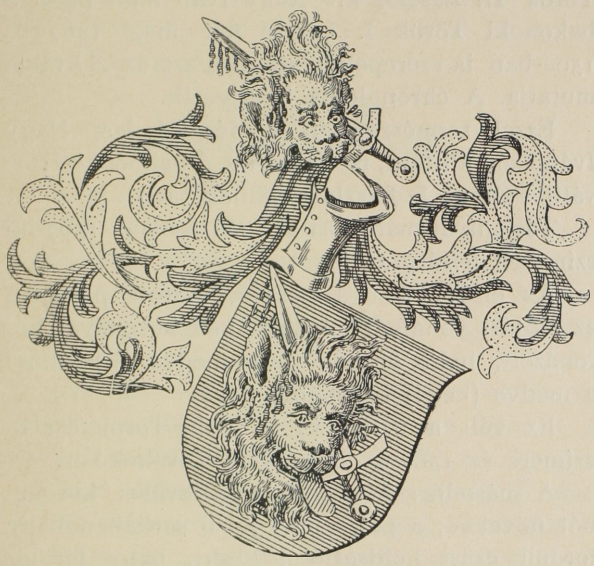
Ezen családdal kezdem a sort, mert e család használta oklevelileg legkorábban a Török nevet, (a mi azonban nem zárja ki, hogy a következő sorozatban elősorolt Török családok közől egyik vagy másik régibb eredetű is legyen, noha ezzel egyidejűleg még nem vette fel a Török

[1] Szórványosan fordúlhatott elő e név elébb is, de a XV. században vált gyakoribbá s leggyakoribb a XVI. századtól kezdve.

nevet), s ennek van a legrégibb eredeti czímerlevele azok között, melyeket eddig ösmerünk.

E czímert Zsigmond király adományozta Constanzban 1418-ban febr. 7-én (feria secunda proxima post festum purificationis beate Marie virginis) a «Töröknek» nevezett Pálnak, Lászlókarchai Balázs fiának.

E családnak tehát elébbi neve Lászlókarchai volt, s Pál volt az első, vagy egyike az elsőknek, ki a Török nevet felvette. Az eredeti felfogású s kifogástalanúl stilizált czímer leírása következő: Kékben balra fordult oroszlánfő,

háránt átütve egy egyenes, aranymarkolatú, vértől csepegő pallostól, sisakdísz a pajzsalak, hol az oroszlánfő a kék-fehér takarókba harapni látszik.

Ez adatokat, a czímer sikerült rajzával az azóta elhúnyt Paur Ivánnak köszönöm.

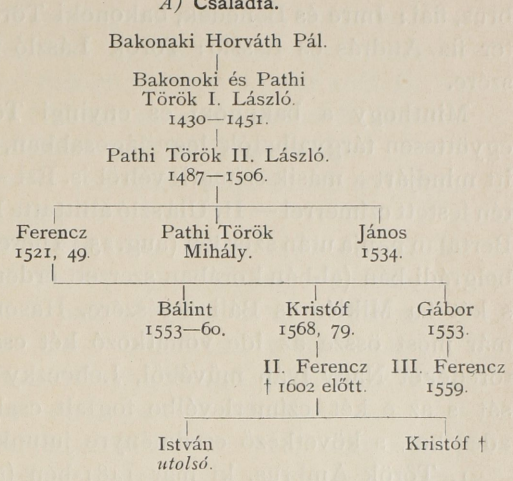
Többet e családról nem tudok; Nagy Iván Magyarország családai czímű művében nem említi, így e czímer hazai czímergyűjteményünkre nézve egy minden tekintetben érdekes ujdonság.

Bakonoki másként Pathi Török és Enyingi Török családok.

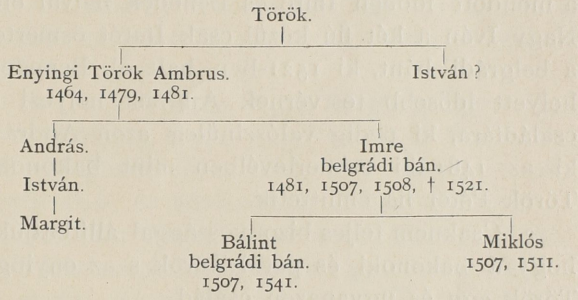
A bakonoki másként pathi Török család Nagy Iván (M. cs. XI. 295) szerint Somogy megye kihalt családa. Első ösmert őse (ugyanazon forrás után) bakonoki Horváth Pál, kinek fia I. László (1430—51) már bakonoki és pathi Töröknek íratik, 1432-ben nőül veszi Chapy Lucziát, 1437-ben a király alajtónálló mestere, 1451-ben kanizsai várnagy volt.

Szükségesnek tartom, hogy a bakonoki Török család férfi tagjait magában foglaló családfát s kapcsolatosan az enyingi Török család leszármazását, úgy a mint azok Nagy Iván művében találhatók, itt előzetesen közöljem.

A) **Családfa.**

B) **Családfa.**[1]

Nagy Iván[2] a bakonoki és pathi Török családot, nemcsak mint önálló családot tárgyalja, de sőt Lehoczkyval szemben azt is kiemeli (XI. 290. 5. jegyz.), hogy ez az enyingi Török családdal soha semmi összeköttetésben nem állott.

Először is nézzük, mit mond Lehoczky? (II. 398). Lehoczky állítása szerint Ambrus György fia volt, ki előnevül Pata és Hodos veszprém-megyei községek nevét használta, míg György-

[1] E családfánál a chronologia két eredeti czímerlevél után *részben* kiegészíttetett.

[2] Idézett munkájában a bakonoki és pathi Török I. László utódai már csak mint pathi Törökök, a bakonoki előnév nélkül említtetnek.

nek atyja Péter Enying és Kelmenfalváról írta magát.

Kammerer Ernő képviselő úr szíves volt velem közölni két eredeti czímerlevél másolatát a mágocsi (Baranya m.) gr. Festetics Alfonz-féle levéltárból.

Ezen czímerlevelek közől a régibbet befestett czímerrel I. Mátyás állíttatta ki 1481. évben sz. Katalin után hétfőn (nov. 26.) enyingi Therek Ambrus, fiai: Imre és Benedek, bakonoki Török Péter fia András és László: Török László fia részére.

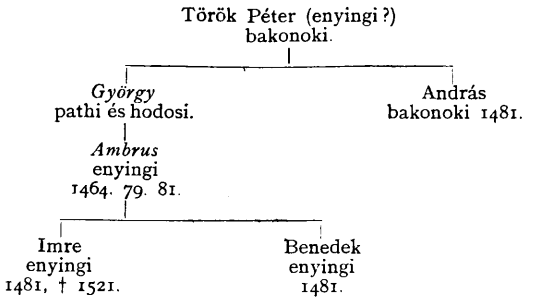
Minthogy a bakonoki és enyingi Törökök együttesen tárgyalhatók legvilágosabban, szólok itt mindjárt a másik czímerlevélről is. Ezt — szintén festett czímerrel — II. Ulá szló állíttatta ki 1507 Bertalan napja után szerdán (aug. 25.) Therek Imre belgrádi bán (al-bán korában szerzett érdemeiért) s két fia Miklós és Bálint részére. Hasonlítsuk már most össze az ide vonatkozó két családfatöredéket Nagy Iván művéből, Lehoczky állítását s az e két czímerlevélbe foglalt családtani adatokat, s következő eredményre jutunk:

1. Török Ambrus, ki már 1481-ben (s valószinűleg már elébb is) «Enyingről» írta magát[1] a mondott időben Imre és Benedek fiaival élt. Nagy Iván a két fiú közül csak Imrét ösmerte, a belgrádi bánt, ki 1521-ben halt el. Benedek helyett idősebb testvérnek Andrást helyezi a családfára, ki pedig valószinűleg azon András, ki az 1481-iki czímerlevélben mint bakonoki Török Péter fia említtetik.

2. Csaknem teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a bakonoki és pathi Török s az enyingi Török egy és ugyanazon család.

Hogy a fent ösmertetett czímerlevélben említett Péter és András miként volna biztos összeköttetésbe hozható az enyingi és bakonoki Török családok családfájával, az az eddigi okleveles adatok alapján el nem dönthető. Ha Lehoczky állítása alapos, úgy az alábbi összeköttetés nem valószinűtlen.

[1] Nagy I. Magy. O. Cs. XI. 291. l. szerint Török Imre, Ambrus fia, kezdte magát Enyingről írni: «Ambrusnak második fia volt Imre, ki már birta Enying helységet és előnevét arról írta». Megjegyezhetjük itt, hogy Enying Veszprémmegyének Fehérmegye felé eső részében fekszik, s nem magában Fehérmegyében, mint azt Wagner tévesen írja.

Másrészt az 1481-iki czímerlevélben említett László, László fia, nem lehet más mint pathi Török II. László, kit Nagy Iván mint pathi a bakonoki Török I. László fiát még 1487 és 1506-ban is szerepeltet, miként azt az *A)* tábla mutatja. A chronologia is egyezik.

Ezzel természetesen kérdésessé lesz Nagy Iván azon állítása, mely szerint ő bakonoki Horváth Pált az I. László atyjának tartja.

Térjünk át már most az 1481-iki s az 1507-iki czímerek leírására.

Az első: fehér s kékben osztott pajzsban az osztási vonalból növekvő kék koronával koronázott, balra fordult veres medve. Sisakdísz: a medve (kék!) koronából nőve.

Ez volt a bakonoki és pathi Török család czímere és 1507-ig az enyingi Törököké is.

A második: kékben arany leveles koronából növekvő, a pajzs jobb felső sarkában balra fordult ezüst holdsarlótól kisért, balra fordult veres medve, fogai és előre nyujtott lábai közt markolatos görbe kardot tart. Sisakdísz: a medve. Sárkány-rend.

Ezen czímer 1507-től kizárólagosan az enyingi Törököké volt, kik azt — némi lényegtelen eltéréseket leszámítva — kihalásukig ily alakban használták. Így p. o. István az utolsó enyingi Török 1607., 11., 14-ben s még röviddel 1618-ban bekövetkezett halála előtt, egy koronából növekvő jobbra fordult koronás medvével pecsétel, mely a kardot — mint feljebb — szájában tartja, s a holdsarlóhoz hatágú csillag is társul kiséretnek.

Az enyingi Török család czímerét eddig még mindenütt hibásan közölték. Nagy Iván (XI. 295. l.) Wagner után írja le (Coll. gen. dec. III. tab. III. fig. 10) következőleg: Sas, jobbjában görbe kardot tart, sisakdísz növekvő koronás oroszlán, jobbjában görbe kard. Hasonlóan írja

azt le Fejérváry Károly (kézirat a Nemzeti Múzeumban), míg Rajcsányi czímer-kéziratában az országos levéltárban e czímer rajza egy képtelen alakot tüntet fel, mely félig ló, félig teve.

Alább a telekesi Török családnál bővebben kiterjeszkedem a sasos czímerre is, itt csak azt jegyzem meg, hogy az enyingi Török család (miként azt az 1481-iki czímerlevél szövege világosan feltünteti) már Zsigmond király korában a medvés czímert használta, mint a ki azt nekik első izben adományozta. E régi család is csak a XV. század folytán vette fel a Török nevet, erre utal Istvánffy megjegyzése (Hist. 1686. kiadás 85. l.): «. . . . Valentinus Eningius, qui et Turcus vocabatur stb. . . .»

Nagyemőkei Török család.

Az első ős, kitől a leszármazás a család kihalásáig szakadatlan lánczolatban levezethető, nagyemőkei Török (Terek) Bertalan (1470, 1494, 1499, 1508. Sz. Bened. conv. fasc. 52 No. 20. anno 1512), kinek felesége Váradi Agátha volt (Sz. B. C. 1512).

Ezen Bertalan, vagy ennek atyja volt valószinűleg az első, ki a Török nevet fölvette, s nem I. János, mint azt Nagy Iván (XI. 305. l.) véli.

Ebből láthatjuk, hogy a nevezett szerző azon további véleménye (XI. 305. l.), hogy azon Emőkei János, ki 1447-ben a budai országgyűlésre mint Nyitra vármegye követe ment, Miklós atyja volt, — téves; noha máskülönben az emőkei Törökök egyik őse lehetett.

Dr. Szombathy Ignácz (A nagyemőkei és győri Török család. Turul. VIII. 74. l.) a fentnevezett Bertalant ismerte (nejét nem) mint a család első ismert ősét, de azt nem tudta, hogy Miklós atyja volt. Bertalan leányát Magdalénának nevezi; ez tévedés, a leányt Margitnak hívták.

Miklóst, Bertalan fiát, ki magát Nagyemőkeinek is írja, (a Török név elhagyásával) 1500—35-ig említik az oklevelek (Sz. B. C. 1500, 1503, 1512); felesége Dóra, Apponyi István leánya volt, ki 1512-ben szénásfalusi birtokrészét elzálogosítja. Miklósnak volt egy idősebb nővére is: Sára s egy fiatalabb: Margit, kik 1503—12-től említtetnek az oklevelekben. E két leány, valamint Bertalan neje is ismeretlenek voltak Nagy Iván előtt. Miklósnak Apponyi Dórától fia volt: nagyemőkei Török (Thewrewk, Therek) I. János, néhol a «Töröknek nevezett», «dictus Török»-nek is iratik. Ezen «dictus» igazolni látszik Nagy Iván és vele az én gyanításomat is, hogy ezen család neve eredetileg «Nagyemőkei» volt.

Jánost 1520—52-ig említik az oklevelek (Sz. B. C. fasc. I. No. 56. Pr. A. fol. 129. fasc. 36. No. 48. Pr. B. fol. 46), Szénásfalván, Felső-Váradon, Vezekényen. Felesége tóthprónai Serefil Krisztina volt, ki ezen első férje halála után nebojszai Balogh Lukácshoz ment nőül. Dr. Szombathy a nőnek csak keresztnevét ismerte és családnevének csak két első betűjét.

Ezen I. Jánosnak nagyszámú gyermekei a következők:

1. II. Bertalan, 1542—1552-ig (Sz. B. C. fasc. 36. No. 24). Ez hihetőleg nőtlenül, örökösök nélkül halt el; mert az 1570-ki királyi adománylevélben — melyben a testvérek a Nagy Iván, Szombathy s családi levéltáram által feltüntetett sorrendben felsoroltatnak — az ő és Demeter testvérének neve nem említtetik.

2. Márton, 1532—1599. Leánya Frusina köröskényi Köröskényi András felesége volt. Dr. Szombathy Frusinának egy Orbán nevű idősebb testvérét is említi, de okleveles adatok nélkül.

3. Demeter, 1542, 1552. Meghalt 1570 előtt.

4. Lőrincz, 1542—1599 (Sz. B. C. Pr. D. fol. 46). Meghalt 1612 előtt. Két felesége volt, egyik alsó- és felsőelefánti Elefánthy Erzsébet, ki 1598 előtt elhalt; másik nemes Frangh Anna. Első házasságából származott gyermekei voltak: *a)* Anna (1598—1623) előbb kis-zörényi Zörényi Györgyné, utóbb Prarovics, másként Zabó Györgyné; *b)* Katharina (1598—1617) meghalt 1620 előtt. 1611-ben már nemestacskándi Cserghető I. István (1602—1632) neje, ki ezen első felesége után tőkésujfalussi Ujfalussy Katát vette nőül. Ezen Török Katalin volt az, ki 1612-ben eladta a makoviczai várhoz való jogait Rákóczy Zsigmond árváinak, miként azt Dr. Szombathy is említi az én adataim után; *c)* Zsuzsánna (1622) karvai Végh Ferdinándné, ez — noha nem egészen biztos — valószinűleg második házasságából származott.

Míg Nagy Iván Lőrincznek csak két leányát ismerte, Dr. Szombathy mind a hármat megne-

vezi, csak hogy ő tévesen Zsuzsánnát említi elébb, s Annát utoljára. Hogy Török Kata, mielőtt Csergheő Istvánné lett, Turóczy Györgynek volt felesége, ismeretlen adat volt előttem, noha ez valószinű, mert e név gyakorta előfordul a Török-Csergheő-féle regestákban, az azonban téves, mit Dr. Szombathy állít, hogy Török Annának első férje lett volna Prarovics (ott tévesen Plavovics), másként Szabó György, mert káptalani kivonatok egész sorozatában olvasható: «Anna prius Georgii Zörényi, dein Georgii Prarovics (uxor). .» Miből az is következik, hogy a T. Anna második férjéül Dr. Szombathy által jelzett «Lörenthey» név szintén hibás s az csak tollhibának tekintendő.

Ez volt a két első hiba, melyet a Dr. Szombathy által közölt családfában a legfigyelmesebb vizsgálat mellett felfedezhettem.

5. Borbála (1532—1574) karvai Végh Jánosné † 1585 előtt.

6. II. János (Sz. B. C. 1570—1601); itt ismét némi eltérés mutatkozik. Nagy Iván ennek feleségét nem ösmeri, családi levéltáram szerint a szent-benedeki konvent kivonatai s más periratok után Makray Zsófia, míg Dr. Szombathy szerint alsó-lelóczi Tarnóczy Judith volt. Noha én nem szándékozom elvitatni a lehetőséget, hogy ez utóbbi II. Jánosnak első vagy második felesége lehetett, de kételkedve fogadom az adatot már csak azért is, mert a Dr. Szombathy által szerkesztett családfán — ellentétben az én és Nagy Iván oklevelek alapján szerkesztett családfáival — épen ezen II. János fiainál kezdődnek azon eltérések, melyek folytán egyiknek atyja, annak idősebb testvérévé változott, s ez eltérések következtében lett lehetővé egy egészen más jelentéktelen családot, mint a régi Nagyemőkei család egyik oldalágát e leszármazáshoz csatolni s azt napjainkig levezetni.

III. Jánostól II. János fiától kezdve már csak a Nagy Iván által összeállított családfához tartjuk magunkat, kiegészítvén azt az én adataimmal; a Dr. Szombathy-félét mellőzni vagyunk kénytelenek, ebből csupán azon újabb adatokat s azt is fenntartással, zárjel között, használva fel, melyek nem látszanak gyanúsaknak.

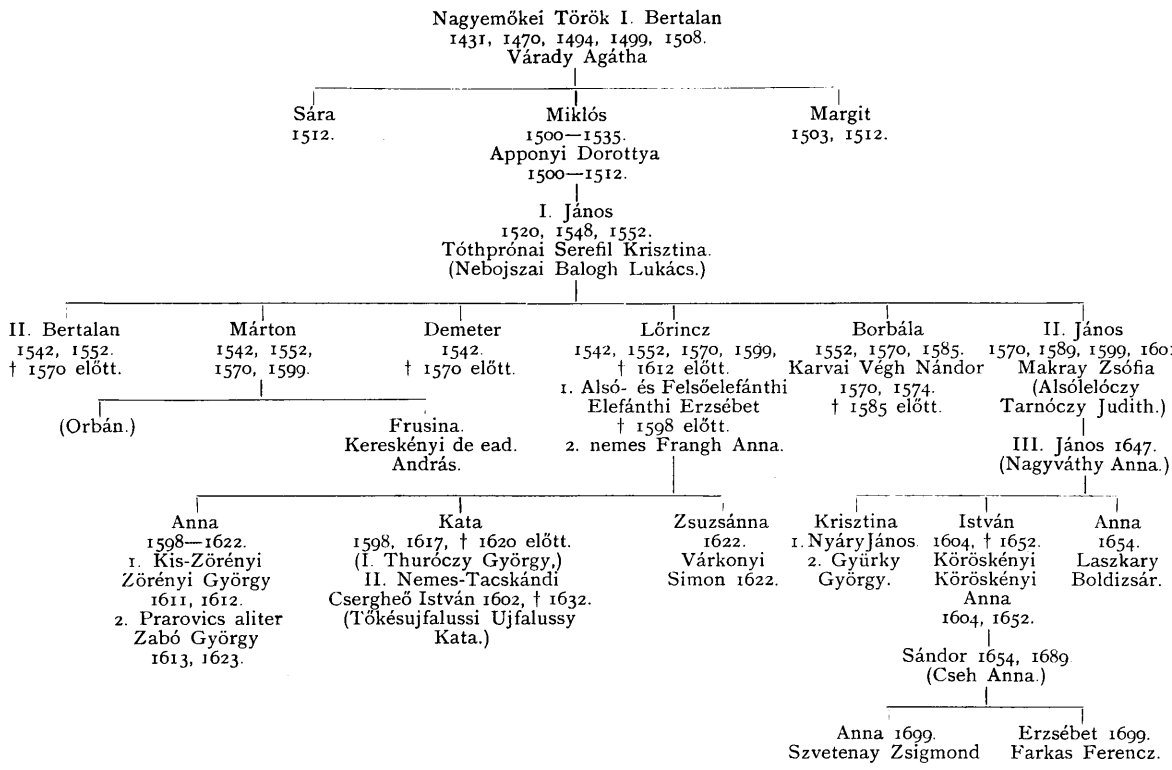
Először is III. Jánosnak Dr. Szombathy által feltüntetett összes ivadékait törülni vagyunk kénytelenek, mire nézve maga a szerző is megjegyzi, hogy midőn értekezésének első szövegezése a nyomdában már kiszedve állt, újabb adatokból meggyőződött, hogy az általa III. János utódaiúl ide csatolt egész nemzedék nem az emőkei Török családhoz tartozik.

Az idegen család egybekapcsolása az ősrégi családdal úgy történt, hogy III. János, II. János fia és István atyja, ez utóbbinak nem atyjául, hanem idősebb testvéreül iratott. — III. János neje Nagyváthy Anna is kétséges, mert ennek egyedüli forrása Dr. Szombathy említett családfája. — Gyermekei okleveles adalékok szerint: a) *Krisztina* először bedeghi Nyáry Jánosné, később Gyürky Györgyné; b) *István* (1604, † 1652 Sz. B. Conv. P. K. f. 11), kinek neje Körösi Anna volt; c) *Anna* Laszkáry Boldizsárné.

Dr. Szombathy III. Jánosnak ugyanezen gyermekeit említi, noha más sorrendben; Krisztina első férjeül Nagy Jánost, Annának Nemes Pétert írja, de ez csak azon esetben volna lehetséges, ha e leányok háromszor mentek volna férjhez. Dr. Szombathy családfájáról a továbbiakra nézve egyedüli pontos adat a család utolsó férfi tagjának Sándornak, István fiának felesége: Cseh Anna.

Sándor két leányával: Annával Szvetenay Zsigmondnéval és Erzsébettel Farkas Ferenczné vel a XVII. század legvégén vagy a XVIII. elején — családi leveleim adatai szerint — teljesen kihal a család. A család czímerét teljes bizonyossággal nem tudom, s erre nézve a felvilágosítást bárkitől köszönettel venném; minden valószinűség szerint oroszlán, mint azt két töredezett pecsét után kivehettem, melynek egyike Bertalané 1494-ből (Orsz. lt. 20223), a másik a XVI. századból való.

Végül megjegyzem, hogy a Nagy Iván művében közölt családfa, noha hiányos, de minden egyes adatában hiteles, hajszálra egyező a birtokomban levő hitelesített káptalani kivonatok adataival. Ezen háromszoros hitelességű családfát, kiegészítve, az alábbiakban közlöm:

Telekesi Török család.

Legtöbb esetben nagyon háládatlan munka régi ismertebb családokat, kik genealogiai műveinkben kihaltaknak jeleztetnek, új életre kelteni. Erről bárki meggyőződhetett, legközelebb Dr. Szombathy Ignácz, miként az e munka folyamán már érintve volt.

Heraldikai és genealogiai kutatásaim közben nagyszámú e szakba vágó bel- és külföldi munkákat kutattam s tanulmányoztam át, s azon eredményre jutottam, hogy nevesebb családoknál, melyek kihaltaknak jeleztetnek, száz esetben kilenczvenkilenczszer e feltevés valóban is annak bizonyul.

Hogy őseink e tekintetben feltétlenül jobban voltak értesülve, mint manapság mi, azt mindenki természetesnek fogja találni, ki az akkor divó sajátságos viszonyokat ismeri.

Midőn t. barátom Széll Farkas «Kihalt-e a telekessi Török család» című czikkének czímét a «Turul»-ban (IX. 39.) olvastam, első pillanatban — eltekintve t. barátom ismert alaposságától — azt gondoltam, hogy e czikk által genealogiai irodalmunk csupán egy sikertelen feltámasztási kisérlettel lett gazdagabb.

Azonban e kérdéses czikk alapos áttanulmányozása után be kell ismernem, hogy azon álláspont, melyet szerző művében elfoglal, ez ideig megtámadhatatlan. Ez eredményre jut bárki, ki e czikket pontról pontra teljes figyelemmel áttanulmányozza.

Ezek szerint a telekesi Török család csak újabb, noha tekintélyesebb ágában, tekintendő 1722 óta kihaltnak.

Hogy e család leszármazása messzebb nyúlik mint a XVII. század eleje s hogy annak első őse nem telekesi Török János volt (1623—30), mint azt Nàgy Iván állítja, e felől régen tisztában voltam.

Ezen János házassága oly előkelő ember előkelő özvegyével, utódai előkelő házassági összeköttetései, a régi s Imrével hírnévre kapott Telekessy családdal közös előneve, származáshelye s valószinűleg birtoklása, az 1629-ki czímerlevél azon pontja, melyben ezen Török János már «telekesi»-nek iratik, s régi nemes, és végre egy czímerkérdés, melyről alább lesz szó, meg-

érlelték bennem a meggyőződést, hogy a telekesi Török család régi s előbb más nevet használt.

A «dictus» vagy «aliter Török»-öt kétségtelenül ők is használták, mielőtt a «Török» név állandó lett nálok, s a genealogusok merészebb feltevést koczkáztattak már mint én, midőn azt állítom, hogy a telekesi Török család vagy egy és ugyanaz a telekesi és debréthei Telekessy családdal vagy azzal közelebbi rokonsági összeköttetésben állott.

A telekesi Török család korára nézve Széll Farkas positiv adatokat nyujt, — melyek becses kiegészítésül szolgálnak a Nagy Iván által közlött családfához, — a mennyiben megnevezi János atyját, Benedeket (1591, 1605), s Benedek atyját, Bernátot, ki már a XVI. század közepén élt s magát már akkor «Telekesi Török»-nek írta.[1]

A bakonoki és enyingi Török családoknál leírtam azon czímert, melyet különböző írók — kik ugyan mind egy forrásból merítettek — s utánuk Nagy Iván is az enyingi Török családnak tulajdonítanak. Ugyanakkor okleveles bizonyítékokkal kimutattam, hogy ezen sasos czímer az enyingi Törököké nem lehet; mert a család Zsigmond királytól nyerte medvés czímerét, melyet később I. Mátyás s II. Ulászló is megerősített.

Ugyanezen sasos czímert használták a telekesi és debréthei Telekessy család összes tagjai egészen kihalásukig.

Miként lehetett az, hogy ezen teljes biztosságú Telekessy-czímert ismételten egyik (az enyingi) Török családnak tulajdonították? Máskép meg nem magyarázhatom, mint úgy, hogy azt egyik (a telekesi) Török család kezdetben s még később is bizonyos ideig a Telekessyekkel együtt valósággal használta.[2] Ez esetben csak az előnevekben történt tévedés, enyingit írva telekesi helyett, mely előbbi ismertebb és előkelőbb volt.

[1] A családi hagyomány még két nemzedékkel feljebb megy, s ismeri Bernát atyját, Farkast, s ennek atyját, Osvaldot. Széll Farkas ezeket a családfáról kihagyta, mert oklevelileg nem voltak igazolhatók.

[2] Telekessy Imre ága 1560 óta bővített czímert használt. A Telekessy czímerről; Cserghe-Csoma «Alte Grabd.» 97.

Volt idő, midőn mihelyt valamely régibb Török nevű családról volt szó, mindenki az enyingi Törökökre gondolt, midőn egy régibb eredetű Török család múltjáról sem beszélhettek a nélkül, hogy azt az enyingi Törökökkel összeköttetésbe ne igyekeztek volna hozni, s mint láttuk, ezen idő — noha kissé több kritikával — egész napjainkig tartott. Már Lehoczky — mint fentebb láttuk — jelezte a bakonoki és pathi Törökök összeköttetését az enyingi Török családdal. Nagy Iván ezt határozottan tagadja. A legújabb nyomozatok ismét oklevelileg bebizonyítják közös származásukat és közös czímerüket.

A szendrői Török család is igyekezett volna egy ilyen összeköttetést kimutatni az enyingi Török családdal, a mindkét családnál gyakrabban előforduló «Bálint» névre támaszkodva. — Nagy Iván bebizonyította, hogy ezen összeköttetés nem létezik (XI. 298. 299. l. 3. jegyz.). A kadicsfalvi Törökök azon állítása, hogy ők is egy törzsből származnak az enyingi Törökökkel (XI. 310. 2. jegyz.), hasonló gyenge alapon áll.

A telekesi Törökök, a család egyik tagjának összeházasodása által az utolsó enyingi Török özvegyével, továbbá a gazdátlanúl maradt czímer átvétele által, tényleg összeköttetésbe léptek az enyingi Török családdal.

1629 márczius 4-én az «ős» nemes eredetű s már előbb is nemesi czímerrel biró telekesi Török János gyermekeivel: István, Imre, Susanna, Anna és Katalinnal együtt II. Ferdinándtól következő *új* czímert kapja: kékben, arany leveles koronából növekvő a jobb felső sarokban egy balra fordult holdsarlótól, a bal felső sarokban egy hatágú arany csillagtól kisért, balra fordult vörös medve, fogai közt arany markolatú görbe kardot vízirányosan tartva; — sisakdísz: a medve; takarók különböző színűek. — A pajzsot tátott szájú szürke «kigyó» köríti, melynek farka háromszor nyaka köré van csavarva.

Ezen czímerlevél festett czímer nélkül az országos levéltárban (Conc. Exp. 70) őriztetik, benne sem Török János neje nincs említve, sem az ok, a melyért a régi helyett ezen új czímert adományozták. Ugyanezen oklevélben pallosjogot adományoz neki a király a Vasmegyé-

ben fekvő szécsényi és jánosházi s a Veszprém-megyében fekvő somlyói várakra s a hozzájok tartozó uradalmakra.

Ezekből kitűnik, hogy telekesi Török János az enyingi Török czímert ugyanazon alakban, a mint azt 1507-ben a család nyerte, nem abusus, hanem királyi adomány folytán használta s hogy Széll Farkas, ki előtt ezen czímerlevél teljesen ismeretlen volt, itt is fején találta a szeget («Turul» IX. 41). E czímeradományozásnál nyilván az enyingi Török név megörökítése lebeghetett az adományozó szeme előtt.

Ha telekesi Török Jánosnak felesége enyingi Török vérből származott leány lett volna, úgy valószinűleg királyi adomány útján átszármazott volna reá az «enyingi» előnév is, miután hasonló esetek minden korban előfordultak, így azonban e híres nevet csak ideig, óráig viselő özvegyet, egy gersei Petheő leányt vevén nőül, csak rövid úton, indokolás nélkül adományoztatott neki a gazdátlanná vált enyingi Török czímer, a sajátja helyébe.

E czímert használták aztán — miként számos heraldikai-sphragistikai emlékeink bizonyítják — az adományos és utódai folytonosan, egész ezen ifjabb ág kihalásaig, mely 1722-ben következett be. — Széll Farkas, értekezése végén ezen család czímerkérdésével is behatóbban foglalkozik, megemlítvén, hogy nem csak György — az idősebb testvér — utódai a XVII. századtól napjainkig, de maga János is, a medvés czímer megszerzése előtt (1629 jan. 5-ig) a következő czímert használták: kékben, zöld alapon fehér lovon ülő veres ruhás, sárga öves, sárga, magas csizmás, fekete kalpagos férfi, jobbjában görbe kardot, baljában bajuszos török fejet üstökénél fogva tart; sisakdísz: a férfi növekvőn, takarók: veres-ezüst, kék-arany.

János már 1630 decz. 7-én a medvés czímerrel pecsétel, így a régi czímert az újjal mindjárt az adományozás után felcserélte, mely, mint fentebb előadtuk, 1629 márcz. 4-én kelt.

A telekesi Török czímert a lovassal már elébb ösmertem színeivel együtt (melylyel itt Széll leirását kiegészítettem); telekesi Török vadászszázados (ki a Széll-féle családfán nincs említve) közölte azt vélem nehány évvel ezelőtt. Csak az lepett meg, hogy János is a medvés czímer elnyerése előtt ezzel pecsételt. Ez ugyan nem döntötte meg a sasos czímerről fentebb elmondott nézetemet, mert mint hazai heraldikánk történetéből tudjuk, a XVI-ik, de főképen a XV. században lovasokat ábrázoló czímerek még nem léteztek, s ezek divatba jötte előtt a telekesi Török családnak *okvetetlen* más czímere volt, de ezzel kihullott kezemből az utolsó fegyver is, melylyel Széll Farkas feltámasztási kisérletét megtámadhattam volna.

Szendrői Török család.

Ezen régi, tekintélyes családnak, melynek szakadatlan leszármazása Bálinttal kezdődik, ki 1533—1554-ig az egri, majd a szendrői vár kapitánya volt, mely ma úgy nemesi, mint 1774 óta grófi ágon is virágzik, története, leszármazása és czímere behatóan volt méltatva Nagy Iván művében (XI. 298. l.), a magyar nemzetségi zsebkönyvben (I. 255. l.) s ezenkívül Wurzbach is több hosszabb czikket közölt nagy biographiai művében[1] ezen család egyes kiváló tagjairól.

Ezek pótlásául ez alkalommal csak két rövid megjegyzésre szorítkozom.

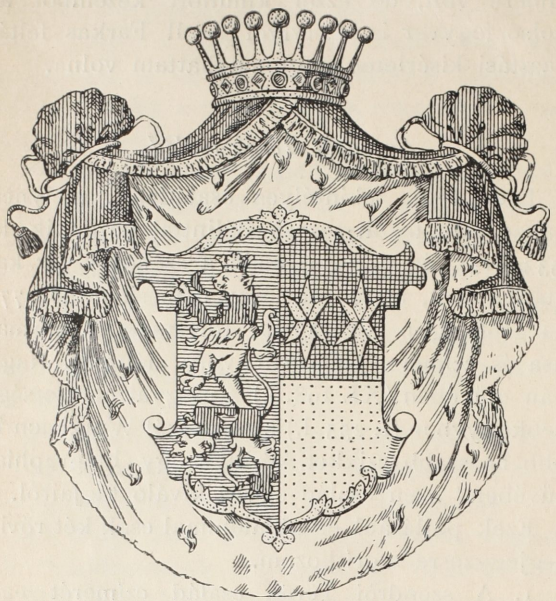
1. A szendrői Török család czímerét egy ág — a grófi ág — sem változtatta, s a nemesi ág is azon czímert használja, melyet a Nemzetségi Zsebkönyv mint a grófi ág czímerét leír.

2. A nemesi ágból Karolina (sz. 1786) csillagkeresztes hölgy, Török VI. András és Moosi és Festensteini Lanser Karolina leánya, 1804 jan. 29-én morganatikus házasságra lépett Lajos-György-Károly-Frigyes-Ernő (sz. 1780 aug. 31) hessen-darmstadti herczeggel, mint a Nagy Iván művében is olvasható. Esküvője napján X. Lajos hessen-darmstadti tartománygróf Menden báróné czímet adományozott neki, 1808 máj. 1-én I. Lajos hessen-darmstadti nagyherczeg grófi rangra emelte Nidda grófné név alatt «nagyméltóságú» czímmel s végre 1821 jun. 14-én ugyanezen nagyherczeg neki és leányának Luiza-Charlotta-Georgina-Vilhelminának (szül. 1804 nov. 21., † 1833 márcz. 13.), ki (1829 aug. 11-től) Bourbon del Monte Santa Maria Lukács Marchesenek volt neje, herczegi rangot adományozott «fenséges» czímmel. A szendrői Török csa-

[1] Biogr. Lexicon des Kaiserthums Oesterreich 45. Theil. (259—64. l.)

ládnak volt tehát egy tagja, ki a saját személyére nézve herczegi rangot nyert. Karolina 1862 okt. 28-án halt meg Rómában, miután 1827 óta elválva élt férjétől.

A czímer, melyet Török Karolina mint Nidda grófné kapott, következő: hasított pajzs; elől

kékben három fehér pólyával rakott koronás veres oroszlán (Hessen), hátúl fekete, aranynyal osztott, felül két hatágú arany csillag, alul üres. Végül megemlítem, hogy Török-Nidda Karolina ifjabb nővérét gróf Unwerth Ignácz vette nőül.

Zalathnai Török család.

Minthogy e család ösmertetését nem találtam Nagy Iván művében, teljesség okáért felemlítem, annyival is inkább, mert ez a régiebb családokhoz tartozik.

Zalathnai Török János (agilis) Miksa királytól Bécsben 1573 decz. 6-án czímerlevelet nyer, mely 1742-ben ápr. 16-án Nagyváradon kihirdettetett. Az adományozott czímer következő: kékben, hármas zöld halmon álló arany oroszlán első karmaiban levágott, nyakán vérző törökfejet tartva, sisakdísz: fekete nyitott szárny között kékmezű kar, markában aranyos markolatú görbe kard; takarók kék-arany. (Az eredeti után.)

Ezen család ivadéka volt Zalathnai Török Pál, ki 1881 jan. 24-én Debreczenben elhalt.

Szentmiklóssi Török család.

Székely család, melyet Báthori Gábor 1608-ban nemesített meg. A czímerlevélben foglalt családtagok az újabb időkig levezetve Nagy Iván művében olvashatók (XI. 318). Czímerük: Kékben, zöld alapon szökő helyzetben ábrázolt természetes farkas, emelt jobb első lábában arany napot tartva; sisakdísz: a farkas, takarók kék-arany, veres-ezüst. (Orsz. ltár.)

Kadicsfalvi Török család.

Nagy Iván ezen, Udvarhelyszékből származó, s ma is virágzó székely családot művében a XI. köt. 310—317. lapjain tárgyalja.

A család egyik ágának czímerét szóban és képben következőleg ösmerteti: Veresben zöld alapból növekvő farkas; sisakdísz: három, zöld szárú s levelű veres rózsa, takarók veres-ezüst, kék-arany.

Ezen czímert III. Károly 1719 ápr. 24-én adományozta budai Török István, Ferencz, Anna és Teréz testvéreknek, már előbb is nemeseknek (Coll. herald. 378).

Nagy Iván szerint a czímerszerző-testvérek kadichfalvi Török Sándor gyermekei voltak, ki főbenjáró itélet elől menekült Oláh-Budára s családjától elszakadt.

Nem szükség hangsúlyoznunk, hogy ez adat csak fenntartással fogadható el, noha Nagy I. művében nyilvánvaló, hogy ezen czímerszerző István utódai szerepeltek s szerepelnek mai napig is mint kadicsfalvi Törökök, a leírt czímert használva.

Ezuttal csak azon megjegyzésre szorítkozom, hogy azon kadicsfalvi Törökök, kik az első ösmert őstől Gáspártól (1618) származtak, miként azt több XVII—XVIII. századbeli, teljes körirattal ellátott pecsét bizonyítja, következő czímert használták: Leveles koronára helyezett kar, markában görbe karddal; sisakdísz: u. a. — Ezen czímer ugyan a chablon czímerekhez tartozik, melynek nem sok a heraldikai becse, minthogy azt önként, százszámra vették fel a nemes urak, de mivel ezt gondos kivitelben teljes körirattal, a család számos tagja, különböző századokban használta s mivel az erdélyi fejedelmek ezen czímeralakot előszeretettel adományozgatták, szükségesnek tartottam annak felemlítését.

Páni Török család.

Nyitramegye kihalt családjának látszik. E család Nagy Iván művében nincs tárgyalva, noha az emőkei Török családnál (XI. 306. l.) következőket olvassuk: «E családba számíthatnók Györgyöt, 1661 Nyitramegye alispánját, ha őt páni előnévvel nem olvasnók». Ezen György egy azon páni Török Györgygyel, kit 1672-ben Szalakuszban, 1673-ban Bodok várában (mindkettő Nyitrában) s 1682-ben ismét e megyében említenek az oklevelek, s pecsétein következetesen leveles koronából emelkedő oroszlán látható, jobbjában görbe karddal.

Árvai Török család.

E család nem tartozik ugyan a «Török» családok előkelőbbjei közé, de teljesen ösmeretlen sem volt s minthogy Nagy Iván ide vonatkozó adataihoz némi okleveles pótlékokkal járulhatok, bevettem ezt is a sorozatba. Ezen család Árvamegyéből származott s valószinűleg már kihalt. Czímerüket I. Leopoldtól nyerték 1664 jún. 12-én, hol a czímerszerzők «Török aliter Arvay»-nak neveztetnek, noha a közéletben gyakran csak az «Arvay» nevet használták. E czímer következő: kékben, zöld halmon egy leopard, emelt jobbjában pallost tart; sisakdísz: a leopard növekvőn, takarók: kék-arany, veres-ezüst; (hiteles másolat).

Székesfehérvári Török család.

Háromszéki székely család, melyről Nagy Iván (XI. 319) csak annyit jegyez meg, hogy a család egyik tagja József 1825-ben Háromszékben él, János — egy másik tagja — 1848-ban az erdélyi udvari kanczellária hivatalnoka.

Székesfehérvári Török Jánost I. Leopold Bécsben 1697 ápr. 2-án nemesítette meg (kihird. Rétyen, Háromszékben 1697 jun. 1.); czímere következő: kékben, virágos halmon álló leopárd, jobb első lábával görbe kardot, baljával arany leveles koronát tartva; sisakdísz: a leopard növekvőn, takarók: kék-arany, veres-ezüst; (hiteles másolat).

Endrődi Török család.

Ezen család el van terjedve Abaúj, Bihar, Szatmár, Közép-Szolnok stb. megyékben.

Nemeslevelét II. Ferdinánd 1628-ban adományozta Török István, neje Cseh Magdolna s testvérei Dávid és János részére. — Kihirdették 16 . . -ban Szathmáron, Szathmármegyében. — Czímere következő: kékben, zöld alapon, magyar ruhás lovas, ki jobbjában görbe kardot tart, melynek hegyére bajuszos törökfő van szúrva, baljával a kantárszárat tartja.

Ezen család ivadéka volt József, ki a hatvanas években mint altábornagy nyugalomba vonulása alkalmával I. Ferencz József királytól a Sz. István-rendet kapta s később bárói rangra emeltetett. Nőül vett egy Tapperger leányt Brünnből, de úgy látszik, vele kihalt az endrődi báró Török család. Hogy a rangemelés alkalmával minő czímert kapott? arról nincs tudomásom.

Nagy Iván e családot nem említi, Wurzbach (Biogr. Lex. 45. r. 267. l.) terjedelmesen leírja ezen Török József báró életét és hadi tetteit, ki már elébb mint huszártiszt vitézségeért a vaskoronarenddel diszíttetett fel.

Végül futólag megemlítem, hogy már ennek előtte is volt egy másik báró Török család, a mely azonban — a mint látszik — a bárói rang szerzőjével kihalt. E család nem használt előnevet; egy tagja Török János András (szül. 1723, † 1793) altábornagy, a Mária Terézia-rend lovagja 1761-ben emeltetett osztrák bárói rangra. Nagy Iván ezen János Andrást csak futólag, pár sorban említi (XI. 360. l.). Wurzbach (45. 250. l.) hosszasabban leírja életpályáját.

Ennyit a nevezetesebb Török családok leszármazásáról és heraldikájáról.[1] Azon reményben végzem, hogy e közleménynyel sikerült nehány érezhetőbb hézagot kitöltenem.

CSERGHEŐ GÉZA.

[1] Mindezen itt leirt czímerek a Siebmacher Magyarországra vonatkozó részének XXVI. és XXVII. füzetében fognak közöltetni.

A GEISA NÉV KIEJTÉSE.

I.

A Gecse kiejtés védelmére.

A Turul múlt évi (1891.) III-ik füzetében (121. l.) Nagy Géza úr az utolsó magyar fejedelem nevének kiírását és jelentését tárgyalván, engem is fölemlít, mint olyat, a ki az ő szerinte helytelen «Gecse» kiejtésmódot forgalomba hoztam. Csekély irodalmi munkálkodásomban valami nagyon nem hozhattam ugyan forgalomba a megrótt kiejtésmódot, de — a mint tudom — éppen én voltam az, ki a Turul 1889-iki I-ső füzetében 36—39. ll.-on közölt kis értekezésemben a Gecse-alakot többféle bizonyítékokkal igazoltam, vagy legalább igazolni törekedtem, s így annak helyes voltáért némileg kezeskedtem.

De nem ez késztet a fölszólalásra. Ha ez késztetne, akkor nagyon rövid volna. Minthogy Nagy Géza úr az én értekezésemben fölvetett bizonyítékokra ügyet sem vet, elég volna figyelmeztetnem őt azon kis dolgozatra azon fölhivással, hogy az ott fölsorolt bizonyítékokat vagy fogadja el, vagy czáfolja meg, mert különben hasonló az olyan gyermekhez, a ki a drága gyöngyöt, a nélkül, hogy ismerné, eldobja magától.

Ennél hosszabra csak azért terjed fölszólalásom, mert azon elbánásmódban, melyet N. úr Árpádkori személyneveink tárgyalásában követ, veszedelmet látok az egész magyar onomasticonra nézve.

A magyar onomasticon művelése magában véve szép dolog. Tudni azt, miféle neveket viseltek őseink? hogy ejtenénk ki azt a magyar nyelv mostani hangtani törvényei szerint, ha folytonosan használatban maradtak volna? kikutatni, miféle jelentésük volt a ma már érthetetlen ősmagyar neveknek? a magyar történelem egyik érdekes részlete. Csakhogy e kutatásban a szokottnál nagyobb vigyázatra és birálatra (kritikára) van szükség, mert a csalóka látszat, a kinálkozó névhasonlatosság stb., könnyen nagy tévedésekbe bonyolít bennünket, s távolabbra vethet az igazságtól, mint a kutatás megkezdése előtt voltunk. Óva int bennünket erre ama, különben annyira becsült, bámulatos ismeretkörű s a legtisztább hazafiui érzettől vezérelt magyar tudósnak sajnálatos esete, a ki magyarokat keresett Palesztinában, mert hisz ott is volt Arad város, — s magyaroknak tartotta a parthus-okat, mert hisz a nevük éppen annyi, mint pártos.

Ennélfogva itt még inkább, mint másutt, szükség van azon kritikai szabályokra, melyek a csapongó képzeletet megfékezik, a valót a mesétől megkülönböztetik, s az észt az igazság keresésében elősegítik.

I. Ilyen szabály először is az, hogy valódi neveket vegyünk föl a magyar onomasticonba, vagyis olyanokat, a melyeket őseink valóban viseltek.

Ne tessék, — kérem, — megütközni. Magam sem hittem volna azelőtt, hogy még e magától értődő szabályt is föl kell említeni, de mióta N. úr Árpádkori személyneveink cz. értekezése megjelent, kénytelen vagyok vele. — Mert ott látom, hogy N. úr egész komolyan értelmezi a Bondoford (Turul 1891. 116. l.), Budli (117. l.) neveket azon okadatolással, hogy azok Árpád genealogiájában fordulnak elő. — Ámde az egész Árpád genealogia mese, s csak a XIV. század elején, vagy a XIII-ik végén készült. Előfordulnak benne az Ámpod, Miske és Otmár nevek is[1] jeléül annak, hogy a készítője csakúgy gondolomra rakosgatta oda a neveket. — Ha Árpád genealogiáját elfogadnók, akkor elfogadhatnók az Eszterházy-féle hamisítványokban előforduló neveket,[2] vagy az Örs nemzetségről készített koholmányokat is.[3] És akkor hová jutunk?!

Hasonlóképen török eredetűnek veszi N. úr a Kulánt, a ki a Képes Krónika szerint leányát Beliud-hoz adta nőül.[4] — Miféle nemzetségű volt e Kulán? azt a Képes Krónika nem mondja s azonkívül itt a Krónika alkalmasint másfélszázados anachronismust követ el, Kulant a bosnyák Kulin bánnal zavarva össze, hogyan lehet tehát e nevet ősmagyarnak tartani?

Azon nem is csodálkozom, hogy N. úr hűségesen beiktatja az ősmagyar nevek közé a Névtelen jegyzőnknél előforduló neveket, pl. Carold-ot, Bva-t stb. Pedig minden jóravaló történetbuvár tudja, hogy Névtelen jegyzőnk műve csupa költemény, s így könnyen eszébe juthat az is, hogy hátha a Névtelen úgy költötte a neveket, mint az eseményeket? A mi más költőnek szabad, neki is szabad! Az ő nevei közül tehát csak azt lehet elfogadni, a mit oklevelekkel vagy helynévvel támogathatunk, de ezt is csak olyannak, a mely 1200 körül (nem pedig Árpád korában) divatozott. Ha ezt nem tartjuk szem-

[1] Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 122. l.
[2] Fejér: Cod. Dipl. I. 489. l.
[3] U. o. VII I. k. 148. l.
[4] Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 126. l.

előtt, egész következtetésünk olyan, mint a szappanbuborék.

II. Második szabály, hogy a nevek kiírására és kiejtésére nézve csak szavahihető tanúra hallgassunk.

Ennélfogva el kell vetnünk a külföldi írók különféle kiírásait; mert, ha rájuk hallgatnánk, akkor Tökölyt Theckeli-nek, Rákóczyt Ragoczy-nak, Zrínyi Miklóst Zirindsik kellene ejtenünk. — Hogy az ősmagyar nevekre nézve a külföldi írók mily megbizhatatlanok, példa rá Müglen, a ki Szabolcsot Tzebeloy-nak, Vászolyt Wantzille-nek, Keresszeget Zerezech-nek írja.[1] Vagy ott van azon olasz jegyző, a ki 1380-ban a magyar sereg és Flórencz közt kötött szerződést írta. Fölsorol a nagy jelentőségű, hártyára írt okiratban «quindecim ex maioribus caporalibus et conductoribus Ungharorum» s köztük ezeket: «Georgius de Edrovar, Johannes Petoni, Nicolaus Subegne Kun, Paulus de Purachox»[2] tessék rajtok eligazodni. Az elsőre még csak ráismerünk, hogy Héderváry György akar lenni, de a többire nézve csak tapogatódzunk. Hogy a görög írók közül is említsünk egyet, ott van Skylitzes, az ő Bolosudesével; bizony ha másunnan nem tudnók, hogy ez időben a magyarok egyik főembere Bulcs vala, ebből ősmagyar nevet meg nem állapíthatnánk.

Tévedések kikerülése végett néha még egyikmásik oklevelet sem szabad elfogadnunk szavahihető tanunak. Tudjuk pl. hogy a Fejér: Cod. Dipl.-ban a nevek számos esetben el vannak rontva és ferdítve. Így pl. Fejérnél egy 1208-iki levélben e névre bukkanunk «Kus», s a kit e név jelöl, Somogymegyében Kapolyban lakott.[3] Én nem vagyok nyelvész, s így nem tudom, de N. úr értekezésében olvasom, hogy e név a törökben annyi mint madár. Kész volna tehát a következtetés, hogy e török nevet őseink használták. Igen ám, de az eredeti 1218. s nem 1208-iki oklevélben, a mint azt Knauz kimutatta, nem Kus, hanem «Geus» van írva,[4] s ekkép az egész következtetés halomra dől.

Vagy vegyünk föl egy másik esetet. N. úr a Kompolthy család első ismert tagjaképen Nagy Iván után fölemlíti Gompol-t, hivatkozva Cod. Dipl. IV. 2. 119. l.-ra. Itt is hiábavaló volna azonban minden erre épített következtetés, mert hiszen az eredeti oklevélben a székesfehérvári káptalan jegyzője «Gopol»-t[5] írt s nem Gompol-t.

III. A harmadik és fő szabály, hogy az ősmagyar neveket s azoknak mai kiejtését helyneveinkkel, vagy legalább a helynevek kiírásmódjaiból levont analogiával igazoljuk.

Tudvalevő dolog, hogy őseink egyes, megszállott pontokat a maguk nevéről neveztek el. Különben, ha szükséges volna, idézhetnők rá bizonyságúl Szent-László 1093-iki levelét, a melyben említi, hogy a pannonhalmi monostornak adott 7-ik birtokot: «dedit Karci, eodem etiam *nomine appellatur locus*. Octavum predium est, quod a colono accepit vocabulum, Weinic»[1] Éppen azért joggal föltehetjük, hogy az őseinktől sűrűbben használt nevek mindegyike meg van örökítve egyik-másik helynévben.

De még, ha ez nem volna is, akkor is szemelőtt kell tartani a helynevek analogiáját. Mert honnan tudjuk pl. hogy a Toxun, Tocsun-nak írt ősmagyar nevet ma Taksony-nak kell kiejteni? Onnan, hogy pest- és pozsonymegyei Taksony falvakat a XII—XIII. században szintén Tocsun s Toxun-nak írták.[2] Vagy, honnan tudjuk, hogy a Zobulsu-nak írt ősmagyar nevet ma Szabolcs-nak kell írnunk és mondanunk? Onnan, hogy a mostani Szabolcsmegyét a XIII. században szintén Zobulsu, Zobolch-nak írták.

Ha még szembetűnőbb bizonyság kell arra nézve, mily pompás Ariadne-fonál az ősmagyar nevek meghatározásában a helynevek kiírásmódja, szolgálhatunk azzal is.

N. úr értekezésében (125. l.) olvasom, hogy Kecsel török nyelven annyit tesz, mint kopasz. De arra nézve, vajjon használták-e e nevet a régi magyarok, nem tud mást idézni, mint egy Csanád nemzetségbeli Keczele-nevűt. Csakhogy ez nem tökéletes bizonyíték. Megy és megye közt is csak *e* betű a különbség, mégis egész más a jelentménye. Találunk helyneveinkben jobb bizonyítékot is.

Ismeretes, hogy a Névtelen jegyző Zalánhoz két követet küldet, Alap-Tolma atyját és Ond-ot, Ete atyját. Az első nevét Schwandtner a múlt században Retel-nek nyomtatta ki, s ezáltal nagy zűrzavart idézett elő; Tompa is így énekeli meg. Ma már Endlicher, Kubinyi és Mátyás Flórián vizsgálataiból tudjuk, hogy e név első betűjét hibásan olvasta Schwandtner *R*-nek, mert a kézíratban *K* van. De mivel a középkorban a *t*-t és *c*-t minduntalan fölcserélik, kérdés, Kecel-nek vagy Ketel-nek olvasandó-e az említett követ neve?

Tudjuk azt is, hogy ugyancsak Alap-Tolma atyja, a Névtelen szerint Tarczal felé menet beleesett egy patakba, s a magyarok azt róla elnevezték

[1] Kovachich: Sammlung kleinerer Stücke 22., 37., 84. ll.
[2] Monum. Hung. Historica. IV. oszt. III. k. 387. l.
[3] Id. m. III 1 67. l.
[4] Monum. Strig. I. 219. l.
[5] U. o. I. 385. l.

[1] Wenzel: Árpádk. új Okm. I. k. 136. l.
[2] Knauz id. m. I. k. 99. l. Wenzel id. m. VIII. 418; IX. 152, 173, 310 stb. ll.

Kecel- v. Ketelpatakának, később pedig Árpád e patak vidékét Sátorhalomtól Tolcsváig a halálveszedelmében forgó követnek ajándékozta.

Már most nézzük okleveleinket. Mai nap is megvan az országos levéltárban IV. Béla királyunknak aranypecsétű levele a túróczi prépostság alapításáról. Ebben mondja a király, hogy «inter villam Patak et villam Oloz», vagyis Sáros-Patak és Olaszi között négy vinczellér telket (mansio) ád a prépostságnak. Fölsorolja egyúttal az adott telkek határait is. Kezdődött a határ a Bodrog balpartján, elvonúlt «iuxta congeriem sabuli» (Abaj-Homok), aztán átvonul a Bodrogon, behúzódik a Kálozér völgyébe, szomszédossá válik a Szent-Vincze most Szemincze egyháza földével, onnan a kőhídhoz ér, «post hec intrat in locum, qui *Kechel*potok vocatur et ibi intrat iterum in Budrug», s visszatér a kiinduló ponthoz.[1] Ez oklevél tehát ugyanazon a ponton, melyet a Névtelen jegyző megjelöl, Sátorhalom és Tolcsva közt, szintén ismeri ama patakot, melyről a Névtelen beszél, és azt Kechelpotoknak írja. Mivel pedig ugyancsak ez oklevél a Turuch (Túrócz), Muchnuk (Mocsonok), Blatnicha (Blatnicza), Lypche (Lipcse), Chychou (Csicsó) stb. nevek kiírásában[2] a *ch*-t mindig *cz*, vagy *cs* hangok jelölésére használja, világos, hogy a Kechelpotok nevet is Keczelpataknak kell olvasni. A Keczel helynév ezenkívül négyszer előfordul hazánkban, s így a helyes kiejtésről nem lehet kétség.

Árpád követe ennélfogva se nem Rétel, se nem Ketel, hanem Keczel volt, ha ugyan követ volt. De, ha nem is járt Zalánhoz, az bizonyos, hogy e név 1200 körül divatozott, és jobban megegyezik a török Kecsel szóval, mint Keczele. Kiejtésének meghatározása azonban csakis a főszabálynak, a helynevek analogiájának alkalmazásával dönthető el.

Ezek után lássuk már, mi kifogásai vannak N. úrnak a tőlem forgalomba hozott Gecse kiejtés ellen.

«Kétségtelen ugyanis — írja N. úr — hogy az első betűt *gy*-nek kell ejteni.»

Minden állítás, bármily nagyhangú legyen is, csak annyiban kétségtelen, a mennyiben kétségtelenek a mellette szóló bizonyítékok.

Én 1889-ben megjelent kis értekezésemben erre nézve ezeket írtam: «Bizonyítjuk ezt (hogy az első betű *g*-nek ejtendő ki), hogy *eredeti* oklevél a *G* betű helyett egyszer sem ír *J*-t; már pedig, ha a kérdéses név első betűjét őseink *gy*-nek ejtették volna, akkor annak, a kiírásában éppen úgy használták volna a *J*-t is, mint használták a Gyula és Győr nevek kiírásában. Tudjuk ugyanis, hogy ezeket sokszor olvashatjuk «Jula»[1] «Jeur»[2] alakban». És csakugyan fölsorolok ott *23 eredeti* oklevelet, elvetem Fejérnek összes közléseit, tekinteten kívül hagyom még a közelkorú másolatokat is,[3] s íme most mégis egy valaki, a nélkül, hogy e bizonyítékot megczáfolná, az ellenkezőt hirdeti.

S vajjon miért?

Mert — írja N. úr — «a Jesse, Jessa, Gyesse, Joas, Jojas, Joitsco, Jonotso s a byzanczi Γεωβιτζ, Γειτζας, Ἰατζας tanusága szerint *gy*-nek kell ejteni». (Turul. 1891. 121. l.)

Úgy! Hát a külföldiektől tanuljuk meg mi az ősmagyar neveket? S ezek kedvéért vessük el a magyar királyok jegyzőinek, kanczellárjainak tanuságát? A N. úrtól fölsorolt alakzatok mind külföldi íróktól származnak; az egy «Gyesse» alak fordul elő magyar oklevélben, de ez nem eredeti, hanem 1363-iki másolat.[4] Ennélfogva N. úr bizonyítéka már csak a fentebb említett második szabály szerint is elvetendő, s ha a bizonyíték nem kétségtelen, az állítás még kevésbbé az.

Én őszintén szólva csodálkozom, hogyan hivatkozhatott a külföldi írók sületlen ferdítéseire éppen azon N. úr, a ki előbb fölemlíti, hogy utolsó fejedelmünk nevét a külföldiek «Goviso, Gouz, Guotso, Guotsco, Guizo»-nak is írják, a miből éppen a «*g*» kiejtés következnék (Turul. 1891. 121. l.). Nem veszi észre, hogy ezáltal mekkora ellenmondást tüntet föl saját tanui között? S hogyan hallgathat ilyen ellenmondó, tudatlan tanukra?

De van még N. úrnak egy másik bizonyíték is: «Ha *g*-nek kellene olvasni — írja — (az első betűt), nem *j*-s, hanem *gu*-es változatok (Gueycha, Keicha, Queicha stb.) fordulnának elő».[5]

No, ha csak ez a baj, azon könnyen segíthetünk. Ne járjunk külföldre magyar kiejtés tanulása végett, hanem tekintsünk körül hazai okleveleink tárházában és találunk *gu*-es változatokat. Erre nézve már 1889-ben ezeket írtam: «Okleveink nem ugyan a királyok neveit, de más, szintén e nevet viselő magyarokét Guecha-nak írják. Már pedig helyneveink révén kimutathatjuk, hogy a *G* után akkor tettek régi íróink *u* betűt, ha azt nem *gy*-nek, hanem *g*-nek kell kimondanunk. Pl. 1232-ben egy falut Guestanak írnak, ma Geszte (Nyitra m.), 1206-ik oklevélben egy barsmegyei falu Guerla-nak van írva, ma Gerle puszta. Még a XIV. században

[1] Hazai okmánytár VI. k. 73. l.
[2] U. o. 65—73. ll.

[1] Knauz id. m. I. k. 232., 242., 246. ll.
[2] Wenzel II. k. 306, 307. XII. k. 613., 624. ll.
[3] Turul. 1889. 37—38. ll.
[4] V. ö. Hazai Okmánytár. I. k. 1—2. l. Wenzel. Árp. Ok. VI. 148. l.
[5] Turul. 1891. 121. l.

is előfordul, hogy egy veszprémmegyei falut 1319-iki oklevél Gueche-nek ír, ma pedig ezt Gecsének hivjuk.»[1]

Hivatkoztam ugyanott egy 1221-ben élő ölbői jobbágy nevére, a mely «Gueca»-nak[2] van írva; hivatkoztam arra, hogy 1318-ban két néhe-i gömörmegyei nemes «Michael et Nicolaus filii *Gueche*»-nek neveztetik.[3] Ezekhez hozzácsatolhatom most még azon somogymegyei nemesnek, Pósa testvérének, nevét, a kit Miklós bán 1279-iki eredeti levele négyszer egymásután «Guech*e*»-nek írt.[4]

Annyira biztosnak tartja N. úr, hogy utolsó fejedelmünk nevének kezdőbetűje *gy*, hogy már annak keletkezését is kezdi magyarázni. «Mely *gy* — írja — úgy látszik *d*-ből alakult (V. ö. Dewix), miként pl. a Gyód Diód névben.» És azonkívül egész komolyan fölemlíti, hogy az egykorú Thietmár merseburgi püspök Gejza fejedelem nevét Dewixnek írta. (Turul, 1891. 121. l.) — Írta ám, de nem a mi utolsó fejedelmünk nevét, hanem Procui lengyel herczeg apjáét, a kit Zemisl-nek, vagy Zenomisl-nak hívtak.[5] Kártya-vár, szappanbuborék ennélfogva N. úrnak egész magyarázata, hiszen egy ősmagyar és egy őslengyel név legalább is akkora távolságra állnak egymástól, mint Makó Jeruzsálemtől.

Második kifogása N. úrnak a Gecse-féle kiejtés ellen, hogy az utolsó betű szerinte *A* és nem *E*. «Az utóbbi (Gecse alak) mellett — mondja N. úr — különben csak egy adatot, a genitivusi Geche (Stephanus filius G. regis 1166. Hazai okl. VII. 1.) formát lehet csak fölhozni».[6] «A végső *a* nem fölösleges kihangzás — írja másutt, — hanem szerves része a névnek; hazai emlékeinkben általában megvan ezen *a*, s csak néhány genitivusi alakot találunk *e*-vel.»[7]

Éppen ezen idézetek árulják el legjobban, hogy N. úr az én 1889-iki kis értekezésemet nem méltatta figyelmére. Nagyon jól tudom én, hogy III. István 1166-iki levelében előforduló Geche genitivusi alak. Tessék megtekinteni kis értekezésemet, hivatkozom én arra a levélre még pedig e szavakkal: «III. István 1166-iki levele egyszerűen Gech*a*-t ír».[8] Tehát nem ebből, hanem egész másból következtettem én, hogy nekünk *ma* (ezt tessék figyelembe venni) az utolsó betűt *e*-nek kell kiejtenünk.

[1] U. o. 1889, 38. l.
[2] Wenzel: Árp. Okm. I. 172. l.
[3] Anjoukori okmánytár. I. k. 452. l.
[4] Kubinyi: Árpádkori oklevelek I. k. 113—114. ll. V. ö. Fejér. VII/5. 594—5. ll.
[5] L. Turul 1890. 53. l.
[6] Turul 1891. 121. l.
[7] U. o. 1891. 122. l.
[8] U. o. 1889. 38. l.

Mi volt az a más? Ha nem untatom a szíves olvasót, még egyszer elmondom.

«Más valamit és tán érdekesebbet mondanak helyneveink erről az *a* betűről. Azt, hogy valahányszor a magyar nyelv hangtani törvénye úgy kívánta, vagyis a megelőző *e, i, ö* magánhangzók után, idővel ő maga is *e*-re változott át. Számtalan példával igazolhatnók ezt, de elég lesz a következők fölemlítése. 1181-ben egy veszprémmegyei falut Merita-nak ír az oklevél,[1] s az most Merite puszta; a régen Debrenta-nak írt falu[2] most Döbrönte, Scemera[3] most Szemere, Enezka[4] most Enyiczke. A kéttagú helynevekben is éppen így változott át az utolsó *a* betű idővel *e*-re. Pl. 1093-ban egy komárommegyei birtok neve Dinna,[5] ma Dinnye; 1229-ben egy somogymegyei falut Keccha-nak írnak,[6] ma Köttse; 1261-iki oklevél egy csallóközi falut Techna-nak ír,[7] ma ennek neve Tönye. Egy 1311-iki oklevél párjával is adja a példát: «Geberyan monustura, Thepa, Derechka» falvakat emleget,[4] ma pedig Gáborján, Tépe, Derecske azoknak neve. Mivel pedig a Geythsa névben is a megelőző magánhangzó nem más, mint *e*, azért az utolsó *a* betűnek a magyar nyelv törvényei szerint e névben is *e*-re kellett változnia».[8]

Íme tehát nem egy elvétve előkerülő genitivusi alakra, hanem a magyar helynevek kiírásmódjaiból levont hangtani törvényre építettem én azon következtetésemet, hogy a Geythsa név utolsó betűje *ma e*-nek ejtendő ki. Mivel pedig e hangtani törvényt eddigelé senki sem czáfolta meg, véleményemet most is fentartom.

Fentartom azon állításomat is, hogy utolsó fejedelmünk neve helyneveinkben meg van örökítve. Ha kezdve Álmostól az Árpádkor végéig minden nevezetesebb magyar nevet föltalálunk helyneveink között, a legkedveltebb ősmagyar nevek egyike, utolsó fejedelmünk neve sem hiányozhatik abból. Mivel pedig Gyécsa, Gejcsa stb. alakú helyneveink nincsenek, — s ez alakok a helynevek írásmódjaiból levont analogiából sem igazolhatók, — elvetendők, s minden hozzá kötött következtetések hiú ábrándok.

Említettem 1889-iki értekezésemben, hogy a helynevek írásmódjaiból levont analogiával igazolható Gecse alak három helynévben is meg van örökítve. Ezek közül az abaújmegyei és a

[1] Wenzel I. k. 77. l.
[2] Szintén Veszprémmegyébe esik. 1240-iki levél. U. o. II. k. 112. l.
[3] Komárommegyében 1210-ben. Knauz id. m. I. k. 195. l.
[4] Wenzel VIII. k. 173. l.
[5] U. o. I. k. 131. l.
[6] U. o. VI. k. 471. l.
[7] U. o. XI. k. 503. l.
[8] Zichy család okmánytára I. k. 133. l.

beregmegyei Gecse falut az oroszok most is Geća-nak hivják,[1] nem más okból, mint azért, mert a magyaroktól először így hallották, s mivel az ő nyelvük hangtörvényei megengedték, ez alakot napjainkig megtartották. Ámde a magyar nyelv hangtani törvényei szerint az alhangú *a* összeférhetetlenné vált a felhangú *e*-vel, s így lett a magyarok ajkán a régi Gecsaból Gecse. A mi a helynévvel történt, annak kellett történnie a személynévvel is, s így a régi XII—XIII. századbeli Gecsa név ma már Gecse-nek ejtendő ki.

Azt hiszem, ezekben eléggé megfeleltem N. úr kifogásaira. Nem lévén nyelvész, hanem csak egyszerű történetíró, a kinek mindig vigyáznia kell, ne quid falsi dicat, tovább már nem követhetem őt. De mégis szabad lesz talán figyelmeztetni N. urat egy kis adatra, a mi figyelmét elkerülte. Ha már meghonosíttatja a Gecse (Geythsa) nevet a Balkánon s egynek veszi ezzel a Krescimir horvát fejedelem 1059-iki levelében olvasható Goyzo bánt, vegye föl még a külföldi Gecsék sorába azt a «Gebizo» nevű pápai követet, a ki előtt 1076-ban Zvoinimir horvát király eskűt tett.[2] Így aztán eljutunk oda, hogy a pogány Gecse nevet a XI. században már a római pápa udvarában is használták.

Ne bántsa N. urat az sem, hogy a scardonai püspöknek 1183-iki levelében azt olvassuk: «De *Sclavis* autem testes fuerunt hi: Vilzarius filius *Goysae*, Milonia cum filio de genere Chrisciza»[3] Szittyiából jöttek ezek mind, s egyenes rokonai Gecse fejedelmünknek.

Sőt, ne menjünk olyan messzire, biztos tudomásom van róla, hogy tót atyámfiai között most is vannak, Dójcsák nevűek, ez pedig, ha a Petrák, Paulák neveikből jól sejtem, Dojcsafit jelent. Ha tehát utolsó magyar fejedelmünk neve és a bolgár Dojcsa — N. G. úr szerint — egy, akkor ezek a Dojcsákok büszkén számíthatják magukat az ősmagyarok közé.

Én különben nem erőszakolom véleményemet senkire sem. Sőt kész vagyok azt alkalomadtán megváltoztani is, mert hisz sapientis est consilium mutare in melius. E megváltoztatáshoz pedig nem sokat kívánok. Csak azt kívánom, hogy bizonyítékaimat, melyek egyik vagy másik véleményre juttattak, megczáfolják sjobbra, igazra tanítsanak. Ez nem túlságos követelés. De azt, a ki még ennyit sem tesz meg, a ki nem csak hogy nem czáfolja meg bizonyítékaimat, de még nem is ismeri azokat, tanítómúl el nem fogadhatom.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

[1] Lipszky: Repertorium Locorum Hungariæ. 196. l.
[2] Fejér. C. D. I. 440. l.
[3] U. o. VII/1 179. l.

II.

Gyejcsa és Gecse.

Dr. Karácsonyi J. úrnak zokon esett, hogy a *Geisa* név helyes olvasásáról szólva, egyszerűen csak említést tettem az általa vitatott *Gecse* alakról, érveivel pedig nem foglalkoztam. Ha méltóztatik emlékezni, e helyett valami egyebet tettem. Kimutattam ugyanis a következőket:

1. A *Geisa* név kezdőbetűjét *gy*-nek kell olvasni, mert II. Geisa király-, fiai- és unokáinak okleveleiben a nevet mindig egyszerű *g*-vel találjuk, miként pl. a Halotti Beszédben a «gyümölcs»-öt *gimilc*-nek (eredeti alakja a török «jimis», «jemis») és sohasem *gu*-vel, a mi az Árpádkorban az *e* és *i* előtti *g* hangot szokta jelölni, sőt egy ízben előfordul a «regis *Gyesse*» alak is s bár ezzel szemben K. úr azt a kifogást hozza föl, hogy nem eredeti oklevél, hanem 1363-ki átirat használja, e kifogást K. úr sem veheti komolyan, mert azt talán még sem képzeli, hogy a Nagy Lajos korabeli magyarságnak már egyáltalában ne lett volna sejtelme a Geisa név helyes kiejtéséről. De ha ez nem volna elég bizonyíték, hivatkoztam egykorú külföldiekre, a kik Geisa nevű uralkodóinkról szólva jól-rosszul a *gy* hangot igyekeztek a *Joas*, *Joitsco*, *Jesse*, Ἰατζᾶς-ban stb. visszaadni.

Hiába kicsinyli K. úr ezeket az idegeneket. Ha rosszul írták is a magyar neveket, ha tökéletlenül adták is vissza, a mit hallottak s a hogy hallották: az az egy bizonyos, hogy a német, lengyel és byzanczi nem ugyanazt a hibát követi el és semmiesetre sem írják a nevet *j*-vel, ha gutturálist hallanak, hanem a német esetleg fölcseréli a *g* betűt *k*-val, a hogy különben is szokta tenni, a nyugoti szláv talán *h*-val írta volna olyan analogiák után, mint «grad — hrad», «gora — hora», a byzanczi pedig vagy χ-val, vagy γ-vel, nehogy az ε előtti γ-t (v. ö. ΓΕΩΒΙΤΖ, Γειτζᾶς) rendes szabály szerint *j*-nek olvassák, esetleg az ε-t cseréli föl *a*-val (pl. Γαϊτζᾶς). De egyiknél sincs az ilyen ferdítésnek legkisebb nyoma is, pedig az idegenek sületlen ferdítéseinek is megvan ám a szabályszerűségük. Sőt ellenkezőleg, valamennyi használja a *j*-s változatot, köztük a jól értesült Kinnamosz is, a mi — bár tökéletlenül — mégis csak a magyar kanczellária *e* előtti *g* betűjét, azaz a *gy*-t akarja kifejezni.

Könnyű ám a későbbi időből származó példákra hivatkozva gúnyolódni, hogy lám azok milyen rosszúl vannak írva, hogy lehet azokra valamit építeni? De tessék csak pl. a Hédervári névnél elképzelni, hogy amaz idézett olasz példán kívül egyéb adatunk nem volna, a miből a XIV. századbeli alakra következtethetnénk;

bizony a «de Edrovar»-ból is láthatná, a ki épen akarja, hogy Heidrih várát akkor még nem Hédervárnak, hanem Hedrő- vagy Hédrővárnak mondták. Vagy tegyük föl azt az eshetőséget, hogy XVII. századbeli orthographiánkból nem lehetne kisütni: *o*-val vagy *ö*-vel ejtendő-e Thököly neve? úgy-e hogy a német «Teckeli» minden gyarlósága mellett is jó szolgálatot tenne, mert annyit mindenesetre bizonyítana, hogy a név felhangu volt, nem pedig alhangu?

Igenis nagy szükségünk van az egykorú külföldiek tanuskodására, midőn Geisa királyaink nevében az első betű helyes olvasását akarjuk megállapítani, mert kiegészítik azt a hézagot, a mit hazai adatainknál tapasztalunk, az azokból levonható eredménynyel nem ellenkeznek s a legkülönbözőbb eredetű és orthographiáju idegenek is találkoznak abban az egy pontban, hogy a jésített hangok valamelyikét akarják kifejezni, nem pedig gutturálist.

Királyaink nevéről beszéltem, erről van szó s nem azon nevekről, melyekre K. úr hivatkozik s a melyekről kimutatja, hogy azok csakugyan *g*-vel kezdődnek és Gecsének olvasandók. Mert, kérném alásan: hogy volt az Árpádkorban egy Gecse nevünk, melyet bizonyos személyek viseltek s a mely némely helynévben korunkra is átszállt, ez egy dolog; hogy pedig Geisa királyaink nevét Gecsének kell olvasni, ez meg egy másik dolog. Nem tetszik észrevenni, hogy ez a két dolog nem szükségkép tartozik együvé s ennélfogva mintha egy kis zökkenés volna a végkövetkeztetésben!

Én megfogadván K. úr tanácsát, kellő óvatossággal és kritikával így formuláznám a kérdés logikai menetét: az Árpádok alatt eléjönnek ilyen személynevek: *Geisa*, *Geicha*, *Gecha*, *Geche*, *Gueche* stb.; ez a sorozat ugyanazon egy névnek a változataiból is állhat, de foglalhat magában két különböző nevet is. Egyik részét, az 1279-ben és 1318-ban említett Guechének a nevét kétségkívül *g*-vel kell olvasni s ezt a kiejtés-módot támogatják Gecse helyneveink is. Ámde találunk ilyen alakot is: *Gecha* vagy másként *Giecha* (Vár. Reg. 108) s aztán: *Yecha* (1231. Péter, nuachi birtokos leánya. Árp. Új Okl. XI. 229), itt már a kezdőbetű határozottan *gy*, ez tehát más névnek látszik, s mivel az adatok *Geisa* vagy *Geicha* királyaink nevénél is a *gy*-s kiejtésre mutatnak, miként azon 1262-ben említett *Geysa* nevénél, a ki Pousa mosoni várjobbágynak volt az apja (Árp. Új Okl. III. 28), mert ugyanezen oklevél az *e* előtti *g* hangot *gu*-vel jelöli (v. ö. Michael, fil. Guestred): azt a nevet, melyet Gecsének kell olvasni, nem szabad összezavarni a Geisa, Geicha, Giecha, Yecha névvel, mely Gyejcsának, Gyécsának olvasandó. Meg tetszett érteni a két eljárási mód közötti különbséget?

Mert hiszen másnemű különbségre is hivatkoztam én, ha méltóztatik emlékezni, a Geisa névnél. Nevezetesen felhoztam, hogy

2. a Geisa névben többek közt egy *i* vagy *y* betű is volna. Ezt pedig nem hiába írták ám oda, hanem mindenesetre van valami jelentősége s nem lehet olyan könnyedén túltenni rajta magunkat, mint K. úr teszi a Gecse olvasásnál. Ez utóbbiban eredetileg sem lehetett meg ez a *j*, mert ha további hangfejlődéssel el is tűnik, nyom nélkül — és ezt tessék ismét megjegyezni — soha sem szokott elenyészni. A középkori *rejf*-ből «réf», «rőf» lett, a *Heidrich*ből «Héder», a *mezejtelen*ből «mezítelen», a székelyeknél ma is meglevő *tetej*ből lett «tető», a Halotti Beszédbeli *illezie* ma «illeszsze», és így tovább. Tessék válogatni a lehetőségek közt. Nekem azonban úgy rémlik, hogy a Gecse alak egyikbe se illik.

3. Azt is megírtam, hogy a név végén se használtak csupa passzióból *a* betűt, hanem mert okuk volt rá. Hogy aztán a Geisa név, ha tovább is használatban marad, a mi korunkig miféle módosuláson ment volna keresztül, én se tudom, K. úr se tudja, legfölebb csak képzeli. Annyit látok, hogy a *gyertya*, *deszka*, *széna*, *karéj*, *fazék* és egy sereg más szóban a közép *e*, valamint az *é* megmaradhat az *a* betűvel, tehát a Geisa = Gyejcsa, Gyécsa névben sem kellett szükségkép *e*-vé alakulni a végső *a*-nak. De látok egy más dolgot is. Az olyan hangalak, minő a Geisa, a magyarban nem eredeti, hanem valami másból alakult.

Ha ezt az eredetibb alakot keressük, a következő analogiák szolgálhatnak felvilágosításúl: *tanojt*, később: *tanejt*, ma: *tanít*; *szakajt* és *szakít*; *rajta*, székelyeknél: *rétta*, *ritta*; *karaj* és *karéj*, *karé*; *paraj* és *paréj*, *paré*; *kajabál* és *kiabál*; *Ajka*, *Oyka*, a középkorban így is: *Eyka* stb. Ebből azt látjuk, hogy a Gyejcsa, Gyécsa névnél is kellett egy eredetibb *Gyajcsa* vagy *Gyojcsa* alaknak létezni. Már most azt is tapasztaljuk, hogy Geisa nevű uralkodóink nevét a legkülönbözőbb külföldi források emlegetik *Joas*, *Gouz*, *Goviso*, *Jonotsa* (azaz: Jouotsa), *Joitsco*, Γεωβιτζ, Ἰατζᾶς stb. alakban,[1] s a ki elfogulatlanúl vizsgálja ezeket a sületlenségeknek nyilvánított névváltozatokat, az végre is rájön, hogy

[1] Már a multkori czikkemben megjegyeztem, hogy a Joas-, Gouz-féle alakok a név teljes alakjának fölvett Gyovicsa, Gyoucsa változatai s körülbelől a Gyoucs kiejtésnek felelhetnek meg. Ezen Gyoucs változatnak nálunk is van nyoma ama *Jous* «de genere nobilium prope Okur existencium» nevében, kit mint Tyna asszony apját egy 1274-ki oklevél említ. (Árp. Uj Okl. IX. 105.) Ebből az alakból származhatott a hevesmegyei *Gyócs* és a somogymegyei *Alsó-* és *Felső-Gyócs* puszta neve.

a bizonyos szabályszerűséggel és többféle nemzetiségű idegen íróknál ismétlődő ú. n. ferdítéseknek talán valami reális alapjuk is lehet, miként föntebb az olaszos «Ed*ro*vár»-ban a mai «Héd*er*várral» szemben már utaltam ilynemű alapra, s a föntebbi alakok esetleg a nyelvészetileg különben is valószínű Gyajcsa- vagy Gyojcsa-féle formának felelnek meg. Mert kérném alásan, csakis azért, mivelhogy bizonyos elmélettel sehogy sem egyeztethetők össze az idegenek által leírt névalakok, nem szükséges ám szántszándékkal szemet húnyni az azokból levonható s nem épen megvetendő tanuságokra.

Végezhetnék a Geisa névvel, ha K. úr a Thietmar által említett Dewix vagy Deuuix alakot is föl nem hozta volna s kártyavárnak, szappanbuboréknak mondva az erre (no meg egyébre is) épített következtetéseimet, nagy diadallal nem hirdeti, hogy a lengyel Procui apjának, Zenomiszl vagy Zemomiszlnak a nevét zavarom össze utolsó fejedelmünk nevével.

Bocsánatot kérek, ez a Dewix = Zemomiszl-féle azonosság talán nem egészen olyan kétségtelen tény, mint a milyen föltétlen határozottsággal K. úr állítja, s ha meg nem sérteném vele, némi alapja annak a másik, a K. úr föltedezése előtti felfogásnak is lehet, mely Deuuixben nem Procui, hanem a pannoniai király apját látja.

Nézzük csak, mit is mond Thietmar? Közlöm a szöveget egész terjedelmében,[1] hogy a midőn összefüggésére és logikai menetére fogok hivatkozni, ellenőrizhető legyen, a mit mondok.

«Habuit hic (t. i. a lengyel herczeg) quandam urbem in confinio regni suimet et Ungariorum sitam, cuius erat custos *Procui* senior, *avunculus regis Pannonici*, a suis sedibus ab eodem, ut modo, antea expulsus. Qui cum uxorem suam a captivitate non posset absolvere, gratuitu *nepotis sui*, quamvis inimici, suscepit eam ex munere. Nunquam audivi aliquem, qui tantum parceret victis, et ob hoc in civitate superius memorata, sicut in cæteris, sedulam Deus eidem concessit victoriam. Huius pater erat, *Deuuix* nomine, admodum crudelis et multos ob subitum furorem suum occidens. Qui cum christianus efficeretur, ad corroborandam hanc fidem contra reluctantes subditos sevit, et antiquum facinus zelo Dei exestuans abluit. Hic Deo Omnipotenti variisque Deorum inclusionis immolans, cum ab antistite suo ob hoc accusaretur, divitem se et ad hæc facienda satis potentem affirmavit. Uxor autem eius Beleknegini stb. stb.»

E sorokra mindenki, ha csak nem hajhászza a minden áron való eredetieskedést, legfölebb annyit mondhat, hogy a szöveg nem a legszabatosabb s nincs világosan megmondva, hogy ezek a szavak: «huius pater erat Deuuix» Procuira vagy a pannoniai királyra vonatkoznak-e?

Mind a mellett, ha egy kissé tüzetesebben vizsgáljuk a szöveget, találunk abban némi alapot arra a szappanbuborékos föltevésre, hogy Thietmar talán mégis csak a pannóniai király, nem pedig Procui apját értette Deuuix alatt.

Azt mondja ugyanis Thietmar, hogy Procuit unokaöcscse, a pannóniai király, elűzte a székhelyéről. Procui nem képes a fogságból kiszabadítani a feleségét, unokaöcscse azonban, bár ellensége volt, kegyelemből visszaadta neki. Eddig tehát a pannóniai királynak egy nagylelkű tettéről volna szó s most ehhez azt a megjegyzést fűzi Thietmar, hogy senkiről sem hallotta, a ki olyan elnéző volna a legyőzöttek iránt, mint — talán bizony Procui?

Már kérném szépen, azzal talán még sem szabad megsértenünk a jó merseburgi püspököt, hogy ilyen össze-vissza ugráló zavaros gondolatmenetet tulajdonítunk neki. A kiről szóba hozta, hogy kegyelmes volt ellenségével szemben, csakis arra érthette azt az általános megjegyzést is, hogy nemcsak az említett esetben, de máskor is kiméletet szokott tanusítani a legyőzöttek iránt. Ez pedig a pannóniai király s nem Procui. Azt is róla, a pannóniai királyról mondja föntebb, hogy Procui fölött győzedelmeskedett s elkergette a székhelyeiről (a suis sedibus) és ezt a gondolatmenetet folytatja, a mikor azt a megjegyzést teszi, hogy az isten nemcsak az «említett városban» (in civitate superius memorata), t. i. Procui régebbi székhelyén, hanem a többiben is gyakori diadalra segítette. Ugyan hogy lehet ezt az «elüzött» Procuira magyarázni? Ekkor tér aztán Thietmar az apára, t. i. annak az apjára, a kiről elébb azt mondta, hogy kegyelmes a legyőzöttek iránt s ezért az isten győzelmet ad neki, és ezt az apát Deuuixnek nevezi. Róla meg azt írja, hogy ép ellenkezőleg, kegyetlen volt s hirtelen haragú, büszke ember, nem is valami buzgó keresztyén, mert a mindenható istenen kívül más isteneknek is áldozott stb. Hát a mi ezt a jellemzést illeti, úgy emlékszem, hogy nagyon, de nagyon hasonlít ahhoz, a mit hazai forrásaink mondanak a «szigorúságáról» emlékezetes Geisa fejedelemről, meg aztán «szent» fiáról, első királyunkról.

De hát nézzük magát a *Deuuix* nevet. K. úr csakugyan komolyan azt hiszi, hogy Thietmar a Zenomisl vagy Zemomisl nevet írta Deuuixnek? Talán el tetszett feledni, hogy a magyar koronán is valami ilyesforma név van s miként a Deuuix név egy nálunk Geisának vagy Gei-

[1] Lib. VIII. 3. Pertz Mon. Germ. Hist. Script. Tom. III. p. 862.

chának írt egyénre illik, ha annak a felfogásnak van igaza, mely Thietmar ama bizonyos sorait a pannoniai király apjára értelmezi: hasonlókép emez is egy másik Geisára vonatkozik. Ha netalán nem ismerné K. úr a Dukaszféle koronának az akkori magyar királyra vonatkozó föliratát, itt közlöm:

ΓΕ | ΩΒ | ITZ | Δ'C | III | CT | O | C |
KPA | ΛHC | TOΥ | P | KI | AC.

Ehhez csak annyit fűzök magyarázatul, hogy a XI. századbeli byzanczi olvasásmód szerint a ΓΕΩBITZ magyaros átírása: *Jeóvics* vagy *Jóvics* s egyszerűen azt kérdem, melyiknek az eltorzítása a Deuuix: a Zemomisl névé-e vagy pedig azé a magyar névé, melyet valamivel később egy másik szomszédunk ilyenforma alakban, Jeóvicsnak vagy Jóvicsnak hallott, egy harmadik pedig még később — II. Geisáról szólva — *Govisoval* fejezett ki?

De még ezzel nincs vége azon szempontoknak, melyek K. úr meglepő fölfedezését kellő világításba helyezik. Tegyük fel, hogy csakugyan az a helyes magyarázat, melyet K. úr ad Thietmar kérdéses sorairól. Ez esetben, a mint K. úr szépen össze is állította a családfát (Turul. 1890. II. f. 53. l.), Deuuix = Zemomiszl és apja Procuinak, meg aztán Mieskonak, Boleszláv apjának; Procui tehát anyai részről a pannóniai királynak, apai részről meg Boleszláv lengyel herczegnek a nagybátyja. Nem találja K. úr különösnek, hogy Thietmar ez utóbbi rokonságról egy árva szóval sem emlékezik? Azt megemlíti, hogy Boleszláv egy határszéli várost bizott Procui őrizetére s ez alkalommal azt is megmondja Procuiról, hogy ki volt: «avunculus regis Pannonici», de azt mélységesen elhallgatja, hogy Boleszlávnak is a nagybátyja lett volna vagy mi. Hasonlókép hallgat ezen állítólagos atyafiságról akkor is, midőn Deuuixről beszél, a ki Karácsonyi úr szerint Procuinak volt az apja, e szerint ugyanezen Boleszlávnak meg a nagyapja. Valóban csodálatos, hogy mindezekről K. úr előtt sem a magyar, sem a lengyel, sem a német históríkusok és genealogusok nem tudtak; de ép azért meg fogja engedni K. úr, ha egyelőre amaz ósdi felfogáshoz ragaszkodunk, mely Deuuixet Geisa fejedelemmel zavarja össze, habár a mi felfogásunkban van a kártyavárépítés, a szappanbuborék-fuvás, K. úr magyarázata pedig föltétlen igazság, melyhez kifogás nem férhet.

* * *

Térjünk át K. úr többi megjegyzésére.

Ki volt Anonymus s milyen értéke van a munkájának: arról sokat lehet beszélni, egyet s mást én magam is mondtam róla s mindenesetre abban a szerény véleményben vagyok, hogy nem lehet vele oly könnyű szerrel végezni, mint K. úr teszi.

Kétséget sem szenved, hogy az az anyag, melyet ád, már bizonyos költői átalakításon ment keresztül, csakhogy nem az ő kezében, hanem a magyar nép szellemében, mely a beköltözés körüli időszakból három vagy négy nemzedék tetteit és személyeit egy főalak körül kezdte csoportosítani s egy kimagasló nagy eseménynyel, a honfoglalással összekapcsolni. Szó sincs róla, a népszellem ezen működésének folyamata alatt a megtörtént dolgok összefüggésében és sorrendjében sokféle változás történt; de mint minden ifjukorát élő nép, a magyar is élő embereknek s nem költött alakoknak a viselt dolgait adta szájról szájra, azokról szóltak a joculatorok énekei s irodalmi szempontból alighanem több kár van abban, hogy a honfoglalás hagyományának Anonymusnál levő anyaga a mondai fejlődésnek még csak az első stadiumát érte el, mint ha történet és mese, hagyomány és mythos teljesen összeolvadtak volna nála. A szereplő személyek emléke azonban még nagyon is élénk a nemzet tudatában, midőn az Anonymus-féle hagyományokat — nem ő, hanem jóval ő előtte, alighanem a nép által Könyvesnek nevezett Kálmán korában valaki más a népénekek alapján összeírta. Mert hiszen Anonymus csakis egy ilyen régebbi följegyzés birtokában beszélhetett olyan fitymáló hangon a joculatorok meséiről, holott az ő anyaga is abból való. Csakhogy ez jelentékenyen különbözött az ő korabeli joculatorok énekeinek tartalmától, a midőn a mondai fejlődés már sokkal eléhaladottabb fokon volt. A mikor az Anonymus-féle hagyományokat írásba foglalták, még emlékeztek olyan egyénekre, mint a byzancziak után ismert *Kurzán* s a Liutprandtól említett *Bugát*, kiknek a monda nem juttatott szerepet s később egészen megfeledkezett róluk. Még emlegetik *Tas* vezért, bár az eredete felől már zavaros a hagyomány, csak annyit tudnak róla, hogy vezéri személy, de elfeledték, hogy Árpádnak volt az egyik unokája. Még nem beszélnek úgy a Konstantintól említett *Lebedias = Eleud* vajdáról, mint Árpád nagyapjáról. Még tudják, hogy *Lél* és *Bulcsu* tulajdonkép az Árpád utáni korszaknak a főemberei. *Zoárdot*, Liutprand *Salardus* nevű magyar vezérét még nem zavarják bele az Attila korabeli dolgokba. Még nem feledték el az erdélyi *I. Gyuláról*, hogy Árpád kortársai közé legfölebb a nagyapját lehet számítani s nem őt magát. Még emlékeznek a *kabarok* csatlakozására, kiket *kunoknak*, hunoknak neveztek s a kik nyilván a Kuvrát alatti hun-bolgár-hunugur népszövetség azon részét képezték, mely a VII. szá-

zad közepe táján Kuvrát legidősb fiával a kozárok hatalma alá került. Még volt tudomásuk arról a Takson korabeli *nagy bolgárföldi* bevándorlásról, melyet a 969 körüli orosz hódítások idéztek elő, midőn a bolgárok és kozárok közt lakó burtasz nép eltűnik a Közép-Volga mellékéről stb., stb.

Mindezen nyomok elég alapot szolgáltatnak arra nézve, hogy az Anonymus által említett személyekben valóságos élő alakokat keressünk, a kik — ha nem is épen Árpád korában szerepeltek, mindenesetre az utána következő első vagy második nemzedékhez tartoztak; neveiket tehát csakugyan valódi ősmagyar neveknek tekinthetjük. Mert ne tessék feledni — a nevek megőrzésében csodálatos a primitiv népek emlékező tehetsége; Jasen (Aszen) czárt és Sismánt még ma, több mint félezred év eltelte után is emlegetik a bolgár népénekek.

De feledtem, hogy van Anonymusnak egy nagy, fölötte nagy hibája. Sejtelme sincs arról, hogy az erdélyi *II. Gyula* az Árpád-háznak a tagja, tulajdonkép az a Mihály herczeg, a ki Taksonnak volt a fia s így Sz. Istvánnak az apai nagybátyja és ama bizonyos *Buát* és *Bucnát* tulajdonítja fiainak, a kiket más krónikák a Péter alatti nemzeti párt fejei közt említenek; holott a mindennemű kártyavárépítéstől és szappanbuborék-fuvástól mentes kritika már kimutatta, hogy nincs igaza sem neki, sem azon krónikáknak, melyek a László fia Gyulát származtatják az ő nemzetségéből, mert II. Gyulának *Vazul* és *Szár László* voltak a fiai, tehát az Árpád-ház ifjabb hajtása tartozik az ő nemzetségéhez. (L. Turul. 1890. II. füzet. 53., 54. l.) Világos ebből, hogy a *Bua* nem lehet ősmagyar név ép úgy, mint nem lehet a *Caroldu* sem s hogy az utóbbinak a jelentése (karaldi = barna) nagyon odaillik a *Sarolt* (szaraldi=szőke) mellé: mindez merő esetlegesség, Anonymusnak a meséje.

Világos, hogy *Ketel* kun vezér nevénél is Anonymus követte el a hibát, mert — a mint K. úr megmagyarázza — ma is meglevő Keczel helyneveink, valamint a turóczi apátság alapító levelében említett Kechelpotok tanusága szerint Kecelt, Kechelt az az Kecselt kellett volna írnia.

K. úr különben e példával azt is meg akarta mutatni az én veszedelmes elbánásmódommal szemben, melyet Árpádkori személyneveink tárgyalásában követtem, hogy a helynevek analogiája milyen «pompás Ariadne-fonalat» szolgáltat régi személyneveink helyes kiejtésének meghatározására. No hát azt a «szavahihető tanut» ezuttal ugyancsak szerencsétlenül találta megválasztani. Mert hát a *Ketel* név véletlenül más adatok szerint is megvolt ugyanebben az alakban az Árpádok alatt, pl. a bakonbéli apátság javai közt 1086-ban volt egy *Ketelloca* nevű prædium (Árp. új Okl. I. 32), szolgái közt pedig egy Árpádon lakozót hívtak *Ketel*nek. (U. o. 35); a tihanyi apátság javainak 1093-ban Szent László által történt megerősítő oklevelében, a mely különben csak egy 1274-ki itélet 1399-ki átiratából ismeretes, a somogymegyei *Kethel* falut találjuk említve (Árp. új Okl. VI. 69) Magyari (Megyer), Zarozou (Szárszó), Baklar (Boglár), Zantod (Szántód) stb. környékén, a hol ma is van egy Kéthely nevű község; a dömösi prépostság 1138-ki jószágmegerősítő, egyébként szintén csak későbbi átiratból ismert oklevele egy babusai szolgát említ *Ketil* néven (Mon. Strig. I. 91.); 1211-ben a tihanyi monostornak fordul elő egy *Keteul* nevű beseneui agasoja. (Árp. új Okl. I. 116); egy 1231, s egy 1268-ki oklevél ismételten említi a somogymegyei *Ketel* vagy *Kethyl*, *Kechyl* községet (Arp. új Okl. XI. 226, 230. III. 186); 1244-ben Andreas de Ekly ispán testvérét nevezik *Kethel*nek (Mon. Strig. I. 358); 1275-ben a borsmonostori apátság egyik possessióját hívták *Kethel*nek, *Kedhel*nek. (Árp. új Okl. IX. 130, 142). A mint tetszik látni, Anonymus Ketelje nem áll épen magában. Ha pedig a név modern alakját keressük, annak alighanem lesz egy kis köze a komárommegyei, különben Fejér- és Veszprémmegye szélén fekvő *Kethel*, meg a már említett somogymegyei *Kéthely*, úgyszintén a Locsmándhoz nem messze eső sopronmegyei *Kéthely* községekhez.[1] Egyébként pedig a K. úr által felhozott *Kechelpotokban* sem kell mindenáron «Kecselpatakot» keresnünk, mert ha jól tudom, az Árpádok alatt néha-néha *ch*-val is írták a *th* hangot.[2]

Ketel volt biz ama bizonyos kun vezér s nem Kecsel. Vagy ha egész pontosan akarjuk konstatálni a kiejtést, a mai Kethel és Kéthely, meg az Árpádkori Ketil és Keteul tanusága szerint *Kêtel*, *Kêtöl*, *Kêtül* lehetett azzal a hosszú s nyilt *ê*-vel, mely a palóczok kiejtésében még ma is megvan.

K. úr nélkül is jól tudom én, hogy a helynevek bizonyos korlátok közt jó szolgálatot tesz-

[1] Mellesleg megjegyezve, Anonymus Komárom vidékének megszállását Ketel vezérnek s Komárom vára építését a fiának, Olup-Tulmának tulajdonítja s szerinte pogány módra itt temették el mindegyiket. A bakonbéli monostor 1086-ban említett Ketelloca = Ketellaka nevű pusztája s a mai komárommegyei Kethel tehát nagyon is összefügg az Anonymus-féle Ketel névvel. Hogy a somogymegyei Kéthelynek is lehet hozzá valami köze, abból sejthetjük, hogy ennek a közelében szintén előfordul a Komárom név, a Zalamegye szélén fekvő Kis-Komárom neve.

[2] Az Árp. Új Okl. III. k. 186-ik lapján említett somogymegyei Kethyl (vagyis a mai Kéthely) neve is a múzeumi példányban Kechylre van javítva.

nek régi személyneveink kiejtésének megállapítására. P. csakis a *Barok* és *Baracs* helynevek alapján konstatálható, hogy az Árpádkori *Baruch*, *Baroch* tulajdonképen két különböző nevet foglal magában, melyek közül egyik valószinűen megfelel a zsidó Barukhnak, a másikat pedig multkori czikkemben török eredetűnek magyaráztam. De — ismétlem — a helynevek analogiájának felhasználása csak bizonyos határig mehet, mert a már említett *Edrovar* a sületlen olasz orthographia daczára is közelebb áll a XIII—XIV. századbeli *Hedruhvárhoz*, mint a mostani *Hédervár* s vannak olyan nevek is, melyek későbbi módosulásai nem egy nyomon haladtak, pl. a *Zulta*, *Zalta* névnél az egyik: *Solt*, a másik pedig — a hogy Árpád fiát is nevezik a későbbi emlékek — *Zoltán*. Ennél még előfordul mind a két változat személynévnek is, helynévnek is, de arra is van eset, hogy a helynév hangfejlődése más volt, mint a személynévé, pl. a kézdiszéki «ecclesia S. Catharinæ» ma *Sz. Katolna*, holott a Catharina, mint nőnév, *Katalinná* változott. Mindezeknél fogva a helynevek analogiáját csakis addig a pontig tartom a név kiejtésében alkalmazandónak, a míg egy-egy többfélekép magyarázható betű mikénti olvasására szolgál felvilágosításul, pl. hogy a *ch* az illető névben gutturálist, *th*-t vagy *cs*-t jelöl-e, a *g* betűt *g*-nek avagy *gy*-nek, az *u*-t *u*-nak vagy *ü*-nek (mai kiejtéssel tájszólás szerint *ö* vagy *é*), esetleg sehogy, az *a*-t *a*-nak vagy *á*-nak, az *e*-t *e*-nek vagy *é*-nek stb. kell-e ejteni? De már addig nem terjedhet a modernizálás — legalább ez az én nézetem — hogy pl. *Ochtum* nevét *Ajton*-nak olvassam, mert ha tényleg összetartozik is a két név, mégis csak olyanforma ez az eljárás, mint mikor az oláhok *Geloub*ól, *Gelliu*t, *Glád*ból *Claudiu*t, *Morout*ból *Mariot*ut faragnak. Tehát a felhozott Ajton helynévnek is az Ochtum név kiejtésénél csak annyi szerepe lehet, hogy bizonyítékul szolgál az Ohtum- vagy Oktum-féle (pontosabban: Oghtum, Oɣtum) olvasásra s kizárja az Ocstum alakra való esetleges hivatkozást. Azért hoztam fel ezt a példát, mert itt valóban ugyanazon névnek a régi és mostani alakjáról van szó, a mint épen K. úr mutatta ki. De már most ő a Geisa—Gecse-féle egybevetést is hasonló értékűnek tartja s emleget, mint legközelebb is, Gecse nevű magyar királyokat. Én véletlenül bátorkodom másféle véleményben lenni s talán vannak mások is, a kik nem fogadják el K. úr nézetét. Ugyan kérem, tessék már most megmondani nekünk, miben különböznek a K. úr hasonló «szavahihető tanui» által rekonstruált nevek a történeti neveknek azon világos meghamisításaitól, mint az említett oláh példák vagy midőn egy tót író a Geisából Jesislávot faragott? K. úr bizonyára tiltakozni fog az ilynemű összehasonlítás ellen; de valószinű, hogy az az oláh, meg az a tót ép oly joggal hivatkozhatik a jóhiszeműségére, mint K. úr. Mi pedig, a kik sem az egyik, sem a másik fél következtetéseit nem tartjuk elfogadhatóknak, a Gecséket bizony egy kategóriába sorozzuk a Jesislávokkal, Claudiukkal, Gelliukkal stb.

Egészen egyéni véleménye K. úrnak, hogy a Geisa fejedelem kortársának említett *Kulán*t, kit a krónikák a bolgárok és szlávok Sz. István által legyőzött uralkodója Keán vagy Kaan testvérének mondanak, a XII. századbeli Kulin bosnyák bánnal azonosítja. Annyi igaz, hogy a hagyománynak egyetlenegy szála sem vezet Bosznia felé, hanem a mit az elmosódott nyomokból kivehetni, az a Kulánról fenmaradt emlékek szinhelyének az erdélyi vagy szörénységi hegyes vidéket vagy ennek a szomszédságát jelöli ki a bolgár szélek felé. S végre is ebben a kérdésben csakis a hagyományos emlékek azok, a mikre reflektálhatunk s ilyenkor az egyes töredékek közti összefüggést nézi az ember; ezekből pedig az tűnik ki, hogy nem ugyan maga Kulán, hanem a testvérének mondott Keán vagy Kaán a hagyománynak egy másik változatában is bolgárnak van említve. «Keanus magnus dux Bulgarie auus Salani ducis» — mondja Anonymus (cap. 11) s ha egyebet nem is, annyit mindenesetre valószinűvé tesznek ezen töredékek, hogy Keánban vagy Kaánban a X. századbeli bolgár *kaghánok* emléke maradt fen őseinknél s ezen az alapon a Kulán nevet is az ó-bolgársággal hozhatjuk kapcsolatba, nem pedig Kulin bánnal.

Még csak a krónikákban levő Árpád-féle genealogiára akarok nehány megjegyzést tenni.

K. úr különösnek találja, hogy én ebben is ősmagyar neveket keresek, holott az egész nem egyéb XIII—XIV. századbeli találmánynál. Úgy látom, K. úr nem akarja észrevenni azt a különbséget, a mi az ilynemű leszármaztatásoknál genealogiai s más szempontbeli használhatóságuk között van. Genealogiai értékük semmi, de — miként pl. a törökség ősapáinak táblázata — becses históriai és ethnikai, vagy esetleg másnemű emlékeket foglalhatnak magukban. Az Árpádféle genealógiánál a nyomok arra mutatnak, hogy alapját a vezéri és más előkelőbb, az Árpádokkal talán rokonságban levő nemzetségek leszármazásáról fenmaradt hagyományok képezik, s ezekből, nem pedig csak úgy gondolom formán van összeszerkesztve. Erre mutatnak a genealogia olyan nevei, minők: *Léel*, *Bulchu*, *Kadicha*, *Eleud*, *Ed*, *Zambur*, *Kulche*, *Chanad*, *Buken*, *Cadar*, *Keve*, *Bor* stb.; egy közelebbi utalást pedig a Pozsonyi Krónikában találunk, mely amaz ismeretes sorok után, hogy nemcsak

a hét vezér jött ki Scithiából, hanem mások is, ugyanolyan rendben sorolja el ezen most már Árpád kortársaivá tett előkelő magyarokat; *Wgudot* (Ugec helyett), *Edet*, *Chabát*, *Tordát*, *Kadichát*, *Berendet*, *Wilchut* (Bulchu), *Zumburt*, *Leuenthát*, *Oinpudot* (Ompud), *Mikát* (Mike), *Chanádot*, *Wunkent* (Buken), *Othmart*, *Kewyt* és *Keladot*, mint a milyen sorrendben a genealogia Árpád őseiként említi ugyanezeket. Már most az lehetséges, hogy rosszúl fogtam fel ezen genealogia keletkezését; de ha már egyszer ilyen véleményben vagyok, az ősmagyar nevekre igen is használavehető forrásnak tekintem, s meg merem koczkáztatni azt a szerény nézetet is, hogy az innen vett s a török-tatár nyelvekből értelmezhető nevek — tekintve, hogy a magyarság egyik főalkatrészét török-tatár elemek képezték — mégis csak nagyobb valószinűséggel tekinthetők ú. n. ősmagyar vagyis az őshazából magunkkal hozott neveknek, mint teszem föl a helynevek pompás analogiája és tanuskodása után ősmagyarnak fölvett *Vászoly* azaz *Vazul* név, melynek úgy mellesleg megjegyezve: 1. ismerjük a pontosan megfelelő s közvetlen a byzanczi Vaszilioszbul alakult szláv eredetijét, ellenben 2. mint ősmagyar névnek semmiféle alapformájáról nincs tudomásunk. S ha az említett Árpád-féle genealogiában fordulnak is elő olyan kétségtelenül idegen eredetű nevek, mint a német *Othmár*, ezek is egy-egy hasonló hangzású ősmagyar nevet helyettesítenek s ha az összehasonlításra több adattal rendelkezhetnénk, talán ép úgy rámutathatnánk a megfelelő ősmagyar névre, mint ahogy módunkban volt megtenni a Tomaj nembeliek Dioniz, Dienes nevében a régi Thonuz, Thonuzoba névvel.

* * *

Világért sem ringatózom abban a képzelődésben, mintha a Turul mult évi 3-ik füzetében megjelent tanulmányom ne szorulna sokféle javításra. Egyáltalában nem tulajdonítok magamnak csalhatatlanságot, a mint hogy a Kompold névnél saját magam megtettem a correctiót, a Kálmánnál egy másik felfogásnak is helyt adtam, több más névnél pedig az általam adott magyarázaton kívül egyéb lehetőségre is utaltam. Sokunknak a munkájára lesz szükség, míg középkori személyneveink minden irányban tisztázva lesznek. K. úr ilyen irányú működését sem kicsinylem én; de azt talán mégis csak megengedi, hogy nem épen minden állítása szentírás, ahhoz is fér egy kis kritika s lehetnek olyanok, a kik az ő felfogását nem mindenben osztják s következtetéseiknél másféle körülményeket is számba vesznek, nemcsak azokat, a miket ő szokott s így a végeredmény is esetleg különbözni fog attól, mint a milyenre K. úr jutott.

NAGY GÉZA.

VEGYES.

Örökös naptár.

A *Természettudományi Közlöny* f. é. márcziusi füzete a Revue Scientifique után nagyérdekű kortani táblát közölt, melynek segítségével képesek vagyunk igen egyszerű módon nemcsak azt megmondani, hogy valamely keltezés a hétnek melyik napjára esett, hanem az oklevelekben előforduló keltezési módok közül azokat is, a melyeknek alapjául *álló ünnepek* szolgálnak, rögtön megoldani.

Ismeretes, hogy okleveles dátumok megoldására széltiben azok a kortani tabellák vannak használatban, a melyek a husvét és a tőle függő változó ünnepek napjának tekintetbe vételével készültek. Minthogy a husvét márczius 22-étől április 25-ig az év harminczöt napjára eshetik: ennélfogva *harminczöt*-féle naptár képzelhető; egy évrendes mutató azután útba igazít, a harminczöt közül melyiket használjuk. Ezen az elven alapúlnak az okleveles dátumok megoldására készült naptárak a melyek közt általános használatnak örvendenek a Haltaus, Pilgram, Grotefend, Knauz stb. által kiadottak; ilyen Horvát Árpádé is, a melyet kivált czélszerű beosztása, könnyű kezelése és hibátlan volta a többi fölé helyez.

Szakított e móddal Torma József, kinek Oklevelészeti Naptárát fia, Torma Károly 1879-ben kiadta. Ő a vasárnapi betű és az epakta segítségével oldja meg a dátumokat. De módszere nem lévén oly áttekinthető, mint az előbbi naptár-táblák, könnyen ad tévedésre okot; általános elterjedésre nem is jutott. Pár évvel ezelőtt (1880-ban) az Athenæum naptára közölt egy összeállítást, a mely igen egyszerű táblán háromszáz évre (1700—1900) nyújtott módot, hogy segítségével egyes dátumok heti napját megtudjuk, valamint álló ünnepek után keltezett dátumokat megoldjunk.

Az alább közölt táblázatnak, melynek összeállítója J. Bradley, az Egyesült Államok legfőbb itélőszékének bírája, az az előnye, hogy nem csak három századra, hanem minden időkre

ÖRÖKÖS NAPTÁR.

Julius Caesar-féle századok				Január Okt.	Április Julius	Szept. Decz.	Junius	Febr. Márc. Nov.	Aug.	Május	Gergely-féle századok				
				1	2	3	4	5	6	7					
				8	9	10	11	12	13	14					
				15	16	17	18	19	20	21					
				22	23	24	25	26	27	28					
				29	30	31									
1	8	15	22	Szom.	Vas.	Hétfő	Kedd	Szerda	Csüt.	Péntek		18	22	26	30
2	9	16	23	Péntek	Szom.	Vas.	Hétfő	Kedd	Szerda	Csüt.					
3	10	17	24	Csüt.	Péntek	Szom.	Vas.	Hétfő	Kedd	Szerda		19	23	27	31
4	11	18	25	Szerda	Csüt.	Péntek	Szom.	Vas.	Hétfő	Kedd					
5	12	19	26	Kedd	Szerda	Csüt.	Péntek	Szom.	Vas.	Hétfő	16	20	24	28	32
6	13	20	27	Hétfő	Kedd	Szerda	Csüt.	Péntek	Szom.	Vas.	17	21	25	29	33
7	14	21	28	Vas.	Hétfő	Kedd	Szerda	Csüt.	Péntek	Szom.					
				1	2	3	4	4	5	6					
				7	8	8	9	10	11	12					
				12	13	14	15	16	16	17					
				18	19	20	20	21	22	23					
				24	24	25	26	27	28	28					
				29	30	31	32	32	33	34					
				35	36	36	37	38	39	40					
				40	41	42	43	44	44	45					
				46	47	48	48	49	50	51					
				52	52	53	54	55	56	56					
				57	58	59	60	60	61	62					
				63	64	64	65	66	67	68					
				68	69	70	71	72	72	73					
				74	75	76	76	77	78	79					
				80	80	81	82	83	84	84					
				85	86	87	88	88	89	90					
				91	92	92	93	94	95	96					
				96	97	98	99	100	100						

A század évei.

használható. Egyformán érvényes a közép-korban általánosan és a nem egyesült hitűeknél ma is dívó Julius Cæsar-féle naptárra, valamint az 1582 (hazánkban 1588, Erdélyben 1590) óta behozott Gergely-féle javított naptárra is; közönséges és szökő évekre egyaránt.

A tábla szerkezete felette egyszerű. Baloldali szárnyában a Julius-Cæsar szerinti, a jobboldaliban a javított naptár szerinti századok vannak. A tábla alsó részében a századok évei. Fönt a hónapok napjai; középen a hét napjai. Használatát egy-két példa rögtön feltünteti.

A hét melyik napjára esett Zsigmond király halála: 1437 decz. 8? A baloldali táblán felkeressük a század számát: 15; az alsó táblán felkeressük az év számát: 37. A 15-től jobbra és a 37-től fölfelé haladva látjuk, hogy e két irány a *kedd* koczkájában találkozik. Tehát az évnek mindazon napjai, a melyek a tábla felső részében felsoroltatnak, *keddre* estek: így keddre esett decz. 10-ike is. Következésképen 1437 decz. 8-ikán *vasárnap* volt.

Lássunk egy példát a szökő évekből. Tudjuk, hogy a Julius Cæsar-féle naptárban szökő évek azok, a melyek 4-el oszthatók; ez áll a Gergely-féle naptárra is azon hozzáadással, hogy a százas évek közül (1600, 1700, 1800) csak azok a szökők, a melyeket 400-zal lehet osztani. A szökő éveknél arra kell vigyázni, vajjon a keresett dátum a szökő nap (febr. 24) előtt vagy utána esik-e. Ha előtte esik, akkor az alsó évtáblán az alúl vonalokkal összekötött számok közül az elsőt, ha utána van: a másodikat kell vennünk. A többiben az eljárás ugyanaz. Pl. a hét melyik napján volt a várnai csata: 1444 nov. 10? A század tábláján veszszük a 15-öt, az az évtáblán a két 44-es közül a másodikat, mert a keresett dátum a szökő nap után esik. E kettőnek találkozása a középső táblán *csütörtökre* utal; következésképen a felső táblán található nov. 12. is csütörtökre esett; és így 1444 nov. 10. = *kedd.*

Szakasztott ilyen az eljárás, ha a Gergely-féle új naptár egy dátumát keressük. Péld. a hét melyik napján halt meg Mária Terézia királynő: 1780 nov. 29? A jobb oldali századtáblán a 18-ik századot véve és az alsó évtáblán (az 1780. év szökőév lévén és az adott dátum a szökőnap utánra esvén) a második helyen álló 80-at; e kettő metszésének a középső naptáblán megfelel *vasárnap*; s így a felső táblán található nov. 26. is vasárnapra esett. 1780 nov. 29. tehát *szerda.*

Okleveleknél azonban nem azt keressük, hogy a hét melyik napján állították ki azokat, hanem megfordítva, azok keltezése ily forma: pl. «kelt sz. György nap előtti vagy utáni kedden, szerdán» stb. Itt tehát azt keressük, hogy a hét napjának a hónap hányadik napja felel meg. Álló ünnepeknél nincs semmi baj; azokról egy egyszerű betűrendes névmutatóból rögtön megtudjuk, az év melyik napján tartották az illető szent ünnepét; sőt közönséges, gyakran előjövő ünnepeknél fejből is tudjuk a napot. Sz. György, Gyertyaszentelő, Sz. Mihály, Sz. István, Nagyboldog Asszony stb. ünnepét mindenki tudja. A többire nézve pedig útba igazít az előbbi táblázat.

Csakhogy az oklevelekben igen sok az olyan keltezés, a melyeknek alapja valamely mozgó ünnep, mely évről-évre más napra esik. Azokat a keltezéseket, a melyek a husvéttól, pünkösdtől, vagy a tőle függő vasárnapoktól számítanak, e tábla segítségével nem tudjuk megoldani. Ahhoz még más tábláknak kellene járulni, a melyek erre nézve útba igazítanak.

Így csak az oklevél-keltezések egy részére használhatjuk az előbbi táblát. Egy-két példa megvilágítja annak használatát.

Példáúl 1356-ban egy oklevél így van keltezve: «Kelt Vízkereszt utáni pénteken». Tudjuk, hogy Vizkereszt jan. 6-án van; az év szökő és e dátum a szökőnap előtt van. Vesszük tehát a Julius Cæsar-féle századok közül a 14-iket, és az évtáblán az első 56-ot; a kettőnek találkozása *pénteket* mutat. A felső tábla szerint péntek volt jan. 8-án; minthogy jan. 6-ához ez a legközelebbi péntek: a keresett dátum tehát: 1356 jan. 8.

Egy másik oklevél kelte: 1489 Sz. Mihály napja nyolczada utáni hétfő. Tudjuk, hogy Sz. Mihály napja szept. 29-ikén van; ennek nyolczada okt. 6. Az előbbi mód szerint látjuk, hogy a 15-ik századnak és a 89. évnek *csütörtök* felel meg; okt. 8-ika is csütörtökre esett; következésképen okt. 6. keddre; az utána következő hétfő tehát okt. 12-én volt. És így a keresett dátum: 1489 okt. 12.

Látjuk ezekből, hogy a leleményesen összeállított táblát még oklevéltani czélokra is használhatjuk. A 35-naptáras kortani segédkönyveket nélkülözhetőkké ugyan nem teszi; de mint rendkívül ügyes és könnyen kezelhető kortani segédeszközre, olvasóink figyelmét fel akartuk hívni; mert egyszerű voltánál fogva álló ünnepekhez kötött keltezések megoldásánál kellő gyakorlottsággal jó szolgálatot tehet.

(A táblát l. az előző lapon.)

F.

Magán czímer-adomány.

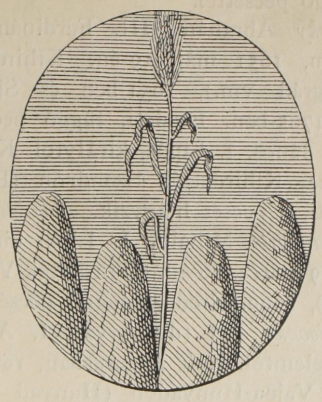
(Egy rajzzal.)

A kassai felső-magyarországi múzeum gyűjteményei között egy kis, rendezetlen oklevéltár is van, melyben húsz czímerlevél van letéteményezve. Ezek már nagy részben közölve vannak a Neue Siebmacher Magyarországra vonatkozó füzeteiben, a még hiányzókat a pótlékkötet fogja hozni, így ezek felsorolása e helyen felesleges. Ez alkalommal csupán ezek egyikét, egy magán czímer-adományozás esetét szándékozom az alábbiakban közölni.

A czímerlevél pergamenre írott, könyv alakú, zöldbársony kötésű, német nyelven fogalmazott, mely, néhol kissé összevont, magyar fordításban következőleg hangzik:

«Én Negrelli Oktáv, venariai őrgróf, római császári, valamint magyar- és cseh királyi felségének valóságos kamarása, altábornagy, ezred parancsnok s ez idő szerént Felső-Magyarország parancsnokoló tábornoka, tudatom és elisme rem, hogy az 1686-ik évben, Buda, magyar királyi főerőd rohammal történt elfoglalása alkalmával, a többi török foglyokkal, egy körülbelől nyolcz éves fiú hozatott elém, kiről a többi török foglyok csak annyit tudtak, hogy az egy, — az ostrom alatt elesett — előkelő török tiszt fia volt, kire nézve, Isten dicsőségére s az ő lelki javáért elhatároztam, hogy házamnál felnevelem, mi megtörténvén, őt az egyedül idvezítő keresztény római katholika vallás tanaiban történt oktatása után 1687-ben márcz. 30-án, Kremsben, a Szt. Vidről nevezett plébánia templomban a szent keresztségben részeltettem, ezáltal a pogányságtól megtisztíttattam s a mi katholikus egyházunk kebelébe felvétettem. E szent keresztségnél, mint tanúk: én és Istenben boldogúlt feleségem: Negrelli Mária-Orsolya-Kajetana grófné, született Lodron birodalmi grófnő voltunk jelen, a midőn is az új kereszténynek, emlékezet okáért, az én nevemet Oktávot s a feleségem nevét Kajetánt s hiányzó vezetéknevéül a Negrelli német fordítását Schwarzot, így a *Schwarz Oktáv-Kajetán* nevet adtuk és adományoztuk.

Miután azonban minden ilyen esetekre nézve, érvényes bizonyítvány szükséges s mivel ő már annyi évek óta tett szolgálatainál oly hűséget és szorgalmat tanusított, hogy úgy én, mint megboldogúlt feleségem teljes megelégedésünket találtuk benne, ez engem arra indított, hogy neki úgy származására, mint további sikeres előhaladására nézve, saját szabad elhatározásomból, nem csak a legjobb alakban kiállított bizonyítványt kiadjam, hanem neveltetése alatt tanusított jó viselete által szerzett érdemeiért, neki: Schwarz Oktáv-Kajetánnak, kegyelmem és elősmerésem jeléül megengedem, hogy ezen jelvényt,

(lásd a rajzot) mint ősi czímerem egy részét; kék mezőben négy hegyet, köztük egy növekvő buzakalászt, mint sajátját, pecsétjéül viselhesse s ezen bizonyítvány, teljes érvényességével, mint keresztlevele tekintendő, mely úgy neki mint utódainak, minden törekvéseiknél előmenetelökre szolgáljon és szolgálhasson. Nagyobb hitelesség okáért saját kezem írásával és született őrgrófi pecsétemmel megerősítettem.

Kelt felső-magyarországi királyi városban Kassán, Január 3. 1698.

Ottavio Marchese Negrelli.

Valjon él-e még ezen török eredetű család? Az adománylevél gazdátlan volta, kihalása mellett bizonyít.

—F.

Czímeres nemes-levelek Bács-Bodrogh vármegye levéltárában.

I. Eredeti czímer-levelek.

1. *Pertits* István (de Vámos). I. Ferdinánd királytól. Kelt Bécsben, 1561 szept. 14-én. A kihirdetésre vonatkozó jegyzet elmosódott és olvashatatlan. Eredeti, függő pecséttel.

2. *Császár* Imre. III. Ferdinánd királytól. Kelt Bécsben, 1646 április 24-én. Kihirdették Esztergomban, 1647. Eredeti, függő pecséttel.

3. *Kerbovácz* Mátyás. III. Ferdinánd királytól. Kelt Pozsonyban, 1647 október 10-én. Kihirdették Szt.-Miklóson (Sopron vm.), 1651. Eredeti, függő pecséttel.

4. *Tesmer* Miklós. III. Ferdinánd királytól. Kelt Pozsonyban, 1649 máj. 10. A kihirdetés éve 1649. A kihirdetés helye ki van szakítva. Eredeti, a pecsét hiányzik.

5. *Tessák* Dániel. III. Ferdinánd királytól. Kelt 1649 aug. 3. Bécsben. Kihirdették Nyitrán, 1651. Eredeti, függő pecséttel.

6. *Groczky* Ábrahám. III. Ferdinánd királytól. Kelt Bécsben, 1651 máj. 19-én. Kihirdették Posonokon (Nógrád vm.), 1651-ben és Simontornyán (Tolna m.) 1765-ben. Eredeti, függő pecséttel.

7. *Floris* János. I. Lipót királytól. Kelt Bécsben, 1665 április 24. Kihirdették Szendrőn (Borsod vm.), 1665. Eredeti, a pecsét hiányzik.

8. *Schepanovits* Mihály. I. Lipót királytól. Kelt Bécsben, 1669 márcz. 16-án. Kihirdették Vág-Újhelyen (Nyitra vm.), 1669. Eredeti, függő pecsét-töredékkel.

9. *Zavidoczky* Pál (de Árva). I. Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől. Kelt Fogarasban, 1673 márcz. 4. Kihirdették Vajda-Hunyadon (Hunyad vm.), 1676. Eredeti, függő pecséttel.

10. *Parayos* István. I. Lipót királytól. Kelt Bécsben, 1675 július 21-én. Kihirdették Kassán (Abauj vm.), 1676. Eredeti, a pecsét hiányzik.

11. *Káloy* András. I. Lipót királytól. Kelt Pozsonyban, 1686 május 18. Kihirdették Pozsonyban, 1686. Eredeti, a pecsét hiányzik.

12. *Agner* János. III. Károly királytól. Kelt Bécsben, 1714 nov. 18. Kihirdették Győrött, 1714 decz. 22. Pesten, 1715. Eredeti, függő pecséttel.

13. *Bukvith* Illés. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1741 okt. 28-án. Kihirdették Baján (Bács-B vm.), 1742. Eredeti, függő pecséttel.

14. *Kövesdy* Márton. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1747 január 2. Kihirdették Nagy-Kállóban (Szabolcs vm.), 1748. Eredeti, függő pecséttel.

15. *Ábrahámovits* Velimir. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1751 márczius 1. Kihirdették Szivaczon (Bács-B. vm.), 1751 okt. 5. Eredeti, függő pecséttel.

16. *Kováts* József. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1755 okt. 6-án. Kihirdették Baján, 1756. Eredeti, függő pecséttel.

17. *Péchy* Ferencz. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1756 május 11. Kihirdették Baján, 1756 június 28-án. Eredeti, függő pecséttel.

18. *Polyák* Antal. Mária Terézia királynőtől. Kelt Bécsben, 1757 július 18. Kihirdették Baján, 1757 nov. 24. Eredeti, függő pecséttel.

19. *Stanissavlevits* Döme. I. Ferencz királytól. Kelt Bécsben, 1792 július 26. Kihirdették 1792 nov. 20. Zomborban. Eredeti, függő pecséttel.

20. *Csillagh*-Sternáth Lipót. I. Ferencz királytól Kelt Bécsben, 1800 aug. 1. Kihirdették Baján, 1801. Eredeti, függő pecséttel.

21. *Fosits* Balthazár. I. Ferencz királytól. Kelt Bécsben, 1804 szept. 14-én. Kihirdették Zomborban, 1805. Eredeti, függő pecséttel.

II. Hiteles másolatok.

1. *Forján* Imre III. Ferdinánd királytól Pozsonyban, 1655 máj. 15-én nyert nemes levelének másolata. Kiadta Tolna vármegye, Simontornyán, 1739 jún. 17-én.

2. *Heinrich* János Mária Terézia királynőtől Bécsben, 1759 decz. 28-án nyert nemes levelének másolata. Kiadta a pannonhalmi convent 1778 aug. 27-én.

3. *Fülöpp* Imre I. Lipót királytól Pozsonyban, 1659 aug. 14-én nyert nemeslevelének másolata. Kiadta Nyitra vármegye 1794 aug. 20-án.

4. *Georgievits* Diván I. Ferencz királytól Bécsben, 1795 márcz. 9-én nyert nemeslevelének másolata. Kiadta Bács-B. vmegye 1795 aug. 17-én.

III. Nemesi bizonyítványok.

1. *Heinrich* Miksa (de Malaise). Kiadta I. Lipót király Bécsben, 1697 okt. 21-én.

2. *Stvrteczky* Mihály és József. Kiadta Pozsony vmegye, Szempczen, 1744 július 6-án.

3. *Volarich* István és Ferencz (de Felső-Lukavecz). Kiadta a turopolyai kerület grófja, Kuriloveczen, 1753 febr. 14.

4. *Dancs* Márton. Kiadta Veszprém vmegye 1774. novemb. 28. Veszprémben.

5. *Heinrich* Jakab. Kiadta Fehér vmegye, Székesfehérváron, 1789 jan. 12.

6. *Heinrich* Jakab. Kiadta Bács-Bodrog vármegye, Zomborban, 1831 június 6-án.

7. *Karácsonyi* József és Pál. Kiadta Csanád vmegye, Makón, 1831 április 15-én.

8. *Gyarmathy* József. Kiadta Győr vmegye, Győrött, 1834 nov. 22-én.

9. *Galambos* István, András és János. Kiadta Heves vmegye, Egerben, 1842 szept. 26-án.

10. *Török-Szt. Andrássy* István. Kiadta Győr vm. Győrött, 1805 szeptember 19-én.

Közli: Dudás Gyula.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi február hó 11-én *Nagy Imre* másodelnök elnöklete alatt ig. választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak Bánó József, Csánki Dezső, Csergheő Géza, Csontosi János, Emich Gusztáv, Hajnik Imre, gróf Hunyady László, Komáromy András, Majláth Béla, Nagy Gyula, Schönherr Gyula, Szent-Iványi Zoltán, Szendrei János, Szilágyi Sándor, Szinnyei József, Tagányi Károly vál. tagok, Czanyuga József pénztárnok és Fejérpataky László titkár.

Az elnök megnyitván az ülést, Dr. *Szombathy Ignácz* pártoló tag felolvasta «A tirnai és beczkói Szombathy család története» című dolgozatát. Ezután a titkár bemutatta a Gyalokay családnak Zsigmond királytól 1418. évben nyert armálisát, mely jelenleg Gyalokay Lajos fővárosi rendőrkapitány tulajdona. Az érdekes czímerlevél a Turulban leendő közlés czéljából le fog festetni.

Következett a társulati jegyző választása. A beadott 19 szavazatból Dr. *Schönherr Gyula* vál. tagra esett 15 szavazat; Csontosi János, Komáromy András és Szendrei János vál. tagokra esett 1—1 szavazat; egy szavazat pedig érvénytelennek nyilváníttatott. Igy tehát Dr. Schönherr Gyula vál. tag a legközelebbi öt év tartamára a társulat jegyzőjének megválasztatott.

Új tagokúl megválasztattak a következők: alapító tagúl 200 frtos alapítványnyal *Szent-Iványi Zoltán* Budapesten, eddig pártoló tag. Pártoló tagokúl: *Kállay Leopold* Napkoron (ajánlja Lónyay Sándor), *Gyertyánffy János* Gyéren, *Rónay Jenő* Nagy-Becskereken, *Rónay Alajos* Kis-Zomborban, *Botka Béla* Bánlakon, *Tallián Emil* Török-Kanizsán, Br. *Duka Géza* Kádáron (mindezeket ajánlja Szent-Iványi Zoltán); *Kempelen Imre* Sz.-Fejérváron, eddig évdíjas tag. Évdíjas tagokúl: *Dely Imre* P.-Peresen, *Nagy Géza* Budapesten (aj. a titkár). A választmány a tagajánlások kapcsán Szent-Iványi Zoltán vál. tagnak a tagok gyűjtése terén kifejtett eredményes fáradozásaiért elismerését és köszönetét fejezte ki.

A titkár bemutatta a pénztárnok részletes kimutatását a lefolyt 1891. évről. E szerint volt

Bevétel.

Pénztári maradvány az 1890. évről	541	frt	78 kr.
Értékpapirok kamatai	394	«	— «
Alapítvány-befizetés	200	«	— «
Alapítványi kamatok	205	«	— «
Pártoló tagdíjak	1840	«	— «
Évdíjak	1294	«	— «
A Turul egyes füzeteinek eladásából	45	«	75 «
Takarékpénztári kamatok	20	«	10 «
Összes bevétel	4540	frt	63 kr.

Kiadás.

Személyi, irodai stb. költségek	735	frt	31 kr.
A Turul költségei:			
Nyomda	1646 frt	97 kr.	
Metszetek, rajzok	535 «	48 «	
Expediálás	28 «	75 «	
Írói tiszteletdíjak, szerkesztés	804 «	25 «	
Együtt	3015	frt	45 kr.
A Nemzetségi Zsebkönyvre fordíttatott	200	«	— »
A Turul visszavétele	5	«	— «
Rendkívüli kiadások	12	«	— «
Tőkésítés	204	«	— «
Összes kiadás	4171	frt	76 kr.
Maradék	368	«	87 «

Vagyon állás.

Értékpapirok névleges értékben	8000	frt	— kr.
Kötelezvényekkel biztosított alapítványok	3100	«	— «
Kötelezvények nélküli alapítványok	700	«	— «
Készpénz	368	«	87 «
Összesen	12168	frt	87 kr.

E kimutatással kapcsolatban a titkár előterjesztést tett az 1891. évi előirányzat és tényleges eredmény közti különbözetről, melyből kiderül, hogy a bevétel az átfutó tételekkel együtt 504 frt 85 krral, a kiadás pedig szintén átfutó tételeivel együtt 495 frt 76 krral múlta fölül az előirányzatot; úgy hogy az előirányzott 359 frt 78 krral szemben a tényleges pénztári maradvány 368 frt 87 kr. — A pénztári kimutatás a számadásvizsgáló bizottsághoz utasíttatott.

Ugyancsak az lesz hivatva véleményt nyilvánítani a folyó 1892. évi költségvetés felől, melyet a titkár az ezután következett zárt ülésen terjesztett elő ilyképen:

Előirányzott bevétel.

1. Pénztári maradvány az 1891. évről	368	frt	87 kr.
2. A társaság tulajdonát képező 8100 frtnyi papirjáradék kölcsönkötvény 5% kamatja	405	«	— «
3. A társaság tulajdonát képező 1537 sor 37. sz. 100 frtos nyereménykölcsön kötvény 4% kamatja	4	«	— «
4. Alapítványok (3800 frtnyi és pedig 3100 frt kötelezvényekben, 700 frt azok nélkül) 5% kamatja	190	«	— «
5. 184 tag pártoló tagdíja	1840	«	— «
6. 259 tag évdíja	1295	«	— «
7. A Turul egyes füzeteinek eladásából várható	25	«	— «
Összesen	4127	frt	87 kr

Előirányzott kiadás.

1.	A Nemzetségi Zsebkönyv alapjához csatolandó a 806 frt 86 krnyi tartozás törlesztésére	200 frt	— kr.
2.	Személyi járandóságok (titkár 300 frt, jegyző 200 frt, pénztárnok 200 frt)	700 «	— «
3.	Irói tiszteletdíjak és szerkesztés	750 «	— «
4.	Nyomdai költség	1300 «	— «
5.	Színnyomatok készítése	350 «	— «
6.	Metszetek, rajzok, zinkographiák	200 «	— «
7.	Expeditió költségei (utánvéttel való szétküldés)	80 «	— «
8.	Irodai átalány a titkárnak	40 «	— «
9.	Társulati szolga díjazása	60 «	— «
10.	Pénzbeszedési díjak, újévi ajándékok, postabérek pénzküldemények után, másolások stb.	100 «	— «
	Összesen	3780 «	— «
	Előirányzott maradvány	347 «	87 «

A zárt ülésen határozat hozatott a Turul első tíz éves folyamához készítendő tárgy- és névmutató felől, melynek szerkesztésével a választmány Dr. *Borovszky Samu* urat bízta meg. A kiadandó czímer-könyv felől határoztatott, hogy annak kiadása az arra felhívandó czégek ajánlatainak elfogadhatóságától tétessék függővé.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szilágyi Sándor* és *Nagy Gyula* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

SZAKIRODALOM.

Az Anjoukori Okmánytár hatodik kötete *Nagy Imre* gondos szerkesztésében napvilágot látott és egy újabb tartalmas kötettel lett gazdagabb középkori történelmünk okleveles anyagának immáron mindinkább növekvő készlete. Azzal a szerény apparatussal szemben, melylyel történetírásunknak az újabb időkig be kellett érnie, minden kötet oklevél-kiadás a kutatás és kritika fegyvereinek újabb tárházát jelezte, melylyel felfegyverkezve történetbúváraink egy-egy új területet hódíthatnak el a középkor terra incognitajából. Az Anjoukori Okmánytár VI. kötete a XIV. század történelmének öt esztendejéhez szolgáltat oklevélanyagot. Az 1353—57. évek I. Lajos király uralkodásának ha nem is legfényesebb, de mindenesetre igen mozgalmas korát ölelik fel. Az 1354-iki litván hadjárat, s az 1356-ban megkezdett velenczei háború, habár nem vetekedtek fényes mozzanatokban a nagyszabású nápolyi hadi vállalattal, mégis nem jelentéktelen részleteit képezték a nagy király világpolitikájának. 1353-ban tartotta a király menyegzőjét az anyakirályné udvarában nevekedett fiatal bosnya fejedelmi nővel, Kotromanics Erzsébettel. 1355-ben ujítá meg szerződését Kázmér lengyel királylyal, mely neki a lengyel korona örökségét biztosítá. 1356-ban indítá meg a háborut a szerbek ellen és e háború kifolyása volt a két évi diadalmas velenczei hadviselés, a mely hosszú időre ismét megszilárdítá a magyar korona hatalmát a dalmát tengerpart fölött.

Ez évek történetéhez az új kötet 414 oklevél tartalmában járúl új adatokkal. A király személyes részvétele a hadjáratokban s ebből kifolyó távolléte magyarázza meg azt a csekély számot, a melylyel ez oklevelek között a királyi kiadványok szerepelnek. Az 1353. év 96 oklevele közűl Lajos király csak négyet ad ki; ugyanennyivel találkozunk a 71 darab 1354-iki kiadvány között. 1355-ben már nagyobb az arány: 97 között 11 a királyi oklevél; 1356-ban 65 között 6, és 1357-ben 85 között 11. Erzsébet királyné, az idősebb, mindössze 3 oklevéllel szerepel az egész kötetben. A kiadványok nagyobb része az ország első zászlósuraira esik, első sorban a nádorispánra, a ki a király gyakori távollétében az országos ügyek vezetését kezében tartotta. A nádori tisztet, mint azt a szerkesztő előszavából is megtudjuk, 1359 elejéig Giletfi Miklós viselte, kinek utolsó birói kiadványa e kötetben 1356 január 16-áról van keltezve. Utódjává a király márczius utolsó hetében Kont Miklóst, az addigi erdélyi vajdát nevezte ki; tőle a kötet május 11-iki kelettel közli a legelső oklevelet. Az országbirói méltóságban az 1354 tavaszán elhalt Szécsenyi Tamást Drugeth Miklós, a nádor János fia, majd 1355 nyarán Szécsi Miklós váltották fel. Erdélyi vajda a nádorrá lett Kont Miklós után Laczkfi András volt; a tárnokmesteri tisztet az egész időszak folyamán Cikó mester viselte.

Az oklevelek tartalmából kiemelve a családtörténeti vonatkozásokat, első sorban a királyi család rokonsági összeköttetéseire vonatkozó adatok ragadják meg figyelmünket.

István herczegnek, a király öcscsének, Lajos római császár leányával kötött házasságáról már az ötödik kötet egyik oklevele megemlékezik, megemlítve, hogy a menyasszonyt Nagymartoni Miklós hozta be Passauból Magyarországba. Ugyanezt ismétli e kötetben a pozsonyi káptalan 1353 márcz. 15-iki oklevele, mely szerint Nagymartoni Miklós ez utazás költségeire Izrael soproni zsidótól vett fel pénzt, s annak egyéb tartozásaival való letörlesztésére több birtokát a Kanizsaiaknak adja zálogba. Mindkét oklevél Annának nevezi a császárleányt és így alaposan megczáfolja a hagyományt, mely az Anjou-ház családfáján Margit néven szerepelteti István herczeg feleségét.

Mint az előbbi kötet említett oklevelében, úgy itt is szó van Mária herczegnőről, István bosnya herczeg testvéréről, a kit ugyanez a Nagymartoni Miklós mester vitt Passauba vőlegényéhez, Helfensteini Ulrik bajor grófhoz. Ez Ulászlónak, Kotromanics István bán testvérének leánya lehet, a kinek három fia: Tvartko, Vuk és Dabisa viselte az István nevet; unokatestvére volt ennélfogva Erzsébet királynénak s így Lajos méltán nevezhette őt rokonának.

A király egy másik nőrokonával, László ausviczi herczeg Anna nevű leányával egy 1354-iki oklevélben, mint Szécsenyi Tamás országbiró özvegyével találkozunk. A Piastok ez eddig ismeretlen sarja által a királyi család egyik tekintélyes magyar főúri családdal jött rokonságba, de csak rövid időre; a lengyel herczegkisasszonynak ugyanis csak egy hasonnevű leánykája született, a ki idő előtt elhalt; az országbiró fiai, Mihály váczi püspök és Konya ispán atyjuk első házasságából származtak.

Ugyancsak lengyel rokonság Kunigunda ó-budai clarissa-apácza, Bulko opuliai herczeg leánya, a kit az anyakirályné 1355-ben testvérének nevez és a hévizi malom felével ajándékoz meg.

Kiváló érdekkel bírnak genealogiai szempontból a régi nemzetségekre vonatkozó adatok, melyek az Alia, Boksa, Gutkeled, Hunt-Pázmán, Ják, Ubul és Woyk genusok neveiben tartják fenn e vége felé közeledő ősrégi intézmény emlékét.

Törzsökös régi nagy családaink közül hosszú lajstromba írhatnók össze azok neveit, a melyek felől e kötet új adalékokkal kínálkozik a családtörténetek kutatói számára. Csak a Himfiek 1353-iki osztálylevelét említjük meg, és azt az 1354-iki nagy oklevelet, melyben Báthori Bereczk három fia ágán leszármazó ivadékai osztják meg maguk között Bihar-, Szabolcs- és Szatmárvármegyékben fekvő nagy kiterjedésű ősi birtokaikat. Egész nemzedékrendi táblákat adnak ez oklevelek, ép úgy, mint a Garaiak osztályos ügyében kelt 1356-iki országbirói kiadvány, melynek családtörténeti adatai alapján a szerkesztő a Garaiak négy nemzedékéről állította össze a genealogiát.

Az egész kötet oklevél-anyagának nagy része az országos levéltár, a Nemz. Múzeum és az ott elhelyezett gróf Bethlen, gróf Forgách, Hanvay, Justh, Kállay, Kapy, Kisfaludy, Máriássy, Motesiczky, gróf Rhédey és Soós családi levéltárak készletéből került ki. Ezeken kívül még az akadémia kéziratgyűjteménye, a gróf Erdődyek galgóczi, a gróf Esterházyak galánthai és a gróf Fesztetichek keszthelyi levéltárai s a Bölönyi, Csicsery, Inkey, báró Révay, báró Perényi, Vay, Vidos és Zerdahelyi családok levelesládái nyíltak meg az okmánytár szerkesztőjének búvárlatai előtt. Aránylag csekély száma ez az archivumoknak, szemben az eredménynyel, mely öt évi időszakból évenként átlag 80 darab oklevéllel gyarapította történelmi anyagkészletünket; és feltünően kevés ahhoz a sok levéltárhoz képest, melyek még kiaknázásra várnak. Mennyivel nagyobb eredményre lehet kilátásunk, ha a tudományos köröknek egyszer módjukban lesz az ország többi nagyobb és kisebb köz- és magánlevéltáraira is kiterjeszteni búvárlataikat.

DÉCSÉNYI GYULA.

A Siebmacher-féle magyar czímereskönyvnek most megjelent 26-ik füzete a *Sztáray-Török* családokat foglalja magában. A füzet rendkívül gazdag úgy heraldikai érdekességekben, mint historiai és genealogiai szempontból nagyérdekű családokban. A mohácsi vész előtti időkből származó armálisoknak hosszú sorát találjuk benne. Ezeknek legrégibb darabja a *Telekieknek* 1409-ből származó czímereslevele, melynek eredetijét a Gr. Teleki család gyömrői levéltára őrzi; a nagyérdekű czímereslevél, mely egyike legrégibb *festett* czímerleveleinknek, eredetileg Mechynchei Garázda Miklós, Dénes és Szilágyi László részére szól, kikkel a Teleki család közös eredetű. Ehhez legközelebb esik a *Tamásfalvi*ak 1415-ből való czímere, melynek eredetije Nagy Iván tagtársunk birtokában van. E czímer színes rajzát Br. Nyáry Albert heraldikája közölte. A *Tordasi*-ak, mint mellék-czímerszerzők, a Békássy családdal egyetemben kapnak czímert 1417-ben Zsigmond királytól. E czímerlevél nevezetessége az, hogy az eredeti elveszvén annak szövege a czímer festett képével együtt Hunyady János kormányzó 1449. évi átíratában maradt fönn; e ritka armális-átiratot a Békássy család levéltára őrzi. A *Nagy-mihályi* és a tőlök eredő *Sztáray* család czímereslevele 1418-ban kelt; ennek színesképét folyóiratunk is közlé. Érdekes e családnál az, hogy kimutatható, hogy annak tagjai a czímer-adományozás előtt is ugyanezen czímerrel éltek, és hogy az ősi czímert: a tárt kaput, Zsigmond király csak egy koronával bővíté. A *Szürthey* ek czímeröket Csapi Andrással és több rokon családdal egyetemben 1418-ban kapták; a czímer színes képét a Turul 1885. évi folyama a br. Vécseyek sárköz-újlaki levéltárában lévő eredeti után közzé tette. A László-Karcsai *Török* család 1418. évi czímerét néhai Paur Iván hagyatékából folyóiratunk jelen füzete is közli. A Csépánfalvi *Tőke* család 1431. évben kapta czímerét; az eredeti oklevelet, mely Ábránfalvi Gergely, József, János és Ófalvi János részére szól, a Tőke családnak az orsz. levéltárban letett levéltára őrzi. Ennyi czímeres levélről tesz említést az előttünk fekvő füzet, melyek mind Zsigmond királytól származnak. E hét Zsigmondkori armálishoz még más hat járul. V. Lászlótól kapta czímerét a *Toldalagi* (a füzetben hibásan: Tholdolághi) család 1456. évben, Toldalagra szóló adománynyal egyetemben. Ugyanezen évből való a Bethlenfalvi *Thürzók* legrégibb czímereslevele, melyet V. László Bethlenfalvi Szepesi Gergelynek, testvérének és Fodor János budai prépostnak ád. Mátyás király korát egy czímereslevél képviseli, melyet 1481. évben Enyingi Török Ambrusnak, fiainak, Bakonaki

Török Andrásnak és Török Lászlónak ád; ugyanezen családból Török Imre belgrádi bán és fiai Miklós, és a később nagy hirre jutott Bálint 1507-ben II. Ulászlótól ismét czímert kapnak, mely az előbbivel rokon vonásokat mutat. Mind a két nagyérdekű czímereslevél, melyekről jelen füzetünk más helyén is történik említés, gr. Festetics Alfonz mágócsi levéltárában van, honnét Kammerer Ernő tagtársunknak sikerült azokat napfényre hoznia. II. Ulászló korából a füzetben foglaltak közül még két család czímere ered. Az ősrégi *Thelegdy* család 1502-ben XII. Lajos franczia királytól nyert czímert, melynek érdekes, a Sz. György rend jelvényével környezett színes képét a gr. Csákyak lőcsei levéltárában lévő eredeti után folyóiratunk 1890. évi folyama is közlé. Az utolsó czímer a *Tornallyay* családé, melynek ősi czímerét II. Ulászló 1513-ban bővíti.

E tizenhárom régi czímer-adományozás mellett sok nagyérdekű heraldikai anyagról számol be a füzet. Régi nemzetségekből eredő családoknál ráutal e fontos genealogiai körülményre. Így a *Sztáray*aknál, kik a Kaplyon, a *Tegzes*eknél, kik a Gutkeled, a *Thary*aknál, ki a Ratold, a *Thelegdy*-eknél, kik a Csanád nemzetségből erednek stb. Grófi rangra emelt családoknál iparkodik azok eredeti nemesi czímerét is megállapítani. Egyes, historiai jelentőségű családoknál bő genealogiai és történelmi felvilágosítást nyújt, úgy hogy a füzet nemcsak a heraldikusnak, hanem a genealogusnak is nagy hasznára van. Ily bő magyarázatokkal találkozunk a *Sztáray*, *Szunyogh*, *Szürtey*, *Taaffe*, *Tapolcsányi*, *Tárczay*, *Telekessy*, *Teleki*, *Thaly*, *Tholdy*, *Thoroczkay*, *Thurn-Taxis*, *Thurzó*, *Tisza*, *Toldalagi*, *Tolvay*, Tomori *Tomory*, Csúcsi *Tomory*, *Tornallyay*, *Tornay*, *Tököli*, Nagyemőkei *Török*, Enyingi *Török* stb. családoknál. A füzet, a heraldikai és történelmi nevezetességű családok véletlen találkozása következtében, kétségtelenül az eddig megjelentek közt a legérdekesebbek egyike.

Hunyadmegye sztrigymelléki részének és nemes családainak története czímmel egy terjedelmes kötet hagyta el a sajtót, melynek szerzőjéül a czímlapon *Bőjthe Ödön* református pap van megnevezve. Ismeretlen név szakirodalmunk terén s maga a tárgy is, melyre munkásságát szentelé, hazánk területének meglehetős ismeretlen részére szorítkozik. A helyes munkamegosztás elvének érvényesülése ez, mely a történettudományok minden művelőjének kijelöli a megfelelő munkakört s a központ tudományos segédeszközeitől távol élő búvárnak is alkalmat nyujt magát a tudományos téren hasznossá tenni. Az egyes távoli vidékek tollforgató emberei, a kik általános érdekű köztörténeti tárgyak helyett megelégednek a helyi kérdések tanúlmányozásával, ha képességük arányban áll jóakaratukkal, igen jó szolgálatot tesznek fáradozásaikkal a történetírásnak. Ilyen szerény igényű, de körét hasznosan betöltő búvárkodás eredményeként lép a nyilvánosság elé Bőjthe Ödön fent idézett munkája, mely Hunyad vármegye egy kis részének nemesi családaira vonatkozó adatok gyűjteményét és csoportosítását tartalmazza, különös tekintettel azok birtokviszonyaira. Sztrigymellékének nevét Hunyad vármegyének (Bőjthe következetesen Húnyadnak írja) a Sztrigy és Sebes-folyó által befutott része viseli, mely Hátszeg vidékét és a Torok völgyét foglalja magában. E hegyvidék 146, részben kihalt, de nagyrészt ma is virágzó nemesi családjának történetéhez Bőjthe adatait a családi levelesládákon kívül néhány kis község református egyházának irattárából merítette, s csak nagyon hézagosan pótolhatta azok hiányait egy-két — jobbára régi, Nagy Ivánnál alig fiatalabb keletű — nyomtatott forrásból. Okleveles adatai is legföllebb a fejedelmi kor végéig nyúlnak vissza. Ő maga elárúlja kissé föllengős, de azért a szerénységnek elismerésre méltó fokáról tanuskodó előszavában, hogy munkája egy jóakaratú és lelkes, de kevés tudományos apparatussal rendelkező dilettáns időtöltése volt, a ki a Sztrigy mentén töltött öt évi lelkipásztorságának szabad óráit kívánta ily módon a tudomány szolgálatában értékesíteni, míg sorsa más vidékre nem szólította. Kétségtelen, hogy ily munkásság gyümölcsénél csakis relativ értéket kereshetünk; s készséggel ismerjük el, hogy azt meg is találhatjuk a másfélszáz nemesi család eredetére s leszármazására, czímerére és birtokviszonyaira vonatkozó helyi adatokban, melyeket a szerző az illető családok nevei alatt röviden és áttekinthetően csoportosított. E családok között a Barcsayak, Kemény és Nopcsa bárók, Kendeffyek, Naláczyak s más történeti családok neveivel is találkozunk, sok apró de nem érdektelen följegyzés kiséretében. Kiváló érdekkel bírnak a szomorú sorsú *Brády* család történetére vonatkozó adatok, melyek a családnak e századbeli elágazását is bemutatják s a családfán az 1848-iki vérengzés mind a tizenhárom áldozatának helyét kijelölik. Genealogusaink azoknak a részleteknek is sok hasznát vehetik, melyek egyes helyi nevezetességű családnak, például az illyei és galaczi Budáknak történetét több lapra terjedő értekezésekkel világítják meg. A családtörténeti részt a Sztrigymellék 108 községének vázlatos története vezeti be; a függelék pedig 22 család czímerének rajzát közli. A munka a Hunyadmegyei történeti és régészeti társulatnak és Pogány György hunyadi főispánnak van ajánlva. Budapesten, Müller Károlynál jelent meg igen tetszetős kiállításban. Ára 2 frt 20 kr.

Hibaigazítás. *Gosztonyi János püspök leszármazásához* czímű közleményemben (Turul, 1891. évfolyam, 195. l.) az a bosszantó hiba csúszott be, hogy a Szelestey család törzsökéül, *Csergheő Géza* szíves közlésére hivatkozva, a *Ják* nemzetség helyett a hasonló hangzású *Csák*-ot írtam. Tartozom annak kijelentésével, hogy a tollhiba tőlem származik, nem pedig *Csergheő* úrtól, a ki épen a Siebmacher időközben megjelent 25. füzetében határozottan konstatálja a Szelesteyeknek a Ják nemből való leszármazását.

DÉCSÉNYI GYULA.

BIHÁCSVIDÉKI BEVÁNDORLÓ „VLACHOK“ ÉS CZÍMERÖK A XVI. SZÁZAD VÉGÉRŐL.

(Egy czímerrajzzal.)

KIRÁLYI ORSZ. VÉLTÁR

A XVI. század második felében a Bosznia felé fekvő végvárak legerősbike s a határvédelmi szervezet egyik góczpontja Bihács vára volt. Mikor e várat 1592 április havában[1] a hatalmas és erőszakos bosnyák helytartó, Hasszán pasa elfoglalá, valóban méltó előjátékát s ízlelítőjét nyujtotta ezzel ama küzdelmeknek, mely 1593-ban a német-magyar s ozmán hatalom között megkezdődvén, befejezést a zsitvatoroki békével 1606-ban nyert s a melyet a magyar történetírás a «hosszú háború» néven ismer.

Bihács elfoglalása és a 15 esztendős hosszú háború, úgy a török uralom alatt álló, a Balkán-sziget nyugati felét lakó szláv népek, mint a magyar szent korona déli birtokainak története szempontjából egyaránt nevezetes. Miatta és alatta kezdődtek meg azok a bevándorlások, bosnyák és szerb harczosok letelepülései, a melyek ama déli részek ethnographikus képét részben teljesen megváltoztatni, részben módosítani lőnek hivatva. A közvetlen ok Bihács elfoglalása volt, a mihez a büszke aggastyán, a 80 éves Szinán nagyvezér azon ténye járult, hogy 1595-ben Belgrád alatt a Balkán népeinél oly nagy tiszteletben állott Sz. Sebő csontjait elégetteté, hamvait a szélnek szóratá. E tény nyilt hadüzenet volt a porta görögkeleti vallású szláv népeinek, a kik az európai keresztény-liga czéljai és működései iránt érzett rokonszenvöket sokszor elárulták. A túlenergikus nagyvezér súlyos kezét a török ditió szláv népe nem bírta ki; a nyomás alól magukat kihúzni, a szünet nélkül való harczban a keresztyén fegyverekhez csatlakozni, sokak vágya lőn.

Így indulnak meg azok a bevándorlások, legelébb a varasdi generalatus területére, melyek részeseit — szerbeket és bosnyákokat — mint a görög-keleti vallás hiveit «Rasciani», különösen pedig «Wlachi», «Valachi» név alatt ismerik az egykorú okiratok. A legelső telepítés a katonai hatóság részéről a varasdi (tehát a *slavon*) generalatusban — mint azt Biedermann[1] meggyőzően kimutatta — 1597-ben történt, midőn Herberstein báró mintegy 1700 szerbet hozott be a török ditiójából. Ez első kisérletet a következő években gyorsan követik a többiek s nem sok idő mulva a «vlachok» számottevő részét képezik a magyar király alatti déli vidék népének.

Jöttek azonban szerbek és bosnyákok a *horvát* földre, a károlyvárosi generalatus területére is, noha sokkal kisebb számmal. Közülök arról a rajról volt eddigelé biztos tudo-

[1] Hammer, Gesch. d. Osman. Reiches. IV. 216.

[1] Biedermann, Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate. Mittheilungen des histor. Vereins für Steiermark. XXXI. füzet (1883) 46. lap.

másunk, melyet Lenković tábornok Gomirjén 1599-ben telepített le s mely valami 100 családot számlált. Azon az egész területen, melyet északról a Mikopailon és Vrbovskón át Károlyvárosba vezető Via Carolina, kelet felől pedig a Korana vize határol, ezeken a gomirjei vlachokon, meg az 1537-ben Zengbe és Zeng vidékére szállo.t uszkok rajokon kívül más településeket az egész XVI. századból biztosan ki nem tudunk mutatni. De tudjuk azt, hogy a század végén nagy mozgalom indult meg Bosznia népe között a magyar szent korona területére való kivándorlás ügyében[1] s ha e mozgalomnak volt valami eredménye, föltehető, hogy a mondott horvát területnek is kijutott belőle.

Mivel ezen eredmény konstatálása az adatok csaknem teljes hiánya miatt fölötte nehéz, tán nem érdektelen dolgot cselekszem, midőn egy eddigelé ismeretlen letelepülést és egy erről szóló oklevelet, melyet ezen bosnyák mozgalommal hozok kapcsolatba, e nehány lapon ismertetek. Fölötte érdekes ez az oklevél, mert ékesen szóló bizonysága annak, mily varázszsal és mily fényes nimbuszszal birt a magyar szent korona még ekkor a Balkán-félsziget népeinél s érdekelni fogja különösen e füzetek olvasóit, mert a letelepülők a magyar kanczellária útján s a magyar királytól kérnek szabadalmakat és czímeres levelet. Az oklevél véletlenül került kezembe a bécsi cs. és kir. levéltárban s a következő tartalommal bir:

Kermpotics Demjén viczekapitány, Kermpotics Tádé, Skorupovics Milassin, Kerncevics János és Pechianics Radoj vajdák a magok és fegyvertársaik a likai pusztaságban lakozó harczosok nevében folyamodást intéznek Rudolf királyhoz. Elmondják, hogy ők «Kermpoti»-nak nevezett valachok,[2] azelőtt a likai szandsákbégnek mintegy testőrei, az éjjelenként álmaikban megjelent keresztelő Szent-János biztatására a likai pusztaságba vonulván, a zengiek[3] vezetése alatt ötszázan családjaikkal és ingó vagyonukkal Rudolf szárnyai alá jöttek védelmet keresni. Mivel számuk sokasága miatt nem volt nekik alkalmas Zengben településük meg, hát a török passushoz legközelebb eső pusztaságban és hegyek között egy Lika (Liçe) nevű helyen, patakkal biró síkon szállottak meg, a mely hely száz év óta pusztaságnak hivatik. Jól tudják ők, — úgymond az oklevél, — hogy e hely Zenggel együtt a Frangepánok öröke; de ezek e helyet nem tudták megvédeni a török becsapásai ellen. Miután ezen a helyen egy esztendőt kitöltöttek volt, Mikolanycs nevű kapitányukat küldötték több vajdával el Ferdinánd főherczeghez, a ki a küldötteket a felség nevében kegyesen fogadá s miután megesküdtek, hogy csak a fölséget fogják szolgálni, nekiek a fölség részéről hadi jelvényeket adott s máskép is gondoskodott felőlük. Ez azonban nem gátolta meg gróf Zrínyit abban, hogy őket meg ne kisértse erőszakkal is jobbágyaivá tenni; a minek következtében ők, ha rokonaik a zengiek (= uszkokok) nem védelmezték volna őket Zrínyi ellen, s nem tartóztatták volna vissza rábeszéléseikkel, hát bizony visszatérnek vala Törökországba.

Kérik ezek miatt a császár-királyt: állíttasson ki számukra magyar kanczellárja által az ország szokásai szerint szabadságukat biztosító oklevelet s e szabadalom-levélben adományozzon nekik olyan czímert is, mint a minő a folyamodásban lefestett (s e czikknél is színjelzéssel közölt), mely a hosszában kétfelé osztott paizs jobb, vörös mezejében a pánczélos, gyalog álló Szt.-Györgyöt, a kék bal pajzsmezőben pedig ker. Sz.-Jánost ábrázolja.

* * *

A legelső kérdés, hogy a datálatlan oklevél mely időből való? Az irás jellege a XVI. század végére s a XVII. század elejére vall s e határokon belől útbaigazít bennünket a hivatkozás gr. Zrínyire, a ki nem más, mint gr. Zrínyi György tárnokmester, a szigetvári vértanú hős fia. — György úr 1603-ban halt meg és így a folyamodás 1603 előtti időből való; sőt miután, mint későbbi idézetekből látni fogjuk, gr. Zrínyi Györgynek már 1601 előtt panaszai voltak olyan birtokára települt vlachok ellen, a mely birtok vitás vala közte és a Frangepánok (a folyamodás szerint a letelepedésre kiválasztott hely

[1] A gráczi hadi tanács jelentése Ferdinánd főherczeghez 1602. febr. 27. R. Lopašić, Spomenici Hrvatske Krajine I. (Monum. spect. hist. Slav. merid. XV.) 298.

[2] L. az oklevél szövegét alább.

[3] Zengi uszkokok értendők itt.

tulajdonosai) közt: bizonyos, hogy a folyamodás 1601 előtt, tehát 1600 körül kelhetett.

Egy másik kérdés az, vajjon a bevándorlott ötszáz vlach honnan jött? s erre se nehéz a felelet. A folyamodók maguk mondják, hogy a török uralom alatt a likai szandsákbégnek voltak mintegy testőrei («sub potestate turcica instar guardiæ beghi sanzak di Lika constituti») s innen vonultak ki a (különben mint látni fogjuk, szintén török ditiót képező) likai pusztaságba. Egy tekintet a földabroszra meggyőz bennünket, hogy az ötszáz kivándorló csak a mai Boszniának Bihácstól keletre eső részéből és délre fekvő unnamenti vidékéről való lehetett. Bihács elfoglalása (1592) előtt a most mondott vidék népe, bár addig is török uralom alatt állott, helyzetét aránylag könnyebben tűrhette, miután a keresztyén kézben levő Bihács valami csekély ellensúlyt mégis csak képezett a török hatalommal, a túlságos nyomással szemben; mert szárnyai alá vette a hozzá futókat. Megváltozott azonban a viszony Bihács elfoglalása és a hosszú háború kitörése után, mert a török kormány a neki oly fontos végvár körül lakó családok, zadrugák mindegyikében árulókat látott s velök keze súlyát lépten-nyomon érezteté. Így kezdé meg a mi ötszázunk Bosznia e legnyugatibb vidékéről a kivándorlást, első èlappot a likai pusztaságban tartván.

A harmadik, legfontosabb kérdés azonban az, hogy hol települt hát le ez az 500 ember? A felelet rá annál nehezebb, minél figyelmesebben vizsgáljuk és mérlegeljük a folyamodás szavait. Mert midőn első tekintetre ezt olvassuk az okirat elején: «illuminati in cordibus nostris a spiritu sancto . . . in desertum Liçe evocati», igen természetes, hogy a régi provincia Lika, a középkori Lika-megye jut eszünkbe, melynek magvát a Lika folyónak s mellékvizeinek völgye képezé s melynek vára és főhelye a Gospičtól keletre fekvő Ostrovicza,[1] szomszédja pedig Korbávia-megye volt a ma is Korbavanak nevezett síksággal, mint a megye központi vidékével.[2] És megerősít bennünket e gondolatban, a mint az okirat olvasásában tovább haladunk, a következő kitétel: «reperimus unum locum, Liçe nominatum, planitiem cum rivo . . . . qui locus ab annis centum semper deserti nomen habuit et erat passus turcicus». Hisz ez a planities a Lika völgye, a folyó maga a Lika folyója; a hely, ha nem is 100 év, de a XVI. század 20-as évei óta valóban inkább pusztaság, mint lakottnak mondható vidék, különösen északibb részén s ezer és ezer okmány beszél róla, hogy a Boszniából betörő török csapatok a Lika mentén jöttek föl, hogy a Zengtől északra eső vidéket s Belső-Ausztria[1] legközelebbi tartományát, Krajnát háborgassák. Mellette szól végre föltevésünknek más, hogy a kivándorlók azelőtt a likai szandsákbégnek mintegy testőrei, vagy jobban mondva, határőrei voltak; a Lika délkeleti, bár gyéren lakott részét kellett elhagyniok, hogy az északi, puszta részbe kivonulhassanak.

Azonban mind a mellett, hogy a Lika név többször is előfordul oklevelünkben s a róla most mondottak után alig lehetne bárkinek is kétsége, hogy a történeti Lika-megyével van dolgunk, e természetesnek látszó föltevés ellen oly erős okok szólnak, hogy azt mint a tűzpróbát ki nem állót határozottan el kell ejtenünk és kimondanunk, hogy a folyamodás Likája nem lehet a Lika-menti középkori Lika-megye, grófság vagy provincia (mint azt háromféleképen is nevezték).

Okaink a következők:

Mindenekelőtt a folyamodás eme szavai: «Optime etiam nobis constabat, locum illum antiquitus . . . comitibus de Frangepani fuisse hæreditarium.» Semmi kétségünk nem lehet benne, hogy a letelepülők jól tudták, kinek a birtokán szállanak meg; vezetőik, a zengi uszkokok, immár 60 esztendő óta éltek Frangepán-birtokon és Zeng városában, mely ősidőktől fogva egyenes és szoros összeköttetésben állott a Frangepánokkal. Igen, de azt meg positive tudjuk, hogy Lika-megye soha sem volt a Frangepánok birtoka. E vidéken a Subichok (a Zrínyiek ősei) után a Krbaviai (Carlovich) grófok az urak, ők Lika comesei, a vidék földesurai, e családnak János horvát bánban 1531-ben történt magvaszakadtáig. Ez az utolsó Krbáviai

[1] Pesty Frigyes, Eltünt régi vármegyék. II. k. 413 és kk. ll.

[2] Pesty id. m. II. 384 és köv. ll.

[1] Innerösterreich.

gróf 1509-ben hugának, Ilonának, férjével Zrínyi Miklóssal minden birtokukra nézve kölcsönös örökösödési szerződésre lépett,[1] melynek értelmében Zrínyi Miklós örökli vala János úr minden birtokát s így Likát is, ha azt a török már János úr halála előtt el nem foglalta volna.[2]

Noha e szerint ez az érv magában is elégséges ama föltevés elejtésére, hogy ezek a vlachok (kik saját bevallásuk szerint Frangepán-birtokon tartózkodnak) a középkori Likában telepedtek volna meg, van még azonkívül egy második, nem kevésbbé fontos ellenargumentumunk is. Ezt Frankul Dávid zengi kapitány szolgáltatja. Frankul azt írja Ferdinánd főherczeghez, Belső-Ausztria urához (a későbbi II. Ferdinánd császárhoz) egy 1605 május 5-én Zengből kelt jelentésében,[3] hogy a vlachok a Likából ő hozzá követeket küldének Zengbe, tudatni vele, hogy ők, — a kik eddig a töröknek hódoltak és a Likát eddig a török számára megőrzék, megtartották,[4] — immár megunták a török igát s Rudolf császár alattvalói akarnak lenni. Ennek következtében — mondja tovább Frankul — valami 700 vlach, köztük 200 fegyverfogható, több mint 20 ezernyi nagy és apró marhával kijött a Likából, miután abban több falut földult és leégetett volna. Szándéka is Frankulnak — mondja maga — még 1605 nyarán «die ganze Lükha zu verderben». — Ez az 1605-iki jelentés világosan mondja, hogy még ekkor a Lika egészen a töröké volt, hogy azok a vlachok, a kik keresztyén uralom alá igyekeztek jönni, a Likából *ki*telepedni akartak; a miből világos, hogy a mi 500 emberünk, midőn 1600 körül Rudolf kormánybotja alá adá magát, ebbe a török uralom alatti (középkori) Likába nem telepedhetett *be*.

Egy további ok, mely a középkori Lika ellen szól, még a sok hivatkozás Zeng városára s a zengiekre. Azt mondja a folyamodás, hogy a bevándorlókat zengiek (= zengi uszkokok) kalauzolták, a kiket rokonaiknak is neveznek a folyamodók, midőn alább azt emlegetik, hogy a zengi rokonok védik őket Zrínyi György hatalmaskodásai ellen. — «Midőn keresztyén földre értünk, mondják a kérvényezők, alkalmatlan lesz vala házunk népének nagy sokaságával Zeng városában lakozni; hanem találtunk a törökök útjához igen közel eső puszta helyet a hegyek közt, Lika nevűt . . . és itt telepedtünk le.» Továbbá a kérvény föliratán az áll: «A likai pusztaságban, *Zeng városa fölött*, lakozó harczosok . . .» Végre a helyről, a melyen letelepedtek, az áll az okiratban, hogy az *Zeng* városával együtt volt öröke a Frangepánoknak. Már az a hely, a melynek ezek szerint Zeng szomszédságában, vagy precisebben szólva, a zengvárosi terület közelében kelle lennie, mely a város fölött feküdt s miként egykoron Zeng városa, vele együtt a Frangepánok birtoka vala, nem lehetett a délkeleti irányban messze fekvő likai síkság.

Mi volt hát és hol volt hát az a hely, ha a középkori Lika ki van zárva? Keresésénél a legelső kellék, hogy ne engedjük magunkat a Lika vár által zavartatni. Az a «locus Liçe nominatus», az a «planities cum rivo, ingenti montium solitudine undique circumdata», a hol az az 500 lélek letelepedett, semmi esetre sem lehetett oly nagy darab föld, hogy ne volna szabad róla föltennünk, hogy azóta nevét megváltoztatta. Ne menjünk hát a név után, hanem keressünk oly helyet, mely ősidők óta Frangepán-birtok és Zeng városa vagy a zengvárosi területek, birtokok szomszédságában fekszik s a melyre a folyamodásban fölhozott jelzők ráillenek.

Ha így keresünk, szemünk a táborkari földabrosz (1 : 75,000 mért.) «Zone 25. col. XII.»

[1] Pesty id. m. II. 413 és köv. ll.

[2] Eddigelé nem tudtuk bizonyosan, hogy mikor foglalta el a török Likát. Miután Bosznia teljesen csak 1528-ban került ozmán hatalom alá, általános és eléggé indokolt is volt a nézet, hogy Lika elfoglalásának 1528 után lehetett csak történnie. A napokban a bécsi áll. ltárban egy datálatlan levél akadt kezeim közé, melyet az utolsó korbáviai gróf intézett Ferdinánd főherczeghez, tőle hadi és pénzbeli segélyt kérvén. A levél minden egybevágó jel szerint 1526-ban s pedig még Ferdinánd királylyá választása előtt iratott, mert János gróf még nem nevezi Ferdinándot királynak. Benne a következő nevezetes passus fordul elő: «Coram fide Christiana (= pro fide Chr.) perdidi duas meas provincias, unam videlicet nomine Corbaviam, alteram vero nomine Lykam.» E levél után hát bizonyos, hogy Lika még Bosznia előtt veszett el Magyarországra nézve.

[3] Lopašić id. m. I. 340.

[4] Jusson itt eszünkbe, hogy a mi 500 vlachunk is azt mondja folyamodásában, hogy «instar guardiæ» szolgálta a *likai* szandsákbéget.

jelzetű lapján legelőbb is a Zeng fölött északra légvonalban mintegy egy és egynegyed mérföldnyi távolságban fekvő *Krmpote* helységen akad meg s mindjárt eszünkbe is jutnak az okirat e szavai: «Nos Valachi vocati Kermpoti». Másrészt pedig a Zeng városából keleti irányban alig háromnegyed mérföldnyire fekvő picziny helység, a Krmpotič zadruga kis faluja, *Krnpotiči* köti le figyelmünket; hiszen a kérvény aláírói közül épen a két legtekintélyesebb ember Kermpotics Demjén viczekapitány és Kermpotics Tádé vajda. Mind a két helység Zeng közelében van s kétséget nem szenved, hogy oly területen, mely ősi Frangepán-birtok.[1] De hát sem itt, sem ott nem találok a részletes táborkari térképen se síkságot, se patakot, mely e síkot átszelné, sőt a két helység egyike sem fekszik a «törökök passusa» közelében.

Az igazi nyomra bennünket a folyamodás ama része vezet, mely az ötszáz bujdosó vándorlását és Frangepán-földön való megtelepedését előadó expositió után következik és ezt mondja: «mind a jelen napig üldöz bennünket a nagyméltóságú Zrínyi gróf, a ki minket minden jog és méltányosság ellenére erőszakkal akar a maga parasztjaivá, jobbágyaivá tenni». A látszólagos ellenmondás a közt, hogy vlachjaink Frangepán-ősbirtokon települtek meg és a közt, hogy mégis Zrínyi György akarja őket jobbágyaivá tenni, ez vezet bennünket annak a helynek nyomára, a hol az «ötszáz» letelepedett.

A Frangepán grófok tersáczi ágából származott III. István még igen fiatal korában, 1544-ben kölcsönös örökösödési szerződést kötött a szintén még igen fiatal Zrínyi Miklóssal, melynek értelmében István úrnak 1573 körül történt magtalan halála után nagykiterjedésű birtokai, legnagyobbrészt Modrus megyében, Zrinyi Miklós fiára, a Frangepán Katától született György grófra szállottak.[2] Ez az örökösödési szerződés tulajdonkép nem volt volna érvényes, mert Frangepán Miklósnak, a közös törzsnek 1449-ben alkotott ama családi rendelkezésével ellenkezett, hogy maradékai bármelyikének magtalan halála után a többiek örököljenek. Sőt mi több, ez esetnél még ugyanazon ág is, melyből a szerződő István származott, t. i. a tersáczi is virágzik vala. Mivel azonban a Tersáczkiak elmulasztták idejében ellenmondani, az ügyből hosszas pör, vége nélkül való húza-vona támadt Zrínyi György és a Tersáczki Frangepánok között.

A mi ötszáz vlachunk olyan földön szállott meg, a mely Frangepán István után jutott Zrínyi György kezébe.

És itt legelső sorban az Ogulinból északnyugatnak eső Gomirjére gondolhatnánk. Lenković károlyvárosi generalis ide 1599-ben telepített vlachokat, a kiket azután mind Tersáczki Frangepán György, mind Zrínyi György a maga jobbágyaiul akart vindikálni.[1] S midőn utóbbi ez ügyben még ajánló-levelet is tudott magának Szlavonia rendeitől 1602 szept. 5-én a zágrábi gyűlésen kieszközölni, a mely ajánló-levélben mondott rendek arra kérik a főherczeget, hogy vagy ismertesse el a gomirjei ráczokkal Zrínyit földesurokul vagy telepítse ki őket onnét máshová: nyomban fölállott Tersáczki Frangepán György és ünnepélyes óvást tőn, hogy Gomirje az ő és testvérei öröke.[2] De hát a gomirjei vlachok a mi ötszázunkkal nem lehetnek azonosak, mert tudjuk róluk, hogy Lenkovič telepíté ki őket s Gomirje bár a török passusánál, de Zengtől jó távolra fekszik.

Lejjebb kell keresnünk.

A szerződő Frangepán István modrusmegyei birtokai közül több Modrustól délre feküdt.[3] Ezen a vidéken, Frangepán Istvánról Zrínyi Györgyre szállott, de a Tersáczki Frangepánok által magukénak tartott földön, Modrusmegye, ez ősi Frangepán-birtok területén föltünik énnekem a Via Josefina mellett fekvő *Jezerane* helység, a tőle északnyugatnak és délkeletnek nyúló két hosszúkás síkság között, melyeket a Jaruga pataka szel át. E két síkság nagyobbika, a délkeletnek nyúló valami egy mérföldnyi hosszú és 2000 lépésnyi széles, míg a másik, a «Črnačkopolje» valami 7000 katonalépés hosszaságú. Ez a darab föld mind azzal a kellékkel bír, melyet oklevelünk megkíván. Ős Frangepán-

[1] Pesty id. m. II. 492 és köv. ll.

[2] Pesty id. m. 424 és köv. ll.

[1] Lopašić id. m. I. 293—314. lapjain több érdekes okirat ez ügyben.

[2] A zágrábi gyűlés végzése 1602 szept. 5., a Mon. Com. R. Hung. X. kötetében.

[3] Pesty id. m. II. 429.

tulajdon, de Zrínyi kézben; síkság, patakkal; «ingenti montium solitudine undique circumdata», mert nemcsak a mezőt hosszában határló hegyek emelkednek mind a két oldalon meredek sziklafal gyanánt, hanem épen itt érnek össze, egy negyedmérföldnyire, a kis és nagy Kapella hegyláncz ormai is.[1] Ez a föld közvetlen szomszédságába esik a zengi területnek is, melyről tudjuk, hogy keletre egész Brinjén túlig terjedt; már pedig Brinje légvonalban alig egy mérföldnyire esik Jezeranétól. Hogy pedig a török rablócsapatok azon útjának, mely Ogulin felé vezetett, ez a föld nagyon is közelébe, sőt *belé* esett, azt egy pillantás a térképre, tüstént megláttatja velünk.

Csak itt és nem másutt telepedhettek meg a «Kermpoti» vlachok, midőn folyamodásukat a magyar királyhoz oltalomért, szabadságlevélért és czímeradományozásért benyújtották.

Mi lőn e kérvényre válaszuk s mennyiben védte meg őket a kormány a földesúri, különben jogilag véve igazságos kivánalmak ellen, nem tudom. Meg kell azonban közleményem befejezése előtt a következő körülményeket, mint a kérvény e tenorával egybefüggőket említenem.

A Zrínyiek, a Frangepánok, a Dersffyek, a Csebi Pogányok, továbbá a zágrábi püspök és káptalan gyakran ismételt panaszaiból indíttatva, a Pozsonyban összegyűlt országos rendek 1604 ápril 2-iki föliratukban[2] megszüntetését kérték ama visszaéléseknek, hogy a török ditióból az utóbbi évek folyamán Szlavoniában és Horvátországban letelepedett vlachok azon földesuraknak, a kiknek birtokán megszállottak, a kilenczedet fizetni nem akarták s ebbeli ellenállásukban a végvidéki várkapitányoktól támogatást nyertek. Mátyás főherczeg, a ki ezen az országgyűlésen a királyt képviselé, e kivánságról lebeszélni igyekvék az országgyűlés rendeit, de igyekezete hajótörést szenvedett.[3] S miután a prágai udvari kamara, a mely szintén foglalkozik ezzel az ügygyel, úgy okoskodott, hogy addig, míg a török háború tart, a rendek e kivánsága nem teljesíthető, de ha a béke helyre áll, hát majd rá lehet a vlachokat a kilenczedfizetésre stb. kényszeríteni:[1] az 1604. XIV-dik törvényczikk kimondotta, hogy a vlachok a földesuraknak a kilenczedet, az egyháznak a tizedet megfizetni kötelesek.

Ezzel a törvénynyel a mi ötszázunk bizonyára nem volt megelégedve. Azt olvasom Vaničeknél,[2] hogy 1604-ben egy csomó ilyen vlach katonai települő a károlyvárosi határőrvidékről vissza akart vándorolni Törökországba s csak 1606-ban sikerült őket véglegesen Berlog és Gusičban megtelepíteni. Nehezen tévedek, midőn azt állítom, hogy e berlogi és gusiči telepesek a mi Kermpoti vlachjaink. Ők estek legközelebb e két helyhez, mely alig van egy és fél egész két mérföldre Jezeranétól; azután Berlog és Gusič földjén se Zrínyi, se Frangepán nem követelhetett tőlük kilenczedet és robotmunkát, mert e helyek a zengvárosi szabad kerülethez tartoztak.[3] Azt láttuk, hogy a mi vlachjaink a zengieket rokonaiknak nevezik, velük a legszívélyesebb viszonyban állanak, mert hiszen Zrínyi György hatalmaskodásai ellen, mint kérvényükben elbeszélik, a zengiek nyujtanak nekik segítséget s midőn már 1604 előtt vissza akartak Zrínyi üldözései miatt Törökországba térni, a zengiek voltak azok, a kik őket maradásra birták.

Még egy rövid, befejező megjegyzést a Zengtől északra fekvő Krmpote s a keletre fekvő Krnpotiči helységekről.

A mint pl. a gomirjei telepesekről tudjuk, hogy később Vrbovsko, Drežnica, Smrzena polana, Starilaz és Mrkopail felé elterjedtek,[4] ép oly valószinű, hogy a mi Krmpoti vlachjaink is elszaporodván, rajokat eresztének. Egy ilyen adhatta nevét a Zengtől északra fekvő Krmpote helységnek, míg egy másik, kizárólag a folyamodást aláíró Kermpotichok családjából eresztett raj nevéről a Krnpotiči nevű kicsiny falut nevezték el.

[1] Lásd a táborkari térképet «Zone 25. col. XII».

[2] A Mon. Com. R. Hung. X. kötetében.

[3] Mátyás főherczeg jelentése a császárhoz 1604 ápr. 14. a Mon. Com. R. Hung. X. kötetében.

[1] A prágai udvari kamara jelentése a titkos tanácshoz 1604 május 1. «Wann aber der Fried würde, künnten sie (= a vlachok) alsdann etwa darzue gehalten werden, dass sie dem Geistlichen die Zehet, und den dominis terrestribus ihre Dienst auch halten und leisten.» U. o.

[2] Spezialgesch. der Militärgrenze I. k. 80. l.

[3] Pesty id. m. II. k. 492 és köv. ll.

[4] Vaniček I. k. 81. l. és Lopašić I. k. 326. l. (Frangepán Miklós levele Ferdinánd főherczeghez 1604 máj. 28.)

Magát az érdekes és a föntebbiekben bőven elemzett okiratot itt adom egész terjedelmében.

Hátirat (a folyamodás írójától): Humillima supplicatio militum habitantium in deserto Liçe supra civitatem Segniam.

Hátjegyzet (az udv. kanczellária registrátorának kezével): Milites habitantes in deserto Liçe supra civitatem Segniam pro privilegio libertatis et confirmatione armorum ex cancellaria hungarica.

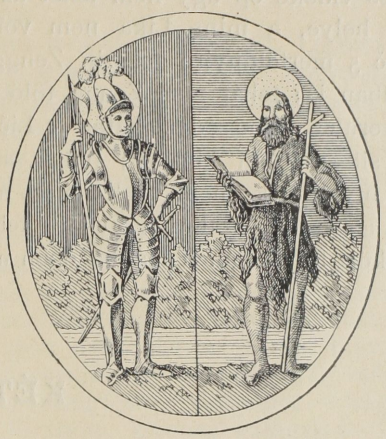
Sacratissima cæsarea regiaque Maiestas, domine, domine clementissime.

Non dubitamus pluribus iam vicibus Maiestatem Vestram sacratissimam a serenissimo archiduce Ferdinando fuisse informatam, qualiter nos Walachi, vocati Kermpoti, primum sub potestate turcica instar guardiæ beghi sanzak di Lika constituti, illuminati in cordibus nostris a spiritu sancto et per somnia nocturna in desertum Liçe a S. Joanne Baptista evocati, ante omnia immensa misericordia dei omnipotentis et gloriosa nominis potentia Maiestatis Vestræ sacratissimæ considerata, venerimus quingenti ex Turcia cum cognatis et propinquis nostris Segnianis viam rectam nobis præbentibus, una etiam universam familiam, prolem et bona mobilia nobiscum abduxerimus, sub spem alarum Maiestatis Vestræ sacratissimæ confugientes, quarum gratia et clementia moti sumus animo perpetuæ eidem servitutis nostræ consecrandæ et etiam una cum familia parati vivere et mori ac penes Maiestatem Vestram sacratissimam proprium spargere sanguinem. Postquam autem terras Christianas attigimus, non erat nobis commodum cum numerosa familia nostra civitatem Segniam incolere, sed in proximo deserto et montibus ad passus turcicos reperimus unum locum, Liçe nominatum, planitiem cum rivo, ingenti montium solitudine undique circumdatam, qui locus ab annis centum semper deserti nomen habuit et erat passus turcicus, ex quo frequentibus excursionibus hostes plurima damna ditionibus Maiestatis Vestræ sacratissimæ inferre solebant, et hic nostras mansiones, defensionis Christianæ avidi, fiximus. Optime etiam nobis constabat locum illum antiquitus una cum civitate Segniensi comitibus de Frangepani fuisse hæreditarium; sed illi inhabiles defensionis illius contra Turcas, protectionem totam destituerant et hac occasione hostis secure semper excursionibus infestissimis fuit deditus.

Nos expleto hic uno integro anno, ablegatis[1] primum cum capitaneo Mikolanych, waywodis et maioribus nostris pro præsentatione ad serenissimum archiducem Ferdinandum, ubi Sua Serenitas nomine Maiestatis Vestræ sacratissimæ nos clementissime recipere dignata est, assignatis novis[2] banderiis et Maiestatis Vestræ sacratissimæ signis, penes cæteras provisiones nostras, postquam juraverimus non aliis unquam præter Maiestatem Vestram sacratissimam principibus nos adhæsuros. Interea vero persequimur maxime usque ad præsentem diem ab illustrissimo comite Zrinio, qui nos præter jus et æquum vult violenter in suos villanos et subditos redigere et nisi propinquorum nostrorum Segniensium defensione uteremur, persuasionibus etiam illorum remorati, iamdudum ex hoc loco in Turciam redire fuissemus coacti.

Ideo Maiestati Vestræ Sacratissimæ humilime supplicamus, dignetur nobis unum privilegium libertatis iuxta consuetudinem regni ex cancellaria sua Hungarica clementissime emanari demandare, quo nos subditos Maiestatis Vestræ Sacratissimæ agnoscentes,[1] studeamus maiori fervore in patriæ nostræ et celeberrimi nominis Maiestatis Vestræ sacratissimæ, domini nostri clementissimi, defensionem militari.

Pro armis nostris S. Joannem Baptistam et S. Georgium martyrem ecclesiarum in his montibus existentium patronos elegimus, cum maiores nostri adhuc in Turcia nobiscum constituti in somniis ab istis sanctis ad hæc deserta loca evocati fuerint, pro quorum etiam confirmatione Maiestati Vestræ sacratissimæ humilime supplicare non desistimus. Conservet Maiestatem Vestram sacratissimam deus diu gloriosam et felicem, cui nos vita durante effusione nostri sanguinis humilime in subditos redigimus, clemens expectantes responsum.

Maiestatis Vestræ sacratissimæ humilimi et fideles subditi.

Damianus Kermpoticz
vicecapitaneus in Liçhe.
Tadia Kermpoticz vayvoda.
Milasin Skorupovicz vayvoda.
Juan Kernçevicz vayvoda.
Radoie Pechianicz vayvoda,
cum maioribus, vexilliferis et militibus di Liçe.

(Eredeti.)

Utóirat: Midőn e kis dolgozat már készen volt s tárgyáról egy ízben a zágrábi egyetem történettanárával, Smičiklasszal beszélgettem, Smičiklas azt a véleményt fejezte ki előttem, hogy az oklevél «desertum Liçe»-je a fiumekárolyvárosi vonalon, Fiume megye delniczei

[1] *ablegavimus primum capitaneum Mikolanych cum waywodis* stb. helyett.
[2] *nobis* helyett.

[1] *agnoscendo* helyett.

járásában fekvő Lič-re s a tőle keletnek elterülő halmos völgyre látszik vallani.

E nézet engem, megvallom, eleintén megtántorított előbbi föltevésemben; mert az oklevél, ez ötlet hallása után, első pillanatra e mellett látszott csakugyan tanuskodni énnekem is, Lika genitivusát az olaszos «di Lika»-val különböztetvén meg a «desertum Liçe» birtokviszony genitivusától, a hol a *c* betű alatti cauda a szláv *cs* hangot akarja visszaadni. Megengedem, hogy a desertum Liçe, Liçának (azaz Licsnek) genitivusa; de azt mondom, hogy a mint a Lika név által nem hagyhattam magamat zavartatni a település helyének keresésénél, ép úgy nem vezethet engem a Liça, Liçe (Lics) név sem félre.

Lič és vidéke ép úgy nem lehet az «ötszáz» települő helye, a mint Lika nem volt az. — Mert Lič 5 mérföldnyire fekszik Zenggtől még légvonalban is; tehát nem Zengg fölött és nem zenggi terület szomszédja. Aztán a Lič melletti halmos sík nagyon kicsiny; patak, a mire az oklevél hivatkozik, nem szeli; mert a Ličinka patakja a síktól északra a Fužine felé vezető hegyek közt folydogál. Továbbá épen nem valószinű, hogy Lić Frangepán-birtok volt, mert a Frangepán-birtokot képező Vinodol-«megye» már erre a vidékre nem terjedt ki, természetes és politikai határát a tengerparti Vinodolnak (borvölgye) Lič felé a köztük elnyuló hegyláncz képezvén. Lić és Merkopal egész vidéke katonai kormány alatt állott és kincstári birtok volt, úgy látszik, már a XVI. század második felében s mint ilyen képezte részét az 1777-ben született és 1786-ban meghalt Szörénymegyének. De föltéve még azt is, hogy Lič Frangepán-birtok volt, vitás a Frangepánok és Zrínyi között nem lehete, mivel a vita okozója, az 1544-ben Zrínyi Miklóssal szerződő Frangepán István Lić vidékén nem birt; ennek birtokai Modrus megyében s a Dobra két partján és vidékén terültek el. Végre a százados elhagyott pusztaság jelző sem illik Ličre és vidékére, miután ezen a környéken, eltekintve a szomszéd Vinodoltól, katonai stácziók az apró várakban és városokban a XVI. század 20-as éveitől kezdve mindig voltak.

Mindez Lić ellen bizonyít s én megmaradok föntebbi kombináczióm mellett.

KÁROLYI ÁRPÁD.

KÉT RÉGI CSALÁD.

I. Az Athinaiak.

Egyike a legrégibb és legelőkelőbb magyar nemzetségeknek kétségkívül az Aba genus volt; azon csekély számú nemzetségekhez tartozott, melyeknek tagjai már a tatárjárás előtt jelentékeny szerepet vittek.

E nemzetség számos ága egyikéből származott azon *Péter*, kiről nevén kívül mitsem tudunk. Ő az Athinai család ősatyja.

Fia, *I. Lőrincz*, egész fiatalságát IV. Béla király udvarán és szolgálatában töltötte. A tatárjárás alatt urának sorsát osztotta; részt vett a véres sajói ütközetben (1241), valamint az utána következett összes viszontagságok alatt is hazája és királya érdekében mindenét feláldozta.

Vajjon atyja után valamely birtokot örökölt-e, nem tudjuk. Béla király említi 1263-ban, hogy mint Sopronmegye főispánja az ország határait kitünően védelmezte s hogy őt szolgálatai és érdemei elismeréseül többször megjutalmazta.

1257-ben ismerjük Lőrincz sopronmegyei főispánt, mely hivatalát 1259-ben még a királyi tálnokmesteri méltósággal együtt is viselte,[1] de mely évben történt a királyi megjutalmazás, pontosan meg nem határozhatjuk; annyi bizonyos, hogy Lőrincz érdemei igen kimagaslók voltak.

Az első kitüntetés abból állt, hogy Béla a zalamegyei Hurbuchant adományozta neki; de nemsokára sokkal nagyobb adományozásról olvasunk.

A Győr nemzetségbeli óvári Konrád még főpohárnokmesteri állása idején (a XIII. század ötvenes éveiben) különféle hazaáruló és felségsértő tetteket követett el. — Mindenek előtt osztrák csapatoknak Mosonymegyébe való berohanását segítette elő, melyek — az ő birtokait kimélvén — rablók és pusztítókként az egész vidéket bejárták; azután a cseh királylyal szövetkezett; ezzel meg nem elégedve, még hamis pénzverésre is adta magát. A király ítélő-

[1] Wenzel II. k. 284. l., VII. k. 503. l.

széke elé többször idézve, meg nem jelent s miután helyzetét már felette veszélyesnek találta, a büntetés elől megszökött.

Ennek az volt a következménye, hogy a király a szökevény birtokait az országnagyok beleegyezésével elkobozván, azokat másokra ruházta át. Lőrincz a rengeteg birtokok főörököse lett; megkapta az óvári várat, a pozsony- és mosonymegyei összes szigeteket, a lébényi monostor kegyuraságát, továbbá az összes mosony- és pozsonymegyei, valamint a Mosonymegyén alúli jószágokat.

Magától érthető, hogy Konrád e veszteséget nem tűrhette; Béla kegyére nem számíthatott; István trónörököshez fordult, hogy ez közvetítse a dolgot. István, kinek érdekében volt, hogy az ország nagyjai és hatalmasai közül mennél többet lekötelezzen, megragadta az alkalmat és Konrád érdekében a kellő lépéseket megtette. Béla teljesítette fia kívánatát, visszaadta a megkegyelmezett Konrádnak összes birtokait. Hogy Lőrinczet ezekért némileg kielégítse, 1263 decz. 17-én az egész locsmándi megyét Lánzsér várával együtt neki adományozta.

Ez időben Lőrincz a királyi főtálnokmesteri és sopronmegyei főispáni méltóságot viselte. — Ugyanezeket viseli még 1268-ban, midőn Bélától a borsmonostori (kedhelyi) apátság kegyúri jogát kapta[1] és 1269-ben.[2]

1270-ben Moys a soproni főispán, míg Lőrincz csak egyszerű comesnek említtetik, a ki birtokai igazgatásával foglalkozik. Igy olvassuk pl. hogy ez évben[3] tisztviselője (a Szemere nembeli), Szemerei Ewzen, a győri káptalannal bizonyíttatja, hogy ura egynéhány darab földet Georanban, a locsmándi vár egynéhány volt jobbágyának azon kikötéssel enged át, hogy ezek bizonyos szolgálattételre kötelezzék magukat.

1272-ben elérte Lőrincz a méltóságok legmagasabb fokát; ez évben t. i. nádor és Sopronmegye főispánja; 1273-ban e mellett még baranyamegyei főispán és a kunok birája; 1274-ben pedig csak Sopronmegye főispánja.[4]

Lőrincz haláláig hű embere maradt a királyi háznak. V. István halála után IV. Lászlóhoz szegődvén, részt vett a lázadó (Gutkeled nemzetségbeli) Joákim s a Németújváriak elleni harczokban s kitűntette magát a bökény-somlói hegy alján (Fövenynél) 1274-ben vívott csatában. Főleg itt kivívott érdemei elismeréseül adta vissza neki IV. László 1274 szept. 22-én a vasmegyei Szentmihályt, melyet már régebben királyi adományként bírt, de időközben ártatlanúl elvesztett.[1] Ez idő óta — úgy látszik — a magánéletbe vonult vissza, miután a tisztviselők sorában már nem találjuk. Utoljára 1277-ben merül fel, mely évben jévai Beze arra kötelezi magát, hogy Locsmánd mellett fekvő jévai birtokát csak Lőrincznek fogja elörökíteni vagy cserébe adni.[2] Lőrincz nemsokára ezután halt meg. Tetemét a borsmonostori apátságban helyezték nyugalomra.

Házassági viszonyait nem ismerjük.

Fia, *II. Lőrincz*, úgy látszik nem szerepelt nyilvánosan. 1279 márcz. 1-én[3] a borsmonostori apátságnak atyja lelki üdveért sopronmegyei Limbach nevű helységét adományozza;[4] ezúttal tudtunkra adja az okirat, hogy Lőrincz akkor Sopronmegyében fekvő Nyék nevű birtokán lakott. (V. ö. Wenzel IX. k. 428.)

Vajjon «de Suprunio» melléknevét azért kapta-e, mert itt állandóan lakott, vagy csak azért, mert e megyében volt legtöbb birtoka, nem tudjuk.

Ha fent mondtuk, hogy II. Lőrincz — úgy látszik — a közéletben nem szerepelt, akkor azzal csak hangsúlyozni akartuk, hogy neve az országnagyok sorában nincs feltüntetve. Különben pedig az udvarban s főleg mint az özvegy királyné, Erzsébet, híve, igen kiváló szerepet visel. A királyné maga mondja 1290-ben,[5] hogy Lőrincz serdülő ifjú kora óta hű és kiváló szolgálatokat tett neki, hogy a vészteljes időkben magát és vagyonát készséggel bocsátotta a korona rendelkezésére; hogy az osztrák herczeg — mert nem akarta pártját fogni s királyához hű maradt — három várát elfoglalta s számtalan jószágtól megfosztotta, — hogy végül, mint a királyné követe, válogatott lovakban 200 márkáig érő kárt szenvedett.

De a királyné háladatos is tudott lenni irányában; a fentebbi évben adományozza neki a verőczemegyei *szentmártoni vyznikátust* (t. i. az athinai, nováki és darnóczi vidéket), mihez László király és az ország báróinak beleegyezését is megnyerte.

De úgy látszik, hogy Erzsébet az érdemekben gazdag férfiút már korábban még más módon is jutalmazta.

Az itt idézett okiratban t. i. őt cognatus carissimusának nevezvén, az adományozást többi között még a ratio proximitatis-sal is indokolja. Miután jelen esetben nemzetségi rokonságról szó sem lehet, kétség kívüli dolog, hogy a ki-

[1] Fejér IV. k 3. r. 436. l., v. ö. Fejér V. k. 2. r. 246. l. (1275), hol Aba nemzetségbeli Péter fia Lőrinczek neveztetik.
[2] Wenzel VIII. k. 226. l.
[3] Wenzel VIII. k. 321. l.
[4] Wenzel IV. k. 2. r. 27—38. l.

[1] Wenzel XII. k. 88. l.
[2] Fejér V. k. 2. r. 422. l.
[3] Fejér V. k. 2. r. 596. l.
[4] A győri káptalan ez adományt 1282 jan. 11-én a zárda részére átírja. Sopronmegyei oklevéltár I. k. 47. l.
[5] Wenzel XII. k. 487. l.

rályné, a ki az okiratban maga is bevallja, hogy Lőrinczet maga mellett tartotta («quem ad nos mediante fide nostra duxeramus»), a jártas és megbízható udvaroncznak kun rokonai egyikét adta nőül; mert nehezen tehető fel, hogy e rokonság már az öregebb Lőrincz neje útján létesült volna.

II. Lőrincz elhalálozásának évét nem ismerjük; *Miklós, Jakab, János és Péter* nevű fiait hagyta hátra.

E négy fivér élete az Árpádház kihalta után beállott trónvillongások és polgárháboruk szomorú korszakába esett. A mit az atyák szereztek, elvesztették a fiak. A négy testvér az Anjouk legbuzgóbb párthivei közé tartozott; semminemű csapás, melynek ellenségeik részéről ki voltak téve, nem volt képes őket arra birni, hogy érzelmeiket eltagadják.

Róbert Károly leghatalmasabb ellenségei között voltak a Németujváriak s ezektől szenvedtek Lőrincz fiai legtöbbet. Több mint hajmeresztő, a mit e felől Károly király 1317 május 22-én elmond.[1]

Miklóst és Pétert az a szerencsétlenség érte, hogy ellenök hatalmába kerülvén, ezek által az athinai várba bebörtönöztettek. — Az embertelen Németujváriak Miklóst a fogságból a vár kapuja elé hozatván, egy ló farkára kötötték, s meghurczoltatták s a halállal vivódva szétmarczangolt testtel vitték vissza börtönébe.

Péter három évig maradt a fogságban (1314—1317); szabadságát csak 1317 máj. 22-ike után nyerte vissza. De mind a mellett, hogy a felkelők mind a négy fivért megfosztották jószágaiktól, ezek mégis hivei maradtak a királynak.

Ily tántoríthatlan hűséget meg kellett jutalmazni. Miklós már 1313-ban a Monoszló nemzetségbeli Athinai Egyed veje volt, a ki *Rupol* nevű birtokát végrendeletileg neki hagyta.[2] Ezen Egyed fiörökös nélkül elhalálozván, birtokai: Athina és Noak, a hozzátartozó athinai és darnóczi kővárakkal együtt a koronára szálltak. Károly király e birtokokat a súlyosan megkárosított testvéreknek adományozta.

Miklós még ugyanazon évben (1317 november 24-én)[3] azáltal gyarapítá vagyonát, hogy a keresztúri birtokra szerzett cessiót a szentjánosi Apa fiaitól, kiket inségükben támogatott és életüket védelmezte.

1318 márcz. 29-én, Erzsébet királyné 1290-iki oklevelének átiratásakor, mind a négy testvér szerepel; 1324 máj. 13-án azonban Miklós helyett csak fia *Péter* említtetik,[4] a miből következtethetjük, hogy akkor már nem élt. Ez a III. Péter mostantól kezdve nagybátyjaival együtt neveztetik; s ez időtől fogva kezdi az egész család az athinai (helylyel-közzel nyéki) előnevet használni.

1337 márcz. 19-én[1] II. Lőrincz fiai közül csak János és Péter említtetnek; mellettük szerepelnek Miklós fia *III. Péter* és Jakab fia, a még zsenge korú *II. János*.

E napon a Kán nemzetségbeli Siklósiakkal a baranyamegyei Szenterzsébet nevű helység s a hozzá tartozó puszták határa ügyében egyezkednek. A Siklósiak megkapják e birtokot törvényszéki itélet alapján, de kötelesek az Athyna, Noak és Darnolch birtokokra vonatkozó, kezeikben lévő irományokat az Athinaiaknak kiszolgáltatni.

Lőrincznek még életben levő fiai, János és Péter, a közéletben nem szerepelnek; falusi nemesek ők, kik csak jószágaik kezelésével foglalkoznak s hatalmaskodásaik által gyakran átlépik a törvényes határt. Így tudjuk, hogy 1340 április 1-én[2] az Athinaiak — a közvetlen bűnöst nem ismerjük — a Nádasd nemzetségbeli György megöletéseért az 50 márkányi vérdíjat a megölt rokonának lefizették. — I. János, II. és III. Péter 1340 óta nem szerepelnek az okiratokban.

Valószínű, hogy az 1358 aug. 3-án[3] előforduló Péter fia *III. Lőrincz*, Nyék ura, III. Péter fia volt. Ezt az teszi valószínűvé, hogy az okiratok eddig még kiskorú családtagokat is felemlítettek.

E III. Lőrincznek már pénzügyi nehézségei vannak. Fennebbi napon sopronmegyei lakatlan birtokát, Urkundot húsz évre 20 font bécsi denárért Káli Fridul fia Péternek és nejének, Ditrik, soproni biró leányának adja zálogba. — Az elzálogosítás feltételei Lőrinczre nézve elég szigoruak. Ha ő vagy örökösei e húsz év letelte előtt a birtokot ki akarják váltani, akkor 40 fontot tartoznak fizetni; ez idő leteltével csak az eredeti 20 font fizetendő, de ha húsz év után ki nem váltják, akkor a birtok a zálogbavevők tulajdonába megy át.

Ugyanazon évben (1358 aug. 22)[4] megismerkedünk a család egy más tagjával: I. János fia *II. Miklóssal*, a kinek Czenki András nevű szomszédával valamely, közelebbről meg nem határozott ügyben, pere van. Andrásnak kellett volna ez ügyben esküt letennie; Miklós pedig fennebbi napon rokonsági szeretetből felmenti őt ez eskületétel alól. Valószínű, hogy a két fél között sógorsági viszony létezett.

E Miklósnak szintén vannak pénzügyi zavarai,

[1] Anjoukori okmánytár. I. k. 426. l.
[2] Fejér VIII. k. 1. r. 524. l.
[3] Anjoukori okmánytár I. k. 448. l.
[4] Wenzel XII. k. 488. l.

[1] Anjoukori okmánytár III. k. 331. l.
[2] Anjoukori okmánytár IV. k. 14. l.
[3] Sopronmegyei oklevéltár I. k. 289. l.
[4] Hazai okmánytár III. k. 172. l.

minthogy 1359 decz. 6-án[1] Nyékhez tartozó *Pula* és *Szentmárton* birtokait, 200 márka bécsi denárért az Osl nemzetségbeli Kanizsaiaknak adja zálogba.

III. Lőrincz 1365 jan. 6-ig[2] fordul elő, mely napon a nádor ellene törvényszéki vizsgálatot rendel. Gyórai István t. i. az iránt panaszkodott, hogy Lőrincz szergényi jobbágyai által ötven lovát a fertői mocsárba hajtatta, a hol belefultak.

Lőrincznek két fia volt: *IV. Péter* és *László*, s egy leánya, ki Fraknói János grófhoz ment nőül. — 1373 febr. 5-én[3] végez be a két testvér egy pört, melyet még Lőrincz indított meg. Ez t. i. Szergény nevű birtokát, melyet már azelőtt az Endrédiek zálogba vettek, endrédi Gergely fiaitól jogellenesen elvonta. A két fél, a fentebbi napon egyezségre lépett, s a Nyékiek a nevezett birtokot az Endrédieknek újra zálogba adták.

1377 máj. 30-án[4] újra szerepel a két testvér, a mennyiben igazságot kapnak Fraknói Miklós ellenében, a ki sopronmegyei *Gorbonuk* nevű birtokukat pusztította.

[1] Sopronmegyei oklevéltár I. k. 316. l.
[2] Sopronmegyei oklevéltár I. k. 355. l.
[3] Sopronmegyei oklevéltár I. k. 402. l.
[4] Sopronmegyei oklevéltár I. k. 434. l.

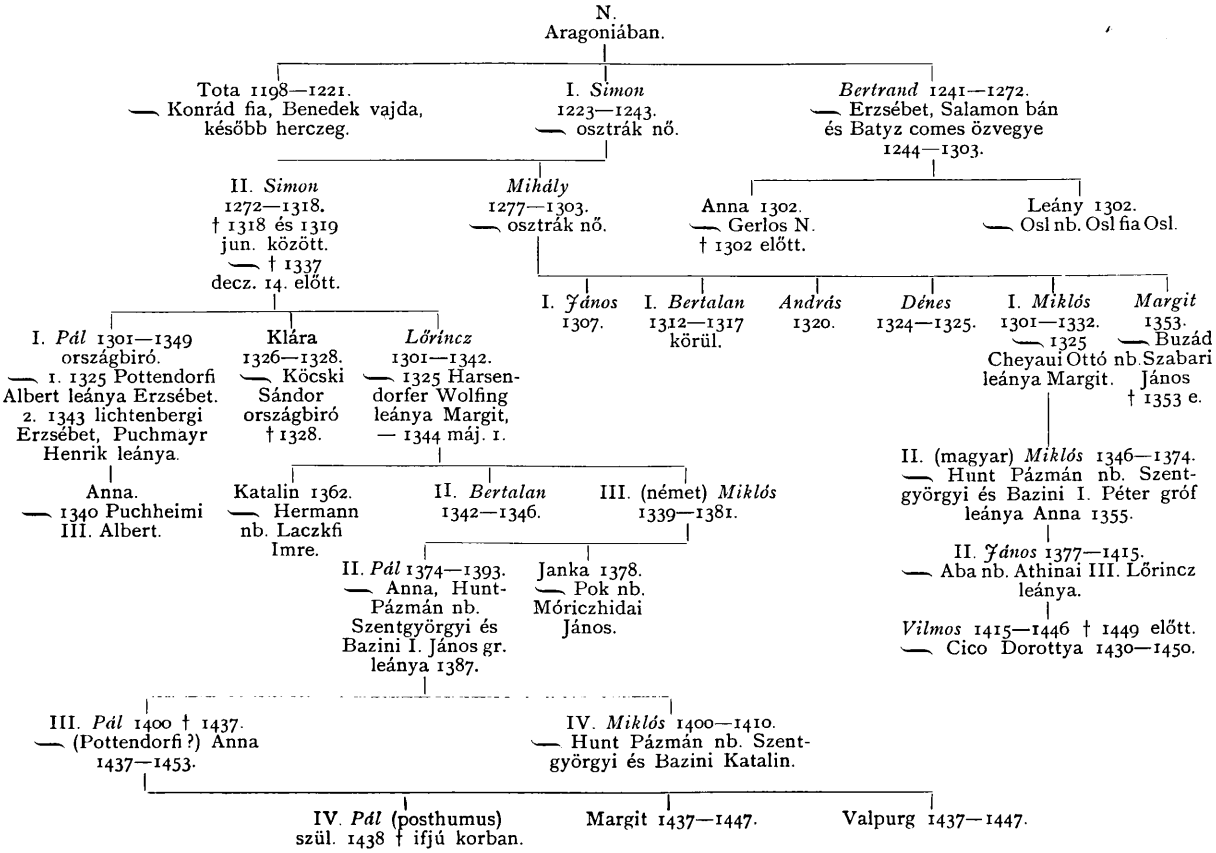
IV. Péter gyermekei közűl határozottsággal csak *IV. Lőrincz* nevű fiát ismerjük, a ki 1412 körül[1] «Comes de Nyék, dominus de Atyna» czímmel említtetik, s mint ilyen tanúsítja, hogy a soproniak a csavargó és csendháborító Pulai Demetert felakasztották.

E Lőrincz rokonairól egy 1421-iki okirat[2] a következőket mondja: *Miklós fia Péter, Lőrincz fia László és István fia Zsigmond* Durazzói Lászlóhoz mentek át, ki Zsigmondot præfectussá, Lászlót pedig zászlóhordozójává tette. Zsigmond király elvette tőlük a körösmegyei Darnóczot, melyet Pelsőczi Ferencz özvegyének zálogba adott. — Athinai Zsigmond visszakapta ugyan Darnóczot királyi kegyelemből, de azt 1421-ben megkapta Garai Dezső macsói bán.

Az utolsó Athinaiak története a szomszéd Fraknói (nagymártoni) grófokkal való viszályok szakadatlan lánczolata, melyről a következő okirati adataink vannak:[3]

Fraknói János gróf (az évszámot nem ismerjük) nőül vévén *Athinai III. Lőrincz leányát*,[4]

[1] Hazai okmánytár IV. k. 268. l.
[2] Fejér, Cod. dipl. X. k. 6. r. 380. l.
[3] Sopronmegyei oklevéltár II. k. 87—101. l.
[4] Czélszerűnek találom, e helyen a Nagymartoni (Fraknói) grófok *rektifikált* nemzedékrendjét közzé tenni:

ezáltal Lánzsér várára és tartozékaira szerzett igényt. *III. Lőrincz fia László*, Fraknói János sógora, nővérének hozományát, 3000 arany forintot, Lánzsérra kebelezte be; ehhez járult, hogy János e várat 3000 arany forintért az osztrákoktól kiváltotta. — Már most nem tudjuk, vajjon nem akarta-e, vagy nem tudta-e László e tartozását lerónni, elég az hozzá, hogy Fraknói János 1386-ban Athinai László beleegyezésével Lánzsért elfoglalta. A vár többi urai, *Athinai II. János fia István* és *II. Péter fia Miklós*, unokatestvérüknek ezen eljárása ellen 1390-ben tiltakozván, Fraknói János makacsság miatt elmarasztaltatott, s az Athinaiak visszakapták az elfoglalt birtokokat.

Fraknói János halála után fia Vilmos megint elfoglalta Lánzsért, mire a már meghalt *Athinai István fia Zsigmond* 1425-ben Garai Miklós nádor előtt panaszt emelt, melynek következtében Vilmos újra elmarasztaltatott.

A mag nélküli Zsigmond azalatt (1424-ben) egész birtokát Garai Miklós nádorra és családjára[1] ruházván át, Fraknói Vilmos jónak látta, a nádorral egyezkedést kötni, melynek alapján Garai Miklós Vilmosnak az összes perköltségeket, ez pedig a nádornak a 6000 arany forintra való igényeit átengedte. Ezen egyezkedés alapján a király rendeletéből a fejérvári káptalan Garai Miklós nádort és nejét Annát Lánzsér várába és az ahhoz tartozó Lánzsér, Derecske, 2 Pulya, Dobornya, Deutal, Szentmárton, Felső- és Alsó-Lók, Haracson, Nyék, Semlesdorf, Riczing és Szergény nevű falukba, továbbá Urkon, Pichlesdorf, Boldogasszonyfalva és Gobornok nevű pusztákba beiktatta, a mit a király 1425 jun. 9-én erősített meg.

Az Athinaiak birtokai tehát a következők:

Athina, Tótországban, 1290 királyi adomány, 1317 részint királyi adományozás, részint házasság útján a Monoszló nemzetségbeliek után.

Boldogasszonyfalva (puszta), Sopronm., 1424-től a Garaiaké.

Borsmonostori kegyuraság, 1268 kir. adomány.

Derecske, Sopronm., 1424-től a Garaiaké.

Deutal, Sopronm., 1424-től a Garaiaké.

Dornócz, Kőrösm., 1317 k. a. a Monoszló nemzetségbeliek után, 1421-ben a Garaiaké.

Dobornya, Sopronm., 1424-től a Garaiaké.

Georan (Gyoró? Locsmánd mellett), Sopronmegye, 1270.

[1] T. i. a nádor nejére Cilly Annára s ettől született fiaira Lászlóra és Jánosra. Ha ezek mag nélkül találnának meghalni, akkor az örökség a nádor két nővérének fiaira, t. i. Szécsi Miklós fiaira: János, Miklós, Tamás és Dénesre és Miklós zenggi gróf fiaira: János, Miklós, István s Bertalanra és másokra megy át. Megjegyzendő, hogy az okirat egy más példányában az erre vonatkozó passus másképen hangzik. Itt t. i. azt mondja a szerződés, hogy Anna fiai kihaltával Lánzsér a nádornak első nejétől született fiára, Miklósra, háramlik.

Gorbonok (Gaberling), Sopronm., 1377.

Haracson, Sopronm., 1424-től a Garaiaké.

Hurbuchan, Zalam., k. a., 1263 előtt a királynak cserébe adva.

Keresztúr, Sopronm., 1317 a Szentjánosiaktól.

Lánzsér (vár és falu), Sopronm., 1263 királyi adomány, 1424-től a Garaiaké.

Locsmán-vidék (Sopronm.), 1263 királyi adomány.

Lók (Felső- és Alsó-), Sopronm., 1424-től a Garaiaké.

Novak, Tótország, 1317 királyi adomány, a Monoszló nemzetségbeliek után.

Nyék, Sopronm., 1279.

Óvár, Mosonym., 1263 előtt királyi adomány, a Győr nemzetségbeliek után, 1263 körül visszakerült a Győr nemzetségbeliekhez.

Pichlesdorf (puszta), Sopronm., 1424-től a Garaiaké.

2 Pula, Sopronm., 1359-től a Kanizsaiaknak zálogba adva.

Riczing, Sopronm., 1424-től a Garaiaké.

Rupol, Bácsm., 1315 házasság útján a Monoszló nemzetségbeliektől.

Semlesdorf, Sopronm., 1424-től a Garaiaké.

Szenterzsébet, Baranyam., 1337-től a Kán nemzetségbeli Siklósiaké.

Szentmárton, Sopronm., 1359 a Kanizsaiaknak zálogba adva, 1424-től a Garaiaké.

Szentmihály, Vasm., 1274 új királyi adomány.

Szergény, Sopronm., 1355. 1373 az Endrédieknek elzálogosítva, 1424-től a Garaiaké.

Urkund, Sopronm., 1358 a Káliaknak zálogba adva, 1424-től a Garaiaké.

Záradékul adjuk az Athinaiak következő nemzedékrendi tábláját:

I. Péter.
|
I. *Lőrincz* 1257—1274.
1257 soproni főispán, 1259 soproni főispán és kir. seneschall, 1263 királyi főtálnokmester és soproni főispán, 1268 és 1269 ugyanaz, 1272 soproni főispán és nádor, 1273 nádor, soproni és baranyai főispán, a kúnok birája, 1274 soproni főispán.
|
II. *Lőrincz* 1279—1290.

I. *Miklós* 1313—1318 † 1324 előtt. — Monoszló nb. Athinai Egyed leánya 1313.	*Jakab* 1317—1324.	I. *János* 1317—1340.	II. *Péter* 1317—1340.
III. *Péter* 1324.	II. *János* 1337—1340	II. *Miklós* 1358—1359.	III. *Miklós* 1386—1390.
III. *Lőrincz* 1358—1365.	*István* 1386—1390.		
	Zsigmond 1390—1425.		

IV. *Péter* 1373—1377.	*László* 1373—1386.	Leány — Fraknói II. János gróf.
IV. *Lőrincz* 1412 körül.		

II. Az óvári és vöröskői Wolfart család.

Történetíróink beszélik, hogy egy *Wolfard* nevű német ember I. Lajos magyar király hadvezéreinek egyike volt. Egy német hadosztály élén vonult 1348-ban a királylyal együtt Nápolyba, hol a király Laczkfi Istvánnal együtt visszahagyta, hogy úgy a magyar őrség parancsnokságát, mint az ország közigazgatását átvegye; de a nápolyiak nem sokára Lajos elvonulása után Wolfardot a városból elűzték.

Konrád, e Wolfard fivére egy 4000 németből álló sereg parancsnoka volt, mely 1350-ben Lajos királylyal Nápolyba vonulván, ott Barlet bevette, de Bari városában a király s a magyar hadsereg ellen fellázadt; szándéka azonban nem sikerült. A király azután Konrádot Kont Miklós nádorral együtt Aversa ostromlására küldte.

Okiratilag egy *Wolfard* nevű, vasmegyei főispánra akadunk 1327-ben,[1] a nélkül, hogy meghatározhatnók, vajjon a fent nevezettek egyikével azonos-e vagy nem?

1351 május 4-én *Wolfarti Ulrik*, Mosony-, Vas- és Sopronmegye főispánja a soproni városi polgároknak megengedi, hogy a szökevényeket, fosztogatókat s más kártevőket az általa kormányzott megyék területén üldözhessék és megbüntethessék.[2]

1359 május 2-án tanusítja a győri káptalan, hogy *Rudolf* és *Konrád* fivérek, Mosonymegye főispánjai, familiariusoknak, Rábaközi Péternek, a nekik tett szolgálatai elismeréseül, Mayád nevű birtokukban néhány telket adományoznak.[3]

1364 május 19-én e fivérek harmadikára akadunk.[4]

A nevezett napon tanusítja t. i. Lajos király, hogy *Wolfurthi Eglolf* testvérének, *Konrádnak* Vöröskő várára való igényeit, melyet Eglolf királyi adományként kapott, oly módon elégítette ki, hogy ahhoz a szarvkői vár eladásáért és Óvár kiváltásáért befolyott pénzt felhasználta. Óvárt pedig a király e Konrádnak adta zálogba.

Szarvkő eladásáról közelebbi adatokat szolgáltat egy 1365 nov. 13-án kelt okirat,[5] melyben Kanizsai István és fivére János kijelentik a király előtt, hogy *Wlfurdi Eglolph és testvére Konrád*, akkor midőn Szarvkőt a Kanizsaiaknak eladták, ezeknek egyúttal minden ez eladásból eredő kár ellen oltalmat igértek. Ugyanezen Eglolph ezután vöröskői várát az Ákos nemzetségbeli Mykch volt bán fiainak, István és Ákosnak akarta eladni, hogy az ezért befolyó összeggel az országot elhagyván, ennek kötelékéből kiléphessen; miután azonban Eglolfnak Magyarországban más ősi birtokai nincsenek, melyek segítségével Szarvkő eladása alkalmával magára vállalt kötelességeinek eleget tehetne, a király Vöröskő eladását s Mykch bán fiai általi netáni megvételét megtiltotta.

Már korábban látjuk, hogy a Wolfartiak a Kanizsaiakkal üzleti összeköttetésbe léptek. 1363 okt. 23-án kötelezik magukat Kanizsai István, János és Benedek, hogy a király beleegyezését kieszközlik ahhoz, hogy a köpcsényi vár 6000 forintért *Walfarthi Rudolf* és *Egloff* testvéreknek adassék zálogba.[1]

Wolfurthi Konráddal még 1360—1369 között jul. elején találkozunk, midőn Peryngarni Pál nevű tisztviselője Jakab volt pozsonyi biró fiaival egynéhány pozsonyi és mosonyi háztelket elcserél.[2]

1414 ápr. 16-án *vöröskői Ulrikra* akadunk, kinek perét Scharfenecki Frigyes ellen Zsigmond király elhalasztja.[3] Ulrik képviselője Deák Seraphin volt.

1440 nov. 20-án jelenti a pozsonyi káptalan Erzsébet királynénak, hogy Weys Jánost, Gythka, óvári és vöröskői *Wollfurti Pál özvegyének* jegyzőjét beigtatta azokba a háztelkekbe, melyeket a nevezett úrnő mosonymegyei Szentivány nevű birtokában neki adományozott.[4]

Nem sokára erre említik Githkának második férjhezmenetelét.

1441 nov. 2-án[5] helybenhagyja Erzsébet királyné a bazini György gróf és a fenséges *Gitka*, troppaui Vilmos herczeg nővére és *Wollfurti Pál özvegye* között kötött házassági szerződést. Gitka ez okirat értelmében férjének a pozsonymegyei Vöröskőt tartozékaival együtt hozta hozományul, míg viszont György ugyane Vöröskőt a pozsonymegyei Detrekővel, továbbá egész birtokrészét a csallóközi Csütörtökben (Lewpoldsdorff) s a sopronmegyei Rustot (a Fertő mellett) nejének adta. A szerződésnek egyik pontja szerint megállapították, hogy Githka férje halála esetében összes birtokaival szabadon rendelkezhessék, Csütörtököt pedig 1000 arany forintért György családjának tartozzék visszaadni. Ha Githka találna korábban elhalni, akkor az összes birtokok Györgyre szállnak át.

Githka (= Judit) troppaui Premko herczeg leánya a Przemyslidák természetes ágából származik. Hogy miképen jutott Wolfarti Pál e fejedelmi nejéhez s mikor kötötték e házasságot, nem tudjuk.

[1] Anjoukori okmánytár V. k. 487. l.
[2] Sopronmegyei oklevéltár I. k. 223. l.
[3] i. h. 299. l.
[4] i. h. 354. l.
[5] i. h. 361. l.

[1] Hazai okmánytár VII. k. 410. l.
[2] Hazai oklevéltár VII. k. 288. l.
[3] Sopronmegyei oklevéltár II. k. 13. l.
[4] Hazai oklevéltár VII. k. 403. l.
[5] Sopronmegyei oklevéltár II. k. 307. l.

Githkának egybekelése szentgyörgyi és bazini Györgygyel hosszadalmas és heves birtokjogi pörök kiinduló pontja lett.

Wolfarti Pál fiörökös nélkül halt ugyan meg, de volt elég örököse női ágon. *Susko* (= Zsuzsánna) nevű nővére t. i. első házasságban egy monyorókeréki Elderbach, — második házasságban pedig Balog nemzetségbeli Széchy Miklósnak volt a neje. Első férjének Elderbachi Bertoldot, második férjének Széchy Miklóst szülte.

1450-ben[1] Suskónak e két fia (Miklós még kiskorú volt) bazini György és fiai János és Zsigmond ellen felperesekként lépnek fel.

Periratukban elmondják, hogy anyjuk fivérének, Pálnak, halála után, mely zajos, háborús időben következett be, a vöröskői, óvári és scharfenecki várak rájok szálltak s hogy Pál özvegye, akkor, midőn bazini Györgygyel második házasságra lépett, ez ősi birtokaikat Susko halála után férjével, Györgygyel együtt, tőlük elragadta s azóta erőszakosan elfoglalva tartja.

György képviselője, Dobrogazi János, tagadta ez erőszakos elfoglalást s előadta, hogy György e birtokokat nejének kezével kapta s hogy neje a békés idők alatt folytonosan e birtokokban tartózkodott; Susko pedig, miután másodszor ment férjhez, sem a háborús, sem a békés idők alatt nem tartózkodott ottan.

Felperesek erre azt feleltek, hogy Széchy Miklós, a felperes atyja, Suskoval a békés időben kelt egybe, hogy nejét a nevezett birtokokból vezette házába, hogy Susko halála után leánya Margit (hogy melyik házasságból való, azt az okirat meg nem mondja) a háborús idők alatt ezen anyai birtokokban tartózkodott, hogy itt végezte be életét, továbbá, hogy a felperesek Margit halála után anyai örökségük birtokába jöttek s hogy ebbeli igényeiket nem pör, hanem az alperesek által el is fogadott párviadal útján kívánták érvényesíteni.

Az országbiró ennek alapján el is rendelte a párviadalt.

A kitűzött határidő lejárta előtt azonban mind a két fél ujolag megjelent az országbiró előtt s a párviadal halasztását kérték, mert egynéhány főur közvetítésére akként egyezkedtek, hogy peres ügyüket választott békebiróság elé hozzák.

A párviadalra kitűzött határnapon megjelentek a felperesek személyesen, az alperesek csak képviseletben s átadták az országbirónak a választott biróságról szóló, a győri káptalan által felvett jegyzőkönyvet, melyből a következők derültek ki:

Széchi Miklós, az egyik felperes, Debrentei Tamást, a sz. mártoni apátság főnökét, továbbá Mohorai Vid fia Jánost, Gösfalvai Tamást és Némai Kolozst szemelte ki választott biráknak; ellenfeleinek képviselői (Podafalvai Kálmán és módi Marczell László) pedig Csitvándi Egyedet, Kempnei Lászlót, Theedi Gyujtó Jánost és Chenkzethy Sebestyént választották. De midőn Miklós a választott bíróság elnökeül Ágoston győri püspököt hozta ajánlatba, az alperesek ez ellen tiltakoztak s helyébe Hédervári György fiát Pált ajánlották. Azonkívül abba sem egyeztek bele, hogy Debrentei Tamás és Mohorai János a választott birák között legyenek; azt hozták fel ürügyül, hogy Debrentei Tamás e pör alkalmával egyszer már ellene volt az alpereseknek s hogy papi hivatása ilyféle bírósággal össze nem férne, — Mohorai János pedig (Ujlaki) Miklós vajdának a familiariusa, a ki neje által jelen ügyben épen annyira van érdekelve, mint felperesek.

Széchy Miklós, a ki kezdetben Héderváry Pál elnökségébe nem egyezett bele, végre elfogadta azt, de most maga Pál utasította vissza az elnöki tisztet, melyet ily körülmények között nem tartott maga részére nagy megtiszteltetésnek.

Széchy Miklós most Hédervári helyébe Imre esztergomi kanonokot, a visszautasított választott birák helyébe pedig Chatári Lőrinczet és Zalay Pétert ajánlotta. Az ellenfél ezeket sem fogadta el, állítván, hogy Imre Dénes esztergomi érseknek káplánja és tanácsosa, Lőrincz szintén tanácsosa és különös familiáriusa, Péter pedig Miklósnak a familiáriusa. — Annak daczára tehát, hogy Széchy Miklós az alperesek által kijelölt összes birákat elfogadta, a választott bíróság alakulása lehetetlen volt.

A felperesek erre, egy korábbi országbirói itélet alapján, 100 ezüst márkányi birságot kértek és készeknek nyilatkoztatták magukat arra, hogy ellenfelükkel párviadalra lépnek; a mire az alperesek egyszerűen azt felelték, hogy a mindkét oldali választott bíróság annak idején nem hozván itéletet, ilyformán a 100 márkát fizetni nem kötelesek.

Az országbiró erre a párviadal határidejét kitűzte s mivel az alperesek a kitűzött napon nem jelentek meg, a vöröskői, óvári és scharfenecki várak elvesztésében marasztalta el őket, a felpereseknek itélve azok egy részét.

Ezen országbirói itélet alapján a budai káptalan 1451 ápr. 7-én[1] a fentnevezett felpereseket a következő jószágokba igtatta be:

a) Mosonymegyében: Óvár vár és város, Mosony, Bezenye, Rajka, Swndorf, Irrendorf, Halaz, Kalnok, Somorja (Hegyehalm), Niclasdorf, Chanigh, Szentpéter, Szentjános, Theten, Fyntzthagmark, Neusiedel, Jews, Zaran, Raden-

[1] Sopronmegyei oklevéltár II. k. 349. l.

[1] i. h. 364. l.

dorf birtokaiba és Pemen, Rust, Purpach, Büdöskút és Kemne fele részeibe;

b) Sopronmegyében: Scharfeneck vár, Manesdorf, Hof és Au birtokaiba és Somorján 12 sessióba;

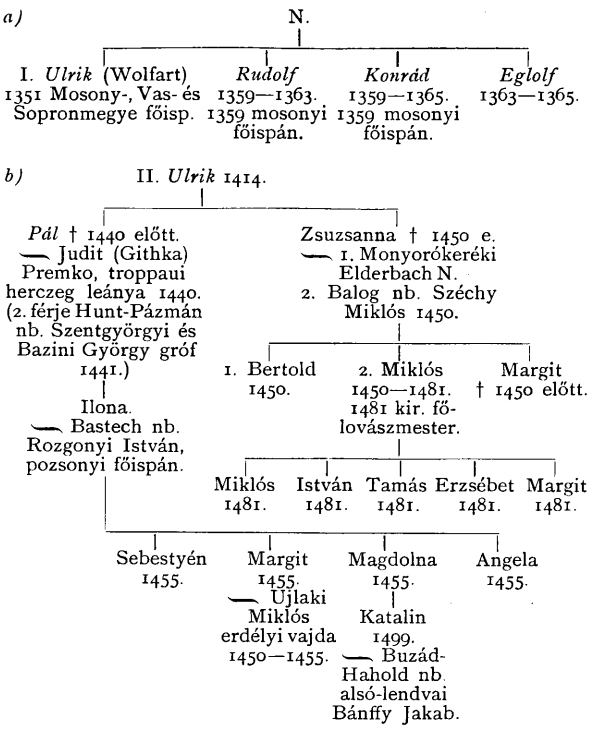
c) Pozsonymegyében: Vöröskő vára, Wermesdorf, Salmandorf, Ottental, Német Diós, Gayzlesdorf, Szellendorf, Wusesdorf, Durempoh, Longdorf, Pudmericz, Latindorf, Scemaw, Wysdach birtokokba.

1455-ben az erre vonatkozó per még mindig folyt,[1] mert ifj. Rozgonyi István volt pozsonyi főispán gyermekei: Sebestyén, Margit (Ujlaki Miklós erdélyi vajda neje), Magdolna és Anglis 1455 szept. 3-án a győri káptalan ellen óvást jelentenek be a miatt, hogy bazini György fiai János és Zsigmond az Óvár, Vöröskő és Scharfeneck miatt folyó pör tárgyalására nem jelentek meg.

E pör mozzanatait egészen 1481-ig ismerjük.[2] Ez évi április 2-án jelentik ki György fiai János és Zsigmond és e Zsigmond fia Tamás, — továbbá Susko fia Széchy Miklós, királyi főlovászmester saját, úgy mint gyermekei Miklós, István, Tamás, Erzsébet és Margit nevében Báthory István országbiró előtt, hogy az apáik között folyt hosszadalmas pöröknek véget akarnak vetni. A Szentgyörgyiek kötelezik magukat, hogy a Széchyeknek 3000 arany forintot fizetnek és négy ezüst tált kiszolgáltatnak; a Széchyek pedig Óvár, Vöröskő és Scharfeneck várakra való igényeikről egyszer s mindenkorra lemondanak a Szentgyörgyiek kedveért. Genealogiai fontossággal bir ezen okirat azon adata, hogy Susko néhai Wereskewi Bolthfforth Ulrik leányául van megnevezve.

Utoljára találjuk e pört említve 1499-ben,[3] midőn a győri káptalan tanusítja, hogy szentgyörgyi és bazini Zsigmond fia Tamás, Katalin, lindvai Bánffy Jakab nejének «*ex condam domina Magdalena filia domine Elene filie olim Pauli Bollforth de Owar alias consortis condam Stephani Rozghon procreate*» Óvár, Vöröskő és Scharfeneckre való igényeit 900 arany forinttal kielégítette.

A genealogiai összefüggést a felemlített családtagok között — sajnos — a rendelkezésemre állt okiratokból nem lehet megállapítani; az eredmény csupán nehány nemzedékrendi töredék. A krónikák által csak «Wolphard»-nak említett nápolyi vezért Ulrik főispánnal véve minden valószinűség szerint azonosnak, e töredékek a következő képet nyujtják a család elágazásáról:

A Wolfart családnak az eddigiek szerint következő *birtokai* voltak:

Au, Sopronmegyében, 1451-ben okiratilag említve.

Bezenye, Mosonym., 1451.

Büdöskút, Mosonym., 1451.

Chanigh, Mosonym., 1451.

Cseszte, Pozsonym., 1451 (l. Schattmansdorf).

Csuny, Mosonym., 1451 (l. Schandorf).

Diós (Német-), Pozsonym., 1451.

Dürrenbach, Pozsonym., 1451 (l. Szuha).

Fyntzthagmark (Pfingstagmarkt?), Mosonymegye, 1451.

Gayzlesdorf, Pozsonym., 1451.

Halászi, Mosonym., 1451.

Hegyeshalom (al. Somorja), Mosonym., 1451.

Hof, Sopronm., 1451.

Hosszúfalu, Pozsonym., 1451 (l. Langdorf).

Irrendorf, Mosonym., 1451.

Jews, Mosonym., 1451.

Kálnok, Mosonym., 1451.

Kemne, Mosonym., 1451.

Latindorf, Pozsonym., 1451.

Langdorf, Pozsonym., 1451 (l. Hosszúfalu).

Manesdorf, Sopronm., 1451.

Mayád, Sopronm., 1359, részben Rábaközi Péternek adva.

Nezsider, Mosonym., 1451.

Niklasdorf, Mosonym., 1451.

Ompital (Ottental), Pozonym., 1451.

Óvár, Mosonym., 1364, királyi adomány.

[1] i. h. 366. l.
[2] i. h. 534. l.
[3] i. h. 537. l.

Pemen, Mosonym., 1451.
Pudmericz, Pozsonym., 1451.
Purparh, Mosonym., 1451.
Radendorf, Mosonym., 1451.
Rajka, Mosonym., 1451.
Rust, Mosonym., 1451.
Schandorf (= Csuny), Mosonym., 1451.
Scharfeneck, Sopronm., 1450, házasság útján a Szentgyörgyi és Bazini grófokhoz került.
Schattmansdorf, Pozsonym., 1451 (l. Cseszte).
Somorja (= *Hegyeshalom*), Mosonym., 1451.
Szarvkő, Sopronm., 1364, a Kanizsayaknak eladva.
Szellendorf, Pozsonym., 1451.
Szemaw, Pozsonym., 1451.
Szentiványi, Mosonym., 1440, részben Weys Jánosé.
Szentjános, Mosonym., 1451.
Szentpéter, Mosonym., 1451.
Tétény, Mosonym., 1451.
Vöröskő (Bibersburg), Pozsonym., 1364, királyi adomány. 1441 házasság útján Szentgyörgyi és Bazini grófokhoz került.
Wermesdorf, Pozsonym., 1451.
Wusesdorf, Pozsonym., 1451.
Wysdach (Vistuk?), Pozsonym., 1451.
Zaran, Mosonym., 1451.

Dr. WERTNER MÓR.

KŐSZEGI LÁSZLÓ CZÍMERLEVELE.

(Színes czímerképpel.)

Zsigmond király Constanzban 1415 márczius 27-ikén, Kőszegi Lászlónak — Jakab fiának — s általa János és Bereczk testvéreinek, Adalbert és Bedő unokatestvéreinek, továbbá Komjáthy Istvánnak és Jánosnak, Nenkei Mátyásnak, Miklósnak, Lőrincznek, másik Miklósnak és Györgynek, végül Thokai Jánosnak, Bereczknek és Jakabnak, Kőszegi László rokonainak, czímert adományozott.

Az eredeti — festett czímerrel ellátott — oklevél, Komjáthy Béla országgyűlési képviselő, az adományottak egyik egyenes utódjának tulajdonát képezi.

Szövege következő:

Stephanus de Rosgon aule regie miles.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine troni regii velut e sole radii nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie dignitatis. Sane ad universorum tam presentium, quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Ladislaus filius Jacobi de Kewzeg aulicus nostre maiestatis coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse sacro dyademati ac celsitudini nostre maiestatis in Lombardie et Almanie partibus in prosperis nostris agendis et adversis, persone et rebus suis non parcendo indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Johanni et Briccio carnalibus, necnon Adalberto filio Bedew patrueli de eadem, item Stephano filio Andree, Johanni filio Luce de Komiath ac Mathie filio Ladislai, Nicolao filio Thome, Laurentio filio Johannis, Nicolao filio Nicolai et Georgio filio Nicolai de Nenke, necnon Johanni et Briccio filiis Clementis et Jacobo de Thoka consanguineis fratribus suis, eiusdem *(igy)* ac heredibus et posteritatibus ipsorum universis ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote supplicavit; unde nos prefati Ladislai gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis actibus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque claret et in antea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato ac ex certa nostra scientia eidem Ladislao et per eum predictis Johanni, Briccio, Adalberto, Stephano, Johanni, Mathie, Nicolao, Laurentio, Nicolao, Georgio, Johanni, Briccio et Jacobo, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ad prefati Ladislai supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Ladislai et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut idem Ladislaus et alii supradicti eorumque heredes et posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis et coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, amodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant et deferre, gaudeat igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratie antefatus Ladislaus necnon alii supradicti [et ipsorum heredes] merito exultent, tantoque fideliori

KŐSZEGI LÁSZLÓ CZIMERE

1415. ÉVBŐL.

studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore se preventos conspiciunt munere gratiarum. Presentes etiam ad premissorum memoriam perpetuam cum pendenti secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Ladislao et aliis supradictis duximus concedendas. Datum Constantie, feria quarta proxima ante festum Pasce domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo quinto decimo, regnorum nostrorum anno Hungarie [vigesimo octavo], Romanorum vero quarto.

Hártyán ép függő pecséttel. Eredetije Komjáthy Béla orsz. képv. tulajdonában Budapesten.

A czímer háttere: sárga négyszögű keret, melynek magassága 18·6 cm., szélessége 13·3 cm., ebben egy másik négyes kört (Vierpass, quatre feuille rond) képező sárga keret veres alapján van elhelyezve a czímer. A kettős keret között képződött sarkak fekete alapszinét kék levélornamentika tölti be. A czímer balra dől, leírása: fekete pajzsláb felett, melyre alól, középen, mankós nyujtványnyal ellátott veres pólya van illesztve, kékben, lebegő arany (sárga) leveles koronából, két czölöpösen egymás mellé állított könyökükkel balfelé irányult, veres mezű kar emelkedik ki, egyike, markában balharánt helyezett egyenes pallost tart, másika haránt helyzetben buzakalász köteget. Sisakdísz: a pajzsalak, takarók: kék-arany (sárga).

Ezen czímerfestményen bővebb vizsgálat után, több kisebb-nagyobb hibákat fedezhetünk fel. Ilyen elsőben a belső keret alapszinének nem szerencsés megválasztása. Ez alapszín ugyanis veres, a sisakdísz főszíne is veres, minek következtében ez, a helyett hogy kidomborodnék az alapból, mintegy elvész benne. Egy másik s főhibája az, hogy a színek szabálytalan megválasztása következtében a hibás, gáncsos czímerek (armoires enquerantes) közé tartozik, hol a heraldika gyökeres szabályaitól eltérőleg, nagyrészben színre szín van alkalmazva, mely ezen korai időszakban a ritkább esetek közé tartozik. Hiba továbbá, a pajzsalak és sisakkoronáinak idomtalan nagysága, melynek nyilását, a két kinyuló kar, csak részben képes kitölteni, holott ez helyzeténél fogva is, elég nagy helyet kénytelen elfoglalni. Legnagyobb hiba azonban az, hogy a teljesen elrajzolt rút csőrsisak aránytalanúl kicsiny az alól kerek pajzshoz. Ez okozza azon másik aránytalanságot is, mely a pajzs s a sisak és sisakdísz méreteiben nyilatkozik. A pajzs ugyanis 8 cm. magas, a sisak pedig a sisakdíszszel együtt 7·7 cm.

Ez aránytalanságot főképen a négyes kör idomú keretnek tulajdoníthatjuk, melybe a festő a czímert beerőltette s melyet véle mind a négy oldalán kitöltött, minek következtében a különben kecses takarók is, kissé messze terjednek a pajzstól.

Ezen négyes körnek háttérűl választása egyátalán nem volt szerencsés gondolat a czímerfestőknél, mert ha a mérmű — mint czímerlevelünknél is — szabályos, benne a czímer elterepélyesedik, miként azt a Recsky (1415), lászló-karcsai Török (1418), Nagymihályi (1418) és Chapy (1418) czímereknél láthatjuk. Ez leginkább akkor válik szembetűnővé, ha e czímereket kereteikből kivesszük s önálló — háttér nélküli — hasonmását vesszük. Hol a mérmű alsó s felső köre fejlettebb, az oldalt esőek nyomottabbak, ott könnyebb volt megtartani a belefestett czímer helyes arányait. (Hotvafői 1415, Tamásfalvy 1415).

A korona a sisakon, azon korban, melyből czímerünk származik, még különös fejedelmi kegynek volt tekinthető, midőn azt egyesek mint kitüntetést kérték s nyerték az uralkodótól. Czímerünknél a sisakon szintén van korona, de ez nem lehet más, mint a pajzsalak ismétlése, melyhez a korona is tartozik s mely e nélkül a sisakon alig lett volna alkalmasan elhelyezhető.

A czímert az oklevél szavai szerint Kőszegi László — Jakab fia — Zsigmond király udvari embere nyeri, különösen Lombardiában s Németországban szerzett érdemeiért. A czímeradományozás jótéteményében rajta kívül még több Kőszegi, Komjáthy, Nenkey és Thokay is részesült. A három elébb említett család egy törzsből ered, s külön neveiket a közös birtok elosztása után vették fel, az egyes ágak birtokait képező Kőszeg, Komját, Nenke tornamegyei falvaktól. A Thokayak, a legutóbb említett czímerszerzők, az előbbiekhez hihetőleg sógorsági összeköttetésben állottak.

A Komjáthy család birtokában levő — nem teljes hitelű, de sok jó igyekezettel összeállított — családfa szerint, az első ismert ős neve Vid volt s a legrégibb oklevél, melyre ott hivatkozás történik, IV. Lászlónak egy 1283-ban

kelt adománylevele Vid fia: Senge részére, azonban a feljegyzés az adomány tárgyáról nem emlékszik meg. A szathmári Király család boldvai levéltárának átkutatása alkalmával, ezen három család multjára vonatkozó, nehány oklevelet is találtam, de azokból valamely összefüggő egészet összeállítani nem lehetett. — Tartalmuk a XV. század végeig terjedőknek, rövid kivonatban következő:

1333. Az egri káptalan előtt kötött egyezség, egyrészről Halyagosi Domokos comes (Jakab fia) Péter és Benedek fiaival, más részről: János, Péter és Lukács, Komjáthi Fertes fiai között, bizonyos tornamegyei Rakottyás földet illetőleg, Halyagos, Nenkefalva és Sz. András határai között, mely eddig közöttük perlekedés tárgyát képezte. (L. Z. No 70.)

1415. Komjáthi János, Benedek fia — literatus Monyorósi János által — ellentmond, Nenkei Miklós, Miklós fiának, Komját, Halyagos, Mile és Sertés-Kupa birtokokba történt iktatásának. — Perényi Péter országbiró, Komjáti Jánost összes bizonyító irataival (a következő sz. Mihály napja octavájára) magához czitálja. (V. k. A, 237.)

1415. Zsigmond király Constanzban (in festo Georgii martyris) Kőszegi László aulicusának, testvéreinek Jánosnak és Adalbertnek Kőszegi Bede fiának, Komjáti Istvánnak és Jánosnak, Nenkei Miklósnak és Mátyásnak, osztályos atyafiainak, új adomány czímén adományozza, Kőszeg, Nenke, Komjáth, Halyagos, Milyes falvakat Tornában és Sertés-Kupát Abaujban. (L. C. No 3.) Megjegyzendő, hogy ezen Sertés-Kupa község még 1298-ban Tornamegyéhez tartozott s tornai várföld volt.

1425. Komjáthy János — Benedek fia — Halyagos, Milye és Sertés-Kupa falvak birtokába iktattatik, de Nenkey Miklós ellentmond, ellenmondását azonban okiratokkal igazolni nem tudván, az iktatás megtörténik. (L. B. No 15.)

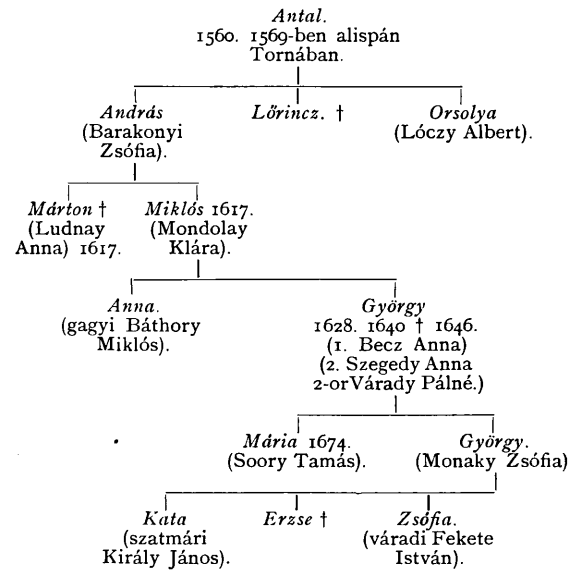
1427. Kőszegi László és János, János fiai, a hamis pénzverés és egyéb tilos cselekményekért nótázott nenkei Mocholla György nenkei birtokát adományba nyerik. (B. 2.)

1499. Torna vármegye inquirál Kőszeghi Domokos kérelmére, kinek kőszegi kuriáját Nagyságos Szapolyai István Sz. Andráson időző jobbágyai, fegyveres kézzel, megtámadták. (L. R. 18.)

A törzsnek külön ágakra való osztása, úgy látszik, mindjárt az adományos Senge fiainál megtörtént s ezek közől Bene a Kőszegiek, Mochala a Nenkeiek, Fertes a Komjáthyak törzsatyja lett, hogy a negyedik fiú: Jakab utódai, kinek fia Domokos comes volt (1333), melyik nevet vettek fel? vagy kihaltak-e? nem tudjuk, de a «Halyagos» név a XIV. századon túl nem fordul elő.

A Kőszegi család a XVI. század hatodik tizedében kihal, 1568-ban Lenkei Antal azon igyekszik, hogy Kőszeg, a Kőszegiek kihaltával a Lenkeiekre, mint vérszerinti atyafiakra szálljon, azonban 1569-ben Nádasdi Tamás, nádori adományával, Kőszeget az ősi házzal s a felsőkálosai birtokot Gömörben, melyek az elhalt Kőszegi Miklós tulajdonát képezték, Horváthy Ferencz, András és György, Horváthy Albert fiai nyerik új adományba. (L. B. No 8.)

A Nenkei család neve a XVI. század folytán lassanként *Lenkeyre* változott át s mivel a szathmári Király család, a Lenkeyeknek leányági örököse lett, a XVI. századtól kezdve bővebben találunk levéltárukban e családra vonatkozó adatokat, s az oklevelekből, a XVI. század közepétől, kihalásukig, teljes nemzedékrendjüket összeállíthatjuk.

Lenkey Antal 1569-ben alispán volt Torna vármegyében, gyermekei voltak: András, Lőrincz, Orsolya. Lőrincz magtalanúl elhal, Orsolyát Lóczy Albert veszi feleségűl. 1569-ben András, a lenkei határban, bizonyos föld felszántásánál, összecsapott két sógorával: Lóczy Alberttel és Benedekkel, melynek vége az lett, hogy a két Lóczy testvér a helyszinén halva maradt s a férje segítségére sietö Orsolya testvérjét is megsebezte, minek következtében András notáztatott s 1570-ben Bornemisza Abstemius Pál, erdélyi püspök és helytartó, összes birtokait, Lenkén, Barakonyban, Kőszegen (Tornában), Tőkeházán, Petheőházán (Borsodban) a

nótázott sógorának, Barakonyi Dénesnek adományozta. (Fasc. IX. No 607 és 609.)

Lenkey Andrásnak fia Miklós, unokája György volt, ki 1646-ban csatában elesett, ennek fia György, szintén katona s 1569-ben Szendrőben, lovas főhadnagy volt. Felesége: Monaky Zsófiától származott három leánya közől, Kata, szathmári Király Jánosné, Erzsébet, hajadon, Zsófia váradi Fekete Istvánné lett. Vélök a Lenkey család ez ága kihalt. Hogy egyszersmind az egész család is kihalt-e? ezt ismét a hiányos adatok alapján el nem dönthetjük. Nagy Iván szerint (Magyarország családai VII. 93) egy Lenkey nevű család ma is él Gömör, Borsod és Bars vármegyékben; de ez valószinűleg más család, mint azt, amazokétól teljesen elütő, czímere is bizonyítja, mely hasított pajzsban, elől két pólya, hátúl oroszlán, jobb karmában görbe kardot tart; sisakdísz: az oroszlán növekvőn. (Siebmacher 276 stb.)

A Komjáthy család, idővel elhagyta ősi otthonát Tornát s Kassa felé költözött, hol egyik ágát otthagyva, délnek huzódott Abaúj-Szántóra. Az Abaúj-Szántóra leköltözött ivadékok egy része innen ismét tovább vonult Szabolcs vármegyébe, hol magának új hazát talált. A szántói ág ma csupán nőtagjaiban él s közeleg kihalása felé, de a másik kettőnek ivadékai biztosítják e régi család fennállását a jövendő időkre.

CSOMA JÓZSEF.

AZ OSLU NEMZETSÉG EREDETE.

Pór A. úr a Turul egyik közelebbi füzetében — válaszolva «Árpádkori személyneveink és az Oslok eredete» czímű czikkemre — kifogásokat tesz azon állításomra, hogy az Osloknál minden körülmény bessenyő-kún származásra mutat s újolag vitatja délszláv eredetüket.

Úgy gondolom, a kérdés megérdemli, hogy ismételten visszatérjünk reá s tekintet nélkül arra, hogy mit állított Pór úr s mit állítottam én, magukat az érveket vegyük vizsgálat alá, melyek egyik vagy másik elméletnek kisebb-nagyobb valószínűséget kölcsönöznek.

Azok a nyomok, melyek az Oslok eredetére vezethetnek, két csoportot képeznek. Az egyikbe tartoznak a nemzetség hagyományos nevei, másikba pedig azon környezetnek a megvilágítására vonatkozó adatok, melyből az Oslok első ismert őse előtűnik, a melyről tehát többékevésbbé föltehető, hogy az Oslok is ennek a nemzetiségéhez tartoztak.

Négy olyan hagyományos nevet találunk az Oslok nemzetségében, melyek szokottabb és általános használatban levő neveink sorában nem fordulnak elő, a magyar nyelvből meg nem fejthetők s így, ha eredetüket kimutathatjuk, magának a nemzetségnek a származására is világot vetnek. E nevek az *Oslu*, *Suur*, *Belud* és *Hubcha*.

Az *Oslu* (Osl, Osul, Ostel, Ost) névre[1] három magyarázat is kínálkozik. Pór úr magyarázatához, hogy t. i. a martyrologiumi Asellus név délszláv fordítása s megfelel az ó-szlovén «oszlŭ = szamár szónak, meg az enyémhez, mely szerint a m. a kún-török «uszlu», «usztlu» = értelmes, okos, bölcs, újabban egy harmadik is járult Ilie Ghergheltől, ki az oláh «oszul», macedóniai oláh «oszlu» azaz «a csont» szóval veszi egynek a nevet.[1]

Az a kérdés már most, melyik fogadható el e három magyarázat közűl?

Úgy a délszláv, mint az oláh személynevek ezrével ismeretesek az oklevelekből, joggal föltehető tehát, hogy ha délszláv vagy oláh eredetű az Oslu név, nemcsak nálunk magyaroknál volt használatban, hanem még inkább divatozott azon népnél, a hol keletkezett. Ámde az oláhoknál egyáltalában nem fordúl elő,[2] a délszláv

[1] A név változatai: *Oslu* (XII. sz. Árp. új Okm. VI. 222. és Kubinyi Árp. Okl. I. 9. — 1220. Oslw. Árp. új Okm. XI. 158. — 1222. Oslw. Árp. új Okm. VI. 407. — 1228. Árp. új Okm. VI. 455. — 1235. Árp. új Okm. II. 35. — 1239. Cod. Dipl. IV. I. 147. — 1240. Cod. Dipl. IV. 3. 552. — V. 3. 500. — 1322. Sopr. Okl. I. 92.) — *Oslo* (1220. Terra Oslonis Comitis. Árp. új Okm. XI. 158. 1322. Oslo-pech. Tkalčić: Mon. Civ. Zagrab. I. 101.) — *Osli* (1281. Osly. Cod. Dip. V. 3. 98. — 1292. Oschli. Sopr. Okl. I. 58. Cod. Dipl. VII. 2. 164.) — *Osl* (1227. Árp. új Okm VI. 445. 449. — 1230. Sopr. Okl. I. 7. 8. — 1233. Árp. új Okm. I. 309. VI. 524. és ezentúl számtalanszor) — *Osul* (1290—1301. filii Comitis Georgii de genere Osul. Árp. új Okm. X. 417.) — *Ozul* (1269. Ozul iobagio Castri Zagrabiensis de gen. Bratona. Árp. új Okm. XI. 586. Tkalčić: Mon. Episc. Zagrab. I. 147.) — *Ostel* (1392. Johannes filius Ostel de Azzunfalua. Sopr. Okm. I. 507.) — *Ost* (1229. Ost. Cod. Dipl. VII. 1. 223. — 1266. Cod. Dipl. IV. 3. 326. — 1410. Osth. Sopr. Okl. I. 621. 630. s ezen időtájban más gyakran.)

[1] *Zur Geschichte Siebenbürgens.* Wien. 1891. 37. l.

[2] I. Gherghel ugyan ilyennek említi Oslu szörényi bánt; «da nun — ezek a saját szavai — der Name überdies aus dem Romänischen ableiten lässt, so würde man in dem «Oslu, bano de Zeurino» allerdings einen Romä-

népek közül pedig csakis a horvátoknál találjuk meg, egyszer mint egy zágrábi várjobbágynak,[1] másszor mint egy odavaló polgárnak a nevét.[2] Már pedig Zágrábban ugyanezen időtájt magyarok is laktak,[3] sőt mi több, a bessenyő elemnek is van nyoma[4] s ha az 1269-ben említett Bratona nemzetségbeli Ozul várjobbágyról nem mondható is, hogy magyar lett volna:[5] annál nagyobb valószínűséggel föltehető Oslopechről a magyar vagy esetleg bessenyő eredet,[6] a magyar hatás pedig az előbbi esetnél is számbaveendő körülmény.

De előfordúlt a név a kúnoknál is. Ezt a körülményt különösen kiemeljük, mert mégis csak hasonlíthatlanul nagyobb fontossága van annak, ha a legfölebb kétszáz — név szerint is ismert kún ember között egyet Osulnak vagy Oslunak neveztek, mintha az ezer meg ezer délszláv közt épp a magyarral, meg bessenyővel keveredett elemnél van a névnek kivételképen nyoma.

Már egyszer hivatkoztam a cserhalmi ütközet kún vezérének «Osul» nevére, mint a magyar Oslu mására, de a Képes Krónika mellett nem említettem a Budai Krónikát, holott ez utóbbi már egyenesen *Oslu*nak nevezi Gyula kún fejedelem ezen vezérét.[7] A kún vezér nevének ezen váltakozását pedig a magyar nemzetségnél is megtaláljuk, mert az Oslu, Osl, Oszel stb. változatok mellett előfordul az *Osul* alak is.[1]

Mind a két krónika ezen korszakra ugyanazt az egy forrást írta át csaknem egyező szavakkal. Közös forrásukról, a mely azonban a Budai Krónikában csak Salamon eltünéséig terjed s ott megszakad, már Pauler Gyula megjegyezte, hogy keletkezése nem lehet későbbi a XII. század második felénél; tekintve, hogy II. Gejza uralkodásának csak az elejét részletezi, az oroszországi és görögök elleni hadjáratokról pedig hallgat, még II. Gejza életében kellett készülnie. Hogy pedig azon száz esztendőnek a személyeiről, melynek történetét adja, elég jól volt értesülve, kitetszik abból, hogy a görögök elleni s a Salamon és a herczegek közti harczokban említett *Nikota* (Nikétasz), nándorfehérvári parancsnok, aztán *Ottó* cseh herczeg és *Marchart* német herczeg, valamint *Zelemirus* vagy *Zoromerus* horvát király s a Sz. László korabeli *Sentapolug* cseh herczeg csakugyan ezen időtájban élt történeti személyek,[2] Kálmán kortársáról, *Monoch* kún fejedelemről pedig tudnak az orosz, lengyel és byzanczi források is.[3] Az is fontos e krónika hitelessége szempontjából, hogy a XI. század közepétől II. Gejzáig terjedő korszak magyarjai közül körülbelől harmincznak az oklevelekben is fennmaradt emlékük.[4]

nen vermuthen können»; de a magyar história tisztában van azzal, hogy ezen Oslu bán egyáltalában nem volt oláh, hanem a fertőmelléki idősb Oslu ispán fia s az Ostffy stb. család őse.

[1] 1269. Ozul, iobagio Castri Zagrabiensis de genere Bratona. *Árp. új Okm.* XI. 586. Tkalčić: *Mon. Episcop. Zagrab.* I. 147.

[2] Johannes et Petrus, filii Mark dicti Oslopech Cives de monte Grech. Tkalčić: *Mon. Hist. Civitat. Zagrab.* I. 47.

[3] Bizonyítják ezt a délszláv mellett előforduló magyar határnevek, pl. egy 1242-iki oklevélben a «circa montem Grech» körüli föld határleirásában ilyenek olvashatók: «portus Sawe, qui *Kyralrewy* dicitur», «magna via, que vulgo *Ettewen* dicitur», «fons qui dicitur *Cubulkut*.» Tkalčić id. m. 17.

[4] 1296. Civibus castri Grecensis Michaele *Bisseno* etc. Tkalčić id. m. 76. l.

[5] A többi Bratona nembeli csupa szláv nevet visel, mint: Miroslaus, Ratk, Wlk, Otrochk, Torcha sat. Árp. új Okm. XI. 587. Tkalčić *Mon. Episc. Zagrab.* I. 147.

[6] Márk dictus Oslopech fiai egy a Száva mellett fekvő sziget felét adják el a zágrábiaknak. Ezt a szigetet, Oslopech fiainak a birtokát, az oklevél magyar néven említi. («Dimidietas unius insule *Mortunus sciget* nuncupate.» Tkalčić: *Mon. Civ. Zagr.* I. 47.) Az Oslopech név utórésze alighanem a török (bessenyő) «bek, beg = fejedelem, herczeg, úr» szónak felel meg.

[7] «Princeps milicie Paganorum nomine Oslu, qui fuit serviens Gyule ducis Cunorum», — alább néhány sorral: «Renunciaverunt Oslu Principi suo.» *Chronicon Budense.* Ed. I. Podhradczky. Buda. 1838. 128. l. Megjegyzendő, hogy a Budai Krónika Fancikának nevezi azt a vitézt, ki a kunok berontását hírül vitte Salamonnak és a herczegeknek, míg a Képes Kr. Fantiskának; de semmi kétségünk sem lehet, hogy amaz a helyesebb, az utóbbinál a másoló nyilván rosszúl olvasta az eredeti szöveg *c* betűjét, mert a Fanciska = Fancsiska (később Fancsika, Fancsuka) név az olasz Francesco = Franczeszko megmagyarosodott alakja a szókezdő kettős mássalhangzó egyszerűsítésével, míg a Fantiska változat hangtanilag nem igazolható. A fertőmenti bessenyők fejedelmét is a Budai Krónika «Zoltá»-nak nevezi, a mi a névnek az eredetibb alakját tűnteti föl. (V. ö. Anon. Zulta, Konstant. Zaltas, karakirgiz: Szult.)

[1] Árp. új Okm. X. 417.

[2] *Niketasz* Dukasz Mihálynak volt a vezére, I. *Ottó* 1061—86. közt olmüczi herczeg, *Markwart* karinthiai hg. (1073—76.), *Zvojnimir* horvát király az oklevelekben: 1073. Suinimir bán, 1076—1087. Suinimir rex (Kukuljević: Cod. Dipl. R. Croat. etc. I. 146, 153, 154, 160, 162. 165, 177, 180.) *Szvatopluk* pedig I. Ottó fia s 1107—1109. közt cseh hg.

[3] Nestornál (Scherer ford. 159. l.) *Bonjak*, Dlugossnál: *Maniak* és *Boniak*, Anna Komnenánál Μανιακ. Megjegyzendő, hogy egy 1092-iki oklevélben (Cod. Dipl. I. 472—480. l.) Kutesknek és Kopulchnak a nevét is megtaláljuk; maga Sz. László említi *Ditesc* lázadását és *Kopolchor* berontását. Ámde ezen oklevél (Mattai Visa Márton donatiója) annyira magán viseli a kései hamisítás bélyegét, hogy Kutesk és Kopulch létezésének igazolására teljesen érték nélküli.

[4] Igy I. Endre korából a németek ellen Pozsonyt védelmező *Endrének* és *Mártonnak* (1055. Andreas comes, Martinus comes. Cod. Dipl. I. 393. — 1067. comes Martinus. Árp. új Okm. I. 27.) — Salamon és a herczegek korából említi a krónika *Desiderius* érseket (1075. Desiderius archiepiscopus Colocensis. Mon. Strig. I. 60. A zastyi apátság alapító levelében említett Dersy érsek, ha esztergomi érsek volt, aligha egy személy ezzel), *Frank* püspököt (Francone episcopo. Mon. Strig. I. 60. ad ann. 1075), *Vid* bácsi ispánt s vejét *Iliát*

Úgy látszik, hogy Oslu vagy Osul is előfordúl az orosz évkönyvekben, legalább Büdinger egynek veszi az 1061-ben említett Iszkalu nevű palócz fejedelemmel.[1]

Ha csakugyan egy személyről van szó: akkor a kúnoknál is megkaptuk az Ostlu névváltozatot, mert ez esetben a talán már oroszosított Iszkalu névnek tulajdonkép Isztalu (v. ö. Ostel), Isztlu felelne meg.

De akár azonosítható a magyar krónika Oslu—Osul vezére a palócz Iszkaluval, akár nem: a mi Oslu—Ostel (Ostlu) nevünk ezen hangváltozásának magyarázatát csakis a kún nyelv adja meg, melyben a közönséges török «uszlu» szó, mint előző czikkünkben már felhoztuk, teljesen hasonló módon «usztlu»-vá változott.

Nem kell azonban azt gondolni, hogy az «uszlu» alak merőben ismeretlen volt a bessenyő-kún nyelvterületen. Az a törökség, mely a IX. század végétől a XIII. század közepéig majd bessenyő, majd pedig úz, kún, kumán és palócz néven szerepelt a Volga és Al-Duna közti vidéken, mindenesetre többféle törzset foglalt magában és különböző nyelvjáráson beszélt. Nem említve, hogy pl. a kún codexbeli «asztlan = oroszlán», vagy «tongusz = disznó» szónak «aroszlán» és «thonuz» vagy «thomiz» felel meg a Nesztor által felhozott palócz Jarozlanop s az Anonymusnál levő bessenyő Thonuz vagy Thomizoba nevében: a nyelvjárásbeli különbség magában a kún codexben is feltűnik.[2]

(1055. Vitus comes, Helias comes. Cod. Dipl. I. 393—1067. Comes Wydus, comes Ilya. Árp. új Okm. I. 27.), *Ernei* ispánt. (1055. Ernei comes. CD. I. 393—1067. Comes Erney. Á. új O. I. 27.), Buger fiát *Radvánt* (1067. Palatinus comes Radoan. Á. új O. I. 27.), *Athát* Salamon nádorát (1067. Hetey comes. u. o.), *Vathát* Gejza hg. Salamonnál levő kezesét (1055. S. Wotteh comitis. CD. I. 393. — 1067. Vefa comes. Á. új O. I. 27.) és *Pétert*, a kit a krónika «Miles ducis (Geysae) audacissimus»-nak mond (1067. Petrus comes, a zastyi monostor alapítója. Á. új O. I. 27.). Abból a nemzedékből, mely már Sz. László korában szerepelt, okleveles emléke van a kúnok elleni hadjárat alkalmával kapott sebeiben Kálmán alatt elhalt *Jula* comesnek (1075 Jula comite meo — t. i. Geysae regis — palatino. Mon Strig. I. 60. — 1093—95. Palatino comite Jula. Mon. Strig. I. 85. Kukuljević: Cod. Dipl. Reg. Croat. Slav. Dalm. II. 28. Tkalčić: Mon. Civ. Zagr. I. 1. — 1095. kör. Dávid hg. oklevelében: Gula comes palatinus. Kubinyi Árp. Okl. I. 1.) s az ugyanezen alkalommal elesett *Kuppan* püspöknek (1093—95. Cupan capellanus regis. Mon. Strig. I. 85. Kukulj. II. 28. Tkalčić M. Civ. Zagr. I. 1.), a Kálmánnal Lengyelországba menekült *Ugrának* (1102. 1111. Vguranus comes, Vgarenus comes. Á. új O. I. 44. CD. II. 57. Endlicher Mon. Arp. 378. Kukuljević II. 17.) és *Márkusnak*, a ki — úgy látszik — más személy volt, mint a Kálmán végéveiben az ő gonosz tanácsadói közt említett Syma fia *Márk* ispán, (már 1067-ben a zástyi apátság alapító levelében előjön egy comes Markuch. Á. új O. I. 27. — 1102. Marcus comes. Á. új O. I. 44. — 1111. Marcus CD. II. 57. Endl. 378. Kukulj. II. 17. — 1124. Marcus Kukuljević id. m. II. 25.), azután Sz. László Kálmánhoz küldött követének, *Marcellus* prépostnak (1102. 1111. 1113. Marcellus Episcopus Vaciensis. Á. új O. I. 44. Endlicher 378. Haz. Okl. VIII. 7. Kukulj. II. 17., később esztergomi érsek), Kálmán egyik előkelő emberének *Grák*nak (1093—95. Semegiensis comes Grab. Mon. Strig. I. 85. Kukulj. II. 28. Tkalčić: Mon. Civ. Zagr. I. 1.) A Kálmán és II. István korabeli nemzedékhez tartoznak: *Saul*, II. István testvére Zsófia fia (1102. Saulus comes. Á. új O. I. 44. Kukulj. II. 6. — 1111. Endlicher 378. Kukulj. II. 17. — 1113. Saul Comes de Bychor. Haz. Okl. VIII. 7. Cod. Dipl. II. 43. 58.), *Janus* nádor, Vrosa fia (1102. Joannes palatinus. Árp. új O. I. 44. — 1108. CD. 46. Endlicher 377. Kukulj. II. 14. — 1111. Endlicher 378. Kukulj. II. 17. — 1113. Joannes palatinus comes. Haz. Okm. VIII. 43. 58. Kukulj. II. 17.) s a Paznan nemzetségéből való *Cosma* (1102. Kukulj. II. 6. 1103—13. Cosm. CD. II. 42.). — II. István korában említi a krónika *Pál* püspököt, kit egy 1137-iki oklevélből ismerünk (Paulus Jauriensis episcopus. Á. új O. I. 54.) Az aradi gyűlés áldozatai közt *Lampertus* comest s fiát *Miklós* comest, továbbá az Acus nembeli *Moynolthot* nevezi meg a krónika, ugyanezek 1124—1135. közt fordulnak elő az oklevelekben (1124. Lambertus comes, Magnoldus comes. Mon. Strig. I. 82. Kukuljevics II. 85. — 1135. Lampertus comes Budrugiensis. Á. új O. I. 51. és Lampertus comes cum filio suo Nicolao. Mon. Strig. I. 86. CD. II. 82.) A Boricspártiak egyik feje *Sámson* volt, kit a krónika Tamás és Turda ispánok apjának mond; Tamást egy 1173—75-iki oklevél említi, mint Sámson fiát. (Thomas comes, filius Samsonis. Á. új O. I. 69.) A II. Bélához hű maradt «principes regni»: *János* somogyi prépost s királyi jegyző, *Otho* fia nevét megtaláljuk 1138-ban a dömösi prépostság alapító levelében («Cancellarius, qui hoc privilegium regium consignavit sigillo, Johannes filius Woth fuit», alább: «Johannes notarius regis» Mon. Strig. I. 97. 99.); azután: *Gab* nevű vitéz, ki III. István 1162-iki oklevele szerint az általa megajándékozott Botusnak az apja volt s a kit II. Gejza hűségéért a kalocsai egyház szolgálatából átvett a kir. ház szolgálatába. (Haz. Okm. VI. 3.) A II. Béla uralkodása vége felé megöletett *Saul* nevű «vir religiosus»-t az 1138-ki alapítólevélben, mint dömösi prépostot találjuk. (Saulus S. Dymisiensis ecclesie prepositus. Mon. Strig. I. 88.). II. Gejza korából *Gabriel*-t említi a krónika, ugyanezt a nevet többször megtaláljuk az ezen időbeli főurak közt. (1157. Gabriel comes. Mon. Strig. I. 111. — 1158. Gabriel comes. U. o. I. 116. — 1162. k. Gabriel curialis comes. Haz. Okm. VI. 3. Sopr. Okl. I. 2.)

[1] Büdinger M.: Ein Buch ungarischer Geschichte. Leipzig. 1866. 28.

[2] A kúnok nyelvét *Radloff* vette részletes vizsgálat alá (ismertetve Nyelvtud. Közl. 1887. XXI. 73—80.) s kijelölte helyét a török-tatár dialektusok közt. Összehasonlításának eredménye az, hogy a kún codex nyelve a nyugoti tatár dialektusokhoz (irtisi tatár, kirgiz, baskir, volgai tatár) tartozik, legközelebb áll a miser (szaratovi, penzai, szimbiszki) tatárok nyelvéhez, úgy hogy szinte azonos vele. Ellenben különbözik a kazáni tatártól, melynek hangtani sajátságait *Bálint G.* (Kazáni tatár nyelvtan. Budapest. 1877. 11.) abban foglalta össze, hogy önhangzói a többi törökség, nevezetesen az ozmanliéval szemben kevés kivétellel megfordítva állanak. E szerint: 1. a kún és a többi rokon dialektus *u* hangzójának a kazániban *o* felel meg s viszont, pl. kún, ozmanli, altáji tatár, kirgiz, krimi tatár: *ot* (tűz) = kaz. tat. *ut*, kún, ozm. *urman* (erdő) = kaz. t. *orman*, kún *tongusz*, ozm. *donuz* (disznó) = kaz. t. *duñiz*, s viszont: kún, alt. kirg. krimi t. *unut* (elfeled) = kaz. t. *onot*, kún és ozm. *turna* (daru) = kaz. tat. *torna* sat. Vannak azonban

Arra nézve, hogy az Oslu név Ost, Ostel azaz Ostlu változata teljesen megfelel a kún uszlu—usztlu, aszlán—asztlánféle hangváltozásnak: Pór úr azt a kifogást tette, hogy az Oslu, Osl előbb tűnik fel, mint a másik s megfejthetetlennek találja, hogy az Ost alak csak évszázadok mulva érvényesül először, holott az én föltevésem szerint már előbb is léteznie kellett. Hát e tekintetben elégnek tartom, ha egy analogiát hozok fel. Tudjuk, hogy némely nyelvjárásunkban az *-rs*-ből *-ss* lesz, pl. «orsó»-, «borsó»-, «korsó»-, «koporsóbul», «Pörzsiből» *ossó, bossó, kossó, koposso, Pözzsi;* kétségtelen bizonyítékaink vannak arra, hogy ezen alakoknál az *rs*-es forma az eredetibb. Már most a Varsány névnél azt tapasztaljuk, hogy az egész Árpádkoron át, kezdve a garam szentbenedeki apátság 1075-iki alapítólevelével, több századon keresztül mindig a *Voscian, Vosian* alak fordul elő az oklevelekben. Talán a Var-

eltérések is ezen általános hangszabálytól, pl. a kún *buxau* azaz *buzau* (borjú) hangtanilag a kazáni tatár *bizau*nak felel meg s nem az ozm. *bozau*nak; ilyen *cobuxči* = *kobuzcsi* (sonator, v. ö. kaz. tat. koboz = hegedű). Találunk aztán olyan szókat, melyekben a két hangzó váltakozik, pl. a *tongusz* előfordul *tuguz* (tugux) alakban is; a «tűz» neve *oť*, de már a «tűz-kő» *utlu-tas* (szó sz. tüzes kő); ilyen kettős alakok: *boga* és *buga* (a. m. bika, v. ö. ozm. buga, csag. buka), *bodaj, bogday* és *bugday* (a. m. buza, v. ö. ozm. bogdaj, kaz. t. bodaj), *olu* és *ulu* (a. m. nagy, v. ö. kaz. tat. olo), *bosz* és *buz* (a. m. ront, pusztít, v. ö. kaz. tat. boz = tör, ront) sat. — 2. Hasonló viszony van az *ö* és *ü* hangzóknál, pl. kún: *köz, chox* = *khöz* (a. m. szem, alt. kösz, kirg. köz, ozm. krimi: göz) = kaz. tat. *küz*, kún: *ogus* = *ögüsz* (a. m. ökör, ozm. öküz) = kaz. tat. *ügez*, kún: *kök, coc* (ég, kék, ozm. gök) = kaz. tat. *kük* (kék); viszont: *kün, khün* (kun, cun, chun, a. m. nap, dies, alt. kirg, kün, ozm. krimi: gün) = kaz. t. *kön*, kún: *kücs, khücs* (kuč, chuč azaz erő, ozm. güds) = kaz. t. *köcs*, kún: *cumis* = *kümisz* (a. m. ezüst, ozm. gümüs) = kaz. tat. *kömös*. Itt is előfordulnak azonban a kettős alakok, pl. *oba* = *öbä* (convalles) és *uwe* = *üve* (vallis, excavatio), *tub* = *tüb* (fundus), *tubinda* = *tübindä* (inferius) és *töbengiszi* (infimus; v. ö. kaz. tat. töb = tő, fenék), *börlendi* és *burlendi* (geminavit) sat. — 3. Az *e* és *i* hangnál ugyanazt tapasztaljuk, hogy a kún egyezik az ozmanlival, krimi tatárral sat., ellenben a kazáni tatárral szemben megfordított viszony van, ott a kún *e* betűnek *i* s a kún *i*-nek *e* felel meg, pl. kún. *szen* (a. m. te, alt. krimi szän, kirg. szen) = kaz. *szin*, kún: *bel* (a. m. derék, alt. päl, kirg. bel, ozm. krimi: bäl) = kaz. *bil*, s viszont; kún: *it* (kutya, alt. ozm. krimi: it) = kaz. tat. *et*, kún. ozm. *bil* (tud) = kaz. tat. *bel*. Olyan szókban, melyekben mindkét hangzó előfordul: kún *jemisz, yemisz, giemisz*, ozm. *jemis* (gyümölcs) = kaz. tat. *jimes*, kún: *temir* (vas) = kaz. *timer*, kún: *teli*, ozm. *deli* (bolond) = kaz. tat. *tile*. Itt is találunk azonban kettős alakokat, ilyenek: *chelecli* és *killihli* (tisztességes, tisztességtudó, engedelmes), *betichzi* és *bitičči* (scriba), *egilic, egelik* vagy *eggilic* és *yigilik* (jóság), *chendir* és *kinadir* (a. m. kender, v. ö. kaz. tat. kinder), vagy a tompa i helyett: *kyz* (alt. krimi, kazáni kïz) és *chez* (a. m. leány), *kisz* (alt. krimi: kïsz, kaz. tat. kïs) és *chesz* (a m. tél) stb. Ugy látszik, a bessenyő-kún nyelvterületen az *e*-re hajló kiejtéssel olyan elemek élnek, melyek a magyarra is erős befolyást gyakorolnak; erre mutat pl. a *tengely* (tengëly, tengöly, v. ö. ozm. tingil) szó s neveink közül: *Ezelekh* (v. ö. kún: iszilik), *Ete* (v. ö. kún. iti), *Hecse* (v. ö. kún: chiči, kaz. tat. kecse) stb. — Egyéb dialektusi nyomok: 4. a szókezdő, szóközépi és szóvégi *k* váltakozása a hehezetes *ch* vagy *h*-val, pl. *kun* és *huun, katti* és *chati* (kemény), *kyče* és *chiči* (kicsi), *kučlu, kwčlu* és *chučlu* (erős), *katun* és *hatum* (uxor), *inak* és *inah* (fidelis), *opcha* és *öpkä* (harag), *killihli* és *chelecli* (honestus, morigerus, obediens) stb. A magyarba a torokhanggal kezdődő török szók egy része ilyen hehezetes alakban jutott (v. ö. hajó, hangya) s hasonló kiejtés

nyomait találjuk a bessenyő nyelv maradványaiban is, pl. Konstantinnál: χοπον, χαροβόη, χαβουξιγγυλα stb. — 5. A kún nyelvben a köz. török *cs* és *s* betűt a miser, irtisi, tobolszki, barabán és csolim-tatár dialektusokkal egyezően rendszerint *cz* (a codex orthographiája sz. *z*, míg a *z* hangot *x* jelöli) és *sz* helyettesíti, pl. *jemisz* (gyümölcs) = kaz. jimes, *chiszi, kiszi, kyzi* (ember) = kaz. *kese, coxi* azaz *kozi* (agnus) = magy. *kos* stb., de itt is váltakozik a vastag és vékony sziszegő, pl. *zizak* és *csicsek* (virág, kaz. tat. csäcsäk), *ziray* és *csiray* (arcz, kép, kaz. tat. csiraj), *bizak* és *bicsak* (kés, kard, tőr, bicsak), *yz* (inni) és *ycsgan* (ital) stb. A magyarba a vastag sziszegős alakok jöttek át (v. ö. gyümölcs, kos, bicsak); ezért felel meg az Uszlunak is Oslu, viszont ezért fordul elő a Sur-Sura név felhangu változata Zeure alakban; nyelvjárásaink között csupán a moldvai csángóban találunk a kúnhoz hasonló hangváltozást, tehát ugyanazon magyar elemnek a nyelvében, mely a bessenyők és székelyek összeolvadásából keletkezett s nevét is minden valószínűség szerint a bessenyő-kangároktól örökölte. — 6. Nyelvjárási eltérésre mutat a kúnban az *e* és *ö* vagy *ü* váltakozása is, pl. *jengul* és *yungul* (a. m. könnyű, kaz. tat. jiñel), *suruc* = *szürük* és *cseri, cseryii* (sereg) *eu* és *öw* (ház, ujgur, alt. ozm. ev, kaz. tat. öj). — 7. Egyik jellemző hangsajátsága a kún nyelvnek a diphthongusok iránti előszeretet, minők: *au* (au, ao, av, avu, ov, ow) és *äü* (eu, öv, öw, öü), *ai* és *äi, oi* és *öi, ui* és *üi*, különösen a szóközépi vagy szóvégi torokhang *(k, g)* helyett. Ilyenek: *buxau* (borju, csag. bozagu), *öürän* (tanulni, öuranirmen = disco, v. ö. csag. ögren, ozm. ögren, öjren, kaz. tat. öjrän) stb. Ide tartozik egy sereg — a magyarba is átjött szó. mint pl. *tarló*, régen *thorlou* (v. ö. kún: tarlov, kirgiz: tarlau) s maga a *bessenyő, besseneu* (v. ö. byzanczi: patzinak, orosz: pecseneg) név is. Ámde a kún codex nyelve ez esetben is a a legkülönbözőbb dialektusi változatokra nyújt példákat, így: a *tog* (születni) tő megvan gutturalissal is (togarmen = nascor), kétféle diphthongussal is (*tuarmen* = nascor, *tuomis* = natus est, ellenben *tougam* = natus), s ezenkívül a hangzó megnyújtásával is (tuurgon vagy tuurdacsi = genitrix, tuusz = ortus), sőt talán egy *v*-s változattal is (tuvdi = natus), ha ugyan az utóbbi *uv*-ja nem a. m. *uu* = *ú*; ilyen: *ogul* és *oul, ovlu* (fiu, kaz. tat. ul), *ocsas* = *okszasz* (similis) és *ovsadi* = *ouszadi* (similis fuit), *boszak* és *boszov* (remissio peccatorum, liberatio) vagy diphthongus helyett megnyújtott hangzóval: *öüräu* és *üren* (ürengaymen = discam), *töürä* és *töre* (lex); a kazáni tatár hangváltozásnak felel meg a *teg-* (tegmac = valor) tő *tej-* (teyarmen = valeo) változata; hasonló eltérést tapasztalhatunk a *szöün-* (örül, szöuncs = öröm, szöuncslarmen = gaudes) és *szöü-* (szeret, soup = amans) tőnél is, melyek *szöin* (kaz. tat. szöjön, szöjen = örvendez, v. ö. soynwp = gaudens) és *szöi* (kaz. tat. szöj, v. ö. soyuslih = amor) változatokban is előfordulnak. Nyelvjárásainkban az *ao* (au, ou) — *eö* (eü, oü) diphthongusok csupa olyanban fordulnak elő, melyeknél a kún elemmel való nagymérvű keveredés történelmileg is kimutatható.

sány, Vorsán forma akkor még nem létezett? Az imént említett hangfejlődés menete egészen mást bizonyít s ha számba veszszük, hogy *vosciannak* tulajdonkép egy népet hívtak s a Varsány nevű községek ennek a szállásai:[1] semmi kétségünk sem lehet, hogy e névben a hunn-bolgár *barszil* vagy *berzul* törzsnek a neve rejlik, mely lehetséges, hogy egyik elemét képezte a honfoglaláskori kun—kabar népnek, de jöhetett a Bila és Boksu alatti bulárföldi bevándorlókkal is.

Föntebb elsorolt érveinket az Oslu név bessenyő-kún eredetéről kiegészíti egy magában véve esetlegesnek látszó, de a dolgok összefüggésébe nagyon is beleillő körülmény. Már a multkori czikkemben is céloztam erre, de akkor csak hézagosan idéztem azon két adatot, melyből az tűnik ki, hogy a hasonnevű nemzetség tagjain kívül az Oslu nevet két olyan személy viselte nálunk, kiknek családjában a bessenyő Vata név[2] is használatban volt. Ez a két személy: az 1227 előtt élt Osl de Kesyu, kinek a fia volt *Watha* ispán[3] s az 1235-ben említett Koza fia Oslu, ennek meg a testvérét hívták *Watá*nak.[4]

Részletesen megvizsgáltunk minden egyes körülményt, mely az Oslu névvel összefügg s egy vagy más tekintetben felvilágosítást nyújthat eredetére s láttuk, hogy a bessenyő-kún kapcsolatok minden irányban feltalálhatók, a név tehát a bessenyő-kún nyelvterületen keletkezett, annak a hangtörvényei szerint módosult Ostluvá, a bessenyő-kún nemzet tagjai viselték, azok honosították meg nálunk s a mennyiben a név a délszlávoknál is előfordul, náluk is az ő hatásukra vezethető vissza.

A *Súr* nevet[1] Pór úr szintén szláv eredetűnek tartja, melynek jelentése annyi volna, mint: ferde, finta, én pedig a kún *csura* = fehér sólyom szóbul származtattam s a bessenyő Τζούρ név[2] elég alapot szolgáltat arra, hogy ennek az eredetét is a bessenyő-kún nyelvterületen keressem.

Igaz ugyan, hogy a Τζούρ «tartománynak» volt a neve s nem személynek, de hisz a Γύλα is az volt s nálunk mégis személynévként fordúl elő.

A magyarázat nagyon egyszerű.

Nem helynevek ezek, meg a többi «thema» neve, a Hopon, Csopon, Harovoi stb., hanem a bessenyő törzseknek a nevei. Hogy pedig mint ilyen, a Τζούρ = Csur vagy Sur nagyon is magyarázható a csura, čura = fehér sólyom szóval: arra nézve hivatkozom Thúry Józsefnek a turulról írt tanúlmányára (Turul. IV. 124.), melyben török források után kimutatja, hogy az oghuz-törökök hat nemzetségének különböző sas- vagy sólyom fajta volt a «czímere» s éppen ezen okbul a χαροβόη = Harovoi törzsnévnek is alighanem lesz egy kis köze a csagataj «kirgaj», vagy a magyar nyelvben levő változat szerint: a karvaly szóval. A mi a szókezdő *s* (Súr) és *cs* (Τζούρ, Csur) közti viszonyt illeti, annak a megvilágítására ïelhozom a magy. *sátor* = kún: csater, tör. csatir, *saru* = tör. csaruk szókat, a melyek ilyen alakban a kirgiz hangsajátságokban találják magyarázatukat,[3] tehát egy olyan dialektusban, melyet Radloff a kún codex nyelvének egyik közelebbi rokonaként említ. A Sur-Sura, Csur-Csura változat analogiáját pedig a következő neveink szolgáltatják: *Bod* és *Boda*, *Bos* és *Bosa*, *Bud* és *Buda*, *But* és *Buta*, *Tord* és *Torda*, nem is említve azt az — isten neki — kétséges adatot, hogy egy német genealogiai munka szerint magánál az Oslu nemzetségnél is előfordult a Súr név *Czura* változata, a mi különben — igaza van Pór úrnak — megfelel az oklevelekben említett *Zeure*, *Zewre*[4] alak-

[1] «Item super aruch, cum illis, qui *Wosciani* dicuntur, propter diuisionem fouea facta est. Circuit enim idem aruch totam partem terre ex parte *Woscianorum!*» Mon. Strig. I. 58.

[2] Εἶχον (t. i. οἱ Πατζινακῖται) ἄρχοντας ... εἰς δὲ τὸ θέμα Τζοπὸν τὸν *Βατάν*. (Konstant. De adm. imp. 37. Akad. ért. Phil. tört. oszt. 1860. I. 98.)

[3] Ezen Osl de Kesyu (Keszői vagy Keszii Osl) a Záh nemzetséghez tartozott; rokonsága az említett 1227-iki oklevél szerint (Á. új O. VI. 445.): Chozmas, Andreas, Mikou, *Turda* (v. ö. a kirgiz és turkomán Turdu-bek, Turdi-beg névvel), Yrasmeus és Barakun, Turdos fiai (v. ö. kún: turdacsi = szülő), Augustinus fil Gumb, Endre s fia *Berend* (v. ö. a tork Berendi névvel, melyet Nesztor említ Scherer ford. 161. l.), Kazemer és comes de Gerege. Mellesleg megjegyezve, az itt említett Záh nembeliek közül Vatha 1244-ben, mint Zach apja említtetik, a nemzetség javainak elkobzásakor pedig Záh Felician rokonai közt találjuk Kázmér fia Feliciánt, Paulus de Kezwt vagy Kezyt s Berende fiát Pétert. (1335. 1336. Kár. Okl. I. 101. 117. 300.)

[4] Árp. új Okm. II. 35. Oslunak és Watának még egy Chepan nevű testvére is volt. A Csepán név nem csupán a délszláv Styepánnak (István) felel meg, hanem mint martyrologiumi név a pogánykori Csubán, Csobán nevet is helyettesítette.

[1] 1256. nepotes Svvr. Sopr. Okl. I. 23. — 1258. Sur, fil. Petri. Á. új O. VII. 496. — 1277. Sur, fil. Petri, castellanus de Kapold vagy castri Kobolt. Á. új O. XII. 121. X. 367. — 1291. Sur, Jakab fia, Sur unokája. Á. új O. XII. 519. — 1312. Comes Suur. CD. VIII. 1. 471.

[2] ὄνομα .... τοῦ δευτέρου (θέματος) Τζούρ. Konstant. De admin. imp. 37. (Akad. Ért. Phil. tört. osztály. 1860. I. 98.)

[3] A «sátor» és «saru» szók a kirgizben: *satir*, *sarik*. Megjegyzendő különben, hogy a kún codexben levő ɛ jegy, melyet gr. Kuun G. *č* = *cs*-vel jelölt, nem egészen bizonyos, hogy *cs*-nek olvasandó-e? Radloff *cz*-nek veszi, épp úgy, mint a *z*-t, lehetséges azonban, hogy a magyar és kirgiz *s* hangot jelöli s ez esetben a kún *čura* szó nem *csurá*-nak, hanem *surá*-nak olvasandó.

[4] Anthonius, fil. Petri dicti Zeure de Agyagus. Sopr. Okl. I. 482. 503. — Antonius dictus Zewre de Hewling. U. o. 630. — Condam Johannes Zeure dictus de Agyagas. U. o. 572.

nak, a hogy I. Súr ivadékait nevezték a XIV—XV. században, csakhogy ez a «Szőre» sem egyéb ám, mint ugyanezen névnek a «rohanröhen», «kavics-kövecs», «gomb-gömb» s más ilyenekben hasonló módosulása.

A mi szempontunkból tehát merőben közönyös, hogy «Czura gróf» alatt kit lehet érteni: a Wertner által föltételezett III. Súrt-e vagy esetleg Zewre Antalt? A kérdés ezen részének csakis genealogikus jelentősége van, de akár az egyik, akár a másik eset áll is, mindenkép azt bizonyítja, hogy a Súr névnek csakugyan volt egy Czura változata, a mi már egyenesen a kún codexbeli čura szónak felel meg.

Megvolt azonban a Súr név nálunk is, már a pogánykorban, nemcsak a bessenyőknél. Német krónikák említik, hogy az augsburgi csata egyik magyar vezérét *Szur*nak, *Szurá*nak vagy *Asszur*nak nevezték; Sur rexnek mondja őt a XIII. századbeli eberbergi krónika, Surának Aventinus és Assur rexnek II. Henrik XII. századbeli életírója, Adalbert.[1] Ez az adat azért is fontos, mert a Szur-Szura változat itt is előfordul.

A XIII. században a tolnamegyei szakadáti és bikácsi nemesek közt fordul elő a Sur név.[2]

Ezen adatokból kitetszik, hogy a Súr név megvolt nálunk, meg a bessenyőknél; arra azonban, hogy a délszlávoknál is használatban lett volna, sem Tkalčičnál, sem Kukuljevičnél nem találtam semminemű adatot.[3]

Miért kellene tehát délszláv eredetű névnek tekintenünk?

A *Belud* (Belid, Beled, Beleud, Beliud) név[4] legelőször Beliud alakban a X. század végén fordúl elő, mint Gejza fejedelem egyik főemberének a neve, a kiről azt jegyzi még meg a krónika, hogy Keán bolgár fejedelem testvérének Kulánnak volt az ipa.

Az Árpádkorszakban többen viselték nálunk e nevet, így 1254-ben az Opour nembeli Sándor fia, 1274-ben Both fia, 1276-ban Becse szili nemes fia, 1282-ben Buzád pozsony megyei nemes fia, 1290-ben egy szörcsóki nemes s 1299 előtt Lörente mester rokona.[1]

A név változatai, a *Belid* és *Beled*, meg a *Beleud* = *Belöd*, melyekhez csatlakozik a régi *Belud* falu[2] mai neve, a *Beled*, világosan mutatják, hogy a név felhangú, tehát Belüdnek és nem Beludnak ejtendő. Ennek a jelenlegi szegedvidéki, baranyai, somogyi, szórványosan fejérmegyei kiejtés szerint Belöd felelne meg, ép úgy, mint a Halotti Beszédbeli «zumtuchel» a. m. szömötökkel, «Vertus»[3] a m. Vértös. Ez az «őző» kiejtés volt az Árpádok korában az udvar nyelve s ha lehet ezt a kifejezést használnunk, az irodalmi beszéd; túlnyomóan ezt találjuk az oklevelekben. Mivel azonban ez a nyelv egy fokkal, néha kettővel is zártabb volt a mainál (pl. vogmuc = vagyunk, nopun = napon, Turzol = Tarczal, Sunad = Csanád, isemucut = ősünket, udvarhelyszékiesen: ősünköt, Hetu-Moger = hét-magyar, v. ö. székely: hetü-s = hetes): a mai *ö* helyett jobbára *u* = *ü*-t használtak, miként a Dunántúl ma is járja a «tülem» e h. «tőlem», «kü» e h. «kő» stb.

A Rába mellékén azonban már nem divatozik az «őzés», ott már közép *e*-t ejtenek, ezért nevezik az oklevélben említett Belud = Belüd, Belöd falut Belednek s ezért fordul elő az Osl nembeli Beludök neve már a középkor folyamán Beled alakban is. A mi a «Belid» változatot illeti, arra a következő analogiákat hozzuk fel: Vertus és Wirthis;[4] gimilc (Hal. Besz.), gemissen-bugur[5] és gyümölcs; ig (Hal. Besz.), ma: éggy; mi, ti, kis és (székely) mü, tü, küs stb.

A Belud név származására térve, már a multkor felhoztam, hogy a szláv (ó-szlovén) bêlŭ (új szl. bêl, szerb. bijel) = fehér szóbul

[1] Oefele: Rer. Boicar. Script. II. 7. — Pertz IV. 792. — Aventinus: Annal. Boior. V. 1. 22. (Idézve Szabó K. után).

[2] Egy 1291. oklevél sz. Jakab fiai Péter, Sur és András s unokatestvére.k, Kylian fiai, bikaföldi birtokosok voltak, nagyapjuk Sur comes pedig zakadathi birtokos. A. új O. XII. 367.

[3] Ha csak ilyennek nem veszszük fel *Surie Petrizo*, vicecomes Iadrensis nevét. L. Kukuljević J. Cod. Dipl. Croat. II. 159.

[4] *Belud* (1220. Á. új O. XI. 158. — 1222. Á. új O. VI. 407. — 1233. Á. új O. I. 309. VI. 524. — 1238. Á. új O. VII. 54. 64. — 1254. Á. új O. II. 254. — 1264. Á. új O. VIII. 111. — 1271. Á. új O. VIII. 362. — 1274. Á. új O. IX. 59. — 1290. Á. új O. IX. 535. — 1291. Sopr. Okl. I. 56. — 1309. Sopr. Okl. I. 70.) — *Belid* (1262. Sopr. Okl. I. 25. — 1276. Á. új O. IX. 149. — 1282. Á. új O. IV. 245. — 1347. Sopr. Okl. I. 194. — 1355. Sopr. Okl. I. 247.) — *Belyd* (1249. k. Sopr. Okl. I. 22. — 1259. Á új O. XI. 466. Kubinyi Árp. Okl. I. 39. — 1262. Sopr. Okl. I. 25. — 1343. Sopr. Okl. I. 173. — 1351. Sopr. Okl. I. 227, 228, 229. — 1358. Sopr. Okl. I. 291. — 1381. Sopr. Okl. I. 457. — 1400. Sopr. Okl. I. 537. — 1409. Sopr. Okl. I. 607, — 1430. Sopr. Okl. II. 162.) — *Belidius* (1336. Sopr. Okl. I. 137.) — *Beled* (1272. CD. V. I. 255. — 1299. HO. VIII. 388. — 1382. Sopr. Okl. I. 461. — 1409. Sopr. Okl. I. 607. — 1410. Sopr. Okl. I. 612, 618, 620. — 1420. Sopr. Okl. II. 49. — 1421. Sopr. Okl. II. 60. — 1429. Sopr. Okl. II. 140.) — *Beleth* (1410. Sopr. Okl. I. 633.) — *Beleed* (1402. Sopr. Okl. I. 556.) — *Beleud* (1392. Sopr. Okl. I. 507.) — *Belyud* (1322. Sopr Okl. I. 90. — 1341. Sopr. Okl. I. 159. — 1342. Sopr. Okl. I. 167. — 1355. Sopr. Okl. I. 248. — 1357. Sopr. Okl. I. 276.

[1] Árp. új Okm. II. 254, IX. 59, IX. 149, IV. 245, IX. 535. Haz. Okl. VIII. 388.

[2] 1230. villa, que vulgo Belud nuncupatur. Sopr. Okl. I. 7.

[3] 1237. Wertus. Haz. Okl. I. 16. — 1135. Vertus. Á. új O. I. 50. — Anon. Vertus.

[4] 1146. Monti Wirthis. Árp. új Okm. I. 105.

[5] 1086. Árp. új Okm. I. 32.

való származtatásnál a végső *d* értéke nincs megmagyarázva. Ebből a «bêlü» tőbül különben sem Belud (Beled), hanem Bélud (Beelud) származott volna, mely a soproni kiejtés szerint ma vagy Biledneк vagy Bielednek hangzanék.

Hogy volt egy szláv Belus = Bélus név is, az épp úgy nem szolgálhat bizonyítékul a Belud eredetére nézve, mint a hogy nem lehet származtatni a germán Theodorich (azaz ógerm. theodo, thiudo = nép, rîch = gazdag, hatalmas) nevet a görög Theodoroszbul (azaz: theosz = isten, dóron = ajándék) vagy az Albert, Adalbert (ógerm. adal = nemes, beraht = fényes) nevet a latin Albusból, Albinusból.

Ezzel szemben a kún *bil-*, *bilü-* tőbül való származtatásnál ízről-ízre igazolható a Belüd név. Ennek a *bil*-tőnek a kazáni tatár nyelvben *bel-* felel meg s már föntebb kimutattuk, hogy magában a kún codexben is találunk nyomokat arra, hogy a bessenyő-kún nyelvterület egy a kazáni tatárhoz közeledő *e*-ző nyelvjárást is foglalt magában. A mi a végső *d*-t illeti, az a *-di*, *-dü* (du) végzet kopása, mely már a magyar hangfejlődéshez tartozik s körülbelől a XII. század közepétől a XIII. század első két évtizedéig tartó időszak alatt tűnt el az *i*, *u* a szók végéről. A bakonbéli apátság javainak 1086-iki összeírásakor még megvolt teljes épségében a *-di -du* végzet;[1] a dömösi apátság 1138-iki alapítólevelében is túlnyomóan ezt találjuk;[2] de már ugyanezen időtájban feltűnnek a kopott alakok is;[3] Anonymusnál felváltva,[4] ellenben a Váradi Regestrumban[1] s a tihanyi apátság javainak 1221-iki összeírásakor[2] már csak kivételesen fordúlnak elő.

Ez a *-di* végzet pedig, a mennyiben nem magyar kicsinyítés,[3] igékből alkotott török személynevekben szokott előfordúlni, minő pl. *Berdi* (a ber = ad tőbül), a kirgiz és turkomán: *Turdi* (a tur = megáll tőbül), *Aj-togdi* (aj = hold, tog = születik), *Aj-toldi* (tol = telni), *Küntogdi* (kün = nap, tog = születik) stb.

Tekintve már most, hogy a Belud, Belid, Beled név előrésze szintén egy török igével, a bessenyő-kún *bil* vagy *bilü*, *bel*, esetleg *beli* tővel hozható kapcsolatba; ellenben az ó-szlovén *bêlu* tőbül való származtatást úgy a felhangú alak, mint az első szótag rövid nyilt *e* hangzója kizárja: a *-d*, eredetibb alakjában *-di* végzetet a Berdi, Turdi stb. török nevek végzetével kell minden tekintetben azonosnak fölvennünk.

Hátra van a *Hubcsa* név, mely csak egyszer fordul elő az Osl nemzetségben.[4] Hogy összefügg a hét vezér közt említett Huba nevével, valószínű s ennyiben e névnél egy ősmagyar analogiára hivatkozhatunk. A mi eredetét illeti, multkori czikkemben a török *kop*, *kup* igéből a Jutocsa névhez hasonló képzésű igenévnek vettem föl. Itt csak az van hátra, hogy a Huba és Hubcsa nevekből elvont *hub*-alakot igazoljam. Az említett *kop*, *kup* tőnek a kún codexben a következő változatait találjuk: *kop*, *kob* és *chop*; föntebb több példát is hoztam fel arra, hogy a bessenyő-kún nyelvterületen nagyon gyakori a szókezdő *k* váltakozása a hehezetes *ch-* vagy

[1] P. Panniuadi, fons Tubut-sedu (m. Séd), introitus fagorum Bilezadu (azaz: Bikszád, tehát valószínűen: Bihczadu), Zalamadi, Zaczardi (v. ö. Szegszárd), Nandurdi, Borsodi, Sunadi, Keseydi, Waradi, Woiadi stb. (Árp. új Okm. I. 31. s köv.) — Hasonló alakok a pannonhalmi apátság alapító levelében: Temirdi, Chimudi; a tihanyi alapító levélben: Zigetzadu, fotudi sat.

[2] Például: Serugdi, Quesudi, Keseudi, Wasadi (1211. Vosod, Wosud. Á. új O. I. 109, 120, 121), Berendi, Halaldi (1211. Halald. Á. új O. I. 120), Sumadi (1211. Somod. A. új O. I. 120), Surandi, Wadadi, Buzaudi stb.

[3] Például 1135-ből: Zalamad (1086. Zalamadi), Feled. (Á. új O. I. 49.) — 1086-ban még Waradi, 1152-ben már Warod. (Á. új O. VI. 72); a Sunadi név 1166-ban Chunad, 1171-ben Sunad stb.

[4] Csakis teljes alakban: Cundu (cap. 6, Cundu-nec. cap. 40, 46) és Beuldu (cap. 40, 50), továbbá: Eudu (cap. 47), Caroldu (cap. 27), — felváltva: Ound (cap 6, 16) és Oundu (cap. 14, 15, 40), Zuard (cap. 7, 34, 36, 37, 45) és Zuardu (cap. 33, 35, 37, 44, 45), Ed (cap. 8, 10) és Edu-nec (cap. 17, 32), Ousad (cap. 8, 10) és Ousadunec (cap. 32), Arpad (igen sokszor), de latinosítva nem Arpadus, hanem Arpadi-us (cap. 14, 20, 33, 42), Eleud (cap. 6, 20, 56) és Eleudu-nec (cap. 50), Botond (cap. 41, 43, 53, 55, 56) és Botondu (cap. 55), Botondius (cap. 42, 56), Urcun, Urcund és Ircundius (cap. 56); csakis kopott alakban jönnek elő: Emeud (cap. 31), Sunad (cap. 11. V. ö. 1086. Sunadi Á. új O. I 36), Ogmand (cap. 25), Uarod (cap. 34, 35. V. ö. 1086. Waradi. Á. új O. I. 35), Borsod (cap. 18, 31. V. ö. 1086. Borsodi. Á. új O. I. 37), Zarand (cap. 52.)

[1] Ilyen teljes alakok: Uhudu (cap. 27), Cunsudu (153, 154), Lazdi (160) és Lazdu (209), Bandu (195), Tiuandu (198), Scendu (234), Kemedu (239), Uadu (314), Galdu (323), Galaldu (324), Baldu (360). Ellenben már kopott alakban jönnek elő s egy-egy név többször is: Agad, Agard, Aruad, Babud, Bahud, Balad, Belud, Beseneud, Borsod v. Bursod (10, 79, 168, 248, 367), Buchud, Buhcad, Chod, Choucad, Chubud, Chunad v. Sunad (43, 75, 254, 363), Chupud, Eded, Erded v. Herdeud, Eruhud, Euzud, Ferqued, Feud, Fiad, Fugod, Gyad, Hegud, Hyuad v. Hyued, Holosd, Honod, Ihad, Imurad, Ind, Joud, Kezed, Cochid, Comad, Kulqued, Culqed, Culqued, v. Quilqed, Curmusd, Currud, Cusyd többször, Lad, Lud, Mayad v. Moyad, Mocud, Mogd, Mogud, Mosud, Narad, Nogud, Obud, Orod, Pazturd, Sabad, Salad, Sashad, Scumud, Seud, Sicund, Sycund, Syencud, Sirund, Symoud, Sorloud, Suncad, Sungud, Tegyegd, Tengurd, Tyuand (cap. 152, így is: Tyuandu), Ticud, Tord, Tyod, Ugud, Urcund, Usud, Ued, Uod, Uodad, Yled, Zarand, Zuord (An. Zuardu).

[2] Például: Vosod, Wosud (1138. Wasadi), Halald (1138. Halaldi), Somod (1131—41. Sumudi), Wayad (1086. Woiadi), Saruld, Sorloud, Soncud, Satad, Keseyd (1086. Keseydi) stb.

[3] V. ö. apró-apród, kicsi, székelyeknél: kicsid, rövebben a székely szóban: rövebb = rövidebb, rövid, száj-szád.

[4] Haz. Okl. V. 30.

h-val s így a *hub* alak kezdő *h* betűje semmi nehézséget sem okozhat; de ugyanott az 1. pont alatt is kimutattam, hogy az *o* és *u* váltakozott, illetőleg kellett lenni egy olyan kún dialektusnak, melyben a rendes kún *o* hangzónak a kazáni tatárhoz hasonlóan *u* felelt meg, tehát a kún codexbeli *kop*, *kob*, *chop* helyett *kup*, *kub chub*, *chup* alakot használt.

Részletesen megvizsgáltuk az Oslok hagyományos neveit s mindenféle szempontot számba véve, a következő eredményre jutottunk: ama nevek közül kettő, az *Oslu* és *Súr* határozottan, a harmadik, a *Belud*, nagy valószínűséggel bessenyő-kún eredetre mutat, a negyedik, a *Hubcsa*, egy ősmagyar névre emlékeztet s ennek a kún származtatásánál sem ütközünk semmiféle hangtani nehézségbe.

Már most egészítsük ki a föntebbieket azzal, hogy az Oslu nemzetség egyik ága a XIV. század végén s a XV. század első felében *Kun* nevet viselt[1] s lehetetlen elzárkóznunk azon föltevés elől, hogy e különböző módon ismétlődő bessenyő-kún vonatkozásoknak mégis csak valami alapjuknak kell lenni s nem lehetnek merő véletlenségek. Utóvégre is az Oslok távol estek a speciális kún területtől, ha tehát mégis Kúnnak nevezik az egyik ágazatot, e melléknév eredetét én csakis úgy tudom megmagyarázni, hogy a családi tradicziók ezen ágnál élénkebbek voltak s talán szokásaikban is megőríztek olyan vonásokat, melyek alkalmat szolgáltattak arra, hogy talán félig gúnyképpen «kúnoknak» nevezzék őket.

Rövidebben végezhetünk a birtokviszonyokra vonatkozó körülményekkel.

Az Oslok valószínű bessenyő eredetére vonatkozólag megemlítettem, hogy a nemzetség feltűnésének színhelye olyan vidékre esik, hol a XI. század derekától bessenyők tanyáztak. Pór A. úr ezzel szemben azt hozza fel, hogy II. Osl bán a drávántúli Osl = Ozel falut bírta, föltehető tehát, hogy ez már I. Oslunak is a birtokában volt s ebből aztán, mint tényt, következtezteti, hogy I. Osl e szerint a Dráván túlról költözött a Fertő vidékére. A tény azonban csak annyi, hogy a nemzetség legrégibb emléke fertőmenti birtokosnak tűnteti fel az első ismert őst, I. Oslu ispánt; míg a drávántúli Ozelről, meg Raszináról föltehető ugyan, hogy nemcsak I. Oslunak, hanem esetleg őseinek is a birtokában volt, de nem bizonyos. S még ha úgy volna is? Mit lehet ebből arra következtetni, hogy ez volt az ősi fészek s nem pl. anyai örökség vagy esetleg valamelyik XII. századbeli királyunk adománya? Valamit talán mégis csak mond az a körülmény, hogy a legelső ismert két birtok, Farád és Kisseu Zaar (Szárföld) szomszédságában levő Csorna volt a «Caput dominii», ott volt a családi monostor és a család temetkezési helye, egyszóval a nemzetség központja.

Azt is felhozza Pór A. úr, hogy az Oslok környezetét hibásan mondtam bessenyőnek, mert a soproni bessenyők jó távol laktak Csornától és vidékétől.

Ámde tisztelt ellenfelem két dolgot egészen figyelmen kívül hagy.

A bessenyő nép s maga a magyarság is, a XI. század derekán, a mikor t. i. a fertőmenti bessenyők feltűnnek, még félnomád volt s abból, hogy a XIII. század elején hogyan voltak megtelepedve, korántsem következik, mekkora területen tanyáztak — mondjuk — a XII. század elején, a mikor még nem is fogytak meg annyira.

A másik dolog pedig az, hogy a bessenyőkből várjobbágyság, határőr lett, XI. századbeli fejedelmük, Zolta vagy Zoltán nemzetsége pedig beolvadt a főúri osztályba s a dolog természeténél fogva egészen más körülmények közt történt az egyik és másik fél megtelepedése s az is világos, hogy az Oslok fertőmenti szállásukon nemcsak szabad bessenyőket, hanem szláv szolgákat is telepítettek le, különösen a XII. század második felétől kezdve, a mikor a régi nemzetségi közös birtoklást, mely a nomád életmóddal szorosan összefüggött, az egyéni tulajdonjog váltotta fel országszerte, a kevésbbé vagyonos nemzetségeknél is, s az egyes birtokosok, I. Oslu ispán módjára, hozzáfogtak «a berendezkedéshez.»

Egyáltalában nem szabad felednünk, hogy a XI. század derekától az Oslok szereplésének kezdetéig másfél század folyt le s ezen időszak alatt az egész magyar társadalom nagy átalakuláson ment keresztül, a mi sok dolgot egészen másnemű összefüggésben tűntet fel, mintha magyarázatunkban szorosan a későbbi fejleményekhez ragaszkodunk s nem veszszük számításba, hogy az átalakulási korszak alatt a viszonyok nagyon megváltoztak.

Összegezzük föntebbi vizsgálatainkat.

Az Oslu nemzetség hagyományos nevei etymológiailag többféle magyarázatot engednek meg, de a különböző lehetőségek közül határozottan a bessenyő-kún származtatás elmélete felé billenti a mérleget az a körülmény, hogy mint használatban lévő nevek tényleg megvoltak vagy a bessenyő-kún népnél, vagy az ős magyarságnál. A birtokviszonyoknál is van egy

[1] 1359. Johannes dictus *Kun* (fil. Emerici, de gen. Osl.) Sopr. Okl. I. 307. — 1370. Johannes dictus *Kwn* fil. Emerici de generacione Osl. U. o. 390. — 1398. Nicolaus fil. Georgii dicti *Kun*, osli birtokos. U. o. 528. — 1400. néh. Georgius *Kun* de Chorna. U. o. 537. — 1404. Georgius dictus *Kun* de Chorna fiai, mint Kanizsay János rokonai. U. o. 562. — 1409. Georgius dictus *Kwn* de Chorna fiai. U. o. 595.

olyan körülmény, mely a mellett szól, hogy a nemzetség ősi székhelyét a fertőmellékére tegyük, tehát oly vidékre, hol a XI. század derekán egy saját fejedelme alatt élő nagyobb bessenyő csapat tanyázott. Ez pedig az, hogy a nemzetség monostora közös temetkezési helye Csornán volt s nem a Dráván túli területen, a hol — nagy valószínűséggel föltehető — szintén voltak már az első ismert ősnek birtokai.

Mindezeket számbavéve Pór A. úr kifogásai után is arra a végkövetkeztetésre jutottunk, hogy az Oslok nem voltak délszlávok, hanem minden valószínűség szerint a fertőmenti bessenyőkbül vették származásukat. NAGY GÉZA.

ERDÉLY RÉGI CSALÁDAI.

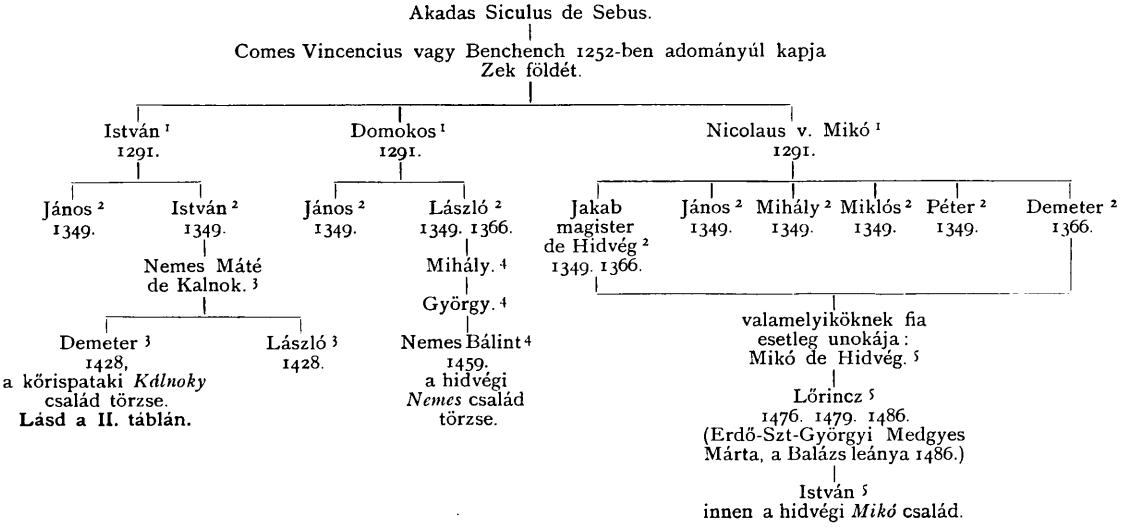
A kőrispataki Kálnoky család.

(Vonatkozással a Mikó és Nemes családok őseire is.)

A közös eredetű *Mikó*, *Nemes* és *Kálnoky* családok legelső őseire nézve az eddig közzétett leszármazási táblák nem egyeztek teljesen egymás között. Ugyanis a XII. században élt *Akadás* fiának *Vinczének* ezen táblákon három fiú tulajdoníttatik, *Mikó*, *Egyed* és *Domokos*. Ezek közül *Egyed* magtalanként van feltüntetve s *Mikótól*, *Lázár* nevű fián kezdődőleg vezetik le a Mikó családot, *Domokostól* pedig a Nemes és Kálnoky családot. — Míg azonban a Nemes család genealogiája szerint e két család csak a Domokos utáni ötödik nemzedéknél vált volna szét, midőn az 1459-iki hídvégi Nemes Bálint egyik fia *Mihály* a *Nemes* családot, másik fia pedig *Miklós* utóbbinak (Kálnoky nevet felvevő) *András* fia által a *Kálnoky* családot alapította volna: addig a Kálnokyak családfáján az utóbb említett Andrásnak őseiként merőben más keresztnevűeket találunk, mint a Nemes család genealogiájában mutatkozók, fel egészen egy I. Lajos királyunk korában élő Nemes Andrásig, ki tehát chronologice a Vincze unokáinak korába esnék.

Bármily nehéz legyen is ily régi korbeli leszármazási viszonyokat teljes biztossággal kideríteni, most már főkép a Szabó Károly feledhetlen tudósunk Székely Oklevéltárában megjelent oklevelek alapján mégis megkisérthetjük ez ellentétek összeegyeztetését. Ez okmányokból az első ősnek *Akadásnak* ivadékai három generátión át, tehát egészen Nagy Lajos királyunk koráig megállapíthatók. — Ugyanott mindhárom család elődeire nézve az 1428—86. évekből is találhatunk leszármazási adatokat, sőt mivel ezek némelyike az okmányban szereplőnek atyját is megnevezi, még közelebbre is jutunk a biztos leszármazásnak 1349-ben megszakadt fonalaihoz. Alig egy-két generatió hézaga maradna tehát közben; ha tehát itt a családi traditiók jogosultságát vevén segélyül, az ősök azon neveit, kik a régi családfákon előjönnek s diplomatikai adatainkkal nem ellenkeznek, megállapítottaknak veszszük, mindhárom családnak leszármazását Akadástól, az ismeretes első közös őstől, megbízhatólag levezethetjük és pedig a Kálnoky és Nemes családét hézag nélkül, a Mikóét pedig egy, esetleg két generátió hézagával, miként I. táblánkon látható.

I. TÁBLA.

Felvilágosító megjegyzéseink ide vonatkozólag a következők:

1. Az 1252-iki adománylevélben Vincenciusként, s 1291-ben már magyarosítva Benchenchként előforduló Comesnek fiai *István*, *Domokos* és *Mikó* 1291-ben örökbevallást tesznek Bothteluk nevű birtokukra nézve, mely a körülírás szerint a mai Benczencz falunak felel meg Hunyadmegyében. Ebből látható, hogy a régi genealogusok tévesen írták Vincze egyik fiául Egyedet, István helyett. E tévedés talán onnan eredhetett, hogy az 1291-iki okmány a birtok körülírásánál megemlékezik Egidiusról, mint szomszédról, ki azonban nem Vincencius vagyis Benchench, hanem egy bizonyos Leustachius fia volt. Az okmány téves olvasása csúsztathatta tehát be az Egyedet, kit aztán magvaszakadtként jelöltek, Vincze fiai közé.

2. Vincze három fiának gyermekeit felsorolja az 1349-iki okmány, mely a küküllői kerületben fekvő Sombur, Gerebench és Arapatak határainak megjártatásáról szól, s melyben a határjártatók atyjai közül Domokos és Mikó névszerint meg is vannak jelölve, ellenben a harmadik ágból származó János és István unokatestvéreknek atyja ugyan nincs megnevezve, de hogy ez az 1291-iki István lehetett, az a megelőző jegyzetben tárgyalt okmányból világos. — A most említett határjártatók közől *Jacobus magister de Hyduegy* még 1366-ban is élt egy *Demeter* nevű fivérével együtt, ki az 1349-iki határjáratáskor (talán zsengébb koránál fogva) még nem szerepelt. — 1366-ban ezen *Jakab* és *Demeter* testvérek Oltszemen és Málnáson fekvő birtokaikba iktattatnak be, s Nicolaus de Hyduygh fiainak mondatnak; miből látszik, hogy a Nicolaus és a magyaros Mikó név egymás helyett használtatott. Azt pedig, hogy a szóban forgó két fivér csakugyan a táblánkon megjelölt Jakab és Demeter, az 1291-iki Miklós vagy Mikó fiai voltak, nem pedig esetleg ennek Miklós fiától való unokái: kétségtelenné teszi a Szabó K. idézett munkája 72. lapján olvasható 1366 julius 17-iki okirat, melyben mellettök unokatestvérük *László* is, mint a *Domokos fia*, van megemlítve.

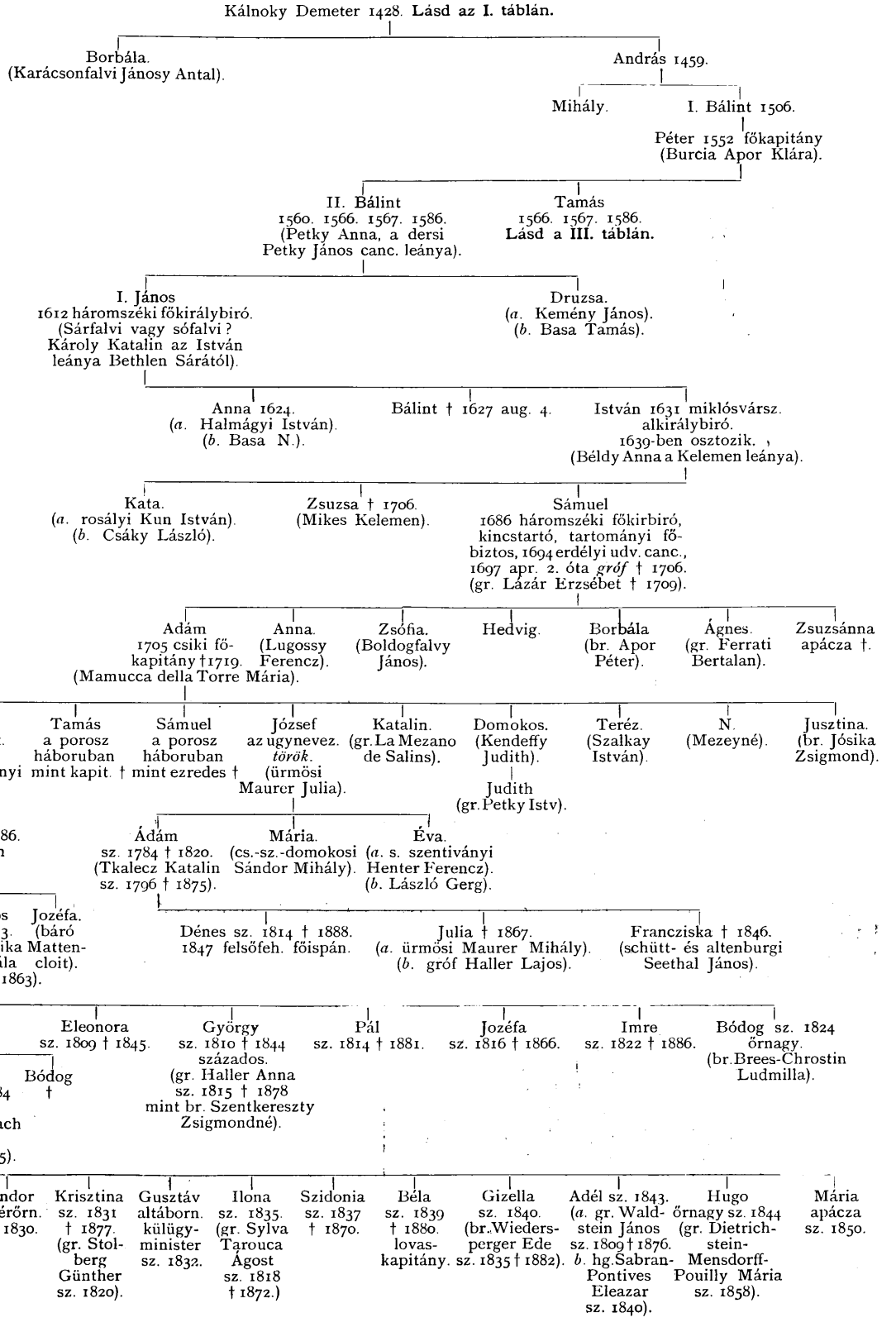
3. Kálnoky Nemes *Máté* fia *László* és *Demeter* az idézett mű 1428-iki oklevelében említtetnek. Az ugyan nem tünik ki a szövegből, hogy ezen Nemes Demeter szintén a Máté fia volt-e, de nincs is kizárva; s ezért azon tekintetnél fogva, melyet fennebb a régi családfák hagyományos adatai iránt érintettünk, táblánkon így tüntettük fel, s ezen Demetertől folytatjuk tovább II. táblánkon a Kálnokyak családfáját. Így aztán az említett Mátét a régi családfákkal egyezőleg István fiául téve, a származási sorozat felfelé egészen ezen Istvánig teljesen megegyező a Kálnokyak régibb családfáival; csak ezen túl van eltérés, a mennyiben az eme családfák élén álló Andrásnak, ki I. Lajos korában élt volna, az oklevelek adatai folytán el kell esnie.

4. A hídvégi *Nemes* család eleire vonatkozólag az eddig is ismeretes leszármaztatás összhangban van az idézett oklevelek adataival, s egy Szabó K.-nál közölt 1479-iki periratban ízről-ízre megerősíttetik.

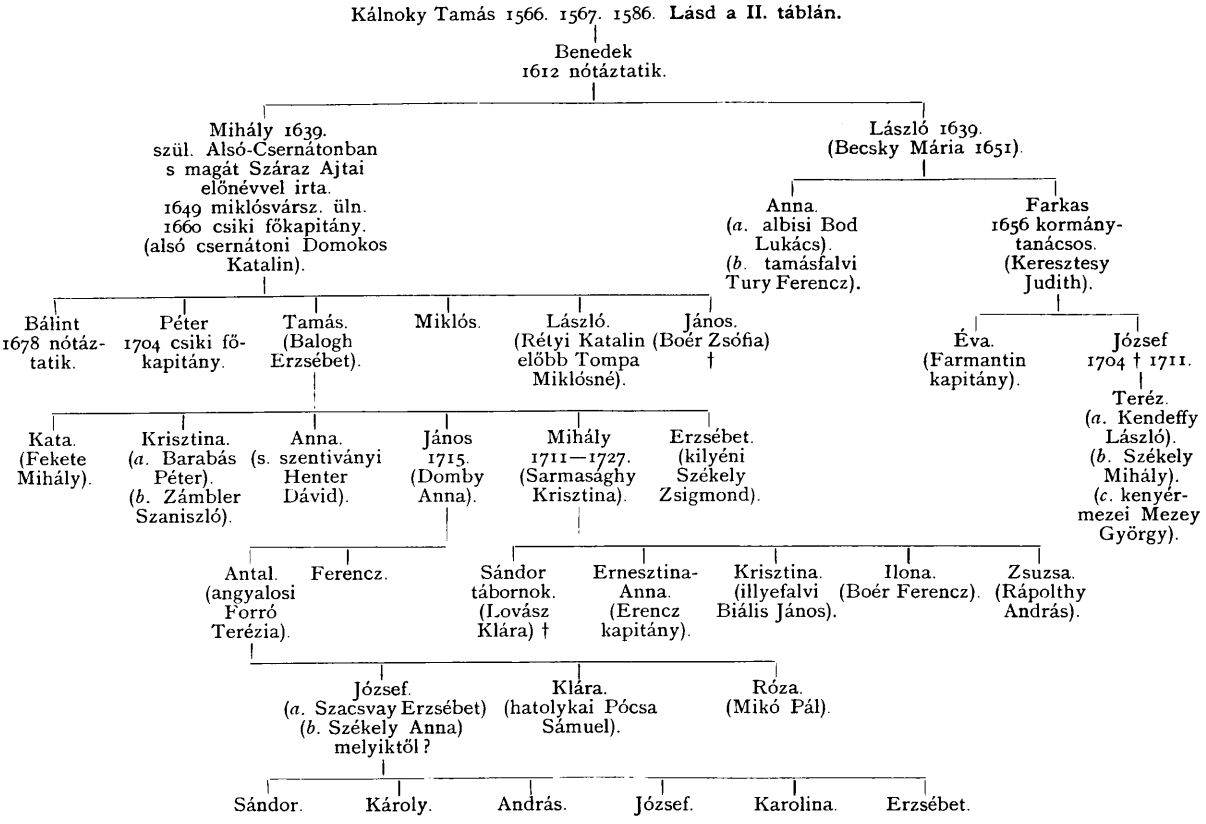
5. A hídvégi *Mikó* családot illetőleg, az ennek régebbi családfáin látható I. Istvántól felfelé eltérés van; a mennyiben a családi hagyományok szerint ennek atyjául tett Lázárt az oklevelekben sehol sem találjuk, legkevésbbé az 1291-iki Miklósnak vagy Mikónak fiai sorában, kiknek koráig különben chronologice fel sem érhet. — Aligha tévedünk tehát, midőn itt is névcserét sejtünk, s a Lazarus helyett Laurentiust teendőnek, vagyis azon Lőrinczet, ki Szabó K. Oklevéltára 223. lapján 1476-ban Nemes Mihálylyal ügyvédet vall, a 231. lapon látható 1479-iki okmány szerint pedig «*Laurentius filius Mikó de Hidwegh*»-nek neveztetik, s kinek neje egy 1486-iki okmány szerint (259. lapon) Erdőszentgyörgyi Medgyes Balázs leánya, Mártha vala. — Ezen Lőrincznek atyjául, a mint láttuk, Mikó (= Miklós) van megjelölve, de a chronologia nem engedi ezt az 1349-iki Miklóssal azonosnak vennünk, mert ha nem is két, de legalább egy generátiónak közbe kellett esnie. Azt tehát, hogy ezen Mikó, kinek fia az 1476—86-iki Lőrincz volt, az 1291-iki Mikó hat fia közül melyiknek volt fia vagy unokája, az eddig ismert adatokból megállapítani képesek nem vagyunk. — Különben a Mikó család már ezen korban több ágazaton is el lehetett terjedve, mert csak a Szabó Károly által közölt oklevelek is említik 1476-ból Mikó Benedek és Pétert, 1506-ból Mikó Mihályt stb., kik a családfákon elő nem jönnek.

Ezek után lássuk a Kálnokyak családfáját az I. táblán látható Demetertől kezdve, lehetőleg teljesen; ez sok erdélyi családra nézve érdekkel bir, minthogy az eddig közlöttekből a család nőtagjai többnyire ki voltak hagyva, s e miatt a kapcsolatos családok genealogiájával foglalkozók számtalan nehézségbe ütköztek. — Sajnos, hogy a nemesi ág legújabb nemzedékéről nincsenek adataink.

II. TÁBLA.

Kálnoky Demeter 1428. Lásd az I. táblán.
Borbála. (Karácsonfalvi Jánosy Antal).
András 1459.
Mihály.
I. Bálint 1506.
Péter 1552 főkapitány (Burcia Apor Klára).
II. Bálint 1560. 1566. 1567. 1586. (Petky Anna, a dersi Petky János canc. leánya).
Tamás 1566. 1567. 1586. Lásd a III. táblán.
I. János 1612 háromszéki főkirálybiró. (Sárfalvi vagy sófalvi? Károly Katalin az István leánya Bethlen Sárától).
Druzsa. (a. Kemény János). (b. Basa Tamás).
Anna 1624. (a. Halmágyi István). (b. Basa N.).
Bálint † 1627 aug. 4.
István 1631 miklósvárszk. alkirálybiró. 1639-ben osztozik. (Béldy Anna a Kelemen leánya).
Kata. (a. rosályi Kun István). (b. Csáky László).
Zsuzsa † 1706. (Mikes Kelemen).
Sámuel 1686 háromszéki főkirbiró, kincstartó, tartományi főbiztos, 1694 erdélyi udv. canc., 1697 apr. 2. óta gróf † 1706. (gr. Lázár Erzsébet † 1709).
Adám 1705 csiki főkapitány † 1719. (Mamucca della Torre Mária).
Anna. (Lugossy Ferencz).
Zsófia. (Boldogfalvy János).
Hedvig.
Borbála (br. Apor Péter).
Ágnes. (gr. Ferrati Bertalan).
Zsuzsánna apácza †.
Antal lovassági tbk. (simonyi és varsányi Simonyi Jozéfa).
Tamás a porosz háboruban mint kapit. †
Sámuel a porosz háboruban mint ezredes †
József az ugynevez. török. (ürmösi Maurer Julia).
Katalin. (gr. La Mezano de Salins).
Domokos. (Kendeffy Judith).
Judith (gr. Petky Istv).
Teréz. (Szalkay István).
N. (Mezeyné).
Jusztina. (br. Jósika Zsigmond).
Lajos tordai főisp. 1786. (gr. Blumegen Eleonora).
Ádám sz. 1784 † 1820. (Tkalecz Katalin sz. 1796 † 1875).
Mária. (cs.-sz.-domokosi Sándor Mihály).
Éva. (a. s. szentiványi Henter Ferencz). (b. László Gerg).
Henrik (gr. Engl † 1833. Mária-Anna).
János (br. Jósika Borbála sz. 1789 † 1863).
Józéfa. (báró Matten-cloit).
Dénes sz. 1814 † 1888. 1847 felsőfeh. főispán.
Julia † 1867. (a. ürmösi Maurer Mihály). (b. gróf Haller Lajos).
Franciska † 1846. (schütt- és altenburgi Seethal János).
Eleonora sz. 1809 † 1845.
György sz. 1810 † 1844 százados. (gr. Haller Anna sz. 1815 † 1878 mint br. Szentkereszty Zsigmondné).
Pál sz. 1814 † 1881.
Józéfa sz. 1816 † 1866.
Imre sz. 1822 † 1886.
Bódog sz. 1824 őrnagy. (br. Brees-Chrostin Ludmilla).
Gusztáv sz. 1799 † 1884 főhadnagy, (gr Schrattenbach Izabella sz. 1809 † 1875).
Bódog †
Zsigmond ezredes sz. 1828 † 1872.
Sándor vezérőrn. sz. 1830.
Krisztina sz. 1831 † 1877. (gr. Stolberg Günther sz. 1820).
Gusztáv altáborn. külügyminister sz. 1832.
Ilona sz. 1835. (gr. Sylva Tarouca Ágost sz. 1818 † 1872.)
Szidonia sz. 1837 † 1870.
Béla sz. 1839 † 1880. lovaskapitány.
Gizella sz. 1840. (br. Wiedersperger Ede sz. 1835 † 1882).
Adél sz. 1843. (a. gr. Waldstein János sz. 1809 † 1876. b. hg. Sabran-Pontives Eleazar sz. 1840).
Hugo őrnagy sz. 1844 (gr. Dietrichstein-Mensdorff-Pouilly Mária sz. 1858).
Mária apácza sz. 1850.

III. TÁBLA.

KIS BÁLINT.

A TIRNAI ÉS BECZKÓI SZOMBATHY CSALÁD.

(Egy czímerrajzzal.)

Előszó. — Midőn a Szombathy család eredetét és leszármazását a következőkben előadjuk, nem annyira az illető családoknak, mint inkább a történelem tudományának kívánunk némi szolgálatot tenni; mert a tirnai Szombathy család történetének egyes részeiben mutatkoznak oly pontok is, melyek megvilágosításával a történelem ide vonatkozó homályát is földeríteni alkalmasok; másrészről a család tagjainak szétszóródása és régi okiratainak elveszése különféle oly jelenségeket hozott felszínre, melyek ismét nem csak a család tagjait, hanem a történetírókat is érdekelhetik.

A jelen értekezés megírásához a XII. századtól a XV. végeig a nyomtatásban megjelent okirat-gyűjtemények szolgáltak forrásokul; a XVI. és XVII. századra a pozsonyi, nagyszombati, trencséni, lőcsei és a budapesti nyilvános levéltárak nyujtottak adatokat; a XVIII. és XIX. századra a család nemesi bizonyságlevelei és a beczkói, ácsi és más egyházi anyakönyvek és családi iratok adnak bizonyítékokat. — Mindezen történelmi és genealogiai adatok az illető helyeken név és lapszám szerint idéztetnek, szükség esetén szóról-szóra is közöltetnek.

Minthogy a család története csak akkor lesz kellőleg megvilágítva, ha származási helye és neve is történelmileg földeríttetik, legyen szabad ezen irányban is a legszükségesebb tudnivalókat elmondanunk.

«Nagy-Szombath eredete és várossá fejlődése» czímű még kéziratban levő munkám a Tirna völgyében terült «Szombath» földéről bővebben szólván, itt csak annak régi nevéről, mint a család bölcsőjéről megemlítjük a következő adatokat:

Már a dömösi prépostság 1138-iki alapítólevele tanusítja, hogy a Tirna völgyében feküdt Szombath földe, melynek vásárhelyére Erdélyből szállíták a sót évenként hatszor két hajóval «usque ad *forum Sumbut* cum duabus navibus».[1]

A «Szombath» földe említtetik az esztergomi érsek 1211-iki okiratában is, melylyel annak egyházát «ecclesiam de *Sumbut*» a káptalannak adja.[2]

IV. Béla király 1238-ban Szombath vásárhelyén királyi falut építtetvén, azt «Szombathely» névvel jelölte (villa regalis *Zumbothel*).[3]

De már 1271-ben (civitas Tirna *Zombath* dicta) és 1291-ben (circa civitatem Tirnam *Zombath* dictam) királyi okiratok is Béla Szombathelyét egyszerűen «Szombath» névvel említik.[4]

Pulkava Chroniconja 1300 körül Bolerázt Konstanczia Szombatjának (Sambath Constantiæ), Paulus de Paulo pedig 1400-ról Tirna városát Béla Szombatjának (Bela Sobbata) nevezi.[5]

Ezekből kitűnik, hogy a szlávok által «Tirna» névvel említett város a magyar nép nyelvén kezdettől fogva a török uralom beálltáig folyvást «Szombath» nevet viselt; csak midőn az esztergomi káptalan a törökök elől 1543-ban oda költözött át és azt a magyar tudományosság központjává tette, akkor változott át a «Szombath» név Nagy-Szombatra, a régi «Tirna» név is Tirnavia nevezetre; ekkor jött divatba a szláv orthographiában az *y* használata, mely azután a «Tyrnavia» alakot állandóvá tette a latin irodalomban.[6]

Ez alkalommal hálás köszönetemet fejezem ki dr. Pauler Gyula kir. tanácsos, országos főlevéltárnok és Nagy Gyula allevéltárnok uraknak, Ozoray József esztergomi primási, Fieba József győrmegyei, Laurenty János pozsonymegyei, Francisci Lajos nagyszombatvárosi, Haydin Mihály trencsénmegyei fő- és Gebauer Miklós allevéltárnok, Sváby Frigyes szepesmegyei, Kandra Kabos egri érseki és Wrandl brünni tartományi levéltárnok uraknak, valamint Mednyánszky Márton beczkói és Kómesz József ácsi plébános uraknak sokféle szivességeikért, a melyekkel nem csak a jelen elrejtett genealogiát szó- és írásbeli értesítéseikkel földeríteni, hanem más történelmi kutatásaimban is bő ismereteikkel segíteni sziveskedtek.

A szives olvasót tisztelettel kérem, ha kibővítő, felvilágító vagy czáfoló adatokat talál, kegyeskedjék azt velem levélben vagy sajtó útján közölni; mert épen nincs szándékom az igazságos kritika elől elzárkózni.

A tirnai törzs.

Minthogy a Tirna folyó völgyének középrésze már a XI. században «Szombath» földe, déli szigete pedig Szombath vásárhelye (forum Sumbuth) nevet viselt és a környékén szétszórt nemesi kuriák, tanyák és majorok központját képezte, önkényt következik, hogy azon vidéken Szombathy nevű földbirtokos is lakott.

Ilyen *Szombathy György* (Georgius de Tirna), a ki talán még a Sajó melletti táborban (1241) ismerkedett meg Vancsai István akkor váczi püspökkel, ki 1243. végén esztergomi érsekké lőn, és utóbb Szombathy Györgynek 36 ezüst márkát adott kölcsön birtokai rendezésére. A mezei gazdaság a befektetett tőkét csak hosszabb időn át térítvén vissza, az érsek oly türelmetlenné lett, hogy Szombathy Györgyöt adósságaért Szombath község birósága előtt bepörlé, mely azután az alperest Szombath királyi faluban levő kuriája, házai és földei elvesztésére ítélte. Az érsek a pert a községi bíróság előtt megnyervén, sietett a neki ítélt fekvőségek iránt úgy intézkedni, hogy azokat az esztergomi káptalan tulajdonául vegye át, és azok jövedelméből miséket szolgáltasson az esztergomi szent Béla egyháza kriptájában nyugvó atyja volt orbázai comes lelki üdveért. Az érsek ezen adománylevelét 1250-ben adta ki, egyenesen a községi bíróság ítéletére hivatkozva; tehát a fölebbezési, végrehajtási, esetleg perújítási jogorvoslatokat be nem várta. Már pedig a fölebbezés elkerülhetetlen volt alakilag az illetékességi kérdés, anyagilag a túlságos szigor miatt. Az aranybulla 28-ik és a Szombath község szabadságlevele 12-ik évében egy birtokos nemes el nem tűrhette, hogy egy nem is illetékes bíróság egy nem is tetemes adósság miatt őt a királyi faluból száműzze. A kir. kuria ítélete előtt az érsek 1252 októberben prænestei püspökké és bibornokká lett, át is költözött Rómába; a következő nyáron három hónapra eljött ugyan Magyarországba, de itt már új érseket találván, végleg visszatért Rómába és haláláig ott maradt. Szombathy György birtokpöre valószinűleg kedvezően folyt le; annyi bizonyos, hogy az esztergomi káptalan nem foglalta el Szombathy

[1] Knauz Monumenta Eccl. Strigoniensis I. 96. l.

[2] Monum. E. Strig. I. 197.

[3] A városi levéltárban Nagy-Szombat szabadságlevele. Fejér IV. 1. 132.

[4] Fejér Codex Diplomaticus VII. 2. 158. Ugyanott 149. l.

[5] Fejér IV. 1. 135. — Fejér X. 2. 747.

[6] Szalay Ágoston magyar levélgyűjteményében 1547. évben kelt levél említi először «Nagy-Szombat» (Nagh Zombat) városát a munka 47. lapján. — Ugyanezen évről szól a nagyszombati kalmár czéh szabályzata is: «Adatot Nagyzombatba szent kerest talalassa nap vthan valo elseő pinteken, az vrnak ezer eött zaz negiwen hetedik esztendeőben.» Történelmi Tár 1883 évf. 173. l.

György fekvőségeit és azokat most sem birja: tehát ezen adóssági ügy másképp egyenlíttetett ki.[1]

Ezen Szombathy Györgynek talán unokája volt azon *Szombathy András* (Andreas de Tirna), ki mint domonkos-szerzetbeli perjel 1313 márczius 11-én Monoszlay Egyed végrendeletének felnyitásánál Szombathban jelen volt és annak hiteles másolatát tanúként szintén aláírta. Tamás esztergomi érsek küldötte őt és Pocsákay Péter másik domokosrendi perjelt e czélból Szombathba. Akkor az esztergomi érsek közvetlen hatósága alatt Budán, Pesten, Esztergomban és a hontmegyei Bányán voltak domonkosi zárdák és még téli idő volt; tehát az érsek csak a közelebbi perjeleket küldhette Szombathba: bizonyosnak vehető, hogy Szombathy András, mint magyar nemzetiségű egyén az esztergomi, Pocsákay Péter pedig mint szláv a bányai zárda főnöke volt.[2] — Ugyanezen érsek hirdette ki azon időben a pápa rendeletét, mely szerint a domonkosrend szerzetesei nemesi birtokot is örökölhettek és róla szabadon rendelkezhettek; ez volt egyik oka annak, hogy a nemes ifjak örömest léptek a domonkosrendbe. Ezen pápai bulla a veszprémi káptalan által is alkalmaztatott a domonkosrendiekre.[3]

A következő században ily néven egy harmadik kiemelkedő családtagot találunk. Ez *Szombathy László* (Ladislaus de Tirna, Lassla von Tirnaw) Albert király és özvegy Erzsébet anyakirályné tábornoka és Győr várparancsnoka (1437—42). — A katonai hűség és engedelmesség szempontjából itélendő azon ténye, hogy az anyakirályné rendeletére annak holta után (1442 deczember végén) a várat László kisded koronás király gyámjának Fridrik német-római királynak átadta; de politikailag sem tehetett másképp, mert a magyar kormány és országgyűlés a királyné lebetegedését be nem várta, a csecsemő magyar király gyámsága iránt nem intézkedett, sőt a szent koronával megkoronázott király helyébe is más koronával koronázottat fogadott el; pedig ha Zsigmond magyar leánya, Albert magyar neje más bánásmódban részesül, sem a korona ellopása, sem ennek elzálogosítása, sem utóbb a várnai csatavesztés meg nem történt volna. Mindezen diplomatiai hibák keserűen hatottak Szombathy László kedélyére és befolyásolták elhatározását. Hogy ő némi végkielégítéssel nyugalomba vonult, ezt agg kora okozá; de a neki igért összeget Ágoston győri püspök közbenjárására 1447-ben csak örökösei kapták meg.[1] Azon 3000 aranyforint, melyet a történetírók említenek, nem Szombathy Lászlót, hanem Fridriket illette, ki ezen összeget a várra fordított költségei fejében magának követelé és meg is kapta Bécsben.[2]

Ez alkalommal egy történelmi tévedést kell helyreigazítanunk, melyet először gr. Teleki József fedezett föl, de azt kellőleg meg nem fejtette.

Gr. Teleki «Hunyadiak kora» czímű munkájában ez áll (II. 48.): «Ágoston győri püspök maga és utódai nevében kötelezi magát, egyenesen a fegyverszüneti levélre hivatkozva, de mégis némi különbséggel és inkább Kollár német fordításával megegyezőleg, hogy azon adóslevelet, melyet bizonyos összegről Fridrik római király *Tirnai* (talán Nagyszombati) Lászlónak (kit Kollár német fordítása Varckas Lászlónak nevez), Koller Péternek és Kassai Jodoknak 1442 végén adott, Győr várának és városának 1447 június 24-én történendő átadásakor visszaszolgáltatja.»

Ebben gr. Teleki József kutatásának köszönhetjük, hogy a győri várparancsnok valódi nevét fölfedezte; de annyiban mégis tévedett, hogy ő Tirnát Nagyszombatnak nevezi a XV. század első felében; pedig tudjuk, hogy Tirna magyar neve kezdettől fogva a XVI. század közepéig «Szombath» volt: *Ladislaus de Tirna* magyar neve tehát csak *Szombathy László* lehet.

Ezekkel bevégeztük a család törzsének hézagos részét; most átmehetünk a család azon ősének ismertetésére, kitől a leszármazás már szakadatlan lánczolatban a jelen nemzedékig levezethető.

A XVI. század második felében a közélet terén feltünik *Szombathy Gergely* (Gregorius Tyrnaviensis). Hogy ő nevét nem írta a régi alakban «de Tirna», ősi városának nagy átalakulása okozá. Az esztergomi káptalan 1543-ban oda átköltözvén, a város emelkedését nagyban elősegíté. Ott már nyolcz évvel korábban országgyűlés tartatván, a káptalan megtelepedése után két év mulva másodszor, ismét két év mulva harmadszor tartatott Szombath városában országgyűlés; ezen körülmények közt a régi «Tirna» név *Tyrnavia*, a régi «Szombath» *Nagy-Szombat* nevet nyert. Így tehát Gergelyünk a *Tyrnaviensis* nevet használta még a magyar ok-

[1] Az 1250-iki alapítvány okirata a Monum. E. Strig. I. kötet 382. lapján olvasható; az érsek római ügyeire vonatkozó adatok a Mon. E. Str. I. 382. és Balics egyháztörténete II. 355—60. lapjairól vétettek.

[2] Monum. E. Strig. II. 678. l.

[3] Mon. E. Strig. II. 731. Frater Mauricius de ordine Prædicatorum filius Demetrii bani filii Ugod de genere Chak . . . ut *de hereditariis possessionibus disponendi* habeant facultatem . . . . sub sigillo ven. patris Thomæ archiepiscopi Str. coram capitulo Vesprimiensi exhibuit. Datum 1317.

[1] Gr. Teleki József, Hunyadiak kora X. 205.

[2] Fejér, Authentia et vis probandi diplomatum. Sillabus 1401—53. Pag. 158.

mányok aláírásánál is; a «Nagyszombathy» nevet nem kedvelte, a «Szombathy» nevet pedig a város új neve után elavultnak tartotta. De a Tyrnaviensis névvel kitűnteté származását is, míg a Szombathy névvel a szepesi, rimai, murai Szombat nevek mellett szülővárosának neve homályban maradt volna; így jött használatba a «Tyrnaviensis» családnév.[1]

Azon időben nem volt könnyű a megyék számára minden irányban alkalmas jegyzőket találni a jó latin irály és a jogi ismeretek megkövetelése mellett; Szombathy Gergely tehát bátran pályázhatott Szepesmegye jegyzői állására latin, magyar, német és tót nyelvi képzettsége és jogvégzettsége mellett, mely tisztségre 1567 június 24-én meg is választatott. A megye évi 40 forint járandóságot szavazott neki, mely összegért ő 1574-ig hivataloskodott, a midőn Velbay Jakab lett megyei, Szombathy Gergely pedig káptalani jegyzővé. Öt év mulva (1579) ismét Gergelyünk lett megyei jegyzővé, meghagyatván a káptalani jegyzőségben is. Most 12 évig maradt ő ezen kettős hivatalában, midőn (1590) Homonnay Tamás választatott megyei jegyzővé. Egy év mulva, 1591. szept. 2-án Szombathy Gergely a megye alispánja lett, mely tisztségében hat éven át megmaradt. Ekkor Draveczky János választatván alispánná, Szombathy Gergely öt éven át (1597—1602) hivatal nélkül volt.

Ezen öt évben hallgatnak Tyrnaviensisről a szepesmegyei hivatalos okiratok; de mindjárt kezdetben (1598) megszólalnak a trencsénmegyei levéltár nemesi összeírásai, hol a beczkói nemesek sorában Szombathy György nevét olvassuk. Tehát Gergelyünk fia ekkor nagykorúságra jutván, nem akart hivatal nélkül levő atyjának terhére lenni, mindjárt 1597-ben Beczkóra költözött át, a hol (talán anyja örökségéből) nemesi kuriát szerzett a hozzá való nemesi telekkel.[2]

Szepesmegye közönsége előtt 1602-ben tűnik föl ismét Tyrnaviensis Gergely neve, midőn ő az 1603., ezután az 1604-iki pozsonyi országgyűlésre követül választatott meg. Az előbbi országgyűlésen ő a felső megyék országos számvevőjének is megválasztatott, de a következő 1604-iki országgyűlés mást választott helyébe országos számvevőnek; aggkora, lemondása vagy halála okozta-e ezen változást, nem tudjuk. Legnagyobb valószinűséggel bir azon vélemény, hogy ő 1597-ben visszaköltözött Nagy-Szombatba, a hol legfiatalabbik fiát Gergelyt iskoláztatá. Itt volt akkor a felső megyék számára rendelt fölebbviteli törvényszék is, melynek (1582—85) egyik birája volt Bornemisza Gergely szepesi prépost és váradi püspök, Szombathy Gergely jóakarója.[1]

Szombathy Gergelynek valószinűleg több gyermeke is volt; de csak két fiának nevét ismerjük. Föltéve, hogy ő a megyei jegyzőség elnyerése után nem sokára megházasodott, György nevű fia 1572 körül születhetett, utolsó fia pedig Gergely az olmüczi akadémián 18 éves korában tanulván, 1587-ben kellett születnie. Midőn tehát atyjuk 1597-ben hivatal nélkül maradt, a legidősebb fiú épen nagykorúvá lett, a legifjabbik pedig mint tiz éves gyermek épen beillett a nagyszombati öt osztályú gymnasium első osztályába. Atyjuk 1604 tavaszán halt meg.

Ezen családi mozgalmat előidéző 1597-ik év volt tehát a család *két ágra* szakadásának kezdete: az idősebbik György alapítá a *beczkói*, az ifjabbik Gergely a *nagyszombati ágat*.

Minthogy a nagyszombati ág utóbb kihalt, először is ennek ügyeit adjuk elő.

A nagyszombati ág.

Tyrnaviensis Gergely hasonló nevű fia, midőn 1597-ben a nagyszombati gymnasiumba beiratkozott, testvérbátyjával a dolgot megállapítván és talán a tanárok által is buzdíttatván, nem a «Tyrnaviensis» vagy a «de Tirna» régi latinizált családnevet használták, hanem az akkor már ébredezni kezdő nemzetiebb közszellemnek hódolva, a magyarosító iránynak engedve, régi őseik magyar «Szombathy» nevét jegyeztették be, és ezen elhatározásuk mellett állandóan megmaradtak.

[1] Így Máriássy Anna 1592-iki végrendeletében nemes Nagy-Szombati Gergelynek neveztetik; de az aláírásban Gregorius Tyrnaviensis Vicecomes Comitatus Scepusiensis mp. áll. — Történelmi Tár 1888. évf. 544. l.

[2] A beczkói nemesek összeírásainak fönmaradt jegyzékei 1540-től kezdődnek; de ezek 1598-ig oly kopottak, hogy az évszámokat sem lehet rajtuk látni. — Ezen kopott íveken a Szombathy név nem található; tehát csak 1597-ben költözhetett Beczkóra Szombathy György és az 1598-iki jegyzékbe vétetett föl. A Szombathy család 1597-től 1768-ig található a beczkói nemesek közt; de a család egy tagja 1747-ben Komárommegyébe költözött át és trencsénmegyei nemesi bizonyságlevelét 1764-ben hirdetteté ki Komáromban, mint ezt alább látni fogjuk.

[1] Wagner, Analecta Scepusii. III. 243. «Gregorius Tyrnaviensis seu Nagy-Szombathy, olim Capituli et Comitatus Scepusiensis Notarius, quem Gregorius Bornemisza Præpositus Scepusiensis multis nominibus de se et Ecclesia sua bene meritum ait, quod sæpius labentem et procidentem dictæ Ecclesiæ suæ statum sua prudentia, consilio, opera, atque etiam *sumptibus suis* non parcens, indefesso protinus studio et constanter juverit simul ac promoverit.» — Tehát még anyagi jótékonyságokat is gyakorolt, melyeket 40 frt jegyzői jövedelméből nem tehetett, hanem nagyszombati birtokából húzhatta; Lőcsén nem is szerzett fekvőséget, mert Nagy-Szombatba visszaköltözni föltett szándéka volt.

Midőn a fiú a gymnasiumot bevégzé, Olmüczben folytatá tanulmányait, a hol 1605 febr. 18-án *Szombathy Gergely* (Gregorius Szombathy Ungarus nobilis) név alatt az akadémia albumába bejegyeztetett.[1]

Szombathy Gergely alig végzé be Olmüczben a nyári félévet, arról értesült, hogy Bocskay István serege Nagy-Szombatot, Szakolczát és Trencsént elfoglalta; valószinű tehát, hogy ő Beczkóra sietett testvérbátyjához, hol biztonságban érezte magát, mert a vár és mezőváros népe megmaradt a király iránti hűségben. Többet róla (okiratok hiányában) nem tudunk; de a következményekből kitűnik, hogy ő házasságra jutott, és legalább egy fiút hagyott maga után.[2]

Ez *Szombathy András* volt, a ki 1645-ben mint 24—25 éves jogvégzett ifjú lépett a pozsonyi kir. kamara joggyakornokai közé, és 1646 nov. 5-én III. Ferdinánd által Pozsony várában esküdt jegyzővé (juratus notarius) neveztetett ki. Az országos levéltárban megvan sajátkezű folyamodványa is, de abban csak arra hivatkozik, hogy ő már egy éve gyakornok, kötelességeit hiven teljesíté, kéri tehát a királyi kinevezést. A király azon alkalommal kilencz hivatalnok kinevezését írta alá.[3]

Hat év mulva kir. udvari kanczelláriai rendelet Nagy-Szombat város tanácsához intézve Szente János hagyatékából az ingóságok egy részét Szombathy Andrásnak itéli oda 1652 ápr. 19-iki kelettel. Ebből az következik, hogy ő ekkor már Nagy-Szombatban lakott, vagy legalább voltak ott rokonai és barátai.[1]

Ezen túl a Szombathy családnak *nagyszombati ága* már letűnik a nyilvánosság teréről és kihaltnak tekinthető. Csak a *beczkói ág* maradt fön napjainkig.

A nagyszombati ághoz pótlólag és felvilágosítólag *két sajátságos esetet* kell előadnunk, melyek történelmi, társadalmi és jogi tekintetben is egyaránt érdekesek.

I. Lipót király Laxenburgban 1677. június 9-én nemeslevelet adott *Szombath Pálnak*. Közel száz éven át meg volt ezen család elégedve a nemes «Szombath» névvel; de az utódok közől 1766 április 15-én megjelentek Pozsonymegye Kajal helységében győrmegyei Kulcsodról Szombath Péter, János és Sándor testvérek és a nemesség-vizsgáló küldöttség előtt előadták, hogy ők a nemességszerző Szombath Páltól származnak, de már nevüket *Szombathy*-ra változtatták. A megye ügyésze elismerte nemességüket az elöregedett tanuk vallomásai alapján, de a névcsere iránt nem nyilatkozott. Leszármazásuk így szólt:

Szombath Pál,
czímeres nemeslevele 1677. jún. 9-ről, Pozsonymegyében kihirdetve.

Ferencz 1677. | György 1677. | István 1677.

György 1677.
Mihály
1755. Kajalon, a nemeslevél megőrzője.

István 1677.
Miklós

István 1677.
István Kulcsodon.

István 1766. | Péter 1766. | János 1766. | Sándor 1766.

Ezek állítólag fölvették a Szombathy nevet.

Pozsonymegyei Kajalon és győrmegyei Kulcsodon ily módon jutott a «Szombath» család a Nagy-Szombaton kihalt «Szombathy» család nevéhez.[2]

[1] Mährisches Landesarchiv in Brünn. Arch. Z. 36. ai. 1891. «Es scheint daher von dem im Történelmi Tár (1888. pag. 200.) citirten Studirenden der Johannes Baptista Tyrnaviensis nicht adelig, und somit auch kein Bruder des ausdrücklich mit *Nobilis* bezeichneten *Gregorius Szombathy* zu sein, dessen Heimatsgemeinde als Adeligen im Album nicht angegeben erscheint. — Brünn, am 2. Juli 1891. Wrandl mp.» (Itt megjegyzendő, hogy Joannes B. Tyrnaviensis pappá lett; tehát ha fivére volna is Szombathy Gergelynek, a genealogiára nincs kihatása.)

[2] Hogy ezen ifjabbik Gergely a Tyrnaviensis Gergelynek legfiatalabbik fia és a Beczkón lakó Szombathy Györgynek testvéröcscse volt, kitűnik a következő körülményekből. Az ő keresztneve megegyez atyjáéval, vezetékneve bátyjáéval, a György és Gergely nevek pedig a Szombathy család genealogiájában többször előfordulnak, mi az ősök iránti kegyelet tanusága; ugyanez áll fia András nevéről is. Továbbá a tanulmányi évek összevágnak a rendes életkorral és az atya házassági és hivatali körülményeivel. Végre a két fiú nemességét tanusítja a beczkói nemesek 1598-iki összeírása és az olmüczi akadémia 1605-iki albuma, és még azon körülmény is, hogy a XVII. század elején Pozsony és Trencsén megyékben más nemesek nem is találhatók Szombathy névvel ezen kettőn kívül.

[3] Országos levéltár, Benignæ Resolutiones 1646 fol. 36. «Joannes Ignatius Wesztenicz dictæ cameræ secretarius, Emericus Ordódy vicemagister rationum, Gabriel Balog registrator, Joannes Hannula, Andreas Szombathy, Ladislaus Telekesy cancellariæ iurati notarii, et Stephanus Tamásfalvay, Michael Hagen, Paulus Gaidachy officinæ rationariæ scribæ — in officiis præattactis a principio ingressus clementer confirmatos volumus. — Dabantur in Arce nostra Posonii quinta die Novembris 1646. Ferdinandus mp.»

[1] Orsz. ltr. Nr. 165. 1652. «Civitatis Tyrnaviensis senatui. Prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti. Notum vobis est, qualiter nos non ita pridem universa bona mobilia egregii quondam Joannis Szente fidelibus nostris *nobilibus* Joanni, Ernesto, Adamo *Bokros*, Andreæ *Szombathy* et Casparo *Tolmachy* benigne contulerimus.» .... (Minthogy időközben hitelezők jelentkeztek, az ingóságok ára követeléseik fedezésére fordíttatott.)

[2] Pozsonymegye jegyzőkönye ezen névcseréről így szól: 1766 ápr. 15. Kajal. «Stephanus, Petrus, Joannes et Alexander, omnes quatuor filii Stephani *Szombath* in possessione Kolcsod i. cottui Jaurinensi adjacente degentes, provocarunt ad armales divi olim Leopoldi pro Paulo *Szombath* filiisque ejus Francisco, Georgio et Stephano die 9-na mensis Junii anno 1677 in castro Laxenburg emanatas et anno eodem, feria secunda proxima

Már korábban Széchy György esztergomi érsek 1693-ban tett egy családot egyházi (prædialis) nemessé «Szombathy» névvel, szintén a nagyszombati ág kihalása után, a beczkói ágat valószínűleg nem ismerve.[1]

A kajali esethez hasonló tény szintén Pozsonymegyében Felső-Szeli községben történt. III. Károly király Pozsonyban 1712 június 16-án czímeres nemeslevelet adományozott *Szombath Imrének*, megnemesítvén vele annak nejét Szabó Erzsébetet és gyermekeiket Imrét, Jánost, Lászlót, Ilonát és Zsófiát. A család később 1755 julius 15-én a nemességnyomozó bizottság előtt igazolta nemességét, névcsere iránt nem is nyilatkozott; de tizenegy év mulva, az 1766-iki nyomozás kajali eredményéről értesülvén, a másik *Szombath* család példájára ez is fölvette a *Szombathy* nevet és önkényüleg annyira sajátjává tette ezt, hogy az új név a hivatalos iratokba is bejutott.[2]

Ezen három Szombathy család nem királyi adománynyal vagy engedélyezéssel keletkezvén, sajátságos eredetének ezen összefüggő rövid fölemlítése annyiban volt szükséges, hogy azok a tirnai Szombathy család nagyszombati és beczkói ágától világosan elkülönítve maradjanak és a genealogiát ne zavarják, az ügy pedig a történelem előtt legalább főbb vonásaiban földerítve álljon.

A beczkói ág.

Beczkó vára és mezővárosa a XVI. század végén még jelentékeny erősség volt, mert nem csak a vár erős bástyákkal, hanem a mezőváros is kőfallal és sánczokkal vétetett körül. Midőn a török hatalom mindinkább észak felé terjeszkedett, a várurak védelme alá sok nemes telepedett meg Beczkón. Így tett *Szombathy György* is 1597-ben, kinek neve a következő (1598) évi nemesi összeírásba fölvétetett.

A beczkói nemesek összeírásaiban azon sajátosság mutatkozik, hogy általában csak két osztályba soroztatnak: az *egyik osztályt* képezte a «dominium», melybe a jobbágyokkal biró földesurak tartoztak; a *másik osztályba* soroztattak a «curialisták» vagyis nemesi házat és telket biró és ezt (jobbágyok helyett) zsellérekkel miveltető nemes kisbirtokosok, továbbá az «armalisták» vagyis birtoktalan, katonáskodó vagy hivataloskodó nemesek, és a «testimonialisták», kik birtokuk vagy czímereslevelük elveszése után csak megyei bizonyságlevéllel igazolták nemességüket és az armalisták módjára éltek. Ezen háromféle nemesek a beczkói összeírásokban 1598-tól 1650-ig «Armales», 1658—1688-ig «Nobiles», 1690-ben «Nobiles unius curiæ», 1696—1730-ig «Curialistæ», 1751—1768-ig «Possessorium habentes» közös czímek alá soroztattak; tehát a sorozat és a fizetett «taxa» számából kell megitélni, az illető sorozatban meddig terjednek a curialisták nevei, és hol kezdődik a birtoktalan armalisták és testimonialisták sorozata. Minthogy pedig a Szombathy család tagjai a második osztályban rendesen első, második, ötödik vagy hatodik helyen említtetnek és csak 1625-ben mint «árvák» állanak a nyolczadik helyen, világos, hogy ők kezdettől végig «curialisták» vagyis jómódú kisbirtokos nemesek voltak Beczkón.

Szombathy György alig telepedett le Beczkón, már két év mulva, 1599 őszén, nagy veszélyben forgott többi nemes társaival együtt. Ibrahim török fővezér tatárokkal bővített seregét a Vág folyóhoz küldvén, maga Nyitra táján táborozott. A Vágnál pusztító török-tatár csapatok megtudván, hogy a pőstyéni fürdőben sok vagyonos beteg tartózkodik, ezeket megrohanták, kirabolták, a gyöngébbeket leöldösték,

post dominicam 16-am sanctissimæ trinitatis in hocce comitatu Posoniensi inque oppido Szemcz publicatas, ac per Michaelem Szombath conservatorem earundem coram deputatione investigatoria exhibitas, uti ex opere investigationis nobilium sub dto 15-æ mensis Julii anni 1755 per huncce cottum submisso idipsum prodit. Produxit deinde juratas testium grandævæ ætatis authentice exceptas fassiones, qui fatentur: ex Stephano Szombath armalibus inserto progeneratum esse filium Nicolaum, ex hoc Nicolao vero Stephanum genitorem producentium, antenatosque horum in usu nobilitatis vixisse ac antea cognomine *Szombath* compellatos fuisse, dein vero nomenclationem hanc pro more hungaricæ loquelæ in *Szombathy* derivatam fuisse; quos etiam, nihil in contrarium objiciente fiscali magistratuali, ad exigentiam Tituli 6-ti Partis I-mæ pro nobilibus agnosci.»

[1] A «Turul» 1887. évfolyamának mellékletén a 20. lapon említi Karagyena Mihály: «Szombathy. Esztergomi primási levéltár. Prot. L. pag. 771.» Én személyesen mentem a primási levéltárba, és ott Ozoray József levéltárnok úrtól tudtam meg az 1693-iki prædialis nemesítést.

[2] Az 1755 jul. 15-ről szóló jk. 48. lapján: Possessio Felső-Szeli. Emericus, Joannes et Ladislaus *Szombath* produxerunt armales augustissimi imperatoris et regis Caroli sexti pro patre suo Emerico *Szombath* Posonii die 16-ta Junii 1712 expeditas, et anno eodem die 7-a Novembris in comitatu Posoniensi Bazinii publicatas. Opposuit dominus fiscalis nihil. Sentimentum comitatus: Hos pariformiter ex eadem ratione Tituli 6-ti Partis I-mæ pro nobilibus censeri. — Ez meg sem említi a névcserét, mégis az új Szombathy név ezen családnál is annyira használatba jött, hogy Illésy János a «Turul» 1891. évfolyamához mellékelt «Nemeslevelek jegyzéke» 7-ik lapján az 1712 jún. 16-án kelt nemeslevelet egyenesen *Szombathy* Imrének tulajdonítja *Szombath Imre* helyett. — Megjegyzendő még, hogy 1766-ban a tirnai Szombathy család nagyszombati ága már száz évnél is régebben ki volt halva, a beczkói ág utolsó tagja pedig 1747-ben Komárommegyébe költözött át, a hol nemesi bizonyságlevelét is 1764-ben, tehát a pozsonyi investigationál két évvel korábban Komáromban a megyei közgyülésen kihirdetteté.

az erősebbeket rabságba hurczolták; Bori falut felgyújtván, szintén kirabolták, Baloghy János és Vizkelethy Pál nejét és gyermekeit magukkal vitték, a falu lakosságának nagy részét leöldösték. Innen Beczkó ellen indultak és már az alsó fal kapuját döngették, midőn a beczkói nemesség részvéte és vezetése mellett a lakosság erős védelmet fejtett ki az ostromlók ellen. Ekkor a következő nemesek laktak ott családaikkal: Ruttkay Péter, Bársony Imanuel, Pikulay István, Rakolubszky János, Vinczi czky Fülöp, Dobrusovszky Venczel, Ürmény János, Maloveczky János, Rederis János, Vilcziczky István, Horny András; Kőszeghy Márton, Simonfy Ferencz, Kun János, Nevedy Bálint, Szombathy György, Kardoss Miklós, Fóriss Gáspár, Pozsgay György, Rácsay Miklós, Turóczy György, Falussy Miklós és Szemenyey János, összesen 11 földesúr, 12 curialista és armalista; a kisbirtokosok közt Szombathy György ötödik.

Ezek fegyveres embereikkel a törököt Beczkótól elűzvén, az ellenség a Nádasdy család birtokait pusztítá; Kosztolánt, Verbót és más helységeket felgyújtván, a lakosokat rabságba hurczolták és barmaikat elhajták. Ezután a Thurzó család mezővárosait, Galgóczot, Privigyét, Prónát, Bajmóczot pusztították és rabolták. A beczkóiak magas várukból éjjelenként irtózva nézték az égő falvak lángjait és az így megvilágított nép kínzását és elhurczolását. Mindez 1599 október havában történt.[1]

Hatodfél év mulva új veszély fenyegette Beczkót. Bocskay István egyik hadtestének vezére, Rédey Ferencz 1605 tavaszán könnyű szerrel bevette Trencsén várát és átadá Illésházy Istvánnak.[2] Ezután Nagy-Szombat ellen indult, mely a császáriak előtt bezárta kapuit, de Rédeynek megnyitá; innen Dengeleghy alvezér Morvaországba csapott át, honnan Szakolcza ellen indult, mely szintén bebocsátá őt; de Beczkó megmaradván a király iránti hűségben, bástyái, kőfalai és sánczai mögött erős védelemre készült, és így az ostromtól megkíméltetett.[3]

Ezen háboruk bevégzése után született *Szombathy János* néhány nővére mellé. Az anya nem sokára meghalt, utóbb az atya Szombathy György is elhunyt, kiskorú árvákat hagyván maga után. Az 1620., 25. és 30-iki összeírásokban ez áll: «Orphani Georgii Szombathy». Tehát 1630 után lett János nagykorúvá, és 1658-ban: «Nobiles in oppido Beczkó: Andreas Tarnóczy, Stephanus Horvath, Georgius Kun, Johannes Baranyay, Josephus Pantaleon, relicta Nicolai Györkess, Joannes Szombathy» a hetedik helyen említtetik és utána még 14 curialista és armalista következik.

Ennek fia volt *Szombathy II. János* «Buchet» jelzővel az 1659. és 1660-iki összeírásokban, tehát fiatal korában, míg az 1666., 70., 88. és 89-ikiekben a jelző elmarad. A Buchet vagy Buchač szláv szó megfelel a német «Haudegen» fogalmának; valószinűleg kemény vitéz volt ő harczban, melyet 1652-ben Nagy-Vezekénynél a törökök ellen, vagy 1657-ben Galicziában a svédek ellen tanúsíthatott.

Ezt követte fia *Szombathy III. János* az 1690-iki összeírásban ily sorozat- és jelzővel: «Nobiles unius curiæ: Nicolaus Szadeczky, Stephanus Tarnóczy senior, Caspar Nevedy, Josephus Heliades, Joannes Hegykő seu Szombathy.» Az 1696-ikiban: «Curialistæ oppidi Beczkó: Stephanus Tarnóczy senior, Joannes Szombathy, orphani sororis ejus,» utánuk még 17 curialista és armalista. Az 1697-ikiben első helyen Szombathy; az 1698-ikiban Georgius Szokolóczy után (2-ik helyen) Joannes Szombathy, az 1699-ikiben szintén így; ezek után még az 1709., 10., 13., 14., 15-iki összeírásokban említtetik Joannes Szombathy a curialisták között mindig a «Hegykő» jelző nélkül, tehát csak fiatal korában adták neki ezen jelzőt, megkülönböztetésül atyjától, ki a «Buchet» jelzőt kapta. Ennek már nejét is megtudjuk a beczkói anyakönyvből. Házassága 1680 körül történhetett dezseri Dezsericzky Katalinnal, a ki Beczkón meghalt 1727 márczius 15-én.

Ezek fia *Szombathy György* született Beczkón 1695 szept. 29-én; de 1720-ban még anyja «Relicta Joannis Szombathy» van a nemesek jegyzékébe írva. György neve az 1730-iki összeírásokban mint «curialista», 1751, 65 és 68-ban a «possessorium habentes» sorában jön elő József fiával együtt. Szombathy Györgyről tudjuk, hogy nőül vette Száky Juditot Beczkón 1721 január 26-án, kitől nyolcz gyermeke született; azután szomorú évei következtek: idősebbik fia József fiatal nejével 1747-ben Komárommegyébe költözött át, 1748-ban Anna-Mária nevű leánya, 1749-ben otthon maradt egyetlen fia meghalt, és így már öt leányával kellett a háztartást vinnie. Tiz évi özvegység után nőül vette özvegy Marázné Sztanyó Evát, a kitől azután ismét három leánya született, kik közől a tiz éves Judit 1771-ben meghalt. Végre 1773 julius 4-én ő is elhunyt, özvegyét és hét leányát hagyván maga után. Az özvegy a legfiatalabbik leányt Erzsébetet férjhez adta 1786-ban és ezentúl veje Roszinszky János osztá meg vele a háztartás

[1] Istvánfy, Historiarum de rebus hungaricis libri 34. L. 31.

[2] Istvánfy, lib. 34. — Kazy, Historia R. Hung. 1737. 47. l.

[3] Istvánfy, lib. 34. — Kazy, 48. l.

gondjait. Az özvegy elhúnyt 1795-ben és vele a Szombathy név Beczkón kihalt; de Komárommegyében ismét elterjedt.

Szombathy József, a beczkói Szombathy György és Száky Judit fia, született Beczkón 1725 márczius 14-én; nőül vette hliniki Hliniczky Katalint és vele Komárommegyébe költözött át 1747-ben. Tiz évig Szőnyön lakott, azután Ácson telepedett meg. Midőn már tiz gyermeke volt, Trencsénmegyétől atyja által nemesi bizonyság-levelet vett ki 1764-ben, melyet még ugyanazon évben Komáromban kihirdettetett. Ezen nemesi bizonyságlevél magyar fordításban így hangzik:

«Mi Trencsén vármegye egyházi főrendeinek, ország zászlósainak, nagyjainak és nemeseinek közönsége emlékezetül adjuk, hogy midőn mi septuagesima vasárnap előtti folyó 1764. év február hó 18-ik napjára eső szombaton szabad királyi Trencsén városában, közgyüléseink és törvényszékünk régóta kirendelt helyén, ezen vármegyénket tetemesen érintő és érdeklő némely fontos és nyilvános ügyek elintézése végett föntírt napra ide kitűzött és hirdetett közgyülésünkben vitézlő mosóczi Kőszeghy László helyettes alispánnal, szolgabiráinkkal és esküdteinkkel együtt megalakultunk és összeültünk vala: ekkor megyénkbe kebelezett Beczkó mezővárosban székelő vitézlő Szombathy György úr előttünk személyesen megjelenve, az iránt esedezett, hogy miután az ő fia Szombathy József további szerencsét próbálván, e vármegye kebeléből tek. Komárom vármegyébe, nevezetesen pedig Ács nevű helységbe átköltözött és ott állandóan megtelepedett vala, hogy nem csak itt, de az említett tek. Komárom vármegye karai és rendei előtt is ugyanazon fiának nemesi jogosultsága nyilvános legyen, az ő igazi és kétségtelen nemességéről mint ezen vármegyében régóta Beczkó mezővárosban székelő nemes Szombathy családból törvényesen leszármazónak vármegyénk hiteles pecséte alatt bizonyságlevelet kiadni és átjuttatni méltóztassunk. Minthogy pedig az igazságos kérést megtagadni nem lehet, tehát valamint bizonyos, hogy folyamodó tényleg Beczkó mezővárosban székelő Szombathy György mindig, még őseiben is, valódi és kétségtelen nemesi jogosultsággal élt és tényleg él, mint ezt, valamint vármegyénk régebbi jegyzékei és jegyzőkönyvei tanusítják, úgy a legujabb 1754-iki nemesi összeírás is, melybe folyamodó György tényleg élőnek van bejegyezve, feltűnteti, akkép világos, hogy az ő tek. Komárom vármegyébe átköltözött fiát Szombathy Józsefet hasonló nemesi jogosultság illet. Kinek kétségtelen nemességéről ezen vármegyénk hiteles pecsétével megerősített bizonyságlevelünket kiadni és engedélyezni határoztuk. Kelt föntirt 1764. év február 19-én Trencsénben folytatva tartott közgyűlésünkből. (P. h.) Ordódy Kristóf említett tek. vármegye rendes alispánja mk., Miticzky József helyettes szolgabiró mk., Birovszky József szolgabiró mk., Bachó István szolgabiró mk., Baross Gáspár alszolgabiró mk., Redéky Miklós esküdt mk., Kvassay András esküdt mk., Piacsek János esküdt mk., Vály László esküdt mk. Olvasá, javítá és kiadá Ugronovics István t. Trencsén vármegye rendes jegyzője mk.[1]

Szombathy József tizenkét gyermeke így következtek egymásután: János (1748), Erzsébet (1750), Ferencz (1752), István (1754), György (1756), Julianna (1758), Teréz (1760), József (1761), Péter (1762), Rozália (1763), Sándor (1765) és Mihály (1768). Mindnyájan házasságra jutottak és családot alapítottak.

Ezen nyolcz fia számára 1792 márcz. 28-án Komárommegyétől nemesi bizonyságlevelet vett ki, mely nagy pergamen-íven, a családnevek arany betűkkel írva, latin nyelven állíttatott ki.[2]

Szombathy József neje hliniki Hliniczky Katalin meghalt Acson 1792 okt. 19-én; utána négy év mulva a férj is elhunyt ugyanott 1796 augusztus 20-án. Ácson közös sírban nyugosznak.

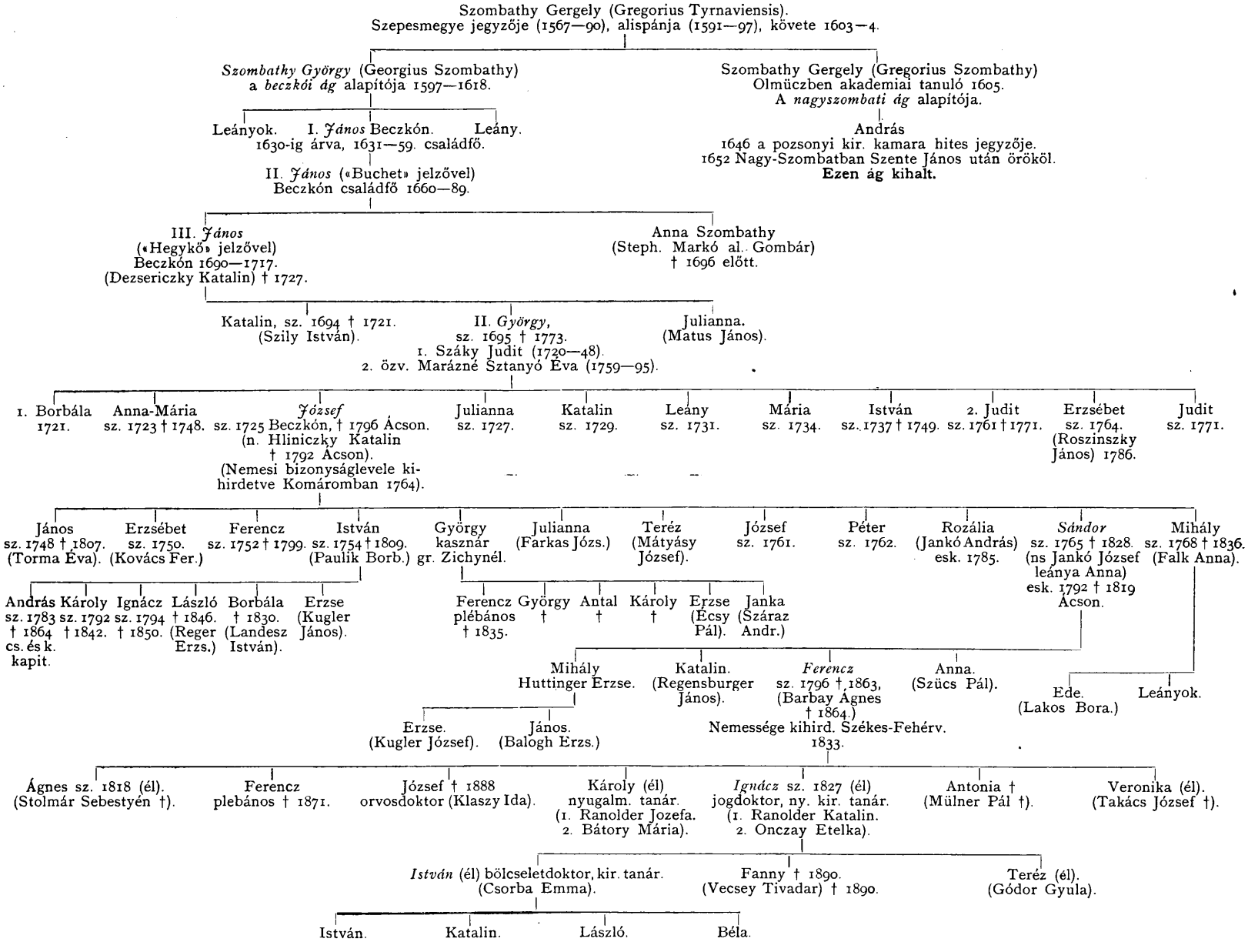
Szombathy József nyolcz fiági és négy nőági utódai közől *fiágon* már csak Sándor családja van életben; tehát csak erről szólunk.

Szombathy Sándor, Szombathy József és Hliniczky Katalin fia, született Ácson 1765 nov. 18-án. Huszonhat éves korában, 1792 febr. 19-én nőül vette Jankó Annát, nemes Jankó József leányát, enyedi Jankó Mihály nejének nemes Jankó Katalinnak unokahugát, kitől Mihály, Katalin, Ferencz és Anna gyermekei születtek. Az anya meghalt 1819 aug. 30-án, az atya pedig 1828 márcz. 17-én, mind a ketten az ácsi közös sírban nyugosznak. Fiágon csak Ferencz utódai vannak életben.

Szombathy Ferencz, Szombathy Sándor és Jankó Anna harmadik gyermeke, született Ácson 1796 márczius 21-én; Komáromban, Tatán és Győrött végezte iskoláit. Nőül vette Barbay Ágnest, ns. Barbay István és ns. Kovács Erzsébet leányát, a ki anyai ágon báró Szapáry Péter nővérétől Szapáry Katalin Radossich Ferencz komárommegyei alispán nejétől származott. Hét gyermeke született: Ágnes (1818), Ferencz (1820), József (1823), Károly (1824), Ignácz (1827), Antónia (1829) és Veronika (1831). Ezek mindnyájan önállóságra és házasságra jutottak. Maga és fiai számára Komárom megyétől nemesi bizonyságlevelet vett ki 1832 szept.

[1] Az eredeti latin fogalmazvány megvan Trencsénmegye levéltárában: Protocollum V. Expeditionum 1764. Mint alapbizonyítvány átvétetett a család későbbi nemesi bizonyságleveleibe is.

[2] Az 1792-iki nemesi bizonyságlevelet Komárommegye részéről aláírták: Bajcsy János alispán, fajkürti Kürthy Sándor szolgabiró, csejtei Csejtey István szolgabiró, kajali Arady László esküdt, Vörös Mihály esküdt, felső-gelléri Hajnal Gáspár kir. tanácsos, táblabiró; kiadta tajnai Tajnay Antal megyei első főjegyző.

Szombathy Gergely (Gregorius Tyrnaviensis).
Szepesmegye jegyzője (1567—90), alispánja (1591—97), követe 1603—4.
Szombathy György (Georgius Szombathy)
a beczkói ág alapítója 1597—1618.
Szombathy Gergely (Gregorius Szombathy)
Olmüczben akademiai tanuló 1605.
A nagyszombati ág alapítója.
Leányok.
I. János Beczkón.
1630-ig árva, 1631—59. családfő.
Leány.
II. János («Buchet» jelzővel)
Beczkón családfő 1660—89.
András
1646 a pozsonyi kir. kamara hites jegyzője.
1652 Nagy-Szombatban Szente János után örököl.
Ezen ág kihalt.
III. János
(«Hegykő» jelzővel)
Beczkón 1690—1717.
(Dezsericzky Katalin) † 1727.
Anna Szombathy
(Steph. Markó al. Gombár)
† 1696 előtt.
Katalin, sz. 1694 † 1721.
(Szily István).
II. György,
sz. 1695 † 1773.
1. Száky Judit (1720—48).
2. özv. Marázné Sztanyó Éva (1759—95).
Julianna.
(Matus János).
1. Borbála 1721.
Anna-Mária sz. 1723 † 1748.
József sz. 1725 Beczkón, † 1796 Ácson.
(n. Hliniczky Katalin † 1792 Ácson).
(Nemesi bizonyságlevele kihirdetve Komáromban 1764).
Julianna sz. 1727.
Katalin sz. 1729.
Leány sz. 1731.
Mária sz. 1734.
István sz. 1737 † 1749.
2. Judit sz. 1761 † 1771.
Erzsébet sz. 1764.
(Roszinszky János) 1786.
Judit sz. 1771.
János sz. 1748 † 1807.
(Torma Éva).
Erzsébet sz. 1750.
(Kovács Fer.)
Ferencz sz. 1752 † 1799.
István sz. 1754 † 1809.
(Paulik Borb.)
György kasznár gr. Zichynél.
Julianna (Farkas Józs.)
Teréz (Mátyásy József).
József sz. 1761.
Péter sz. 1762.
Rozália (Jankó András) esk. 1785.
Sándor sz. 1765 † 1828.
(ns Jankó József leánya Anna)
esk. 1792 † 1819 Ácson.
Mihály sz. 1768 † 1836.
(Falk Anna).
András sz. 1783 † 1864 cs. és k. kapit.
Károly sz. 1792 † 1842.
Ignácz sz. 1794 † 1850.
László † 1846.
(Reger Erzs.)
Borbála † 1830.
(Landesz István).
Erzse (Kugler János).
Ferencz plébános † 1835.
György †
Antal †
Károly †
Erzse (Écsy Pál).
Janka (Száraz Andr.)
Mihály Huttinger Erzse.
Katalin. (Regensburger János).
Ferencz sz. 1796 †, 1863, (Barbay Ágnes † 1864.)
Nemessége kihird. Székes-Fehérv. 1833.
Anna. (Szücs Pál).
Ede. (Lakos Bora.)
Leányok.
Erzse. (Kugler József).
János. (Balogh Erzs.)
Ágnes sz. 1818 (él). (Stolmár Sebestyén †).
Ferencz plebános † 1871.
József † 1888 orvosdoktor (Klaszy Ida).
Károly (él) nyugalm. tanár. (1. Ranolder Jozefa. 2. Bátory Mária).
Ignácz sz. 1827 (él) jogdoktor, ny. kir. tanár. (1. Ranolder Katalin. 2. Onczay Etelka).
Antonia † (Mülner Pál †).
Veronika (él). (Takács József †).
István (él) bölcseletdoktor, kir. tanár. (Csorba Emma).
Fanny † 1890. (Vecsey Tivadar) † 1890.
Teréz (él). (Gódor Gyula).
István.
Katalin.
László.
Béla.

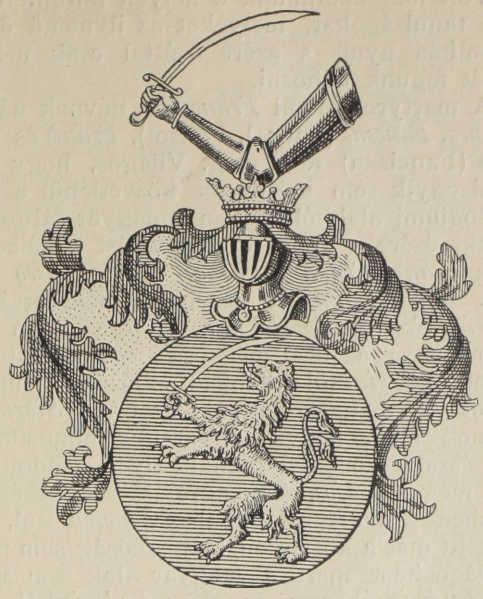
11-én és ezt egy év mulva Fehérmegyében is kihirdetteté, midőn ez a következő záradékot nyerte:

«Tettes Ns. Fejér Vármegyének 1833-ik esztendei December 18-án folytatva tartatott Köz Gyülése alatt e' jelenvaló Nemesi Bizonyság Levél felolvasás által a Tiszti Ügyész megegyezésével Közönségessé tétetvén, az ebben megnevezett Ns. Szombathy Ferentz 's ennek Ferentz, Jósef, Károly és Ignátz fiai a Megyebeli Nemessek sorába bé irattattak. Jegyzé Zlinszky István mk. T. Ns. Fejér Vármegye 2-ik Al Jegyzője.»

A további nemzedékek a leszármazási táblán láthatók.

A család római katholikus, melyből egyházi férfiak is származtak; a fiágból Szombathy András domonkosrendi perjel (1313), Szombathy Ferencz plebános Gönyőn († 1835), másik Szombathy Ferencz plebános Csobánkán († 1871); a női ágból Ranolder János püspök Veszprémben († 1875), Ranolder Károly plebános Beremenden († 1866), Barbay Alajos esperes-plebános Öttevényen (él) és Onczay Géza plebános Német-Kéren (él); a benedekrendből Barbay Kolumbán († 1842), Kovács Willebald († 1855) és Jankó Bódog († 1858); a kegyesrendből Dezsericzky Incze latin történetíró († 1765).

A család *czímere:* kerek pajzs, rajta kék mezőben jobbra néző, ágaskodó, kettős farkú arany oroszlán, jobb karmával görbe kardot villogtatva; a pajzs fölött sisak öt ágú arany koronával, a koronában könyöklő vaspánczélos jobb kar jobbra vágó görbe kardot villogtatva;

a sisakdísz és pajzstakaró jobbról vörös-arany, balról kék-ezüst.

(A családfát lásd a megelőző lapon.)

Dr. Szombathy Ignácz.

KÖNYVISMERTETÉS.

A régi magyarok személynevei.[1]

Rég érzett hiányt fog pótolni az a 960 lapot magában foglaló három kötetre tervezett nagy munka, melyet időhöz nem kötött öt íves füzetekben *Kubinyi Ferencz* szándékszik kiadni az Árpádok és Anjouk alatt használatban volt régi magyar személynevekről.

A munka első füzete közelebb jelent meg s terjedelmes bevezetésen kívül, melyben a nagyérdemű szerző általános ismertetést ad személyneveinkről, magában foglalja az Aarontól Álmusig terjedő neveket.

Kubinyi a rendkívüli szorgalommal összeállított névtárba fölvett minden személynevet, melyet őseink a XIV. század végéig viseltek; fölvette az idegen származású neveket is és ezt nagyon helyesen tette nem csak azért, mert ez idő szerint még alig lehetséges megvonni a határvonalat az ősmagyar és idegen nevek közt, hanem mivel ezen eljárás arra is módot nyujt, hogy a velünk szomszédos népek hatását a nevek divatjában is tanulmányozhatjuk s másrészről megállapíthatjuk bizonyos nevek használatba vételének időpontját is.

Ilyen szempontból kiváló fontosságot nyer a szerző azon eljárása, hogy nem elégszik meg az egyes névalakok és változatok közlésével, hanem lehetőleg teljesen elősorolja mindazon személyeket a rájuk vonatkozó körülményekkel együtt, kik Magyarország területén egy bizonyos nevet viseltek.

De ugyancsak az említett okból nagyon kivánatos volna, ha az érdemes szerző még azt a fáradságot is venné magának, hogy a következő füzetekben az idegen vagy az ilyenekül fölvehető neveknek nem csupán a martyrologiumi alakját említené meg, hanem adná azon változatokat is, melyekben a bennünket kör-

[1] Nomenclator Hungarorum Antiquorum. A régi magyarok személynevei. Irta Kubinyi Ferencz. Budapest, 1892. Révai Leo bizománya. Első kötet. Első füzet. 4-r. 40 l. Ara 1 frt.

nyező népek, szlávok, németek és olaszok használják az illető keresztneveket.

Volt már alkalmunk e helyen föltüntetnünk azon tanulságokat, melyeket az ilynemű összehasonlítás nyujt s azért ezúttal csak nehány példát fogunk felhozni.

A martyrologiumi *Franciscus* névnek nálunk *Ferencz*, *Fancsal* (Fancel, Fonsol), *Frank* és *Fancsika* (Fanciska) felel meg. Világos, hogy ezek közül egyik sem származik közvetlenül a martyrologiumi alakból, hanem a magyar változatok keletkezésére a kellő felvilágosítást a német és olasz *Franz*, *Franzel*, *Franco* és *Francisco* adja meg. A *Sigfridus* a középkori magyarságnál *Seifrid*, *Sebrid*, *Seprőd* stb. változatokban volt használatos; az első még csak származhatott a német *Siegfried*ből (Sichfrid, Siffrid), az utóbbi alakok azonban közvetlenül az orosz *Sibrid*nek felelnek meg, melyet a varegek honosítottak meg északi szomszédainknál. Ilyen módon érthető meg a *Lajos*, *Lois* névalak keletkezése is, szemben a martyrologiumi *Ludovicus*szal, jóllehet itt már a közvetlen szomszédság sem nyujt fölvilágosítást, mert a magyar alak sem a német *Ludwig*ból, sem az olasz *Lodovico*ból nem származhatott; tekintve azonban, hogy a névalak tudomásom szerint az Anjouk előtt nem fordul elé (miként a Zsigmond névre sem tudok a Zsigmond előtti korból adatot): a középkori magyar *Lois*t, a hogy Küküllei János írja Nagy Lajos nevét, egyenesen a középkori franczia *Loys* (elébb Lovis, ó-francz.: Clovis, frankoromán: Clodovæus, frank: Hlodovech) átvételének kell tartanunk, melyet az Anjouk honosítottak meg nálunk. A névtárban martyrologiumi analogia nélkül említett *Aleka* név szintén ezen eljárással magyarázható meg; a Sándor—Alexandros névnek ugyanis a Balkánon divatos változatai közt eléfordul az *Aleko* forma is s kétséget sem szenved, hogy úgy a föntebbi magyar név, mint az Alexandros byzanczi rövidítésének az Alexisnek megfelelő *Elek* ebből a balkáni Alekoból származott.

A bibliai neveknél pedig óhajtandó volna a tiszta zsidó névalak feltüntetése is. Tudvalevő, hogy az ó-testamentomi nevek az Árpádkorban nagyon el voltak terjedve nálunk, sokkal jobban, mint bárhol a nyugaton vagy a szlávoknál és byzanciaknál. Az a zsidó hatás, mely a kozárokkal Mózes vallását elfogadtatta, a lebediai magyarságot sem hagyta érintetlen s e befolyást a nevek is föltüntetik. A Bulán utáni kozár királyok a VIII. század utolsó tizedeitől kezdve csupa ó-héber nevet viselnek, minők: Obadjah, Hizkijah, Menase, Khanukah, Izsák, Zebulon, Nisszi, Áron, Menahem, Benjamin, József s ha már most számbaveszszük, hogy az Árpádkori magyarság egyik népeleme, a kozárféle kalizok a beköltözés után harmadfél század mulva, a XII. század második felében is még mindig zsidó vallásuak voltak: ó-testamentomi neveink használatánál első sorban is erre a kozár — kaliz — zsidó forrásra kell gondolnunk. Kétséget sem szenved, hogy az olyan szokatlan zsidó nevek, mint pl. az 1212-ben említett *Salatiel* (Haz. Okl. VI. 8), az 1267-ből ismert *Izrak*, egy abaújvári várjobbágynak, Ibrahim rokonának vagy a XIII. század elején *Sidrac* váradvidéki archidiakonusnak (Vár. Reg. 209) s egy másik *Sydrak*nak, az 1294-ben említett István baranyamegyei nemes apjának (Árp. Új Okl. X. 165) a neve közvetlen a zsidóságtól került hozzánk, nem pedig keresztény forrásból. Még szembetünőbben mutatják e hatást az olyan valódi ó-héber névalakok, minő pl. *Eliach* (héb. 'Elijah = kinek Jehova az istene, martyrologiumi forma: Elias, ebből a magyarban: Illés, a szlávoknál: Ilija, ebből nálunk: Ilia, Illye), a hogy a már említett Salatiel testvérét s Boroksa puszta és Kualuz völgy részbirtokosának, a szintén hamisítatlan zsidó nevű *Jekoniá*nak a fiát nevezték (1212. Haz. Okl. VI. 8); — vagy a minő *Mojsa* (zsidó: Moise, martyrologiumi forma: Moyses, magyarul: Mojzses, Mózes), a mely névalak a váradi Regestrumban (Moysa de villa Heldus. 291) s a XIII. század vége felé, mint egy fertővidéki birtokosnak a neve (Moysa, Chepan fia. Árp. Új Okl. X. 445) fordul elé.

Kubinyi a névtár elé csatolt bevezetésben három csoportba osztja a régi magyarok személyneveit. Ezek:

I. Az *ős-* és *ó-magyar nevek*, ide értve az ős vagyis pogány korból fenmaradt személyneveken kívül minden régi magyar nevet a XIV. század végéig. Ezek ismét: 1. *magyar eredetű keresztnevek*, milyen csak kettő van: *Beszterd* vagy *Besztörd* és *Buld* vagy *Budli*, melyek a ker. martyrologiumba a zendülő pogány magyarok által Sz. Gellérttel együtt megölt Beszterd és Buld püspökök után kerültek; 2. *ős magyar eredetű keresztnevek*, melyek eleinknél mint személynevek a kereszténység behozatala előtt is használatban voltak s utóbb idegen keresztnevekkel azonosíttattak; ilyeneknek veszi fel Kubinyi az *Ákost* (Achatius), *Gézát* (Victor), *Gyulát* (Julius), de ilyenek még *Beke* (Benedictus), *Ders*, *Dezső* (Desiderius), *Kálmán* (Colomannus), *Ödön* (Edmundus), *Mikó* (Nicolaus), *Jenő* (Eugenius), *Jaksa* (Jacobus), *Bulcsu* (Blasius vagy Basilius), *Csák* (Isaacus, Claudius), *Uros* (Urias), *Ugrin*, *Ugron* (Ugolinus), *Gürk* (Georgius) és sok más egyéb név; 3. az *idegen keresztnevek egyszerű magyar fordításai*, melyek őseinknél az eredeti keresztneveket helyettesítették, minők: *Erdős* (Silvanus, Silvester), *Fehér* (Albinus), *Fodor* (Crispus), *Kemény* (Firmus), *Medve* (Ursus) stb.

II. Az *idegen eredetű keresztnevek*, valamint olyan nagy számú, jobbára német és szláv nevek, melyek a ker. martyrologiumban föl nem lelhetők.

III. A kereszt- s egyéb idegen eredetű személynevek *megmagyarosított alakjai*, *változatai* és *rövidítései*, a melyeknél azonban nagyon is figyelembe veendő, mi az eredeti magyar rövidítés (ilyennek tekinthető: Laczk, Pista, Istók, Panna, Örzse, Böske stb.), mi a hamis analogia (pl. Miska = Michael, tulajdonkép pedig: Miczisláv) s mi a szláv, német és olasz kölcsönzés (pl. a Konrádnál a Koncz, Gönczöl egyenesen a német Kuntz, Küntzel stb. átvétele). Általános szabályul lehet fölvenni, hogy középkori névrövidítéseink nagyobb része nem magyar eredetű, hanem egyenes átvétele az idegen formáknak. A névcsonkítás ugyanis olyan népeknél van használatban, melyeknek eredeti nevei két értelmes szóból vannak összetéve s a név elő- vagy utórésze magában is érthető, pl. a németeknél: Gott-fried = isten békéje, kicsinyítve: Götz = istenke, a szlávoknál: Miecsi-szláv = a kard dicsősége, kicsinyítve: Miesko = kardocska, Vladi-szláv = a hatalom dicsősége, kicsinyítve: Vlad = hatalom stb. A névcsonkítás szokását e népek átvitték aztán a martyrologiumi nevekre is. A mi neveink azonban egyszerűek voltak, a *Bikát* pl. nem csonkíthatták *Bi*-re, mert akkor semmi értelme sem volt s így az átvett kereszt- vagy szláv-germán nevek rövidítésére is az idegenek adták meg a példát s csak ennek hatása alatt keletkeztek aztán jóval később az eredeti magyar névrövidítések és kicsinyítések.

Ismeretes e folyóirat olvasói előtt egy érdemes történészünknek azon állítása, hogy az oklevelekben található személynevek legnagyobb része visszavezethető valamely martyrologiumi névre s igazi ősmagyar név alig található a kereszténység elterjedése után.

Kubinyi álláspontja más.

Kérdés azonban, nem tévedtünk-e mindnyájan, kik abban a véleményben vagyunk, hogy az Árpádkori magyar társadalom nagy tömegben használta a pogánykori személyneveket?

E kérdés vizsgálatánál nem akarok arra az analogiára hivatkozni, hogy a germán és szláv népek a kereszténység fölvétele után is megtartották pogánykori neveiket s így föltehető, hogy az élet — kezdetben legalább — nálunk sem követte mereven azt a szabályt, a mit a nevek megválasztásánál az egyház felállított, hanem tekintet nélkül az egyházra, az előkelőbb családoknál hagyományszerűen divatozott egy-egy kiváló ősnek a neve, az alsóbb rendűek pedig minden primitiv néphez hasonlóan érthető szókkal, a saját fogalmi körükből vett jelzőkkel és hasonlatokkal, vagy a születés körülményeire, idejére, helyére stb. vonatkozó szókkal nevezték el az újszülötteket.

Ismétlem, mindezt mellőzöm, — csak egyszerűen megemlítem a következő tényeket. A pogánykorból egykorú külföldi följegyzések után ismerünk valami 25, a saját hagyományaink után ezenkívül még körülbelől 50—60 személynevet; amazokból a XIII—XIV. század folyamán is használatban voltak a következők: *Álmos*, *Árpád*, *Bugát*, *Bulcsu*, *Geicha*, *Gyula*, *Futas*, *Kál*, *Kende*, *Lél*, *Levente*, *Tas*, *Zoltán* és *Zoárd*; ezekből: *Bors*, *Botond*, *Bua*, *Buhna*, *Eleud*, *Ete*, *Eudu*, *Huba*, *Kadych*, *Keme*, *Kethel*, *Keve*, *Kula*, *Kupan*, *Kusid*, *Marouth*, *Ogmand*, *Olup*, *Ondu*, *Opour*, *Pota*, *Torsol*, *Urkund*, *Vatha*, *Velek*, *Zemere* vagy *Scemer*, *Zobolch*, *Zolouch* és *Zombor*. A semmikép el nem vitatható tény tehát az, hogy ismert pogánykori személyneveinknek körülbelől kétharmadát a ker. magyaroknál is megtaláljuk és pedig nem csak világiak, hanem papi személyek is viseltek ilyen a pogányságból örökölt neveket. Így pl. 1249-ből egy székesfejérvári kanonokot ismerünk, a kit *Ákus*nak neveztek (Sztár. Okl. I. 4), a XIII. század első felében *Bulcsu* vezérnek egy csanádi püspök volt a névrokona, 1292-ben egy *Boors* nevű győri kanonokot találunk (Árp. Új Okl. X. 88), 1294-ben pedig Usubuu és Thonuzoba fiának a nevére akadunk magister *Wrkundinus* esztergomi kanonok személyében (Árp. Új Okl. X. 139, 143). Ha még ezekhez számítjuk az Üzbeg kipcsaki tatár khánéval egyező nevű *Izbeg* győri püspököt (Árp. Új Okl. I. 60) a XII. század derekáról, a nemzetségük alapítóinak nevét viselő *Kalán* pécsi püspököt és *Telegdi Csanád* esztergomi érseket, továbbá Szent László káplánját, *Kupánt* vagy *Kuppánt*, a későbbi püspököt, kinek neve a somogyi vezér nevével azonos, a Kálmán korabeli *Zemera* nevű «religiosus virt» (Árp. Új Okl. VI. 77), azután azon *Op* (apa) nevű «sacerdost», kinek fiai 1211-ben a tihanyi apátság lovas jobbágyai voltak (Árp. Új Okl. I. 107), az 1218-ban említett *Wos* (Vas) esztergomi kanonokot (Mon. Strig. I. 220), *Uros* vagy *Uraz* pannonhalmi apátot, *Edus* egri kanonokot, *Ceba* azaz *Csaba* gyulafejérvári kanonokot, 1229-ből *Elemerus*, *Vroch* és *Harga* clericusokat (Árp. Új Okl. VI. 471, 473, 475), *Babus* győri kanonokot (U. o. 468) és *Scemd* sacerdost (U. o. 471) s végül a hamisítatlan mozlim nevű *Ibrahimot*, a ki a XIII. század elején «archidiaconus de Zobuslou» volt (Vár. Reg. 137): eléggé meggyőződhetünk arról, hogy az Árpádok korában teljes tele volt a magyar társadalom mindenféle pogánykori reminiscentiákkal, bármennyire ellenkeztek is azok a ker. egyház szellemével.

Ezekhez járulnak aztán a népies nevek, melyek értelmes magyar szókból állnak.

Kubinyi, miként Pór A., ezeket az idegen keresztnevek egyszerű fordításainak tartja. De nem azok. Sőt ellenkezőleg, nagy részben épen ezek alkotják legősibb személyneveinket.

A névalakítás módja, úgyszintén azon fogalmi kör, melyből a személyek megnevezésére alkalmazott jelzők vétettek, nagyon különböző az egyes népeknél s épen ebben a különbségben találjuk aztán azon kritériumot, melynél fogva megitélhetjük, hogy népies neveinket fordításoknak vagy a magyar szellem eredeti alkotásainak tekintsük-e?

Ha a névalakítás módjára nézve összehasonlításokat teszünk, tapasztaljuk, hogy a sémi népek túlnyomó részben összetett neveket használtak, melyek néha egész mondatot fejeznek ki, pl. a *Boldizsár* név eredeti kháld alakja: Bil-kudur-uszur vagy Bil-sár-uszur a. m. Bél-a királyt védd. Az árja nevek, mint a germánoké, szlávoké, görögöké, iránoké, keltáké stb., rendszerint két szóból vannak képezve. Ellenben a mi személyneveink, mint említettük, általában véve egyszerűek s csak kivételesen fordulnak elő az olyanok, mint: *Opa-forcos*, *Chiko-lou*, *Jou-legen*, *Zyp-azzon* stb. Ennyiben tehát már a névalakítás módja is arra utal, hogy a magyarra fordított idegen nevek számát szűk korlátok közé kell szorítanunk.

Még szembetünőbb azonban értelmes neveink eredeti magyarsága, ha azon szempontból veszszük vizsgálat alá, hogy miféle fogalmi körből vették eredetüket.

A magyar nem használt olyan neveket, minők volnának: Ragyogó, Tündöklő, Dicső, Hires, ellenben a germán és szláv nevek közt tömegestől fordulnak elő az effélék, például: Hrod-beraht (Róbert) = a dicsőség által ragyogó, Land-beraht (Lambert) = az országban tündöklő, Hrod-land (Roland, Loránd) = dicsősége az országnak, Beraht-old (Berthold) = fényesen uralkodó, Hlodo-vik (Ludvig, Lajos) = hires harczos, Vladi-szláv = a hatalom dicsősége, Szventi-szláv (Szvjatoszláv) = szent dicsőség, Jari-szláv = a keserűség dicsősége, Vladimir = a hatalom által hires, Ticho-mir (Tihamér) = vidám és hires stb. Nálunk ezek helyett hasonlatképen az *Aran*, *Aranka* vagy *Arenka* és ősibb formában a *Zaránd* (v. ö. ugor: zorni, szarny stb. = arany) nevek voltak divatban, miként a törökségnél a hasonló értelmű *Altun* s összetételben: *Altonop* (arany-apa), *Altun-tas* (arany-kő) stb.

Az isten nevét sem találjuk a mi személyneveinkben, míg a sémi névösszetételekben minduntalan előfordul, minők: a zsidó Gabriel (Gábor) = isten embere, Mikhael (Mihály) = kicsoda olyan, mint az isten, Jehosua (Jósua, Jósa, Jézus) = Jehova a segítség, Johanan (János) = kihez Jehova kegyelmes, Mattatajah (Máté) vagy Mattatijah (Mátyás) = Jehova ajándéka stb. s kisebb fokig feltalálható az árja nevekben is, pl. a görögöknél: Theodoros = isten ajándéka, Theophilos = istenszerető, a németeknél: Gottschalk = isten szolgája, a szlávoknál: Bogdán = isten adománya, Boguszláv = isten dicsősége, Bogomir = isten által hires stb.

Ha már fölteszszük a martyrologiumi s egyéb idegen nevek tömeges magyarosítását, igazán csodálatos, hogy a papság miért nem alkotott a teljesen világos jelentőségű latin Adeodatus vagy a német és szláv nevek mintájára olyan neveket, minő volna pl. Istenadta, Istenfélő, Istenszerető, Istenhivő stb. Hiszen első sorban is ezekre s az olyan, keresztény szellemben alkotott nevek magyarosítására lett volna szükség, mint a milyen a Benedictus = áldott, Bonifacius = jóltevő, Clemens = szelid, Innocentius = ártatlan, Salvator = megváltó, Cœlestinus = mennyei stb. Hogy van az, hogy a keresztnevek lefordításánál épen ezeket és a hasonlókat mellőzték, de arra már volt gondjuk, hogy a Lupust vagy Wolfgangot megmagyarosítsák Farkasra, a Silvestert Erdősre, a Firmianust Erősre, az Ursust, Orsinot Medvére, a Mercuriust Szerdára, a Tristanust Szomorura stb. Mintha csak szántszándékkal keresték volna ki az olyan értelmű neveket, melyek a világ valamennyi primitiv népénél feltalálhatók.

A magyar neveknek van határozott jellegük, a mi sehogy sem illeszthető bele a keresztény fogalmak keretébe, de megfelelnek egy a keleteurópai pusztaság törzsei közül ideszakadt szilaj harczias nép gondolkozásmódjának.

Csakis így érthető, hogy olyan hézagos a magyar nevek azon csoportozata, melynél a jelentés a vallásos és istenes életre vonatkozik; a *Joud* (jó), *Joulegen*, *Jolyan*, *Jámbur* vagy *Imbur* és talán *Yrgolin* (irgalom) volnának ilyenek népies neveink közt, míg a *Boudug*ról már nem egészen bizonyos, hogy ide tartozik-e, mert «boldog» szavunk eredeti jelentése a. m. gazdag s így megfelel a török származású *Baja*, *Bajadi*, *Baján*, *Baán* neveknek.

Mily változatos ezzel szemben az a másik sorozat, melynél a neveket a katonai erények, vitézség, nyers erő, szilaj kedvtelések fogalmi köréből vett jelzők és hasonlatok képezik.

Ilyenek a következő nevek: *Hős*, *Bátor*, *Merő* (vakmerő), *Vitéz* s a megfelelő értelmű török *Alap* (Olup), *Alpra* vagy *Alpár*, *Bahator*, aztán: *Erő*, *Erős*, *Keme* vagy *Kemény* (a Szilárd név modern fordítás, miként maga a szó is a neologia alkotása), *Csatadi*, *Bicsak*, *Bolta*, *Csákán*, *Vad*, *Vadas*, *Vadadi*, *Bősz*, *Haragos*, *Törő*,

Zuzó, *Ütő*, *Vágó*, *Vágja*, *Vágjad*, *Oklelő*, *Orto* (irtó), *Leső*, *Váró*, *Büszke*, *Kevély*, *Gőgös* stb.

Ide tartoznak aztán a külvilág tárgyairól vett hasonlatok, mint a szilárdság, keménység jellemzésére a *Keve* (kő), törökösen *Tas* és *Vas*, *Vasadi*, *Vasas*, törökül: *Temer* vagy *Timurdi*. Továbbá az erő, vadság és bátorság megtestesítőiről, az őshaza hatalmasabb állatjairól vett nevek, minőket minden primitiv nép személynevei közt találunk. E vadállatok közül őseink a délszakibb oroszlánt, tigrist és párduczot csak hirből ismerték s ezért népies neveink közt nem is fordulnak elő, nem úgy, mint a középázsiai törökségnél, melynél az *Arszlán*, *Kaplan* és *Barsz* (Ilbarsz, Balbarsz stb.) nevek a legkedveltebbek közé tartoznak. Az *Oroszlán* nevet az úri osztálynál is csak kétszer találtam (a XIII. század második felében: Urozlanus de Geche. Turul, IV. 186. és 1398), a *Kaplan* (tigris) pedig csakis a hasonnevű nemzetségnél volt használatban (pl. 1272. Comes Coplan de gen. Caplan. Haz. Okl. VIII. 438). Annál gyakoriabbak a: *Farkas*, *Farkasd*, *Opaforcos* (azaz hímfarkas), *Medve*, *Bika*, *Bikács*, törökösen: *Bua*, *Buga*, *Boga*, *Buka*, *Kan* vagy *Kondi* s törökösen: *Kaban*, *Kos*, *Kosdi* s törökül: *Teke*. Hogy ezek közt az annyira elterjedt Farkas névnél sem lehet fordításra gondolni, világosan mutatja az, hogy földrészünkön a legkülönbözőbb népeknél is feltaláljuk; nevezetesen a martyrologiumi Lupuson kívül megvolt az ősgermánoknál (góth: Ulfilas, skand.: Olaf, német nevekben mint összetétel: Wolf-gang, Wolf-hram, Wolf-ger, Atha-ulf, Rad-ulf, Arn-ulf stb.), a szlávoknál (Vulk, Vuk, Vlk s latinizálva Vulcanus), oláhoknál (Lupuj), Kelet-Európában a votjákoknál (Kion), a kaukázusi khevzuroknál (Mgela), a törökségnél (kunoknál: Girg, szeldsukoknál: Gurgaszlán, Közép-Ázsiában: Kurt, kirgizeknél: Kaszkir stb.). A Medve névnek sem csupán a martyrologiumi Ursus felel meg, hanem hasonlót jelent a votják Gondir, valamint a khevzur Sincsla és Daturia név is. A föntebbiekhez csatlakoznak a ragadozó madarakról vett nevek, mint *Kesellő* vagy *Kesejdi*, *Soulum*, *Solmus*, *Ülüved* vagy *Ülüves*, *Vércse*, *Kánya*, aztán *Turul*, *Kerecsen*, *Karul*, továbbá a török eredetű *Kartal*, *Csura* vagy *Súr*, *Sár*, *Sol* vagy *Soil* (a. m. török: csajla = sólyom. A XIII. század vége felé: Soyl de Zecke in terra Zechke. Árp. Uj Okl. X. 455). Mind olyan személynév, melyeknek megfelelő értelmű nevet alig találnánk a martyrologiumban, de annál többet a szeldsukoknál és más török törzseknél, minők: Szonkar (fehér sólyom), Szonkartigin (sólyomnak nevezett), Akszonkar (fehér sólyom), Sahin (a legszebb sólyom), Balaban (sólyom), Tugan (közönséges sólyom) stb.

Az olyan személyneveknek sem tudom megtalálni előképét a középkori papságtól is értett keresztnevekben, melyek a ló különböző neveiből alakultak, de annál természetesebbnek látom azt a psychologiai magyarázatot, mely az ilyen nevek keletkezését a ló iránti előszeretetre vezeti vissza. A *Louch* (v. ö. osztyák: lauch = ló), *Luadi* és a kun *Ula* (ulah = ló), a *Csikó*, *Csikóló* és változatai, *Csid* (v. ö. bodrogközi: csidu, székely: csit-kó, csángó: szit-ku = csikó) és a megfelelő török *Taj* (2 éves csikó) és *Kolon* (3 éves csikó), valamint a *Monios*, *Csidür* és *Ménüs* ép olyan névalkotások, mint a középázsiai törökségnél Ajgir (ménló), Ajgiralp (ménló-hős) s a kirgizeknél Kunan baj (3 éves csikó) és Dönön baj (4 éves ló, baj = fejedelem).

Ugyancsak az olyan török nevek, mint Bogu vagy Bugu (szarvasbika) és Bagis (szarvas), Csonbagis (nagy szarvas), Szaribagis (sárga szarvas) és más primitiv népek hasonértelmű személynevei szolgáltatnak analogiát *Eüze* vagy *Eüzi*, *Eüzen*, *Eüzüd* (őz) és *Bulán* (tatár: bolán = jávorszarvas) neveinkre. Megtaláljuk régi neveink közt a *Rókát* vagy *Ravaszt* (Rouoz, Ruoz, tulajdonkép a. m. róka, v. ö. osszét: ruvasz, rubasz, cseremisz; rövözs, mordvin: rivesz = róka, Árpádkori oklevelekben: ruozlik, rovozlik = rókalyuk) s aztán a hajdani Nagy-Magyarország annyiszor emlegetett becses bőrű kisebb állatait, minők: *Nuuz* (nyuszt), *Neste* (nyest) és *Hölgyasszon* (azaz hölgymenyét); ezekhez csatlakoznak: *Hód*, *Nyulad*, *Nyulas* s a tatár eredetű *Kama* (vidra), melyeknél a votják Konyi (evet) hozható fel hasonjellegű személynévnek. A középázsiai állatvilágból vett személynevek közül a törökségtől a *Bota* (tevecsikó) és *Kulán* (vadszamár) hatolt el hozzánk. Igen kedvelt Árpádkori nevünk volt a *Csóka*, kicsinyítve *Csókád*, melynek tatáros és volgamenti finn-ugoros változatát *Csenke*, *Cseüke* és *Csana* (a. m. csóka, varjú) neveink mutatják s gyakran eléfordult a *Rigó* név is; analog személyneveket a votjákoknál találunk. (Kwaka a. m. varjú, Juber a. m. rigó.)

E nevek ép úgy, miként a *Buza*, kicsinyítve *Buzád*, törökös alakban: *Bogdai*, *Bodoy*, *Árpa*, a török-mongol elemnél szintén *Arpa*, azután *Kölesd* (Culessed), valamint az *Erdő*, *Erdőd*, *Erdős*, törökösen *Urmandi*, továbbá *Tengürd* s a megfelelő kategoriába tartozó török eredetű *Oghuz* (folyam) egyformán a primitiv névalkotások fogalmi köréből valók s midőn egész sorozatot találunk ilyenekül régi személyneveink közt: ezzel alapot nyertünk annak az elbirálására, hogy e nevek fordításoknak tekintendők-e vagy ősmagyar névalkotásoknak?

Az a psychologiai alap, mely a régi magyar személyneveket ugyanolyan gondolkozásmód

termékeinek tünteti föl, mint a minőt tapasztalunk más primitiv népeknél a személynevekül szolgáló jelzők és hasonlatok megválasztásában, világosan mutatja, hogy mikép keletkeztek ezen neveink. Nem az idegen keresztnevek fordításai, bár kétségkívül vannak ilyenek is. De ez csak a kisebbik rész s mindenesetre olyan fogalmi körből valók, melyek nem illenek bele az ősmagyarság életviszonyaiba és gondolkozásmódjába.

* * *

A becses munka további füzeteit, mely alkalmat szolgáltat a föntebbiek elmondására, várva várjuk. NAGY GÉZA.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi április hó 28-án *B. Radvánszky Béla* társ. elnök elnöklete alatt ig. választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak: Csánki Dezső, Csontosi János, Kammerer Ernő, Majláth Béla, Nagy Gyula, Nagy Imre, Schönherr Gyula, Szendrei János, Szent-Iványi Zoltán, Szinnyei József, Tagányi Károly vál. tagok, Czanyuga József pénztárnok és Fejérpataky László titkár.

Az elnök megnyitván az ülést, *Dr. Schönherr Gyula* vál. tag felolvassa *Csoma József* vál. tagnak «Az olasz renaissance hatása a magyar heraldikára» czímű értekezését, mely a Turul következő füzetében fog kiadatni.

Ezután *Nagy Gyula* vál. tag felolvassa a társulati pénztár állapotának és az 1891. évi számadásoknak megvizsgálására küldött bizottság jelentését, mely egész terjedelmében a következő:

Tisztelt Választmány!

Alulirtak a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1891. november hó 26-án tartott igazg. vál. üléséből az 1891. évi pénztári számadások s a pénztári állás és vagyonkimutatás megvizsgálására küldetvén ki, mai alulírt napon dr. Fejérpataky László titkár úrral egyetemben megjelentünk Czanyuga József pénztárnok úr lakásán, hol a vizsgálatot a következőképen teljesítettük:

A pénztári könyvnek mind bevételi, mind kiadási rovatát tételről tételre átvizsgálván s a mellékletekkel valamint a tagok törzskönyvének adataival egybevetvén, a számadásokat általában hibátlanoknak, a bevételeket és kiadásokat a megfelelő okiratokkal igazoltaknak s az egész pénztári kezelést szabatosnak találtuk; csupán annyit kell megjegyeznünk, hogy a kiadásoknál négy helyen 10—10 kr., összesen tehát 40 kr. póstai kezelési költség be nem iratott, s így a pénztárnok 40 kr. erejéig a társaság javára tévedett, kérjük azonban a t. választmányt, hogy a pénztárnok urat e tévedés megigazítására s az évi maradvány összegnek ehez képest való áthozatalára felhatalmazni méltóztassék.

A pénztár a ·/. alatt ide csatolt kimutatás szerint (mely folyóiratunk megelőző füzetében közöltetett) 1891 decz 31-én

4540 frt 63 kr. bevétel és
4171 « 76 « kiadás után

368 frt 87 kr. illetőleg a föntebbiek szerint a pénztárnok javára visszaeső 40 kr. levonásával *368 frt 47 kr.* készpénz-maradványnyal rendelkezett. A készpénzt a f. évi jan. 1-től a számvizsgálat napjáig történt bevételek és kiadások hozzáadásával, illetőleg levonásával, megolvasván, hiánytalanúl meglevőnek találtuk.

A társaság vagyoni állapotát a mellékelt kimutatás 1891 decz. 31-én *12,168 frt 87 krban* (a föntebbi helyesbítés szerint 12,168 frt 47 krban) tünteti föl; mely vagyoni kimutatás helyességéről az új pénztári ügyrend 1. *c)* szakaszának megfelelőleg a titkár úr által kitünő pontossággal elkészített s most már a pénztárnok által folytatólag vezetendő «*alapitványkönyv*» tételeinek a meglevő értékpapirokkal és alapító-levelekkel való egybevetése alapján meggyőződést szereztünk.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy a pénztári ügyrend 2-ik szakasza értelmében a társaság alapítványi vagyona mint kezelési letét, az osztrák-magyar bank budapesti főintézeténél már elhelyezendő lett volna, a titkár úr nyilatkozata szerint azonban a társaságot a bankkal szemben képviselő elnök, titkár és pénztárnok névaláirásának szabályszerű közjegyzői hitelesítése különféle akadályok miatt még eddig meg nem történhetvén, az alaptőke letétele nem volt eszközölhető. Kérjük a t. választmányt, hogy ezt tudomásul venni s az elnökséget utasítani méltóztassék, hogy a vagyon szabályszerű letételéről mennél rövidebb idő alatt gondoskodjék.

Ezek után a Nemzetségi Zsebkönyv számláját vettük volna vizsgálat alá, de mivel a titkár úrtól azt az értesítést nyertük, hogy a Zsebkönyv bizományos könyvárusával a leszámolás csak a közelebbi napokban lesz megejthető, czélszerűbbnek véltük a vizsgálatot a leszámolásig elhalasztani, mire nézve engedje meg a t. választmány, hogy a N. Zsebkönyvre vonatkozólag később tehessük meg jelentésünket. Addig is indítványozzuk, hogy a megvizsgált számadásokra nézve, az 1891-ik évre Czanyuga József pénztárnok úrnak a szokásos felmentvény a szokásos fentartással megadassék.

Végül legyen szabad a titkár úr által velünk közölt 1892. évi költségvetési javaslatot, mely 4127 frt 87 kr. (helyesbítve 47 kr.) bevétellel szemben 3780 frt kiadást s e szerint 347 frt 87 kr. (helyesbítve 47 kr.) várható maradványt irányoz elő, a t. választmánynak elfogadásra ajánlanunk.

Budapesten, 1892 ápr. 23-án.

A t. választmánynak alázatos szolgái

Szinnyei József s. k. *Csontosi János* s. k.

Nagy Gyula s. k.

mint a számvizsgáló bizottság tagjai.

A számvizsgáló bizottság jelentése egész terjedelmében tudomásúl vétetvén, annak alapján Czanyuga József pénztárnok úrnak a felmentés az 1891-ik évi társulati számadásokra nézve megadatott. A föntebbi jelentés kapcsán a választmány a következő határozatokat hozta: 1. A kiadások rovatába a pénztárnok által tévesen be nem írt 40 krnyi póstaköltség a folyó 1892. évi pénztári naplóban kiadásba tétessék. 2. Utasíttatik az elnökség, hogy a társaság alapítványi vagyonának az osztrák-magyar bank budapesti főintézeténél leendő elhelyezéséről mennél rövidebb idő alatt gondoskodjék. 3. A Nemzetségi Zsebkönyv számlájára nézve felkéretik a számvizsgáló bizottság, hogy azt utólag megvizsgálni és erről még a nyári szünet előtt tartandó rendkívüli vál. ülésen jelentést tenni szíveskedjék. 4. Végül a választmány a számvizsgáló bizottság tagjainak fáradságáért jegyzőkönyvileg köszönetet szavaz.

A társaság folyó évi költségvetése kerülvén tárgyalás alá, az egészen oly módon állapíttatott meg, miként azt a Turul megelőző füzetében közzétett javaslat tartalmazza.

A pénztárnok jelentése szerint f. évi január 1-étől április 28-ig, volt

Bevétel	1250 frt	62 kr.
Kiadás	1008 «	76 «
Készpénz	241 frt	86 kr.

Vagyonállás.

Értékpapirokban	8300 frt	— kr.
Rendes alapítólevelek értéke	3100 «	— «
Alapítólevelek nélküli alapítványok	600 «	— «
Készpénz	241 «	86 «
Összesen	12241 frt	86 kr.

A titkár bejelenti, hogy Pfeifer Ferdinánd könyvárussal a leszámolás a Nemzetségi Zsebkönyvnek 1890 jún. 10-ike óta eladott példányairól megtörtént. Ennek eredményeként 42 eladott példány ára fejében 126 frt illeti a társaságot. A bejelentés tudomásúl vétetik és a mondott összeg a Zsebkönyv nyomdai számlájának részleges törlesztésére fordíttatik.

Új évdíjas tagokúl megválasztatnak a következők: *Dr. Ballagi Aladár* egyetemi tanár Budapesten, *Temesvár* sz. kir. városa tanácsa (ajánlja a titkár), *Gombos Kálmán* kir. albiró Kismartonban (aj. Csánki Dezső), *Dr. Irinyi Tamás* sz. széki jegyző Szatmártt (aj. Luby Károly).

A titkár bejelenti, hogy a Turul tíz éves folyamához készítendő tárgy- és névmutató mintegy 10 nyomt. ívnyi terjedelmű lesz a folyóirat formájában. Jelenti egyúttal, hogy a múlt vál. ülés határozatának megfelelőleg Stargardt berlini és Rommel frankfurti könyvkiadóknak felajánlotta a társaság tulajdonában lévő czímer-nyomatok 300 példányát a társaság által kikötött feltételek mellett; tőlük azonban választ még nem nyert. A választmány határozatából a Turulnak f. évi füzeteiben felszólítás intézendő a tagokhoz a Tárgymutatóra leendő előfizetési előjegyzés iránt. A tárgymutató ára tagok részére 1 frt 50 kr. lesz. A czímer-nyomatok tárgyában utasíttatik a titkár, hogy a külföldről beérkező ajánlatokról a nyári szünet előtt tartandó vál. ülésen jelentést tegyen.

Makó városának átirata, melyben a város czímeréről felvilágosításokat kér, véleményadásra *Tagányi Károly* vál. tagnak adatott ki.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Nagy Gyula* és *Szinnyei József* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Nagybaráthi Huszár János czímerlevele. 1572.

(Egy czímerrajzzal.)

Miksa király 1572 október 27-én Pozsonyban kelt oklevelével czímert adományoz nagybaráthi Huszár Jánosnak, és fivérének, Ferenczneк, az előbbi — ki Szathmárban katonáskodott — által tanusított hűség, és hű szolgálatok jutalmául (. . . consyderatis fidelitate, ac fidelibus servitiis fidelis nostri, nobilis Joannis Hwszár de Nagybarátÿ, militis in Zathmar).

Ezen 1572-ben adományozott czímer teljesen elüt attól, melyet a *baráthi* Huszár család 19 évvel később — 1591-ben[1] kapott. E két család között összefüggést kimutatni nem lehet; Baráthi helység Nógrád vármegyében fekszik, Nagybaráthi pedig Győr vármegyében.

Mindkét czímer megvan Nagy Iván munkájában (VI. 201, 204.)

Az armalis szövegéből látjuk, hogy nagybaráthi Huszár János és Ferencz, kik állításuk szerint nemes ősöktől származtak, már korábban is élvezték a nemesi kiváltságokat, azonban az erre vonatkozó okleveleket a mohácsi vész után elvesztették, miért a királyi kegyelem őket most újra az ország igaz és kétségtelen nemesei sorába emeli, és nekik czímert adományoz.[2]

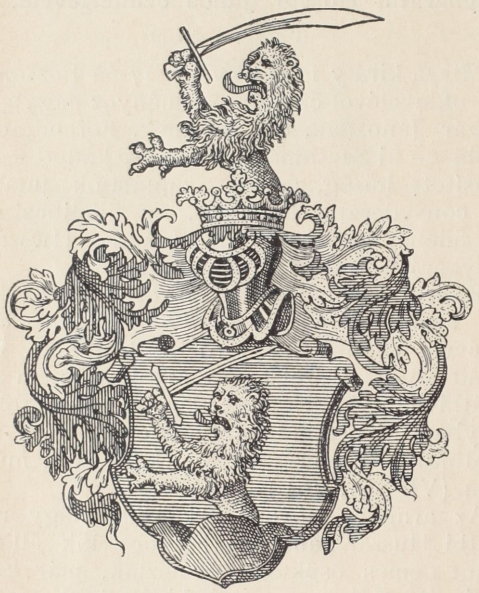
[1] A baráthi Huszár család (beszélő) czímere: Veres pajzsban zöld téren fehér lovon ülő kék öltözetű huszár, hátra fordult arczczal, kardját hátra vágja. — Sisakdísz: növő fehér ló. — Takarók: kék-arany: veres-ezüst.

[2] Eundem Ioannem Hwszár de dicta Nagybarátÿ, cum fratre suo Francisco similiter Hwszaar, de eadem Nagybaráty, quos etiam alioquin de nobili prosapia originem ducere, et prærogativa nobilitari gavisos fuisse, privilegiaque superinde sufficientia habuisse, sed ea ab ipsis malo casu post cladem Mohachiensem deperdita, et abalienata esse asserunt, de regiæ nostræ potestatis plenitudine, et gratia speciali, in coetum, et numerum verorum, atque indubitatorum regni nostri Hungariæ nobilium, denuo et ex novo duximus aggregandos, annumerandos, incorporandos, et adscribendos.

A czímerfestmény, mely az armalist díszíti, némi eltéréseket mutat a szövegbe foglalt leirástól. A leírás szerint a kék pajzs lábában hármas zöld domb van, a középső domb mögől egy természetesen ábrázolt oroszlán emelkedik ki, jobb lábában kivont pallost tartva. A pajzson rostélyos sisak, gyöngyökkel és drágakövekkel diszített koronával, melyből az előbbihez teljesen hasonló sárga oroszlán nő ki, jobb lábában magyar kardot tartva. — A pajzsot mindkét oldalról fehér-kék — veres-arany takarók veszik körül.[1]

A festmény leírása pedig következő:

Fehérrel damaszkolt kék pajzs lábában hármas zöld halom, mögötte természetesen ábrázolt, növő oroszlános leopárd[2] jobb lábában hosszú keresztvasú, egyenes pallost tartva. Si-

sakdísz: a sisak arany koronájából növő természetes oroszlán, jobb lábában görbe, elvágott végű magyar kard. Takaró: veres-ezüst, kék-arany; mihez még jobbra veres, balra kék, bojtban végződő lebegő szalag járul. — Az egész arany keretes, aranynyal damaszkolt megyszín alapon; az alsó jobb sarokban az évszám: 1572.

Az eltérés a festmény és a leírás között tehát abban van, hogy a szöveg a pajzsba oroszlánt helyez, a művész pedig oroszlános leopárdot ábrázolt; a takarókat pedig nem kék-ezüst — veres aranyra, de veres-ezüst — kék-aranyra festette. Ilyen eltérések gyakran fordulnak elő ott, hol a czímert az okmány kiadása *után* festették meg; itt azonban nincs okunk ezen esetet feltételezni, és a különbséget csak a festő gondatlanságának tulajdonítjuk. — Különben a művész igen helyes felfogására vall a czímerállat naturalisticus ábrázolása; mert ámbár szabály nincs rá, mégis jobban felel meg a dolog természetének, ha a valamely tárgyat tartó állat — oroszlán, leopárd, sas stb. — nem stilizálva, de természetesen ábrázoltatik.

A jól conservált armalis a czímerszerző utódja, nagybaráthi Huszár Imre úr tulajdona.

GHYCZY PÁL.

A bécsi «Adler» cs. kir. heraldikai társaság új alapszabályai f. évi márczius 10-én nyerték meg az alsó-ausztriai cs. kir. helytartóság részéről a hivatalos megerősítést. A társaság az 1870 május 10-én alakult «Adler» heraldikai-genealogiai egyesületből keletkezett, 1883. márcz. 1-én kapta meg a legmagasabb elhatározás útján a «cs. kir. heraldikai társaság» czímet és az azzal egybekötött előjogokat, s jelenleg Lajos Viktor főherczeg védnöksége alatt áll. Feladatát a történelem segédtudományainak: a heraldikának, genealogiának, pecséttannak és epitaphikának művelése képezi, az alapszabályok 1. §-a szerint *Ausztria-Magyarországra való különös tekintettel* («namentlich in Bezug auf Oesterreich-Ungarn»). Alig szükséges megjegyeznünk, hogy ez a formulázás nem nagy közjogi ismereteket árul el a statutumok szerkesztői részéről, mert bizony a «Cs. kir. heraldikai társaság»-nak ép oly kevés köze van hivatalból a magyar heraldikához, mint a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak az osztrák történelem segéddisciplináihoz. Tagjai között vannak tiszteletiek, alapítók (legalább 200 frtnyi alapítványnyal), pártolók (legalább 50 forintnyi adománynyal), rendes és levelező tagok. A társaság élén az élethossziglan választott tiszteleti elnökön kívül 6—12 tagból álló előljáróság áll, melynek megbizása 3 évig tart. Az új alapszabályok a társaság nevén, székhelyén és feladatain kívül megállapítják az eszközöket, melyek által a feladatok megoldására törekszik, felsorolják a tagok különböző nemeit s azok jogait és kötelességeit, a vezetés módját, az évi közgyűlés, a választások és pénztár-vizsgálat rendjét, a tagok viszályainak elintézésére hivatott választott-bíróság teendőit, s végül körülírják a társaság netaláni feloszlásának módozatait.

---

[1] Scutum videlicet militare, cœlestini coloris, tricipitem collem viridem in fundo habens, ex quorum medio dimidius leo naturali colore effigiatus, cum gladio ancipiti dextro pede arrepto, torvus prodire cernitur. Scuto superimposita est galea militaris craticulata, corona regia margaritis, et lapidibus preciosis parem priori per omnia fulvum leonem cum gladio Hungarico proferente, exornata; a summitate scuti (sic) laciniis, sive lemniscis, albo, cœlestino, rubeo item et aureo coloribus distinctis, in ambas scuti ambages diffluitantibus, illudque apposite illustrantibus.

[2] Az oroszlán és leopárd közötti külömbséget a fej állása határozza meg. Az oroszlán profilban, a leopárdé szemben ábrázoltatik. — Menő oroszlán *leopárdos oroszlánnak* (lion léopardé, — lion passant — leopardirter Löwe); ágaskodó leopárd pedig *oroszlános leopárdnak* (léopard lionné — lion rampant guardant — gelöwter Leopard) mondatik.

SZAKIRODALOM.

Magyar viseletképek czímeres-leveleinkben. *Irta Dr. Szendrei János. 105 képpel. Budapest, 1892. 8-r. 48 l.* A hazai czímeres-levelekben rejlő nagybecsű történelmi anyagot eddigelé kevéssé méltányolt szempontból, mint a magyar viseletek elsőrendű forrását tette tanulmánya tárgyává *Szendrei János*, társulatunk vál. tagja, a ki a Magyar Nemz. Múzeum és az országos levéltár több százra menő gazdag armálisgyűjteményét buvárolta át, hogy festett czímerképeikből a régi viseleteket feltüntető adatokat összegyűjtse s a magyar costume-tan javára értékesítse. Minő jelentékeny hiányon volt hivatva segíteni e vállalkozásával, azt a costume-tani irodalomról bevezetésként adott ismertetésből olvashatjuk ki, mely szerint az eddigi művek forrásai között a czímeres-leveleknek igen kis hely jutott. S hogy fáradozásait mily kedvező eredmény koronázta, mutatja a czímeres-levelek tekintélyes száma, a melyek Szendrei tanulmányához felhasználható anyagot szolgáltattak. Az általa ismertetett 96 czímeres-levél között a mohorai *Vidffy* (1418.), *Moghi* (1418.), *Jersay* (1431.), *Szlopnai* (1432.), *Kistárkányi* (1434.) családok czímerei a Zsigmond korabeli magyar viseletekből őriztek meg nehány érdekes adatot számunkra. A Hunyadiak korát illusztrálja *Berekszói Péter* 1448-iki armálisa, *Disznósy Miklós* czímere (1456.) és egy ismeretlen czímer a kassai dóm szentségházáról; míg a Jagellók korabeli costumeemlékek között *Dombay János* deák (1506.) czímere, a II. Ulászló és gyermekei arczképeiről nevezetes Gersei *Pethő* czímer (1507.) és *Kánthor Benedek* (1509.) armálisa foglalnak el kiváló helyet. E középkori czímerek legnagyobb részét előbbi publicatiókból ismerjük; új a *Jersay*aké a M. Nemz. Múzeum levéltárából, mely buzogányt tartó pánczélos kart ábrázol, és *Kistárkányi Dénes* czimere az Orsz. Levéltárból, a melyben egy szál ingben ábrázolt, ősz körszakállos ember mezítláb küzd egy ágaskodó farkassal s azt hosszú egyenes kardjával átdöfi. A mohácsi vész utáni sorozat közül kiváló figyelmünket érdemlik meg *Záray Lázár*nak I. János királytól 1533-ban nyert czímere (a szerző gyűjteményéből), melyben vörös mezbe öltözött kar magyaros görbe karddal fejet vág le, a szöveg szerint a rácz lándzsások vezérének fejét; továbbá *Szabó Lukács*nak Izabella királynétól 1548-ban kapott czímere: magyar kardot tartó vörös mezű kar, és *Kotheck András* czímere, a mit II. János Zsigmond 1560-ban adományozott, s mely a XVI. század végéről való sisakot ábrázol hű és pontos rajzban. E három czímer a sajátképi magyar királyi heraldika utolsó termékeinek tekinthető, s a magyar fegyverekből kölcsönzött motivumaival mintegy átmenetet képez a fejlődésében oly sajátságos irányt vett erdélyi magyar heraldikához. Terünk nem engedi a további anyag részletes ismertetését s csak egy szóval lehet megemlékeznünk a többi 13 XVI. századbeli, 55 XVII. és 10 XVIII. századi czímerről, melyeknek legtöbbjénél a szakszerű leíráson kívül az armális czímerleíró szövegét is közölve, a szerző a szorosan vett heraldikai buvárlatokra is igen becses anyagot tett hozzáférhetővé. Az elismerésre méltó buzgalomról és szép szakismeretekről tanuskodó dolgozatot Szendrei János társulatunk múlt évi nagygyűlésén olvasta fel, s az Archæologiai Értesítő XI. kötetének 5. és a XII-iknek 2. számában tette közzé; e közlemény különnyomata a jelen füzet, mely nemcsak tartalma, de díszes kiállítás tekintetéből is értékes terméke szakirodalmunknak.

D.

Kiskárpáti Emlékek. *Jedlicska Pál* hely- és művelődéstörténeti munkája II. kötetének, mely a Kis-Kárpátok Éleskőtől Vágújhelyig terjedő vidékét tárgyalja, családtörténeti vonatkozásai alkalmat nyujtanak nekünk, hogy felőle e helyütt nehány sorban megemlékezzünk. A szerző terjedelmes művében sorra veszi a vidék minden községét és várát és összegyűjti a községi életükre, egyházaikra, nemesi birtokos családjaikra stb. vonatkozó adatokat. S főleg ez utóbbiak érdekelnek bennünket közelebbről, annál is inkább, mert Jedlicska a legtöbb családnál azok nemzedékrendi elágazásaira is kiterjeszti figyelmét. Így közli Éleskő vára birtokosainak a Czobor és Bakics családoknak leszármazási tábláit; a Korláthkeőy, Apponyi, Pongrácz, Motesiczky családokéit, kik Korláthkőt birták; az Alsó-Korompában birtokos korompai Nehéz György, a Spáczayak, Gyulay Péter s a Brunszvik és Chotek grófok családfáit; Jókeőnél az Erdődy grófok, Nizsnánál az Onoryak, Lopassónál a Jedlicskák, Veszelénél az alsólindvai Bánffyak, Rakovicznál az ujfalussi Kissek, Verbónál a Szélessyek, Ocskónál az Ocskayak, Csejthénél a Boróczyak, guthi Országhok, Nádasdyak, Drugethek és Révayak genealogiáit és Vágujhely egykori urainak a Stiborok nőági leszármazóinak nemzedékrendjét. Ezek a családfák jobbára Nagy Iván közkézen forgó adatait, és a mellett az egyes családoknak — néha talán kellőleg meg sem rostált — hagyományait veszik alapul, de megvan az az érdemük, hogy összegyűjtenek sok olyan adatot, a mikhez a genealogusok esetleg csak hosszú utánjárással juthatnának. Czímertani szempontból sok felhasználható anyag rejlik az egyes régi épületek, várfalak, templomok, sírkövek czímeres és feliratos emlékeinek s az eredeti czímeres-leveleknek feljegyzéseiben, a mikre a szerző elismerésre méltó figyelmet fordított. A kötet 37 ívnyi terjedelemben az egri érseki lyceumi könyvsajtó termékeként jelent meg; ára 3 frt.

A Komárom vármegyei és Komárom városi történeti és régészeti egylet 1891. évi jelentése *Gyulay Rudolf* egyleti titkár szerkesztésében jelent meg, 11 ívnyi füzetben számolva be az egylet munkásságáról. Voltakép így kell-mondanunk: «az egyleti titkár munkásságáról», — mert az aránylag elég terjedelmes füzetet az egy ívre menő társulati statisztika leszámításával kizárólag Gyulay Rudolf dolgozatai töltik be. Az első dolgozatban Gyulay Komárom vármegye és város történetéhez közli regesta alakban összegyűjtött adatait, az egyes helységek szerint csoportosítva azokat. Ugyanily módszerben teszi közzé Komárom vármegye nemesi családainak történetére vonatkozó regestáit, melyekben a XIII. századtól e század elejéig közel 800 nevet sorol fel Komárom vármegye birtokos nemes családai közül. A vármegye legrégibb birtokosai ez adatok szerint a Csák és Koppány nemzetségek ivadékai, ez utóbbiból a Kemeiek,

továbbá a Nagymartoni család, s a Konkoly Thegék és Kürthyek ősei, kik mindannyian a XIII. században vertek gyökeret e vidéken. Az Anjouk alatt telepedtek le az Amadék, az 1332-iki czímeradományról nevezetes Kolos és ivadékai: a szántai és némai Kolosok és a Laczkok, és a simontornyai Laczkfiak. A XV. században a Garaiak, Hédervváriak, Kanizsaiak s Rozgonyiak is birtak a vármegyében. A Nádasdy és Pálffy grófok, a Perczelek s a Korláthkeőyek a XVI., a Csáky, Esterházy, Zichy grófok, a Ghyczyek stb. a XVII. századtól szerepelnek a vármegye birtokosai között. Megemlítjük még az eredetileg Ásvay nevet viselő ásvai Jókaiakat, kik 1668-ban nyertek nemességet. Gyulay közli még a komáromi fő- és alispánok, szolgabirák és várparancsnokok neveit. Kitartásra és szorgalomra valló összeállításához az adatokat nyomtatott forrásokon kívül főleg a komáromi vármegyei és városi jegyzőkönyvek s a pannonhalmi országos és házi levéltárak szolgáltatták, de használta a M. kir. Országos Levéltárt, a primási levéltárt és a közös hadügyminiszterium levéltárának adatait is. A füzet az egyesület évi jelentéseinek ötödik évfolyamát képezi.

A benedekfalvi Luby és az ezzel egy törzsből eredő családok leszármazási táblája 1230. évtől czímmel *Luby Károly* tagtársunk terjedelmes táblázatban ismerteti családjának nemzedékrendi elágazását. A Luby család, mint Majláth Bélának a Turul 1890. évfolyamában Liptómegye törzsökös nemeseiről közölt czikksorozatából tudjuk, a Detrich, Horánszky, Andreánszky és Dluholóczky családokkal közös törzsből, a magyarfalvi Hauk-Polku fiáról, az 1285 körül élt Detriktől vette eredetét. Így mutatja ki ezt Majláth eredeti oklevelek alapján, s konstatáljuk, hogy a Luby által kidolgozott családfa a XVI. század elejéig — nehány évszám kivételével — teljesen megegyezik a Majláth által közölt táblázattal; csak a Luby nevet először viselő Mihálynál (1500) van az első lényeges eltérés, a kinek apjául Luby nem mint Majláth, Benedek fiát Pétert, hanem a Benedek testvérét Lukácsot jelöli meg. Ennek a Mihálynak két fiától Gáspártól és Györgytől származik a Lubyak két ága, melyek közül az ifjabb volt a nagyobb kiterjedésü, és a nevezetesebb is, mert abból származott Luby György (1675—1712), II. Rákóczy Ferencz kurucz ezredese, és ennek unokája György (1716—67), Liptó vármegye országgyűlési követe, továbbá Károly (1750—1805) udvari tanácsos, kir. táblai ülnök, majd ungi adminisztrátor, és ennek fia Imre (1778—1851) a királyi jogügyek igazgatója. A család ma az aránylag kevés tagu idősebb ágazaton kívül az ifjabbik ágazatnak katholikus és evangelikus ágain virágzik. Czímere, mely a családfán is közölve van, kék mezőben zöld halmon fészekben álló pelikánt ábrázol, a mint kicsinyeit táplálja, a koronás sisakon a czímerkép ismétlésével és kék-arany s piros-fehér sisakfoszlányokkal.

Le blason héraldique (Manuel nouveau de l'art héraldique de la science du blason et de la polychromie féodale d' après les règles du moyen age) czímmel egy új czímertani munka jelent meg Párisban; szerzője *P. B. Gheusi*, mely írói név alatt az ifjabb franczia czímertani írók egyike, *Norbert Lorédan* rejtőzik. Gheusi művéhez egy másik jeles heraldikus, *Augustin Tailhades* szolgáltatta az oklevelek és czímerek bő anyagkészletét, ötven évi tanulmány és buvárkodás eredményét. Az ekként létrejött munka igen ügyesen és világosan csoportosítja a franczia heraldika nagy anyagát, magukból annak adataiból állítva össze a czímertan alapelemeit és szabályait. A franczia írók könnyed és érthető írási modora jellemzi az egész munkát, melynek egyes fejezetei a czímerpajzsról, a czímeralakok különböző fajtáiról, a Franciaországban nagy szerepet játszott díszjelvényekről stb. lexikonszerű összeállításban adja a szükséges tudnivalókat. Fejtegetéseinek gyakorlati illusztrálására terjedelmes czímergyűjtemény van függelékként a kötethez csatolva; ennek 1269-re menő czímerei majdnem kizárólag a középkori franczia nemesség czímereiből vannak kiválogatva, s az összehasonlító czímertan kutatóinak igen jó szolgálatot tehetnek, a mennyiben épen oly czímercsoportot tartalmaznak, melynek a nálunk ismeretes legnagyobb czímertani munka: a nürnbergi Siebmacher keretében nem jutott hely. E czímerek adatainak helyességére nem akarunk abból a czímerből következtetni, melyet a gyűjteményben 1246. szám alatt mint «Magyar-Szlavonország» (Hongrie-Esclavonie) czímerét találunk megjelölve, s melynél a hasított pajzs első ezüst mezejében fekete kalap képviseli Szlavonia czímerét, míg a második részt a három dalmát arany leopárdfej foglalja el, de vörös mezőben. Ki ültette fel ezzel a soha nem látott czímerrel a franczia heraldikust, ez megoldhatatlan rejtély reánk nézve; reméljük azonban, hogy az új heraldikai adat még odakint sem fogja a szaktudósokat félrevezetni, annál kevésbbé, mert ugyanez a munka Marie-Antoinette franczia királynénak, a született magyar kir. herczegnőnek családi czímerénél (1219. sz.) a magyar czímert úgy rajzban, mint leírásban egész helyesen blazonálja. A rendkívül fényesen kiállított könyv 1300 rajzzal diszítve, Firmin Didot & Cie kiadásában jelent meg. J.

Hibaigazítás.

A Turul legutóbbi füzetében közzétett «Örökös naptár» czímű közleménybe (50. l.) ismételt izben oly tollhiba csúszott be, mely könnyen zavart okozhat.

Azt mondja ugyanis a mondott czikk, hogy «a szökőéveknél arra kell vigyázni, vajjon a keresett dátum a *szökőnap (febr. 24.)* előtt vagy utána esik-e. Ha előtte esik, akkor az alsó évtáblán az alúl vonalokkal összekötött számok közül az elsőt, ha utána van: a másodikat kell vennünk».

A *szökőnap* szó tévesen használtatott *márczius 1-je* helyett. Ennél fogva e szabály, valamint mindazok a helyek, a hol arra hivatkozás történik, a következőképen igazítandók ki:

«A szökőéveknél arra kell vigyázni, vajjon a keresett dátum **márcz. 1-je** előtt vagy utána esik-e?» *stb.*

Szerk.

MAGYAR KIRÁLYI

A SOMKEREKI ERDÉLYI CSALÁD 1415. ÉVI CZÍMERES LEVELE ÉS NEMZEDÉKRENDJE.

(Színes czímerképpel.)

I.

Zsigmond király nemes Somkereki Antalnak és családjának az ősök érdemei elismeréseül és a római szent birodalomnak tett szolgálatai jutalmául, Garai Miklós nádor előterjesztésére, nemesi czímert adományozott és e kitüntetésről Konstanzban, 1415. január 26-án adta ki függőpecsétes oklevelét.

A czímereslevél, Zsigmond kifestett armalisainak eddig ismert sorozatában korra a hatodik, a királyi adományozás tényét következő szavakban örökíti meg:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex, semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, nobili Anthonio quondam Nicolai de Somkerek, nostro et sacri imperii fideli dilecto, gratiam regiam et omne bonum. A claro lumine troni cesaree (maiestatis), velud e sole radii, nobilitates alie legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria maiestate dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree claritatis. Sane attendentes multiplicia merita probitatis ac experte constantie fideique merita, quibus progenitores tui ac tu similiter apud nos atque sacrum Romanum imperium diligentibus studiis ac indefessis hactenus claruisti, cottidie clares et in antea eo quidem studiosius clarere poteris, quo te singularibus honorum gratiis senties decoratum, animo deliberato, non per errorem aut improvide, sed sano principum, comitum, baronum et procerum nostrorum et sacri imperii fidelium dilectorum accedente consilio ac de certa nostra scientia, tibi et omnibus fratribus, consangwineis ac heredibus tuis legittimis hic depicta arma tua seu nobilitatis insignia virtute presentium concedimus, necnon de habundantiori plenitudine specialis gratie nostre ad maiorem gloriam tue nobilitatis motu proprio confirmamus ac presentibus elargimur, ut tu et iidem heredes tui arma hic depicta, sicud in presentibus figuris oculis subiecta visibilibus pictoris magisterio distinctius sunt depicta, in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeatis pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto singularis gratie antidoto tua progenies merito exultet, tantoque fideliori studio ad honorem sacri Romani imperii earum in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc nostre concessionis, elargitionis et confirmationis paginam infringere aut ei quovis ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem nostram gravissimam se noverit incursuram; presentium sum[1] nostre maiestatis sigilli appensione testimonio litterarum. Datum Constancie, anno domini millesimo quadringentesimo quintodecimo, vicesimo sexto die mensis Januarii, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vicesimo octavo, Romanorum electionis quinto, coronationis vero primo.

Ad mandatum dominis regis
Johannes prepositus de Strigonio,
vicecancellarius.
Per dominum Nicolaum palatinum.

Az oklevél eredetije hártyán, rózsaszín és zöld selyemzsinórról függő pecséttel, a Somkereki Erdélyi család többi irataival együtt a gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárában 7247. sz. a. őriztetik.

Homlokzatát, illetve felső bal sarkát, a szö

[1] Így. *sub* helyett.

veg élén, az ékesen kifestett czímerkép foglalja el. De mielőtt ennek tanulmányozásába bocsátkozhatnánk, figyelmünket az oklevél szövegének a rendes formuláktól való eltérései kötik le, melyek a czímeres levélnek Zsigmond király hasonnemü kiadványai között egész külön helyet biztosítanak.

Fel kellett tünni mindenkinek, mindjárt első olvasáskor, hogy Zsigmond nem mint magyar király, hanem mint a római szent birodalom uralkodója szól hozzánk az oklevélből.

Eltérve a magyarországi czímereslevelek szokásos «Omnibus Christi fidelibus» vagy ehhez hasonló bevezetésétől, az oklevelet a czímeradományos megszólításával kezdi meg, a kit maga és a *szent birodalom* kedvelt hívének nevez; és az «a claro lumine» ismert formulával folytatva a contextust, a királyi czím gondos kikerülésével, császári felségről beszél ott, a hol a többi czimereslevelek vagy egyszerűen a «*királyi*» jelzőt használják, mint ezt az 1415-iki Baróczi, 1418-iki Moghi, Mohorai Vidffy és Csontos s az 1419-iki Kisfaludy-armálisoknál találjuk, vagy pedig — a huszas évektől végig — egyesítik a két jelzőt.

Ép ily következetesen hangsúlyozza a szöveg további folyamán a római szent birodalomnak tett érdemeket és azt a hasznot, mely a czímeradományosnak e kitüntetés által megkettőzött buzgóságából a szent birodalomra háramolni fog.

Továbbá a szövegnek a czímeradományozást kijelentő része előtt oly formulát használ, a mely első részében, a Vadkerti Vincze család armálisának kivételével, teljesen hiányzik a hazai czímereslevelekből, a második részben pedig világosan kimondja a birodalom rendjeinek az adományozási ténynél való közreműködését. «Nem tévedésből, sem meggondolatlanul, hanem szent birodalmi fejedelmeinek, grófjainak, báróinak és főurainak bölcs tanácsa hozzájárulásával» adja, úgymond, a czímert neki és utódainak.

Fel kell végül tünni mindenki előtt, a ki a középkori kanczelláriai stylussal ismerős, az oklevél befejezését képező két mondatnak: «Nulli ergo hominum» és «Si quis autem», a mely eleve tiltakozik az adomány háborgatása ellen, és az uralkodó nehéz haragjával fenyegeti azokat, a kik ennek ellenmondani merészelnének. Ez a tiltakozási formula ily alakban a magyar stylus curialisban teljesen ismeretlen, s a császári kanczellária jellemző szólásmódjai közé tartozik, mely azt a legrégibb apostoli levelek anathema-formuláiból vette át.

A keltezésben is eltérést találunk a hazai szokástól; az oklevél kiállításának ideje ugyanis nem az egyházi naptárból vett formulával, hanem mint a császári kiadványokban rendesen, a hónap és nap megnevezésével van megjelölve.

Végezetül konstatálnunk kell, hogy az oklevél plicaturájának jobb felső részében (tehát nem közvetlenül a szöveg alatt) megnevezett *Johannes prepositus de Strigonio, vicecancellarius*, Zsigmond királynak nem magyarországi, hanem német birodalmi alkanczellárja volt, a kinek ebbeli szereplése emlékeit Zsigmond birodalmi igtatókönyvei a bécsi udvari levéltárban bőven fentartották.

Mindez a felől győz meg bennünket, hogy Somkereki Antal, magyar nemes létére, Zsigmondtól mint *császártól*, illetve akkor még csak *római királytól*, nem magyar, hanem római szent birodalmi czímerrel lőn kitüntetve.

Ez magyarázza meg a czímereslevél szövegének felötlő sajátságait, szokatlan formuláit és egész kiállításának idegenszerűségét.

Ehhez képest az oklevél nem is a magyar királyi pecséttel, hanem a birodalmi pecséttel van megerősítve, bárha ezt a körülményt a pecsételési formula elmulasztotta megemlíteni.[1]

Birodalmi czímeradományozást magyar ember részére Zsigmondtól már ismerünk egyet; ez Azziwelghi Benedek armálisa 1437-ből.[2] Az oklevél szövege ennél szintén az adományos megnevezésével kezdődik, s hozzá intézve, második személyben van tartva; egyébként azonban alig tér el a magyar czímeradományok rendes for-

[1] Ez a magyar királyi kettőspecséttel egyenlő nagyságú, egyoldalú nagy pecsét, mely a trónon, császári díszben ülő Zsigmondot a birodalmi, a cseh, magyar, dalmát és luxemburgi czímerektől környezve tünteti fel. Hogy nem magyar, hanem birodalmi pecsét, azt a pecsét nagyságán kívül (a minőt nálunk csak a kettős pecséteknél találunk), a czímerek elrendezése is mutatja, a melynél a két magyar czímerpajzs (a kettős kereszttel és a pólyákkal), a birodalmi sasnak és a cseh oroszlánnak adja át az elsőséget.

[2] Turul, 1885. 166.

A SOMKEREKI ERDÉLYI CSALÁD CZIMERE

1415. ÉVBŐL.

muláitól. A Somkereki-armális tilalmi formulái itt hiányoznak, s a «*quo ut Romanorum imperator utimur*» megjegyzéssel használt pecsét nem az imént ismertetett nagy pecsét, hanem Zsigmondnak a magyar sasos középpecsét nagyságával megegyező, kétfejű sast ábrázoló kisebb császári pecsétje.

Azziwelghi Benedeknél a birodalmi czímer adományozása Marczali Imre udvarmester relatiójára történt. Somkereki Antal ügyében, az oklevél «*per dominum Nicolaum palatinum*» szavai szerint, a közbenjárói tisztet maga a nádor, Garai Miklós, vitte. Újabb bizonyítéka ez annak a mindinkább kiderülő ténynek, hogy Zsigmond, a király, a császár alatt sem a birodalmi udvartartás, sem a birodalmi kanczellária nem volt szorosan elválasztva a magyar királyi udvartartástól és kanczelláriától, hanem a mint a császári és királyi udvartartás élén magyar udvarmester állott, ép úgy előfordult, hogy a király birodalmi ügyekben, birodalmi czímek és kitüntetések osztogatásában, magyar főurai tanácsával élt.

Térjünk át most a czímereslevél heraldikai jelentőségének méltatására.

Somkereki Antal újonnan nyert czímere balra dőlt dobor-pajzs kék mezejében balra néző ezüst gólyamadarat tüntet fel, kiterjesztett szárnyakkal, fején liliomos aranykoronával, a mint csőrével egy nyaka köré tekerőzött arany kigyó fejét leharapni készül. A pajzs felső jobb csúcsát ezüst csőr-sisak fedi, arany koronával, melyből a czímer gólyája emelkedik ki oromdísz gyanánt, és ezüst bélésű kék sisak foszlányokkal. A heraldikai pontosság kedvéért hozzáteszszük e leíráshoz, hogy a gólya lábai és csőre vörös színüek, az aranykigyó felülről lefelé, jobbról kezdve, kétszer tekerőzik nyaka köré, továbbá, hogy a gólya fejét diszítő nyilt korona három liliomos ágban végződik s ugyanilyen aranykorona fedi a sisakot.

A czímerkép, úgy a mint itt leírtuk, négyes lóher-ívből képezett, s belül két fekete vonallal szegélyezett vastag aranykeretbe van foglalva, melyet ismét egy külső, négyszögletű keret övez körül. Az ily módon összeállított czímer-szőnyegnek a belső keret által befogott mezője czinóber-vörössel van, minden damaszkolás nélkül, kifestve; a külső négyszögű, ultramarin-kék keret fekete és fehér vonalakkal kihúzott szegélyét felváltva feketén árnyalt tojásdad és rutaidomok diszítik, míg a szintén kék mező négy sarkát négy szárnyas angyal tollal rajzolt alakja tölti ki, olykép alkalmazva, mintha a belső aranyszegélyű szőnyeget tartanák. Megjegyezzük még, hogy a belső lóheríves — vagy négyeskarajú — szőnyeg oly módon van a külső négyszögű keretre illesztve, hogy annak szegélyét a felső és alsó karaj széle érinti, a két szélsőé pedig félig eltakarja.

E kettős czímerszőnyeg külső hossza 20·5 cm., szélessége 17 cm.; a belső aranykerettel szegélyzett vörös mező magassága 16 cm., szélessége 13 cm.; s e mezőt egész arányosan tölti ki a pajzsból, sisakból s annak oromdíszéből és foszlányaiból összeállított czímerkép.

A czímerkeret sajátszerű compositiója első pillantásra eszünkbe juttatja a Hotvafői és Tamásfalvi családok 1415-iki armálisainak czímerképeit.[1] A négyeskaréjú aranykeret és a külső színes négyszögű keret ugyanazon összetételével találkozunk mindkét czímernél; ugyanazokkal a méretekkel, ugyanazokkal a tojásdad- és rutaidomokkal a külső szegély diszítésében, majdnem azonos színezéssel, s az ecset és toll teljesen egyenlő kezelésével. S a czímerkép analog elhelyezési modorán kívül még a czímeralakok megválasztása is feltünő egyezését tünteti fel a heraldikai fantáziának. A Hotvafőieknek nyulat evő párducza és a kigyót kettéharapó gólya czímerünkben egy nyomon járó észjárásnak a terméke s a Tamásfalviak szarvasa, agancsain a vadász hálójával, épen nem esik távol e fogalomkörtől.

Vegyük ehhez a hely és az évszám feltünő egyezését, — mindhárom czímereslevél Konstanzban lett kiállítva, a Somkerekieké 1415. január 26-án, a Tamásfalviaké ugyanez év május 19-én, s a Hotvafőieké június 23-án, — s abban a helyzetben vagyunk, hogy megismerjük armálisunk festőjét, habár nem is vagyunk képesek nevén szólítani. Ugyanaz a festő festette ki a Somkereki Antal czímerét, a ki egy fél évvel később ugyanabban a svájczi városban a Hotvafőiek és Tamásfalviak armálisát látta el czímer-

[1] Amazt a Turul 1884. évfolyamának, ezt Nyáry Albert báró Heraldikájának színes mellékleteiből ismerjü k

képpel. S a mily kiváló műérzéket és heraldikai iskolázottságot árul el e két utóbbi czímerkép összeállításánál, ép oly becsületére válik az ügyesség, melyet a Somkereki-czímer elrendezésében, gólyamadarának stilizálásában, az egész compositiónak úgy egészében, mint legapróbb részleteiben kifejtett.

A miniature-festészet elsőrangú képviselőjének igényeivel lép a névtelen czímerfestő elénk, és alkotásai, habár nem is érik utól sem az 1418-iki Nagymihályi és Chapy, sem a harminczas évek elejéről származó Paczali Peres, krisztalóczi Tarkasis és Szlopnai-czímerek finomságát és színpompájukban rejlő hatását, mindenesetre mindjárt e két csoport után következnek a Zsigmond-kori czímerképek hosszú sorozatában.

II.

Somkereki Antal családjának eredete az Árpád-királyok korába nyúlik vissza. Tősgyökeres magyar nemesi család ez, a Becse-Gregor nemzetség erdélyi ágának hajtása, mely az Apaffy és bethleni Bethlen családokat adta Erdély történetének.

A Becse-Gregor nemzetség, melyet Kézai Simon a franczia Cornes Vilmos gróftól származtat, okiratilag 1258-ban lép fel először hazánkban.

Ez év márczius 9-én, Béla király birói széke előtt, a «Becha» nemzetség 8 tagja, úgy mint János ispán fia Apa, Demeter-fia Dénes, János, Erney, Lőrincz prépost, Gergely, Becha-fia Dénes ispán és Lőrincz-fia Lőrincz az ugyanazon nemzetségbeli Both ispán tamándi birtoka és a pétermonostori és dénesmonostori kegyuri jogok felett egyezkedtek.[1] Tamánd és Pétermonostora Biharban feküdtek, Dénesmonostora Zarándban, két szomszédos vármegyében és Erdély határához közel.

1298-ban a Becse-Gregor nemzetségbeli Jánosfia Apa ispán fiai Gergely és Jakab, Miklós-fia Gegus és Becse-fia Gilét ispán biharmegyei Baalk (= Bályog) nevű birtokukat 200 márkáért rokonuk, Hegun-fia László tulajdonába bocsátották.[2]

[1] Fejér, CD. IV/II. 461. V. ö. Wertner: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. k. 80. l.

[2] Fejér, VI/II. 152.

1304 szeptember 18-án a gyulafehérvári káptalan előtt ugyanez Apa fiai Gergely és Jakab, s Becse-fia Gilét, János nevű testvérével, együtt szerepelnek, a midőn rokonaiknak Dénes-fiai Dénesnek és Bertalannak sógorát Erkedi János-fia Rénát ispánt nővéreinek jegyajándéka s hozománya, s az egyik nővér leánygyermekének leánynegyedi illetősége fejében 130 márkával kielégítik.[1]

A fentebbi adatokban megnevezett egyének közül, kiknek személyazonossága kétségen kívül áll, minket Apa fiai Jakab és Gergely, Miklós-fia Gegus és Becse fiai érdekelnek közelebbről. Apa fiaitól származtak ugyanis a bethleni Bethlenek, Miklós-fia Gegustól az Apaffyak; Becsében pedig, János és Gilét ispán atyjában az oklevelek genealogiai adatai czímereslevelünk megszerzőjének, Somkereki Antalnak ősét engedik felismernünk.[2]

Nincsenek közelebbi adataink arról az időpontról, a melyben a nemzetség Erdélyben megtelepedett s itt egyes családokra szétoszlott; sem a módról, melylyel erdélyi birtokait megszerezte. Csupán konstatálni kívánjuk, hogy a «de genere» jelző használatával 1298-on túl nem találkozunk ugyan, de másoldalról a következő század elején az egyes ágaknál még javában érvényesül a vérségi kapocs, sőt a közös családi kötelezettségek együttes teljesítését vonja maga után.

Körülbelől a XIII. század derekára tehetjük azt az időpontot, midőn a nemzetségi kapocs első vagy második fokán álló tagok egymástól elváltak, s a közös jószágok teljes vagy részleges megosztásával, kisebb körökben folytatták a létért való küzdelmet.

Czímerszerzőnk első ismert őse, Becse, ép ez időtájt élt s talán testvére volt a Bethlenek családfájának élén álló Jánosnak, Apa ispán édes atyjának. Közelebbi tudósításaink hiányoznak felőle, csak fiainak Jánosnak és Gilétnek «pa-

[1] 1329-iki átirata a gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárában, honnan a Teleki-codex szerkesztője, Barabás Samu szíves előzékenységéből további adataink legnagyobb részét is merítettük.

[2] Hogy a Somkerekiek az Apaffy és Bethlen családokkal együtt a Becse-Gregor nemzetségből származnak, azt a gróf Bethlen és gróf Teleki családok levéltárának adataiból már Tagányi Károly is konstatálta «Erdély és a honfoglalás» cz. dolgozatában. Ethnographia, I. 215.

tronymicum»-ában maradt fenn emléke egész a század második negyedéig.

1325 szeptember 19. Miklós belsőszolnoki ispán előtt Becse-fia János Gegus mesterrel és Apa-fia Jakabbal együtt eltiltja Gilét fiát Lászlót ősi birtokának elidegenítésétől.[1]

Gilét fiai és a Bethlenek közt az előbbiek ősi jószágai felett hosszas perlekedés ért véget 1329 október 6-án, midőn Tamás erdélyi vajda előtt Apa-fia Jakabnak fia, András, Gilét fiainak, László, Mihály és Becse testvéreknek visszaadta Udvarhelyet és Kocsot, s maga részére csupán Berethét és az udvarhelyi malmot tartotta meg a peres birtokokból.

Becse ivadékainak ősi birtokai közül ezek a legelsők, mik oklevelekben meg vannak nevezve. De hogy kívülök egyéb, nevezetesebb birtokaik is voltak, a későbbi oklevelek bizonyítják, melyek a család egyes tagjait felváltva Virágosberki, Nemegyei és Somkereki előnevekkel nevezik meg.

Somkerek, melyről később állandóan írták magukat, ép ez időtájt rövid időre kikerült a családi birtokok sorából. Gilétnek Margit nevű leánya Gombási Domokoshoz menvén nőül, hozományul vitte magával a somkereki birtokot, azzal a kötéssel azonban, hogy ha örökös nélkül hal el, az rögtön visszaszáll testvéreire. Gombási Domokos azonban a helységben kőtempomot épített, mire a Gilétfiak 1333. június 19-én a gyulafehérvári káptalan előtt oda módosították az egyezséget, hogy Domokos úr neje halála után is életfogytig megmaradhat a birtok haszonélvezetében. Gombási Domokos, a ki magát ezentúl Somkerekinek is írta, 1363-ban halt meg, a mikor is Somkerek visszaszállott az előbbi tulajdonosokra.

A XIV. század közepén Gilét-fia László és fiai pert indítottak a Bethlenek ellen az 1329-ben visszatartott Berethe (ma Szász-Bréte) és tartozékaik, Szekérberethe és Egres oláh helység miatt. A Bethlenek a per folyamán, 1364 január 13-án, az erdélyi alvajda előtt kétségbe vontak és megtagadtak minden nemzetségi és osztályosvérségi kapcsot (linea generationis divisionalis) Becse és Apa ivadékai között. De Nemegyei Gilét-fia László és fiai, Miklós, László, Mihály és Gilét már 1360-ban gondoskodtak a felől, hogy az erdélyi káptalantól megszerezzék az 1304-iki oklevél átiratát, a hol Becse és Apa fiai vérrokonokkép szerepelnek, s e bizonyíték birtokában megnyerték a pert. 1364 július 16-án a vajda előtt létrejött egyességben Becse összes ivadékai, úgy mint Nemegyei Gilét-fia László mester és fiai Mihály, Miklós, Gilét, András és László, továbbá Mihály-fia János és Becse-fia István virágosberki nemesek visszakapták a perelt birtokokat; s a két család a régi atyafiságot megújítva, védelmi szövetségre és kölcsönös örökösödésre lépett egymással. A beigtatás a visszanyert jószágok birtokába 1364 augusztus 11-én ment végbe.

Egy másik per, melyet Gilét-fia László családja és a Fataiak egy Csépán és Fata helységek közti vitás földterület felett 1356-tól 1380-ig s azon túl is folytattak egymással, a családot Csépán és Németh, Somkerek szomszédságában fekvő birtokok tulajdonosaiul szerepelteti.

A több ágon virágzó család egész a század végeig osztatlanul birta ősi javait. Csak 1391 november 15-én lett Világosberki Becse-fia István sürgetésére az osztály vajdai itélettel elrendelve. A fontos esemény 1392 február 11-én hajtatott végre. Osztozkodó felek voltak: Világosberki Becse-fia István, Nemegyei Mihály-fia János, továbbá Somkereki Gilét-fia László, László-fia László, Miklós fiai János és Antal s András-fia Márton. Osztály alá kerültek: Somkerek, Virágosberek, Felső- és Alsó-Nemegye, Németh, Kocs, Alsó- és Felső-Berethe (ma Szász-Bréte), Egres, Udvarhely (ma Sajó-Udvarhely) és Csépán, Magasmart, Prizlop és Lucska, a két utolsó kivételével mind az egykori Belsőszolnok, ma Szolnok-Doboka vármegye bethleni járásában fekvő helységek.

Az osztozkodás akkép hajtatott végre, hogy az összes jószágok harmadrésze Világosberki Becse-fia Istvánnak, a második harmad Nemegyei Mihály-fia Jánosnak, a harmadik a Somkerekieknek jutott osztályrészül. A somkereki kuriát Somkereki Miklós-fia János, a virágosberkit Becse-fia István, a nemegyeit Mihály-fia János kapták. Az osztályegyezségről a kolosmonostori konvent 1392 február 22-én adta ki jelentését.

[1] A gróf Bethlen család levéltára a M. Nemzeti Múzeumban.

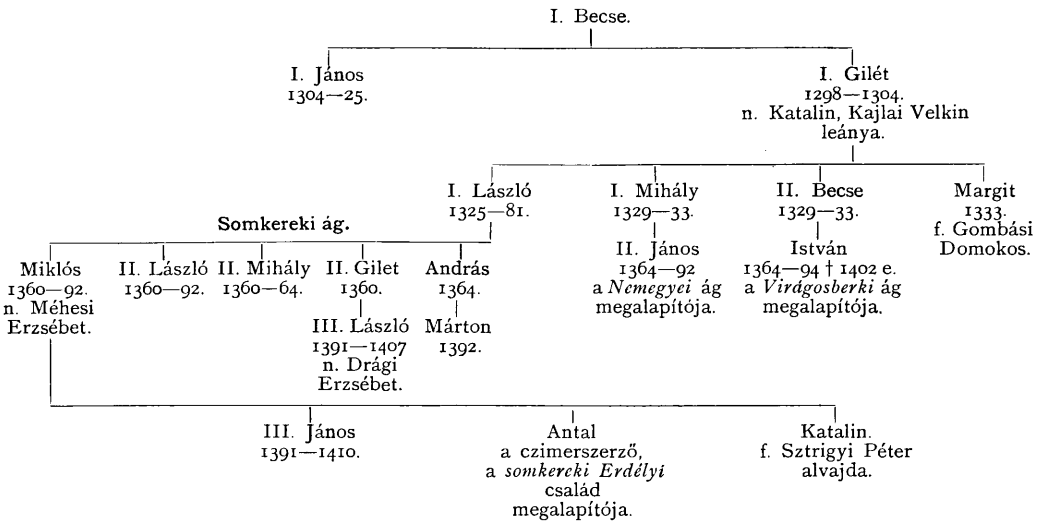
Összegezzük a fentebbi adatokat és a bennük foglalt genealogiai tanuságokat.

A Becse-Gregor nemzetség a XIII. század végén tünik fel Erdélyben, s abból ugyanez időtájt válnak ki az Apaffyakkal és Bethlenekkel együtt a somkereki Erdélyi család ősei.

A közös eredet a XIV. században a három család tagjainál még köztudatban volt s birtoklási kérdéseket hozott felszínre, melyek részint peres úton, részint barátságos elintézés útján csak a század derekán nyertek végleges megoldást.

A család bölcsőjét a régi Belső-Szolnok-megye, s ebben a Szamos és Sajó völgye képezte. Itt feküdtek, az Apaffyak és Bethlenek fészkei: Apa-Nagyfalu és Bethlen közelében, ősi birtokai, s ezek közt Virágosberek, Nemegye és Somkerek, melyekről felváltva kölcsönözték nevüket az egyes családtagok.

Az első ismert ősnek, I. Becsének két fia közül Gilét vitte tovább nemzetségét, mely a XIV. század végeig a következő ízekben származott le:

A két legutolsó nemzedék élő tagjai 1392-ben osztoztak meg a családi birtokon, a mikor is Somkereki Miklós és atyafiai a *Somkereki*, Mihály-fia János a *Nemegyei* és Becse-fia István a *Virágosberki* ágaknak lőnek megalapítóivá.

III.

A czímerszerző Somkereki Antal nevével az 1391/92-iki osztály-ügynél találkozunk először a családi iratokban. Ezután tíz évig alig történik felőle említés; pedig ép ez idő alatt vetette meg alapját későbbi nyilvános szereplésének, melylyel magának jelentékeny nevet, dicsőséget és anyagi előnyöket szerzett s családját Erdély nevezetesebb nemzetségei közé emelte.

Mint a későbbi oklevelek elbeszélik, 1396-ban részt vett Zsigmond király és a szövetséges keresztény hadseregeknek Bajazet szultán ellen indított nagy hadjáratában; jelen volt s vitézül harczolt a szerencsétlen nikápolyi ütközetben, s a Dunán hajót tartván készen, egyik főtényezője volt Zsigmond megszabadulásának. Hihetőleg elkisérte a királyt Konstantinápolyba s vele együtt tért vissza a dalmát részeken keresztül az országba.

1401-ben, midőn Zsigmondot a magyar főurak megfosztották szabadságától, Somkereki Antal, már ekkor java korabeli férfi, Knin vára kapitányi tisztét viselte, s megmaradva állhatatosan királya hűségén, e nevezetes délvidéki várat vitézül megvédte Hervoja ostroma ellen.

Majd Csehországba kisérte el urát, midőn ez Venczel császár zavaros ügyeinek tisztázásával elfoglalva, az 1402. és 1403. évek nagy részét oda künt tölté. S a Nápolyi László pártja által előidézett trónvillongások alatt is híven szolgálta Zsigmond érdekeit.

1407-ben Erdélyi Antal néven mint somlyai várnagy szerepel. A következő éveket erdélyi jószágain csendes visszavonultságban tölté. De már 1414-ben ismét Zsigmond udvarában talál-

juk, mint Garai Miklós nádor udvari főemberét; elkiséri az udvart Németországba, jelen van Aachenben, 1414 november 8-án Zsigmondnak és Borbálának koronázásán s együtt megy a királyi udvarral a konstanzi zsinatra.

Mindezen hű szolgálataival a királyi kegy és bőkezüség jelentékeny nyilvánulásaira tette magát érdemessé.

Zsigmond már 1402 julius 22-én neki adományozta az erdélyi püspöktől Kecskés váráért cserébe átvett Harina, Bilak és Necz beszterczevidéki helységek 70 jobbágyteleknyi birtokát. 1403 november 5-én új adománylevelet állított ki e birtokok felől, és 1405 junius 21-én készséggel adta beleegyezését, hogy e három helység Kónya fiainak Szécsényi Franknak és Simonnak sáromberki és gernyeszegi birtokaival cseréltessék ki. Sáromberek és Gernyeszeg helységekbe és a sáromberki révbe a beigtatás meg is történt 1405 julius 5-én, miről az erdélyi káptalan julius 20-án adta ki jelentését.

Egy másik királyi adomány 1403 május 14-én a Marczali Miklós és Csáki Miklós erdélyi vajdák hűtlenségében részes Kolmán János elkobzott birtokait adta Antal úrnak s testvérének Jánosnak, valamint Gilét-fia Lászlónak, a ki első unokatestvérük volt.

1410 augusztus 16-án Tétényben Zsigmond király megengedi Somkereki Antalnak s általa Becse-fia Demeternek és Mihály-fia Jánosnak, hogy erdélyi jószágaik valamelyikén, alkalmas helyen, megerősített kastélyt (castellum seu fortalitium) építsenek s azt a többi kastélyos nemesek módjára tarthassák. Ez engedélyét 1414 julius 24-én privilegialis alakban írta át, s 1415 április 7-én Konstanzban megújította, midőn Antalnak és atyafiainak kővár (castellum lapideum) építésére adott szabadságot.

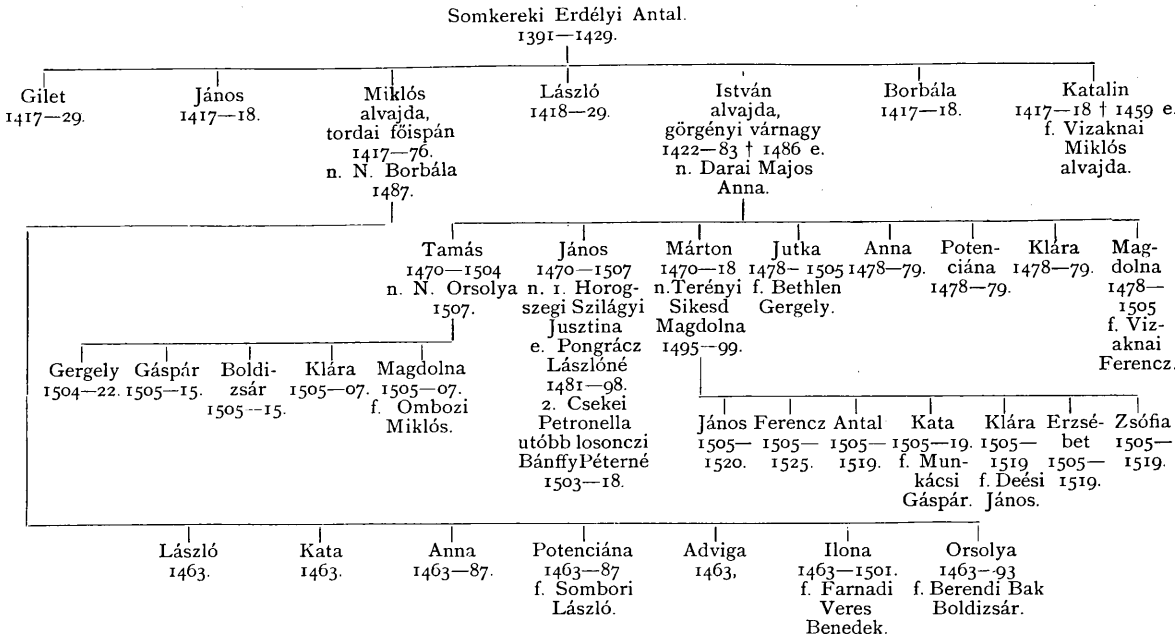
Somkerek helysége számára 1412 junius 26-án, Sáromberek számára 1415 márczius 10-én eszközölte ki Antal úr a vásártartás nevezetes kiváltságát, mely a hetivásárokon kívül két-két országos vásár tartásának engedélyét foglalta magába.

1414 november 25-én, Kölnben, Garai Miklós nádor előterjesztésére Zsigmond a szabad ispánság nevezetes kiváltságával, a pallosjoggal ruházta fel Somkereki Antalt és rokonait: János-fia Pétert, másik János-fia Lászlót és László-fia Miklóst, a kik ekkép Erdély elsőrendű földesurai közé emelkedtek.

A kiváltságok és adományok jelentékeny sorát méltóan zárja be az 1415-iki czímeradományozás, mely Somkereki Antal összes vérrokonságát részesévé tette e kitüntetésnek. Úgy látszik, hogy az armális, a kővár-építés engedélyével együtt, útlevél jellegével birt, melylyel az udvar kötelékéből megváló derék vitéz hazatért családja körébe, hogy békés visszavonultságban élvezze eddigi fáradozásainak gyümölcséit.

Ez éven túl ugyanis leginkább helyi vonatkozású oklevekben találjuk szereplésének nyomait.

Somkereki Erdélyi Antal mester, — így nevezik őt az utolsó évek oklevelei — 1429 körül halt meg. Testvérének Jánosnak két fia, Péter (1410—18) és János (1410), közül egyiknek sem volt gyermeke, s így őt tekinthetjük a somkereki Erdélyi család megalapítójául, melynek nemzedékrendjét 1526-ig a következő táblázat tünteti föl:

E leszármazók közül Erdélyi Antal két fia, Miklós és István viseltek magasabb tisztséget. Hunyadi János és ennek fia László, majd Mátyás király szolgálatában követve atyjuk nyomdokait, az előbbi 1448-ban erdélyi alvajda és Torda vármegye főispánja volt; az utóbbi, István, 1462-től 1465-ig töltötte be az alvajdai tisztet, melylyel a görgényi várnagyságot egyesitette. Miklóst Mátyás király hű szolgálataiért 1463 márczius 18-án minden javaira nézve fölmentette az ötvened fizetése alól. István alvajda később, 1467-ben, egyik főrészesévé lőn a Szentgyörgyi grófok, Elderbach Berthold és a Szapolyaiak vezetése alatt kitört erdélyi lázadásnak; augusztus 18-án, mint az erdélyi magyar nemesség egyik képviselője, vett részt a kolozsvári gyűlésen, mely a nevezett főurakat a fölkelés vezéreivé választotta. E miatt a lázadás leverése után jószágvesztéssel bünhődött; Mátyás 1468 október 2-án minden birtokát unokaöcscsének, Erdélyi Lászlónak, adományozta. De már az év végén visszafogadta a megtérőt királyi kegyelmébe, s deczember 28-án kelt oklevelében visszahelyezte jószágai birtokába.

A család további sorsára ezúttal nem terjeszkedhetünk ki, csak annyit jegyzünk meg, hogy a XVII. században kihalt, s birtokai fejedelmi adomány útján Teleki Mihály kezére kerültek. A nagy kiterjedésü jószágokkal együtt a gróf Teleki család levéltárába kerültek a családi iratok is, melyek középkori anyaga rövid idő alatt napvilágot fog látni a Teleki-codex első két kötetében. A kiváló előzékenység, melylyel e codex szerkesztője annak sajtókész kéziratát rendelkezésünkre bocsátotta, tette lehetővé, hogy e régi család czímereslevelével kapcsolatban behatóbban ismertethettük leszármazásának történetét.

DÉCSÉNYI GYULA.

A FRANKÓIAK.

Kézai Simon krónikás beszéli, hogy III. István király uralkodása alatt (1161—1173) Gottfried nevű meisseni lovag jött Magyarországba; ettől származik Kelad fiainak (Fülöp, László és Gergely) a családja. Ez a Gottfried nemes születésű ember volt: Hartfeld grófnak a fia. A frankfurti országgyűlésen a császárválasztás alkalmával felkelést támasztott, a thüringi tartománygrófot, állítólag, megölte és mint szökevény István királyhoz menekült. Ellenségei kiszolgáltatását kérték, István király azonban ezt a kérésüket megtagadta, miért is Németország Gottfried ellen kiadta a számkivetési parancsot. Így történt, hogy Gottfried akarata ellenére is kénytelen volt Magyarországban maradni. Itt azután a király egy felfegyverzett csapattal a bosnyák bán ellen küldte s azután, hogy győzelmet aratott rajta, kegyeivel elhalmozta.

A krónikás előadását támogatják az okiratok is, mindenesetre a frankfurti országgyűlésről szóló regényes toldalék nélkül, mert bizonyára másként játszódott le a dolog, mint a hogy a krónikás egy évszázaddal később — mendemonda, hír szerint — közli.

Okiratilag igazolt tény, hogy III. Istvánnak az atyja, II. Géza, *Gottfriedot* és *Albrechtet*, e két híres harczost, hazájukból Magyarországba hívta, és hogy ezek lemondva hazájukról és örökségükről, a hívó szózatnak engedtek. Joggal feltehetjük, hogy ez a Gottfried, a kire az okirat hivatkozik, a krónikáséval azonos. Gézának körülbelül 1156-ban kelt[1] okiratában e két lovagnak hazája nincs megemlítve, csak azt hangsúlyozza, hogy dicső bevonulást tartottak Magyarországba, és mert ezek az előkelő egyének a király nagylelkűségére érdemesek voltak, két *vasmegyei* községet adományozott nekik, melyek Karakó várhoz tartoztak, *Sár* erdővel együtt, azután még a *sopronmegyei Locsmánd* és *Gyirót* községet, végre a soproni kastélyhoz tartozó *Sarudot* (a későbbi *Frankót*). Az adományozás akként történt, hogy a követő királyok közül egynek se állott jogában azt visszavonni. Az okirat — sajnos — nem említi, hogy a két idegen rokonsági viszonyban volt-e s ha igen, hányadik ágon; mindazonáltal, tekintettel utódjaiknak felléptére, csaknem bizonyossággal következtethetjük, hogy testvérek voltak.

Valamivel több felvilágosítást nyujt III. Istvánnak 1171. évről kelt[1] okirata; e szerint *Gottfried* és *Albrecht német lovagok* elhagyva hazájukat, II. Géza felhivására bevonultak Magyarországba s a király, mert derék harczosok voltak, jóakarattal fogadta őket és érdemeikért a már említett helységekkel lőnek megjutalmazva. Géza halála után azonban Ivánka, locsmándi comes, mialatt István Pesten tartózkodott, a király elé ment s a két idegen birtokát követelte, mert — úgymond — a királyi adományozás megyéjének csak egy részére terjed ki. — De István tisztelve atyjának emlékét, a két idegent a Gézától adományozott birtokban megerősítette.

Mindössze is csak ennyit tudunk a két németről. Elhalálozásuk ideje, úgy családi viszonyaik is Bertold koráig ismeretlenek.

Ez a *Bertold*, kinek fénykora az 1180—1215. évekre esik, már a magyar királyi udvarban is szerepet játszott. Midőn ugyanis 1212-ben II. András leánya, Erzsébet, Thüringiába ment, hogy mint Lajos örökös tartománygrófnak a menyasszonya, itt további nevelésben részesüljön, Bertold a király megbízásából nejével együtt, mint a herczegnő kisérője, vele ment Thüringiába s ott missióját egy év lefolyása alatt — önköltségén — urának legnagyobb megelégedésére fejezte be.

Mindenesetre nehéz elhinnünk Kézainak az elbeszélését, hogy Bertoldnak az atyja vagy nagybátyja a thüringi tartománygrófot agyonütötte, mert ez esetben nem lett volna helyén levő, hogy Bertoldot, ily kényes missió élén, épen Thüringiába küldjék.

Hogy mikor hunyt el Bertold, nem tudjuk; 1212-ben már bizonynyal előrehaladott korú volt s mert 1216-ban már fiát bízták meg valaminő állami actióval, Bertold 1216-ban bajosan lehetett életben.

[1] Sopronmegyei oklevéltár I. 1.

[1] I. h. 3.

Három fiut hagyott hátra. Ezek közül csak *Frankot* és *Istvánt* ismerjük. Harmadik ismeretlen fia — a mint azt egy okirat, minden körülményesebb tájékoztatás nélkül, tartalmazza [1] — II. András szolgálatában halt meg.

I. Frank egész életét az udvar szolgálatában töltötte. II. András általában dicséri őt, mint a ki legifjabb korától fogva a birodalmon kívül az ország hasznára s a korona dicsőségére váló harczokban részt vett, fontos és fogas természetű követségeket teljesített, nem kimélve vérét, megvetve a halált.

Midőn András, Gertrud királynénak megölése után, Jolánta courtenay-i herczegnő, Péter konstantinápolyi császár leányának kezét megkérte, Frank állott élén annak a követségnek, a mely az új királynét hazájából Magyarországba vezette és az ezzel járó költségeket a sajátjából fedezte. Mindez 1216-ban történt. Frank az András és II. (osztrák és stájer) Frigyes (uralk. 1230—1246) között kitört viszály alkalmával, — sajnos, hogy az okiratban közelebbi körülmények felemlítve nincsenek, — midőn a magyar csapatok az ellenséges országba törtek, általában véve oly ügyesen és kitartóan hadakozott, hogy Frigyes a magyar királynak mindmegannyi feltételére ráállt.

Az atya és fiú emez érdemei nem maradtak megjutalmazatlanul.

II. András Bertold fiainak, Franknak és Istvánnak (avagy talán még Bertoldnak) 1230 előtt a sopronmegyei *Mutschat (= Muzsaj)* adományozta. Azután pedig, hogy Béla társkirály 1230-ban, atyjának néhány — nézete szerint — jogtalan és fölösleges adományozását megsemmisítette, a testvérek oly ügyesen védték jogaikat, hogy Béla Bertold érdemeinek és fia hősi halálának elismeréseként a muzsai adományozást elismerte, sőt még jóval meg is toldotta.[2] Frankot 1232-ben András hasonlókép a Sopronmegyében fekvő *Kál*-lal ajándékozta meg s ebben László soproni főispán (1232—1234) statuálta. Midőn Arnold gróf (a Buzád-Hahold nemből) Frankot felszólította, hogy Kálról javára lemondjon, mert ő már előbb kapta meg, az ügy 1234-ben a király ítélete alá került és Arnold, háromszori felszólításra se tudván igényét igazolni, elutasíttatott, Frank pedig végleg megerősíttetett Kál birtokában.[1]

I. Frank 1262-ben még életben volt; [2] testvére István, úgy látszik, ebben az évben halt meg, mert Frank királyi jóváhagyással *István bátyja fiával, Istvánnal* a győri káptalan előtt osztozott öröklött birtokain. Nem tudjuk, mi indította őt erre.

Az osztozás következőleg történt: [3]

a) *Locsmándon* fele-felerészben.

b) *Széleskútat* (*Breitenbrunn*) István kapta.

c) *Gyirótot* István Franknak engedte át.

d) *Ombos* Istváné lett.

e) *Frankó* (előbb *Saród;* a későbbi okiratokból majd kitünik, hogy Frankról nevezték el így) Frankra esett, a ki itt tartózkodott.

f) *Hatát* közösen birtokolták.

g) *Sárt* közösen fogják visszanyerni és közösen birtokolni.

A felosztás következtében magában a családban Frank és Istvánnak utódjai állandó nevet vettek fel. Míg Frank ága mint Frankó ura szerepel, — István utódjai jobbára mint Breitenbrunn urai s ezekből legczélszerűbb, ha e két különböző ágat egymástól elkülönítve tárgyaljuk. Minthogy pedig a széleskúti ág valamennyi közt a leghamarább halt ki, foglalkozzunk előbb ezzel.

a) A széleskúti ág.

Ezen ágnak ősatyjáról, *I. Istvánról*, mindössze csak annyit tudunk, hogy Bertoldnak a fia; 1230-ban még életben volt, de 1262-ben már valószínüleg meghalt.

[1] Wenzel, Árpádkori új okmánytár, VI. 485: «filius quoque prenominati B. per sanguinis effusionem in servicio patris nostri (t. i. II. Andrásében) de hac vita decedens gravi condicione mortis favorem Principis et Regni evidenter sibi comparasse perhibetur». Sopronmegye főispánja 1223-ban bizonyítja, hogy a borsmonostori apát az úgynevezett kerek rétet kapta. A tanuk között van: «Franko de Lueman, et fratres eius Steuen, Orlob, et filii eius . . .» Fejér (III. 1. 427) igen zavarosan adja itt az interpunctatióit.

[2] I. h. 485.

[1] I. h. 551.

[2] (V.) István ifjabb hirály 1262 decz. 5-én atyjával, Béla királylyal kibékülvén, többi között mondja: «universis spoliatis restituemus . . . Preucellino et *Francone* duntaxat exceptis», és «*Pousam autem generum eiusdem Franconis*» stb.

[3] I. h. VIII. 43.

Fia, *II. István*, az 1262-iki felosztás alkalmával nagybátyjával, I. Frankkal együtt örökjószágul *Széleskút*, *Ombos* birtokokat kapta, továbbá *Locsmánd* felét.

Az 1275. évben locsmándi birtokának egy részét a borsmonostori apátságnak ajándékozza[1] azzal a kikötéssel, hogy 3 márka letétele mellett rá, avagy örököseire visszaszálljon. *Neje* ez adományozásba beleegyezik.

II. István elhalálozásának éve ismeretlen; neje 1286 április 18-án[2] még él, mint a locsmándi fél «grófi rét» birtokosnője.

II. Istvánnak a fia *János* már 1304 decz. 19-én[3] pénzszűkében van. A győri káptalan bizonyítja, hogy e napon János mester, István locsmándi gróf fia, a Locsmánd mellett fekvő *ombosi* birtokát rokonainak beleegyezésével 50 márkáért (bécsi denárokban) az óvári várnagynak Knepelinnek és Ikervári Péter grófnak elzálogosította.[4]

János 1301-ben a Huntpázmán nb. Szegi Pázmán leányával, *Margittal* kelt egybe. Ez túlélte őt. Tőle született fia, *III. István*. Ez fiörökös hátrahagyása nélkül hunyt el. Hogy János mikor halt meg, nem tudjuk; III. István 1332-ben már nem volt életben.

Jóllehet János 1304-ben szól rokonairól, csak nőtestvérét ismerjük, *Florát*, a Vezekény nb. Dénes nejét; «rokonai» alatt valószínüleg Frankó (és mindenesetre Sár) urait érti.

A széleskúti ágnak kihalása számos perrel és átalakulással járt. III. István birtokai a koronára szálltak és Károly király Nagymarton urainak, Pál kir. országbirónak és Lőrincz zarándi főispánnak adományozta. De nem ment a dolog oly egyszerűen; az erre igényt tartó ellenfelek csak peres és barátságos úton voltak megnyugtathatók; erre vonatkozólag az alábbi adatok állanak rendelkezésünkre:

a) Első sorban Frankó urai léptek fel. Károly király 1332-ben bizonyítja,[1] hogy *Miklós*, *frankói Frank fia* jelenlétében, a sopronmegyei Széleskútra való jogait Nagymartoni Simon fiaira, Pálra és Lőrinczre átruházta.

b) Ugyanebben ez évben bizonyítja a király, hogy Nagymarton urai Poghi István igényeinek eleget tettek.[2] István Poghi Károly és Margit, Széleskúti János egyik nőtestvére leányának a fia, Széleskútra támasztott igényeit, anyja Flóra, Vezekény nb. Dénes nejétől vezette le.[3]

c) Ugyanez évben bizonyítja a király,[4] hogy az örökös hátrahagyása nélkül elhalt Istvánnak, János fiának széleskúti birtokát Pálnak és Lőrincznek adományozta s hogy a győri társaskáptalantól eszközölt beiktatás ellen *Sári Gős fiai: János*, *Mihály* és *István* óvást emeltek; midőn azonban a dolog további elintézés alá került, a Széleskútra támasztott jogaikról Nagymarton urainak javára lemondtak.

d) Az új földesuraknak a Szegi családdal való kiegyezése ugyanez évben ment végbe.[5]

Szegi Imre ugyanis az új birtokosoknak beiktatása ellen tiltakozott, a mennyiben azt állította, hogy Széleskút neki és nővérének, *Margitnak*, *János özvegyének*, elzálogosíttatott. Állításának igazolása végett előmutatta a győri káptalannak egyik okiratát, melyből a következő tünik ki:

III. István, széleskúti János fia, halálos ágyán a fentebb említett káptalan küldötte jelenlétében széleskúti birtokát Szegi Imrének hagyományozta, mert ez már annakelőtte, midőn szükségben volt, különböző 150 márkányi értéket kölcsönzött neki. Benne foglaltatott ebben az okiratban, hogy János, III. Istvánnak az atyja, azért a 100 márkáért, melyet neje, Szegi Pázmán leányának, testvéreitől és rokonaitól házassága idejében kapott, továbbá 50 márkát tevő

[1] Wenzel, IX. 141.

[2] Sopronmegyei oklevéltár I. 52.

[3] I. h. 64.

[4] A sopronmegyei tanács 1329 Agota napján (Fejér, VIII. 3. 392.) megerősíti, hogy Ikervári Péter, elhunyt sopronmegyei polgár, a németül *Spanfurt*-nak (= Ombus) nevezett birtokának felét a szt.-máriahegyi (borsmonostori) cistercita konventnek hagyományozza; neje Klára, úgy fiai: János és Pál ebbe beleegyeznek. Ezt az okiratot (i. h. 471.) 1330-ban a győri káptalan átírta. Ez utóbbi káptalan még arra is hivatkozik, hogy Péter az Ombosnak elzálogosításáról szóló okiratot a fentebbi kolostor apátjának átadta.

[1] Fejér, VIII. 3. 604.

[2] I. h. 605.

[3] Fejér okirataiban az erre vonatkozó genealogiai adatok nagyon zavarosak; a sopronmegyei oklevéltár I. kötetében közölt okiratok segítségével (a Vezekény nemzetségről) a rokonság adatait igazoltam.

[4] I. h. 607.

[5] I. h. 612.

hitbéreért, birtokát 1301-ben a király beleegyezése nélkül nejére iratja.

Az ügynek megvizsgálása végett a király bíróságot küldött ki, melynek tagjai voltak a többi közt: Henrik veszprémi püspök, a királyné kanczellárja; László zágrábi püspök; János veszprémi prépost; nekcsei Dömötör (az Aba-nemből) királyi főpohárnok; Széchényi Tamás (a Kathyz-nemből) erdélyi vajda; Dezső beregi főispán; idősb Elefánti Dezső; Tamás (a Csórnemből) csókakői várnagy; Domonkos, Lénárt fia. Maga a király elnökölt.

A vizsgálatból kitünt, hogy azok az értéktárgyak, melyeket Imre III. Istvánnak átadott, legfeljebb 135 márkát értek és Jánosnak engedményezése a király hozzájárulása és beleegyezése nélkül történt. A bíróság a következő ítéletet hozta:

1. A végrendelet érvénytelen és semmis, mert szerkesztésekor a káptalan képviselőjén kívül még a király képviselőjének is jelen kell lennie; ez esetben ez a kellék hiányzott.

2. Mert a tartozás — részletezve — nem 150, hanem csak 135 márkára rúg, Szegi Imre okirathamisítónak deklaráltatik.

3. Szegi Margitnak okirata örökségi okirat értékével nem bir, hanem csak záloglevél érvényével; de mivelhogy nem mint ilyen lett kiállítva, érvénytelen.

Imre most kérésre vette a dolgot s a bíróság mint békebíróság az alábbi egyezséget hozta létre:

Nagymarton urai széleskúti János özvegyének 50, Imre testvérének pedig 10 márkát fizetnek. Ezzel meg lévén nyugtatva, lemondanak Széleskútra támasztott összes jogigényükről, a mennyiben okirataikat átadják. Minthogy mindkét fél megnyugodott az ítéletben, az királyi megerősítést nyert.

Ezzel a peres ügy befejeződött.

Margit, János özvegye, 1342-ben még életben van.

b) A Frankói ág.

Fentebb már láttuk, hogy I. Frank az 1262. évben végbement osztozkodás alkalmával *Frankót, Gyirótot* és *Locsmánd* felét kapta örökjószágként s hogy ott tartotta legelsőbben lakóhelyét. Ez alkalommal találjuk utoljára az élők sorában.

Elhalálozásának évét nem tudjuk; de még azt sem, hogy nejét mikép hívták. Gyermekei közül *II. Frankot* ismerjük, továbbá *két névtelen leányát.*

Az egyik leányt 1281-ben [1] találjuk, a midőn Osl nb. Móricz végrendelkezett s neje, *Luchman Frank gróf leánya* jelen van s beleegyezését adja.

II. Frank 1286. évi április 18-án [2] *neje Scholastica* lelki üdvéért a Frankó mellett fekvő ú. n. «grófi rétet» a borsmonostori apátságnak ajándékozza.

Fiai *Miklós, III. Frank, Simon* és *János*, úgy az *összes rokonság* beleegyezett ez adományozásba. A grófi rétnek másik része *II. István özvegyének* (a széleskúti ágból) tulajdonát képezte. Az okirat nemcsak a saját, hanem rokona, *Miklós*, az elhunyt *Povschán gróf fiának* pecsétjével is el van látva.

Fentebb láttuk, hogy I. Franknak 1262-ben egy Pósa nevű veje van; ez kétségkívül e Povschánnal azonos.

Közelebbi adatokat erről a Pósáról sajnálatunkra nem nyujthatunk.

II. Frank fiai közül csakis *Miklós* szaporította a frankói ágat.

Simon 1336-ban már nincs az élők sorában; mivelhogy pedig frankói része testvérére, Miklósra szállott át, világos, hogy örökös nélkül hunyt el.

Luchmani Frank fia János előfordul 1327 febr. 17-én,[3] mint sopronmegyei nemes.

1342 julius 2-án *János* sincs már életben. Ugyane napon özvegye, *Erzsébet*, bizonyítja a vasvári káptalan előtt, hogy Frankó urai hozományára és hitbérére nézve 25 márkával (bécsi dénárokban) kielégítették. Erzsébet meghatalmazottjaként fia Pál, Potli Merth fia és István, Bogyoszlói István fia szerepelnek. E szerint tehát Erzsébet mint Potli Merth özvegye, Frankói János nejévé lőn.

Erzsébet leszármazásáról egyik 1301. évben kelt okirat [4] nyujt értesítést. Potli Merth, Pál-

[1] *Fejér*, V. 3. 100.
[2] Sopronmegyei oklevéltár I. 52.
[3] I. h. 114.
[4] Sopronmegyei oklevéltár I. 215.

nak a fia, ebben az évben büdeskúti birtokát nejének, *Erzsébetnek, Potondrofi Legunpuk fia, Ebugur leányának* adományozza. Erzsébet büdeskúti birtokát 1349-ben Ágnes nevű leányának, Dorogh János nejének ajándékozta stb.

Az 1286-ban megemlített *III. Frankot* csak névleg ismerjük.

I. Miklós 1336 decz. 8-án újból feltünik.[1] Agg korában ő is pénzszükségben szenved. Bátyja, Simon után annak egész frankói (= Sarod) birtokát örökölte; ezt a fentebbi időpontban Csornai Belednek (az Osl-nemből) 32 márkáért, bécsi dénárokban, elzálogosította. *Fia, Miklós*, az elzálogosításba beleegyezik. — I. Miklós még négy évvel annakelőtte, III. István halála után, Széleskútra való jogairól — kártalanítás mellett — Nagymarton urainak javára lemondott (l. f.).

I. Miklós elhalálozásának éve, úgy családi viszonya is ismeretlenek.

II. Miklós 1351 augusztus 29-én[2] rokonával, Frankói Gős fiával, Jánossal, frankói birtokán osztozik. — Nagybátyjuk, Simon és János részét János kapta, Miklós ellenben csak azt a részletet, melyet atyja, I. Miklós birtokolt. János, Gős fia, II. Miklósnak már előbb kölcsön adott egy bizonyos összeget, hogy frankói és gyiróti birtokát rendezze; s az esetben, ha Miklós ezt az összeget Jánosnak visszafizeti, János kötelezte magát, hogy a Sár-Gyirót- és Ombusban fekvő birtokrészleteiről — felerészükben — Miklós javára lemond.

c) A gősfalvi (sári) ág.

1325. évi julius 16-án[3] ráakadunk *Geus* egyik *fiára, Miklós mesterre;* Sándor országbiró végrehajtója ő. De 1329 julius 18-án már nincs ez a Miklós életben.[4] Az e napon kiállított okiratból rájövünk, hogy *Geus fiai: István, Mihály* és *János*, Kalmer fiával, Egervári Jánossal (a Geregye-nemből), *Miklós bátyjuknak* ez utóbbi részéről történt megölése tárgyában egyezségre léptek, a melynek értelmében Egervári János 16 márkát fizet.

E négy testvér atyjáról, *Gős*-ről, nevén kívül egyébről nincs tudomásunk;[1] hogy azonban Gottfried avagy Albrecht utódja, az alább idézendő okiratanyag két-égen felül helyezi. Hogy Gős a széleskúti, avagy a frankói ág sarjadéka-e, vagy pedig, hogy még a két ős, Gottfried és Albrecht életében a vasmegyei Sárban önálló ágra szakadt-e, — sajnos — beigazolni lehetetlen.

Sáryi Geus fiai: Mihály és János 1332-ben Károly királytól sopronmegyei birtokuk Ombus határának újból való átírását kérelmezték, mire a vasvári káptalan ugyanazon évi augusztus 22-én[2] a királynak hírül adta, hogy a borsmonostori apát a szándékolt statuálás ellen óvást emel. Gös fiainak nemcsak az apát, de még Güssingi János, Henrik (a Héder-nemből) bánnak a fia is útjában állott.

Drugeth Vilmos nádor ugyanis 1325. évi augusztus hó 7-én kelt okiratával[3] bizonyítja, hogy *Geus fiai János és Mihály, sári nemesek*, egyik sopronmegyei gyűlésen előterjesztették II. Géza és III. Istvánnak már ismertetett adományozó okleveleit s *ezzel kétséget kizárólag beigazolták, hogy az említett okiratokban megnevezett birtokok örökjog alapján az ő tulajdonukat képezik.* Most azonban Henrik fia, János, midőn a királynak ellenszegült, *atyjukat* és *nagybátyáikat* locsmándi és gyiróti birtokuktól erőszakkal megfosztotta. Ezt az adatot a gyűlésen jelenlevők mind bizonyítják. Ennek ellenében Loránd sopronmegyei alispánnak képviselője olyan értelmű nyilatkozatot állított ki, mintha Locsmánd és Gyirót a király beleegyezésével kebeleztetett volna be kőszegi kastélyába. Ezt az adatot Lorándnak gyiróti hivatalnoka, János, István fia megerősítette.

A borsmonostori apát ellen folyamatba tett per 1339 junius 15-én[4] befejeződött és pedig Sár urainak javára. Nagymartoni Pál országbiró

[1] I. h. 137.
[2] I. h. 225.
[3] Anjoukori okmánytár II. 203.
[4] I. h. 417.

[1] A Gös név etymologiája ismeretlen. — Fejérnek egyik okirata szerint (VIII. 3. 661.) a vasvári káptalan 1332-ben jelenti Károly királynak, hogy *Garyi György fiait: Mihályt* és *Jánost* a sopronmegyei ombusi birtokukban statuálták. — Hogy ez okiratban Gary helyett okvetetlenül Sár kell, hogy álljon — világos; az már egészen más kérdés, hogy Fejér e helyütt Györgyöt csakugyan Gös helyett használta?

[2] Sopronmegyei oklevéltár I. 129.
[3] I. h. 135.
[4] I. h. 147.

e napon nyugtatványozza Henrik borsmonostori apátnak mindazon birságokért fizetett összeget, a melyek erejéig Henriknek elődje, Márton, az alábbi felek javára eldőlt perben elitélve lett:

1. *János* és *Mihály, (dicti Keus de Franklou)*;
2. *János*, Kakas fia (a Héder-nemből);
3. *Lőrincz*, Imre fia (az Osl-nemből, a Kanizsayak ősatyja).

Hogy miként keveredtek a Frankóiak, nevezetesen Gős fiai Höflein uraival (az Osl-nemből) conflictusba, nem tudjuk. Drugeth János nádornak egyik, 1339. évi augusztus 29-ről keltezett okirata szerint,[1] Simon, Höfleini Jánosnak a fia, *Sarusi Gews fiainak, Mihálynak* és *Jánosnak* a statuálása ellen óvást emelt s a nádor a vasvári káptalant bízta meg, hogy Gősnek fiait Sarusban — ez Frankó név alatt is előfordul — immatrikulálja. A káptalan az 1339. évi szeptember 15-iki jelentés szerint e megbízást teljesítette.

A két fél között a súrlódások mindazonáltal végüket nem érték. Egyik 1340. évi május 22-iki[2] okiratból kitünik, hogy egy évvel megelőzőleg Jánosnak a fia, Höfleini Belyud osztrák csapat élén Frankóba tört, Gősnek a fiai János és Mihály csakis meneküléssel menthették meg életüket; hogy a Höfleiniak János és Mihály feleségeit, nőtestvéreit és nőcselédjeit meztelenné tették, valamennyi értéktárgyuktól megfosztották, házaikat felgyújtották, egyik János nevű szolgájukat megölték s körülbelül 100 márkányi kárt okoztak. A dolgot párviadalnak kellett volna eldöntenie. Időközben (Kathyz nb.) Széchényi Tamás erdélyi vajda, szolnoki és nógrádi főispán, Pál, a királyné pohárnoka, István (a Hermann-nemből) vas- és sopronmegyei főispán, a király főlovászmestere, Miklós a királyné főlovászmestere és zalai főispán, Olivér (a Ratholdnemből) a királyné országbirája és zólyomi főispán, azonkívül több más mágnás vállalkozott a közbenjárásra. Mind a két fél lemondott a párbajról és János fiai, Belyud és Simon, 150 márkányi kártérítés fizetésére kötelezték magukat. Mindmegannyi tőlük folyamatba tett pert megszüntnek enunciálták, kivételével annak, a melyet Franknak néhai fia, Simon, a frankói birtokrészlet tárgyában indított. Ez Belyud előadása szerint Frank fiától, I. Miklóstól lett neki elzálogosítva. Ennek ellenében Gős fiai a mellett szólnak, hogy János fia, Höfleini Simon már visszaadta nekik.

Midőn a Höfleiniaknak a kárpótlás első részletét kellett volna kifizetni, kijelentették, hogy a készpénzfizetés helyett a Mosonymegyében fekvő birtokukat adják oda; Frankói János és Mihály azonban 1341 április 6-án[1] erre az ajánlatra nem állottak rá, így tehát készpénzfizetésben állapodtak meg. — *Gős fiai Mihály* és *János* 1342 julius 2-án[2] *frankói II. Frank fia János özvegyének, Erzsébetnek* hozománya és moringjára vonatkozólag emelt igényének eleget tettek, a mennyiben 25 márkát (széles bécsi dénárokban) olvastak le kezéhez.

A vasvári káptalan 1351. évi augusztus hó 29-én[3] megerősíti, hogy *János, Franklouí Geus fia, (II.) Miklóssal, Franklouí Frank fiának, Miklósnak a fiával* birtokain osztozik. — II. Frank fiainak, Miklós-, Simon- és Jánosnak hagyománya forgott ezúttal szóban. II. Miklós atyjának a birtokát kapta, (atyja alkalmasint ebben ez évben, avagy röviddel előbb halt meg), János pedig Simon és János részleteit. II. Miklóst János már azelőtt is segélyezte, hogy frankói és gyiróti birtokát rendezze; valószinüleg ez okból engedte át neki *sári, gyiróti* és *ombusi* birtokrészleteit, mert most abban állapodtak meg, hogy birtokukat csak az esetben és akkor osztják fel, ha és a mikor Miklós Jánosnak követelését kiegyenlíti.

Gős fiai 1386. évi január 20-án[4] nincsenek már az élők sorában. Ezen a napon Frankónak alább felsorolt urai a vasvári káptalan előtt egyezségre léptek:

1. *Benedek, Gős fiának, Jánosnak, a fia*;
2. *Antal, e János fia, Mihálynak a fia*;
3. *Péternek a fia András és fia László.*

Kijelentették, hogy a frankói, gyiróti és ombusi birtokok tárgyában folyamatba tett perüket befejezni akarják; András és fia e birtokoknak harmadrészét János utódjainak átengedik és az összes, kezük között levő, erre vonatkozó okiratokat érvényteleneknek nyilvánít-

[1] I. h. 148.
[2] I. h. 155.

[1] I. h. 159.
[2] I. h. 170.
[3] I. h. 225.
[4] I. h. 481.

ják; egyúttal még megemlítik azt is, hogy azok egyikét rokonuk *(proximus) István kalocsai érsek* állította ki.

Az előttünk levő okiratból, sajnos, Péter fiának, Andrásnak, János utódjaival való genealogiai összeköttetéseit kimutatnunk nem lehet; de, a mennyiben fontolóra veszszük, hogy Gősnek három fia: Miklósnak († 1329 körül), Istvánnak (1329—1332) és Mihálynak (1329—1342) mindez ideig egyetlen egy utódjára se akadunk, arra a meggyőződésre jutunk, hogy Péter okvetetlenül e testvérek egyikének a leszármazója.

Mihálynak a fia Antal és *Jánosnak a fia Frankói Benedek* 1390-ben[1] a már ismertetett 1351. évi augusztus hó 29-én kelt okiratot átiratják.

1392-ben[2] e családbeli újabb tagokkal ismerkedünk meg. Az okirat ugyanis a következő frankói urak részére iratott át:

a) *János fia Benedek;*

b) *Antal, e János fia, Mihálynak, a fia;*

c) *Kelemennek a fia János, az elhalt érseknek a testvére.*

Ez utóbbi jegyzés i. h. 152. azzal bővíttetik ki, hogy *Frankói Miklós 1359—1367 esztergomi érsek s hogy Jánoson és Miklóson kívül Kelemennek még Mihály és Jakab nevü fiai is voltak.* Maga Kelemen mindenesetre Gősnek unokája s valószínüleg a korán elhalt Miklósnak a fia volt.

Antal, Mihálynak a fia — Geusfalvi Gews név alatt szerepel — 1412. évi november hó 10-én[3] a borsmonostori apáttal perben áll. Az apát Frankóra való tulajdonjogát II. András királynak egyik 1225-ben kelt okiratával igyekezik beigazolni, András ezzel szemben a már ismertetett okiratokat a következő sorrendben terjeszti elő:

1. II. Géza oklevele.

2. III. István oklevele.

3. Drugeth Vilmos nádornak 1335-ben kelt, Güssingi János ügyében kiállított okirata.

4. A vasvári káptalannak 1339. évi elismervénye.

5. Pál országbiró Simon hagyatéka tárgyában írt bizonyítványa.

6. A vasvári káptalannak 1385. évben kelt okirata, mely János özvegyének, Erzsébetnek, ügyében az 1342. évben kelt szerződésnek másolatát tartalmazza.

7. Ugyanannak a káptalannak 1390-ben kelt, II. Miklós és Gős fia János közt 1351-ben eszközölt osztozkodásról szóló bizonyítványa.

Azután, hogy Antal bebizonyította, miként ő Mihálynak, Gős-fia János fiának a gyermeke s hogy Frankót a peres helységet azelőtt Sarudnak nevezték és nevét *elődje, Frank után* kapta, (Bastech nb.) Rozgonyi Simon országbiró a jelenlevő biráknak csekély számára való tekintettel, úgy a két fél hozzájárulására is, az itélet kihirdetését elhalasztotta.

Ez okiratokat felhasználjuk, hogy azok alapján Gős leszármazására vonatkozólag véleményünket megokoljuk.

Az a körülmény, hogy Gős fiai és unokái elég gyakran Frankó uraiként szerepelnek, — hogy lakóhelyük Frankó, — hogy János özvegyének az igényeit kielégítették, — hogy II. Miklóssal osztozkodnak stb. stb. — mindez kétséget kizáró módon a mellett bizonyít, hogy Gős a frankói ág leszármazója.

Tudjuk, hogy II. Franknak négy fia volt, közülök Simon és János gyermektelenül halt meg, I. Miklós egyedül II. Miklóst hagyta hátra. — Azonban II. Frank fiáról, III. Frankról — a kivel 1286-ban találkozunk — mit sem tudunk. Mivelhogy Gős fia János II. Miklóssal 1351-ben csakis I. Miklós, Simon és János hagyományán osztozkodik, Antal pedig 1412-ben valamelyik Frankot «prædecessor»-nak nevezi — kitünik ebből, hogy Gős, feltéve, hogy nem az 1286-ban elhalt II. Franknak a fia, — minden bizonynyal III. Frank fia kell hogy legyen. Fel kell vennünk tehát e családnak a leszármazási táblázatába, de mint ennek kérdéses fia jelölendő meg.

A további nemzedékrendet az eddig közzétett okiratokból nem ismerjük.

Csak 1475 október 15-én[1] hallunk valamit e családról. Mátyás király kijelenti e napon, hogy a *fiörökös nélkül elhunyt Gewsefalvai Benedek* birtokait: *Gewsefalvát, Heghfalvát* Vasmegyében, *Frankót, Lazwant* (Locsmándot) Sopronmegyében és *Mixefalvát* Zalamegyében udvarnokának, Laki Kis Tamásnak és rokonainak adományozta.

[1] I. h. 226.

[2] I. h. 136.

[3] Sopronmegyei oklevéltár, II. 5.

[1] I. h. 493.

Ugyanazon év november 4-én[1] olvassuk, hogy Mátyás király *Gősfalvát*, *Hegyfalvát*, *Franklót*, *Gyirótot* s a vasmegyei *Lak* egy részét, az † *Gősfalvai Benedek* birtokait (Geregye nb.), Egervári László testőrtisztnek adományozta s a vasvári káptalant a beiktatással megbízta.

A káptalan erre jelentést tesz 1476 márcz. 20-án,[2] hogy Benedeknek következő, női ágon való rokonai a beiktatás ellen tiltakoznak:

1. (Pápa nb.) Mezőlaki Zámbó János, mint nejének, *Ilonának* képviselője;

2. *Orsolya*, ez Ilona nővére, a fentebbi Benedek leánya;

3. *Ilona*, e Benedek nővére, (Osl nb.) Viczai György neje és fia István.

Országh Mihály nádor itélete alapján a pör 1481-ben be lett szüntetve,[3] a mennyiben Egervári László, dalmát-horvát-szlavón bán Frankót és Gyirótot kapta s a székesfejérvári keresztesek meg lettek bízva a beiktatással. Ennek alapján jelentették ez utóbbiak 1481 jul. 30-án,[4] hogy Egervári László Benedek örököseivel *(Orsolya most már Mezőlaki Zámbó Lajosnak a neje)* kibékült s hogy Benedek leányai két szőlőt kapnak a gősfai hegyekben. Egervári Lászlót pedig Hegyfán, Lakon, Gősfán, Frankón és Gyiróton statuálták.

E családnak tehát következő *birtokai* voltak:

Breitenbrunn (l. Széleskút a.).

Frankó, Sopronmegyében, előbb *Saród*, II. Géza adománya.

Gősfa, Vasmegyében, valószínüleg ősi birtok.

Gyirót, Sopronmegyében, II. Géza adománya.

Hegyfa, Vasmegyében, valószínüleg ősi birtok.

Hata, Sopronmegyében, említtetik 1262-ben.

Kál, Sopronmegyében, 1244 körül említve, II. András király adománya.

Lak, Vasmegyében, 1475-ben említve.

Locsmánd, Sopronmegyében, II. Géza adománya.

Mixefalva (= Mihályfa), Zalamegyében, 1475-ben említve.

Muzsaj (= Muthsa), II. András adománya.

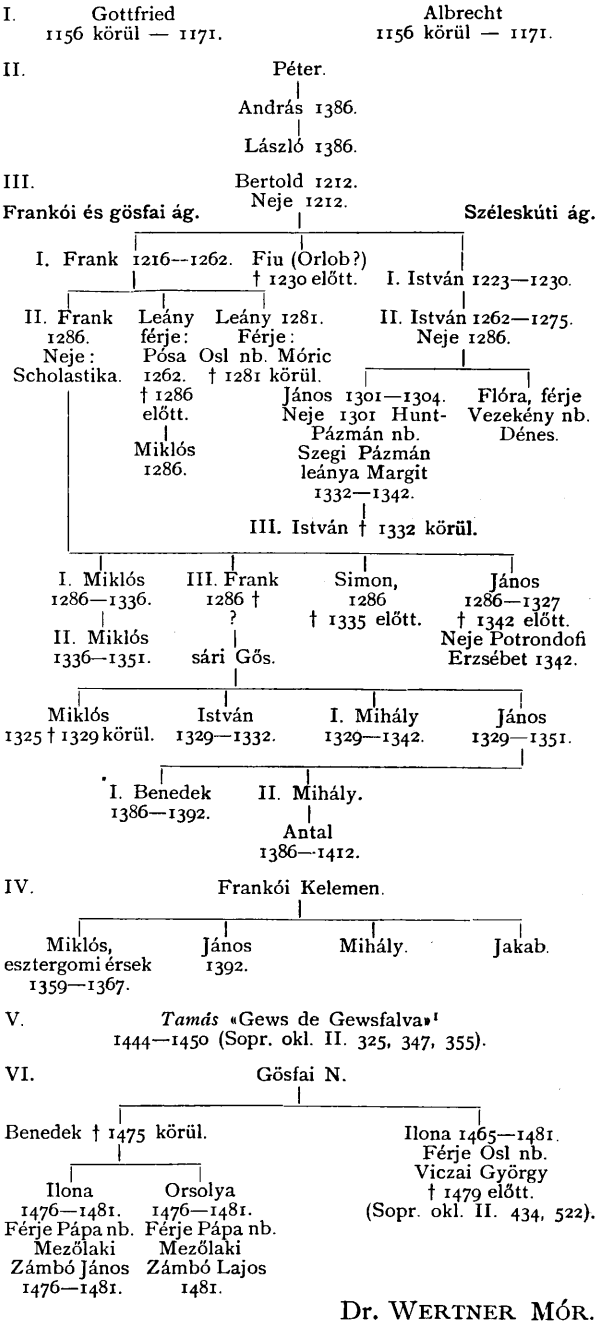
Ombus (= Spanfurth), Sopronmegyében, II. Géza adománya.

Sári erdő, Vasmegyében, II. Géza adománya.

Saród (l. Frankó a.).

Széleskút (Breitenbrunn), Sopronmegyében, 1262-ben említve.

A család nemzedékrendje — sajnos — csak hézagos. Összefüggő lánczolatát nem adhatjuk.

Dr. WERTNER MÓR.

[1] I. h. 498.
[2] I. h.
[3] I. h. 501.
[4] I. h. 541.

[1] E Tamás valószinüleg Osl nb. Viczai György ipája és Benedeknek az atyja.

GENEALOGIAI KÉRDÉSEK.

(Knauz Nándor püspök úrnak ajánlva.)

I.

Gergely választott esztergomi érsek (1298—1303) származása.

A fejetlenség és romlottság azon korában, mely a XIII. századból a XIV. századba átkisértett, Gergely választott esztergomi érsek egyike volt a tiszteletre méltóbb jellemeknek.

Bővebben értekeztem róla nehány év előtt,[1] a mikor már erősen hangsúlyoztam azon kételyemet, mintha a nevezett Gergely a Katpánok nemzetségéből való volna.

Pray György volt az első, ki fölállította a tételt, hogy Gergely valószínüleg a Katpánok sarja[2] E tételt aztán a *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* nagyérdemű szerkesztője széles tudományával bőven kifejtette.

Okoskodásának menete így indul meg: Gergely, mielőtt esztergomi érsekké megválasztották, esztergomi kanonok volt. Igy van ez megírva XI. Benedek pápa levelében.[3] És csakugyan épp azon időtájt, 1294-ben, valamint 1297-ben III. Endre király említ Gergely nevű esztergomi kanonokot, a Cene ispán testvérét a Katpán nemzetségéből, kinek atyjául András ispánt nevezi.[4]

Ez úton jutott Gergely érsek nemzetséghez, atyához és testvérhez, kikhez leszármazásának semmi köze.

A föntebbiekkel szemben, ugyanis, a pozsonyi krónika azt állítja a választott esztergomi érsekről, hogy Botond fia, s akkor, midőn megválaszták, a székesfehérvári egyháznak volt kincsőrzője.[5]

[1] Lásd az Uj Magyar Sion XVII. kötetében megjelent ily című értekezésemet: «Miklós, ostiai püspök, követsége Magyarországon».

[2] Pray, Specimen Hierarch. Hung. I. 164, d) jegyzet: «Probabiliter frater comitis Ceeney de genere Katapany».

[3] Theiner, Monum. Hung. I. 406.

[4] Árpádk. új Okmt. V. 168. X. 139.

[5] M. Florianus, Fontes domest. IV. 41: «Electus ... ecclesie (Strigoniensis) erat Gregorius, filius Wotend, custos tunc Albensis ecclesie».

A pápa Bodod (helyesen: Botond, helyesebben: Botond fia) Gergelynek nevezi őt.[1]

A Monumenták éleselméjű szerkesztője is észrevette, hogy «inextricabilem contra descendentiam hanc difficultatem obmovent Chronicon Posoniense et Benedictus papa; primum nempe Gregorium filium Wotend seu rectius Botond, alter Bodod .. rectius .. filium Botond appellant. Papa ergo patrem Gregorii Botond, Andreas vero rex Andream appellat. Ambo autem coævi et maxime auctoritatis; quis ergo horum aberravit et cui credendum?»

E kérdésre nem nehéz a felelet. Hisz Endre király sehol se mondja, hogy az általa említett Gergely kanonok egy személy a választott esztergomi érsekkel. Ellenben a krónikás és a pápa egyenesen magáról az érsekről beszélnek és atyját Botondnak nevezik.

Ez úton kellett tehát megindúlnom és Botond-fia Gergelyt keresnem, ha Gergely érsek leszármazását megtalálni akartam. Találtam pedig a következőket:

1274 szeptember 11-én megjelent a székesfehérvári káptalan előtt nemes Csapoli Kázmér fia, János, és kijelenté, minthogy örökösei nincsenek, Csapol (ma: Csapdi) nevű birtokának 25 márka értékű részletét feleségének, *Botond* ispán nővérének hitbér czímén átadta. A nemes asszony pedig ugyanezen részbirtokot testvére, Botond ispán fiainak: Péter és János ispánoknak, nemkülönben *Gergely mester*-nek rokoni szeretetből ajándékozta. Ugyanez alkalommal a nevezett Péter, János és Gergely, a *Botond fiai*, a csapoli birtok egyéb, 45—60 márkát érő részeit is megvették Csapoli Jánostól, azzal a kötelezettséggel, hogy őt és nejét éltök fogytáig mindennemű szükségessel ellátják.

Ismétlődik ezen adás-vevési szerződés ugyancsak a székes-fehérvári káptalan előtt 1291 augusztus 2-án és szeptember 23-án, és kiterjed Csapolon kívül Halmadra is, azaz Csapoli János összes birtokaira. Azonban Gergely mester ekkor

[1] Theiner i. h.

már nem a szerződő felek, hanem az oklevelet kiállító káptalanbeliek közt, mint a székes-fehérvári egyház kincsőrzője, *custosa* szerepel, míg János ispán mellett Péter bánnak címeztetik.[1]

Ezek után, ha nem is apodiktikus hitelességgel, de nagy valószínüséggel állíthatom, hogy Botond-fia Gergelyre, ugyanarra, ki mint választott esztergomi érsek Anagniban, 1303 szeptember 7-én, VIII. Bonifacius pápa védelmében vérét ontotta, rátaláltam.

Lássuk immár, ki volt Botond és mik fiai?

I. Károly király Egerben, 1306 május 6-án kiadott levelében, tekintetbe vevén Botond fiainak: Péter bánnak és János ispánnak hadi érdemeit, megengedi nekik, hogy Bikcse nevű helységökben vámot szedjenek, s egyúttal a szedendő vámpénz mennyiségét is meghatározza.[2] Kitetszik ebből, hogy a Botond fiai Bikcse birtokosai.

Ugyanezen király 1318 január 17-én kelt levelében Botond-fia Péter bánnak és fiának Mihály mesternek, a kik az országba érkeztekor hűségesen hozzácsatlakoztak s azóta el nem hagyták, a birtokaikkal szomszédos Szent-László földét adta.[3]

1338 október 1-én pedig ugyancsak I. Károly király Bikcsei Péter bán fiainak, a patvarkodásban elitélt Mihálynak, idősb és ifjabb Miklósnak birságait 30 márkára szállította le.[4]

1344-ben néhai Péter bán fiai: Bikcsei Mihály és a két Miklós, azonképpen János ispán fia, Bikcsei Veres Mihály, összes birtokaikon: Szent-Lászlón, Csapolon és Bikcsén megosztoztak.[5]

1354-ben végre Bikcsei Darabos Miklós Bikcse őt illető harmadrészének felét, nemkülönben a bikcsei vám harmadát Veres Mihály, trencsényi várnagynak zálogba adta.[6]

Mindezekből világos, hogy Botond és fiai ősi birtoka az akkor esztergommegyei, ma fehérmegyei Bikcse volt, melytől vezeték nevöket kölcsönözték.

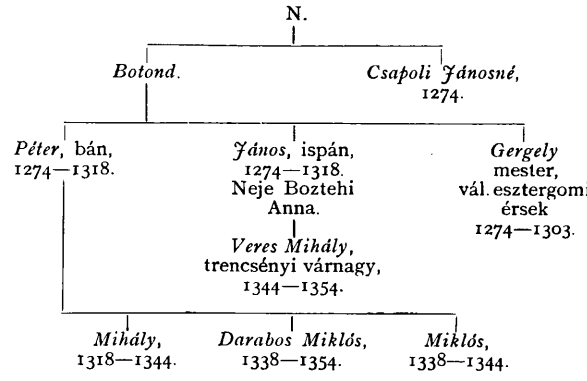
A Bikcsei név illeti meg tehát Gergely érseket is, mint (erősen hiszem) e család sarjadékát, egyszer azért, mert az időben más Botond fiaival, kik előkelő szerepet játszottak, nem találkozunk; aztán mert Botond két másik fia, Péter bán, tudniillik és János ispán épp oly törhetlen hűséggel csatlakoztak Károly Róberthez, mindjárt annak az országba jövetelekor, mint Gergely választott esztergomi érsek; végre azt se kell egészen figyelmen kívül hagynunk, hogy Gergely papi pályáját a szomszédos székesfehérvári káptalannál kezdette.

Bikcse a XIII. és XIV. században nem ritkán szolgál keresztnévül. Minthogy pedig némely Bikcseiek levelében *Bekecs* is előfordúl, azt vélem, hogy a Bikcse név Bekcse-, Beke-, Benedekből származik. — Bikcséből hangcsere által lett a mai *Bicske.*

Volt egy, nagyon szétágazott Bikcse nemzetség (genus Bycchey) is.[1] De vajjon az esztergommegyei Bikcseiek e nemzetséghez tartoztak-e? annak nyomát nem találtam.

Azt se tudom, ha vajjon a maig virágzó Bicskeyek, kikről Nagy Iván töredékes közléseket ad,[2] ezen fehérmegyeiektől származtatják-e magokat?[3]

Végül álljon itt Gergely mester családjának e kis leszármazási táblája:

[1] Hazai Okmt. VI. 198, 369. VII. 223.
[2] Anjouk. Okmt. I. 111.
[3] Hazai Okltár, 191.
[4] Anjouk. Okmt. III. 506.
[5] Anjouk. Okmt. IV. 436. — Fejér, CD. IX/I. 268.
[6] Anjouk. Okmt. VI. 170.

[1] Hazai Okmt. VIII. 69. — Árpádk. új Okmt. IX. 138, 319.
[2] MO. családai, II. 100.
[3] Egykori országos képviselőtársam, Bicskey Kálmán, a pestmegyei Bicskéből származtatta magát.

II.

A Nagy-Martoniak és Kanizsaiak közötti rokonság.

Hogy a Nagy-Martoniak és a Kanizsaiak közt, nevezetesen a két (magyar és német) Miklós, azonképpen a Kanizsai Lőrincz fiai közt közeli rokonság volt, azt a mondott két főnemes nemzetség története megírásakor ismételve jeleztem.[1]

Hogy a mondott Lőrincz fiai és ama két Miklós unokatestvérek, azt is gyanítám abból, mert Nagy-Martoni Pál egy helyütt *nepos*-ainak nevezte őket, már tudnillik a Kanizsaiakat.

Közelebb a pápai, eddig kiadatlan szuplikációkból értesülünk e rokonsági viszonyról, ami épp oly érdekes, mint kedves alkalmul fog szolgálni a mondott két nemzetség leszármazási táblájának kibővítésére.

Nagy-Martoni (de Mertinsdorph) Pál országbiró, mint Nagy Lajos király követe 1346-ban a pápai udvarnál tartózkodván, jól kihasználta ez alkalmat, hogy VI. Kelemen pápától a maga és mások számára különféle kegyelmeket kérjen. Egyebek közt azt kérte, hogy *domine Katerine, carnali sorori sue*, továbbá *Johanni et Stephano filiis ipsius domine* haláluk óráján teljes bűnbocsánatot engedjen ő szentsége.[2]

Ime, Nagy-Martoni Simonnak egy, eddig ösmeretlen leányával találkozunk, Katalinnal, ki a vitéz Kanizsai Lőrincznek, e nagynevű család alapítójának volt felesége s anyja fiainak, kik közől négyet ismerünk, de 1346-ban már csak ketten éltek: János, a későbbi főispán és István, a jeles diplomata, ki a zágrábi püspökségig vitte.

Mert hogy ezek számára kéri Pál országbiró a föntebbi kegyelmet, az iránt annak, ki a szóban forgó két család viszonyaival ismerős, kétsége nem lehet.

Még inkább megerősítenek bennünket e meggyőződésünkben ugyancsak Pál országbirónak 1346 augusztus 24-én benyújtott folyamodásai, melyekben VI. Kelemen pápát esdi: miután az ó-budai, lelkipásztorkodással összekötött prépostság Demeter választott váradi püspök fölszentelésével üresedésbe jön, ezen javadalmat *in persona Stephani Laurencii, clerici Jauriensii diocesis, nepoti suo* reserválni —; ugyanazon évi szeptember 30-án pedig, minthogy időközben Demeter püspök már fölszenteltetett, a prépostságot a nevezett Istvánnak adományozni méltóztassék.[1]

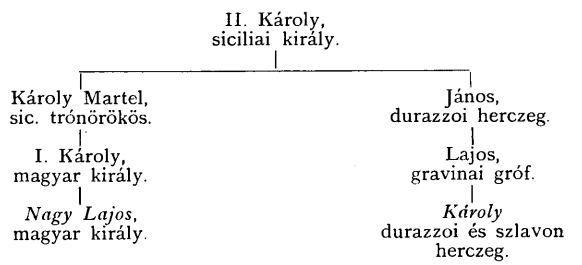
Tudjuk ugyanis, egyebünnen, hogy Kanizsai István 1347-ben már ó-budai prépost.[2]

Ezek után alkalmasint esik Nagy-Martoni Pál egy más szuplikációjáról is megemlékeznünk, melyben *pro carissimo germano suo Ladislao Petri de Jaurino canonico*, 1346 szeptember 15-én kér valamit.[3]

De itt nehezebb a dolgunk, minthogy Péterfia László kanonokról egyebünnen nincs tudomásunk, és a *germanus* kitétel is laza.

Segítségünkre jön azonban Nagy Lajos királynak Pozsonyban, 1372 julius 1. Károly durazzoi és szlavon herczeghez intézett levele, melyben őt szintén *germanus noster*-nek czímezi.[4]

Minthogy Nagy Lajos király és Durazzoi Károly herczeg közt az idejegyzett stemma szerint:

távolabbi oldalas rokonság állott fönn; minthogy Nagy-Martoni Pál országbiró és az egyetlen Péter közt, kit a Nagy-Martoniaknak általam egybe állított családfája föltüntet, hasonló rokonság alakúlt, mint legitt kimutatni van szerencsém:

[1] Lásd a Turul 1889. és 1890. évi folyamát.

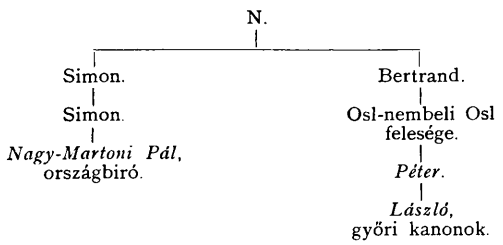
[2] Archivum Vaticanum. Regesta supplicationum Clementis papæ VI., annus IV., pars I. folio LXVII. De dato Avinione, V. Idus Octobris.

[1] Archiv. vatic. Reg. supplic. Clem. VI., a. IV. p. I. f. XLIIII. és p. II. f. XX/VII, XVII.

[2] L. Kanizsai István, zágrábi püspök czímű értekezésemet, Kath. Szemle 1891. évf. 45.

[3] Archiv. vatic. Reg. suppl. Clem. VI., a. IV. p. II, f. XX/IX.

[4] Mittheilungen des Institutes für österr. Geschichtsforschung, IX. 629.

nem habozom kimondani, hogy ezen László, reményteljes győri kanonok a spanyol eredetű Bertrand (Bertalan) leányának, ki az Osl nemzetségbeli III. Oslnak felesége volt, Osl nemzetségbeli Péter nevű fiától való unokája.

Még egy rokona számára kért az országbiró pápai kegyelmet: *dilecto suo Nicolao Johannis, clerico ac consanguineo suo Strigoniensis diocesis.*[1]

Ez, úgy vélem, nem más, mint Simon-fia Mihálynak unokája. Mert Jánost, Pál országbiró vérrokonát, kinek azon korbeli kanonok fia lehetne, csak egyet ismerünk; ugyanazt, ki 1307-ben Halifa fiai péli, (ma: Péliföld-Szent-Kereszt, Bajót mellett) birtokrészeit, az akkori «Bajóti» Pállal, a folyamodó országbiróval egyetemben megvette.[2]

Innét, mert Esztergom közelében lakott, magyarázható, hogy fia, a szóbanforgó László esztergom-egyházmegyebeli klerikus.

III.

A tengeri kigyó, vagyis ama bizonyos László vajda nemzetsége.

Meghiszem, hogy az olvasó közönség, minden érdekeltsége mellett, melylyel a régi magyar nemzetségek története iránt viselkedik, megunhatta már e kérdést, melyet a *Turul*-ban, *Századok*-ban, az *Erdélyi Múzeum*-ban és a berlini *Herold*-ban kivülem dr. *Wertner*, *Puky* Andor és dr. *Komáromy* pro et contra ismételve tárgyaltak.

Ezúttal tehát nehány sort adok csak még az általam mondottakhoz, azon állításom újabb támogatására, hogy László erdélyi vajda, ki Bajor Ottó királyt csúffá tette, csakugyan a Keán nemzetségéből való.

Utóbbi, a Turul 1891. évfolyama 105—112. lapjain kiadott válaszomban, fölvétem támogatására a főérvet abban találtam, hogy a baranyamegyei birtokok, melyeket László vajda nővérének, Demeter királyi tárnokmester anyjának adott, mind a Keán-nemzetség birtokai közt feküdtek, és egyik-másik közülök egyebütt is előkerül mint a Keán-nemzetség birtoka.

Ez azonban csak annyit bizonyíthatott, hogy volt *egy* László erdélyi vajda a Keán nemzetségéből.

De újabban megjelent a *Hazai Okmánytár* VIII. kötete, melynek 117. lapján *Fejérpataky* László a müncheni állami levéltárból közöl egy oklevelet, mely mind biztosabb adattal szolgál arra, hogy az *Ottó királyt felcsúfoló* László vajda volt a Keán nemzetség tagja.

A mondott oklevél ugyanis arról tanuskodik,[1] hogy (V.) István ifjabb király és erdélyi herczeg 1268 körül Gyulafia Miklósnak érdemei tekintetéből visszaadatni rendelte azon erdélyrészi birtokokat, melyeket nagyatyja, az idősb (magnus) Gyula birt.

Hogy e Miklós, atyja Gyula és hasonnevű nagyatyja Keán nemzetségbeliek, ahhoz annyira nem fér kétség, hogy kár szót vesztegetni ez iránt.

Ámde a visszaadott birtokok közt van *Mikazaza* azaz Mike-Szásza is, mely később ugyancsak László vajdánké, aztán fiaié, kiktől azt hűtlenségök miatt I. Károly király 1321-ben elvette és Tolmácsi Miklósnak adományozta.[2]

Ezen körülmény tehát az eddig fölhozottaknál még inkább arra vall, hogy László vajda, és pedig ama bizonyos László vajda, a Keán nemzetségnek volt tagja.

IV.

III. Miklós esztergomi érsek. 1350—1357.

A *Schematismus Cleri Archidioecesis Strigoniensis*[3] az esztergami főpapok sorában III. Miklós érseket *de genere Monoszló* származottnak állítja.

[1] Archiv. Vatic. Reg. suppl. Clem. VI., a IV. p. I. f. LXVII legalúl.

[2] Anjouk. Okmt. I. 124.

[1] Később jöttem reá, hogy ez oklevelet már Fraknói Vilmos is közölte a Hazai Okmánytár VII. kötete 106. lapján.

[2] Anjouk. Okmt. II. 39.

[3] Midőn Németországban németül, Francziaországban franczíául, Angolországhan angolul, Olaszországban még a pápai schematismust is olaszul szerkesztik: vajjon

Engem a mondott érsek, mint a ki a magyar Anjou-kornak egyik felötlő alakja, vezérlő politikusa, Nagy Lajos királynak egyik legbizalmasabb főembere, fölöttébb érdekel.

Szándékoztam érdekes alakját mintázni, de megakadtam már a talapzatnál, Miklós érsek származása kiderítésénél.

A *Memoria Basilicae Strigoniensis* Miklóst «de Monoszló», a fönti Schematismus «de genere Monoszló»-nak állítja. Ez két dolog, minthogy van egy genus de Monoszló és van egy Monoszlai család, melynek semmi köze a hasonnevű genushoz. Én azonban nem voltam szerencsés adatot találni arra, hogy Miklós érsek akár az egyikhez, akár a másikhoz tartoznék.

A mit eleddig származásáról tudok, a következőben összegezhetem:

1. Atyját Miklósnak hítták.

2. Csanád esztergami érseknek unokaöcscse volt.

3. Bekeu Zilath comes (a mit Bekő szilágyi megyeispánnak nézek) germanusa, azaz unokaöcscse.

4. Lőrincz-fia János csanádi főispán rokona. Azt vélem, ezen János Lőrincznek, a Csanád érsek testvérének, fia.

5. Vezetéknévül Vásári (de Viasaria) névvel élt.

6. Ezen Vásári a váradi egyházmegyében feküdt és ősi birtoka, patrimoniuma volt. Ugyanott volt egy Sz.-Mártonról címzett temploma is.

Vásári, mint már Bunyitay megjegyezte, XIV. századbeli ikerközség Bihar vármegyében, Nagy és Kis előnévvel és névadó birtoka az előkelő Vásári «nemzetségnek».

Az egyik Vásári község, vagy inkább lakatlan helység a (Borsa nemzetségbeli) László vajda-fia Lászlóé volt, ki azt Boldéri (Bulderi) Mihály-fia *Péter* ispánnak ajándékozta (1290). Ezen Péter ispán 1295-ben Ajkainak (de Eyka) neveztetik, de — úgy vélem — semmi rokonsági viszonyban sincs Miklósunkkal, a ki valószínüleg a másik Vásári uraiban tisztelte őseit. Ezek a Lóránt fiai: Gergely, Lőrincz és Miklós. Ha e tételem — mint hiszem — megállja a kritikát, megtaláltuk volna Miklós érsek hasonnevű atyját is, míg anyja Csanád érsek nővére lehetett.

Azonban származhatott Miklós, mint Csanád érsek unokaöcscse de genere Csanád is, mely esetben az érsek Miklós nevű testvérének fiául kellene megismernünk.

Ezek után azon szíves kéréssel járulok érdemes genealogusainkhoz: ha kezök ügyébe esik, ne terheltessenek III. vagyis Vásári (mert így már jogosan nevezhetjük) Miklós esztergomi érsek származása iránt érdeklődni.

PÓR ANTAL.

nálunk hithűségből vagy hazafiságból szerkesztik-e a papság névtárait még mindig latinul?

BÁRTFA VÁROS LEGRÉGIBB PECSÉTJEI ÉS CZÍMERE.

A «Bártfa középkori műemlékei» című művem I. részében, — IV. Béla királyunk 1247. évben kiadott határjárási okmánya alapján — kimutattam, hogy a bártfai cistercita zárdatemplom már a XIII. század első felében létezett, s hogy a mostani plébánia-templom némely részlete még azon korból való; ezen feltevésemet igazolni látszanak azon kora gót műrészletek, melyek a templom jelenlegi restauratiója alkalmával napfényre jöttek, nevezetesen a szentély északi falában talált még romanizáló triforium, úgy nemkülönben a főhajó nyugati — eddig befalazott — díszkapuzata, melynek stilje, különösen pedig bélletének körtealakú tagozatai — ez utóbbiak feltünően hasonlítanak a kassai Szt.-Mihály-kápolna kapuzatának schémájához — még erre a korra utalnak.

Miután pedig említett okmányban csak a cistercita apátsági templom — «*Ecclesia sancti Egidii de Bardfa*» — említtetik, Bártfa városa mint «civitas» azonban még elő nem fordul, kétséget nem szenved, hogy Bártfa városa csak később — nevezetesen a XIII. század második felében — keletkezett. — Ezen feltevés bizonyságául szolgál Róbert Károlynak az 1312. évben kiadott okmánya, melynek alapján az őt

Olaszhonból hazánkba kisérő vezérek egyikének, a római származású Lőrincznek, az elpusztult cistercita-zárda mellett fekvő «Széphely» helyet ajándékozza oly czélból, hogy a néptelen Bártfa városát új telepítvényesekkel lássa el.

Ezen cistercita-zárda képezé tehát e vad és zordon vidéken azon köz- s mintegy jegeczedési pontot, mely körül a XIII. század második felében a telepítvényesek házai csoportosultak. Általában véve felsővidéki városaink tulajdonképen csak az 1241-iki tatárpusztítás után kezdtek alakulni, szervezkedni és épülni.

Bártfa mint *királyi város* legelőször Róbert Károly által 1320. évben kiállított okmányában fordul elő mint *civitas nostra Bardfa.*[1]

Bártfa elnevezésének eredetére nézve három, egymástól meglehetősen eltérő vélemény uralkodik. Ugyanis

1-ször vannak történeti írók, kik Bártfa — Bartfeld — elnevezését, a cisterciták által a telepítvényeseknek hűbérbe adott *Barátfölde* szóból származtatják; később a bevándorolt német telepítvényesek a Barátfölde elnevezést, miután a német az *ő* betüt rendesen *e*-nek mondja ki, Barátfeldre vagy németesen *Bartfeldre* változtatták volna meg.

2. A második versio szerint a Bartfeld elnevezés a német *Barfeld* szóból eredne, ugyanis a német szógyök «*Bar*» olyasmit jelent, a mi a nap fényén, tisztán fekszik: Das alte Teutsche Wort «Bar» bedeutet etwas, das am Licht, am Tag und offenbar ist; daher kommen die Wörter: gebähren, barhäuptig, barfusz, barschaft, und dergleichen.[2] S miután a német telepítvényesek a cistercita-zárda körüli földet az erdőnek kiirtása által nyerték, az így támadt tisztást Barfeldnek, vagyis a fáktól megtisztított földnek, mezőnek nevezték el.

Ezen származtatás azonban téves, és pedig már az oknál fogva is, mert — a mint később okmányilag kimutatom, — Bártfa és vidékének legelső telepítvényesei magyarok valának.

3. Végre a harmadik vélemény szerint *Bárdfa* magyar elnevezése annak a körülménynek tulajdonítható, hogy a Bártfa város vidékének rengeteg erdőségeiben azelőtt gyakrabban előforduló tiszafa (Taxus baccata) fiatal, egyenes, kemény, de könnyű hajtásait bárdok nyelének használták fel.

A harmadik vélemény hívei csakugyan legközelebb jártak a valósághoz, már az oknál fogva is, mert Bártfa legrégibb pecsétjén a bárd mint czímerkép csakugyan előfordul.

Bártfa város régi pecsétjeinek ismertetése s leírása előtt szükségesnek láttam a város elnevezésére vonatkozó véleményeket előrebocsátani, mert a város elnevezése szorosan összefügg a pecsétek czímerképeivel.

Most már kétséget nem szenved, kivált mióta ez év nyarán a város *legrégibb egybárdos pecsétje* napfényre került, hogy *Bárdfa város elnevezése a magyar bárd-tól ered.* És pedig a következő okoknál fogva:

1. Bárdfa város és vidékének legelső telepítvényesei már a XIII. században — a tatárpusztítás előtt — *magyarok* voltak; ezen állítás bizonyságául szolgálnak Bárdfa vidékének, helységeinek, folyóinak és düllőinek azon magyar elnevezései, melyek az említett 1247-iki határjárási okmányban már előfordulnak, s nagyobbrészt még most is léteznek, nevezetesen: «Kysthopul» (Kis-Tapoly), «Oronnospatak» (a mostani Aranypatak falu), «Burkúth» (Borkút, a mostani savanyúvíz-források), «Chellewmező» (Keselymező), «Delnafew» (Delnafő), «Huzyumezeu» (Hosszúmező), «Hujfalu» (Újfalu), «Saarpotok» (Sárpatak), «Kouruspotok» (Kőröspatak), «Rekettyebucur» (Rekettyebokor).

Ha tehát Bártfa város még szomszédos falvait is — tekintve magyar elnevezésüket — magyarok lakták, biztosan feltehető, hogy Bártfa városa is annál inkább magyar lakossággal birt.

2. Bártfa város legrégibb — valószínüleg kis — pecsétjének belső mezején egy rövidnyelű *bárd* képe foglaltatik.

Ezen legrégibb pecsét bárdja, jelen esetben a Bárdfa város *beszélő czímerének* (redendes Wappen) tekinthető, ép oly módon mint *Eperjes* (Fragopolis) czímerének három epervirága vagy mint a *Rozsnyó* (Rosenau) czímerében előforduló rózsa.

Tudjuk, hogy a czímertanban egyes családok is birtak ily beszélő czímerekkel, melyektől az illető család elnevezését nyeré.

[1] Wagner, Diplomatarium Sarosiense, 97. l.

[2] Sandrart Jakab, Der Donau-Strand (Nürnberg 1680), 10. lapján.

A bárdot mint fegyvert a magyarok is használták, így a régi pénzeken, valamint a régi frescoképeken Szt. László alakja is többnyire egy bárddal a kezében van ábrázolva.

3. Hogy Bártfa városa elnevezését csakugyan a bárdtól nyeré, kitünik abból is, hogy a legrégibb okmányokban, nevezetesen az 1247., 1320., 1340., 1376. és 1406. évből származó királyi oklevelekben a város mindenütt *Bárdfa* elnevezés alatt fordul elő.

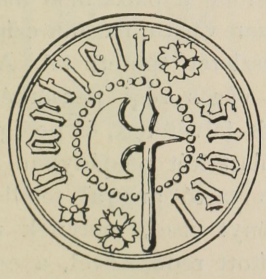
4. A «bárd» régi német elnevezése *Barte* alapján később, nevezetesen a tatárpusztítás után és a XIV. század elején Róbert Károly által Bártfára Némethonból telepített németek e várost *Bartenfeldnek* vagy rövidítve *Bartfeldnek* elnevezték.

Azóta Bárdfa város elnevezése sokféle változáson ment keresztül, így az 1325. évi okmányban Bárdfalva, 1420-ban Barthfa, 1499-ben Barthpha, 1434-ben lengyelül Bardiow, 1534-ben Barthva, Barthffa és *jelenleg* Bártfa.

Tekintve tehát, hogy a város legrégibb pecsétjén bárd látható, és a legrégibb okmányokban a város Bárdfa név alatt fordulelő, bizonyosnak vehető, hogy Bárdfa városa első elnevezését a bárdtól nyeré.

Ezeket előrebocsátva, tekintsük már most közelebbről a város legrégibb pecsétjeit és czímerét.

Az 1. sz. alatt ábrázolt, s csak nemrég napfényre került pecsét a város egyik legrégibb pecsétjének tekintendő. Kora a XIV. század végére tehető.

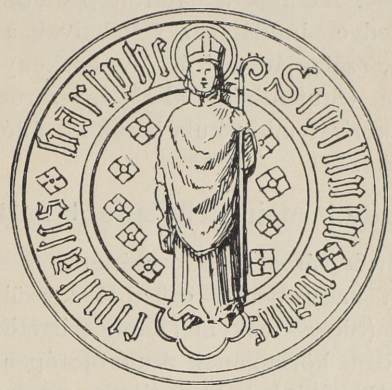
1. szám.

A pecsét 22 millimeter átmérőjű, a gyöngysorral körített belső mezőben egy rövid nyelű bárd látható, melynek nyele a legendába benyúl. A bárd alakjánál fogva úgynevezett Hellebarte, bisacuta, mely nemcsak lándzsával, de a hátulsó részén hegyes nyujtványnyal is van ellátva.[1] Az ily alakítású bárdok a XIII. és XIV. században használtattak. A pecsét körirata (legendája) csinos minuskula betükből áll s így hangzik:

sigel + bartfeld.

mely két szó három négyszirmú rózsa vagy virág által van elválasztva. — Ezen pecsét Bártfa város legrégibb okmányán fordul elő, de eddig még csak három példányban találtatott. Csekély méreteinél fogva a város kis pecsétjeül tekinthetjük.

A 2. sz. alatti városi nagy pecsét szintén még ezen korszakból származik; itt mint pecsétképet szent Egidius apát, mint az apátsági s plébánia-templom, valamint a város védszentjének alakja van alkalmazva.

2. szám.

A XIV. században gyakran előfordult az a szokás, hogy a plébánia-templom védszentje az illető város nagy pecsétjén is előfordul, mint például Nagybánya város legrégibb pecsétjén Szent István király, s a XIV. századból származó kassai nagy pecséten a kassai plébánia-templom védszentje: Szent Erzsébet alakja van pecsétképül ábrázolva.

Ezen pecsét nemcsak sphragistikai, de művészies kivitelénél fogva is figyelemre méltó. A pecsét mezejének négyszirmú rozettákkal behintett belső alapján Szent Egyed (Egidius),

[1] Dr. Oskar Mothes, Illustrirtes Archæologisches Wörterbuch 513. l.: Hellebarte oder halbe Barte eine am langen Schaft befestigte Axt (Barte), die an der Rückseite einen Hacken hat, während sie in Fortsetzung des Schaftes in eine Lanzenspitze ausläuft.

mint a plébánia-templom és Bártfa város védszentjének, egyszerű, de magasztos alakja domborodik ki a síkból. Szakál- és bajusztalan síma arcza, valamint egész alakja — en face — a néző felé van fordítva; testének tartása merev, stylizált és inkább egy álló szoborhoz hasonlít, a pecsétkép ezen alakítása is még a XIV. századra utal. Körnimbussal diszített fején alacsony, háromszögletű infulát visel, a még álló gallérral ellátott casula szép s festői redőzetben simul testéhez. A casula alatt lévő ruházata, albája, hosszú s dús redőzetével lábáig ér, s míg félig felemelt baljában a csinos stylszerű s még romanizáló alakú pastorale rúdját tartja, addig leeresztett jobbjával a casula redőzetes szegélyét fogja. Az alak a határolt pecsétmezőn túlterjeszkedve, infulájával s lábaival a körirat, legenda, szalagját töri át. A keskeny két szalagvonal (Stufenlinie) által egyszerűen szegélyezett körirat minuskula betükből álló tartalma a következő:

sigillum maius ciuitatis + bartphe.

azaz Bártfa város *nagy* pecsétje.

Ezen nagy pecsét ezüstből készült massiv nyomója (Siegelstock) mai napig őriztetik a bártfai levéltárban, körlapjának átmérője épen 4 centimeter. Pecsétünk vésete tiszta, pontos, a rajz korrekt, a Szt. Egyed ruharedőzetének mintázása a XIV. században nálunk divó korai gót jellegre utal.

A bártfai 1428. évi számadásokban szintén említés tétetik egy pecsétről: Item solvimus Nicolao Jewer 1 marcam Polonic. gross. et 3 gross. quod solvit Cracoviæ aurifabro pro sculptura sigilli civitatis in die Thomæ apostoli.[1] E feljegyzés szerint a város Jawer Miklósnak, a város akkori birájának, egy lengyel márka ezüstöt adott át oly czélból, hogy ezen összeget a város pecsétjének metszéséért egy krakói aranyművesnek fizesse ki.

Ezen pecséten is bizonyára a bárdos czímer volt alkalmazva.

Egy 1433. évből származó eredeti feljegyzés szerint Bártfa városa a Zudar Jánosnak, a szomszédos makoviczai vagy zborói vár urának, ajándékozott ezüstserlegre a város czímerét metszette be. Ezen czímer nem lehetett más, mint az egy bárdos, vagy pedig a későbbi — Szent Egyed alakjával diszített — pecsét.

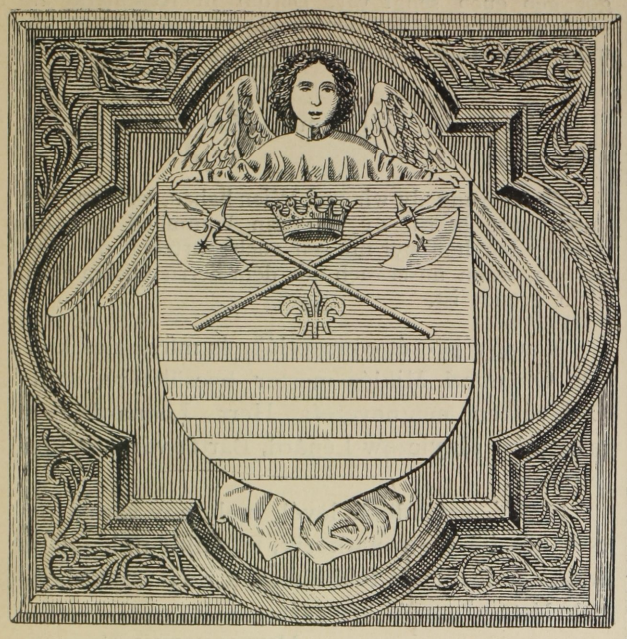
Bártfa városa ezen itt említett két pecsétjét használta mindaddig, míg az 1453. évben V. László királyunk által adományozott czímeres levelet nyerte. Ugyanis V. László 1453. évben Bécsben kiállított okmányában magasztalván és elismervén Bártfa városának iránta mindenkor tanusított ragaszkodását, s minden cselekedetében bebizonyított erényeit, — az okmány szavai szerint: . . . . vobis tamen et vestre communitati, tanto propensius afficimur, quanto magis vos plurime tribulationis *igne probatos, in fide constantes, fidelitate integros, et in omni operum virtute prestantes* cognovimus, — elismerése s jutalmazása jeléül az okmány homlokzatán művészi ízléssel festett czímert adományoz, megengedvén egyszersmind, hogy azt zászlóján, pecsétjén minden alkalommal s úgy használhassa, a mint az Kassa városában szokásban vagyon.

A csinos minuskula betükkel irott okmány hártyalapjának felső balsarkán foglal helyet a négyzetalakú kerettel szegélyzett czímerkép. A külső vörös keret egy belső zöldszínű keretet fog be, mely utóbbinak alakját a négyes karámból képezett körívezetek alkotják; ezen belső zöld keret által határolt biborszínü alapra van festve Bártfa város czímere.

A XV. századbeli czímerpaizs ketté osztott mezejének felső kék alapú részén két keresztbe tett aranynyelű bárd felett egy liliomos nyilt arany korona, a bárdok alatt pedig aranyliliom látható; ellenben a paizs alsó mezeje vörösselezüsttel hétszer vágva, hazánk czímerének egyik nevezetes részletét tünteti fel. A mint látjuk tehát, Bártfa város régi pecsétképe, *a bárd*, az új czímerbe is felvétetett, és pedig symmetrikus elrendezés miatt két példányban.

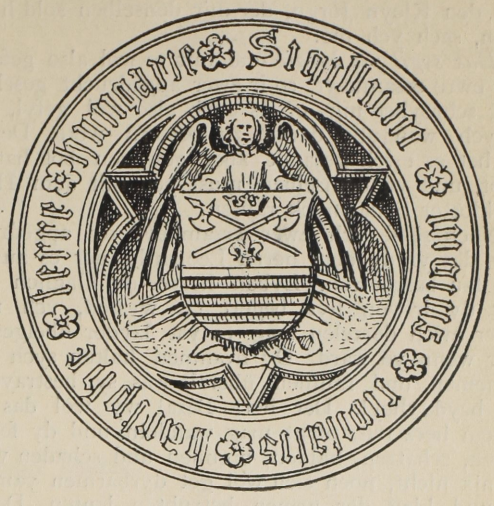
A czímert tartó angyal felálló gallérú, bő redőzetű öltönyt visel, melynek alsó szegélye, szépen idomított redőzetével, a czímerpaizs alsó szélén kilátszik. Az angyal élénk kifejezésű fiatal arcza, szőke színű göndör hajzata aranyozott hajszálaival, megfelel a XV. századbeli angyal-alakok ábrázolási módszerének. Ezen aranyozott szőke hajzat valószínűleg arra szolgáltatott okot, hogy a városi czímerpaizst tartó angyal feje, későbbi alakításoknál, sőt a leg-

[1] Fejérpataky, Városi számadások 268. l.

3. szám.

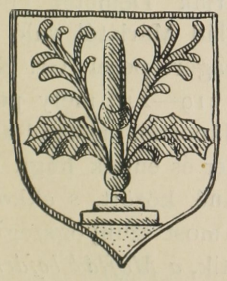
Ezen városi czímer után, és pedig egy nem rég felfedezett okmány szerint, még ugyanazon évben (1453) készült a város nagy pecsétje, melynek vésezete mesteri kezekre utal. Ezen pecsétnyomó,

5. szám.

újabb időben is, arany dicsfénynyel — nimbussal — vétetett körül, holott ily nimbusnak, sem ezen eredeti czímerképen, sem pedig az ennek alapján készített városi nagy pecséten, legkisebb nyoma sem vehető észre.

A czímert befoglaló két keret közti sötétkék színű alap csinos gótstilű arany levélornamentikával van diszítve. Bártfa városának czímerét tehát úgy heraldikai tekintetben, mint művészies kidolgozása által kiváló alkotásnak tekinthetjük.

4. szám.

A czímer alatt látható Hnyiczow Lénárd akkori városi jegyzőnek jelvénye. A pajzs fehér mezején egy makkgyümölcs zöld leveleivel és virágával van ábrázolva, a czímerpaizs mellett a következő felirattal:

Leonardi Notarii, Qui hęc arma attulit.

a fogóval együtt, tömör ezüstből, mint mindjárt látni fogjuk, Kézsmárkon készült, átmérője 54 mm., belső mezején egy gótstilű hármas karajhoz hasonló keretben Bártfa város czímerképe foglaltatik, és pedig ép oly alakításban, mint az okmányon, csupán avval a lényegtelen különbséggel, hogy itt a czímerpaizs alsó része — valószínüleg az üres hely kitöltésére szolgáló — sugarakkal van körülvéve.

A pecsét csinos minuskulákból álló s ötlevelű rózsákkal félbeszakított körirata így hangzik:

sigillum maius civitatis bartphe terre hungarie.

Bártfa város ezen nagy pecséte hivatalos okiratoknál még most is használtatik.

Műtörténeti tekintetben azonban felette érdekes azon levél, mely újabb időben a város levéltárában felfedeztetett, s mely bizonyságul szolgál arra nézve, hogy *e bártfai nagy pecsétet Olomuczi Miklós kézsmárki mester 1453. évben készíté.* A levél szövegében találunk még azonkívül több érdekes történeti adatot is közölve, mely Giskra hadjáratára s az akkori háborús viszonyokra vonatkozik. Szövege az akkori német irásmodorban következőkép hangzik:

Czím: Den erbaren und weysen herrn rychter und rathsmann der stadt Barthfa seinen lieben herrn und gunnern.

Ersamen lieben herrn und gunnern nach entpithung meynes dynstes geruht tzu wyssen, dass der ewer brieff an mich heut komen yst durch dy dritte hant, den Kleyn Jorgn, der mir denselben sold haben geben, sach ych nie.

Das sygil yst berait und mir es wol also gefellet, aber ewre ersamkeyt, so ir ewer apgedruckt geschawt habt, schreybet mir, op es euch also wol gefyl, oder op ych wandylls daran zu bessern were. Denach ych het es ewch gesandt, aber gewissen bot hat ich nycht, und yn demselben must ych mit dem Herrn uffs kloster Schawnyck rayten.

Noch send ych ewer ersamkeyt dy apgedruckt figur, das yr dy dem herrn Leonardo, der es aufgap, gebt tzu beschawen. Lyben herrn, dy klaglich tzeitung, dy ir von hyr begert tzu wyssen, ych noch kainer ewch derzelen mag, es yst layder übelgestalt, arger wenn ye ward. Dy frommen halten sych also, sy nemen und raumen überall was sy bestraychen von beyd theyl. Der herr Bazal wy wol das ym czudem herz trit, nicht mag wandeln, und dy feyndt rauben, schatzen, halden, brennen und schaden weniger nix nicht, noch sich wol got dyrbarmen yammer not und klag der armen betrubten leuten. Domyt got geb euch seligt yar. Datum in Kesemarkt am sunnabend in vigilia der heyligen czwelffpaten Simonis und Jude, ym yar von der gebort 1453.

Nicolaus von Olomucz.

A levél alsó szélén még a következő jegyzet olvasható:

Dy czeytung, dy wir von Wien haben, werden euch durch ewre herrn, dy von dan kommend sind, das gesagt: Ich hoff wyr mussen auch kürtzlich do selbst zu sein, wenn unser sach mit dem herrn Giskra noch nicht geendt ist.

A nagy pecsét conceptiója és művészies kivitele Olomuczi Miklós mester becsületére válik. E levélben megnevezett Herr Leonard nem más, mint Hnyiczow Lénárd, Bártfa város akkori jegyzője.

E XV. századbeli levél, mely egy városi pecsét készítésére vonatkozik, hazánkban, legalább eddig, unicumnak tekinthető, s ezért szükségesnek láttam ennek közlését.

MYSKOVSZKY VIKTOR.

ERDÉLY RÉGI CSALÁDAI.

I. A szunyogszegi vagy fogarasi Majlád család.[1]

Szereplésének egész ideje egy századot sem tölt be, s ez alatt a homályból a legfőbb méltóságokra és hatalomra emelkedik. Rövid története, melyben leszármazása is benfoglaltatik, Nagy Ivánnál olvasható, s csak annyiban tartjuk érdekesnek nemzedékrendjét egy ott nem említett leányággal megbővítve itt táblázatosan előadni, mert feltünő példáját látjuk benne a népfaj és társadalmi állás tekintetében egymástól egyaránt annyira különböző családok még azon korban is néha előfordult szoros kapcsolatának. Hogy maga ezen Majlád család csakugyan bojár eredetű volt, egy alábbi megjegyzésünkből kitünik.

(A családfát l. a köv. oldalon.)

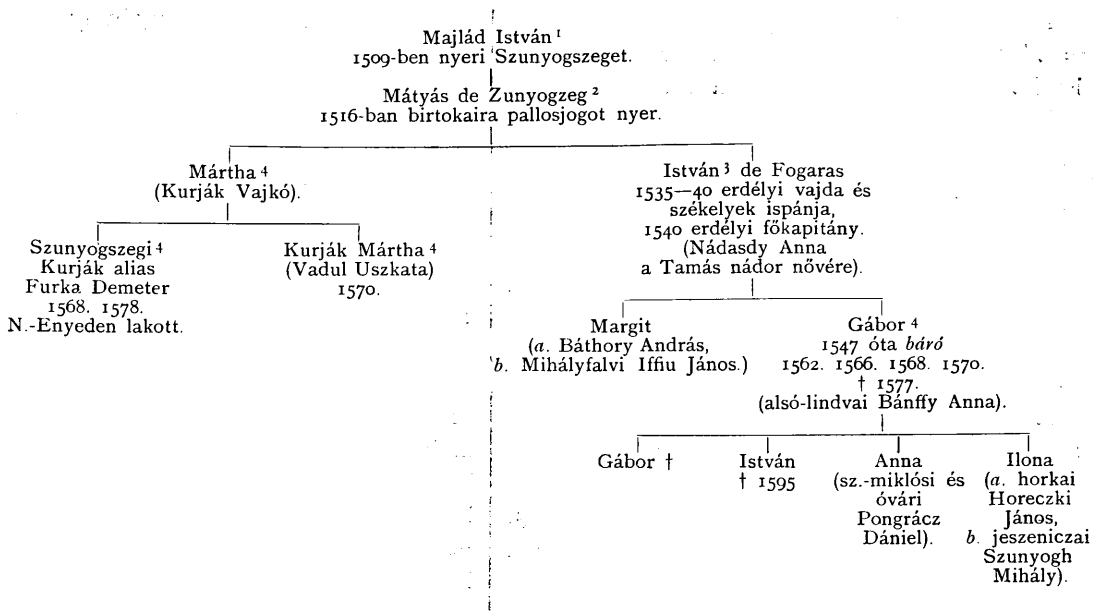
1. Majlád *István* 1509-ben nyeri Szunyogszeget. (Eder 134.)

2. Zunyogzegi Majlád Mátyás 1516 junius 15-én Budáról kelt kiváltságlevélben pallosjogot kap. (Gr. Kemény J., Suppl. dipl. Tr. VI. 17.)

3. *István* mint erdélyi vajda és székelyek ispánja (Szabó K., Székely Oklt. II. kötetében) többször, *fogarasi* előnévvel azonban először 1539-ben jön elő.

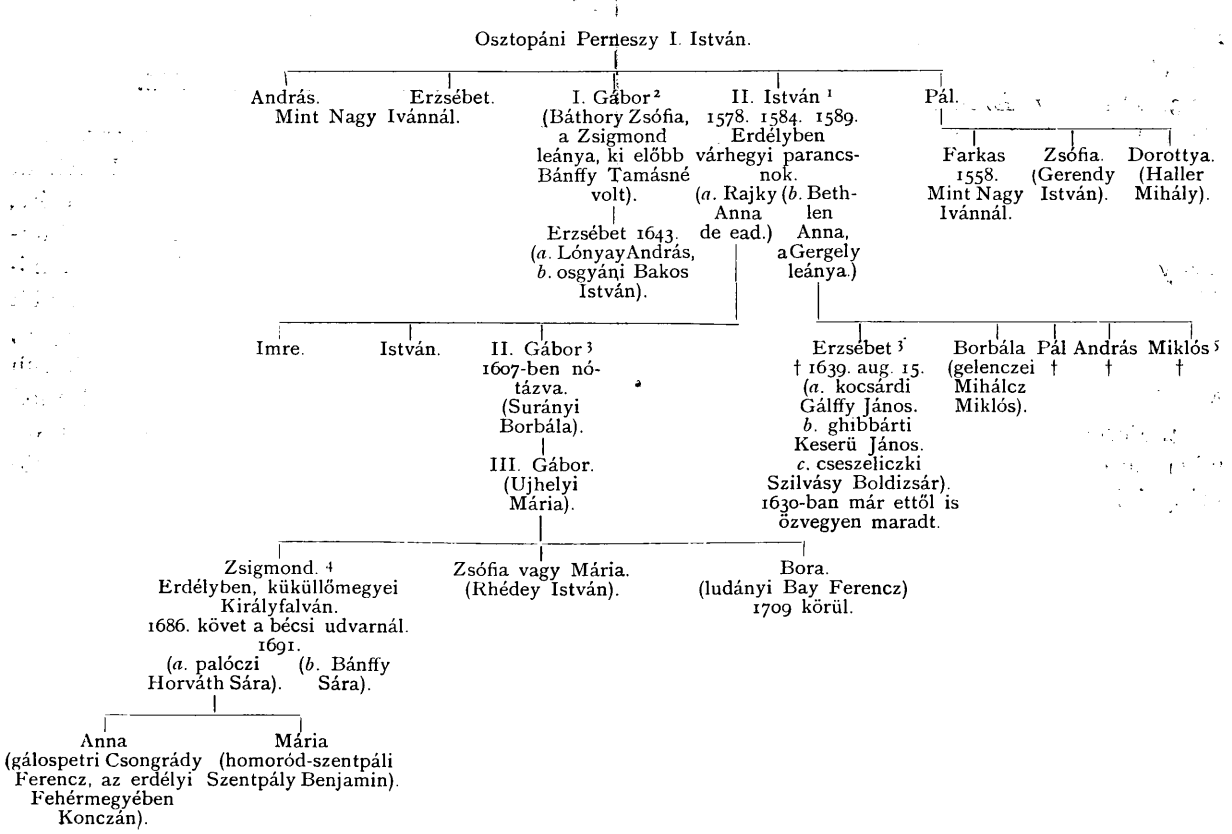
4. Majlád *Margit*, Iffiu Jánosné, 1568-ban szunyogszegi Kurják Demeter ellen, ki Kurják Vajkónak Majlád Máriától való fia volt, a szunyogszegi jószágért perel (Gr. Kemény, Suppl. dipl. Tr. VII. 219—24), mely per 1578-ig folyt egyfelől Iffiu Jánosné, másfelől az Enyeden lakó Kurják Demeter és ennek húga Kurják Mártha Vadul Uszkatáné között, s ekkor Iffiu Jánosné és ellenfele, ki most szunyogszegi *Furka* Demeternek neveztetik, *a Majlád bojárról* rájuk örökösödés utján szállott szunyogszegi és vledényi jószágot 1578 október 14-én atyafiságosan két felé osztották. (Gr. Kem. Józs. Suppl. dipl. Tr. VIII. 63.) — Időközben azonban alperesek 1570-ben e peres birtokokat Majlád *Gáborral* ennek királyhalmi jószágáért el is cserélték volt, (Trans. Conv. T. II. p. 62), de úgy látszik, e vásár nem állott meg.

[1] A Majláth-családról kimerítő dolgozat jelent meg folyóiratunk 1888. évfolyamában. Ehhez a jelen közlemény egyben-másban pótlékot nyujt. *Szerk.*

II. Az osztopáni Perneszy család.

Ezen, eredetileg somogymegyei, de egyik ágával Erdélyre is kiterjedt családról Nagy Iván IX. köt. 521. lapján közli a családfát, melyet főleg Mike S. adataiból következőkben egészíthetünk ki:

1. Osztopáni Perneszy *István* udvarhelyi (= várhegyi) főparancsnoknak Erdélyben sok birtoka volt, melyek közül a szotyori, uzoni és lisznyói jószágokat fejedelmi beleegyezéssel 1578-ban Brassó város vette meg. (Albrich, Pall. Coron. N. 7. 219. l.) Ugyanő szerepel, mint az erdélyi fejedelem küldötte, Báthory István lengyel király temetésén, s 1589-ben a Székely-Keresztúr részére adott kiváltságlevélben. Második nejét Mike S. a Bethlen György leányának írja, ez azonban a Gregorius és Georgius nevek gyakran előforduló összecseréléséből eredhet.

2. Ez Istvánnak testvére *Gábor* lehetett az, ki valószinüleg a Basta-féle időben Szebenben fogságba került, honnan 1602-ben 3000 frton váltotta ki magát. Ez okból volt kénytelen 1603. szept. 10-én zarándmegyei Obersia községbeli jószágát, melyet 1597-ben Báthory Zsigmondtól kapott volt adományban, lesneki Dobrai Péternek eladni. (A galaczi Buda család oklevelei alapján Böjthe, Hunyadm. család. 216. l.) Hogy ezen Gábor nem volt ugyanaz az 1607-ben nótázott II. Gáborral, hanem I. Gábor kellett hogy legyen, mutatja a birtokeladási okmány azon tétele, hol *Erzsébet* leányáról is tesz említést.

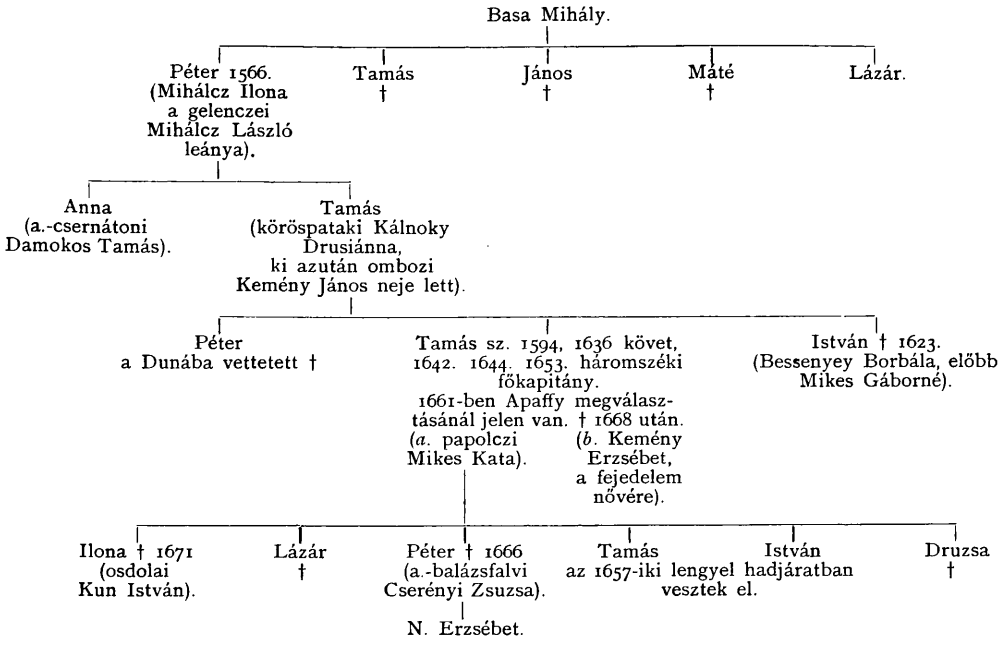
3. Perneszy *Erzsébetről* több adatot közöl Nagy Iván a Szilvásy családnál. Ezeken kívül Mike S. egy jegyzetében megemlítve látjuk, hogy övé volt az erdélyi Fehérvármegyében fekvő Drassó, melyet halála folytán idősb Perneszy *Gábor* (a tábla szerinti II-ik) nyert el fiágra; más egyéb birtokai pedig (Gr. Kemény József, Stemmat. VII. Tab. XXVIII. col. 7. szerint) részben nővérének *Borbálának*, Mihálcz Miklósnénak utódaira szálltak.

4. Perneszy *Zsigmond* 1691-ben a fejedelem udvarmestere volt. (Friczi Fekete család okmányai közt, Gyf. kpt. Misc. cist. II. fasc. 1. nr. 17.) 1697-ben ugyanő egy hunyadmegyei tanuvallatásnál szerepel. (Buda csal. levélt. alapján Böjthe, id. h.)

5. Hunyadmegyében 1678-ban «szálláspataki» előnévvel jön elő *Perjessi Miklós* szolgabiró. Nem volna lehetetlen, hogy a név némi elferdítésével s az akkori lakhelynek megfelelő új előnév felvételével, ez a táblánkon látható s kihaltként jelzett Perneszy Miklós lenne, s az 1718 és 1726-iki hasonló alakban előjövő aláírások is az övéi vagy utódjáé lehettek volna. Sőt még 1746-ban is található egy okmányon szálláspataki Perjessi Miklós nemes személy aláírása (Buda csal. levélt. alapján Böjthe, id. h.). — Azonban tekintettel arra, hogy a bolyai kastély sírboltjában eltemetett Pernyeszi Erzsébetnek 1639. aug. 15-én 77 éves korában bekövetkezett halála után birtokai 3. alatt jegyzetünk szerint részint nővérére, részint Gábor fivérére mentek át, más ekkor életben levő fivéréről pedig nincs említés, nem valószínű, hogy ezen Perjessiekben Perneszy Miklóst vagy leszármazóit tekinthetnök, s így a táblánkon látható Miklóst csakugyan kihaltnak tarthatjuk.

III. A zabolai Basa család.

Valószinű, hogy azon Basy György, ki a mohácsi vészt előzőleg Zápolya küldötteként Erdélyből II. Lajos királyhoz ment Pentelére, szintén e családból volt s csak nevét ferdítették el Basyra. Különben a család főfészke, mielőtt a XVII. század elején Zabolára települt volna, az orbai széki Gelencze volt; bizonyos, hogy az orbai széki főemberek 1566 körüli összeirásában (Szabó K., Székely oklevélt. II. 190.) ott találjuk Basa *Pétert*. A leszármazás azonban már őt megelőzőleg *Mihálytól* jön le következőleg:

Ezen család Basa Ilonában, osdolai Kun Istvánnéban halt ki; valószinűleg más családhoz tartoztak az a Basa Tamás, kinek neje Tóth Klára volt, és az 1658-iki Basa Mihály, kinek Barcsay Ákos fejedelem a fehérmegyei Borsómezőt adományozta, úgyszintén az 1657-iki Basa Pál és leánya Zsuzsánna is. — (L. Mike S. jegyzeteit.) KIS BÁLINT.

HÁROM KIRÁLYI PECSÉT.

(Három pecsétrajzzal.)

Három királyi pecsétet mutatunk be olvasóinknak a legrégiebbek közül, melyek korunkra jutottak. A két első csak egy-egy példányban maradt reánk, a harmadik bár két példányban létezik, eddigelé közölve nem volt, mindháromnak nagy érdeke pedig abban rejlik, hogy diplomatikánk bölcső korából, Sz. László, Kálmán és II. Béla idejéből valók, melynek okleveleit, kivált az eredetiekben reánk jutottakat, ujjainkon elszámlálhatjuk.

Legelső királyaink, Sz. Istvántól II. Gejzáig csak egyféle pecsétet használtak okleveleik megerősítésére; meglehetős nagy átmérőjü (7—11 cm.) köralakú pecsétet, mely kivétel nélkül a királyt ábrázolta trónon ülve, egyik kezében a királyi pálczát, a másikban a keresztes almát tartva. Ez egyszerű ábrázolásnak megfelelőleg a pecsét körirata is egyszerű, a király nevén kívül csak rövid czímét (rex Hungarorum) tartalmazza. E czímben az első bővülés csak II. Béla idejében következett be; de még alatta is csak *egyféle* királyi pecsétre akadunk. A pecsétek neme II. Gejza királyunk alatt egyszerre felszaporodik háromra. Addig a pecsét anyagául kizárólag viaszt használtak királyaink, vastag, erős viaszlemezt, melynek előlapjába belenyomták a pecsét képét, míg annak hátsólapja vagy az oklevél hártyájához simult, vagy legömbölyíttetvén félig függő helyzetben volt a hártyára erősítve. II. Gejza idejében egyszerre a viaszon kívül aranyat és ólmot is kezdenek a pecsét anyagául használni. Az előbbit a nyugati uralkodók, az utóbbit a pápai kanczellária mintájára. Az a nagy pecsétkép, mely II. Gejza

alatt már 11·2 cm. átmérőjűvé növekedett, viaszanyagra még elég alkalmasnak mutatkozhatott, noha ez által ennek súlya is tekintélyessé vált, de teljesen alkalmatlan volt a súlyos érczekre, minők az arany és az ólom. Ily nagy ólom- vagy arany-pecsét tetemes súlyánál fogva menten kiszakította volna az oklevél hártyáját, pecsét hijjában pedig az oklevél ereje gyöngült volna; ezért kisebb pecsétnyomóról (typarium) kellett gondoskodni. Valóban II. Gejzának reánk maradt ólompecsétjén csak 3·5 cm. átmérőjű a pecsétkép.[1] Alig lehetett nagyobb aranybullájának átmérője, melynek — sajnos — csak emléke jutott el korunkig, maga a bulla nem.[2]

Ismeretes, hogy királyi pecsétjeinknek legrégibbje korra nézve legelső eredeti oklevelünkön maradt meg, az egyetlen oklevelen, mely Sz. István nagyszámú egyházi alapításai és adományai közül eredetijében jutott korunkra: a pannonhalmi apátság kiváltságlevelén. Pontos rajzát még Horvát István közölte a Tud. Gyűjtemény 1836. évi folyamában közzétett facsimile hátán. Akár elfogadjuk az oklevél keltéül az annak utóiratában olvasható 1001. évszámot, akár Karácsonyi János becses fejtegetései nyomán az 1030. év tájára teszszük annak keltét: diplomatikai szempontból még nem merült fel érv, mely az oklevélnek és pecsétjének hitelességét megdöntené.

Második királyi pecsétünk I. Endréé volna, melylyel a tihanyi apátság alapításáról szóló 1055. évi oklevelét megerősítette. Pray látta a pecsétet, és rajzát — természetesen igen gyarló kivitelben — közzé is tette a királyi pecsétekről kiadott posthumus munkájában.[3] A pecsét azonban már nincs meg. Az oklevél eredetijén — melynek hitelessége nem áll kétségen kívül — van ugyan négy, négyszögben álló bevágás, melyen keresztül bőrszalagok lehettek húzva a pecsét megerősítése czéljából, de maga a pecsét hiányzik. Csak a hártya előlapján, az írás oldalán mutatja egy 10 cm. átmérőjű kör, hogy ott lehetett valamikor a pecsét. Igy tehát az Endre-féle pecsétet elveszettnek kell tekintenünk; és nem hivatkozhatunk reá legrégibb királyi pecsétjeink sorozatában.

A reánk jutott királyi pecsétek közt Sz. Istváné után Sz. Lászlóé következik.

1. Sz. László pecsétje.

Sokáig nem tudtuk, hogy létezik. Oklevelei közül csak háromnak birjuk eredetijét. A pannonhalmi jogokat magában foglaló összeiráson, melynek hitelessége ellen gyanu föl nem merülhet, van ugyan egy kis bevágás, melyre a pecsétet függesztették, a pecsét azonban nincs sehol. A bakonybéli javak felsorolását tartalmazó terjedelmes oklevél hártyája a pecsételésnek semmi nyomát sem mutatja. Van ellenben egy harmadik oklevél az ő korából, melynek szövegét, sőt hasonmását is régóta ismerjük; ezen megtaláljuk a keresett nagyérdekű emléket: Sz. Lászlónak egyetlen, reánk maradt pecsétjét; igaz, töredékes állapotban; de képét annyira a mennyire kivehetjük.

Ez az oklevél Dávid duxnak adományáról szól, melyet a tihanyi apátságnak tett. Telkeket, halászati jogot adott az apátságnak, mindezt pedig László király engedélyéből (Ladizlao christianissimo rege concedente). A királyról többet nem is szól az oklevél. Addig míg annak csak szövegét és a Monumenta Graphica nagy vállalatában közzétett hasonmását ismertük, sejtelmünk sem volt róla, hogy királyi oklevéllel van dolgunk. Magán-adománynak tekintettük és nem merült föl a kérdés, kinek a pecsétje erősíti meg a tett intézkedést: az adományt tevő Dávid herczegé vagy a királyé? annyival kevésbbé, mert a Monumenta Graphica fényképe nem mutatja, hogy azon pecsét is van, még pedig akkor még elég ép, teljesen kivehető pecsét.

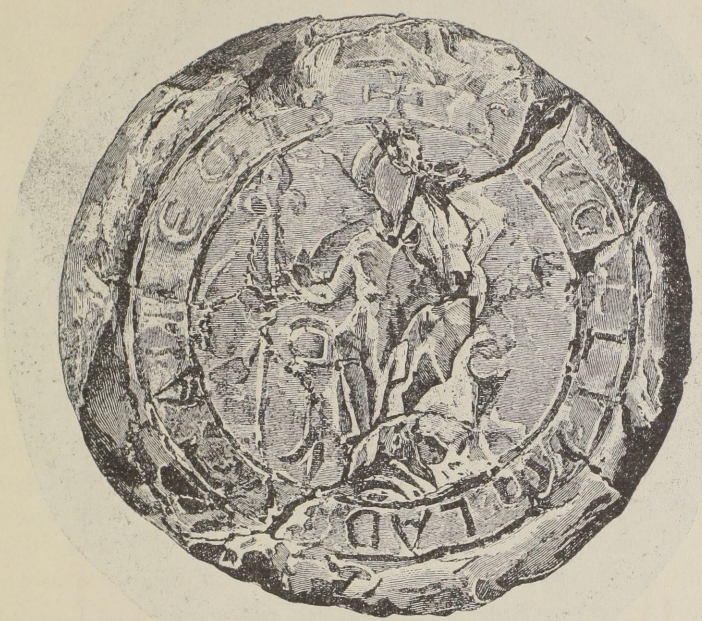
Az Árpádok korának diplomatikájához az 1880. év nyarán Pannonhalmán anyagot gyűjtvén, ez oklevél eredetijének megpillantásakor örömmel győződtem meg, hogy azon pecsét is van. A 14 soros írás után a hártya előlapján, középen, keresztbe tett két bőrszalag négy bevágáson keresztül a hártyához 8·8 cm. átmérőjű viaszlemezt szorít, melyre 7 cm. átmérőjű pecsétkép van nyomva: a király pecsétje. Sz.

[1] Knauz. Monum eccl. Strig. I. V. tábla.'

[2] Martirius esztergomi érsek 1156. évi oklevelében. Knauz i. m. I. 107.

[3] Syntagma hist. de sigillis. VI. tábla

László tehát beleegyezésének, királyi jóváhagyásának látható jelét illesztette az oklevélre, mely magán-adományról szól. E pecsétről említést is tettem «A kir. kanczellária az Árpádok korában» czímű, 1885-ben megjelent munkámban (18 l.). Újabban, 1890 nyarán, ismételve megtekintvén a nagyérdekű emléket, sajnosan tapasztaltam, hogy az 1880 óta sokat szenvedett. A betűk közül sok kitöredezett, és egy repedés, mely a viasz egész anyagán az átmérő irányában áthalad, sejteti, hogy az nem sokára ketté fog esni, szétmállik és ezzel Sz. Lászlónak egyetlen reánk jutott pecsétje megsemmisül.[1] Annál örvendetesebb, hogy e becses emlék most már

legalább hű rajzban meg van örökítve. Bunyitay Vincze, a Sz. László emlékeinek buzgó kutatója, figyelmessé tétetvén e pecsétre, azt a szentté avattatás hétszázados évfordulója alkalmából kiadott emlékkönyvben közzétette.[2] Innét közli folyóiratunk is annak képét.

Mint látjuk, a pecsét képe a királyt egyszerű trónon ülve, szemközt ábrázolja; fején a korona már nem látható, jobbjában hosszú, az ülőalak lábáig leérő királyi pálczát tart, mely fönt liliom-díszben végződik, baljában kétségtelenül keresztes birodalmi alma van, mely azonban a pecséten végig húzódó hasadás miatt már ki nem vehető. A pecsét körirata, kiegészítve, miként az 1880-ban még részben olvasható volt, a következő:

✠ SIGILLVM LADESLAI REGIS.

Az oklevél, melyre e pecsét van erősítve, keltezve nincs. II. Gejza idejéig — mint mondók — a királyok csak egyféle pecséttel éltek; kétségtelen, hogy Sz. László többi oklevelei is ezzel voltak megerősítve. XI. századi gyér emlékeink sorában e pecsétnek úgy egyetlen volta, mint egykori tulajdonosának egyénisége kiváló helyet biztosít; és ezért a diplomatika és sphragistika barátjait hálára kötelezte Bunyitay, mikor azt rajzban is megismertette.

2. Kálmán király pecsétje.

Ismertük eddig is. Tudtuk, hogy országos levéltárunk legrégibb eredeti darabján, Kálmán király 1109. évi, a veszprémvölgyi apáczák részére szóló oklevelén pecsét is van. Innét közölte rajzát Pray is említett munkájában (VIII. tábla) de oly gyarlón és hamis körirattal, hogy nem elégíthet ki senkit sem. Sokkal jobb Hor-

[1] V. ö. Fejérpataky. Kálmán kir. oklevelei 1892. 12—13. jegyz.

[2] Bunyitay Vincze. Sz. László kir. emlékezete 81.

vát István közlése (Tudom. Gyűjt. 1834. évf.), ki azt az oklevél facsimiléjének hátán, az eredetinek megfelelő helyen közzétette.

Kálmán király idejéből is három eredeti oklevelünk van; de pecsétje szintén csak egy példányban maradt reánk. Sokkal nagyobb Sz. Lászlóénál. A viasz-lemez átmérője 10 cm. és ebből csaknem 9 cm. a pecsétképre esik. Alakja különben olyan, mint amazé. A viaszlemez hátsó lapja egyenes, le van simítva és az oklevél hártyájához simul.

E rajzot az idézett «Kálmán király oklevelei» cz. értekezésből veszszük át, hol az a pecsét mostani állapota után a technika mai eszközeinek segélyével volt közölve.

A pecsétek képei, mint látjuk, meglehetősen egyezők. A köriratban azonban van némi fejlődés. Míg Sz. László pecsétjén a király neve mellett hiányzik annak közelebbi meghatározása: kiknek a királya? Kálmán király ezt már az úgynevezett «formula devotionis» kíséretében («dei gratia») fölveszi a pecsét legen-

Vésése primitiv; a pecsétvésés meglehetős kezdetleges terméke. A királyt mutatja, Sz. Lászlóéhoz hasonló ábrázolásban. Ruhája conventionális görög tunica, arcza csupasz. Fején Horvát István pontos rajza szerint alacsony zárt korona, ennek csúcsán kereszt és két oldalán liliomos dísz; a korona képe a pecséten most már alig-alig vehető ki; jobbjában liliomos végű pálcza, mely rövidebb Sz. Lászlóénál; baljában keresztes alma. Köriratából néhány betű kitört; kiegészítve az a következő: ✠ COLOMANNVS. DEI . GRATIA . VNGARORVM . REX.

dájába. Használták-e ezt így pecsétjeiken királyaink Kálmán király idejéig, bizonyosan nem tudjuk. Sz. István pecsétjén csak kilencz betű látszik: ... VNGARO ... REX; rajta volt-e a «formula devotionis», nem tudni, bár a hely elégségesnek mutatkozik arra. I. Endre pecsétjét Pray ugyan e körirattal közli: ANDREAS DEI GRACIA VNGARIORVM REX; de elveszvén az eredeti, nem tudjuk ellenőrizni, olvasása helyes-e. Egyéb példák arra mutatnak, hogy az egyetlen segédkönyvet, mely a régi királyi pecsétek gyűjteményét foglalja magá-

ban, úgy az ábrázolásra mint a legendákra nézve a legnagyobb elővigyázattal kell használnunk. Így, hogy csak egy példát idézzek a sokból, Pray IV. Bélának mint ifjabb királynak pecsétjét e körirattal közli: S . BELE . DEI . GRACIA . REGIS . PRIMOGENITI . REGIS . HVNGARIE; holott a pecséten ez a körirat van: BELA DEI GRACIA ET VOLVNTATE SVI PATRIS REX HVNGARIE. Ez pedig nagyon lényeges különbség.

Mint eddig is láttuk, a király címe Kálmán király idejéig pecséteken felette egyszerű. Vagy pusztán *rex*, vagy *rex Ungarorum*, de soha sem *rex Ungarie*. A királyi címek bővülését, mely Kálmán idejében a Dalmátia részére adott oklevelek szövegében már nyilvánul (rex Hungariæ, Dalmatiæ et Croatiæ), a királyi pecsét körirata ekkor még nem veszi föl, csakis II. Béla alatt, miként következő rajzunk mutatja.

A kanczelláriai gyakorlat eddigelé nem állapodott meg egyöntetű eljárásban, miként és hol erősítse a pecsétet a hártyára. Annak helye és megerősítési módja folyton változik; hol a hártya előlapjára, hol annak hátára van a pecsét erősítve, hol egy, hol két, keresztben álló bőrszalag segítségével. Ez ingadozás a gyakorlatban, mit az oklevelek szövegezésének különböző volta is mutat, nem enged egyöntetű kanczelláriai szervezetre következtetést; látszik, hogy a szövegezést, a megpecsételést nem egyugyanazon testület alkalmazottjai végezték, hanem hol ez, hol az, kire a király éppen rábizta. A kanczelláriai szorosabb szervezetnek első nyomait II. Bélánál látjuk, kinek eddigelé *ismeretlen* pecsétjét ezennel bemutatjuk.

3. II. Béla pecsétje.

Kálmán király utódjának, II. Istvánnak eredeti oklevele nem jutott korunkra, s így pecsétjét sem mutathatjuk be. II. Bélától azonban már öt eredeti oklevelet birunk; négyet a pannonhalmi és egyet a primási levéltárban. Két oklevelén meglehetős ép pecsétjével találkozunk, melyek egymást kölcsönösen kiegészítik. Az egyikén épebb a pecsét képe, a másikon a körirat.

E két oklevél egyike ítéletlevél, mely a bakonybéli apátságnak Sz. Lászlótól nyert huszonnégy telke ügyében dönt (közli Wenzel I. 38.); a másik 1137. évből való oklevéllel II. Béla a leégett bakonybéli apátságot a Roz és Tarján közti földdel gazdagítja. (Wenzel I. 53.) Közlött rajzunk ez utóbbi oklevél pecsétjéről készült, mert ennek körirata épebb.

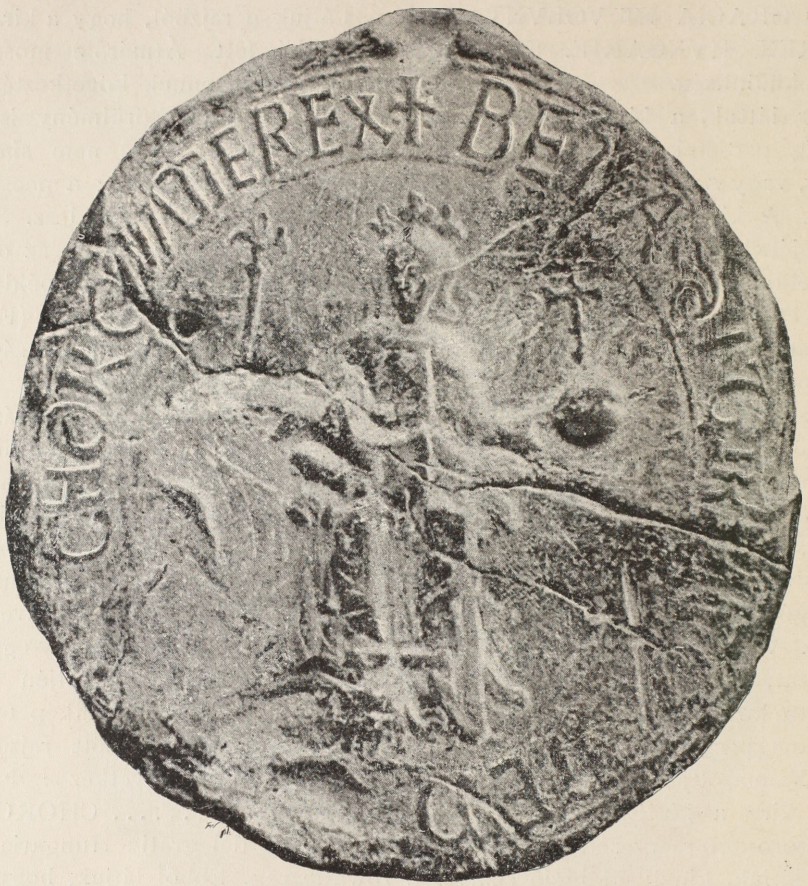
Látjuk e rajzból, hogy a királyi pecsét ismét nagyobbá lett. Átmérője most már mintegy 11 cm. Súlya ennek következtében tetemes, mit még növelt az a körülmény is, hogy a viasz fészkének háta többé nem síma, egyenes, hanem gömb-szelet alakú; a pecsét tehát panniformissá, kenyér-alakúvá lesz. Súlya nagyobbá válván, könnyen kiszakítja az oklevél hártyáját és elvész. Így kiszakította példáúl II. Béla azon 1137. évi nevezetes oklevelét (Fejér VII. 5. 108), melylyel a pannonhalmi apátságnak a pozsonyi vám harmadát adományozta.

A pecsétkép a királyt ábrázolja, lábzsámolyos trónon ülve, fején három liliommal diszített nyilt korona, eltartott jobbjában liliomos végű pálcza, baljában magas keresztben végződő ország-alma. E pecsétkép a fönnmaradt másik példányból még azzal egészíthető ki, hogy a trón zsámolya ki van csipkézve és hogy a trón mellől jobbról és balról egy-egy sasláb nyúlik ki, mint III. Béla pecsétjén (l. Pray id. m. VII. tábla). Míg a pecsétkép teljesebb e másik példányon, addig közlött rajzunkon a körirat teljesebb. Az a következő: ✠ BELA D̄I GR ..... IE D..... CHOROWATIE REX; azaz: Bela dei gratia Hungarie Dalmatie Chorowatie rex. Ebből látjuk, hogy a király a bővített címet, mely Kálmán királynak Dalmatia részére adott oklevelei óta szórványosan oklevelekben előfordul, állandóan felveszi pecsétjébe is. De az új címbővülés, melylyel már II. Béla egyes okleveleiben találkozunk, a *Rámai* királyi czím, pecséteken III. Béla idejéig nem jön elő. II. Béla utódai: II. Gejza, III. István, noha oklevelekben magokat Rámai királynak is nevezik, pecsétjeiken megmaradnak II. Béla pecsétjének címeinél.

II. Béla királyunk az első, kinek kanczelláriájában némi szervezet nyomaira akadhatunk. A pecsétet rendszerint a kanczellária egyik alkalmazottja, a *notarius* függeszti az oklevélre, ugyanez később *kanczellár* címet nyer; míg az

oklevél írója rendszerint a *capellanus*. Csakis egyetlenegy eset van, mikor az oklevélnek írója és a megpecsételő egyugyanazon személy: a capellanus. A pecsét helye, mely eddigelé egyre változott, úgyszintén a pecsét megerősítésének módja állandóvá kezd válni. A pecsétet II. Béla

Ezekben akartuk megismertetni Sz. Istváné után fennmaradt három legrégibb királyi pecsétünket. Valóban ideje volna, hogy előkészítsük az útat egy új, a kor igényeinek megfelelő kiadványra, mely régi királyi pecsétjeink rajzát és leírását teljesen magában foglalná; mert félő,

idejében vagy az oklevél hártyájának közepére, vagy ettől valamivel lejjebb jobbra vagy balra függesztették. Megerősítése mindig rövid bőrszalag segítségével történt, melyet az oklevél hártyájának két párhuzamos bevágásán húztak keresztül, és mely a súlyos pecsétet az oklevél hátához szorította.

hogy egyik-másik egyetlen példányban reánk jutott emlék elpusztul, mielőtt megörökíthetjük, és mert az egyetlen ilynemű gyűjteményes munka, a Prayé, ma már a legszerényebb igényeket sem elégítheti ki.

Fejérpataky László.

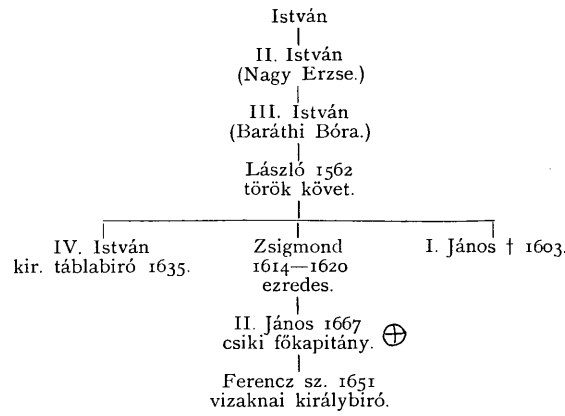
A HOMORÓD-SZENTPÁLI SZENTPÁLI CSALÁD.

Udvarhelyszéki törzsökös székely családnak tartják, melynek alapítója *István*, a hagyomány szerint, Jeruzsálemi András királyunkkal a keresztes háborúban vitézkedvén, 1220-ban Homoród-Szentpál helységre donatiót kapott.

Leszármazását Nagy Iván alapvető munkájában is föltalálhatjuk, ki a novaji Szentpáliakkal egy családnak véli, de megkülönbözteti a kolos-szentpáli prædicatumot viselő Szentpáliaktól, a kik állítólag a Borsa nemzetségből származtak.[1] Erre még később visszatérünk s most csak azt akarjuk megjegyezni, hogy a család történetére vonatkozó adatok, részben Kővári, részben Szirmay Antal munkáiból vétettek át s így természetesen ezek a felelősök a leszármazási táblán előforduló tévedések és valótlanságokért. Tudnunk kell azonban, hogy Szirmay nem tett egyebet, mint hogy a Küküllő mentéről a mult század végén a család magyarországi birtokára költözködő Szentpáli Benjaminnak 1804. deczember 20-án kelt levelét, illetőleg az abban foglalt genealogiai adatokat latin fordításban, de változatlanul közrebocsátotta. Már pedig egészen bizonyosak vagyunk abban, hogy az említett Szentpáli jóformán csak azt írta le udvari tanácsos Szirmay Antal fölszólítására, a mit egyszer-másszor a családi tűzhelynél hallott, esetleg régi poeták és krónikások munkáiban a Szentpáliak felől olvasgatott, mert a leveles láda Erdélyben maradt az idősebb testvér gondviselése alatt. Igy aztán könnyen érthető, hogy a quietált huszárhadnagy által készített genealogia egyáltalában nem állja ki a kritikát és hitelessége legföljebb a végső ivadékoknál kezdődik, bár itt is hézagos és több rendbeli helyre igazításra szorul.[2]

De legnagyobb hibája, hogy a novaji Szentpáli család tagjait együtt szerepeltetik a homoród-szentpáliakkal, pedig közöttük soha semmi vérséges összeköttetés nem volt s amazok, mint alább látni fogjuk, már kihaló félben valának, mikor ezek Erdély állami és társadalmi életében föltüntek.

Mielőtt azonban részletekbe bocsátkoznánk, szükségesnek tartjuk ide iktatni Nagy Iván munkájából a család leszármazását, legalább egy pár nemzedéken keresztül, hogy a genealogiai tévedéseket annál könnyebben kimutathassuk:[1]

A táblázat magyarázatául elmondatik a többek között, hogy I. *János* Báthori Zsigmond hive volt, ki Alamor és Csanád helységeke adományozta neki, később megölte Barcsa Gáspárt s 1603-ban esett el a Székely Mózes harczán. *Zsigmond*, mint Bethlen Gábor ezredese, vitézsége jutalmául a szatmármegyei *Méhtelek* helységben kapott donatiót, hol utódjai még e század elején is birtokosok voltak. *II. János* hasonlóképen jeles katona, Kemény János fejedelem idejében megverte Brassónál az oláhokat, később Apaffy által nótáztatott, de kegyelmet kapván, 1667-ben csiki főkapitány lett stb.

Ezek mind tagadhatlan históriai tények, csakhogy László, a török követ, Zsigmond az ezredes, valamint a két János a *novaji Szentpáli családból származtak*, s a három egymásután következő István létezése alaptalan combinatio,

[1] Nagy Iván: Magyarország családai. X. k. 659—662 l.

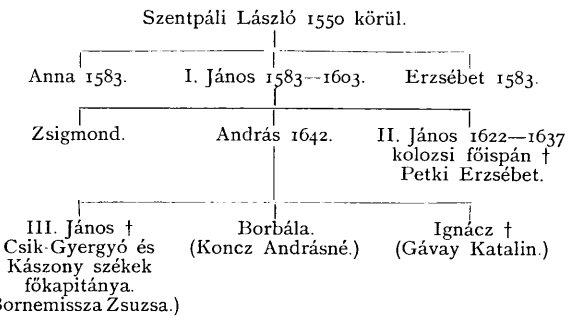
[2] Kővári: Erdély nevezetesebb családai. 230. lap. *Szirmay Antal*: Notitia politica, historica etc. Comitatus Ugochiensis. Pest 1805. pag. 160.

[1] Meg kell jegyeznünk, hogy a táblázat élén álló *István*, a Homoród-Szent-Pált szerző keresztes vitéz *Istvánnak*, mintegy ötödiziglen való maradékának mondatik.

úgy hogy a táblázaton állók közül tulajdonképen csak *IV. István* és *Ferencz*, a vizaknai királybiró tartoznak a homoród szentpáliak vérségéhez, de ez utóbbi már csak azért sem lehetett II. János fia, mert az mint a novaji Szentpáli család egyik végső ivadéka magtalanul halt el. Különben felesége Bornemissza Zsuzsánna jussán Apaffy Mihály erdélyi fejedelemnek sógora volt.

Hamis tehát az egész genealogia s jellemzésére elég annyit fölhoznunk, hogy *Szentpáli Istvánt* először mint Nagy Erzsébet, másodszor mint Baráthi Bóra férjét s végre nőtlenül, mint kir. tábla birót, tehát három nemzedéken keresztül szerepelteti, holott, mint alább látni fogjuk, egy és ugyanazon emberrel van dolgunk.

Már boldogult gróf Lázár Miklós figyelmeztetett arra a Történelmi Tár 1878. évfolyamában, hogy a két családot rendszerint összetévesztik, pedig a novaji vagy kolozs-szentpáli Szentpáliak — a mi tulajdonképen egyre megy, mert e prædikatumokat fölváltva viselték — a Borsa nemzetség ivadékai, és semmi közük sincs a homoród-szentpáliakhoz. Elmondta még, hogy 1583-ban kaptak nova donatiót a kolozsmegyei Szentpál és Novaj falukra, sőt czikkéből negyed íziglen való leszármazásukat is összeállíthatjuk, ilyenképen:

Reánk nézve — bár meg vagyunk arról győződve, hogy Lázár Miklós oklevelek és források után dolgozó lelkiösmeretes historicus volt — e leszármazási tábla hitelessége ezuttal másodrangú kérdés, mert a nélkül is tudjuk, hogy a homoród-szentpáli és novaji Szentpáli család teljesen idegen vér. Megjegyezhetjük azonban, hogy ez utóbbiaknak Borsa nemzetségből való származását íróink nem ok nélkül állítják. Legalább is az a *Szentpáli Gyula* (Rudolf fia), a kitől 1295-ben Péter erdélyi püspök birtokot vásárol, határozottan a Borsa genus tagjának mondatik.[1]

Visszatérvén most már a homoród-szentpáliakhoz, talán említenünk sem kell, hogy a család alapítójának a keresztes háborúban való részvétele s ennek következésekép az udvarhelyszéki *Szentpál* adományozása, minden históriai alapot nélkülöző traditió. Több mint négyszáz esztendő mult el addig, míg Bethlen Gábor erdélyi fejedelem *Szentpáli alias Németh Istvánnak* régi nemességét új czímer adományozása mellett megerősítette, s egyszersmind Homoród-Szentpálon fekvő ősi telkét minden néven nevezendő adó és közteher alól fölszabadította. Ettől az Istvántól oklevelek alapján ízről-ízre le tudjuk származtatni a Szentpáli családot egész napjainkig.

Meg kell azonban említenünk, hogy ezt megelőzőleg *Szent Páli alias Németh Bálint* II. Mátyás királytól már 1609 augusztus 4-én armálist szerzett magának, melyben elmondatik, hogy tisztes nemes szülőktől származván, az uralkodó házat mindig híven szolgálta s már Rudolf kormányzása alatt, főkép pedig az erdélyi zavargások idején «*praesertim hisce retroactis disturbiorum motibus et tumultibus in partibus Transylvaniae*» tüntette ki magát.[2]

De Bálintnak, úgy látszik, nem maradtak utódai, mert az 1627-ben feltünő Szentpáli alias Németh István nem az ő fia volt és családjáról vagy gyermekeiről egyáltalában nincs tudomásunk. Istvánnal való összeköttetését közelebbről meg nem határozhatjuk, csak annyi bizonyos,

[1] Fejér: Cod. Dipl. VI. 1. 367. l. Nagy Iván, Hodor és Szereday után (Series Episcop. Transylv.) említi, hogy a *Kolozsszentpáliak* a Borsa genusból származtak, de a novajiakat külön családnak tartja. Magunk is ösmerünk egy nemzedékrendi töredéket 1384-ból:

Szentpáli István.
|
Pál.
|
Margit 1384.
(Széplaki Simonné.)

Orsz. Ltár. DL. 30730.

[2] «Eundem Valentinum Szent Páli alias Németh ex honestis et nobilibus parentibus ortum, de regiæ nostræ potestatis etc. *denuo* in coetum numerum et ordinem verorum . . nobilium duximus aggregandum etc. A díszesen kiállított armalis eredetije az Orsz. Levéltár kincstári osztályában őriztetik. Gyfejérvári kápt. FF. nr. 22.

hogy rokonok, talán épen testvérek voltak, mert Bethlen Gábor is hivatkozik a II. Mátyás-féle armálisra.[1]

István már kora gyermekségében árván maradván, szüleivel együtt örökségét is elveszíté s vagyontalanul, gyámol nélkül állott a világban. De jeles tehetségei, igyekezete és szorgalma által csakhamar boldogult. Tanulmányait oly kitünő sikerrel végezte, hogy minekutánna egy ideig Erdély különböző részeiben oskolamesterséget viselt volna, a hirneves kolozsvári gymnasium Rector professora lett, sőt I. Rákóczy György fejedelem bizonysága szerint az irodalom terén is jelesen munkálkodott; majd Bethlen Gábor udvarába kerülvén, a nagyobb kanczellárián hites jegyzői tisztet viselt s nem csak az államiratok elkészítése körül szerzett magának ura és fejedelme előtt érdemeket, de a vallás és alkotmányos szabadságért vívott harczokban is kitüntette magát. Hasznos szolgálatait, karddal és tollal egyaránt bebizonyított hűségét jutalmazta tehát a fejedelem, midőn 1627 november 25-én czímerújító levelet ajándékozott neki. Az ősi telek, melyet ez alkalommal Udvarhelyszék biráinak és tisztjeinek hatalma alól fölmentvén, minden néven nevezendő tartozékaival együtt kiváltságos nemes udvarrá emelt, Homoród-Szentpálon Mágh Balázs és özv. Kénosy Kelemenné szomszédságában állott és *Istvánon* kívül testvére Német János, meg ennek fia, hasonlóképen *István*, osztozkodtak rajta, a kik az ő érdemeinél fogva a fejedelmi kegynek szintén részesei voltak és tőlük származott a családnak azon ága, melynek tagjai mint *Homoród Szentpáli Némethek*, Erdélyben a mult század folyamán, Bethlen Gábor armalisára való hivatkozással igazolták nemességüket.[1]

Szentpáli István Bethlen halála után is megmaradt a kanczellárián, sőt mikor Rákóczy György nyerte el a fejedelmi süveget, oly gyorsan emelkedett, hogy alig 6 esztendő elteltével a juratusból udvari bejáró lett s egy nagy fontosságú tisztség, a titkos állami levéltár gondviselése bizatott rá.

Rákóczy korán fölismervén a Gábor fejedelem iskolájában nevekedett, sokat tapasztalt tudós férfiúnak kiváló tehetségeit, mindjárt uralkodása kezdetén diplomatiai küldetésekre alkalmazta őt s elismerő szavakban említi, hogy valamint a fényes portán, úgy a keresztény hatalmasságoknál is, megbizatásában mindég híven és teljes megelégedésére járt el.

Nem is lehetett oka panaszkodni a fejedelem hálája és bőkezűsége ellen. Már 1633. november 23-án *Homoród Sz.-Mártonban*, *Recsenyeden*, *Bágyon*, *Lókodon*, *Gyepesen*, *Abasfalván*, *Kemény-falván*, *Olaszteleken és Karácsonyfalván* terjedelmes jószágokat kapott Rákóczytól[2] s a következő 1634-ik év augusztus 23-án minden Homoród-Szent-Pálon, Dályán és Almáson levő, ősi és szerzett javainak birodalmában a netalán bennök lappangó *király igazsága* (jus regium) adományozása mellett megerősíttetett.[3] Nehány hónap mulva, 1634 október elején már útban találjuk őt Rákóczy leveleivel a magyarországi török tábor felé, hogy az ott tartózkodó Hidvéghi Mikó Ferencz követtől az ott való állapotokról informatiót szerezzen. Alig tért haza, már Konstantinápolyba indította őt a fejedelem, hogy a portával alkudozó *Sebessi Boldizsár* kapitihának segítségére legyen, az 1636-ik év folyamán pedig a kozákokhoz küldetett követségbe, hogy e vitéz, harczias népet szövetkezésre birja.

Nem lehet szándékunk ezen a helyen poli-

[1] «ab augusto Imperatore Romano Mathia secundo, idem *Stephanus Szentpáli* nobilitatem est adeptus et consecutus» de ez tévedés, mert Mátyás donatiója csak *Bálint* nevére szól s legfeljebb ugy volna értelme, ha *Istvánt* az ő fiának tarthatnók, föltéve, hogy őt — mert már 1609-ben okvetetlenül élt — véletlenül kifeledték az armálisból testvérével *Németh Jánossal* együtt. De biz ez nagyon valószínütlen föltevés, a minthogy nem is ismerünk hasonló esetet és inkább hisszük, hogy Bethlen Gábor levelének idézett passzusa tulajdonképen csak azt akarja kifejezni, hogy Szentpáli István a Mátyás király által nemességre emelt *Bálint* vérségéhez tartozott, mert ha fia lett volna, bizonyára nem hallgatja el, de annak sem a biographiai adatokban elég részletes armálisban, sem más oklevelekben nyoma nincsen.

[1] L. alább. A Szentpáli István életére vonatkozó most említett adatok a Bethlen Gábor-féle armálisban foglaltatnak, melynek eredetije hasonlóképen az országos levéltárban őriztetik. Gyfejérvári Kápt. Cent. FF. 23.

[2—3] Az adományleveleket, melyek Szentpáli érdemeit részletesen felsorolják, a gyulafejérvári káptalan átiratában, a családnak a nemzeti múzeumban lévő archivuma őrzi. Ezekben István úr következőképen neveztetik: «*Egr. agilis Stephanus Szentpáli de H. Szentpal secretiorum conservator et aulae familiaris*».

tikai működését részletesen tárgyalni, s egyszerűen csak megemlítjük, hogy ő volt a feje az 1644-ben a budai vezérpasához indított fontos követségnek s két év mulva pedig Svédországban egy újabb szövetség létrehozásán fáradozott, szóval tagadhatlan, hogy Szentpálinak, a két Rákóczy György alatt Erdély államéletében nevezetes szerep jutott, melyről a fennmaradt emlékek, különösen pedig az öreg fejedelemmel folytatott levelezése, fényes bizonyságot tesznek.

I. Rákóczy György halála után Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony erdélyi birtokainak igazgatója lett s ezenkívül az oklevelekben már mint a fejedelmi itélő-tábla birája szerepel. A Rákóczy család minden tagja kitüntette őt bizalmával, és hűséges jámbor szolgálatjának kétségtelenül sok hasznát vette. 1653 november 1-én Gyulafejérváron nemes udvarházat, Girbón és Springen szép jószágot adományozott neki Lorántffy Zsuzsánna, de egyszer-másszor maga is sokat össze vásárolgatott, úgy hogy mikor 1654 február 8-án a gyulafejérvári káptalan előtt végrendelkezett, a már előszámláltakon kívül még a küküllővármegyei *Szépmezőn*, *Iklódon*, *Panádon*, *Bábahalmán*, *Laczkódon* és *Zágorban* a fogarasföldi *Nagy Vajdafalván*, a kereszturszéki *Kis-Solymoson* és *Keresztúrfalván* fekvő birtokait hagyta két rendbeli házasságából született gyermekeire, illetőleg a fiúkra, mert a leányok az adománylevelek értelmében csak a fiúág magbanszakadása esetén örökölhettek.[1]

Szentpáli Istvánt e végrendelet kelte után három év mulva még életben s 1657 október 31-én a havasalföldi vajda udvarában találjuk.[2] Úgy látszik ez volt utolsó küldetése, meghalt, vagy talán elbetegesedvén, rendes lakóhelyére, Homoród-szentpáli udvarházába vonult, mert további szereplésének nincs nyoma.

Első felesége *Sövényfalvi Nagy Erzsébet* volt, kitől két leánya Suska és Judit származott; *Baráthi Bórától* születtek többi gyermekei: *Ferencz*, István és Mária. *István* korán elhalt, s a most élő Szentpáliaknak egyenes őse Ferencz, a vizaknai királybiró.

Lássuk azonban mindenekelőtt a család leszármazási tábláját.

(A táblát l. a következő lapon.)

Szentpáli István özvegye Balpataki Jánoshoz nőül menvén, ura vagyonában többé nem maradhatott s 1669 márczius 24-én egyetlen életben maradt fiával, az állitólag 1651-ben született *Ferenczczel* megosztozkodván, atyja örökségét neki átaladta. Ferencz igen előkelő, gazdag ember volt a maga idejében s a gróf Haller családtól megvásárolván Vizaknán, az úgynevezett «*Gerébházat*», ezzel együtt a királybiróságot is megszerezte családjának. Hires poetának tartották Erdélyben, de gúnyos verseivel együtt ellenségei is szaporodtak, az irodalom-történetben Verbőczy István törvénykönyvének verses fordításával tette nevét emlékezetessé, mely 1701-ben jelent meg Kolozsváron.[1] Erdély társadalmi életének igen ösmeretes alakja volt s ez időszak történeteiben sokat olvashatunk felőle. Mint Apaffy fejedelem hive Vizakna határában szép jószágokat nyert adományban, kivált a «*Nyolcz forintos hegyen*», de ezért úgy ő, mint maradékai örökösen pöröltek a vizaknai polgárokkal s megszerezte magának a városban a Piacz-utczán álló úgynevezett «*Veresházat*» is.[2]

A táblázaton látható gyermekei közül *István* Vizaknán maradt, ennek fia *I. József* 1775-ben mint néhai királybiró (Iudex Regius oppidi Vizakna) említtetik, mely tisztet unokája *Sándor* 1815-ben szintén viselte.[3]

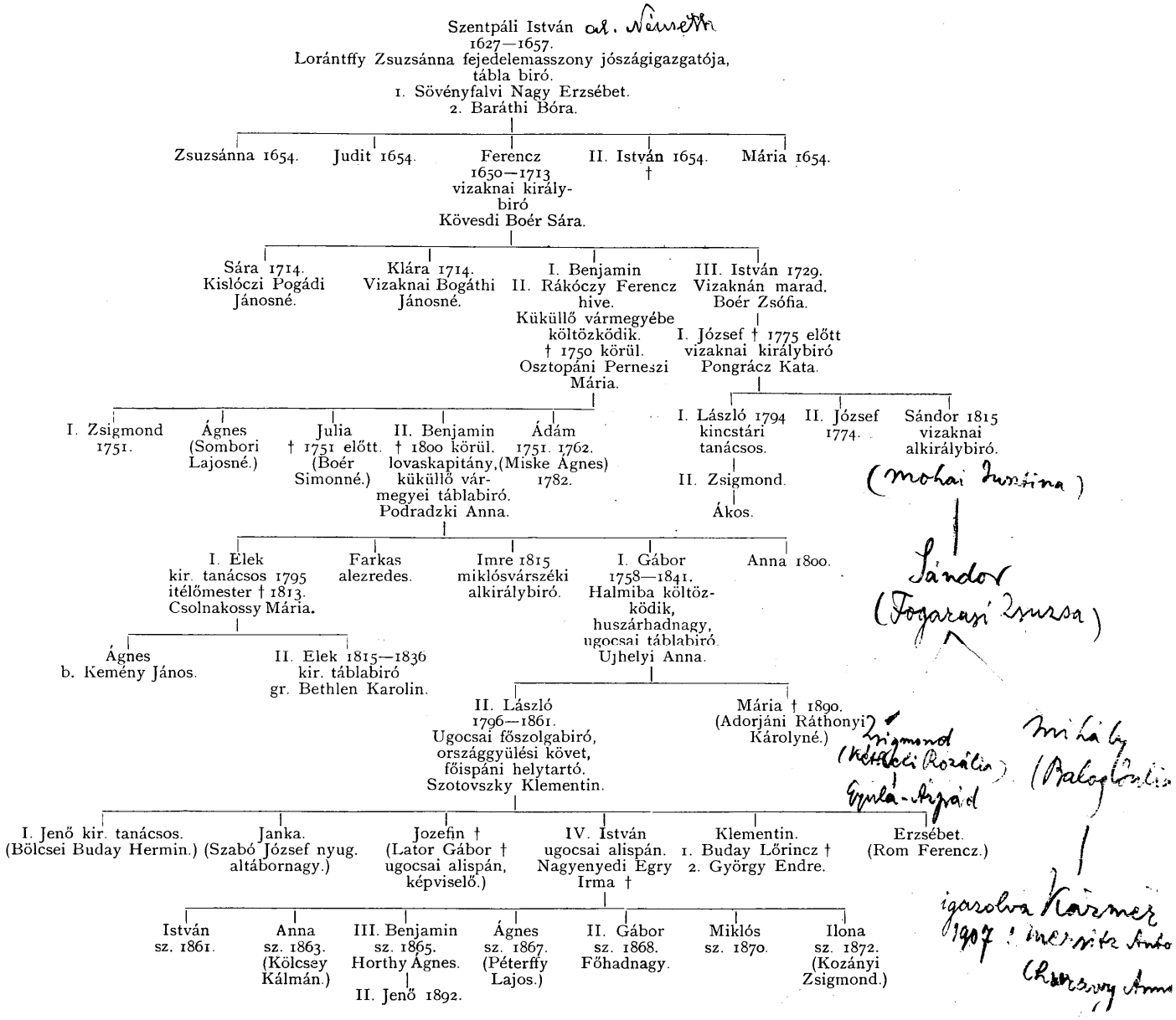
Ferencznek kisebbik fia, I. Benjamin, *osztopáni Perneszy Máriát* nőül vevén, ennek küküllővármegyei birtokára, Királyfalvára költözködött. Házasságának, a családi hagyomány szerint, igen érdekes története van: «Benjamin hires vitéz s 2-ik Rákóczy Ferencznek kapitánya volt, kinek is 2-ik Rákóczy Ferencz a munkácsi várból így írt: *Isten áldja meg kendet, kapitány*

[1] Gyfejérvári káptl. Lib. Reg. 26. pag. 329. (Orsz. Lvtár). L. még a családi leveleket a n. múzeum könyvtárában.

[2] Szilágyi Sándor: Erdély és az északkeleti háború. II. k. 464. l.

[1] Homoródszentpáli *N* Ferencz név alatt. — Ferencz fiai már az *N* betűt is elhagyták, s egyszerűen Szentpáliaknak írták magukat.

[2—3] A hol a forrásokat meg nem jelölöm, a családi levéltárt használtam, mely jelenleg a nemzeti múzeum birtokában van.

uramot! Felettébb jó lóra lévén szükségem, mihelyest ezen levelemet veszi, tüstént egy igen-igen jó lovat szerezzen, fejedelemnek valót, ha mindjárt 60 vonás forintokat ad is kegyelmed érette, és azon lovat mentül elébb hozza ki. Sign. Munkács 1709. 13. decembris.

«Ezen nagyapámnak második Rákóczy Ferenctől küldött levele most is nálam van» — írja Szentpáli Gábor 1804-ben. — «A nagyapám Erdélyből egynehányad magával mene Munkács felé, itten Halmiban megszállván, egy napig rostokolt, a nagyanyámba, *Pernyeszy Máriába*, mint szép kis leánykába beleszeretett. Ő ugyan elment és a lovat elvitte Munkácsra, onnan elkisérte Lengyelországba, onnan Constantinápolyba az fejedelmet. Már onnan vissza nem jöhetett, hanem az édes attya, tanult híres ember, gróf Bethlennel, kinek is két fia lévén a török földön s másokkal, nagy urakkal s az ország közbenvetése által az királytól Grationalist kapván, Rákóczy halála után haza jöttek Erdélybe. Hazajövetele után ide Halmiba, itt Pernyeszy Mária még is leány lévén, elvette feleségül».

Tudjuk azonban, hogy Rákóczy 1735 április 8-án halt meg Rodostóban, s így Perneszy Máriának 25 esztendeig kellett volna várni vőlegényére, a mi pedig már túlságosan regényes szinben tünteti föl a dolgot, másfelől pedig Benjamin atyja már 1714-ben nem élt, tehát a házasság történetét jó lélekkel mesének tarthatjuk. Valóbbszínü, hogy Benjamin Erdélyben ösmerkedett meg Perneszy Máriával, kinek atyja *Zsigmond* állandóan bent lakott s Apaffy fejedelem idejében nagybirtokú s befolyásos főember vala. Mária hozománya az erdélyi jószágokon kívül, az Ugocsa vármegyében fekvő úgynevezett *halmi uradalom* egy tekintélyes részéből állott, melyhez tamásváraljai, kökényesdi, turczi, dabolczi, almási, továbbá a szatmárvármegyei csengeri, paládi, méjtelki[1] és rosályi birtokok tartoztak, s melyet Perneszy Zsigmond a Káta nemzetségből származott Csarnavodai Surányiak után örökölt.[2]

Szentpáli Benjamin 1750 körül elhalván, özvegye 1751 november 2-án három fiú- és két leány-gyermekét megosztoztatta a jószágokon. Ez alkalommal a halmi uradalmat a leányok, Szentpáli *Ágnes* Sombory Lajosné, és *Julia* Boér Simonné, illetőleg ennek árvái kapták, de Perneszy Mária a szabad rendelkezés jogát föntartotta magának. Nem is sokáig maradt érvényben az osztály, mert az özvegy belátván, hogy az ugocsavármegyei birtokokra a nagy távolság miatt sem ő, sem gyermekei gondot nem viselhetnek, a halmi uradalmat, csakhogy a pusztulástól megoltalmazza, rokonának *adorjáni Ráthonyi Zsigmondnak* 4500 magyar forintért zálogba vetette, kikötvén, hogy a jószágot és épületeket megbecsülje, a jobbágyságot mód nélkül ne terhelje, ne sanyargassa, főképen pedig a Halmi városában s a falvakon levő reformatus templomokat a hívek számára fönntartsa és oltalmazza, a papoknak és mestereknek járó beneficiumokat lelkiösmeretesen kiszolgáltassa.[1]

Fiai közül *Zsigmond* korán s úgy látszik nőtlenül halt el, *Ádám* a legfiatalabb Királyfalván lakott s feleségét, Miske Ágnest, még 1782-ben életben találjuk, de gyermekeiről nincs tudomásunk.

II. Benjamin ifjúságát a katonaságnál töltötte s a Ghyllányi regementben mint svadronyos kapitány szolgált. Megházasodván, előbb Királyfalván telepedett le, majd Dicső-Szent-Mártonba költözködött — hol a Henter-féle curiát birta — és Küküllő vármegye törvényszékének birája lett. *Podhradzki Annától* négy fia s egy leánya született, kik közül *I. Elek* már 1795-ben királyi tanácsos és táblabiró s 1797-ben erdélyi itélő mester volt. *Farkas* 1792-ben a Barco ezredben főhadnagy volt, három év mulva a «*császár huszár regementjénél kapitány*» lett s mint alezredes halt meg nőtlenül a székely huszároknál. *Imre* a katonaságot elhagyván, 1815-ben Miklósvárszéki alkirálybiró lett. *Gábor*, a legfiatalabb fiú testvér, lemondván a József huszároknál viselt hadnagyi rangjáról, 1791-ben Ugocsa vármegyébe költözködött s a Szentpáli család magyarországi ágát alapította. Atyjuk megérte, hogy gyermekei mind szárnyukra keljenek, sőt már *Elek* fiától való unokái is jóformán felnevekedtek, mikor ő az 1800-dik év folyamán Dicső-Szent-Mártonban meghalt. 1800 deczember 16-án végbement közöttük az osztály, mely alkalommal az őstől maradt vagyon oroszlánrészét Szentpáli Elek ragadta magához s ugyancsak reá, mint legidősebb testvérre, bizatott a családi levéltár is. Mint mondani szokás, körmös acquisitor vala s birtok szerzési törekvéseit alapos jogtudománya és magas hivatalos állása is elősegítették. Örökösen perlekedett s különösen ősanyjuk Perneszi Zsigmondné, *Pálóczi Horváth Sára után*[2] nyert vissza tekintélyes jószágokat, de nincs nyoma,

[1] Igy már érthető, hogy a homoród-szentpáli Szentpáli család még e század elején is birtokos vala Méjtelken a nélkül, hogy a novaji Szentpáliakkal egy vérből származott volna.

[2] Összeköttetésüket a következő táblázat mutatja:

Osztopáni Perneszy Gábor 1625.
Csarnavodai Surányi Borbála.
|
II. Gábor.
Ujhelyi Mária.
|
Zsigmond.
(Pálóczi Horváth Sára.)
|
Mária.
Szentpáli Benjáminné.

[1] L. a családi levéltárt a nemzeti múzeum könyvtárában.

[2] II. Rákóczy György erdélyi fejedelem secretariusának Pálóczi Horváth Jánosnak unokája volt.

hogy testvéreit abban valaha részeltette volna. *Csolnokossy Máriától* született egyetlen fia azonban, hasonlóképen Elek, ki már 1815-ben kir. tábla biró volt s kinek *gr. Bethlen Karolinától* gyermekei nem származtak, mindenét eltékozolta.

Gábor a teljesen elpusztult halmi curiát a hozzá tartozó birtokokkal együtt 1791 május 30-án Csebi Pogány Lászlótól a 4500 frt zálogsumma lefizetése után magához váltván, a végleges osztálykor is meghagyatott annak birodalmában. Hosszú, munkás élete alatt birtokügyeit nemcsak teljesen rendbe hozta, de vagyonát is szépen gyarapítá. 1841-ben halt meg 83 esztendős korában. Tisza-ujhelyi *Ujhelyi Annától*, László fia s Mária leánya született, ki Ráthonyi Károlyhoz ment nőül.

II. *László* atyja kívánságára, mint egyetlen fiú, a katonaságtól megválván, előbb Ugocsa vármegye szolgabirája s két ízben országgyülési követe, majd a debreczeni ker. itélő tábla birája lett. 1845-ben Máramaros vármegye administratorává neveztetett ki s a forradalom után egyideig mint helytartó tanácsos szolgált. Meghalt 65 esztendős korában, 1861-ben.

Szotovszky Klementintől, mint táblázatunkon is látható, két fia s négy leánya származott. *Jenőnek* (volt országgyülési képviselő, katasteri igazgató, kir. tanácsos) Buday Herminnel kötött házassága gyermektelen lévén, egyedül *István* (IV) terjesztette tovább nemzedékét, a ki 1877 óta Ugocsa vármegye alispánja. Neje volt Egry Irma, nagyenyedi Egry János ugocsai alispán és forradalmi kormánybiztosnak adorjáni Ráthonyi Ceciltől született leánya. Gyermekeit táblázatunk tünteti elő.[1]

A család a Bethlen Gábor által adományozott czímert sohasem használta, a mit nagyon természetesnek fogunk találni, ha megtekintjük ezt a valóságos *heraldikai monstrumot*, melyet legelső szakembereink is, csak alig-alig blasonálhatnak.[1] Minthogy az armalis homlokán álló czímer, az incorrect és értelmetlen homályos szövegezésnek csak tökéletlen, sőt hiányos kivitele, magunk sem vállalkozunk erre s egyszerűen csak megemlítjük, hogy a pajzs alapját zöldelő apró csemetékkel borított kőszikla foglalja el s ezen jobb és balfelől egy-egy gyémánt oszlop áll. Az oszlopok tetejére helyezett arany medenczék egyikéből a fiait saját vérével tápláló *pelikán*, másikából tűzből kikelő *phönix* emelkedik. Az oszlopok között, a szikla hátán neki vadult fejér paripa vágtat, zabla és szerszám nélkül, felette királyi korona látható, melyet arany csillagok közepette, egymáson keresztbe fektetett meztelen pallos, és olajág tart. Sisaknak, foszlányoknak nyoma sincs, s helyettük a pajzs négy sarkát virágbokréták díszesítik.

A jelenleg használatban lévő czímer eredetét nem ösmerjük, csak az bizonyos, hogy már a család alapító Szentpáli István is ezt viselte magyar köriratú pecsétgyűrűjén. Osztott pajzs; jobbról kiterjesztett szárnyú fél sas, balról három egymás fölé helyezett hatágú csillag. Sisakdísz: növekvő oroszlán, mely első jobb lábával kivont kardot villogtat, bal lábával három nyílvesszőt markol.[2]

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

Németh János ivadékainak töredékes nemzedék rendjét ide igtatjuk:

Homoród-Szentpáli alias Németh János.

István 1627. — II. János 1664. — II. István 1670. — III. István. III. János. József.

A végső izen állók, mint Miklós várszéki-nagyajtai lakosok 1753-ban nemesség igazoló pört folytattak s meglehet hogy utódjaik később szintén letették a *Németh* nevet (Orsz. Levéltár Erd. főkorm. osztály. Protoc. Product. J. 7. B. p. 337.).

[1] L. a Cserghető Géza által szerkesztett Siebmacher-féle Wappenbuch. 632. l.

[2] V. ö. Siebmacher Taf. 444. b, és 632. l.

[1] A leszármazási tábla — oklevelek alapján állíttatván össze — föltétlenül hiteles, teljességgel azonban nem dicsekedhetik. Fejér és Küküllő vármegyékben a mult és jelen században több Szentpálira akadunk, a kik e családfán nem szerepelnek. Valószínüleg a Királyfalván lakott *Ádám* s a vizaknai *István* előttünk ismeretlen maradékai. A Bethlen Gábor armálisában megnevezett

L. a 177. lapon is!

VEGYES.

A derczeni Dercsényi-család.

Ha az utas Munkácstól Beregszász felé halad, Gát helységen innen a *Szernye* tó északi szélén Derczen falunál egy szép alakú kerek hegy tünik szemébe; ennek tetején egy hat dóriai oszlopon nyugvó kőkupola látszik, ez alatt egy sírbolt rejlik, melyben az 1837. junius hó 27-kén itt elhunyt *Dercsényi János* hamvai nyugszanak, ki az itt most is virágzó *Dercsényi* nevezetű családnak alapítója vala, jóllehet atyja és nagyatyja szintén már nemességgel birtak. A család hagyománya szerint elődei, kik a török hódítás idején az alföldről a Szepességbe költöztek, Fejér nevet viseltek s állítólag nemességgel birtak; a szepesi németek közt azonban családi nevöket Weisz-ra változtatván, ott evangelikus lelkészi hivatalt folytattak. Annyi bizonyos, hogy *Weisz János* 1687. szept. 27-kén I. Leopold cs. és királytól, hűséges és sikeres szolgálatai jutalmazásául *nemesi rangra* emeltetett, családja, mint az okmány[1] mondja, eddig a közrendhez tartozván. Ugyanakkor címereül megállapíttatott: egy fennálló katonai pajzs sárga mezején jobbról álló koronás márvány oszlop, melynek közepét három piros rózsaszerű jelvény díszíti; bal felől pedig egy ágaskodó sárga oroszlán, mely ballábával az oszlopot tartja, míg jobbjában kardot villogtat; a pajzst koronával díszített hadi sisak fedi, melynek rostélyzata vörös; ezen bal lábán álló daru látszik, mely jobbjában szürkés kövecset tart éberség jeléül. Takaró: jobbról fejér-piros, balról sárga-kék.

Ezen, hazánkban a legválságosabb időben, a vérszomjuhozó Caraffa idejében nemességet szerző Weisz János *hasonnevű fia* szepesmegyei Szombathely városban lelkészkedett, midőn 1755. márczius 16-kán ott született azon szintén Weisz János nevű fia, ki később a Dercsényieknek alapítója lőn. Ez a természettől élénk észszel és még nagyobb erélylyel megáldatván, orvosi pályára lépett s már 1782. évben tehát 27 éves korában Zemplénmegyében megyei főorvossá megválasztatott, hol S.-A.-Ujhelyben lakván, a megbetegedett s általa gyógykezelt Kaziczy Juliannával — Kaziczy Ferencz hugával — megismerkedvén, őt 1785-ben nőül is vevé. Weisz János az orvosi tudományon kívül a természettudományokkal, különösen a vegyészettel és geologiával is szenvedélyesen foglalkozván, ez irányban beutazta a felvidéket s Beregmegyében a gróf Schönborn-féle selesztói vasgyárnál figyelmeztetvén a lebontott olvasztó kohóból kikerült beregszászi ryolitkő savanykás ízére, ez ötletet csakhamar a maga hasznára kiaknázni óhajtá. S e végből a beregszászi muzsaji hegyen szabad kutatási tereket s később timsógyártásra tíz évre szóló kiváltságos szabadalmat szerze s így alapítója lőn a hazánkban keletkezett timsógyártásnak, mely végből gróf Schönborn Ervin Jenővel szövetkezvén, előbb Podheringen majd Derczen közelében Pusztakerepeczen állíttatott timsógyárakat, melyek neki bő jövedelmet nyujtottak.

A király 1793. nov. 28-kán Bécsben kelt okirattal[1] azon érdemekért, melyeket a korona és ő felsége s az ausztriai ház iránt tanusított s hű szolgálatai által szerzett, jutalmazásul a *Bégányi Lénárd* magvaszakadtával a kincstárra szállt nagybégányi és barabási részjószágot s a Thököly-féle forradalom következtében *Bay Mihálytól* hűtlenségi bélyegen elkobzott derczeni részeket az összes azokhoz tartozó nemesi jogokkal együtt Weisz János orvostudornak s fiörökőseinek örökjoggal; a női utódoknak pedig oly módon *adományozta*, hogy ezektől a kamara által becslés útján megállapított s Weisz János által a magyar kincstárnak tényleg megfizetett 1900 forint s a fiörökösök által netalán tett beruházások és javítások értékének megtérítése mellett visszavehesse. Egyszersmind megengedte ő felsége, hogy innen a család derczeni *Dercsényi*-nek neveztessék.

Ez okmány bevezettetett az I. oszt. királyi könyvbe 331. lapján 57. szám alatt; s kihirdettetett S.-Ujhelyben a zemplénmegyei gyűlésen 1794. szept. 18., úgy a nagyváradi káptalan azon évi május 31-kén kelt beiktatási igazolása is. Ez iratok bemutattattak Dercsényi János, neje Kazinczy Julianna, fiaik Károly és Ferencz és leányok Teréz által.

Dercsényi János később 1814-ben királyi tanácsosi rangot és czímet is nyert s élt 1837-ig, míg neje 1844. évben hunyt el. . . Itt megjegyzem, hogy ezen birtokot a szerzőnek 1837. márczius 11-kén kelt végakaratához képest utódai hitbizományilag kezelték, 1853. április 26-kán azonban gróf *Schönborn Károlynak* 136,000 pengő forintért eladták, ki nekik később a bégányi és barabási részeket 8000 frtért visszaengedé, a derczeni s nagyterjedelmű pusztakerepeczi birtokot a timsógyárral együtt azonban maiglan magán birtokúl használja.

[1] Eredetije Dercsényi László kir. tanácsos urnál Beregszászon; kihirdettetett Eperjesen 1688-ban, a sárosmegyei közgyűlésen.

[1] Eredetije szintén Dercsényi László urnál.

Ezen Dercsényi János *gyermekei* s illetőleg utódai következők:

I. *Károly*, született 1787. május 5-kén s meghalt 1848. febr. 26-kán utódok nélkül. Szolgált előbb a Kinmayer, később a Vilmos-féle huszár ezredben, viselte a lipcsei emlékkeresztet s 1830-ban mint kapitány nyugdíjaztatott.

II. *Ferencz*, született 1789. márczius 28-kán s meghalt 1825. julius 22. Ő a bányászati tanfolyamot elvégezvén, timsógyári igazgatóúl működött; neje *Szemere Klárától* született:

A) *István*, született 1815. febr. 28-kán s meghalt *Nagybégányban* 1872. febr. 23-kán, hol mióta Kis-Ázsiából, hová mint 1848/9-ki guerillakapitány a forradalom után menekült, a hatvanas években visszatért, gazdászattal foglalkozott.

Ennek gyermekei első neje *Ilosvai Krisztinától:* Ilka Elek Béláné, szül. 1847. május 1., él szabolcsmegyei Pazonyban. Második neje Szabó Teréztől: *Ferencz*, született 1860., neje Jóó Jolán Nagy-Bégányban; *Miklós*, szül. 1863. végzett jogász és tartalékos honvédhuszár hadnagy; *Béla*, szül. 1865. jogász; *Margit*, szül. 1867. hajadon.

B) *László*, született 1822. julius 16., királyi tanácsos és törvényszéki biró Beregszászon, volt honvédhuszár százados 1848/9-ben. Első neje báró *Sztojka Juliától* születtek: a) *Aladár* 1854. kir. aljárásbiró Velső-Visón, neje Dercsényi Anna; fiok László 1887.; b) *Katalin*, szül. 1855. Szilágyi Gábor budapesti királyi táblabiró neje; c) *Erzsébet*, 1856.; d) *János*, 1860. gyakornok; e) *Emma*, 1861. Második neje tasnádi *Nagy Etelkától* születtek: f) *Julia*, 1868., *Ida*, 1869., *Izabella*, 1871.

C) *Klára*, született 1817., férjhez ment Mesko Arisztideszhez Liptómegyébe 1844.

D) *Kálmán*, született 1824. február 28-án, 1848/9-ben lovas főhadnagy, most birtokos és királyi közjegyző Homonnán. Neje *Boronkay Teklától* gyermekei ezek: a) *Mariska*, 1856. Nemthy Ödön zemplénmegyei birtokos neje; b) *Anna*, 1857. Dercsényi Aladár neje; c) *Klára*, 1859. †; d) *Bertalan*, 1861. gazdászati gyakornok; e) *Klára*, szül. 1865.

III. *Terézia*, született 1791. november 22. Dessewffy János sárosmegyei margonyai földbirtokoshoz ment nőül; meghalt 1814.

IV. *Pál*, született 1798. április hó 28. meghalt 1844. Előbb a 8. huszárezredben mint főhadnagy szolgált, majd Pestmegyében mint földbirtokos megtelepedett. 1839. évben *bárságot* nyert. Neje Geymüller Henriette-től születtek:

1. *Jakab*, 1827. előbb katona, most gazdász.

2. *Henriette*, 1824. lakik Jakabnál Budapesten.

3. *Klára*, 1830. él férje Pelicioli Józsefnél Velenczében.

4. *Rudolf*, 1832. előbb katonáskodott, most magánzó és cs. k. kamarás, neje báró Redwitz Mária Bajorországból.

V. *János*, született Tokajban 1802. okt. 6., meghalt 1863. aug. 23. Állami szolgálatba lépvén, jeles képzettségénél fogva fokonkint emelkedett, annál inkább, mert több államtudományi, bölcsészeti és neveléstani műveivel s értekezéseivel nevét ismeretessé tevé. Különösen feltünt a «*Communismus és ellenszerei*» című munkája, melyért 1838. évben Ferencz királytól arany-érdemkeresztet, 1839-ben pedig Pál testvérével együtt *bárságot* nyert. 1845-ben feldiszíttetett a belga Lipótrenddel. 1848-ban mint a bécsi cs. k. kamarának tanácsosa a Schotten-negyedben nemzetőri századossá kineveztetett. Neje báró *Eichhoff* Erzsébettől született 1844-ben fia *József*, ki 1863-ban meghalt; 1848-ban febr. 6-kán *Béla*, ki báró Menstengen Laura alsó-ausztriai tartományi kerületi főnök leányát nőül vevén, magánzóúl Csehországban Pozemiczen és Alsó-Ausztriában Krems mellett él.[1]

LEHOCZKY TIVADAR.

A csatári és szedikerti Hofman család.

A Századok legutóbbi (október havi) füzetében Berzeviczy Edmund nagyérdekű följegyzéseket tett közzé, melyek genealogiai szempontból világosságot derítenek oly családnak nemzedékeire, melynek hazánkban a XVII. század elején kivált a pénzügyi igazgatás terén nagy szerep jutott osztályrészül. E család a csatári és szedikerti Hofman család, melynek két György nevű tagja — apa és fiú — a XVII. század elején egymást követte a szepesi kamarai administratorságban. — A család nemzedékeiről eddig keveset tudtunk. Berzeviczy Edmundnak sikerült saját levéltárában egy nagyérdekű családi följegyzést és több oly oklevelet találnia, melyek tudásunk hézagait nagyban kitöltik és a családnak legalább három nemzedékére nézve csaknem teljes, pontos dátumokkal ellátott adatokat nyújtanak.

E feljegyzés II. Hofman Györgynek egy bibliájában van. Kezdődik házassága événél, 1607-ben; végződik az 1629. évvel, június utolsó napján. Van valami megható e hirtelen befejezésben. Hofman György 1629. jún. 30-án utolsó leánykájának születését akarta a családi bibliába jegyezni; de csak a dátumot jegyezhette föl, magát az eseményt többé nem. Jún. 30-án meg-

[1] A család bárói ágának nemzedékeit l. bővebben M. Nemz. Zsebkönyv 315. l.

születik a gyermek, és az apa négy nappal utóbb júl. 3-án meghal. Halála után özvegye, Horváth Stansith Gergelynek és Sembery Euphrosinának leánya Krisztina, leírja újra férje pontos föl jegyzéseit a családi eseményekről és kegyeletből meghagyja csonkán az utolsó bejegyzést; majd befejezésül megírja utolsó kis lányának születését és férjének nem sokkal reá bekövetkezett halálát. A bejegyzések tehát a házasság meg kötésétől annak megszüntéig terjednek. A föl jegyző első sorban saját gyermekeiről ad számot, de kiterjeszkedik — bár többé nem oly pontos dátumokkal — atyjára és testvéreinek családjára is.

A családnak múltja különben nem nyúlik messze időkre vissza. A czímerszerző az a Hofman György, ki az alábbi családfa élén áll; ő kapja 1580-ban az armálist, melynek eredetijét a család kihalta után a vele rokonságban volt *Kapy* család levéltárában őrizték, melylyel együtt az mint letétemény a M. Nemz. Muzeumba került. A család tekintélyének gyors emelkedését mutatja, hogy már a második nemzedék a felvidék legelőkelőbb családjaival kötött házasságot, mi által a család tekintélye, befolyása nagyban emelkedett.

Megkísértettük a családi följegyzésben elmondottakat és a Berzeviczy Edmund által közzétett oklevél-kivonatokban foglaltakat, melyek az 1600—1687. éveket ölelik fel, összefüggő táblázatban feltüntetni. Igaz, hogy ez csak három nemzedékre terjed; nincsenek adataink a család régibb történetére, valamint kihalására sem; de úgy látszik, ez nem sokára bekövetkezett, mert birtokaik: Szendrő-Lád Borsodmegyében, melyet Hofman György 1622-ben szerzett meg, és Szedikert Sárosban, nem sokkal utóbb a leányági leszármazók kezére jutottak. Habár rövid is e nemzedék-rend, de nagy előnye a sok pontos születési és halálozási dátum, milyenekkel kevés családunk leszármazási tábláján találkozunk.

Ime a családfa:

Hofman György
csász. kir. tanácsos, a szepesi kamara administrátora.
1580-ban czimerszerző. † 1613. márczius 1.
1. neje Wass Zsuzsanna.
2. neje Wasantho Anna.
3. neje Szkárosi Farkas Zsófia.

	1. nejétől:		2. nejétől:				3. nejétől:		
György cs. kir. tanácsos, a f.-magyarorsz. kir. jövedelmek administrátora. † 1629. julius 3. élte 46. évében. Neje: Horváth Stansith Krisztina. (Esküvő: 1607. sept. 16. Nehrén).	*István* † 1627 márczius 15. | *György* és hat leány.	és két leány, kik ifjan haltak el.	*Katalin* † öt éves korában.	*Zsófia* † 1618. ápr. 15 Férje: Thököli Istv.	*Margit* † 1627. jul. 3. 1. férje: Dessewffy János. 2. férje: Kapy Sándor.		*Adám* sz. 1604 körül.	*Erzsébet* sz. 1608 körül, † 1620. okt. 9.	és még három fiu.

Zsuzsanna sz. 1609. jan. 15. † 1613. febr. 13.	*Euphrosina* sz. 1610. február 12. Férje: Szentpáli András. (Esküvő: 1625. jun. 29.)	*Lázár* sz. 1611. ápr. 30.	*Krisztina* sz. 1612. aug. 25. Férje: Tassy Gáspár.	*Mária* sz. 1614 jan. 31. Férje: Huszár Péter.	*Pál* sz. 1615. máj 10.	*Borbála* sz. 1616. sept. 16. † 1619. jul. 25.	*Katalin* sz. 1617. decz. 11. Férje: Berzeviczy György.

György sz. 1619. máj. 3. † 1620. márcz. 14.	*István* sz. 1620. okt. 19.	*Menyhért* sz. és † 1622. nov. 22.	*Márk* sz. 1624. márcz. 23.	*Menyhért* sz. 1626. decz. 13. Dominikánus szerzetes. (Szerzetesi nevén Tamás).	*Margit* sz. 1629. jún. 30.

F.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi szeptember hó 29-én *Br. Radvánszky Béla* társ. elnök elnöklete alatt ig. választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak: Csergheő Géza, Csontosi János, Komáromy András, Majláth Béla, Nagy Gyula, Nagy Imre, Dr. Schönherr Gyula, Dr. Szendrei János, Szinnyei József vál. tagok és Fejérpataky László titkár.

Az elnök megnyitván az ülést, *Dr. Komáromy András* vál. tag felolvasta a «Borsodi és ugocsai Szirmayak» című értekezését, mely a Turulban fog kiadatni.

Ezután a titkár felolvasta *Altenburger Gusztáv* társ. tag levelét, melyben Magyarország uralkodói, tartományi és vármegyei czímereiről szerkesztett munkájának bemutatása mellett kéri a választmányt, hogy a mű felől véleményét nyilvánítsa. A választmány *Tagányi Károly* vál. tagot kéri meg, hogy a munkát átnézni, és a felől véleményét a legközelebbi választmányi ülésen nyilvánítani sziveskedjék.

A titkár a következő tagajánlásokat jelenti be. Évdíjas tagokul ajánltatnak: Négyesi *Szepessy Mátyás* ref. főgymn. tanár Miskolczon, Négyesi *Szepessy Zsigmond* főszolgabiró Miskolczon (ajánlja Szepessy Béla), *Dókus Gyula* cs. és kir. kamarás S.-A.-Ujhelyen (aj. Luby Károly), *Bölöni László* ügyvéd Bánfi-Hunyadon, *Kandra Kabos* szentszéki jegyző Egerben (aj. a titkár), *Meliorisz Béla* Eperjesen, *Tóth Árpád* a M. N. Muzeum titkára Budapesten (aj. a jegyző). Az ajánlottak a társaság tagjainak megválasztattak.

A pénztárnoknak előterjesztett kimutatása szerint f. évi szeptember 26-ig volt

Bevétel	1766 frt	62 kr.
Kiadás	1667 «	25 «
Készpénz	99 frt	37 kr.

A társaságnak az osztrák-magyar bank budapesti főintézeténél elhelyezett vagyona névleges értékben 8300 frt; a kötelezvényekkel biztosított alapítványok összege 3100 frt; kötelezvények nélküli alapítványok összege 600 frt. — A pénztári kimutatás tudomásul vétetett.

Olvastatott ezután *Czanyuga József* társ. pénztárnoknak az elnökhöz intézett levele, melyben előhaladott koránál fogva, a társaság alakulása óta tiz éven keresztül viselt pénztárnoki állásáról lemondását jelenti be. A választmány a lemondást sajnálattal tudomásul vette, és új pénztárnok választására f. évi október hó 6-án d. u. 6 órára rendkívüli vál. ülést hívott össze, mely ülés hivatva lesz a pénztár átadása és átvétele felől is intézkedni.

A titkár bejelenti, hogy a Turul tiz éves folyamához készülőben lévő tárgy- és névmutató szerkesztési költségeire 100 frt utalványozása válván szükségessé, ez összeget a másodelnök úr az Alapszabályok 13. §-ában gyökerező jogánál fogva utalványozta; kéri ehhez a választmány utólagos jóváhagyását, mit az meg is adott.

A társaság alaptőkéje korábbi választmányi határozat értelmében az osztrák-magyar bank budapesti főintézeténél helyeztetvén el kezelési letétképen, ez alkalommal a bank jogtanácsosa annak világos meghatározását kérte, hogy az alaptőkét illetőleg a rendelkezési jog kit illet meg, minthogy az Alapszabályok idevágó 21. §-a nem egészen világos; a bank szempontjából elégségesnek nyilvánítván, ha a közgyülés e szakaszt megfelelő módon interpretálja. Ennélfogva a választmány e szakasz értelmezésének kérdését a folyó évi nagygyűlés elé terjeszti.

A folyó évi nagygyűlést illetőleg határoztatott, hogy az deczember hó 10-én tartassék meg, melynek tárgyai lesznek: 1. Elnöki megnyitó. 2. Felolvasás, melynek tárgya felől a novemberi ülésen történik előterjesztés. 3. Titkári jelentés. 4 Pénztári kimutatás. 5. Az elnökség megválasztása a legközelebbi öt év tartamára. 6. Az Alapszabályok 21. §-ának értelmezése.

Végül a titkár bejelentette, hogy Makó városának átirata, melyben czímerének meghatározását kérte, a mult ülés határozata értelmében közöltetett *Tagányi Károly* vál. taggal, ki véleményével még a nyári szünet előtt elkészült. E vélemény közöltetvén Makó városával, ez köszönetének adott kifejezést. A bejelentés tudomásul vétetett; a tanulságos véleményt pedig — a választmány határozata értelmében — folyóiratunk jövő füzete fogja közölni.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Dr. Komáromy András* és *Majláth Béla* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi október hó 6-án *Nagy Imre* másodelnök elnöklete alatt rendkívüli vál. ülést tartott, melynek egyetlen tárgyát a társaság pénztárnokának megválasztása és az ennek következtében szükségessé vált intézkedések megtétele képezte. Az ülésen jelen voltak Csánki Dezső, Hajnik Imre, Komáromy András, Nagy Gyula, Óváry Lipót, Pauler Gyula, Schönherr Gyula, Szendrey János, Szinnyei József, Tagányi Károly, utóbb

Bánó József, Szilágyi Sándor vál. tagok és Fejérpataky László titkár.

Az elnök felhíván a választmány tagjait, hogy szavazataikat a társulati pénztárnokságra adják be, a megejtett titkos szavazásból kiderült, hogy a beadott *tizenkét* szavazat valamennyije *Tóth Árpád* M. Nemz. Muzeumi titkárra és a társaság évdíjas tagjára esett; ennélfogva *Tóth Árpád* egyhangúlag a legközelebbi öt év tartamára a társaság pénztárnokának megválasztatott.

A társaság pénztárának átvételére egy öt tagú bizottság küldetett ki, melynek tagjai *Nagy Imre* társ. másodelnök elnöklete alatt *Nagy Gyula*, *Szinnyei József* vál. tagok, *Fejérpataky László* titkár és *Tóth Árpád* pénztárnok.

Az ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére *Nagy Gyula* és *Szinnyei József* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

SZAKIRODALOM.

A Siebmacher-féle magyar czímer-gyűjtemény *huszonhetedik* — a nagy vállalat utolsó előtti — füzete a *Török-Wesselényi* családokat felölelő tartalommal elhagyta a sajtót s így az 1885-ben megindult hasznos segédeszköz nemsokára teljes egészében fog a heraldika szolgálatára állani. A jelen tartalmas füzetet a *Török* családok vezetik be; nem kevesebb, mint *húsz* ily nevű családdal találkozunk, czímereik közlése és megfelelő genealogiai adatok csoportosítása kíséretében. Egyeseknél, mint a *bakonoki*, *telekesi* és *szendrői* Törököknél e magyarázó rész egész kis értekezésekké bővül. Történelmi vagy genealogiai szempontból érdekesebb családoknál hasonlóképen bő magyarázatokra akadunk. Az *Ugron*, *Ujhelyi*, *Ujlaky*, *Váradi* (sokáig tévesen: *Várdai*), *Warkocs*, *Vay*, *Vécsey*, *Vecsey*, *Wesselényi* családokhoz írt terjedelmes szöveg nemcsak heraldikai, hanem genealogiai és történelmi adatokban is gazdag. Oly családoknál, melyeknél valamely genusból való eredet kimutatható, az érdemes közlő utal e fontos körülményre; és e füzet ily családokban sem szegény. A *divék-ujfalusi* es *tőkés-ujfalusi Ujfalussy* családoknál valószínűnek tartja a közös eredetet a Divék-nemből. Úgy a *tisza-ujhelyi Ujhelyi*ek, mint a *Werbőczy*ek a Hunt-Pázmán-nemből valók. Az *Ujlaky*ak a Csák, az *Upori*ak az Ákos vagy Tolcsva, a *Vendéghi*ek az Aba-nemből veszik eredetöket. A nálunk meghonosodott indigéna családok közül *Ungnad*, *Waldstein*, *Wallis*, *Walterskirchen*, *Wenckheim* stb. a nevezetesebbek; ezeknek családtörténetét kellőkép méltányolja a gyűjtemény. Gazdag e füzet 1526 előtti czímereslevelekben is. Ezeknek legrégibbje a *Vay* családé, melyet 1414-ben nyert Zsigmond királytól; sajnos, hogy e nagyérdekű czímereslevél rajzát nem ismerjük, noha szövegét már Fejér közölte. Úgy látszik, még a buzgó szerkesztőnek sem sikerült a czímer rajzát a család berkeszi levéltárában őrzött eredetiről megszereznie. Ehhez korra legközelebb áll a *Vadkerti* család 1415. évi czímere, melynek színes képét folyóiratunk egyik régibb évfolyama közölte. Az úszfalvi *Úsz* család 1418-ban kapott Zsigmond királytól czímert a hazagi Farkas, delnai Kakas, Mocholai és Komlósi családbeliekkel egyetemben; az oklevél eredetije a jászói orsz. levéltárban van. A jánoki *Vajday* család 1431. évi czímerét, melynek eredetije Csoma József tagtársunk birtokában van, folyóiratunk színes hasonmásban nem rég közölte. A *Tankházi*, másképen *Vathay* család szintén Zsigmond királytól nyerte 1436-ban czimerét; a szerkesztőnek azonban nem volt módjában e czímer rajzához jutnia. Mátyás királytól való, 1481. évből, a bakonoki *Török* család armálisa (eredetije gr. Festetics Alfonz levéltárában Mágócson), melyet az enyingi Törökökkel együtt nyert; Csergheő Géza tagtársunk ezt folyóiratunk egyik közelebbi füzetében ismertette. II. Ulászlónak köszöni czímerét a *Vécsey* család, melynek egyik őse Szőllősi Balázs 1507-ben czímert, 1517-ben pedig az abaújmegyei Vécsére királyi adományt nyert; a czimereslevél eredetije a br. Vécseyek sárköz-újlaki levéltárában van. Ugyanott őrzik a családnak 1532-ben János királytól kapott czímerbővítő levelét, mely adományozója személyénél fogva ritkább heraldikai emlékeink közé tartozik. Mint czímerbővítés nevezetes a *Vay*aknak az Ibrányiakkal egyetemben 1507. évben II. Ulászlótól kapott czímereslevele; ennek eredetijét az orsz. levéltár őrzi, rajzát pedig folyóiratunk is közölte. Ezekben a gazdag és érdekes füzetnek csak legkiválóbb nevezetességeit kivántuk ismertetni; a dátumok pontossága, a bő forrás- és odavágó irodalom-idézet nélkülözhetetlen segédkönyvvé teszik az immár csaknem teljesen befejezett gyűjteményt.

Pozsony város története. *Ortvay Tivadar* tagtársunk munkájának első kötete, mely a pozsonyi első takarékpénztár kiadásában ez év folyamán jelent meg, úgy belső értéke, mint kiállításának dísze által elsőrangú helyet igényel magának városi monografiáink között. A kötet Pozsony történetét a legrégibb időktől az Árpádházi királyok kihalásáig tárgyalja, a ma ismert történelmi anyag lelkiismeretes felhasználásával, a monografia olvasóközönségéhez mért könnyed és élvezetes modorban ugyan, de a tudományos alap teljes megőrzésével. Családtörténeti és heraldikai anyagot e munka nem tartalmaz, s így fel vagyunk mentve behatóbb ismertetése alól; de meg emlékeznünk a sphragistikai adalékról, melyet az illusztrációi között

közölt pecsétrajzokban nyujt számunkra. Ortvay ugyanis igen szép kivitelű ábrákban közli Pozsony város hat régi pecsétjét, a mik közül eddig csak egyet ismertünk Majláth Béla tagtársunk közlésében, és a pozsonyi káptalannak Ipolyi s mások által többször közzétett legrégibb pecsétjét, nem eredeti oklevelek elmosódott példányairól, hanem pontos viaszlenyomatokról, melyek a ma is meglevő pecsétnyomókról vétettek. A városi pecsétek mindenikén háromtornyú vár látható, a káptalani pecséten kéttornyú vár, a tornyok között a megváltó alakjával. Ortvay ez emblemában nem a városnak, hanem a pozsonyi várnak jelképét látja. «Tudjuk ugyan, — úgymond — hogy a középkori városi pecséteken jelentkező tornyos épületek rendszerint a *városi* kapuormozatra vonatkoznak s általán a városnak fallal kerített *városi* jellegét tüntetik fel, minélfogva feltünő hasonlatosság is van az egyes városok pecsétjei között. Így, teszszük, a soproni, fejérvári, visegrádi, zágrábi és pozsonyi pecsétek között, melyek Majláth által vannak a Turul 1885. évf. III. 135—137. ll. közzétéve. Ennek daczára azonban a pozsonyi pecsétekre nézve azon véleményben vagyunk, hogy úgy a városi, mint a káptalani pecséteken feltüntetett tornyos épület mindannyiszor a *várra* és nem a városra vonatkozik. A város még csak 1291-ben kapta III. Endre királytól szabadalmait s így előbb nem használhatta pecsétjén a városi jelleget feltüntető tornyos épületet, de minthogy az a káptalannak már 1288. évi pecsétjén szemlélhető, de sőt, ha a Knauz által közzétett 1116. év utáni pecsét is a káptalané, jóval előbb is már, azért azt hiszszük, hogy nem tévedünk, ha pecsétjeinken a kőépületet nem a városi kapura, hanem a *vár* épületére magyarázzuk.» (190. l.) Diplomatikai adalék is van a munkában: III. András vámmentességi (év nélküli) oklevelének facsimiléje. A kiváló csínnal kiállított, számos ábrával és műmelléklettel ékes kötet Stampfel Károly udv. könyvkereskedő bizományában került könyvpiaczra.

Az erdélyi szászok oklevéltára. Az erdélyi honismertető egyesület *(Verein für siebenbürgische Landeskunde)* történelmi kiadványainak számát egy igen becses kötettel gyarapította. Ez az erdélyi németség codex diplomaticusának első kötete, mely *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, I. Band (Hermannstadt, 1892.)* czím alatt, *Zimmermann Ferencz* és *Werner Károly* szerkesztésében látott napvilágot. A külsejére is tekintélyes, 43 ívnyi kötet czímében is elárulja az új vállalat czélját, mely nem egyéb, mint összegyüjteni és rendszeres oklevéltárban közrebocsátani az erdélyi németekre vonatkozó középkori oklevélanyagot, és pedig tágabb értelemben véve az oklevél fogalmát: nemcsak a szorosan vett jogleveleket, hanem a magánleveleket, helyhatósági följegyzéseket és czéhiratokat is, melyek együtt véve hivatva vannak a szászok és egyéb németek bevándorlásának, letelepedésének s hatósági, egyházi és társadalmi életének, szóval egész történetének képét maguknak az okleveleknek vallomásaiból összeállítani. A munka első kötete ebből az anyagból 582 darabot közöl, részint teljes szövegében, részint pontos és kimerítő kivonatokban, 1191-től 1342-ig. Azonkívül 14 pecsét fénynyomatos rajzát is adja, köztük Ottó király kettős pecsétjét s más ismert pecséteket, de nehány olyant is, melyet eddig nem ismertünk, mint Ivánka váradi és Benedek csanádi püspökök (1321), Tolmácsi Miklós ispán és Godscalcus scriptor (1323) pecséteit. Az oklevelek nagy része már ismeretes egyéb kiadásokból, sőt az Árpádkori oklevelek tekintélyes csoportja hasonló jellegű vállalatban lett közzébocsátva: a Teutsch és Firnhaber-féle erdélyi oklevéltárban *(Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens)*, mely 1857-ben a Fontes Rerum Austriacarum II/XV. kötete gyanánt jelent meg. Új, eddig ismeretlen oklevél csak 102 van a kötetben, ebből 92 eredetiről, 10 későbbi másolatokból lett kiadva. De a gyüjteménynek fentebb vázolt történelmi czélján és jellegén kívül a többi 480 ismert darabnak újbóli kiadását diplomatikai szempontból is okadatolttá teszi egyrészt az, hogy a szerkesztők minden egyes esetben az eredeti forrásra mentek vissza, s más oldalról a közlési módban alkalmazott rendszerük és ennek a mai tudományos színvonalon álló rendszernek mintaszerűen következetes, pontos keresztülvitele. A kiadás történetével, a munka tervrajzával s a kivitelben elfogadott módszerrel, az anyag provenientiájával s a többi szerkesztői mondanivalókkal Zimmermann és Werner terjedelmes előszóban számolnak be, mely egész jelentés a kiadás tervéről és kiviteléről, s példaszerű az aprólékosságig menő pontosságban és részletességben. Ez előszónak kiválóan érdekes részét képezi a szászok bevándorlásáról adott kép, mely ezt a rendkívüli fontos kérdést, annyi kutatásnak és tanulmánynak tárgyát, a mai történelmi anyag alapján, nehány sorban teljesen megvilágítva állítja elénk. Részletes ismertetését találjuk még benne a kútforrásul szolgáló nyilvános és magánlevéltáraknak és gyüjteményeknek, és az eddigi publicatióknak, mely az olvasót úgyszólván az egész középkori oklevél-anyag tárházán keresztül viszi. Az átkutatott levéltárak és magángyüjtemények jegyzéke bizonyságot tesz arról a fáradságos munkáról, melyet a szerkesztőknek az anyag összegyüjtésében kellett végezniök. E munkában, valamint az egész kötet szerkesztésében Zimmermann Ferenczé az orosz lánrész, a ki az oklevéltár tervrajzát s a levéltárak, az

oklevél- és kézirat-gyűjtemények és a szakirodalom kiaknázásának tervét készítette, a másolatok legnagyobb részét megszerezte, a regestákat kidolgozta s az egész szerkesztési munkálatokat vezette. Szerkesztőtársa, Werner Károly, az anyag egy részének összegyűjtésén kívül a pontos és megbízható névmutató készítésével járult a kötet becsének emeléséhez. Mindketten jól megoldták feladatukat, s a kötet, mely munkásságuk eredményeként fekszik előttünk, kiváló helyet foglal el a hazai oklevélkiadások sorozatában.

D.

A székesi gróf Bercsényi család (1470—1835) történetéből, *Thaly Kálmán* kiváló történetírónk e nagyszabású családtörténeti munkájából a M. T. Akadémia történelmi bizottságának kiadásában megjelent a harmadik kötet. Az első két kötet a Bercsényiek legrégibb történetének ismertetésén kívül tudvalevőleg a család legnagyobb alakjának, gróf Bercsényi Miklósnak van túlnyomó részben szentelve, bő részletességgel tárgyalva a jeles hadvezér és államférfi életpályájának első felét egész a szabadságharcz kezdetéig. Az új kötet négy további év eseményeivel foglalkozik, elkísérve a hőst a 1706. békealkudozások felbomlásáig. A munka kétségkívül többet ad, mint a mennyit címében igér. A családtörténet szűk határai közé szorított életrajzi vázlat helyett, mint a szerző maga mondja előszavában, Rákóczy Ferencz szabadságharczának monografiáját adja, a fővezér életrajzának keretében, az olvasók kezébe. Az előszóban megismerkedünk a hátralevő kötetek tervrajzával. A IV. kötet a szabadságharcz második időszakát fogja tárgyalni, a szatmári békekötésig s Rákóczy és Bercsényi kivonulásáig. A befejező V. kötet tartalmát az emigráns Bercsényi, fia László, a franczia marechal és az utolsó Bercsényiek élettörténete fogja képezni, a család teljes kihaltáig. Ha ez a terv, mint hiszszük s óhajtjuk, megvalósul, a Bercsényiek története elvitázhatatlanul legnagyobb családtörténeti munkánk lesz, olyan, a melylyel a külföldi szakirodalommal is fényesen kiállhatjuk a versenyt.

Podmanyiczky család. *Irta Feöldi Doby Antal. (Budapest, Buschmann F. könyvnyomdája, 1892.)* A fentebbi czím alatt megjelent kötet társulatunk levelező tagjának, Doby Antalnak *A magyarországi benszülött és beköltözött mágnás családok ismertetése* czímű, készülőben levő munkájából mutatványképen látott napvilágot. A szerző ebben összeállítja a *Podmaniczky* bárói család (szándékosan írjuk így és nem, mint szerző, *Podmanyiczky*nek) régebbi történetére vonatkozó, nyomtatott forrásokból jobbára ismert adatokat. A középkori podmanini Podmaniczkyek történetével kezdi, bárha a kapcsot a két család között ő sem tudja megállapítani, s Buday Ferencz polgári lexikona, Nagy Iván s a többi források adatain kívül felhasználja a Turul 1891-iki folyamában a Podmaniczkyek báróságáról és leszármazásáról megjelent közléseket, színes rajzban rekonstruálva a II. Ulászló formulás könyvének bárói diplomájában adományozott bárói czímert. E czímeradományozáshoz becses kiegészítő adatot nyujt Podmaniczky Ráfael báró († 1558) síremlékének rajzában. A vágbeszterczei római katholikus templom ez érdekes műemlékén Podmaniczky Ráfael pajzsán ugyanezt a bárói czímert látjuk, a sasszárnyas sisakdíszszel; csak a sas melléről hiányzik az arany sáv, de ezt megtaláljuk ugyane sírkő egy másik czímerén, mely színjelzés nélküli mezőben kiterjesztett fél-sasszárnyat tüntet fel, tollai közt az említett sávval. — A ma virágzó aszódi és podmanini Podmaniczky bárók nemzedékrendje szintén csak ismétlése a Nagy Ivánból ismert családfának, s az újabb nemzedéknél a Nemzetségi Zsebkönyv adatainak, melyeket csak nehány jelentéktelenebb részlettel bővít ki; igen használható családtörténeti anyagot nyujt azonban az egyes családtagok történetére vonatkozó adatok, családi tradicziók és feljegyzések összegyűjtésével. Az 1782. július 5-én Podmaniczky János és Sándor testvérek részére kiállított bárói diplomát teljes szövegében adja e munka, a bárói czímer színnyomatú másával együtt, melyhez a II. Ulászló korabeli czímeren kívül a mai bárói család nemesi czímerének és a Podmaniczky László 1484-iki pecsétjéről rekonstruált régi Podmaniczky nemesi czímernek színes képe csatlakozik. A kötetet ugyane czímerek fekete nyomatú rajzain és egy multszázadi könyvtábláról vett nemesi czímeren kívül Podmanin vára és az aszódi kastély képe és leírása és Podmaniczky János († 1743) s neje Osztroluczky Juditnak a híres magyar művész, Mányoki Ádám által 1724-ben festett arczképei élénkítik. A munka, elismerésre méltó buzgólkodás gyümölcse, kevés ujat nyujt ugyan a szaktudósoknak, de jó szolgálatot tehet a család tagjainak s a családtörténelem iránt érdeklődő nagy közönségnek.

Különnyomatok a Turulból. *Majláth Béla*, a M. Tud. Akadémia l. tagja, «*Liptómegye törzsökös családai az 1526. évig*» czím alatt önálló kötetben adta ki családtörténeti tanulmányait, melyek folyóiratunk 1890. és 1891. évi folyamában jelentek meg. Ugyancsak külön füzetben látott napvilágot *Szombathy Ignácz* tagtársunknak *A tirnai és beczkói Szombathy család* czímü dolgozata, melyet olvasóink a Turul f. évi 2. füzetéből ismernek. Szombathy a különnyomatban czikkének kiegészítéséül közli Beczkó vára rövid történetét a várromok két rajzával s a beczkói nemesek jegyzékét 1598-tól 1768-ig, s megtoldja azt a család nehány oklevelének szövegével, melyek közül említésre méltók Szombathy György 1695-iki keresztlevele és három vármegyei bizonyítvány a család nemességéről 1763., 1764. és 1832. évekből.

ADALÉKOK A RÁKÓCZI-HÁZ NEMZEDÉKRENDJÉHEZ.

A *Turul*-nak még 1884-ik évi folyamában (89—96. ll.) tettem volt közzé egy közvetlen forrásokból merített genealogiai tanulmányt a fejedelmi *Rákóczi-ház utolsó tagjairól s kihalásáról*, mely czikk azután németül is megjelent a berlini *Herold*-ban, sőt franczia lapokba is átment. (Nem a czikk érdemének tulajdonítom azt, hanem a dicsőséges Rákóczi-ház még ma is tündöklő hírének.) Ugyanazon tanulmány a felsővadászi Rákócziak régibbkori származékrendjéhez szintén tartalmazott új adalékokat s pótlásokat.

Azon helyzetben vagyunk, hogy ilyenekkel — ámbár csak kisebb mérvben — ismét szolgálhatunk, és nem is késünk ezeket is közre juttatni, mert oly nagy történelmi szerepű családnak, a minő a Rákóczi, genealogiáját valahára a legteljesebben egybe kell állítanunk; s szégyenfoltja a magyar családtörténelemnek, hogy ez eleddig nem valósíttatott. E czél előmozdításához kívánunk mi jelen újabb adatainkkal némiképen hozzájárulni.

Mielőtt azonban a régibb nemzedékrend kiegészítéséhez tartozó adalékokat előtárnánk, föntebb idézett tanulmányunknak egy — franczia levéltárból merített — de utóbb némi részben tévesnek bizonyúlt állítását kell helyreigazítanunk. II. Rákóczi Ferencz fejedelem fiairól beszélvén, a 95. l. említjük, hogy az idősbik, az 1738-ban az Al-Dunánál elhunyt erdélyi trónkövetelő *József herczeg*, 1735—36-iki párisi tartózkodása alatt megnősülvén, nejétől, — ki akkor párisi, ma ornansi Visitation de St.-Marie nevezetű apáczakolostor jegyzőkönyveiben *Marie de la Contancière* néven van bejegyezve — 1736. deczember 11-én Párisban egy leánykája született és a keresztségben *Josephe-Charlotte* nevet nyert. Ez a Josephe-Charlotte felnövekedvén, apáczává lőn, és mint «*Princesse Rákóczi*» iratott be a nevezett párisi zárda szűzei közé, a hol meg is halt 1780 julius 3-án. Több kegyes elmélkedést s imakönyvet írt, melyeknek kéziratai az ornansi zárdában őriztetnek jelenleg. Ő tehát Rákóczi József herczeg törvényes leányának tekintetett Párisban, s azért nevét mi is föltettük a családfán.

Miután 1889 őszén Konstantinápolyban az ó-serailbeli cs. könyvtárban megtaláltuk a Mahmud szultán és Rákóczi József mint erdélyi fejedelem között 1738 január 20-án kötött szerződés eredeti példányát: annak közzététele előtt elkezdtünk a vele összefüggésben lévő okiratok iránt kutatni. Igy sikerült dr. Károlyi Árpád, cs. és kir. udvari államlevéltárnok úr szives közvetítésével a bécsi udvari és állami levéltárban a tragikus végű fejedelemfi bolgárországi Csernavodán 1738 november 7-én kelt végrendeletének egykorú másolatát föllelnünk. Ezen végintézkedés szövege a franczia országi föntebbi adatokat a nevezett leányra nézve részint megerősíti, részint módosítja. Kiderül ugyanis a végrendeletből, hogy József herczegnek csakugyan

volt leánya és pedig *Josephe-Charlotte* nevű, a kinek javára a haldokló apa tetemes hagyományokat tesz; azonban ez a leányka minden párisi és ornansi bejegyzések daczára, mégis csak *természetes gyermek* volt, nem törvényes házasságból született. Nevezetesen maga Rákóczi József herczeg azt írja róla: «Josephe Charlotte Rákóczy, *nostre fille naturelle*», a mi semmi kétséget nem hagy fenn. Mindazáltal a «*Rákóczy*» nevet az apa, íme, megadja neki, nyilván ezért nevezték vala őt Párisban *herczegkisasszonynak*.

A végrendeletben[1] még más eltérő adat is van. T. i. a leányka anyját Rákóczi József e néven említi: «Madame *de Peravex*, sa mère». A mi a kolostorbeli hivatalos bejegyzéssel talán úgy egyeztethető össze, hogy Rákóczi József kedvese vagy balkézről való felesége született *De la Contancière Mária*, özvegy (avagy előbbi férjétől elvált) *De Peravex-né* volt, s utóbb ezt a nevet azért nem használá, hogy az elhunyt Rákóczi József herczeg özvegyének mondhassa magát. (E czímet ugyan a zárda könyvei nem adják meg neki, mert csak családnevén említik, azonban a leányát mégis *Princesse Rákóczi*-nak írják s ismerik el.) Ezzel — úgy véljük — ez a kérdés végleg tisztázva van s az ellentétek földerítvék.

* * *

Következik a Rákóczi-nemzedékrendhez tartozó régibb keletű ismeretlen adalék bemutatása. Ez a XVII-ik század első feléből való.

A folyó 1892 ik év őszén kaptunk, magát meg nem nevezett s általunk nem ismert egyéntől egy kassai postabélyeggel czímünkre feladott levelet, melynek borítéka egy hosszú régi pörös kiadvány eredetijét tartalmazta, hihetően történelmi értékesítés végett küldve be hozzánk, a miért az ismeretlen t. cz. beküldőnek köszönettel tartozunk, s hallgatag óhajtását, íme, teljesítjük.

[1] L. teljes szövegét s a vele kapcsolatos iratokat általunk közzé téve a «*Magyar Történelmi Tár*» 1890. évi folyamában 414—423. ll.

Ezen okirat homonnai gróf Drugeth János országbírónak homonnai curiájában 1641 martius 27-én kelt és sajátkezű aláírása s hivatalos nagy, kerek ostyapecsétje alatt kibocsátott mandatum restitutionale-ja, Vehéczi *Báncsy Miklósra* («Nicolao Báncsi de Vehécz») szóló. Ez a Báncsy, bár családja nevét (hajdan tán «*Banchy*») Nagy Iván ismert művében hiába keressük, mint az okmány tartalmából következtethető, előkelő birtokos főember vala, nyilván az északkeleti országrészben. Néhai hitvestársa pedig *Rákóczi-leány* volt és pedig a *felső-vadászi* ágból származó.

A mandatumot az országbíró az előtte Nemzetes Csanádi *Nagy-Mihályi Anna* asszony («Generosa Anna Nagimihali de Csanad») nevében és személyében előadott panaszra és igazai védelmére adta ki. El van mondva benne, hogy az exponens először *néhai nemes Rákóczi Ferenczneh*, («primum Egregii condam Francisci Rakoczi»), azután Taros Ferencznek volt neje, jelenleg pedig Héderváry Ferencz hitvese. (Ennek a Héderváry Ferencznek a nevét ott találjuk Nagy Ivánnál, V. köt. 75. l., hírneves családja nemzedékrendén, mint Héderváry V-ik István egyik fiáét. Magv nélkül elhaltnak van jelezve, s felesége nem említtetik ugyan, de a kor teljesen összevág.) Nagy-Mihályi Anna, Héderváry Ferenczné, az országbíró előtt előterjeszté, hogy ő neki első férjétől egy leánya maradt, a most már néhai *Rákóczi Dorottya*, («Generosam condam Dorotheam Rakoczi, filiam suam, ex præfato olim priori domino et marito suo susceptam»); a ki is felnövekedvén, Nemes Vehéczi Báncsy Miklóssal lépett a szent házasság kötelékébe. Azonban utóbb elhalt, semmi ivadékot maga után nem hagyván és végintézkedést sem tévén. («Successu vero temporum eadem olim domina Dorothea Rakoczi, nullo post se superstite hærede relicto, sine testamentaria dispositione e vivis sublata.») Ő, az anya, megnevezett leányával, Rákóczi Dorával, férj-

hezmenetelekor női hozományképen tetemes értékű ingóságokat adott, a melyek, noha most már leányának magtalan halála után országunk törvénye értelmében őt illetik, mindazáltal azokat volt veje, Báncsy Miklós, vissza nem adta s most is magánál tartóztatja. Kéri tehát exponens az országbírót, hogy igaz követelésének mielőbbi teljesítésére Báncsyt törvényes rendelettel kényszeríteni ne terheltessék. A minthogy az országbíró ki is adá reá a mandatum restitutionalét a szokásos stylus curiális módszerében szerkesztve, s az egyelőre kívántató törvényes eljárás foganatosításával, a leleszi conventet bízta meg.

A mandatumban elő van sorolva a visszakövetelt paraphernális ingó értékek nagyobb része. Rákóczi Dora kapott ugyanis anyjától hozományúl arany- és ezüstmíveket (ezek nem részletezvék), készpénzt, négy női drága köntöst, melyek elseje «vulgo *fehér csendel bársony*»-ból, másodika piros bársonyból, harmadika zöld selyem damaszkból, negyedike pedig «ex panno vulgo *Czimazin* dicto» készült. Kapott három női mentét, «vulgo *kis suba*» dictas, nevezetesen egy vörös bársonyból készültet, belől nyest-, elől pedig még drágább nyusztprémmel bélleltet; másikat zöld selyemből valót, «*bojtos bársony*» béléssel és prémzéssel; s harmadikat fekete selyemből valót, fekete bojtos bársonynyal bélleltet és prémzettet. Kapott öt fejkötőt, gyöngyökkel és aranyboglárokkal («aureis stellulis») ékeskedőket; három «*pártá*»-t, drága gyöngyökből és aranycsillagocskákból művészileg készítetteket («artificiose fabrefactas et confectas»). Ezekhez másik három, még értékesebb pártát, «vulgo *koronka* nominatas», melyeknek ketteje merő drágagyöngyökből és aranyboglárokból, harmadika pedig díszkövecskékkel kirakott aranyboglárokból állott egészen. Kapott egy aranyláncot, százhúsz aranyat nyomót; négy aranygyűrűt, drágakövekkel ékeskedőket s két ezüstövet, aranyozottakat. Kapott továbbá 12 női inget és 12 köténvt, melyeknek hárma selyemkelméből való volt, igen finom műhimzésekkel kivarrva; 25 asztali abroszt, 20 asztalkendőt, 25 gyolcságylepedőt, részben aranynyal és selyemmel kivarrottakat; 20 törülközőkendőt, a melyek némelyike szintén ki volt hímezve aranynyal és selyemmel; 10 vánkosborítékot «vulgo *párnahéj* dictas», vegyest aranynyal és selyemmel kivarrottakat. Kapott egy nyakéket, drágább fajta klárisokból készültet; másikat, kilencz darab aranyból állót; egy harmadik nyakékre csüngő kösöntyűnek egy db tízes aranyat; úgy szintén egy kék selyemövet. Kapott végre egy hintót és hat hámoslovat beléje («unam Rhedam cum sex equis curriferis») s több egyéb, itt meg nem nevezett ingóságokat.

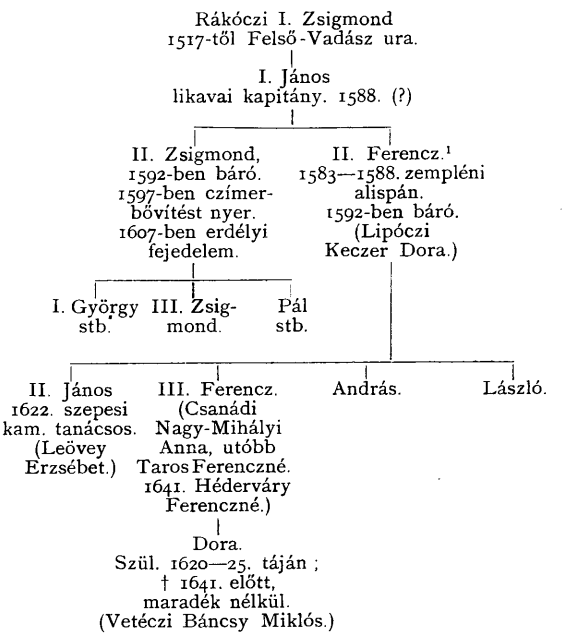
A menyasszonyi hozomány eme részleteit azért soroltuk föl: kiki meggyőződést meríthessen belőlök, hogy az ennyi drága ingó értékkel kiházasított s hat lovas hintón járó Rákóczi Dorottya árva kisasszony minő előkelő, gazdag úrnő volt. A Rákócziak zempléni ága nem fejedelmi vonalának is nagyúri módban kell vala tehát azon időben állnia. Előkelő voltukra mutat a föntemlített Ferencznek, a régi és vagyonos Nagy-Mihályi családba házasodása, valamint ama körülmény is, hogy özvegye utóbb egy Hédervárynak, a Dunántúl ezen egyik leghíresebb nemzetségéből származott főúrnak lőn nejévé.

A föntebbiekben ismertetett okmányunk ezek szerint a Bogát-Radvány nembeli fényes Rákóczi-ház családfáját két s illetőleg három hajtással gazdagítja: a XVII-ik század elején virágzott *Rákóczi Ferenczczel*, nejével *Nagy-Mihályi Annával* és magv nélkűl elhúnyt leányukkal: *Rákóczi Dorával*, Vetéczi Báncsy Miklósnéval. Kísértsük meg eme Ferencznek kivoltát közelebbről megállapítani s nevét a családfa megillető helyére beilleszteni. A fejedelmi ág fölemelőjének, *Rákóczi II. Zsigmondnak* — Rákóczi I. János likavai kapitány fiának — a Nagy Iván művében

(IX. k. 604. l.) látható származékrendi táblázat szerint volt egy *II. Ferencz* nevű testvére, ki 1583—88-ban zempléni alispán vala. Ennek nejétől, Lipóczi Keczer Dorottyától, a táblázat csak egy fiút említ: *II. Jánost*, 1622-ben szepesi kamarai tanácsost; a mi, a vörösvári Rákóczi-levéltárból merített adataink szerint azonban II. Jánosnak még *három* testvéröcscse volt: *III. Ferencz*, András és László nevűek. E most nevezett III. Ferencznek kellett tehát *Nagy-Mihályi Anna férjének és így Rákóczi Dorottya*, Báncsy Miklósné, *atyjának lenni*. Ezt két körülmény bizonyítja: 1. az időkor, mely teljesen összevág. Rákóczi Doráról okmányunk szövegéből megtudjuk, hogy 1641 előtt mint fiatal asszony hala meg; tehát 1620—25 között születhetett, a mi atyjának, R. III. Ferencznek, az 1622-ben java korabeli II. János öcscsének, virágzó korára esik. 2. Megerősíti combinatiónkat a magv nélkűl elhúnyt menyecske keresztneve: *Dora*; ugyanis édesatyjának anyja Keczer Dora lévén: a kegyeletes fiú, bizonyára anyja emléke iránti tiszteletből kereszteltete leánykáját e névre, a mint ez még ma is szokás.

Nagy Iván szerint Rákóczi Zsigmond (a későbbbi erdélyi fejedelem) 1593-ban emeltetett «czímerbővítéssel» a *bárók*, nagyságosok rendjébe (IX. k. 600. l.). Nekünk kezünkben volt e czímerbővítő oklevél eredetije: de az nem 1593-ban, hanem 1597 május 27-én állíttatott ki, a prágai várban, nagy fénynyel (l. *Turul*, 1884-iki évf. 90. l.).[1] Azonban egy, a vörösvári levéltárban lévő, családi okmányokból készített s általunk most idézett helyen közzétett genealogiai régi följegyzésben ez áll: «Sigismundus *et Franciscus* Rakoczy *Barones 1592.*» Ez a Ferencz nem más, mint II. Zsigmond testvére, (az 1583—88-iki zempléni alispán), vagyis a mi *III. Ferenczünk* atyja. Ekként tehát a Homonnai Drugeth János országbíró 1641. évbeli kiadványában nevezett néhai (akkor már régen elhúnyt) R. III. Ferencz, habár a szokott curialis schema szerint csak «*Egregius*»-nak iratik: voltaképen mégis «*Magnificus*», azaz *báró* volt, a felsővadászi ágnak sarja és leánya *Rákóczi Dora báró-kisasszony* is e rangjához méltó gazdag kiházasításban részesült, a mint láttuk.

Az imént kifejtettekhez képest a Rákócziak nemzedékrendjének illető ízei a következőkép alakúlnának, vagyis bővűlnének ki:

Magát a becses okmányt — miután tartalmát a föntebbiekben ismertettük s értékesítni igyekeztünk — megőrzés végett a Nemzeti Múzeum levéltárába tettük le. THALY KÁLMÁN.

[1] E diplomának bevezetésében is *Zsigmond*, volt egri főkapitány, tornai főispán és kir. tanácsos, már «*Nagyságos*»-nak neveztetik, s a nemességújítás és czímerbővítés csak ő neki, György, Zsigmond és Pál nevű fiainak és ezek törvényes utódainak adományoztatik; testvére II. *Ferencz* nincsen említve. Kell tehát még egy más, ezt megelőzött *bárói diplomának* lenni, mely az alábbi genealogiai följegyzés szerint öt évvel, Nagy Iván szerint négy évvel előbb kelt s Ferencz bárósítását is magában foglalja. Ez is Vörösvártt keresendő. *T. K.*

[1] Rákóczi *I. Ferencz* I. Zsigmondnak testvérbátyja volt s 1517., 1525. és 1528-ban említtetik. Neje Thomory Kata, fia *R. Mihály*. (L. «Turul», 1884. az id. h.)

AZ OLASZ RENAISSANCE A MAGYAR HERALDIKÁBAN.

(Kilencz czímerrajzzal.)

Az élő heraldika letüntével Németországban elsőrangú festőművészek, minők Schongauer, Wohlgemuth, Burgkmeyer, Kranach, Dürer, Schäuffelein, Holbein, a Behamok stb. felfogva azon klasszikus irányt, melyet az alig letünt élő heraldika hagyott maga után, s azt tovább fejlesztve, a czímerrajzolást működésük s művészetük egyik ágává tették s azt kiváló alkotásaikkal a XV. század végén s a XVI. század elején művészi magaslatra emelték, melynek jó hatása ezen utóbbi egész századra kiterjedt.

Ezen korszak, (a XV—XVI. század), volt a czímerek használatának legvirágzóbb ideje a művészet s műipar szolgálatában, egész nyugat, nemcsak Németország városaiban. Templomok, házak, kapuk, sírkövek, ősök arczképei, pénzek, pecsétek, butorok, szekrények, ablakok, serlegek, tálak, kályhák, könyvtáblák stb., mind czímerekkel diszíttettek, s valamint a műipar ezen czikkei mesterművek voltak, úgy az azokat ékesítő czímerek, a valódi régi heraldika szabályainak teljes és alapos ismeretéről tanuskodtak. Ennek hatásával találkozunk czímerkönyveikben, czímereket ábrázoló szoborműveiken s uralkodóktól adományozott czímerleveleiken. Ezen német mesterek művészete a valódi régi heraldika alapos ösmeretében, a stylszerű elrendezés érzékében, a pajzsok, sisakok és sisakdísz hatásos megalkotásában, a pajzsalakok és sisakdíszek valódi heraldikai felfogásában nyilatkozott.

Az élő heraldikát követő korszak hazai heraldikánkra nézve is kedvező volt. — Nagy számban bírjuk a Zsigmond király hosszas uralkodása alatt adományozott czímerleveleket, melyeknek mindenike — az egynémelyen észlelhető apróbb hiányok daczára — sikerült heraldikai alkotás. Szépek az Albert, I. Ulászló s a Hunyadi János által adományozott czímerlevelek is, de legszebbek V. László-kori czímerleveleink, a Hunyadi, Leövey, Sánkfalvai, Thurzó, Bécz, Disznósi armálisokra festett czímerek, a késő góth modor valódi mesterművei. — E stylban nehány sikerült czímer maradt reánk I. Mátyás királyunk uralkodásának első évtizedeiből is, azonban a XV. század nyolczadik tizedében megérkezett hazánkba az Olaszországból jött renaissance-áramlat, — messze megelőzve nyugatot,[1] — új lendületet, új irányt adva a műépítészetnek s a képzőművészetek különböző ágainak. Ez áramlat, kiszorítva az eddig dívó nyugati befolyást, új irányt adott a magyar heraldika további fejlődésének is, magával hozván az olasz heraldika összes hibáit, fogyatkozásait és felületességeit.

Építészek, szobrászok jöttek Olaszországból, kik a paloták diszítéseinél, elütőleg a csúcsíves modortól, mely szentségnek tartotta a czímer integritását, merészen, kötelékeitől felszabadítva, önállóan használtak fel egyes czímermotivumokat. A Nemz. Múzeum folyosóján egy homokkőből faragott pylaszter-töredék van felállítva, melynek mestere a palmetták, virág- és gyümölcsmotivumok s virágkosarakból összeállított diszítmények betetőzéseül, kivette a Hunyadyak gyűrűt tartó hollóját a pajzsból s azt egy váza tetejére illesztette. Ennek kora már tárgyánál fogva sem tehető későbbre a XV. század kilenczedik tizedénél.

Az építészek s szobrászok mellett ott látjuk a miniatorokat is, kik a tudománykedvelő király könyvtárát Európa bámulatát ma is felkeltő codexekkel gazdagították. E miniatorok iskolájában képeztettek az udvari czímerfestők, sőt talán a könyvnyomtatás feltalálása folytán önmaguk is inkább csak a czímerfestésre szorítatva, nagy technikai ügyességgel, de csekély, vagy csak az olasz heraldikai iskolában divó alapon nyert szaktudományokkal léptek hivatásuk terére.

Olaszországban a heraldika sohasem vert mély gyökeret, a czímerek az őket megillető önálló fontosságra sohasem emelkedtek, műépítményeken, síremlékeken, csak mint az ornamentika kiegészítő részét tekintették s mint ilyen gyakran csaknem elenyészett a többi diszítések czi-

[1] Myskovszky: A renaissance kezdete és fejlődése, 3. t.

rádái között. A sisakdíszek, sisakok, takarók, ha a diszítésbe be nem vonathattak, legtöbbnyire mellőztettek, mivel mindezeknek nem tulajdonítottak semmi fontosságot, mint Németországban, noha nem igyekeztek mindent a pajzsban egyesíteni, mint Francziaországban.

Mindezen címertani fonákságok, hazánkban is — hol a heraldika szintén nem vert soha gyökeret — gyorsan új hazát találtak s hatásuk a közéletben, nálunk még akkor is érezhető volt, midőn a XVI. század közepe táján ismét a német befolyás kapott túlsúlyra hazai heraldikánkban.

Erre mutat a czímerére nem sokat adó magyar nemességnél, az intagliók szokatlan megkedvelése is, mint azt sok más oklevél mellett, a Dr. Csánky Dezső által közölt országos érdekű harminczöt pecsétes oklevél is bizonyítja,[1] hol több országnagy mellőzve családja czímerét, intagliót használ pecsétjénél.

Ezen — körülbelől 1486—1526-ig terjedő, negyven évet felölelő — hanyatlási korszakot akarom jelen értekezésem folyamán röviden ismertetni. Tehetem azt, mert kellő számban maradtak fenn e korból heraldikai emlékeink, részint műemlékeinken, részint sírköveken, részint eredeti czímerleveleken. Különösen ez utóbbiakat szándékozom figyelembe venni, természetesen mellőzve azon czímereket, melyek e korból valók ugyan, de melyek nem az olasz renaissance hatása alatt készíttettek, minők Kántor Benedek (1509) czímere,[2] melynek pajzsa jelenetet ábrázol ugyan, de a czímer külső alkatrészei még a késő csúcsíves modorban készültek, továbbá a nádasdi Ercsi család (1510) Nagyszombatban,[3] a Gellyeiek (1522) Prágában[4] s a Sánkfalvaiak (1489) Budán[5] festett czímerei.

Ha már most figyelembe veszszük azon egyszerű heraldikai szabályt, mely szerint valamely czímer szabályszerű szépségét a pajzs, a pajzsalakok, sisakdísz s a takarók helyes aránya és összhangja képezi, az alábbiakból kitűnik, mennyire feleltek meg ezen szabálynak a czímerművészet olasz mesterei!

A pajzs, eltekintve különösen a műemlékeken előszeretettel alkalmazott hat-nyolczszögű, hosszú, keskeny pajzsoktól, a czímerleveleken többnyire mindkét oldalán egyenlő, mérsékelt hajlású, háromszög vagy alul kerek pajzs; néha nagyon is csaknem karimásan kihajló felső sarkai legtöbb esetben csapottak.

A pajzs ezen alakja, eltekintve a felső sarkak néha nagyon is túlmerész kihajlásától, mely leginkább az 1515-ik évtől kezdve lesz feltünővé, eléggé tetszetős. Főszépsége abban áll, hogy soha sincs perspectiv helyzetbe állítva, holott ezen heraldikai szabályellenességet a nagy német mesterek majd minden alkotásánál tapasztaljuk.

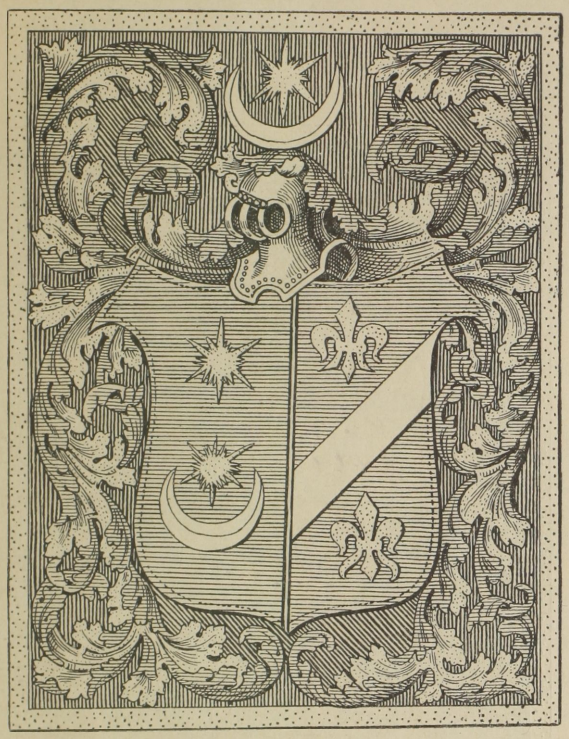

Spissich-czímer.

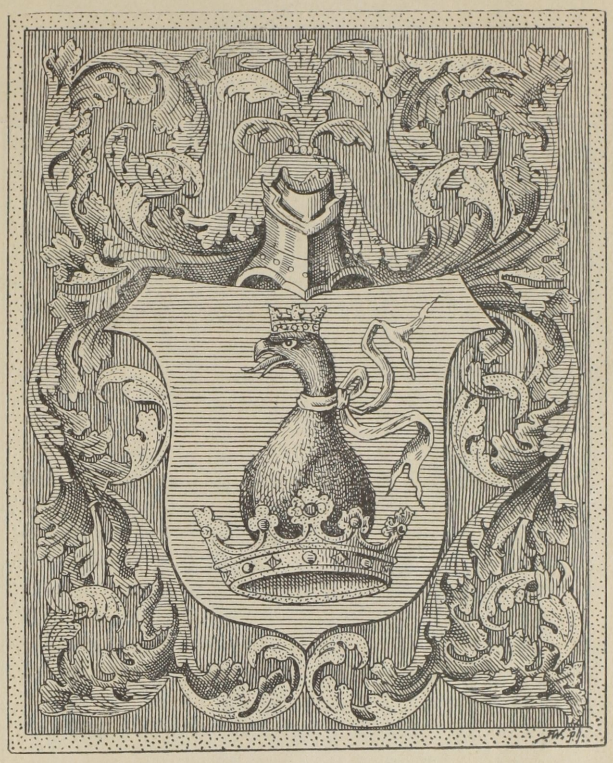
Ezen pajzs alakjánál fogva alkalmas volt bárminő czímeralak befogadására s erre, mint alább látni fogjuk, egyes esetekben nagy szükség is volt. Jellemző az olasz heraldikánál a színekkel való könnyelmű elbánás. A valódi heraldika — mint tudjuk — általában csak hat színt ismer s ezeknél is csak a főszíneket,

[1] Turul. 1887.
[2] L. Nyáry: Heraldika vezérfonala. 126.
[3] Múzeumi levéltár.
[4] U. o.
[5] Orsz. ltár. Dipl. 19,599. (Turul, 1890. 209.)

tehát minden szinből kizárólag csak egy árnyalatot. Ezzel szemben ezen olasz renaissance hatása alatt készült magyar czímerek egynémelyikén csaknem minden létező szín képviselve van, mint p. o. Dombay czímernél,[1] másutt mint a Spissich család czímerénél[2] egy czitromsárga sárkány küzd egy sötétsárga oroszlánnal s e két színnek megfelelőleg, a takaróknál is alkalmazva találjuk a világos és sötétsárga színt. E nagy színbőség ellentéteül felfőhanyatlást a czímeralakok naturalisticus ábrázolása képezi, mely teljesen szakít azok hagyományos, stylizált idomaival, annyira, hogy az e korból származó czímerek inkább tekinthetők pajzsba, — mint keretbe foglalt miniatüröknek — sem mint czímereknek. A Kubinyiak (1497) zergéje,[1] a Csicseriek (1505)[2] farkasa, a Vay-Ibrányiak[3] (1507) szarvasa, az Alpáriak,[4] Spissichek oroszlána, a Básthyak[5] (1525) sasa,

Petrécz-czímer.

Básthy-czímer.

említhetjük Petrécz Pál (1523) czímerét,[3] melynek hasított pajzsa elől is, hátul is kék.

Ezek azonban mind csak lényegtelen, mellékes momentumok e kornak heraldikájában, a mind olyanok, minőknek őket a természetben látjuk. Ugyanilyenek az Imreffyek[6] liliomai s a Várkonyiak kinyílt s bimbóban rejlő rózsái,[7] hol azok természetes kivitele az egyes kicsi szirmok gondos színárnyalatáig gyönyörködteti a nem heraldikus szemét.

[1] Turul, 1891. 130.

[2] Másolata a Herald. Társaság levéltárában.

[3] Orsz. ltár. dipl. oszt. 23845. Hasított pajzs, elől kékben két egymásfelé helyezett hatágú arany csillag alatt, felfelé fordult ezüst holdsarló, hátul szintén kékben, ezüst balharánt pólya, alul-felül egy-egy arany liliomtól kísérve. Sisakdísz: ezüst holdsarló, reá illesztett hatágú arany csillaggal, takarók: kék-arany. II. Lajos 1523 (in Nova Civitate, in festo undecim milia virginum) adományozza Petrécz Pálnak, testvére Anna főherczegné, kamarásának.

[1] Nyáry, id. m. XI. tb. 87. ábra.

[2] Orsz. ltár. Csicsery család letéte.

[3] Turul, 1887. 79.

[4] Saját gyűjteményem.

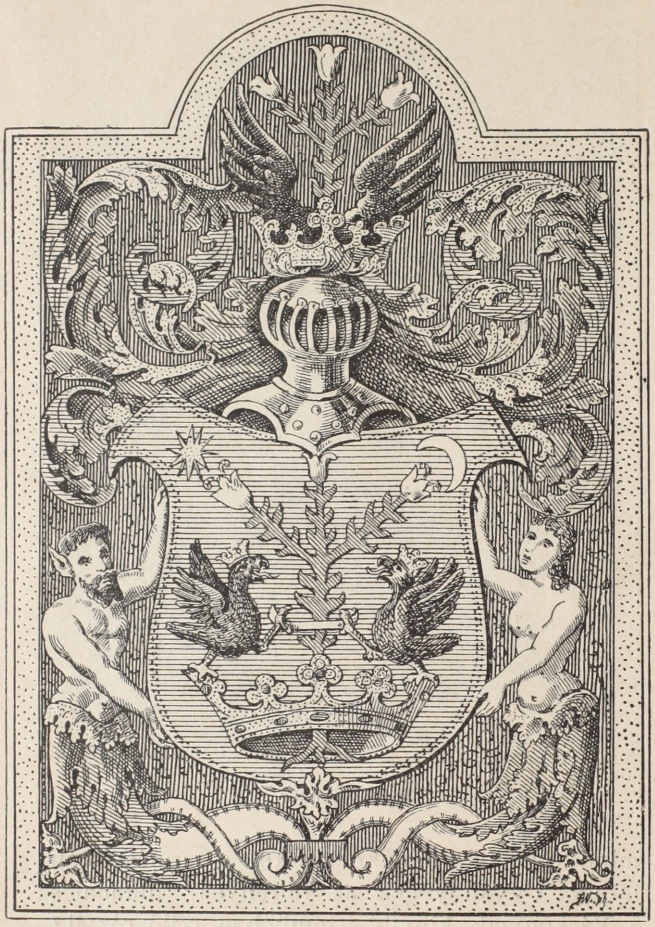
[5] Siebmacher 35. tb.

[6] Eredetije a keszthelyi gr. Festetich ltárban.

[7] Orsz. ltár. Dipl. 23408.

A Salzer czímer[1] oroszlánjának helyzete régi jó antik mintára emlékeztet, midőn a czímeralaknak a XVI. század keskeny háromszög pajzsába kellett beszorulnia. De ezen anachronismus is megbosszulja magát a széles, kikanyargó renaissance pajzsban hol a művész — mert valódi művész volt a czímer festője — e szokatlan helyre, a pajzs aljára, az oroszlán lába elé egy csillagot volt kénytelen helyezni, meralak szigorúan stylizált helyzete mellett annak naturalizált alakja.

Gyakran találunk ezen czímeralakok közt lebegőket is. Lebegők a koronák az Alpári és Spissich czímer oroszlánainak feje felett. A Füziek (1515)[1] czímere egész kis quodlibet, van benne kék felhő, ebből lenyúló kar, markában görbe kard, melylyel egy lebegő emberi törzs koponyájába vág, van benne lebegő szőlő-

Imreffy-czímer.

Salzer-czímer.

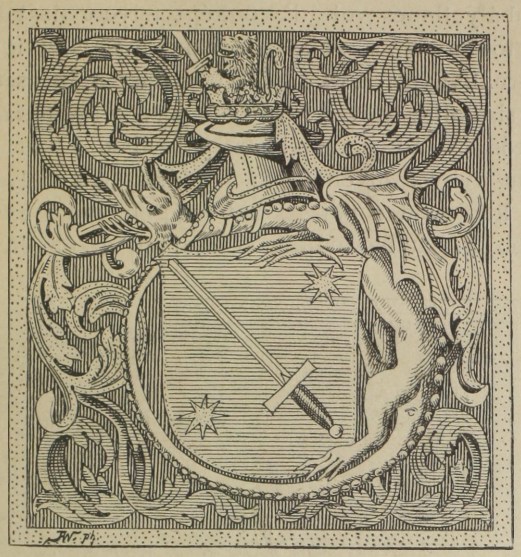
hogy az oroszlán szokatlan állása következtében támadt ürességet kitölthesse. Ezen felül nagyon kellemetlenül hat a szemre ezen czí-

tőke, mely két ágba oszolva fürteivel és leveleivel a pajzs alsó részét foglalja el, végre nem hiányzik a félhold s csillag sem, mert e két égi testnek két felső kikanyargását kellett kitöltenie. Teljesen hasonló jellegű a leírthoz a Kállay család ma használt czímere,[2] lebegő

[1] Orsz. ltár. dipl. oszt. 24119. Kék pajzsban oroszlán, felül jobbról befelé fordult ezüst holdsarlótól, balra, valamint alul jobbra egy-egy nyolczágú arany csillagtól kisérve; sisakdísz zöld s kék tekercsből növekvő oroszlán, takarók kék-arany. A pajzsot arany sárkány köríti. — (II. Lajos, 1525 márczius 26. Buda.)

[1] Siebmacher 147. tb.
[2] Siebmacher 212. tb.

sisakos fejével, halával és sziveivel s pajzsot kerítő sárkánynyal, mely e korszaknak igen kedvelt s valóban tetszetős motivuma volt, a mint azt a Drághffy[1] (1507), Schirmer (1507),[2]

Schirmer-czímer.

Török (1507) és Salzer (1525) czímereknél láthatjuk, s a Szatmári Gy. czímere körül a pécsi székesegyház pastoforiumán. Valószínű, hogy ezen Kállay czímer is ezen korszakból vette eredetét.

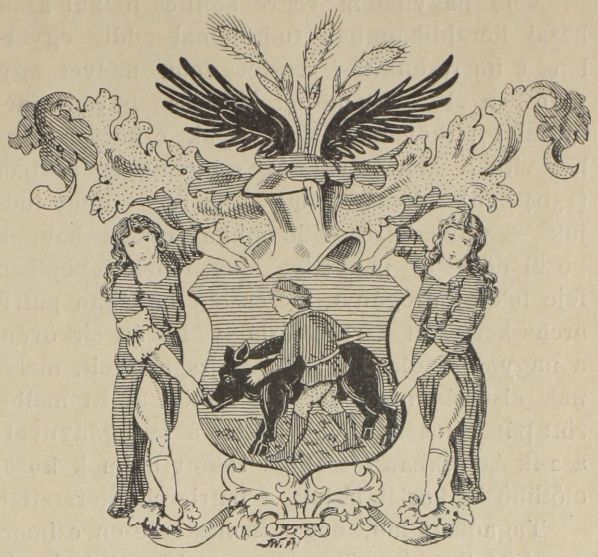
Hazánkban a jelképes czímerek, — miként ezt már más alkalommal is említettem, — nagyon koraiak, csaknem a czímeradományozásokkal egyszerre tünnek fel. Ha végig tekintünk Zsigmondkori czímerleveleink nagy számán, azok nagy részének komplikált czímeralakjait vizsgálgatva, alig kételkedhetünk azon, hogy e czímeralakok az adományos valamely kiváló tettére, hivatalára, állására, vagy életének valamely emlékezetes episodjára vonatkozással ne birnának.

Az olasz renaissance korában tovább mentek. Nem elégedtek meg többé azzal, hogy az egyes fegyvertényeket heraldikai jelképekkel örökítették volna meg czímereikben, hanem magokat ezen jeleneteket egész naturalisztikusan úgy, a mint az történt, foglalták pajzsba. Az

[1] Eredetije a B. Mednyánszky levéltárban. — Siebmacher. 113. tb.

[2] Eredetije az Erdélyi Múzeum-egylet gyűjteményében.

így létrejött czímer egy szép miniatur képhez hasonló s csak pajzskerete erőszakolja ránk, hogy czímerrel van dolgunk. Ilyenek: a Dombay czímer, melynek kék pajzsában «egy ma-

Dobay-czímer.

gyar vitéz kardjával az előtte balra álló török nyakába vág, baljával a török vállát ragadván meg, ki lekonyúlt fejjel, kinyitott karokkal bocsátja le karját»;[1] a Dobai czímer,[2] melyben egy piros ruhás férfiú szúrásra készen tartott gerelylyel egy mellette elrohanó vadkant leszúrni készül; és a szentgyörgyvölgyi Bakács czímer (1517),[3] hol egy pánczélos férfiú csolnakban a folyamon átevez, feje felé kiterjesztett sárnyú sas babérkoszorút tart stb., stb.; a Radaák czímer, melynél «kékben sárga alapon, balról vörös gallérú, barna ruhás, vörös csizmás, jobbra fordúlt magyar vitéz, fején fehér strucztollas sárga süveg, derekára kötött fekete kard, vállához emelt puska, előtte balra fordúlt, vörös ruhás, sárga galléros, vörös csizmás alak, fehér prémes vörös tatár süveggel, derekára kötött karddal, kezeiben lövésre kész ijat tart, mellén mély lőseb, melyből hátán bőven omlik a vér».[4]

[1] L. Turul. 1891, 130., hol a czímer színes hasonmásban közöltetett.

[2] Siebmacher 108. tb.

[3] Eredetije B. Tallián Jánosnál Szabáson, a Pernesziek levéltárában.

[4] Nemz. Zsebk. 405.

Az ilyen czímerek prægnans tanuságai annak, hogy e kor olasz czímerfestői első sorban miniatorok voltak, kik művészetükben nem engedték magokat a heraldika merev, chablonszerű szabályai által korlátoztatni.

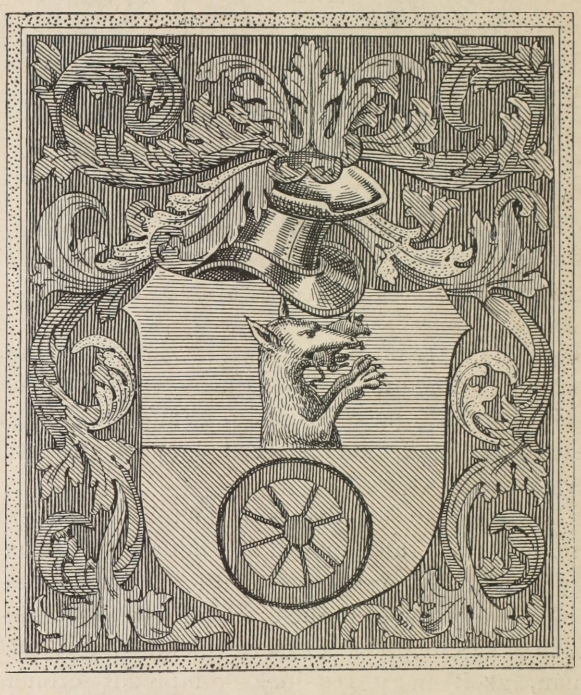
Nem hagyhatom végre említés nélkül azon hazai heraldikánkban tudtommal eddig egyetlen czímercsonkítási esetet sem, melyet egy 1519-ben élő olasz mester Máriássy István markusfalvi sírkövén a Máriássyak czímerén végbevitt. A Máriássyaknak szintén ezen korban (1504-ben) adományozott czímere — mint tudjuk — következő: liliomokkal rakott halmok közül növekvő pánczélos alak, emelt jobbjában feje felett buzogányt, leeresztett baljában patriarcha-keresztet tart. Máriássy István sírkövén, a nagyon is olaszos alakú pajzs négyelt, melynek első és negyedik mezejében az itt mellőzött pánczélos alak jobb karját a buzogánynyal; a 2-ik és 3-ikban rózsákkal rakott halmok közül előtünő balkarját látjuk a patriarcha-kereszttel.

Tagadhatatlan, hogy a mester ezen czímercsonkítást egész öntudatosan követte el, de azért, ha e sírkő legendája nem volna olvasható, e czímer sohasem igazítana útba az elhunyt nevére és származására nézve.

* * *

A sisakokról nem is szólva, melyek néhol nagyon is öblösek, másutt tulságosan is hosszú s merev nyakuak s mindkét esetben nélkülözik a német csörsisakok kecsességét, e korszak heraldikájának leggyengébb oldala a sisakdísz. Ez legtöbb esetben hiányzik, bár sisak van, melynek teteje az ornamentalis lombtakarók góczpontját képezi, noha a heraldika szigorú szabályai szerint a sisak jelenléte okvetetlen feltételezi a sisakdíszt s takarókat is. (Igaz, hogy sisakot és takarókat sisakdísz nélkül az erdélyi fejedelmektől adományozott czímerleveleken is gyakorta találunk, de ezen czímerlevelek — ámbár fontosságukra s jogi érvényökre nézve teljes értékűek, — heraldikai szempontból figyelembe alig vehetők.)

Hogy minő hátrányos az ilyen hiányos czímeradományozás, annak fejtegetése alig szükséges. Az adományozott czímerét a közéletben is érvényesíteni akarván — főképen később a nyugati heraldikai áramlat újabb bekövetkeztekor I. Ferdinánd korától kezdve, — hogy teljes czímert használhasson, önként felvett sisakdísszel kellett magán segítenie, mely a kényszerhelyzet szükséges kifolyása ugyan, de jog és szabályellenes volt. Ez önként felvett sisakdísz, legtöbbnyire a pajzsalak ismétlése volt, így a Tornallyayak XVI–XVIII. századbeli pecsétein a sisakdísz növekvő egyszarvú, a Sánkfalvai Heős család pecsétein a pajzsalak a kar, három nyilvesszővel. Ilyen a Máriássyak helyzete is, kik majd a pajzsalakot teljesen, majd annak jobb karját használták sisakdíszül az emelt buzogánnyal, végül a Forgáchoké, kiknek immár összes czímerük nem egyéb, mint az ősi czímer segéd sisakdísze.[1]

Csicsery-czímer.

Mint fentebb említettem, a pajzson nyugvó sisak teteje az ornamentalis sisakdíszek góczpontjául szolgált, mely góczpontokból a takarók végei három liliomlevelű diszítést képezve töltötték be a sisakdísz helyét. Ez ornamentika is félreértésekre vezetett. Ilyen látható a Csicseriek 1505-ik évi czímerbővítő oklevelén is s az utódok ezt a hiányzó sisakdísznek nézve,

[1] L. M. Salon, 1888.

abból három sruccztollat csináltak s a Csicseri család tagjai egész a legújabb időkig három sruccztollat használnak sisakdíszül.

Nagy hátrányául szolgál hazai heraldikánknak a sisakdísz ezen teljes figyelembe nem vétele ezen korból származó műemlékeinken is. Vannak legtöbbnyire előkelőbb családaink, melyeknek címerei csak is ezen korból származó műemlékekről ismeretesek. Ezen címereknek csaknem mindenikéről csak hiányos tudomás maradt reánk, a mennyiben ezeknek csak pajzsalakjait ismerjük, a sisakdísz tisztázása újabb sphragistikai kutatásoknak maradt fenn. Ilyenek: a Désháziaké Menyőn, Sirokaiaké Sirokán, Szakmáryaké, Lardiaké Kassán, Násyaké Nyás-Ardón stb. stb. melyeknek címerpajzsai a jelzett helyeken, daczára annak, hogy nincsenek ellátva a papi méltóság szokott jelvényeivel, melyek talán a sisakdiszt kiszorítanák, nélkülözik egyszersmind a sisakdíszeket is.

Tekintsük már most az olyan címerleveleket, melyeken sisakdísz is van. Néhány Zsigmondkori czímer arányainak méreteit Dr. Fejérpataky László felsorolja a Petneházyak 1417. évi czímerlevelének ismertetésénél. Összehasonlítás végett ismételjünk itt egyet-kettőt különböző évekből:

	pajzs	sisak és dísz
1415. Barócz	6·5 cm.	8·5 cm.
1418. Moghi	8·5 «	11·2 «
1430. Dabi	6·2 «	11·8 «
1437. Azzywelghi	6·7 «	9·2 «
1437. Laki	6·6 «	10·8 «

Vagy tekintsük az V. László által adományozott czímerek arányait, melyek hazai heraldikánk legremekebb alkotásai:

	pajzs	sisak és dísz
1453. Hunyadi	8·4 cm.	12·7 cm.
1453. Lövey	5·1 «	6·9 «
1455. Sánkfalvai	5·0 «	5·5 «
1456. Thurzó	4·4 «	6·5 «
1456. Bécz	6·3 «	8·2 «
1456. Disznósi	4·5 «	6·7 «

A német mesterek következő arányokat használnak:

	pajzs	sisak és dísz
Cranach (Schauerl)	3·4 cm.	4·8 cm.
« (Tucherl)	3·2 «	5·6 «
Dürer (Römer)	9·0 «	12·0 «
« (Tschertte)	6·0 «	8·0 «
Baldung (Hanauer)	8·3 «	9·2 «
« (Landsperg)	8·3 «	10·4 «
« (Wolff)	7·8 «	10·3 «
« (Zorn)	9·2 «	12·3 «
« (Muster)	9·7 «	14·0 «

Ezeknél világosan kitünik a sisak s díszének aránya a pajzshoz s láthatjuk, a késő csúcsíves s kora renaissance modornak megfelelőleg mennyivel mulja amaz ezt felül. Tekintsük ezzel szemben tárgyalt korunk czímerrészleteinek arányait:

	pajzs	sisak és dísz
1486. Bakócz	5·0 cm.	4·7 cm.
1497. Kubinyi	4·2 «	3·0 «
1500. Mesteri	6·4 «	7·7 «
1507. Drághfy	6·7 «	6·5 «
1507. Schirmer	4·5 «	3·6 «
1515. Füzi	7·2 «	11·3 «
1516. Brigant	6·5 «	6·1 «
1519. Dobay	7·5 «	6·7 «
1523. Imreffy	7·4 «	8·6 «
1523. Petrécz	7·3 «	5·5 «
1525. Zalczer	5·5 «	6·5 «

Már most tekintsük a czímeralakot, mely a sisakdíszen ismétlődik:

	pajzson	sisakon
1415. Komjáthy	3·9 cm.	4·7 cm.
1417. Ders	4·2 «	5·4 «
1431. Ábrámfalvi	2·4 «	4·1 «
1431. Tarkasics	4·6 «	5·2 «
1431. Peres	3·3 «	4·5 «
1437. Laki	5·5 «	7·0 «
1456. Disznósi	4·0 «	5·6 «

Ezekkel szemben tárgyalt korszakunkból segédsisakdísz nélkül csak a Brigant czímert ismerem, hol a pajzsalak a sisakdíszen ismétlődik s itt ez a pajzsban 5·7, a sisakon 2·8 cm. s az Imreffyét, melynek aránya 5·2—4·2 cm. A Zsigmondkori czímerleveleken is már gyakori a sisakdísz növekedése a pajzsalakkal szemben, úgy annyira, hogy azon czímerlevelek, melyeken a pajzsalak egyenlő a sisakdíszszel, csak kivételeknek tekinthetők, az 1422 éven túl ilyet egyet sem ismerünk. Vannak ugyan némely czímeralakok, melyeknek ilyetén növekedése a sisakon a heraldikai izlés ellen van, melyeknek ott ellenkezőleg kissebbedniök kell, minők egy rózsa, egy liliom, egy hárslevél stb.

Ezen alakoknak teljesen be kellett tölteniök a pajzsot s ilyen, vagy még nagyobb alakban sisakdíszül alkalmazva, esetlenül néztek volna ki, de nyugaton ez aránytalanságot, segéd sisakdíszszel pótolták, melyre a pajzsalakot kisebbített alakban reá illesztették. Szép példáját birjuk ennek a Zsigmond király által 1418-ban adományozott Szecsődi czímerben.

Gyakori eset a sisakdísz hibás elhelyezése is a pajzson, t. i. midőn a sisak elhelyezése nem egye-

zik a pajzsalak irányával. Ez oly szembeötlő és oly könnyen kerülhető hiba, hogy az tudtommal az eddig ismert összes magyar, eredeti czímerleveleknél az olasz renaissance invasio koráig egyszer sem fordul elő, sőt később is, a XVI—XVII. században, eredeti czímerleveleknél csakis a legritkább esetekben.

Tárgyalt korszakunkban hibás a sisak elhelyezése a Hernalt-Mesteri czímerpajzson, hol a pajzs czímeralakja a kar, balfelé fordul, a sisak jobb felé van elhelyezve; a Vay-Ibrányi czímernél, hol a pajzs szarvasa jobb felé lépdel, a sisak balra irányúl; a Drághfy czímernél, hol a pajzsalakok a sisak szemközt való elhelyezését feltételezik s az ennek daczára balra fordul. Ugyanez áll a Brigant és Petrécz czímerre nézve is; a Básthy czímer sasa, a Jonásk medvéje[1] jobbra fordul s a sisak a pajzson szemben van elhelyezve.

Hét eset ily csekély számu ismert czímerlevélnél!

Mit szóljunk már most az olyan sisakdíszekről, melyek teljesen hamisak?

A nyirbátori templomban van egy dombormű, mely a Báthoriak czímerét ábrázolja.[2] Ez egészben véve egy kis kora renaissance műremek, mely a legtetszetősebb benyomást teszi a szemlélőre s még sincs egy részlete sem, mely a heraldikus bírálatát kiállhatná. Főhibája azonban abban áll, hogy a három jobb oldal-ékü czímerpajzs felébe sisakdíszül egy sárkányt alkalmaz, mely szájában jelmondatos szalagot tart. Itt tehát a jelmondatos szalag tetszetős elhelyezéséhez egy motivum kellett s a mester a sisakra helyezett sárkányban meg is találta azt, mit sem gondolva azzal, hogy ez által egy hamis sisakdíszt alkotott, holott mint tudjuk, a Báthori család sisakdísze zárt szárny volt, mint segéd sisakdísz, melyen a pajzsalak ismétlődik. (Ezt mult évben sikerült felfedeznem Báthory István országbiró egy 1437. évi pecsétjén a Forgách levéltárban.)

* * *

A heraldika azon szabályát, hogy a czímeralak helyes alkalmazása a pajzs terének helyes kitöltésében áll, ezen kor művészei átvitték a pajzsból a czímer hátterére s azon igyekeztek, hogy ezen hátteret a takarók kecses kanyargásaival teljesen kitöltsék. Az olyan czímereknél, melyeken csupán takarók szerepelnek, lehetetlen eltagadnunk ezek rendkívül kecses, izléses kivitelét.

De ezen elvnek esett áldozatul a sisakdíszek helyes aránya is a pajzshoz s pajzsalakhoz. A sisakdísznek nem volt szabad magasabbnak lenni a takarók felső kanyarulatánál, melynek a hátteret teljesen ki kellett tölteni, ez okozta a Brigant, Schirmer, stb. czímerek sisakdíszének

Várkonyi-czímer.

aránytalan eltörpülését, ezt tapasztaljuk még az olyan czímereknél is, melyeknél segéd sisakdísz van alkalmazva (például a Hernalt család czímerénél), mely már alakjánál fogva is nagyobb teret igényel.

A takarók néhol annyira ornamentalis jellegűek, hogy ezek teljesen elvesztették eredeti rendeltetésüket. Ha például Bakócz 1486-ban adományozott czímerét[1] az élő heraldika korába, s a sisakot az adományos fejére képzeljük a zöld indáju kékvirágos sisakdíszt pótló orna-

[1] Orsz. ltár. Gyfvári kptl. Prot. Georg Csicsói. 25.
[2] Fraknói: Mátyás király. 296.

[1] Turul, 1889. 106.

mentikával, a hős feje némi reminiscentiákat költött volna fel bennünk a classicus kor Bachusa iránt.

E virág-ornamentika meglepő, különösen az 1486-ik évben, a melyben Bakócz érsek ezen czímerlevele kelt, mert ez időben s még évekkel később is az olasz renaissance-ornamentikában leginkább gyümölcsöket ábrázoló motivumokkal találkozunk.

Sokkal kecsesebbek a Várkonyi[1] (1520) czímer takarói. E takarók felül a sisakból indúlnak ki, a pajzs tetejével egy vonalban két nemtő tartja a pajzsot, ezek derékon alul, virág-ornamentikában végződnek s mintegy a takarók folytatásának tünnek fel. Ez elrendezés oly kecses, oly szép, hogy még a heraldikus is kénytelen, ezt látva, szemet hunyni az ezen elrendezés folytán elkövetett heraldikai hibák felett.

A takarók több adományozott czímernél teljesen hiányzanak (Szigeti 1519,[2] Kanizsay 1519,[3] Forgách 1525). Az adományozott ily esetekben természetesen, önként felvett takarókkal segített magán, azon korban, a XVI—XVII. század folytán, midőn a teljes czímer használata divott, legjobb esetben szabályszerűen összeállítva azt a pajzsalak színeiből. Ez azonban nem volt mindig könnyen kivihető, miután legtöbbször a pajzsalak vagy természetes színében ábrázoltatott vagy oly tarka volt, hogy abból a pajzs színe mellé egy másikat alig volt lehető kiválasztani.

Legtöbb esetben adva voltak a takarók is, de ezek is nehány kivételével, minők a Petrécz (1523), Salzer (1525) stb., alig voltak blazonálhatók.

Egynémelyik, minő a Dombai, Kubinyi, Hernalt, tarkasága miatt le nem irható. Ez utóbbinak takaróinál nyolcz különféle színt számláltam meg.

Ugyanez áll a többiek legnagyobb részéről.

[1] Orsz. ltár, Dipl. 23408.
[2] Siebmacher. 280. tb. Eredetije Leleszen.
[3] Nyáry. i. m. 130.

A Tornallyay,[1] Imreffy, Alpáry czímer takarói körülbelől következőleg volnának leírhatók: kívül kék és aranynyal széltében csíkozott, belől zöld; a Dobay czímeré: kívül kék, zölddel osztott, belől arany; a Csicsery czímeré: kívül kék, veressel széltében csíkolt, belől arany; a Schirmeré: kívül kék-aranynyal, belől fekete ezüsttel széltében csíkolt.

Ezen leírások után talán le lehetne festeni az említett czímereket, de ilyszerű leírásokat a heraldika nem ismer, minek folytán könnyű levonni a következtetést: a mi a heraldika szabályai szerint le nem írható, az ugyanezen szabályok szerint helyes nem lehet.

Ez utóbbi esetben is az lett a végeredmény, hogy a czímertulajdonosok önkényesen választották meg takaróik színeit, mert az adományozott színeket sokaságuk és heraldikátlan összeállításuk miatt nem használhatták.

Mindezen elősorolt nagyszámú hiányok daczára, tagadhatatlan, hogy ezen olasz renaissancekori festett czímereink a miniature festészet valódi remekei s míg a heraldikus bennök a heraldika nagy fokú hanyatlását látja, a műtörténész lelkesedve méltatja a miniature festészet ezen kiváló mesterműveit.

Nyugat heraldikájában hiányzik ezen hanyatlási kor. Ott a renaissance erős harczot vívott a nép vérébe átment csúcsíves styllal s hosszas küzdelem s fokozatos átmenet után vergődött csak túlsúlyra az, úgy a műépítészet, szobrászat, festészet terén, mint a heraldikában. Épen mint hazánk felső vidékein, hol a német elem lévén a kultura zászlóvivője, szintén vérébe fogadta a csúcsíves modort.

Az osztrák ház trónraléptével ismét a nyugati, a nagy nevű német mesterek hatása alatt álló befolyás érvényesítette magát hazai heraldikánkban is s noha ez külföldön, szemben az élő heraldika korával lassú ugyan, de folytonos hanyatlást mutatott, hazai heraldikánkra nézve ezt valódi másodvirágzás korának tekinthetjük.

CSOMA JÓZSEF.

[1] A Tornallyay család birtokában.

CSALÁDTÖRTÉNETI ADALÉKOK.

I.

Az első Kórógyiak.

Előkelő, már kihalt ház, melynek néhány családtagja kitünő szerepet játszott hazánkban. Nem ismerjük nemzetségüket,[1] nem e ház első ősatyját, sem első családtagjait; — a kikről az okiratok megemlékeznek — Fülöp fiai: *Fülöp*, *Keled* és *Chen* nevű nővérük.

Fülöp e leánya — úgy látszik — 1259-ben még élt. Ez évben t. i. a közte és Keled fiai: László, Fülöp és Gergely közt leánynegyede és anyjának hozománya végett folyt pört bevégezik. Az illető okirat «nobilis matrona Chen» Fülöp mester leánya, Fülöp comes nővérének, Apori Péter özvegyének nevezi őt. A pör már sok idő óta volt folyamatban, míg végre Fülöp zágrábi püspök, Smaragd székesfejérvári prépost, kir. alkanczellár, Sándor zanai főispán és Bách mester oly egyezkedést hoztak létre, melynek értelmében az özvegy *Szentiván* nevű birtokát a választott birák becslése szerint Keled fiainak átengedte. Keled fiainak választott birája volt Tanos, File prépost testvére. Az özvegyé Balan-fia Ivánka és Bór nb. Sámson. A birtokot 45 márkára becsülték, s azonkívül kapott az özvegy még 20 márkát. A király 1259 julius havában szüntette meg a pört.[2]

I. Fülöp a Pozsega megyebeli Orjava nevezetű helységnek és egyéb jószágoknak a birtokosa volt. Mivel ő (az időpontot lehetetlen meghatároznunk) egyenes fiutód hátrahagyása nélkül hunyt el, megannyi birtokának a koronára kellett szállani a fenálló törvények értelmében. IV. Béla azonban Kelednek, Fülöp testvérének adományozta ama szolgálatok elismeréseül, melyeket Keled a királynak teljesített. Nem állapíthatjuk meg, hogy ez adományozás mikorra esik.

Keled az orjavai birtoknak felét a király jóváhagyása mellett vejének, a Vancsa nb. Benczencznek (István, a későbbi biboros és prenestei püspök testvérének) adta oda, a nélkül azonban, hogy unokahugait, I. Fülöp leányait örökségi igényeikre nézve megnyugtatta volna. Hogy tehát igényüket kielégítse, kénytelen volt Orjavának azt a felét, melyet Benczencznek adott oda, elvenni tőle s odaadni Fülöp leányainak; de ezért Benczencznek a tőle elvett birtok fejében 100 márkát kellett fizetnie. Még se került a dolog arra, hogy ez összeget kifizesse; a tatárjárással egészen más, új fordulatot vett az ügy. Fülöp leányai és Keled (1241-ben) a tatárok gyilkos kezei alatt vérzettek el; az az általános kényszerhelyzet pedig, mely akkoron Magyarországszerte volt, nem lehetett kedvező birtokviszonyaik rendezésére. Csak 1243 októberben lehettek rajta az érdekeltek, hogy ügyükkel rendbe jőjjenek. Keled özvegye *Macha*, úgyszintén fiai, *László*, *Fülöp* és *Gergely* kinyilatkoztatták a pécsi káptalan előtt, hogy a Fülöp leányai és atyjuk, Keled után rájuk eső orjavai birtok feléről sógoruk, Benczencz javára 100 márkányi ellenérték mellett véglegesen lemondanak és azt átengedik, a birtok másik felét pedig 60 márkáért akarják eladni. Benczencz a nevezett káptalan előtt letéteményezett 40 márkányi összeget Joakim comes kezébe, a kinek Keled örökösei ezzel az összeggel tartoztak, a hátralékos 20 márkát pedig készpénzben Keled ifjú fiainak adta át. IV. Béla a következő (1244) évi márczius 21-én[1] megerősítette Benczenczet, akkoron esztergommegyei főispánt, az orjavai jószág birtokában.

A három testvér (I. László, II. Fülöp és Gergely) életére vonatkozólag nagyon gyérek a rendelkezésünkre álló adatok. A tatárjárás alatt elkisérték IV. Bélát a tengervidékre, hol személye körül számos érdemeket szereztek maguknak; ezekért megkapták 1258 aug. 6-án[2] a

[1] Kézai azt állítja ugyan, hogy Keled fiai — Fülöp, László és Gergely — nemzetsége attól a német születésű Gottfrid nevű bevándorlótól származik le, a ki III. István idejében, mert a thüringiai tartománygrófot megölte, Magyarországba menekült. — A mint más helyütt már utaltam rá s be is bizonyítottam, ez a Gottfrid okiratilag csakugyan igazolható is — utódai pedig a Sopronmegyében fekvő Frankó urai.

[1] Fejér, Cod. Dipl. IV/2. 518.

[1] Fejér, IV/1. 341.

[2] Wenzel, VII. 481.

valkói várhoz tartozó *Kas*, *Dombró* és (Kend) *Chapa* nevű birtokokat. Úgy látszik atyai örökségüket 1276-ban még nem osztották fel. Ebben az évben veszik meg a Csák nb. István bán fiától, Imrétől ennek baranyamegyebeli *koromszői* birtokát 100 finom ezüst márkáért. Egyikük se jelenhetett meg személyesen (bizonyosan országos ügyek következtében) a pécsi káptalan előtt, miért mindegyik fél megbizottat küld Pécsváradra, a hol akkoron Keled fiai tartózkodtak.[1]

Egy meg nem nevezett év augusztus havának 8-án[2] újra akadunk a három testvér közös actiójára. Gutkeled nb. Apa-fia Apa t. i. azt állította velök szemben, hogy a *Nezde* és *Köröshegy* nevű birtokokat Keled testvérétől Fülöptől szerezte; Keled fiainak és *Máté-fia Ehellősnek* képviselője, Kuhedin ellenben azt erősítette, hogy e birtokok urainak örökös jószágai. A hatóság utasította Apát, hogy bizonyos határidő alatt birtokjogait hiteles okiratokkal bizonyítsa. Erre vonatkozik egy évnélküli birói idéztetés,[3] hol Apa elleneiként Keled fiai és a fennebbi Ehellős szerepelnek. A pör végét nem ismerjük. *Alig szenved kétséget, hogy Máté-fia Ehellős és ennek fia Fülöp, mint Nezde és Köröshegy társbirtokosai, Keled fiainak osztályos rokonai.*

A testvérek közül legelőbb Gergely halt meg. Mivel fiúgyermeket nem hagyott maga után, a családot már csak László és Fülöp folytatják.

Gergely, a kit már néhány év óta köszvényes lábbaj gyötört, 1290 november havában tett Fülöp pécsi kanonok jelenlétében végrendeletet. Egyetlen leánya, *Jolánta*, a ki akkor már a Pécz nb. Servusdei-fia László neje, szintén jelen volt a végrendelkezésnél. Gergely édes testvéreivel László comessel és Fülöp mesterrel már évekkel azelőtt osztozkodván, most saját birtokairól akart rendelkezni. Ezek pedig: 1. *Kas*, 2. *Apáti*, 3. *Orjava*, a hozzá tartozó várral, 4. *Chapa*, 5. *Korogh* (Kórógy) vára, 6. *Lyppov*, 7. *Zeecya*, 8. *Záva*. Mindeme birtokai közül leányának csak Orjava helységet és várat hagyja, a többi birtokait mind testvérei öröklik. A mennyiben Jolánta nem hagy maga után örököst, Orjava is testvéreire száll. Ha azonban Gergelynek utólag fia születnék, ez Jolánta örökségi igényeinek épségben tartása mellett az orjavai birtokot kapja. Hasonlóképen Jolántára esnek mindazok a szolgák, a kiket vagy maga szerzett, avagy pedig Jolán anyától hozományul kapott.

III. András 1291 okt. 28-án erősíté meg e végrendeletet.[1]

I. László és II. Fülöp mikor haltak meg, nem tudjuk; házas életükről se alkothatunk magunknak tiszta fogalmat.

I. Lászlónak első nejétől született fiát *Jánosnak*, a második feleségétől született fiait *III. Fülöpnek*, *Demeternek* és *II. Lászlónak* hívták. III. Fülöp három fiút hagyott hátra: *III. Lászlót*, *Lőrinczet* és *IV. Fülöpöt*.

János, Lászlónak első házasságából származott fia, az atyja elhunytával hátramaradt özvegynek és fiainak a Valkómegyében fekvő *Thyuzeu* nevű helységet adta évjáradékul, mindaddig, mígnem mostohatestvérei törvényes korukat elérik, hogy az atyai birtokokat felosztthassák.[2] Úgy látszik azonban, János nem igen találkozott mostohaanyja és mostohatestvérei részéről valami különös jóindulattal. Midőn ő ugyanis a Tét nb. Péter bán fiaival: Túz Lőrinczczel és Miklóssal a Kas és Eszék közt fekvő *Barázda* nevű helységre nézve saját szakállára megegyezett, testvérei Demeter és Fülöp 1294-ben[3] a pécsi káptalan előtt erélyesen tiltakoznak emez eljárás ellen.

Hogy e testvérek közt mikor ment végbe az osztozkodás, nem tudjuk. 1296 márcziusban azonban egy közös ügyben tevékenykednek.[4] Míg unokabátyjaikkal, III. Fülöp fiaival: II. Lászlóval, Lőrinczczel és IV. Fülöppel a Tolnamegyében fekvő *Zelizi* birtok határjárása s a Dráva tulsó oldalán fekvő birtoknak már évekkel azelőtt történt felosztása ügyében hadi lábon állnak: Fülöp fiai az ellenségeskedés tartama alatt Jánosnak és testvéreinek Zelizben mintegy 300 márkára rúgó kárt okoztak. A rendzavarókat úgy III. András, mint anyja Thomasina,

[1] Wenzel, IX. 163.
[2] Hazai okmánytár, VII. 331.
[3] Wenzel, XII. 680.

[1] Hazai okmánytár, VI. 370.
[2] Wenzel, XII. 623.
[3] Wenzel, XII. 552.
[4] Wenzel, X. 232.

szlavon herczegasszony és ennek udvarbirája előtt bepanaszolták, mindazonáltal nem került a dolog birói itélet alá, mert Thomasina közbenjárására a felek egy választott bíróság határozatának vetették alá magukat. A bíróság tagjai voltak: a Hahold-Buzád nb. Ochuz, a herczegné udvarbirája; a Borsa nb. Roland vajda; a Zsadány nb. Benedek, a Velikeiek őse; Gilét fia Gilét, pozsegai lakos; Ditrik és testvére Balog, pozsegai főispán és várnagy; a Drusma nb. Gara István; a Csák nb. Domonkos, azelőtti nádor stb.

Az egyesség főpontjait az alábbiak képezték:

1. Fülöp fiai a következő jószágok felét kapják: a tolnamegyei *Nádasd* helységet és várat, az ugyanabban a megyében lévő *Beersen* és *Zeklech* helységeket, a Baranyamegyében fekvő *Závát*, *Zernát* meg *Borrát* s a Drávántúli *Korogh*-ot.

2. László fiai lemondanak 300 márkára rúgó kárukra nézve a kártalanításról, s a pozsegai *Orjava* felét s a Dráva mentén fekvő *Hatház* és *Bethen* nevű helységeket kapják. Mivel azonban Orjava idegen kézen volt, kötelezniök kellett magukat a feleknek, hogy e birtokot közös erővel újból megszerzik.

Lászlónak a négy fia együttesen 1299-ben[1] van legutoljára említve; ekkor jelenti ugyanis a pécsi káptalan III. Andrásnak, hogy e négy testvér miatt Lőrincz volt nádor fiait, Keményt és Miklóst, úgyszintén ezek híveit a törvény elé idézi.

Szoros összefüggésben van ez III. Andrásnak 1296-ban a pécsváradi konventhez intézett többszörös felszólításaival, hogy tegye meg a kellő lépéseket és intézkedéseket Fülöp-fia Fülöp ellen, a ki Lőrincz volt nádor fiával, Keménynyel, a Győr nb. óvári Konrád birtokaira gyakran rátör s azokat pusztítgatja.[2]

János 1300-ban osztozkodott testvéreivel; a felosztás idejében távol levő Demeter utólagosan jelentette ki az osztályhoz való hozzájárulását.[3] Demeterről ettől fogva hallgatnak az okiratok. Ellenben III. Fülöpről 1312 február 11-ig tesznek említést.[4] Ezen a napon rendezi a magyar-szlavon keresztesek főnökével, Loquet-tel, a határvillongásokat, vonatkozással Bonahida-Krassóra, a keresztes úr egyik birtokára. Az erre vonatkozó oklevelekből tudjuk meg, hogy *Babarin* helység a Fülöpé volt. 1319-ben III. Fülöp már nincs az élők sorában. Csak *Fülöp* nevű fiát ismerjük, a kiről az 1319 május 6-án kiállított okiratok tesznek először említést.[1] Ebben az évben újítja meg ugyanis (II.) László püspök a keresztes úrral kötött 1312-iki határszéli egyességet; kiterjesztve ezt testvérének, Fülöpnek hasonnevű fiára is.

II. László, hihetőleg a legfiatalabbik testvér, a papi pályára szánta magát. 1296 márcziusában még clericus,[2] 1300-ban már pécsi kanonok;[3] 1309 aug. 28-án pedig a pécsi káptalan prépostja s e minőségben találjuk őt még 1314 julius 25-én is.[4] 1315 jan. 17-től 1345 jun. 3-ig pécsi püspök.[5]

II. Fülöp — mint már tudjuk — három fiút hagyott hátra: *Lőrinczet*, *IV. Fülöpöt* és *III. Lászlót*. Ezek kezdettől fogva nagyobb szerepet játszottak mint unokabátyjuk; ezek a későbbi, tulajdonképeni Kórógyi-család megalapítói.

Lőrinczczel és IV. Fülöppel már 1293-ban[6] találkozunk; ebben az évben végeznek ugyanis Elek fiaival, Tamás boszniai püspökkel és a Szentemágócs nb. Demeterrel a *kapornai* birtokrészlet tárgyában. A püspök és testvére megvette ezt a részt; Lőrincz és Fülöp kifogásolták a vételt; mindazonáltal néhány tekintélyes egyéniség közbenjárása mellett 1293 Szt.-Mihály napján békés úton egyességet kötöttek. A püspök megtartotta birtokát s ezzel elejét vették a további erőszakoskodásoknak.

Lőrincz 1295-ben Thomasina szlavon herczegasszony főasztalnoka volt. Ebben az évben testvéreivel, Fülöppel és Lászlóval egyetértőleg Sándor nevű vitéznek adja a Valkómegyében fekvő *Oroszi* nevű helységet. Az erre vonatkozó ajándékozó okiratból megtudjuk, hogy atyjuk, II. Fülöp, 1295-ben már nem élt; hogy Oroszit I. László fiaival való osztozkodásuk alkalmával

[1] Wenzel, XII. 643.
[2] Wenzel, X. 211. 212.
[3] Wenzel, XII. 659.
[4] Anjoukori okmtár, I. 247.

[1] Anjoukori okmtár, I. 514.
[2] Wenzel, X. 242.
[3] Wenzel, XII. 659.
[4] Gentilis bibornok követségének okiratai. (Mon. Vaticana, I/II.) 160. — Anjoukori okmtár, I. 305. 306. 356.
[5] Anjoukori okmtár, I. 377., IV. 514.
[6] Wenzel, V. 84.

kapták s hogy ez az ajándékozás unokabátyjuknak beleegyeztével történt; végre, hogy Sándor úgy atyja, mint az ő személye körül «vére ontásával» nagy szolgálatokat teljesített.[1]

1296-ban — a mint fentebb már láttuk volt — az összes örökségi birtokokat felosztották az unokatestvérek, miáltal az ellenségeskedés és erőszakoskodás egész sorozatának — melyben a támadók II. Fülöp fiai voltak — vége szakadt.

Fülöp fiai 1296 márciusban a Drávántúli *Zevebog*-ot (alias *Francheföld*) Becha fiának, Kölgyesi Jánosnak adták cserébe ennek szintén a Drávántúli *Kölgyes* birtokáért.[2] A Zevebogi határjárást a *keresztúri* (hasonlókép Fülöp fiainak birtokához tartozott) plébános szorgalmazta.

III. Fülöpnek fiairól együttesen 1321 febr. 20-án van utoljára említés téve.[3] Röviddel azelőtt ugyanis az Aba nb. Nekcsei Demeter és Sándor testvéreket támadták meg s elfoglalták ezeknek a Pozsegamegyében fekvő, Pakráczczal szomszédos Szent-László, Luka és Jogodnik nevű helységeit. Nevezett napon Károly király visszaadja a Nekcsei testvéreknek e helységeket. Arról azonban okirati említés téve nincs, vajjon Fülöp fiai, — a kik e helyütt «quondam nobiles de *Kos*» neveztetnek — sujtattak-e büntetéssel.

1335 márcz. 22-én egy új nemzedék lép fel az oklevelekben.[4] Ezen a napon a család összes tagjai osztozkodnak s testvérekül fogadják egymást. A pécsi káptalan előtt ekkor az alábbiak jelentek meg:

1. László püspöknek és testvérének, Fülöpnek fia: ifj. (VI.) *Fülöp*,

2. Lőrincz-fia: id. (V.) *Fülöp*,

3. László-fia: Demeter. IV. Fülöp tehát, úgy látszik, fiörökös hátrahagyása nélkül hunyt el.

A családnak vagyoni helyzete az időtájt nem lehetett épen kedvező, csak László püspöknek erősen kifejlett családi érzülete mentette azt meg a bukástól.

Ő és unokaöcscse, VI. Fülöp ugyanis 1335 előtt örökjószágaikért *Monoszló* és *Borsonoth* helységeket kapják Károly királytól cserébe, az azokhoz tartozó várakkal együtt, e birtokok felét pedig átengedik már most II. Demeternek és V. Fülöpnek. Kötelezték ugyanekkor magukat, hogy mindama birtokokat, melyeket ettől fogva szereznek, kivéve a házasság útján szerzetteket, egyenlő részekre darabolva, felosztják maguk között, csendben és békével élnek egymással, és mindent megtesznek, hogy örökjószágukat újból megszerezzék. Kivehetjük az erre vonatkozó okiratból, hogy id. Fülöp és II. Demeter nem dicsekedhettek akkor a király kegyével.

Nem tudjuk, vajjon Károlynak haragját egyesegyedül az a körülmény vonta-e magára, hogy II. Fülöp fiai Károly híveire, a Nekcseikre támadtak, avagy pedig elkövettek valamit a király személye ellen is; annyi mégis igazolva van, hogy 1321. évi február hó 20-án nem birtokosai többé Kasnak s hogy Osl-fia, az Osl nb. Miklós, királyi várnagyként ül Kórógy várában. Nádasdot is elvette tőlük Károly többi örökbirtokaikkal együtt. László püspököt és unokaöcscsét ugyanis kárpótolja a király, II. Fülöp fiai azonban, a meddig csak Károly élt, kegyvesztettek maradtak.

Károly halála kedvező fordulatot idézett elő helyzetükben. László püspök minden követ megmozgatott az ifjú Lajos királynál, hogy a családjának örökjószágára vonatkozó elkobzási rendeletet megsemmisíttesse. Fáradozása nem is maradt eredmény nélkül. Lajos már 1343 máj. 11-én[1] kijelenti, hogy atyja annak idején rossz emberek sugallata következtében fosztotta meg Kórógy urait összes birtokuktól. Ő azonban teljesen méltányolva és elismerve azokat az érdemeket és szolgálatokat, melyeket László püspök, unokaöcscse Fülöp és rokona, Phylpus, úgyszintén őseik Károly király és elődjei körül szereztek, — különös tekintettel pedig a nevezett püspök ragaszkodására és hűségére, — visszaadja a püspöknek s két rokonának az összes örökbirtokokat, nevezetesen pedig Kórógyot és Nádasdot.

Két hónapra rá V. Fülöp is visszakapta a családja tulajdonát képezett, Valkómegyében fekvő Oroszi nevű birtokot.

1350 jan. 22-én[2] a boszniai káptalan bizony-

[1] Wenzel, X. 183. Ennek a Sándornak a fia, János 1343 ban ez 1295-iki ajándékozási oklevelet Lőrincz fia, Kórógyi Fülöp ellen érvényesítette is.

[2] Wenzel, X. 213. 239.

[3] Anjoukori okmtár, I. 598.

[4] Anjoukori okmtár, III. 146.

[1] Anjoukori okmtár, IV. 328.

[2] Anjoukori okmtár, V. 352.

sága szerint az Aba nb. Nekcsei Denk esküt tesz rá, hogy Parlacha, Ledenyk és Lychaan helységek még mindig a Baranyamegyében fekvő Szent-László, Luka és Jagodna nevű birtokainak határain belül feküsznek. V. Fülöp az esküt hamisnak nyilvánította, mire Denk ugyanaz évi febr. 13-án[1] a kir. titkos titkár, Miklós zágrábi püspök előtt óvást emel az ellen, hogy e helységekre vonatkozólag a boszniai káptalan Fülöpnek kedvező oklevelet állítson ki.

V. Fülöp 1352 jan. 20-án már nincs az élők sorában; fiai folytatják II. Fülöp ágát. II. Demeterről ugyanis 1351 óta hallgatnak az okiratok. Fülöpnek még egyik nőtestvérét is ismerjük, a ki 1351 jún. 8-án[2] a Poth nb. Tátikai Apor nejeként jelentkezik. Ő, férje meg fiaik Péter és János ugyanis a Baranyamegyében fekvő patacsi paulinusoknak adományozzák telekszőlői birtokukat. V. Fülöp, úgy látszik, kétszer nősült. 1352 január 20-án[3] ugyanis említés van téve még házasságra képes özvegyéről, és egy zsenge korban hátrahagyott fiúról is.

Első neje valószínűleg a Monoszló nb. Athinai Egyed mester leánya. Egyednek 1313-ban[4] tett végrendeletében olvassuk t. i., hogy *Zond* nevű birtokát *vejének, Fülöp-fia Lőrincz-fia Fülöpnek* hagyományozza. Tekintetbe véve, hogy ez Egyed néhány birtoka (pl. Athina, Darnócz, Novak stb.) Szlavoniában feküdt, több mint valószínű, hogy veje azonos Kórógyi Fülöppel.

Fülöp halála után a király hagyatékának rendezésére bizottságot küldött ki, melynek tagjai voltak:

Treuttel Miklós, Pál-fia Péter, Gergely-fia Miklós és Kasi Filpus (valószínűleg IV. Fülöp). Ezek Fülöp hagyatékát három egyenlő részre osztották; ebből id. Fülöp fiai: *Fülöp* és *László* két, Fülöp özvegye s még zsenge korú fia *István* pedig egy részt kaptak volna. Az özvegynek kötelezni kellett magát, hogy e rész jövedelméből eltartja a kis Istvánt; a mennyiben újból férjhez megy, e rész az azzal járó terhekkel együtt István testvéreire száll vissza; az elhunyt családi levéltára pedig idősebb fiai birtokában hagyatott, mivel ezeknek előbb van módjában, hogy az őket közösen érintő ügyeket rendezzék, mint az özvegynek, avagy fiának. Mivel azonban a felek nem vetették alá magukat e rendelkezéseknek, 1352 jan. 20-án újabb egyesség jött létre Miklós nádor elnöklete alatt a Ratold nb. Olivér főtárnokmester, a Csór nb. Tamás, volt vajda és a nádor testvére János jelenlétében; ez új egyesség alkalmából az özvegyet testvére György képviselte. Elhatározták ezúttal, hogy Fülöpnek birtokai, nevezetesen *Szombathely*, *Esseg*, *Nádasd*, *Kaporna* és *Chapa* három részre osztatnak fel; egyik részét Fülöpnek szombathelyi lakóházával és épületeivel az özvegy és István birja mindaddig, mígnem István teljeskorú lesz és bátyjaival végérvényesen osztozkodhatik; a levéltár Lászlónak és Fülöpnek jutott, azzal a kikötéssel azonban, hogy szükség esetén tartoznak azt István rendelkezésére bocsátani.

Ebben a szerződésben mind a két fél megnyugodott. 1353 aug. 23-án[1] ugyanis megtudjuk, hogy Fülöp, László és István az elhalt Kórógyi Fülöp fiai, Vilmos titeli prépostnak a tőle hűbérül kapott Essegért 60 magyar forintot fizettek, mely összeghez Fülöp és László 40, István 20 forinttal járultak.

Fülöp fiaival László és Fülöppel különben már 1341-ben[2] találkozunk, midőn *Küny* nevű helységet a czikadori apátnak átengedik.

1364 január 13-án[3] megismerkedünk VI. Fülöpnek három fiával: *Miklóssal*, *Jánossal* és *Lászlóval* (avagy talán ezek István bátyjának, a kire 1352-ben bukkanunk, Fülöpnek a fiai?), a kik e napon iratják át Lajos királynak 1343 május 11-én kelt oklevelét. V. Fülöp fiai ugyanez évben[4] *Jánosfalva*, *Chapa* és *Kórógy* uraiként szerepelnek.

Fülöp fia László (nem tudjuk biztosan, V. vagy VI. Fülöp fia-e) 1368-ig bolgár bán volt; azután, hogy Lajos király elvette tőle a bánságot, Heym unokája, a Szalók nb. Benedek[5] kapta meg azt.

A Kórógyiak nemzetségéből leszármazók közül legnevezetesebb Fülöp, I. István fia. Nagy

[1] Anjoukori okmtár, V. 358.
[2] Anjoukori okmtár, V. 499.
[3] Anjoukori okmtár, V. 544.
[4] Fejér, VIII. 1. 524.

[1] Anjoukori okmtár, VI. 108.
[2] Fejér, VIII. 4. 542.
[3] Anjoukori okmtár, IV. 329.
[4] Fejér, IX. 3. 455.
[5] Fejér, IX. 4. 120.

Lajos halála után Mária pártjára állott s a királynő-ellenes Horváthy János és László testvérektől elfoglalva a macsói bánságot, a báni méltóságot 1383 május 1-től 1384 április 3-ig viselte. 1386-ban ellenei kezébe került. Kiszabadulva, Zsigmond szolgálatában nagy érdemeket szerzett, melyekért 1389-ben a baranyamegyei *Harsány* nevű uradalmat kapta. 1390 márczius 26-án,[1] mint volt bán említtetik; 1395 február 18-tól kezdve megint macsói bán.[2] Családi viszonyait illetőleg tudomásunk van arról, hogy VII. Orbán pápa 1389-ben dispenzálta őt a közte és felesége közt fenforgó harmadízű rokonság alól;[3] az erre vonatkozó okirat nejét «banissa de Vezen, domicella Quinqueecclesiensis dioecesis» szavakkal említi. Hogy az e felmentésért járó díjat előteremtse, a Szamos folyó mentén lévő Kórógy községet Darahy Péternek, Bertalan fiának adta el 50 báni giráért.[4] Fiai voltak *István*, *Fülöp* és *Miklós*.[5]

A pécsi káptalan 1405 május 1-én (Zichy okmánytár, V. 400) Zsigmond királynak jelenti, hogy *Kórógyi István volt bán fia Fülöp* harsányi várnagyával, Kis Györgygyel és *harsányi*, *nagyfalui*, *keresztesi*, *virágosi*, *perecsei*, *szántói* és *baranyavári* jobbágyaival együtt megtámadta (Becse Gregor nb.) Bátmonostori Lászlónak Bezeldegh nevű birtokát (V. ö. 1405 máj. 6. i. h. 401, hol *Chepán* a Kórógyiak birtokának említtetik).

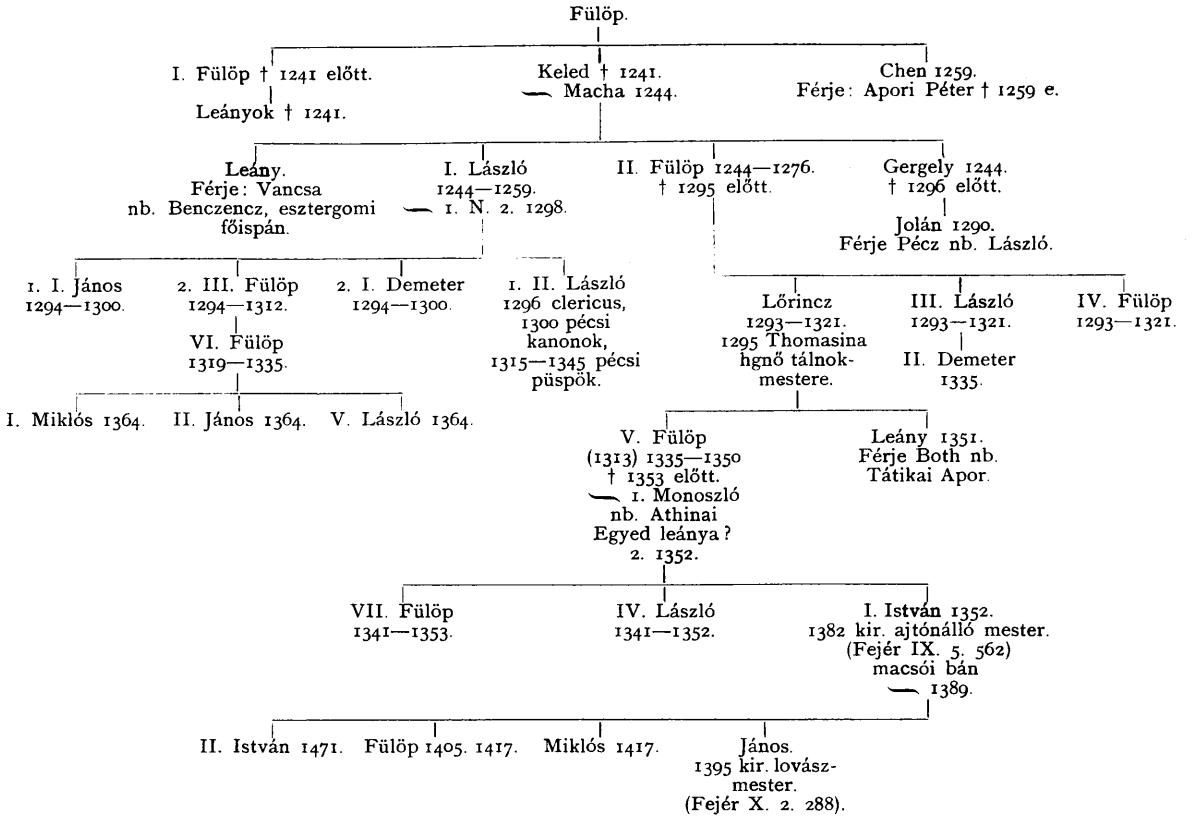
* * *

Az eddig ismert Kórógyi-birtokok a következők:

Apáti, 1290.
Babarin, 1312.
Baranyavár, 1405.
Bersen (Tolnamegye), 1296.
Bethen, 1296.
Borra (Baranyamegye), 1296.
Borsonoth, 1335.
Chapa (Valkómegye), 1258. királyi adomány.
Chépán, 1405.
Dombró (Valkómegye), 1258. kir. adomány.
Eszék, 1352.
Francheusföld l. Zevebig.
Hottyás, 1296.
Harsány (Baranyamegye), 1388. kir. adomány.
Kaporna, 1293.
Kas (Valkómegye), 1258. kir. adomány.
Keresztes, 1405.
Keresztúr, 1296.
Kórógy, 1290.
Koromsző (Baranyamegye), 1276. Csák nb. Imrétől megvéve.
Kölgyes, a Drávántúl, 1296. A Kölgyesiektől csere útján.
Lyppov, 1290.
Monoszló, 1335.
Nádasd (Tolnamegye), 1296.
Nagyfalu, 1405.
Nezde, ősi birtok.
Orjava (Pozsegamegye), 1244. 1290 részben házasság útján a Pécz nemzetségbelieknek.
Oroszi (Valkómegye), 1295. Sándor vitéznek adva.
Perecse, 1405.
Szántó, 1405.
Szentiván, 1259.
Szombathely, 1352.
Thyuzen (Valkómegye), 1298.
Virágos, 1405.
Záva (Baranyamegye), 1290.
Zeklech (Tolnamegye), 1296.
Zeliz (Tolnamegye), 1296.
Zerna (Zeerza), (Baranyamegye), 1290.
Zevebóg (Francheusföld), a Drávántúl, 1296. A Kölgyesieknek cserébe adva.

[1] Fejér, X. 3. 6. 311. — Soproni okmtár, I. 476. — Hazai okmtár, II. 147.
[2] Hazai okmtár, II. 155.
[3] Fejér, X. 1. 368. 415. II. 298. III. 315. — Hazai okmtár, VII. 435. — Fejér, X. 1. 531.
[4] Fejér, X. 1. 571.
[5] Az Anjoukori okmtár, IV. 329; 1417 febr. 25-én említi őket.

Nemzedékrendjök pedig a következő:

II.

A Tornaiak ősei.

E család ősatyját nem ismerjük; a család első tagjai *Tekus*, *Bách*, *Both* és *András*, kikről az okiratok különböző időszakokban tesznek legemlítést.

Tekus, kétségkívül a testvérek legjelesbike, 1244—1245. Komárommegye főispánja;[1] 1247-ben már sárosi főispán, mely minőségében még 1249-ben is találkozunk vele.[2]

Ez évben *Both* és *Bách* nevű testvéreivel együttesen az Örsur nembeliektől megveszi 100 ezüst márkáért a borsodmegyei *Szalonnai* urodalomhoz tartozó *Zsiros* és *Mártonyi* nevű helységeket.[3]

1252-ben *Tekus* és *Bách* több beiktatás alkalmával mint királyi emberek szerepelnek.[4]

[1] Hazai okmánytár, I. 23. — Fejér, IV. 1. 378. VIII. 3. 27.
[2] Fejér, IV. 1. 469.
[3] Hazai okmánytár, VI. 51.
[4] Wenzel, VII. 340. 341.

1256-ban *Tekus*, *Bách*, *Both* és *András* testvérek birtokaikat gyarapítják, a mennyiben a Bycchey nemzetség néhány tagjától a Zagyva mentén feküdt *Zazth* nevű helységet 31 ezüst márkáért megveszik.[1]

E testvérek családi viszonyait nem ismerjük; annyit tudunk, hogy 1267-ben mindenesetre már magaskorúak lehettek, mert ez időtájt már felnőtt gyermekeikre akadunk.

Ezeknek elseje Tekus fia *István*, a kivel 1267-ben találkozunk először. Ő István ifjabb király híve volt, miért is János királyi orvos elhalta után az ennek birtokában volt abaujvármegyei *Enyiczkét* kapta adományba; de mivel a IV. Béla és István közt kitört viszályok alkalmával Istvántól elpártolt, elvesztette Enyiczkét, melyet a Csák nb. Pósa és Domonkos testvérek kaptak.[2]

Tekus előfordul még 1261-ben és 1270 junius

[1] Hazai okmánytár, VIII. 69.
[2] Wenzel, VIII. 174.

9-én, mint sárosi főispán;[1] innen kezdve elvész a nyoma; valószínű, hogy 1270 körül halt meg. Három fiát ismerjük: *Istvánt*, *Lászlót* és *Dénest*. Ezeknek viszonyai IV. László uralkodása kezdetén rossz fordulatot vettek. A fiatal király megfosztotta őket összes birtokaiktól. De a testvérek Erzsébethez, az özvegy királynéhoz fordúltak, ki az irányadó udvari körök támogatásával keresztűlvitte, hogy Tekus fiai összes birtokaikat visszakapják. István ekkor a királyi szekeresek főnöke, beregi és pataki főispán volt, László a sárosi főispáni tisztet viselte.[2]

A testvérek mostantól kezdve a király kedvenczei; 1275-ben odaadja nekik a zemplénmegyei Zsadányt. Ez évben István, a szekeresek főnöke, már csak pataki ispánként szerepel.[3]

István 1277-ben tisztviselőinek Chumzó fiainak odaadta a borsodmegyei *Sáp* helységet, melyet IV. László királytól kapott vala. István oly nagy mértékben bírta a király kegyét, hogy ez az ajándékozást oly értelemben erősítette meg, mintha egyenesen az ő részéről történt volna.[4]

1279-ben a szatmármegyei *Gelyénesi* urodalom végett vitt pör alkalmából új családtagokkal ismerkedünk meg.

Gelyénes azelőtt Izoch comes-é volt, kitől II. András megvette és valamelyik hű emberének adta. Ennek halála után leányára, Káta nb. István nejére szállott át, a ki a birtokot — hogy Kaplyon nb. Moha fia Péter zaklatásaitól megszabadúljon — ismét eladta II. András királynak. IV. Béla aztán Gelyénest Tekusnak adományozta. E birtok azonban nem sokára nagy pörnek lőn tárgya, melyben 1279-ben a következő személyek szerepeltek:

1. *Tekus fiai: István bán*, *László* és *Dénes*.
2. *Bertalan* egri prépost, királyi jegyző és *testvére Benedek*.
3. *Bács fia János*.
4. (Kaplyon nb.) Jákó fiai Jákó királyi tálnokmester és András comes (a Sztáray-ak ősei).

Tekus fiai és rokonaik elismerték, hogy Gelyénes Mikó fia Kaplon, Jákó fiai rokonának birtokát képezte s átengedték Jákó fiainak, miért Lőrincz királyi tárnokmestertől *Erdőfalva* és *Gayg* birtokokat kapták cserébe.[1]

Az itt említett Bertalanról (kinek az atyját az okirat meg nem nevezi, de valószínű, hogy Both fia) már itt megemlítjük, hogy 1280-ban királyi alkanczellár, 1283—1284-ig szepesi prépost és királyi alkanczellár, 1284—1285-ig pedig nagyváradi püspök volt.

Tekus fiairól tudjuk, hogy István 1280-ban erdélyi vajda, László pedig még mindig sárosi főispán.[2] István 1284 november 26-án már nádor.[3] 1293-ban eladja *László* (alsó) *mérai* birtokát Bogáti Istvánnak, mibe a következő rokonai egyeznek bele:[4]

a) István fiai: *Laczk* (László), *Dezső*, *Roland*, *Lőkös* és *István*.

b) *Bács fia II. Tekus*.

c) *Dénes fia János*.

1293-ban a család egyik birtoka házasság útján más családra megy át. *Tekus fia László*, *Bách fia Tekus* és *István fiai István* és *Laczk* ez évben *rokonuknak*, (Nigol nb.) Batyz testvére *Marius* (a Máriássyak őse) *nejének Berzéte* nevű birtokukat, melyet Tekus királyi adományként kapott, hozományúl odaadják.[5]

László 1294-ben még él. Ez évben okiratot állít ki, melyben mondja, hogy Tivadar fia Péternek korai ifjúságától kezdve teljesített hű hű szolgálataiért *Kerecsén* nevű birtokát adományozza, a mihez következő rokonai adják beleegyezésüket:[6]

a) *saját fia János*.

b) *István fiai: Laczk*, *István*, *Dénes*, *Lőrincz* és *Roland*.

c) *Dénes fia János*.

d) *Bách fia Tekus*.

László ajándékozásai sok perlekedésre adtak okot. Nejének, *Cecilnek* (Fejér, VI. 2. 297.) hozományi igényei kielégítése czéljából épen kerecsényi és almérai birtokait hagyta, mire

[1] Wenzel, III. 4., VIII. 11. — Hazai okmánytár, VI. 172.

[2] Fejér, V. 2. 121. 1273. szept. 29.

[3] Hazai okmánytár, VIII. 176. Az oklevél kelt: «1275-ben, a király uralkodása második évében», a mi nyilt ellenmondás.

[4] Wenzel, IX. 170.

[1] Hazai okmánytár, VI. 248.

[2] Sztáray-család oklevéltára, I. 24.

[3] Wenzel, IX. 385.

[4] Wenzel, X. 124.

[5] Fejér, VI. 1. 268. 279.

[6] Wenzel, V. 105.

Bogáti István és Tivadar fia Péter, az 1294-iki adományra hivatkozva, 1300 augusztus 12-én per útján érvényesítették e birtokra igényeiket.[1]

1314 május 1-én ismét új családtagokra akadunk.[2] Nevezett napon *László fia Tornai János*, a jászói konvent előtt *udvarnoki* birtokához tartozó *Zemlen-Gumulch* nevű jószágát hű emberének (Hanva nb.),[3] Konrád fia Jakab fia Albertnek adja oda. Albert fő érdeme abból áll, hogy akkor, midőn Károly király Esztergomot ostrom alá vette, Jánost saját testével védelmezte s ez alkalommal súlyos sérülést szenvedett. János adományozásába a következő rokonai egyeznek bele:

a) *saját fiai: László* és *Miklós.*
b) *István fiai: István* és *Roland.*
c) *Thekus fia Dénes fia János.*

Jánosnak itt nevezett rokonai — úgy látszik — nem vittek valami különös szerepet; az okiratokban legalább igen ritkán akadunk neveikre. *István fia István* 1324. deczember 8-án tanúként szerepel egy oklevélben.[4]

Annál gyakrabban találkozunk Jánossal. 1334-ben a Hanva nemzetség egy néhány tagjával a gömörmegyei két *Rás* nevű helységeket felosztván, azoknak egy felét kapja.[5] Vajjon e közös felosztás a Hanva nembeliekkel való rokonságon alapúlt-e, nem tudjuk; figyelemre méltó mindenesetre, hogy tisztviselője és életmentője, Albert, szintén a Hanva nemzetség tagja.

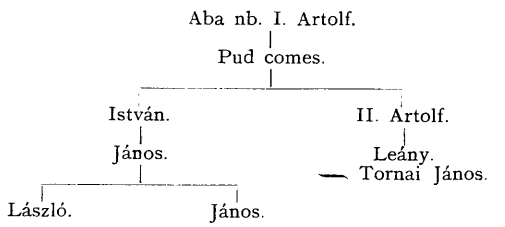
1340-ben János, (kit az illető okirat «szalonnai Tekus»-nak nevez), István fiaival, szalonnai Tekus Roland és Istvánnal közös birtokaikat felosztják egymás közt.[6]

Jánoséi lesznek: *Torna, Aj, Tamaskő, Holmanlosaj, Ujfalu, Beasacisfalva, Udvarnok, Felső-Rákó* (Tornamegyében), *Köbli, Megyesmál, Szentjakab, Debrete, Viszló, Rakacza* (Borsodmegyében), *Ináncs, Encs, Pamlény* (Abaujmegyében) és *Rás* (Gömörmegyében).

Roland és István osztályrésze: *Szalonna* (Borsodmegyében), *Szén, Perkupa, Dobódél, Petri, Jósvafő, Borzova, Karacsnó, Erdő, Szilicze, Ujfalu, Tarnó* (Tornamegyében), *Tokaj* (Abaujvármegyében), *Zsadány* (Zemplénmegyében), *Királytelke* (Gömörmegyében).

János nejét a szepesi káptalan ellen 1370-ben viselt pöréből ismerjük, miből a következőket tudjuk meg: az egri káptalan bizonyítja 1320-ban, hogy Pud fia István fia János, fiai László és János zemplénmegyei ősi birtokaikat, *Egyházasbényé*-t és *Albényé*-t rokonuknak, Orcalph mester leányának, *Tekus fia László fia János nejének* leánynegyedi igényei kielégítéseül adták. De midőn a szepesi prépost 1355-ben liszkai birtokának határjárását kivánta, *tornai János özvegye* azon ürügy alatt tiltakozott az ellen, hogy a prépost az ő birtokainak egy részét elfoglalta. A pör azzal végződött, hogy az özvegy 1370-ben birtokaiban megerősíttetett.[1]

Az okirat nem nevezi meg az özvegyet, a következő stemmából azonban megtudjuk, hogy az Aba nb. (V. ö. Wertner, Magyar nemzetségek. I. 32.) Artolf leánya volt:

János fiai *László* és *Egyed* 1353 nov. 29-én tanúkként szerepelnek.[2] Ezeknek egyike, László, 1356 máj. 11-én Ládi Dancscsal pörösködik. Dancs, Lászlónak *Ináncs* nevű birtokával határos jószágát, Dobszát elzálogosítván, László azon állítással lépett fel, hogy ez által 15 márkányi kárt szenvedett. Dancs eskü által bizonyította be teljes ártatlanságát.[3]

1357 deczember 15-én tornai Lászlóval mint királyi emberrel találkozunk.[4]

A Tornai családról szóló közzétett okirati anyag hiányossága érthetővé teszi, hogy e család további nemzedékrendjét nem önthetjük

[1] Hazai okmánytár, VII. 293., VII. 398. — Wenzel, X. 389.
[2] Anjoukori okmtár, I. 342.
[3] Wertner, Magyar nemzetségek, I. 310.
[4] Anjoukori okmtár, II. 169.
[5] Anjoukori okmtár, III. 126.
[6] Fejér, VIII. 4. 469.

[1] Fejér, IX. 4. 469. s köv.
[2] Anjoukori okmtár, VI. 141. 144.
[3] Anjoukori okmtár, VI. 456.
[4] Anjoukori okmtár, VI. 627.

összefüggő alakba, s meg kell elégednünk a következő rövid adatokkal:

1400-ban[1] egy nagy birtokpör alkalmával Tornai László özvegyével, *Ilonával*, ismerkedünk meg. (Gutkeled nb.) Dobi Dorog dédunokája Dorog fiutód nélkül halt meg, mire I. Lajos király Czudar János fiai: László szegszárdi apát, Miklós és Péter kérésére, rokonukat, Erzsébetet, e Dobi Dorog nővérét fiúsította. Erzsébet (Bogátradván nb.) Monoki Mihályhoz ment férjhez, kinek Pétert és Ilonát, Tornai László nejét szülte. E két testvér örökölte Erzsébet után annak összes dobi birtokait. 1400-ban Péter pör útján ragadta ki örökségét Ilona kezéből azzal a kikötéssel azonban, hogy utód nélküli elhalálozása esetében Tornai László és Ilona fia, Tornai Tamás lesznek örökösei.

A Tornaiak 1406-ban az 1352-ben született *Jánossal* haltak ki fiágon,[1] mire birtokai a koronára szálltak. Zsigmond király Tornát és a hozzátartozókat 1410 május 25-én[2] Berenchi István és Ezdegei Bessenyő Pálnak adta át. Berencsi István utódai később felvették a Tornai nevet, de ez ifjabb Tornaiakat Tekus utódjaitól jól meg kell különböztetnünk.

Az öregebb Tornaiak *czímere*: dőlt háromszögű pajzsban két keskeny pólya, a pajzsfőn lebegő egyenlő ágú kereszttel; a sisakdísz előtünő vadkan, melynek bal pofájába felülről kereszttel diszített markolatú vadásztőr van ütve, a vadkan nyakán a pajzsbeli kereszt látható.[3]

Birtokaik pedig, az eddig felsorolt okiratok nyomán, a következők:

Aj (Tornamegye), 1340.

Albénye (Zemplénm.), házasság útján 1320-ban az Aba nemzetségtől.

Alméra (u. o.), 1293-ban Bogáti Istvánnak eladva.

Beasacisfalva (Borsodvm.), 1340.

Berzéte (Gömörm.), királyi adomány I. Tekus részére; 1293-ban h. u. a Nigol nb. Máriássiaknak.

Borzova (Borsodm.), 1340.

Debrete (é. o.), 1340.

Dobódél (u. o.), 1340.

Egyházasbénye (Zemplénm.), 1320-ban h. u. az Aba nemzetségtől.

Encs (Abauj várm.), 1340.

Enyiczke (u. o.), királyi adomány, 1267-ben elvesztették.

Erdő (Tornam.), 1340.

Erdőfalva, 1279. csere útján Lőrincz kir. tárnokmestertől.

Felső-Rákó (Tornam.), 1340.

Gayg, 1279. csere útján Lőrincz kir. tárnokmestertől.

Gelyénes (Szatmárm.), IV. Béla adománya I. Tekus részére; 1279-ben a Kaplyon nb. Nagymihályiak kapták.

Holmanlosaj (Tornam.), 1340.

Ináncs (Abauj várm.), 1340.

Jósvafő (Tornam.), 1340.

Karacsnó (Borsodm.), 1340.

Kerecsen, 1294-ben Tivadar fia Péter kapta.

Királytelke (Gömörm.), 1340.

Köbli (Borsodm.), 1340.

Mártonyi (Borsodm.), 1249-ben vették meg az Örsur nembeliektől.

Megyesmál (Borsodm.), 1340.

Pamlény (Abauj várm.), 1340.

Perkupa (Tornam.), 1340.

Petri (u. o.), 1340.

Rakacza (Borsodm.), 1340.

Rás (Gömörm.), 1334.

Sáp (Borsodm.), IV. László adománya; 1277. Chumzó fiai kapták.

Szalonna (u. o.), 1249-ben vették meg az Örsur nembeliektől.

Szén (Tornam.), 1340.

Szentjakab (Borsodm.), 1340.

Szilicze (u. o.), 1340.

Tamáskő (Tornam.), 1340.

Tarnó (u. o.), 1340.

Tokaj (Abaujvárm.), 1340.

Torna, vár és helység (Tornam.), 1314.

Udvarnok (Tornam.), 1314.

Ujfalu (u. o.), 1340.

Viszló (Borsodm.), 1340.

Zazth, a Zagyva mentén, 1252-ben vették meg a Bicchey nembeliektől.

[1] Fejér, X. 2. 769.

[2] Csergheő Géza és Csoma József «Alte Grabdenkmäler aus Ungarn 1890» czímű dolgozatuk 28-ik oldalán a Tornaiaknak Csánki Dezső által bővített nemzedékrendjét adják, melynek némi adatát én is átvettem.

[3] Hazai oklevéltár, 349.

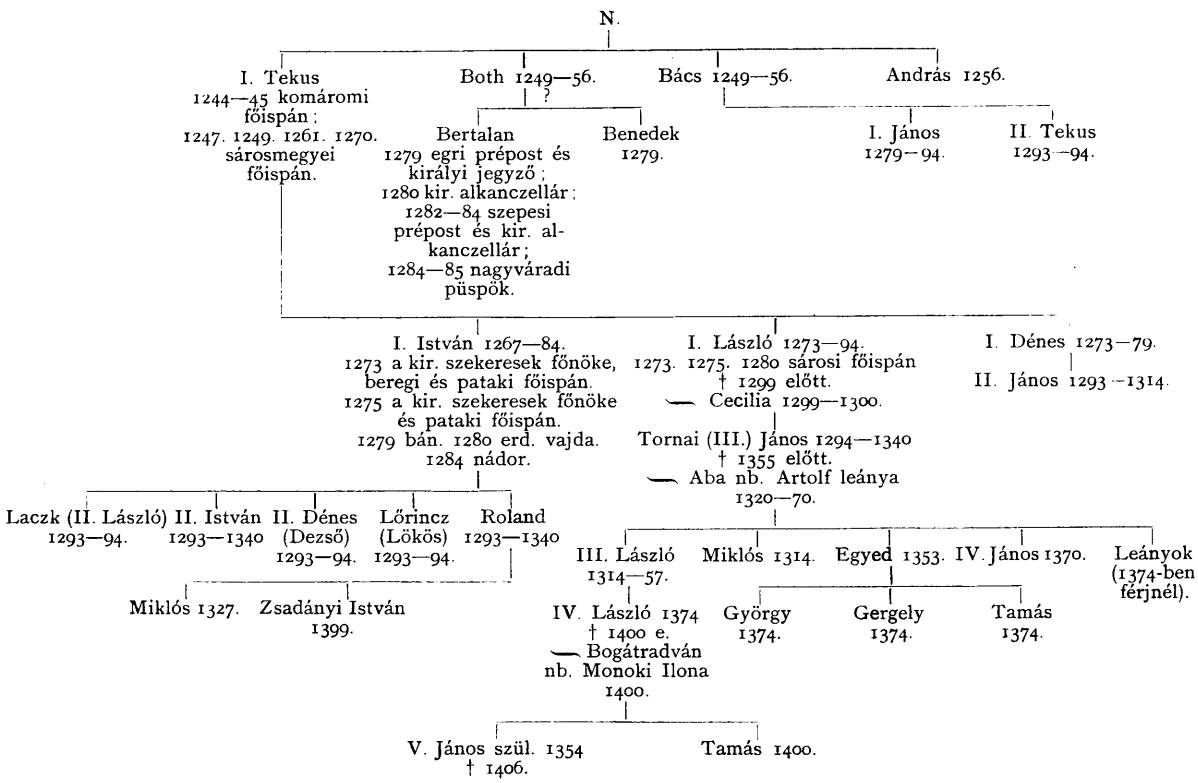
[4] Turul, V. 182. és Csergheő-Csoma, i. m.

Zemlén-Gyümölcs (Tornam.), 1314. a Hanva nb. Albert kapta.

Zsadány (Zemplénm.), 1275. kir. adomány.

Zsiros (Borsodm.), 1249-ben vették meg az Örsur nembeliektől.

Nemzedékrendjök pedig a következő:

A Tekus törzséből származott *Szalonnaiak*, *jolsvafői Tekesek*, *Széniek* és *Zsadányiak* még később is virágoztak. A Zsadányiak ősatyja úgy látszik Roland, kinek fia István 1399-ben «Zsadányi»-nak nevezi magát.[1]

III.

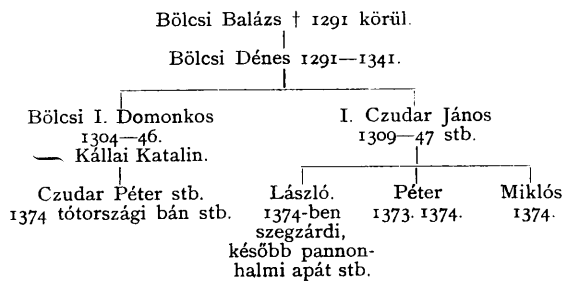
Pótlékok az ónodi Czudarok nemzedékrendjéhez.

A Turul IX. évfolyamában közöltem e család genealogiáját; de mivel a kezemnél levő kútfőanyag azóta jelentékenyen szaporodott, szükségesnek találom közleményemet a következőkben kiégészíteni:

a) Fent érintett értekezésemben mondtam, hogy *Czudar László* szegszárdi apát genealogiai levezetését nem ismerjük; ma azonban azon helyzetben vagyok, hogy e levezetés kérdését tisztázhatom.

Özvegy Tornai Lászlóné, született Bogátradván nb. Monoki Ilona 1400-ban testvérével, (Dobi) Péterrel pörölvén, a per folyamán többi között egy 1374-ből kelt okirat került napfényre,[2] melyből kitűnik, hogy I. Lajos király *Bölchi Dénes fia János fiai Zudor László* és *szegszárdi apát*, *Miklós* és *Péter* kérésére *azoknak rokonát*, *Dobi Ilonát*, férjezett Monoki Mihálynét, fivérének, Dobi Dorognak magnélküli elhalálozása után fiúsította.

Czudar László szegszárdi apát leszármazása tehát a következő:

[1] Hazai okmánytár, VIII. 175. 176.

[2] Fejér, X. 2. 777.

Felmerül most egy más új kérdés: micsoda rokonsági viszony kapcsolhatta össze az apátot és testvéreit ama bizonyos Ilonával? Nemzetségi kapcsot nem tételezhetünk fel, mert Ilona a Gutkeled nb. Dobiak sarja, férje Monoki Mihály pedig a Bogát-Radván nemzetségből való. A legvalószínűbb tehát, hogy a három Czudar fivér anyagi ágon áll Ilonával rokonságban.

b) Fennebbi értekezésemben I. Czudar Simon neje, Aba nb. Szikszai Anna csak 1364-ben szerepel. Most már tudjuk,[1] hogy I. Lajos király 1353 jul. 25-én *Szikszai Imre fia Péter leányát, Annát, Bölcsi Domonkos fia Simon királyi apród menyasszonyát,* atyja és *Czudar Péter sárosi főispán* érdemeiért fiúsította.

c) 1354 aug. 30-án[2] az egri káptalan előtt Bölcsi Domonkos fia Czudar Péter, sárosi és szepesi főispán és sárosi várnagy, figyelembe véve, hogy *nagybátyjai* (avunculi), Kállai Iván fiai Demeter és László, több rendbeli birtokra nézve vele barátságosan kiegyezkedtek, viszonzásúl a Kállaiak sógornőjének, András nevű férje után járó hitbére és hozománya kielégítésére magát huszonöt márka fizetésére kötelezi.

Ez okirat a Czudarok és a Semjén nembeli Kállaiak rokonsági viszonyát teljesen tisztázza és lehetővé teszi, hogy Bölcsi Domonkos nejét a Kállaiak családfáján az őt megillető helyre beoszszuk.

d) Czudar Péter bán nejének neve fennebbi értekezésemben: Anna, Feyi Balázs leánya. Ez oda igazítandó, hogy nem Feyi, hanem *Fónyi* Balázsnak a leánya, a kit I. Lajos király már mint Zudar Péter, diósgyőri várnagy nejét 1356 aug. 4-én, atyja birtokaiban fiúsított.

E Fónyi-családról tudjuk, hogy Csák nb. Tamás özvegye, Ágnes, Fóny községet 1269-ben V. István királytól kapta. Tőle örökölte azt leánya, Katalin.[1]

E Katalin férjét nem ismerjük; de volt egy Miklós nevű fia, kinek a fiai «Zong» János és Balázs; e Balázs leánya pedig Anna, Czudar Péter bán neje.

Dr. WERTNER MÓR.

[1] Anjoukori okmtár, VI. 100.
[2] Anjoukori okmtár, VII. 233.

[1] Wertner. Magyar nemzetségek, I. 196.

A HOMORÓD-SZENTPÁLI SZENTPÁLI CSALÁD.

(Kiegészítésűl Dr. Komáromy András úrnak a Turul f. évi 3-ik füzetében e családról megjelent közleményéhez.)

Ha már régebben be nem küldtem volna azon közleményeimet, melyek a Turul legutóbbi számában napvilágot láttak, s így nem gondoltam volna, hogy a tér, mely társulatunk folyóiratában czikksorozatomnak juthat, ez alkalommal már a beküldöttek által igénybe lesz véve: sajátságos összetalálkozás történt volna a Turul t. szerkesztősége előtt.

Egyszerre két czikk, különböző oldalról, külön kutatások és levéltári buvárlatok alapján, érkezett volna be ugyanazon család felől.

Ugyanis csaknem egy éve, hogy a Szentpáli családot én is tanulmányozás alá vettem, erdélyi ágának levéltárát átnéztem, s kutatásaim eredményét, valamint a családnak ez adatokból jelentkező nemzedékrendjét összeállítottam; csak épen egy czikk alakjába kellett volna hozni azt, a mi jegyzeteimből közlésre érdemes, s a Turul számára beküldeni.

De azt véltem, hogy erre, a már régebben beküldött közleményeim mellett, ez alkalommal nem lesz tér, s ez akadályozta meg, hogy Dr. Komáromy András tisztelt tagtársammal össze nem találkozánk, hanem ő engem megelőzött a Szentpáliak bemutatásával.

Azonban őszintén örülök e megkésésen, mert azon tapasztalásra vezet, hogy a mi adatot e család, annak eredete és leszármazása felől, az *István* vizaknai királybirótól származott erdélyi ág levéltárából összegyűjthettem, azt mind megerősítve láthatom Dr. Komáromy András úrnak az ugocsai ág levéltára alapján kidolgozott nagybecsű dolgozata által; viszont pedig mindazt, mi tisztelt tagtársam e munkájában van, az én

más levéltári kútfőkből merített adataim is minden módosítás nélkül mind megerősítik, s a család eredete s a másik Szentpáli családtól különböző volta iránt is nézeteink teljesen megegyezők.

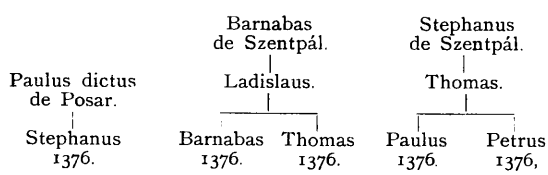
Igy tehát, az e család ugocsai és erdélyi levéltárából két különböző kutató által összegyűjtött adatok összhangzatában s ezekre alapított egyező következtetéseinkben nagy biztosítéka van annak, hogy e család genealogiája alaposan és helyesen van már tisztába hozva.

Kutatásaink alapjánál fogva azonban természetes az, hogy Dr. Komáromy András úr teljesebben tárgyalhatta a *Szentpáli Benjamin* ágát, mint a hogy én tehettem volna; másfelől pedig én vagyok azon szerencsés helyzetben, hogy az *István* vizaknai királybíró ágát illetőleg tisztelt tagtársunk közleményét kiegészíthetem.

Mielőtt azonban e kiegészítéseket előadnám, a genealogusok figyelmét felhivandó, én is meg akarok emlékezni azon Szentpáliakról, *kik nem az általunk tárgyalt homoród-szentpáli Szentpáliak közé tartoztak.*

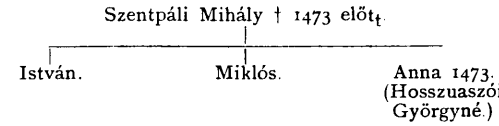
E részben az általunk tárgyalt család itteni levéltára is szolgáltat adatot, a mennyiben 1777-ben Szentpáli Elek itélőmester a gyulafehérvári káptalantól a családjára vonatkozó iratok másolatát kivette, s ekkor nemcsak a homoród-szentpáli, hanem a más családokhoz tartozó Szentpáliakat érdeklő káptalani okmányok is bele kerültek a transsumptumba.

Igy egy 1376-ban kelt s az Ugra helységbeli ősi birtok elidegenítését tiltó okmányból összeállítható a Szentpáliak következő nemzedékrendje, melynél azonban a három ág összekötő kapcsa nem tünik ki:

Ezek azonban a marosmenti Kerellő-Szentpál helységről voltak elnevezve, melyet a szomszédos Ugrával együtt birtak.

Ugyane család ivadékainak látszanak az 1473-iki iktató parancsból kiderülő következő Szentpáliak:

Az utóbb nevezett Anna akarta magát az említett okmány szerint beiktattatni a szintén Kerellő-Szentpál közelében fekvő küküllőmegyei Besenyő birtokba, melyet fivéreitől leánynegyedben kapott.

Ezen Annának fivérei azonban a fennjelölt okirat kelte után csakhamar elhalhattak, vagy talán birtokba sem jutott ezen utolsó nemzedék, mert Mátyás király 1479 október 21-én Kerellő-Szentpált, Besenyőt, Ugrát, Gyérest, Laczkódot, melyek *Szentpáli Mihályé* voltak, fiának Corvin Jánosnak adományozta. (Gr. Kemény József App. dipl. Trans. VIII. 58.)

Ebből láthatólag a fennjelölt Szentpáliak mind Kerellő-Szent-Pál urai voltak, csakhogy a két nemzedékrend között csaknem egy századnyi hézag van, melynek kitöltésére s egyáltalán ezen Szentpáli család történetére és leszármazására adatokat keresni genealogusaink részére igen érdekes feladat volna.

Egy volt-e e család a novaji Szentpáliakkal, arra adataim nincsenek.

Azonban a fennemlített 1777-iki transumptum két más okmánya már határozottan a Dr. Komáromy András úr által összeállított *novaji Szentpáli* leszármazás tagjairól szól.

Ezek egyike 1602 deczember 17-én kelt s *Szentpáli Jánosnak* Alamor és Csanád fehérmegyei birtokokba történt beiktatásáról szól; melyek neki tizenegyezer forintban inscribáltattak, és pedig a mint a csonka okmány szövegéből kivehető, beiktatását valószínűleg Basta rendelte el.

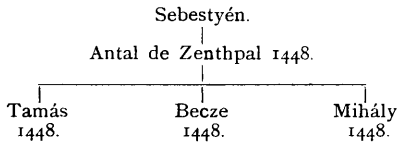
A másik okmány pedig *Koncz Gábor* ügyében lett bemutatva és *Szentpáli Andrásnak* 1647 junius 9-én kelt elismervényét tartalmazza, miszerint a csanádi és alamori birtokért járó 11000 frt inscriptiós összeg fejében őt Rákóczy fejedelem a 3000 frtba átadott Oroszmező és 8000 frt készpénz által kielégítette.

E két okmány már kétségtelenül a Dr. Komáromy András úr táblázatán látható novaji Szentpáli Jánosra és fiára, Andrásra vonatkozik.

De most már rátérünk oly Szentpáliakra, kiket csakugyan lehetne (noha kétségtelennek

nem állíthatjuk) a homoród-szentpáliak őseiül tekintenünk, s kikre utalva a Bethlen Gábor nemeslevelében foglalt amaz állítást, hogy Szentpáli István, habár vagyontalan, de azelőtt is nemes eredetű volt, megerősítve találhatjuk.

Ezeket Szabó Károly Székely Oklevéltára I. 157—159. lapjairól ismerjük meg, hol két okmány, egymással való kapcsolatukban tekintve, csakugyan a *homoród-szentpáli Szentpáliakra* vezet, és pedig a következő leszármazással:

Az első okmány Hunyadi János 1448 január 22-ről kelt oklevele, melyben a Jánosfalván, Udvarhelyszéken a *Homoród vizénél* levő malomhely iránt Antalnak a Sebestyén fiának és az ő fiai: Tamás, Becze és Mihálynak részére tett adományozást a Véczkei András és társai által leteendő eskütől teszi függővé.

Ez okmányban ugyan csakis keresztnevek említtetnek, de a vele kapcsolatos és ugyanazon évi február 6-án Rudai György aláírásával kelt okmányban, mely az említett Véczkei András eskütételére vonatkozik, az ezzel perlekedő ellenfél már «Thomas filius Antonii de *Zenthpal*» gyanánt van megjelölve. Igy tehát a fennebbi kis nemzedékrenden kétségkívül homoród-szentpáliakat látunk, kik az 1627-iki Szentpáli alias Németh Istvánnak *elődei — legalább is — lehettek.*

Még egy kis kiegészítést az ennek nemeslevelében foglalt másik testvérnek, *Németh Jánosnak* ivadékait illetőleg is közölhetünk az itteni családi levéltárból.

Egy 1776-iki perirat szerint ugyanis homoród-szentpáli *Németi István*, *József* és *Izsák* 1763 óta pert folytattak a Szentpáliak ellen a homoród-szentpáli és karácsonyfalvi ősi javakért; de utóbbiak a név különbségére hivatkozva, míg közös eredetöket be nem bizonyítják, nem akarták őket osztozó atyafiakul elismerni.

Most pedig áttérek azon kiegészítésekre, melyeket a homoród-szentpáli Szentpáliaknak Dr. Komáromy András tagtársunk által összeállított családfájához az erdélyi családi levéltár adataiból közölhetek.

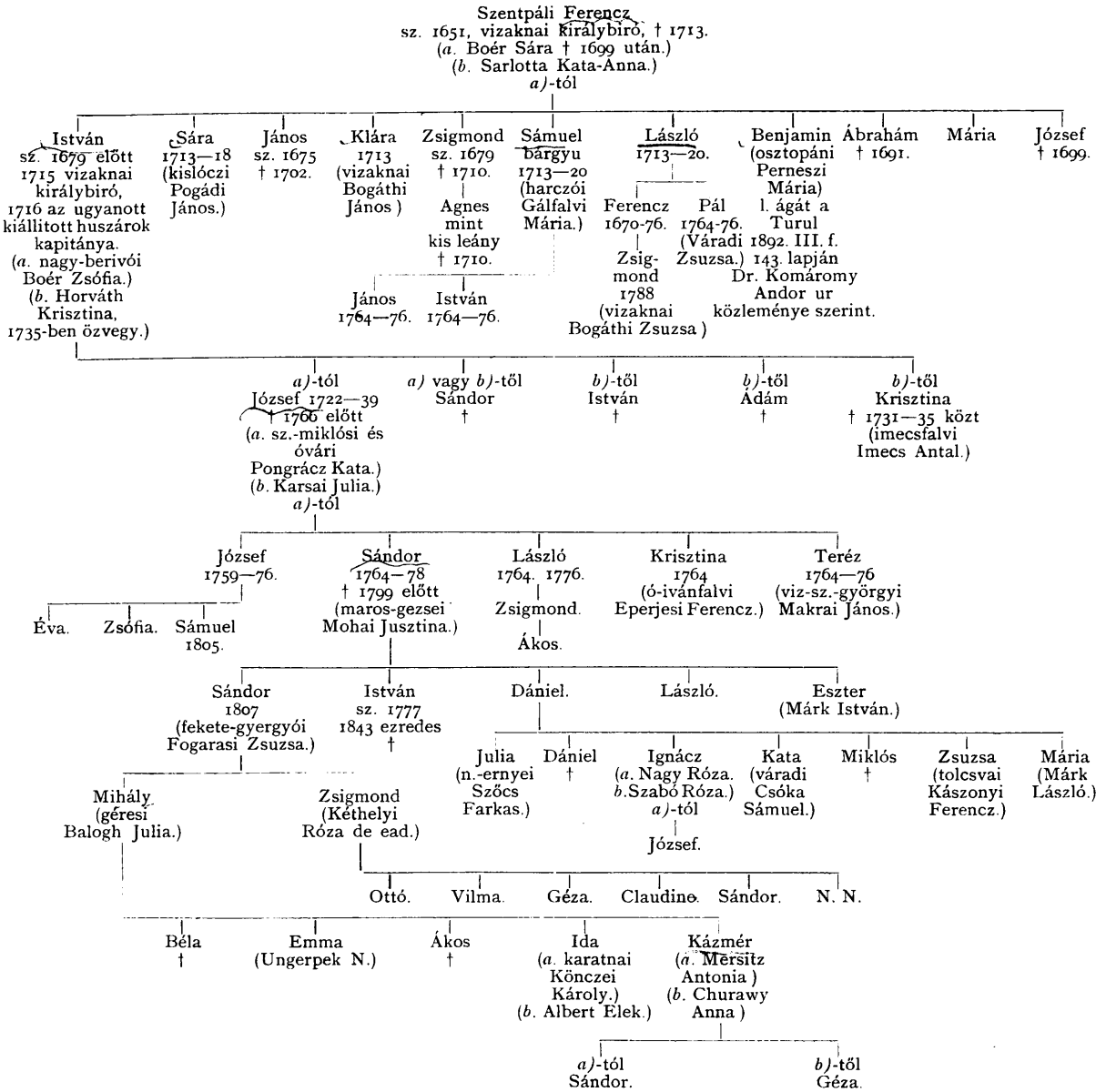
A törzsnek, *Szentpáli Istvánnak* a táblán látható gyermekei közül a két első leány első nejétől, a három utóbbi gyermek a másodiktól született; és *Zsuzsánna a fricsi Fekete Péter* nejévé lett, ki után a fricsi Feketék sövényfalvi birtokukat örökölték, *Mária* pedig *nagy-nyujtódi Dónáth Mátyás* neje volt.

Szentpáli Ferencz nejének, Boér Sárának előnevét én az itteni levéltárban nem találtam meg; Bakk Endre tagtársunk azonban, ki a Szentpáli család leszármazásával szintén behatólag foglalkozott, *récsei* Boér Sárának írja.

E nején kívül azonban, kitől gyermekei származtak, Szentpáli Ferencznek még egy második neje is volt, *Sarlotta Kata-Anna* nevű német asszony, kivel kevéssel halála előtt kelt össze, s kinek aztán mostohagyermekeivel sok viszálya volt.

Ferencznek azonban több gyermeke volt, mint kiket a Dr. Komáromy András úr táblája felsorol, ennélfogva tőle kezdődőleg az alábbi táblán bemutatjuk mindazokat, kiket az erdélyi levéltár adataiból leszármazói közül megismerhettünk, kivéve a Benjamin ágát, melyre nézve Dr. Komáromy András úr táblája úgy is teljesebb, mint a mennyire tudomásunk terjedt, s ez ágra nézve csak azon megjegyzésünk van, hogy *Ádámnak Miske Ágnestől Lőrincz* és *Károly* fiai voltak, s ezek közül az utóbbi 1802—25 közt Hosszúaszón lakott, *Eleknek* pedig gr. Bethlen Karolinától maradt egy fia: *Sándor*, ki kalandos életet élt, s vagyonának romjaival együtt ágát is enyészetre juttatta.

Alább látható táblázatunkhoz csak azon megjegyzést fűzzük, hogy Józsefnek Pongrácz Katától származó ágán az újabb nemzedék azon tagjaira nézve, kiknek nevénél nincs okmányokra utaló évszám kitéve, forrásunk a Bakk Endre tisztelt tagtársunk által összeállított nemzedékrend volt, mely szintén a család levéltárában özv. Albert Elekné Szentpáli Ida úrnőnél őriztetik, kinek szivességéből ez érdekes levéltárt áttanulmányozni alkalmunk volt.

Szentpáli Ferencz
sz. 1651, vizaknai királybiró, † 1713.
(a. Boér Sára † 1699 után.)
(b. Sarlotta Kata-Anna.)
a)-tól
István sz. 1679 előtt 1715 vizaknai királybiró, 1716 az ugyanott kiállított huszárok kapitánya. (a. nagy-berivói Boér Zsófia.) (b. Horváth Krisztina, 1735-ben özvegy.)
Sára 1713—18 (kislóczi Pogádi János.)
János sz. 1675 † 1702.
Klára 1713 (vizaknai Bogáthi János)
Zsigmond sz. 1679 † 1710.
Agnes mint kis leány † 1710.
Sámuel bárgyu 1713—20 (harczói Gálfalvi Mária.)
László 1713—20.
Ferencz 1670-76.
Zsigmond 1788 (vizaknai Bogáthi Zsuzsa)
Pál 1764-76. (Váradi Zsuzsa.)
Benjamin (osztopáni Perneszi Mária) l. ágát a Turul 1892. III. f. 143. lapján Dr. Komáromy Andor ur közleménye szerint.
Ábrahám † 1691.
Mária
József † 1699.
János 1764—76.
István 1764—76.
a)-tól József 1722—39 † 1766 előtt (a. sz.-miklósi és óvári Pongrácz Kata.) (b. Karsai Julia.)
a) vagy b)-től Sándor †
b)-től István †
b)-től Ádám †
b)-től Krisztina † 1731—35 közt (imecsfalvi Imecs Antal.)
a)-tól
József 1759—76.
Éva.
Zsófia.
Sámuel 1805.
Sándor 1764—78 † 1799 előtt (maros-gezsei Mohai Jusztina.)
László 1764. 1776.
Zsigmond.
Ákos.
Krisztina 1764 (ó-ivánfalvi Eperjesi Ferencz.)
Teréz 1764—76 (viz-sz.-györgyi Makrai János.)
Sándor 1807 (fekete-gyergyói Fogarasi Zsuzsa.)
István sz. 1777 1843 ezredes †
Dániel.
László.
Eszter (Márk István.)
Mihály (géresi Balogh Julia.)
Zsigmond (Kéthelyi Róza de ead.)
Julia (n.-ernyei Szőcs Farkas.)
Dániel †
Ignácz (a. Nagy Róza. b. Szabó Róza.) a)-tól József.
Kata (váradi Csóka Sámuel.)
Miklós †
Zsuzsa (tolcsvai Kászonyi Ferencz.)
Mária (Márk László.)
Ottó.
Vilma.
Géza.
Claudine.
Sándor.
N. N.
Béla †
Emma (Ungerpek N.)
Ákos †
Ida (a. karatnai Könczei Károly.) (b. Albert Elek.)
Kázmér (a. Mersitz Antonia) (b. Churawy Anna)
a)-tól Sándor.
b)-től Géza.

KIS BÁLINT.

A MAGYAR KIRÁLY CZÍMERES TORNAÖLTÖZETE
A XV. SZÁZADBAN.

VEGYES.

Magyar heraldikai emlékek külföldi czímereskönyvekben.

I.

A magyar király czímeres tornaöltözete a XV. században.

(Színes kép-melléklettel.)

A párisi arsenal könyvtárában egy igen érdekes czímergyűjtemény őriztetik, mely az aranygyapjas rend legelső lovagjainak és az európai fejedelmeknek lovagi öltözékeiről tartalmaz szép kivitelű színes képeket, az egyes országok nevezetesebb főuri családainak czímereivel egyetemben.

A kézirat a XV. század derekáról származik ; keletkezési korát meg lehet állapítani abból a körülményből, hogy az aranygyapjas lovagok képei fölé oly nevek vannak feljegyezve, a melyek viselői az 1430—1461. évek között lettek a rend lovagjai közé beigtatva. Nem lehet későbbi eredetű az 1467. évnél, mert Bátor Károly burgundi herczeg még az ez évig viselt *Comte de Charolais* néven szerepel a lovagok közt. Szerzője valószínűleg *Jean Lefèvre* vagy másként *Jean de Saint-Remy*, a burgundi herczeg czímerkirálya, a ki ugyane tisztet viselte az aranygyapjas rendnél, s ez esetben a hivatalos czímereskönyvek, armorialok minden jellegével bíró gyűjtemény nem egyéb, mint az aranygyapjas rend legrégibb armorialja.

Tartalma heraldikai szempontból igen érdekes. A fejedelmek és lovagok lóháton, teljes lovagi díszben vannak lerajzolva, az utóbbiak jobbára az aranygyapjas rend jelvényével; sisakjukon az oromdíszszel és köpenyükön, valamint a lovak csótárján czímerükkel, melyeknek az volt rendeltetésük, hogy a lovagi tornajátékokon résztvevő rangbeli személyiségeket zárt sisakrostély mellett is felismerhetővé tegyék.

E lovas alakok ábrázolásának nincsen egyéni jellegük ; nem a személyt magát, hanem annak lovagi öltözetét és jelvényeit kívánják — mintegy mintabábon alkalmazva — bemutatni. Az alakok ennélfogva teljesen egyformák, a lovak pedig egészen eltünnek az őket borító csótár alatt, úgy hogy néhány esetben lábaik teljesen hiányoznak. Az egész összeállítás a legconventionálisabb modorban van tartva s a portraitjelleg teljes kizárásával, tisztán costumetani és heraldikai szempontból bír jelentőséggel.

Ez az érdekes gyűjtemény, mely 80 lovas alakot és 948 nemesi czímert tartalmaz, 1890-ben az arzenál tiszteletbeli őrének *Lorédan Larchey*-nek szerkesztésében *Ancien armorial équestre de la Toison d'or et de l'Europe au 15-e siècle* czímű díszes kiadványban látott napvilágot. S a valóban pazar fényű munka ismertetése alkalmat nyujt nekünk, hogy annak egy reánk nézve igen becses darabját, a magyar király czímeres tornaöltözetének képét hű színnyomatban mutassuk be a heraldika barátainak.

E kép, mely alatt XV. századi kéztől *Honguerye* és ismét *Roy de Ongheriee* felirat olvasható, a magyar királyt lóháton, tetőtől talpig vaspánczélban ábrázolja, koronás csőrsisakkal, öt lemezlevélből álló alsópánczéllal *(braconnière)* s lábain a *solerets à la poulaine* néven ismert lengyel vasczipőkkel, vaskeztyűkbe bujt két kezében egyszerű, rövid egyenes kardot emelve maga elé. A vaspánczél fölött a lovag dalmatikaszerű, kék bélésű ujjasköpenyt visel, a mely az alsópánczélra csatolt rövid előkötővel és a csótárral együtt fehérrel és vörössel négyszer van csíkolva s ekként a magyar czímer ismert főmotivumát viseli magán. A sisak drágakövekkel ékes, háromszirmú aranykoronájából pedig oromdísz gyanánt struczmadár felső teste emelkedik ki, két strucztoll között, csőrében vaspatkóval.

Magyarország királyának heraldikai attributumaival az élő heraldika ily érdekes példányaként először találkozunk ez ábrázolásban. Mint fentebb említők, az armorial lovagképei teljes híjával vannak minden individuális jellegnek, s ekként e képet is általában a magyar király ideális képének s nem egy bizonyos magyar király ábrázolásának kell tekintenünk. Feltéve, hogy a magyar király megjelenik egy nemzetközi lovagjátékon és tényleges részt vesz annak viadalaiban, az armorial szerzője így képzelte el annak czímeres lovagi öltözékét. Más kérdés, hogy királyaink tényleg viselték-e ezt az öltönyt? A XV. század elejére való pánczélzat mellett a köpeny és az öltözet többi darabjainak dessinjéül azt a czímermotivumot alkalmazza a szerző, a mely már ekkor rég megszünt a magyar király czímerének kizárólagos alakjaként szerepelni. A vörös-fehér csíkok ebben az időben már a kettős kereszttel és az uralkodó házi czímerével vagy egyéb jelvényével együttesen képezték az ország és király czímerét. A sisakdísz patkót rágó struczcza pedig, mint az Anjou-ház kizárólagos jelvénye, a magyar király képénél a XV. században csakis reminiscentia számba mehet, a mikor ez az embléma sem a magyar czímerben, sem egyebütt nem nyert többé alkalmazást.

Ezzel a sisakdíszszel különben még egyszer találkozunk Anjou René nápolyi czímzetes király és lotharingi herczeg képénél, a ki a nápolyi királyok módjára

a nápolyi királyi címmel együtt Magyarország királyának címét is viselte, s ehhez képest a magyar vörös-fehér csíkokat is fölvette Nápoly, Jeruzsálem, az Anjou-ház, a bari és lotharingiai herczegségek motivumaiból összeállított czímerébe. Az ő sisakját is patkót rágó strucz diszíti, két strucztoll között. S a magyarázó szövegből megtudjuk azt is, hogy a burgundi herczegek is viselték ezt a sisakdíszt. Annyiban érdekes ez reánk nézve, mert újabb bizonyítékát képezi annak a gyanításnak, hogy ez a specialis Anjou-embléma nem önkényesen felvett jelvénye a magyar Anjou-háznak, hanem Nápolyból származik s bizonyára a franczia királyi háztól, az Anjouk és a burgundi herczegek közös nemzetségéből kellett oda kerülnie.

Kapcsolatban a magyar czímereskép bemutatásával talán nem lesz érdektelen az egész czímergyűjtemény s az arról készült kiadvány tartalmáról megemlékeznünk.

A párisi Berger-Levrault & Comp. czég kiadásában megjelent fényes publicatió az armorial 80 lovagképe közül 74-et közöl gondos színnyomatú facsimilékben, melyek szingazdagsága az itt bemutatott képet nagyobb részt sokszorta felülmulja. Az aranygyapjas rend alapítójának, Jó-Fülöp burgundi fejedelemnek és 28 legelső lovagjának képein kívül, melyek az anyag első felét alkotják, az európai fejedelmek lovasképei az élő heraldikának rendkívül érdekes példányait állítják szemünk elé. Kiegészíti a gazdag sorozatot 942 európai főnemesi család czímere, szintén hű színes hasonmásban. A fejedelmek sorát a császár nyitja meg a választó fejedelmekkel együtt, kik közül csak a cseh király hiányzik. Kilencz más német fejedelem után a franczia király következik a királyság 14 egyházi és világi pairjével; őt követik sorban Anglia, Castilia, Norvégia, Magyarország, Nápoly, Portugallia, Aragonia, Navarra, Lengyelország, Svédország és Skóczia királyai. A főnemesi családok czímerei országok szerint csoportosítva az illető uralkodók után következnek. A német birodalmat 200, Hollandiát 100, Franczia országot 344, Angliát 162, Lengyelországot 59 és Skócziát 62 czímer képviseli. Az olasz, spanyol, burgundi stb. főnemesség teljesen hiányzik a sorozatból. Igy nem csodálkozhatunk a felett, hogy a magyar nemesi czímereknek sem jut hely a távol nyugaton készült czímerkönyvben.

Megemlítjük még, hogy a díszkiadás minden igényeivel fellépő munka 500 példányban került ki a sajtó alól, s hazánkban a budapesti egyetemi könyvtár tudtunkkal az egyetlen, mely azt megszerezte, a hazai czímertan művelői részére hozzáférhetővé tette.

II.

A Manesse-codex magyar lobogója.

A Manesse-codex néven ismert nagy heidelbergi minnesänger-gyűjtemény, melynek keletkezését a XIV. század elején élt két Manesse (atya és fiú) zürichi polgárnak tulajdonítják, tudvalevőleg a lovagkor heraldikájának igen becses anyagát őrizte meg illusztrácziói ban. A codexet diszítő 137 nagy miniature ugyanis a minnesängereket teljes lovagi díszben tüntetve fel, a pajzsokon, sisakokon és zászlókon 145 teljes czímernek és czímerrészletnek színes képét tartalmazza, úgy hogy a kézirat valóságos czímergyűjtemény jellegével bir, a mely korra nézve az összes eddig ismert színes czímeralbumok közt a legelsőnek tekinthető.

Ez a kézirat, a XVII. század elejéig a heidelbergi könyvtár egyik dísze, a könyvtár elpusztulása után 1622-ben idegen kézbe került s 1657-től fogva a párisi királyi könyvtár, a mai *Bibliothèque Nationale* birtokában volt. 1888-ban azonban a német birodalom diplomacziai úton, megfelelő érték árán visszaszerezte, s III. Frigyes császár visszaadta a heidelbergi egyetem könyvtárának, hol *Cod. Palat. Germ. 848* jelzés alatt őriztetik.

A rendkívül érdekes miniature-öket F. X. Kraus a badeni kormány meghagyásából már 1887-ben igen szép fénynyomatú facsimilékben tette közzé. (Kraus, Die Miniaturen der Manesse'schen Liederhandschrift. Strassburg, 1887.) Most, a visszaszerzés után egy újabb díszmunka jelent meg felőle, mely a codex czímeranyagának színes hasonmásait tartalmazva, a heraldikai könyvpiacz ezidei termékei között az első helyet igényli magának.

A kiadvány, melynek teljes czíme: *Die Wappen, Helmzierden und Standarten der Grossen Heidelberger Liederhandschrift (Manesse-Codex), herausgegeben von Karl Zangemeister, Oberbibliothekar der Universität Heidelberg, Verlag von C. A. Starke, Görlitz und August Siebert, Heidelberg, 1892.*, 62 nagy ívrétű táblán adja a miniatureökön ábrázolt czímeres pajzsok, sisakok, zászlók és egyéb heraldikai jelvények színes ábráit, megfelelő magyarázat kiséretében. 140 minnesängernek lovagi jelvényeit találjuk itt díszes egymásutánban, kezdve VI. Henrik császáron s végezve Litschoweren, uralkodó fejedelmeket, mint II. Venczel cseh királyt s Konradint, a Hohenstaufenek szerencsétlen sarjadékát, herczegeket, grófokat s egyszerű lovagokat, köztük a híres Walther von der Vogelweidet, eschenbachi Wolframot és Tannhäusert, kik részint mint pártfogók, részint mint tényleges szereplők, mindnyájan tagjai voltak a szerelmi dalnokok, a minnesängerek nagy testületének.

Minket a gyűjteményből czímertani szempontból

csak egy minnesänger képe érdekel, a Werner honbergi grófé, s ez sem magának a dalnoknak vagy kisérőinek czímereiért, hanem azért a magyar lobogóért, mely a reá vonatkozó illusztráczióban félreismerhetetlenül ötlik szemünkbe.

A codex 43. lapján látható kép ugyanis azt a jelenetet ábrázolja, a midőn Werner gróf egy vár vagy város kapuja előtt fegyveres kézzel küzdi ki magának a bemenetet. A jelenet hőse, Werner gróf, pajzsán és zászlaján viseli családi czímerét: arany mezőben egymás felett két fekete sast; fejét kettős ezüst hattyúfejjel diszített ezüst sisak fedi. Melléje sorakozik hat kisérője, sisakjaikon fantasztikus oromdíszekkel. A csapatnak négy ellenséges vitéz állja útját, tojásdad idomú pajzsaikon az első sárga (arany) mezőben faedényt, a második vörös liliomot, a harmadik ötszirmú vörös virágot, a negyedik vörös mezőben nyolczágú fehér (ezüst) csillagot viselve jelvény gyanánt. A városnak, mely előtt a küzdelem folyik, három tornyát három zászló diszíti; az első az aragoniai színeket (négyszer váltakozó arany és vörös czölöpöket) viseli, a második, kék lobogó arany liliomokkal van behintve, a harmadik a magyar czímer vörös és fehér pólyáit tünteti fel.

Hogy kerül a magyar királyok lobogója e harczi jelenetbe, a költemény szövegének ismerete nélkül sem nehéz megmagyaráznunk. Werner honbergi gróf, svájczi nemesi család ivadéka, (Honberg vagy Hornberg vára az aargaui kantonban fekszik), 1284-ben született és 1320-ban halt meg. Virágzási kora épen összeesik azzal az idővel, midőn a nápolyi Anjouháznak sikerült a magyar királyi trónra táplált igényeit érvényre juttatni. A liliomokkal behintett kék lobogó ekként a magyar zászló társaságában nem lehet más, mint a nápolyi Anjouk lobogója (s nem, mint a magyarázó szövegben olvassuk, Franciaország zászlaja); az aragoniai színek szereplése pedig kétségtelenné teszi, hogy a kérdéses jelenet Róbert nápolyi király (1309—43) idejében játszott, a kinek mindkét felesége, Jolán, III. Péter aragoniai király leánya (1297—1302) és Sancha királyné, Jakab mallorcai király leánya (1305—1345) az aragoniai királyi házból származott. A magyar lobogós czímer tehát csak mint az Anjouk nápolyi ágának 1290 óta használt igényczímere szerepelhet e képen. Azonban így is érdekes marad reánk nézve, mint czímerünk egyik lényeges alkatrészének legrégibb ismeretes színezett ábrázolása, melynél mindenesetre kiváló figyelmünket kell hogy felhívja az a jelenség, hogy a csíkolás vörössel, tehát a ma elfogadott sorrend szerint kezdődik.

A pompás kiállítású kiadás elé a szerkesztő, Zangemeister heidelbergi egyetemi főkönyvtárnok, terjedelmes bevezetést írt, mely azonban inkább a codex történetét s a reá vonatkozó irodalmi anyag bibliografiai összeállítását tartalmazza. A színnyomatú táblák kiállítása mintaszerű, valóságos ideálja egy színes czímerkönyv kiadásának, s mint ilyen, elsőrangú forrást ad a szaktudósok kezébe. Az összehasonlító czímertan a magyar heraldikának is egyik alapvető fejezetét képezi, s tanulmányozása szakirodalmunk nem egy homályos kérdését van hivatva tisztába hozni. Csakis örömmel említhetjük tehát meg, hogy e kevés példányban megjelent, költséges kiadvány előfizetői között a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárán kívül a hazai czímertan két kiváló művelőjének, *Radvánszky Béla* bárónak és *Csoma József* tagtársunknak nevével találkozunk, a kiknek birtokában az bizonyára jelentékenyen hozzá fog járulni tudományágunk fejlesztéséhez.

Décsényi Gyula.

Az Aba-származású Debrei-család.

Az Aba-nemzetség nagy családfájáról minden átmeneti viharos század letört egy-egy hatalmas ágat. A Bodonyiak, Csobánkák és Verpeléthiek után[1] a XV. században a Debreiekre került a sor. Épen akkortájban a hatszázados aszó törzsnek ezen ágazata sokkal merészebb hajtásnak indúlt, hogysem a vészterhes idők lesújtani készülő villámcsapásának czélpontúl ne szolgált volna. Különben is nyugat felől jött a majd fenyegető, majd elsodró áramlat, nem hiányozhatott tehát áldozatai között az Aba-nemzetség sem.

«Nemzete szabadságának vértanúja»: Aba király következetes vala magához kései unokájában is, legalább a Debreiekről szóló adatok tanúbizonysága szerint.

A távoli hegyek és régi századok azonos sajátságúak: a messziről néző szemlélő elül amazok őserdejüket borítják be a rejtelmesség sötét ködtakarójába, ezek pedig családfáikat teszik hasonló féltékenységgel észrevehetetlenekké. Természetes tehát, hogy a Debreiek századokon át elvesznek a messze múlt ködhomályában és csak a későbbi unokák domborodnak ki történeti alakokká és ősfészkük és monostoruk körvonalozatlan alakban sötétlik felénk.

Az Aba-nemzetség szülőföldje Hevesben a Mátra, továbbá Abauj és Zemplén ölelkező része.

[1] *Kandra:* Bene vára a Mátrában. Eger, 1890.

A Debrei-család első nyomait sem kereshetjük másutt, mint ezen megyékben.

A Debreiek ősfészke, úgy látszik, a Tarna mellett fekvő mátraalji Debrő, illetőleg a *debrei vár* volt, melynek a kezdetlen ősidőktől fogva egészen 1516-ig, mikor Drágfy János kezén látjuk,[1] van története; ma azonban már, miután kövei széthordattak, a felismerhetlenségig elpusztúlt a különben is inkább csak a víztartók, mint merész tornyok által védett sík-vár, s az eke is mindig ritkábban vet föl egy-egy Debrei emléket. Feküdt a mai Fel-Debrő és Tófalu között.

Hogy Debrő volt a család ősfészke, erre a váron kívűl van egy másik bizonyságunk is: a *debrei monostor*, mely magában véve is fontos jelenség a család történetében, minthogy erősen sejteti velünk, hogy a Debreiek hatalmasak voltak már akkor, mikor nevenkint nem ismeri őket a történetirás. Legalább én ezúttal is koczkáztatni merem azon ötletet, hogy valamely előkori monostor egész monografia azon nemzetség előkelő volta mellett, mely azt emeltetvén, benne saját nagyságának is emléket kivánt állítani. A középkorban a monostor dinaszta-családot és viszont: egy nagybirtokú család monostort tételez föl; egyikről a másikra alaposnak látszik a következtetés.

És hogy Debrő egykorúan, jelesen a XIII-ik század elején [1205—1235] monostor hely volt, abban már okleveles adatnak sem vagyunk hiányában. A váradi Regestrum két ízben is foglalkozik a debrei monostorral,[2] mi váltig elegendő arra, hogy annak alapítását legalább is egy századdal előbbre tegyük, vagy ezzel kapcsolatosan: az Aba-nemzetség debrei ágát már a XIII. század elején nagyobb alkotásra hivatott hatalmas családnak föltételezzük.

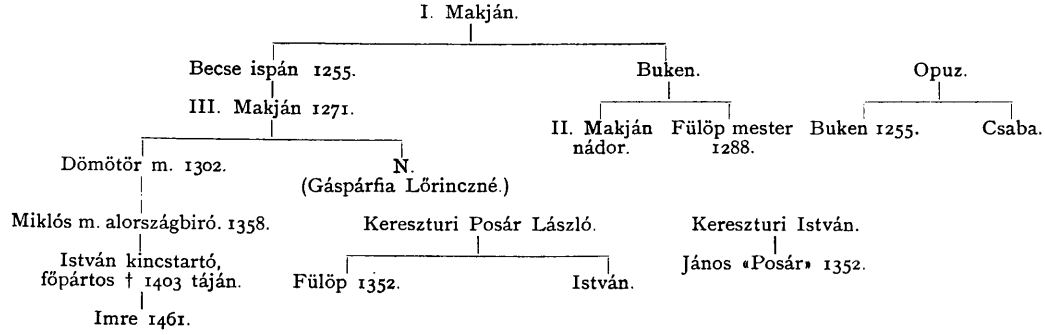
Egyébiránt a debrei monostor s vele kapcsolatosan a család ezen virágzása mellett vannak eddig hallgatásra kárhoztatott *régiségi bizonyságaim* is a feldebrői al-egyház román műidoma és a mészréteg alatt szendergő falfestményeiben, melyeket részben ismert már Rómer és Ipolyi is, sajátképi felfedezőjök azonban mégis nem ők, hanem dr. Bartalos Gyula, mint a ki egész képcyklust kutatott fel a jegyzékbe vett «Kain és Ábel áldozatá»-n kívül.[1]

Ezen katakomba-szerű al-egyház a maga hármas oszlopzattal elválasztott hármas hajójával, ezeknek alacsony csúcsívezetével s mesterkéletlen oszlopfőivel nem csupán a román stil utóvirágzásának messze korszakába varázsol át bennünket, hanem igénytelen nagyszerűségében és föltámasztandó képeiben fejedelmi donátorokúl tünteti föl a monostor kegyurait is.

A Debreiek okleveles kora a nagy tatárjárás-utánnal kezdődik és jutunk néhány nemzetség mellett elhaladván, a *család utóvirágzásának* főalakjához: *Istvánhoz.*

Debrei István merész tervektől üzetve oly meredek szélre jutott, honnét már nem vala többé biztos a leereszkedés. Ő elvész, atyjafiai földönfutók lesznek; fia nem hagy hátra maga után maradékot, tehát haszontalan törekvés azon igyekezete is, hogy az elkobzott javak visszaszerzése által a Debreiek második alapítója legyen.

A Debreiekről a következő családfa állítható össze:

[1] *Károlyi-Okmt.* III. 96. l.
[2] Vár. Reg. 40. és 223. okl.

[1] *Ipolyi:* Schemat. Agriensis. 1865. 143. l. *Rómer:* Falfestészet Magyarországon «Feldebrő» név alatt.

I. Makján (Makyan, Mokián, Mokyan), mai kiejtéssel: Maklány, mi Nagy Géza értelmezése szerint annyit akar mondani, hogy: «*dicsért*».[1]

Ezen névalaknak egykori keletére vall az egerszalóki határban «Makján vára» és az egri határban levő «Maklány-hegy» nevezetek.

I. Makjánról még siket hallgatásban vannak történeti kútfőink és emlékezete fenmaradását csupán fiai szereplésének köszönheti. Azt kell róla föltételeznünk, hogy jóval a tatárjárás előtt élt. Annyit azonban tudunk róla, hogy *több fiaknak* vala atyja, a kik közől azonban csak *Becse* és *Buken* = a «leselkedő» (II. Makján atyja) lesznek távoli ismerőseinkké,[2] mint hegyaljai birtokosok.

Opuz fiaival a rokoni összeköttetést megállapítani lehetetlen, mint a kik az egyességhez atyafiúi beleegyezésöket adják, különben pedig titokzatosak maradnak.

Bukennek, mai kiejtéssel Bökény- vagy Bökönynek két fiát ismerjük: a már említett *II. Makjánt*, ki nádor, Mosony és Somogy ispánja vala és *Fülöp lovagot*.[3]

Becse, másutt *Becsa ispán* (Becha filius Mokian) 1254-ben szomorú körülményeket, melyek nem lehettek nem országosak, tárva elénk, ad magáról életjelt. Béla király előtt megjelenvén, István bánnak elörökíti a maga Szabolcsvármegyében fekvő *Dada* nevezetű földét, melyet a tatárjárás után beállott inség következtében, midőn nem volna, miből éljen és tartsa övéit, hogy az éhség a halálba ne kergesse őket, atyjafiainak tudtával részenkint adogatott el.[4]

Fönnebb meg már láttuk, hogy 1255-ben Zsujta és Rátka háromnegyed részének átengedése által elejét vette egy elmérgesedett pörnek.[5]

Ő még nem iratik Debrei-nek, vagy talán csak gyűjteményünk szegény ennek kimutatására.[1]

III. Makjánt úgy ünnepli a történeti hagyomány, mint annak idejében Heves-Ujvármegyének egyik legelőkelőbb férfiát. A lovagrendű «*Makyanus de Debreu*» ott van Heves vára mellett, *Hajóhalmán*, V. István alatt a tiszavidéki nemesekkel tartott kis országgyűlésen, mely csupán csak egyetlen végzésében hagyományozódott át hozzánk. Az egri püspökség jogai, miután privilegiumai tatárjáráskor elvesztek, itt valának ujonta megállapítandók. Lambert, az egri püspök élőszóval adta elő ezen jogokat és kiváltságokat, melyek valódisága mellett 25 élemedett nemes az éltető szent keresztre megesküdött.

És a nagy egyházmegyét képviselő ezen öreg urak egyike épen III. Makján vala.[2]

Makjánfia Dömötör mestert jó testvérnek jellemzi gyér adatunk, mint a ki 1302-ben nővérének, Gáspárfia Lőrincznének átengedi *Polgáron* (Szabolcsban) és a hevesujvármegyei *Szekeresegyházán* öröklött birtokrészét.[3]

Debrői Miklós mester a törvényben jártas férfiú, 1357—8 körül alországbiró, vagy mint magát írá: «Széchi Miklós udvarbiró *vicé*-je» volt.[4] Ezen udvari tiszte tagadhatatlanúl sok tekintetben előnyös vala neki, sőt határozott fia jövendője fölött is.

Udvarbeli elfoglaltsága daczára találkozunk vele az atyafiak tanácsában is és a *kereszturi Posárok* sokáig versengének egymással *Zázdmonostora*, *Piud* (? Beud) *monostora* és a két *Bénye* birtoklása fölött. Végre Fülöp nádor megosztoztatá őket.

Ezen barátságos egyesség értelmében Maklány unokája átengedte Posár Jánosnak, Fülöpnek és Istvánnak a két Bényét és a monostoros helyeket, ők meg viszont a mi alországbiránk javára a debrei völgyön levő birtokaik

[1] *Turul*, 1891. évf. 127. l.

[2] «*Beche comes*, filius Mokyan . . . de voluntate fratris sui Buken.» (*Wenzel:* Okm. VII. 408. l.) — 1255. Beche ispán Nagyolaszi Egyednek *Sujta* és *Rátka* peres javakat háromnegyed részben átengedi. (U. o.)

[3] «. . . ac Philippus et Mokyanus palatinus filii Buken» a többi abaujvármegyei atyafiakkal és szomszédokkal fölléptetve [Wenzel, IX. 481. l.] Érdekes ezen Makján nádornak, Sopron-, Mosony, és Somogy vármegyék főispánjának töredékes feliratú [S . . . . ANI PALATINI] 1286-ik évi *egy pólyás* pecsété (Arch. Ért. XIV. k. 9. l.).

[4] Hazai Okmt. VII. 44. l. V. ö. C. D. IV. 2. 226. és VII. 1. 302. ll.

[5] *Wenzel:* Okmt. VII. 408. l.

[1] «. . . magister Demetrius, filius comitis Mokyani filii Beche», — mondatik unokájáról. [Egri kápt. mag. levélt.].

[2] *Fejér:* C. D. V. 1. 155. l.

[3] Szekeresegyháza ismeretlen nyomait a horthi határ Hatvan felé néző részén kell keresnünk.

[4] *Fejér:* C. D. IX. 2. 643. l. — Sztáray-Okmt. I. 296. l.

részes jogáról mondának le és jött át Debrő, Szt-György (Fel-Debrő neve, talán a monostor védszente után nevezve), Csal, Tóthfalu (ma: Tófalu) és Német-Kaal a Debreiek kizárólagos birtokaba.[1]

A Posár-atyafisággal ezúttal adósaknak kell maradnunk.

Debrei István arra is rászolgált, hogy Zsigmond mint különben kincstartóját adományokkal kitüntesse és arra is, hogy mint nápolyi László trónkövetelő egyik főpártosát minden javától megfoszsza. Debrő a maga uradalmával királyi adomány következtében a Rozgonyiakra szállt. Fia:

Debrei Imre. 1446-ban visszaadja neki Rozgonyi István Tótfalut, Kaált, Csal helységet.[2]

1453. V. László királytól Egyeken és Bodacson kap részbirtokot.[3]

1454. Hevesmegye képviselője a felső megyék összejövetelén.[4]

1440. Az ónodi Zudaroktól megveszi Lőrinczit és Varsányt.[5]

KANDRA KABOS.

Az Athinai család történetéhez.

A «Turul» 1892. évi 2. füzete 64. és köv. lapjain közölt értekezést azon okból is nagy érdekkel olvasám, mert ezen család tagjairól, mint kiváló régi sopronmegyei birtokosokról, egykor magam is adatokat gyűjtvén, két év előtt megyém közlönyében, a «Sopron» című lapban, az Athinai családról és sopronvármegyei birtokairól, laikus által szokott modorban, rövid történeti ismertetést közöltem, melyben azonban — őszintén megvallva — adataim elégtelensége miatt, akkor a család II. Jánosát, a ki a Turul 68. oldalán mint Jakabnak fia szerepel, nem ismervén, azt az általam összeállított kis családfán elhelyezni nem birtam; úgyszintén II. Péternek Miklós nevű fiát, s III. Lőrincz leányát sem ismertem. De másrészről mégis oly adatokra is hivatkoztam a mondott dolgozatban, melyeket a «Turul»-ban foglalt értekezés nem említ; ez okból tehát az ügy érdekében a «Turul»-ban napvilágot látott családtörténethez némi pótlásúl, egyes eltérő nézetek tisztázása végett, jegyzeteimből néhány itt következő adatot fölsorolni talán nem lesz egészen fölösleges.

Az értekezés Hurbuthan helységről szólván, azt Zalamegyébe helyezi; pedig az 1263. évi oklevél azt Zanamegyébe sorozta, a miért is Pesty Frigyes a régi Zanamegye falvai közé számítja. A két ízben említett helységre nézve a tévedés nyomdai hibából is származhatott, a mint az általam két év előtt közölt családismertetésemben ezen nyomdahiba tényleg elő is fordult.

A borsmonostori apátság kegyuri jogát Rupp «Helyrajzi története» szerint 1268. évben nem Athinai, hanem egy más családbeli (nézetem szerint Hédervári) Lőrincz nyerte s csak 1275-ben kapta azt Athinai család, körülbelül 1289-ig birván ezen jogot, mely ekkor ismét az említett (Hédervári) családra visszaszállott.

Georán nevű birtokra nézve úgy hiszem, hogy az Geotánnak olvasandó; s semmi esetre se lehetne Gyóróval azonosítani, a mennyiben az 1270. évi oklevélből is kitűnik, hogy az Csáva helysége mellett feküdt s így benne a régi Geotán = a későbbi Deltán, vagy is a mai Nyujtal nevű helységre találtunk. Ezen nézetet különben Pesty Frigyes munkája a régi vármegyékről is megerősíti.

Athinai II. Lőrincz a borsmonostori apátságnak a Lympach birtokot nem 1279-ben, hanem Nagy Imre szerint 1280. évben adományozta. Ezen adományozást 1421. évben az apátság részére Kőszeg városa átírta, midőn ez az adományozó Lőrinczneк pecsétjéről így szól: «. . . sigillum rotundum, . . in medio apparebat clypeus, desuper galea, et in clipeo et super cassidem insignia nobilitaria». Kár, hogy a czímer részleteit nem írja le.

Jegyzeteim szerint I. Miklós ágán levő III. Péternek nem egy, hanem két fia volt. Bizonyítja ezt azon körülmény, hogy 1367. évben a Locsmánd vármegye 1263. évi adományozását tárgyazó oklevelet a pécsi káptalan által «nobiles viri magri Laurentius filius Petri, Nicolaus filius Petri filii Nicolai de Athina» átíratták. A III. Péternek Miklós nevű fiát az idézett értekezés családfáján nem találván, azon kérdés merül föl előttem: vajjon a «Turul» 67-dik oldalán említett Péter nem az 1367. évi oklevélben előforduló Miklósnak volt-e a fia?

Jakab ágán lévő II. Jánosnak fia, István, 1388-ban somogyi alispán volt. («Magyar helynevek», Pesty Fr.). Jánosnak, de bizonyosan nem mondhatom, hogy melyiknek, hanem talán II-diknak, Erzsébet nevű leánya 1366. évben Kutnay Györgynek nejéül van fölsorolva. István fia Zsigmond 1420 körül ősi birtokáról, Athyna

[1] Egri Kápt. Prot. 139. l.

[2] *Dr. Csánki:* Magyarország történelmi földrajza, I. 77. l.

[3] *Károlyi-Okmt.* II. 294. l.

[4] Hazai Okmt. VII. 471. l.

[5] *Rupp Jakab:* Magyarország helyrajzi története. III. 370. l.

váráról, új adománymegerősítést kap s úgy látszik még 1430. évben is életben volt; utódai a családnak Sopronvármegyében nem szerepeltek ugyan, de neveiket a történet még ezután is említi.

Az Athinai családdal rokon Fraknói grófok nemzedékrendjében szerző a III. Pál nejének családnevéhez egy kérdőjelet csatolt. Erre nézve azonban annyit mondhatok, hogy egy antiquariusi regesta szerint 1444. évben kelt oklevélből, a midőn a fraknói birtoknak Albrecht osztrák herczeg részére történt átadása tárgyában Fraknói Pál özvegye Anna nyilatkozott, határozottan tudjuk, hogy ezen özvegynek fivére Pottendorfi Albrecht volt. És midőn 1447-ben ugyanezen ügyben a mondott özvegy ismét fölszólalt, róla ez van följegyezve: «Anna von Pottendorf Witwe des Grafen Paul von Forchtenstein».

Az Athinai család némely sopronvármegyei birtokaira nézve megemlítendő, hogy Semlesdorf alatt a mai Samersdorf (Nyék mellett), Dobornya alatt a mai Doborján, Boldogasszonyfalva alatt a mai Lók (Frauenhaid) stb. rejlik. Pichelsdorf mai nevét nem ismerem. Ennyi az, a mit hasznosnak tartottam ezen régi család története érdekében röviden elősorolni, megjegyezvén, hogy gyér adataim egy része azon töredékes jegyzeteimen alapúl, melyekhez évek előtt néhai Paur Iván útján jutottam, s ezek kétségen kívűl levéltári kutatásból erednek.

STESSEL JÓZSEF.

Jobbágy-nemesítések.

A XVII-ik század folyamán, Magyarországon is — mint egyebütt — a nemeslevelek osztogatása többé nem egyedűl az érdemek jutalmazására, hanem egyuttal az állampénztár megtöltésére is szolgált. Daczára az 1563., 1567., 1608., 1622., 1630. s 1641-ik évi országgyűléseken alkotott — az armalisták túlságos elszaporodását akadályozó — törvényczikkelyeknek, a nemeslevél elnyerése nem ütközött nagyobb nehézségekbe, épen mint manapság: az egyenlőség és a «kereskedelmi téren» s a «szállítások körűl» szerzett kiváló érdemek korszakában. A jobbágy, ha egy kis pénzt összekuporgatott, felkért valamely befolyásosabb egyént czímerlevél kieszközlésére s gyakran földesura híre és tudta nélkül felcsapott nemes embernek. Innen van az, hogy e korból származó némely armalisok kihirdetésénél egyik vagy másik földesúr ellentmondott s ez ellentmondás nem egyszer olvasható az armalisokra vezetett kihirdetést igazoló jegyzőkönyvi kivonatokban.

Az armalisszerzés könnyű útját példázza azon jobbágylevél, melynek erre vonatkozó részleteit az alább közlöttek tartalmazzák:

«Anno Domini 1641 die 9 May. Mi Regette-Ruszkán lakozó Resko Balás, Nagy András, Csóka György, Nagy István és Regettén lakozó Tooth Mátyás, Koma István. — Adjuk emlékezetire mindeneknek az kiknek illik ezen levelünknek rendiben, hogy lettünk kezesek Bertók Andrásért, felső Csájban lakozóért, az néhai nemzetes jó emlékezetű Fáy Benedek uram megmaradott özvegyének, az nemzetes Pettry Erősébet asszonynak és fiának nemzetes Fáy Péter urunknak és mindkét ágon levő maradékinak ilyen conditiokkal és formán, hogy megnevezett földes asszonya és ura akarattya ellen és bosszuságára nemes emberré nem leszen, az az sem titkon sem nyilván bosszuságára czímerlevelet magának és maradékinak nem hozat. — Másodszor, hogy soha semmi szín alatt, megnevezett földes asszonya és ura alól, soha el nem szökik, hanem jámbor, jó, szófogadó, engedelmes jobbágya leszen ő kegyelmöknek. — Harmadszor, ha a szükség valamiképen úgy hozná is, hogy megnevezett földes asszonya és ura szükségének idején, megnevezett Bertók András, avagy az többit is, bizonyos ideig árendába, avagy zálogképen elzállogosítaná, tehát úgy is Bertók András semmiképen, semminemű szin alatt czimerlevelét meg ne hozathassa és el ne merészeljen szökni, ha szinte valakinek tanácslásából, valami titkon meghozattatná is az czimerlevelet, de megnevezett földes ura és asszonya ellen semmit ne használlyon és ne élhessen földes asszonya és ura ellen az czimerlevélnek szabadságával. — Hogyha ezeket a felül megirt conditiókat meg nem állaná Bertók András és ez megnevezett földes asszonyát ilyen illetlenképen bosszúságával illetné, hogy bosszúságára czimerlevelet szerzene és hozatna magának és elidegenedne megnevezett földes asszonya és ura alól, ha szintén valamely főembernél avagy úrnál volnának is zálogban avagy árendában, tehát mi nekünk feljül megírt és megnevezett kezeseknek, eő kegyelme, a mi jó akaró asszonyunk és urunk, ha hírünkűl adja, hogy vagy czimerlevelet hozatott volna, avagy elszökött vóna ez megnevezett Bertók András, tehát az izenetnek napjától fogván, tizenötöd napra tartozunk Bertók Andrást felkeresni, ő kegyelmöknek kezekben adni, és azon fogságba, a melyből kivettük kezességünkön, viszon, annak a fogságnak helyére bevinni, bátor az a Bertók András abban az időben az mikor a conditiokot megszegné is, más úr birodalmában volna is, de mégis mi kezesek, tartozzunk azon asszonyának

és urának kezében vinni és azon fogságnak az helyére adni.» . . .

Az oklevél további része a kezesek kötelező formuláit tartalmazza. Coramizáló az oklevél irója Varjassy István, alól a hat kezes keresztvonása s hat pecsét, mely mind egy pecsét lenyomata. A czímer rajtok hatos halmon álló daru, melynek nyaka elülről nyillal van átlőve.

—F.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi november hó 24-én *Szilágyi Sándor* vál. tag elnöklete alatt igazgató-választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak: Dr. Csánki Dezső, Kammerer Ernő, Majláth Béla, Óváry Lipót, Pauler Gyula, Dr. Schönherr Gyula, Dr. Szendrei János, Szent-Iványi Zoltán, Szinnyei József, Tagányi Károly, Thaly Kálmán vál. tagok és Fejérpataky László titkár.

Szilágyi Sándor vál. tag, mint korelnök, megnyitván az ülést, *Thaly Kálmán* vál. tag felolvasta «Adalékok a Rákóczi-ház nemzedékrendjéhez» czímű értekezését, mely folyóiratunk jelen füzetében olvasható.

Ezután *Tagányi Károly* vál. tag felolvasta véleményét *Altenburger Gusztáv* társ. tag czímertani munkájáról, melyet kiadásra méltónak itél, és indítványozta, hogy a választmány a mű esetleges kiadójához ajánlatot adjon. A választmány a véleményt magáévá tette.

Elnök indítványára *Dr. Wertner Mór* vál. tag a Kórógyi család történetéről irott dolgozatának felolvasása az idő előhaladottsága miatt elmaradván, felolvastatott a társulati pénztár átvételére, megvizsgálására és Tóth Árpád társ. új pénztárnok részére leendő átadására küldött bizottság jelentése, mely a következő:

Tisztelt Választmány!

Alulirottak a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmánya által a f. évi október hó 6-án tartott rendkívüli választmányi ülésből azon megbízással küldetvén ki, hogy Czanyuga József társulati volt pénztárnok úrtól a társaság pénztárát, a hozzá tartozó értékekkel és könyvekkel, valamint okmányokkal egyetemben, kellő pénztári vizsgálat megejtése mellett átvegyük: szerencsénk van jelenteni, hogy e megbizatásunknak f. évi október hó 13-án a következő módon tettünk eleget.

1. A folyó évi számadásokat illetőleg azoknak minden egyes bevételi és kiadási tételét a mellékelt okmányokkal egybevetvén, azokat helyeseknek, az okmányokkal egybehangzóknak találtuk. A pénztári naplót f. évi október hó 13-án 1776 frt 62 kr. bevétellel és 1665 frt 29 kr. kiadással és így 111 forint 33 krajczárnyi pénztári maradványnyal helyesnek találván, lezártuk és a nevezett 111 frt 33 krnyi pénztári maradékot Tóth Árpád társ. pénztárnoknak átszolgáltattuk.

2. Hasonlóképen helyesnek találtuk a Nemzetségi Zsebkönyv alapjáról vezetett számadást, mely f. évi május 21-én lezáratván, 159 frt 8 kr. bevétellel szemben 150 frt kiadást és így 9 frt 8 krnyi pénztári egyenleget tüntet föl. E pénztári egyenleget, a hozzá tartozó okmányokkal egyetemben szintén Tóth Árpád társ. pénztárnoknak adtuk át.

3. A társaság alaptőkéje az osztrák-magyar bank budapesti főintézeténél lévén elhelyezve kezelési letét gyanánt, e letétről szóló letéti jegyeket, úgy mint a 23068. számút 8200 azaz nyolczezer kétszáz frtnyi névleges értékű papirjáradék-kölcsönkötvényről, és a 23069. számút 100 azaz egyszáz frtnyi névleges értékű magyar jelzáloghitelbanki 4% nyeremény-kölcsönkötvényről — összevetvén és megegyezőnek találván az Alapítvány-könyv adataival — átvettük és illetőleg őrzés végett Tóth Árpád pénztárnoknak átadtuk.

4. Átvettük és illetőleg a társ. pénztárnoknak átadtuk az osztrák-magyar bank 26701—26710. számú cheque-könyvét.

5. Átvettünk és illetőleg a nevezett pénztárnoknak átadtunk tizenegy darab alapítványi kötelezvényt, pontosan összevetvén ezeket az Alapítvány-könyv adataival, 3100 azaz háromezerszáz forintnyi értékben.

Ezeken kívül átvettük, illetőleg Tóth Árpád társ. pénztárnoknak átadtuk a következő pénztári könyveket és pénztári okmányokat:

6. A folyó 1892. évi október hó 13-ig terjedő kiadási és bevételi okmányokat, melyek általunk részletesen átvizsgáltattak és a pénztári naplóval összehasonlíttattak.

7. Az 1883—1891. évi átvizsgált számadásokhoz tartozó nyugtákat, 10 csomagban.

8. A pénztári naplót két kötetben, melyeknek egyike az 1883—1891. éveket öleli fel, másika pedig az 1892. évvel kezdődik.

9. Az alapítványok könyvét.

10. A tagdíjkönyvet.

11. A Nemzetségi Zsebkönyv pénztári könyvét, a hozzá tartozó 7 darab bevételi és kiadási okmánynyal.

A folyó évi számadásoknak pontos átvizsgálásából azok helyességéről győződvén meg, szerencsénk van indítványozni, hogy a m. t. választmány Czanyuga József volt pénztárnok úrnak a felmentést úgy az általunk f. évi október hó 13-án lezárt pénztári számadásokra, mint a föntebbiekben részletezett társulati alaptőkére és a Nemzetségi Zsebkönyv számadásaira vonatkozólag megadni méltóztassék.

Eljárásunkról a m. t. választmánynak a föntebb-

biekben beszámolva, jelentésünket azon indítványnyal fejezzük be, hogy Czanyuga József társ. volt pénztárnok úrnak azon lelkiismeretes buzgóságért és pontosságért, melylyel a társaság pénztárát megalakulása, tíz esztendő óta kezelte, a m. t. választmány igaz elismerését és őszinte köszönetét kifejezni, ennek a jegyzőkönyvben kifejezést adni és ezt Czanyuga József úrral hivatalosan közölni méltóztassék.

Kelt Budapesten, 1892. évi október hó 13-án.

Nagy Imre s. k. m. elnök. — *Dr. Fejérpataky László* s. k. társ. titkár.

Tóth Árpád s. k. pénztárnok.

Szinnyei József s. k. vál. tag. — *Nagy Gyula* s. k. vál. tag.

A választmány a pénztár átvételére küldött bizottság jelentése alapján a pénztár állapotának rendben létéről győződvén meg, Czanyuga József volt pénztárnok úrnak a felmentést úgy a f. évi október hó 13-án lezárt pénztári számadásokra, mint a társulati alaptőkére és a Nemzetségi Zsebkönyv május 21-én lezárt számadásaira vonatkozólag megadta. És egyúttal Czanyuga József volt pénztárnok úrnak azon lelkiismeretes buzgóságért és pontosságért, melylyel a társaság pénztárát tíz esztendő óta kezelte, igaz elismerését és őszinte köszönetét jegyzőkönyvileg fejezte ki.

A titkár bejelenti a következő tag-ajánlásokat: Alapító tagúl 100 frt alapítványnyal *Petkó Béla* eddig évdíjas tag. Pártoló tagokúl: *Irinyi Tamás* sz. széki jegyző, eddig évdíjas tag; *Baross Károly* az orsz. gazdasági egylet titkára Budapesten; *Kubinyi Gyula* cs. és kir. kamarás Deményfalván; *Kubinyi Hugó* szolgabíró Rózsahegyen; *Pap Géza* orsz. képviselő Budapesten; *Platthy Mihály* Nagy-Palugyán (mindezeket ajánlja Szent-Iványi Zoltán). Évdíjas tagokúl: *Kismartoni herczegi könyvtár* (aj. a titkár), *Ifj. Reiszig Ede* joghallgató Budapesten (aj. a jegyző). Az ajánlottak a társaság tagjainak megválasztattak.

A pénztárnok kimutatása szerint volt nov. 23-ig

Bevétel	3452 frt 54 kr.
Kiadás	2378 « 28 «
Készpénz	1074 frt 26 kr.

A titkár előterjesztésére határoztatott, hogy a folyó évi nagygyűlés egyik tárgya *Doby Antal* lev. tagnak «A homonnai és gereni Drugeth család története» czímű dolgozatának bemutatása lesz.

Az Alapszabályok 19. §-a értelmében a jelen ülés lévén hivatva az új vál. tagok ajánlása fölött dönteni, felbontatott a beérkezett ajánlat, mely szerint Fejérpataky László és Szinnyei József vál. tagok az ig. választmány tagjainak ajánlják *Dr. Boncz Ödön* és *Barabás Samu* évdíjas tagokat. A bekövetkezett titkos szavazás útján mindkettőre 12 szavazat esvén, *Dr. Boncz Ödön* és *Barabás Samu* évdíjas tagok az ig. választmány tagjaivá választattak.

Thaly Kálmán vál. tag, tekintettel arra, hogy a fejedelmi Rákóczi-ház nemzedékrendje még teljesen tisztába hozva nincs, megkéri a választmány és a társaság tagjait, hogy ha erre vonatkozólag kutatásaik közben bármily apró adatra bukkannának, azt a társaság folyóiratában tegyék közzé, hogy így végre a fejedelmi ház leszármazása és családtani elágazásai teljesen tisztázva legyenek. A választmány a figyelmeztetést köszönettel veszi és a tagok figyelmét erre felhívja.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Thaly Kálmán* és *Tagányi Károly* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi deczember hó 10-én *Szilágyi Sándor* vál. tag elnöklete alatt tartotta *tizedik nagygyűlését*, melyen jelen voltak: Barabás Samu, Bánó József, Dr. Boncz Ödön, Dr. Kammerer Ernő, Dr. Komáromy András, Majláth Béla, Nagy Gyula, Óváry Lipót, Dr. Schönherr Gyula, Szent-Iványi Zoltán, Szinnyei József vál. tagok, Tóth Árpád pénztárnok, Berczik Árpád, Kis Bálint, Petrovay Ádám, Szent-Iványi-Nagy Margit pártoló tagok, Géczy Dezső, Kőszeghy Sándor évdíjas tagok és Fejérpataky László titkár.

Az elnök megnyitó szavai után *Fejérpataky László* titkár felolvasta jelentését a társaság mult évi működéséről, mely egész terjedelmében alább olvasható. Ezután *Szent-Iványi Zoltán* vál. tag indítványára a titkárnak tíz éven át a társaság érdekében kifejtett buzgó működéséért a nagygyűlés elismerésének jegyzőkönyvileg adott kifejezést.

Az elnök felhíván a nagygyűlés tagjait, hogy szavazataikat az újonnan választandó társulati elnökségre adják be, constatáltatott, hogy a beadott 20 szavazatból Br. Radvánszky Béla nyert 19, Szilágyi Sándor pedig 1 szavazatot. Másodelnökségre nyertek: Nagy Imre 20, Nagy Iván 18, Bánó József 2 szavazatot. Ennélfogva a legközelebbi öt év tartamára a társaság elnökévé *Br. Radvánszky Béla*, másodelnökeivé pedig *Nagy Imre* és *Nagy Iván* ig. vál. tagok újra megválasztattak.

A választás megtörténte után *Tóth Árpád* társ. pénztárnok felolvasta részletes kimutatását a társulati pénztár állapotáról, mely szerint a nagygyűlés napjáig volt:

Bevétel.

1. Pénztári maradvány az 1890. évről	368 frt	87	kr.
2. Értékpapirok kamatai	414 «	—	«
3. Alapítvány-befizetés	300 «	—	«
4. Alapítványi kamatok	90 «	—	«
5. Pártoló tagdíjak	1560 «	—	«
6. Évdíjak	1018 «	75	«
7. A Turul egyes füzeteinek eladásából	57 «	50	«
8. Rendkívüli bevétel	— «	90	«
Összesen	3810 frt	02	kr.

Kiadás.

1. Személyi, irodai stb. költségek		894 frt	25	kr.
2. A Turul költségei és pedig:				
Nyomda	400 frt	—	kr.	
Metszetek, rajzok	172 «	46	«	
Expediálás és postaköltség	36 «	14	«	
Írói tiszteletdíjak, szerkesztés	510 «	45	«	
Együtt		1118 frt	99	kr.
3. Rendkívüli kiadások		118 «	53	«
4. Tőkésítés		310 «	65	«
Összesen		2442 frt	42	kr.
Pénztári készlet		1367 «	60	«

A Társaság vagyona:

1. Értékpapirok névleges értékben	8300 frt	—	kr.
2. Kötelezvényekkel biztosított alapítványok	3100 «	—	«
3. Kötelezvények nélküli alapítványok	600 «	—	«
4. Készpénz	1367 «	60	«
Összes vagyon	13367 frt	60	kr.

A pénztári kimutatás ideiglenesen tudomásul vétetett, minthogy a számadások megvizsgálásáról a választmány fog intézkedni.

Ezután *Dr. Schönherr Gyula* bemutatta *Doby Antal* lev. tagnak «A homonnai és gereni Drugeth család története» című dolgozatát.

Végül felolvastatott a f. évi szeptember hó 29-én tartott ig. vál. ülésnek a nagygyűléshez intézett átirata, melyben ezt felkéri, hogy az Alapszabályok 21. §-át, hol a társaság vagyonának biztos kezeléséről való gondoskodás az igazgató választmányra bizatik, megfelelő módon értelmezvén, az igazgató választmányt a vagyonnak úgy elhelyezésére, mint esetleges kivételére s a kezelési jogból kifolyó minden egyéb intézkedés megtételére hatalmazza fel, szóval a társaság vagyona fölötti rendelkezési jogot az ig. választmánynak adja meg. A nagygyűlés az Alapszabályok megfelelő szakaszát a választmány felfogása szerint értelmezi s így a vagyon fölötti intézkedés és rendelkezés jogát a választmánynak megadja.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Bánó Zoltán* vál. és *Szent-Iványi-Nagy Margit* pártoló tagok kéretvén meg, a nagygyűlés véget ért.

Titkári jelentés a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről.

(Felolvastatott a társaság 1892 decz. 10-én tartott X-ik nagygyűlésében.)

Tisztelt Nagygyűlés!

Társaságunk életében nevezetes időponthoz értünk. Ma van szerencsém *tizedszer* beszámolni a t. nagygyűlésnek társaságunk állapotáról, működéséről; e tíz beszámoló tíz hosszú év küzdelmeit, fáradságát, jó- és balszerencséjét, nyereségét és veszteségét öleli föl; és én, kinek e tíz év alatt az a szerencse jutott osztályrészeül, hogy mint a társaság titkára és folyóiratának szerkesztője, közvetlen közelből figyelemmel kísérhettem annak minden sorsát, mielőtt kötelességemnek megfelelve, a mult esztendő eredményeiről számot adnék, a visszaemlékezés kényszerítő parancsának engedve, ösztönszerűleg megemlékezem a régi időkről, a kezdet nehézségeiről, a tíz esztendő előtti dolgokról.

Bajos most már eldönteni, mi adott közvetlen okot arra, hogy társaságunk megalakuljon. Kétségtelenül hatott arra a külföldi hason czélú társulatok, egyletek példája; de meg kell vallanunk, hogy azon férfiak, kiknek elméjében régóta felmerült egy heraldikai és genealogiai társaság megalakításának eszméje, nem utánzás-vágyból, a külföldi minta követéséből gondoltak arra, hanem magasabb szempontból érzett általános szükséglet kielégítése czéljából. Megismerni a történelmünkben szereplő családok multját, megvilágítani az összekötő rokonsági kapcsokat, melyek sok esetben a politikai események kulcsát is adják, felderíteni a régi nemzetségi összetartozás bonyodalmait, az ebből folyó birtokviszonyokat, és mind ennek alapján művelni a családtörténetnek, mely teljes egészében a nemzet története, tág és még nagyrészt járatlan mezejét, valamint a hozzá tartozó tudományokat, a heraldikát, sphragistikát, az oklevéltant: kétségtelenül szép és nálunk, hol ezek önálló művelésére alkalom nem volt, igazolt törekvés, és van jogosultsága annak a társaságnak, mely ezek művelését írja zászlajára. Ennek a régóta érzett szükségletnek kielégítésére alakult a mi társaságunk; és hogy azzal a történettudomány valósággal nyerjen, oly társaságot kellett megteremteni, mely kutatásaiban semmi más által nem, csak a történelmi igazság által vezetteti magát, mely a családtörténelem és a hozzá rokon

disciplinák terén nem a jelen állapotban, hanem a multban keresi a leghitelesebb adatok nyomán a minden hagyománynál és mesés történeteknél nagyobb fényt: az igazságot.

Ily tudományos társaság szükséges voltát érezték azon férfiak, kik az 1882. év elején első izben gyűltek össze br. Radvánszky Bélánál, mostani elnökünknél. Az eszme hosszú és többszörös tanácskozások után tetté érlelődött; a történelemmel foglalkozó szakférfiak kedvezően fogadták, és így az alakítandó tudományos társaság a szellemi támogatás felől biztosítva volt. Az anyagi támogatást illetőleg pedig számított a magyar társadalomra, melyre minden életre való eszme bizton támaszkodhatik. Egyik számításban sem csalódtunk; köszönet érte a szakférfiaknak és a magyar társadalomnak.

Az új társaság alapszabályait a m. kir. belügyminiszterium 1882 nov. 5-én erősítette meg; most már hozzáláthattunk a megalakuláshoz, mi 1883 febr. 25-én az Akadémia Kisfaludy-termében történt. Mintegy 250 tag állott ekkor a művelésre kitűzött tudományok zászlaja alá; mindenesetre kevés, hogy az új társaság maga erejéből a kitűzött feladatoknak megfeleljen, pedig már ekkor tisztán állott előtte, hogy mindenben csak a maga erejére támaszkodhatik.

Az alakuló ülésen megválasztották a társaság 40 tagú választmányát. Hatan közülök most már az örök álmat aluszszák; a sors nem engedé látniok gyümölcsözni azt az intézményt, melyet a kezdet nehézségei közt ápolni, növelni segítettek. Most, midőn tíz esztendő letelte után társaságunk jövőjét biztosítva hiszszük, szenteljük a kegyelet áldó szavát Deák Farkas, Haán Lajos, Ipolyi Arnold, br. Nyáry Albert, Rómer Flóris és Szalay József emlékének, kik társaságunk e legnehezebb napjaiban szóval, tettel közreműködtek a megteremtés nehéz munkájában.

Ekkor választották meg a társaság elnökségét, tisztikarát, a kiadandó folyóirat szerkesztőit; és e tekintetben az öt évenként való új alakulás nagyobb változásokat nem hozott létre. A társszerkesztők egyikét, *br. Nyáry Albert*et, a halál ragadta el körünkből, és a nagyérdemű férfiúnak, a magyar heraldika egyik megalapítójának nem jutott osztályrészeül az, hogy virágozni lássa és épen társaságunk által azt a tudományt, melynek művelése és terjesztése hazánkban neki annyit köszönhet.

Az alakuláskor megállapított keretek megmaradtak továbbra is; szervezetünkben csak az 1885. év folyamán következett nagyobb mérvű változás, mikor a beállott szükséglet alapszabályaink revizióját és kivált az igazgató választmány tagjainak nagyobb számát vonta maga után. De a belső fejlődés és fejlesztés terén a haladás folytonos volt.

Mikor felolvasó üléseink sorát 1883. április 28-án *Nagy Gyula* vál. tagnak a Turulról írt értekezésével megnyitottuk, 332 tag sorakozott körünkbe, kik 6500 frtnyi alaptőkét és évenként mintegy 2300 forintnyi tagdíj-jövedelmet biztosítottak ugyan, de a tényleg befizetett alapítványok összege csak 700 frtra rugott, a társulati pénztár készlete pedig csak 41 frt 69 kr. volt. Ezzel az anyagi erővel fogtunk hozzá folyóiratunk megindításához és ime már az első év pénztári eredménye nemcsak födözte szükségleteinket, hanem néhány száz forintnyi fölösleggel záródott. — Azóta alaptőkénk megkétszereződött (12.000 frt); rendes évi bevételeinkből mintegy 4000 forintot fordíthatunk tisztán a társaság és szaktudományaink irodalmi czéljaira. A tagok sorrendjében a 763. szám körül járunk; ha ebből a mintegy 150-re tehető kilépett vagy elhunyt tagtársaink számát levonjuk is: önérzettel mutathatunk a tekintélyes csoportra, melyet szaktudományaink művelése társaságunk czége alatt egyesített.

E tíz esztendő alatt folyóiratunkon kívül tetemes anyagi áldozattal közzétettük a Nemzetségi Zsebkönyv első kötetét és megkezdtük az anyag gyüjtését a második kötetre. Mindezt magunk erejéből, anyagilag nem támogattatva egy testülettől sem. Most már társaságunk, mint ez természetes is, nem gyarapodik oly rohamosan, mint fennállása első öt esztendejében; de az előforduló veszteségeket rendesen pótolják új tagbelépések; úgy hogy a jövőt illetőleg aggodalmakat nem táplálhatunk.

Végig tekintve társaságunk tíz éves multján, nem hallgathatok el egy pár statisztikai adatot, melyek a lassú, de eredményes működést a művelésre kitűzött szaktudományok terén a legjobban illusztrálják.

Tíz év alatt társaságunk tagjai 50 ülésen összesen 86 felolvasást, előadást, bemutatást tartottak; e gazdag tudományos anyag legnagyobb részt megjelent a Turul hasábjain, mely tíz éves folyamában 79 író tollából a rendes rovatokon kívül nem kevesebb mint 341 tudományos dolgozatot közölt. A választmány e becses anyag könnyebb használhatását tartva szem előtt, kimerítő tárgy- és névmutató készítését rendelte el folyóiratunk évfolyamaihoz, mely a benne közzétett változatos tudományos anyag és eredmények nagyobb mérvű kiaknázását fogja maga után vonni.

Azon 79 író közt, kik folyóiratunk hasábjain szaktudományaink művelésére egyesültek, megtaláljuk történetíróink legkiválóbbjait; és most, midőn társaságunk tíz éves fennállását ünnepli, alkalom- és időszerűnek tartjuk állandó munkatársaink és folyóiratunk szellemi táplálóinak díszes sorát névszerint is megismertetni. Ez írók, kiktől folyóiratunk rövidebb-hosszabb dolgozatokat közölt, a következők:

Altenburger Gusztáv, Bárczay Oszkár, Id. Bay Ferencz, Bay Ilona, Békei István, Béldi István, Beliczay Jónás, Dr. Boncz Ödön, Bunyitay Vincze, Dr. Csánki Dezső, Csergheő Géza, Csoma József, Deák Farkas, Doby Antal, Doby István, Dudás Gyula, Fejérpataky László, Fraknói Vilmos, Ghyczy Pál, Dr. Illéssy János, Dr. Karácsonyi János, Karagyena Mihály, Dr. Károlyi Árpád, Kis Bálint, Dr. Komáromy András, Koncz József, Kőváry László, Kropf Lajos, Kubinyi Ferencz, Ifj. Kubinyi Miklós, Gr. Lázár Miklós, Lehoczky Tivadar, Luby Károly, Majláth Béla, Makay Dezső, Malczovich László, Marczianyi György, Márki Sándor, Br. Mednyánszky Dénes, Melczer István, Myskovszky Viktor, Nagy Géza, Nagy Gyula, Nagy Imre, Nagy Iván, Dr. Nagy Sándor, Némethy Lajos, Noszlopy Tivadar, Br. Nyáry Albert, Petkó Béla, Petrovay György, Pór Antal, Dr. Pósta Béla, Puky Andor, Br. Radvánszky Béla, Id. Rakovszky István, Dr. Réthy László, Rudnay Béla, Salamon Vincze, Dr. Schönherr Gyula (Décsényi Gyula néven is), Soós Elemér, Sváby Frigyes, Váradi Szabó János, Dr. Szádeczky Lajos, Dr. Szalay József, Széll Farkas, Dr. Szendrei János, Szerémi (hg. Odescalchi Arthur), Szilágyi Sándor, Szily Kálmán, Szinnyei József, Dr. Szombathy Ignácz, Tagányi Károly, Thallóczy Lajos, Thaly Kálmán, Thury József, Turzó Miklós, Wenzel Gusztáv, Dr. Wertner Mór.

E munkatársak segélyével volt lehetséges a Turulnak úgy író, mint olvasó közönséget teremteni, és figyelemmel kisérni a heraldika, genealogia, sphragistika minden terét.

Folyóiratunk iránya ismeretes. A mint a heraldika terén kiváló figyelmet fordított annak leghitelesebb forrásaira, a czímereslevelekre, úgy a genealogia mezején kizárólag levéltári forrásokra alapította a kutasokat és előszeretettel foglalkozott a nemzetségi szervezet és elágazások kérdésével. A heraldika terén egyik főczélja volt hazai czímertanunk legérdekesebb emlékeit, az 1526. év előtt kiadott czímereslevéleket megismertetni. Az eddig kiadott 38 füzetnek úgyszólván mindegyike közölt színes hasonmásban, az eredetiről vett hű rajzban egyet-egyet ez emlékek közül, úgy hogy ekkoráig 36 ily színes czímerképet ismertettünk meg. Oly gazdagság ez, melyről a rendszeres kutatások megindítása előtt fogalmunk sem volt, és mely téren a külföldet messze megelőztük.

Ezen 36 czímerkép közül 24 Zsigmond király korából való, kettőt Hunyadi János kormányzó, kettőt V. László, hatot Mátyás király, egyet XII. Lajos franczia király és egyet II. Ulászló állítottak ki. Közöltünk egy czímereslevelet hasonmásban a legrégibb időkből, mikor még a czímert csak a szövegben írták le annak rajza nélkül: a Némai Kolos családnak 1332. évből Károly királytól való czímereslevelét. A 36 czímerkép teljes sora ím ez:

1415.	Hothvafői családé	
1415.	Kőszeghi «	
1415.	Mellétei Barócz családé	
1415.	Somkereki «	
1415.	SzentgyörgyiVincze «	
1417.	Petneházy «	
1418.	Chapy családé (eredeti)	
1418.	Chapy családé (másolat)	
1418.	Chontus családé	
1418.	Mohoray Vidffy családé	
1418.	Moghi «	
1418.	Nagymihályi «	Zsigmond
1418.	Sóvári Soós «	királytól.
1418.	Zemléni «	
1419.	Kisfaludy «	
1421.	Bárczay «	
1422.	Leszteméry «	
1430.	Zágrábi Daby «	
1431.	Berényi «	
1431.	Krisztalóczi Tarkasis «	
1431.	Paczali Peres «	
1431.	Vajdai «	
1432.	Szlopnai «	
1437.	Azzywelghi «	
1447.	Pogány «	Hunyadi János
1448.	Berekszói «	kormányzótól.
1450.	Disznósi «	V. László
1453.	Leövey «	királytól.
1459.	Bakócz «	
1462.	Petneházy «	
1466.	Rhédey «	Mátyás
1474.	Mérey «	királytól.
1476.	Palugyai «	
1486.	Bakócz «	
1502.	Telegdy családé XII. Lajos franczia királytól.	
1506.	Dombay « II. Ulászló királytól.	

E nagyérdekű, és különböző levéltárakból egybegyűjtött, műtörténelmi szempontból is becses anyag kiadásával, mit folyóiratunk czéltudatosan és programmszerűleg ezután is folytatni fog, kétségtelenül nagy szolgálatot tettünk heraldikánknak. A még kiadatlan anyag gazdagságát eléggé jellemzi az, hogy még igen messze van az az idő, mikor folyóiratunkat az e nembeli anyag kimerülésének veszélye fenyegeti. Azt hiszem, a legközelebbi jövőben alkalmunk lesz a közzétett becses heraldikai anyagot, külön kiadvány alakjában is közrebocsájtani.

De talán elég is lesz társaságunk tíz éves multjával és a tíz év alatt elért eredményekkel foglalkoznom, hisz jelentésem első sorban a legközelebb lefolyt év munkásságának hű tükrét van hivatva a t. nagy-

gyűlés elé tárni. Hogy követtük-e ebben a tíz év alatti tudományos munkálkodás irányát, és nem állott-e be abban hanyatlás, az elmondandó adatok alapján a t. nagygyűlés van hivatva megitélni.

Utolsó nagygyűlésünk épen ma egy éve, deczember 10-én volt; azóta ügyrendileg megállapított vál. üléseinket febr. 11., ápr. 28., szept. 29. és nov. 24. napjain tartottuk meg. E rendes ülésekhez, okt. 6-án még egy rendkívüli vál. ülés is járult, melynek egyetlen tárgya a társaság pénztárnokának megválasztása volt.

A vál. üléseken, ideértve a tavalyi nagygyűlés felolvasását is, tagtársaink összesen hat dolgozatot mutattak be, melyek egyenlő számmal a heraldika és genealogia köréből merítvék. E felolvasások közül eddigelé folyóiratunk hasábjain csak egy jelent meg és ezért indokolt, hogy tárgyukat röviden külön ismertessem.

A czímereslevelekben rejlő viselet-történeti anyagot külön tanulmány tárgyává tette *Dr. Szendrei János* vál. tag «Magyar viseletképek a czímereslevelekben» czímű, mult évi nagygyűlésünkön felolvasott dolgozata, melynek alapúl sok száz eredeti czímereslevél képei szolgáltak. A mily szerencsés volt a gondolat, az armálisokat costume-tani szempontból tenni tanulmányozás tárgyává, mert ezekben úgy a viseletek korára, mint színére a legpontosabb, másutt alig található dátumokat kapjuk: ép oly lelkiismeretes volt a gazdag anyag kiaknázása, melyre nézve a szerző fáradságot nem kimélt. Csak sajnálnunk lehet, hogy a tanulságos dolgozat, a szerző korábbi kötelezettsége következtében, nem folyóiratunkban látott napvilágot.

Míg az ismertetett dolgozat a czímereket costumetani tekintetben vizsgálta, addig *Csoma József* vál. tag azokat ápr. 28-án felolvasott értekezésében, a művészeti stilus szempontjából tette vizsgálat tárgyává, a renaissance hatását kisérvén figyelemmel hazai heraldikánk termékeiben. Dolgozata, az eredeti — jobbára kiadatlan — czímereslevelekről vett rajzokkal megvilágítva a Turul legközelebbi füzetében közöltetvén, ezúttal annak ismertetésére bővebben ki nem terjeszkedem. Hasonlóképen folyóiratunk egyik közelebbi száma fogja közzétenni a Gyalokay családnak 1418-ban Zsigmond királytól kapott czímerét, melynek Gyalokay Lajos fővárosi rendőrkapitány tulajdonában lévő eredetijét a titkár mutatta be a febr. 11-én tartott vál. ülésen.

E három bemutatás a szorosan vett heraldika köréből merítette tárgyát, míg a következő három felolvasás a genealogia teréről nyujtott új eredményeket.

Szombathy Ignácz tagtársunk saját családja történetéről olvasott fel egy tanulmányt a febr. 11-iki vál. ülésen, melyet utóbb folyóiratunk is közölt. A családnak leszármazása szakadatlan lánczolatban a XVI. század második felében élt Sz. Gergelyig vihető fel, ki Szepesmegye jegyzője volt. Szombathy dolgozata a köznemesi régi életre nézve több jellemző adatot gyűjt egybe.

Sokkal nagyobb, sőt mondhatni általános érdekű az a két felolvasás, melyeket legutóbbi vál. üléseinkben *Dr. Komáromy András* és *Thaly Kálmán* orsz. képviselő, választmányunk tagjai, tartottak. Az első a borsodi és ugocsai Szirmayakról értekezett, kimutatván a két családnak teljesen különböző voltát, melyeket egy időben csak rosszhiszemű tendentiával koholt leszármazás kötött egybe. Az utóbbi a fejedelmi Rákóczi-ház leszármazásához járult újabb adalékokkal. A Rákóczi-korszak szerencsés és nagyérdemű buvára ez alkalommal a család felsővadászi ágának XVII. századi nemzedékeit gazdagította újabb ízekkel, míg a fejedelem leszármazói közé egy újabb — bár természetes — hajtást iktatott. Mindkét nagyérdekű dolgozat folyóiratunk legközelebb megjelenendő füzeteiben fog napvilágot látni.

Az üléseinken bemutatott dolgozatokat mennyiségre nézve természetesen fölülmulják, de érdekességre nézve is versenyeznek velök azok, melyeket folyóiratunk tett közzé a lefolyt esztendőben; mert mindnyájan tudjuk, hogy hasonló tudományos társulatok működésének súlypontja nem a felolvasásokban, hanem a rendes időközökként megjelenő folyóirat tudományos dolgozataiban van; és én részemről örömmel constatálhatom, hogy a mitől a fennállás első éveiben féltették folyóiratunkat: hiány a közzéteendő tudományos dolgozatokban, a lefolyt tíz év alatt sohasem állott be. Társulatunk nemcsak szaktudományaink iránt érdeklődő közönséget, hanem hivatott írókat is teremtett, kiknek alkalmat nyujtott tudományos működésök közzétételére.

Miként a felolvasott, úgy a közzétett tudományos anyag is egyformán oszlik meg társaságunk két fő tudomány-ága: a heraldika és genealogia közt, illetőleg a közölt dolgozatok legnagyobb része egyesíti magában a heraldikai és genealogiai jelleget és czélokat.

E tekintetben első helyen állanak azon közlemények, melyek eddig kiadatlan, 1526 előtti czímereslevéleket színes hasonmásban ismertettek meg velünk.

Legrégibb ezek közt Zsigmond királynak 1415 január 26-án Somkereki Antal családja részére adott czímere, melyet a gr. Teleki család marosvásárhelyi levéltárában őrzött eredetiről *Décsényi Gyula* tett közzé. A czímereslevél nagy érdeke abban rejlik, hogy azt Somkereki Antal magyar nemes létére Zsigmondtól, mint római királytól nyerte s így ró-

mai szent birodalmi czímerrel lőn kitüntetve. A czímer közlése alkalmat szolgáltatott a szerzőnek arra, hogy behatóan foglalkozzék a Becse-Gregor nemből eredő Somkereki Erdélyi családnak leszármazásával, mely az Apaffy és bethleni Bethlen családokkal közös eredetű. A Teleki levéltár idevágó kiadatlan okleveleinek lelkiismeretes kiaknázása lehetővé tette, hogy ez eddigelé nem egészen tisztázott nemzetségi leszármazás, legalább egy abból eredő családra nézve, tisztába hozassék.

Ugyancsak 1415-ből, márczius 17-éről való azon színes czímerkép, melyet Zsigmond király a Kőszeghi, Komjáthi, Nenkei és Thókai rokon családok őseinek adott. A Komjáthy Béla orsz. képviselő tulajdonában lévő eredeti czimereslevelet *Csoma József* vál. tag ismertette meg velünk, kellőkép kiemelvén annak heraldikai érdekét. Sajnos, hogy az adatok hiánya nem tette lehetővé a közös eredetű vagy legalább rokonsági kapocscsal összefűzött családok leszármazási viszonyait teljesen tisztázni.

Még két színes czímerképet közölt folyóiratunk. Az egyik, Zemléni Dávidé, 1418-ból való. A Bárczay család levéltárában őrzött eredetijét elnökünk, *Br. Radvánszky Béla* közölte; nagy érdeke a czímerképben rejlik, mely vadászatokra használt sapkás sólymokat ábrázol; a czímerképnek e művelődéstörténeti érdeke és egyéb heraldikai vonatkozásai elnökünkben a leghivatottabb méltatóra találtak. — A másik közzétett czímerképet, a Leszteméri családét, melyet 1422-ben nyert Zsigmond királytól, *Dr. Szendrei János* vál. tag kutatta ki Butykay József gyűjteményéből. A czímerkép, mely a régi pánczélok alakjára nézve is forrásúl szolgálhat, czímerábrázolás tekintetében a kor érdekesebb termékeinek egyike.

A közölt négy színes czímermelléklet tehát mind a Zsigmond-kori heraldikát tükrözteti vissza, melynek anyagát, mint már említeni szerencsém volt, eddig 24 színezett czímerrel tettük ismertté; e gazdag anyag kiadása által nemcsak annak sajátságaival jöttünk tisztába, hanem lassanként felismerjük az ábrázolásban az egyes czímerfestők jellemző modorát, úgy hogy nincs messze az idő, mikor pontosan megállapíthatjuk, hány czímerfestőt alkalmazott Zsigmond király kanczelláriájában és stilus, ábrázolás tekintetében mi jellemzi az egyeseket.

Zsigmondkori heraldikai emléket, fontosságához és ritkaságához méltó modorban ismertetett *Thallóczy Lajos* vál. tag «Hervoja herczeg és czímere» czímű dolgozata, mely az Akadémia II. osztályában fel is olvastatott. Közleményének alapúl az a nagybecsű glagol missale szolgál, melyet Akadémiánknak Konstantinápolyba küldött bizottsága az Eski Serail könyvtárában fölfödözni szerencsés volt. A díszesen festett missalénak történelmi és heraldikai vonatkozásait méltatja a szerzőnek folyóiratunkban közzétett dolgozata, mely behatóan foglalkozik a Bosznia és a Tengermellék történetében oly nagy szerepet vitt Hervoja herczeg egyéniségével, czímerével, kapcsolatban a boszniai czímer kérdésével, melynek megoldása az érdemes szerzőnek a legtöbbet köszönhet.

A régi városi czímerek közül Bártfa városáé *Myskovszky Viktor* akad. lev. tag közleménye által teljes világosságot nyert. Eredeti pecsétek, pecsétnyomók lenyomatai alapján megismertük a felsővidék életében kiváló helyet elfoglaló városnak legrégibb e nembeli emlékeit, megismertük hű rajzban V. László királytól 1453-ban kapott czímerét, sőt még annak a mesternek nevét is, ki a város új pecsétjét az adományozott czímerhez híven érczbe véste. A pecsét vésőjének, Olomuczi Miklós késmárki mesternek 1453-ból való levele oly ritka és nagybecsű emlék, hogy felkutatója és közlője elismerésünket ezzel is bőségesen kiérdemelte.

Csergheő Géza tagtársunk terjedelmes, genealogiai vonatkozásokban is gazdag dolgozata a Török családokról több ismeretlen, mohácsi vész előtti czímert tett ismertté. Összeállítván tizenkét Török család czímerét, ezeknek sorát a Lászlókarchai Török családéval nyitja meg, melyet 1418-ban kap Zsigmond királytól; kimutatja a bakonoki, máskép pathi és az enyingi Török családok közös származását, mi eddigelé tudva nem volt, és közli 1481- és 1507-ből való eddig ismeretlen czímereiket, melyekkel mohácsi vész előtti heraldikánk termékeit két nagyérdekű darabbal gazdagította. Két, folyóiratunkban korábban megjelent közleményhez pótlásképen nevezetes kiegészítő és helyreigazító adatokkal járult a nagyemőkei és a telekesi Török családok nemzedékrendjéhez; míg a többi családoknál úgy heraldikai, mint genealogiai szempontból sokat rectificált.

A kisebb heraldikai közlemények közül kiemelem *Doby Istvánét*, ki a Csákyak czímerének különböző változatait állította össze; *Ghyczy Pálét*, ki a nagybaráthi Huszár család 1572. évi czímerét közölte, és *Csoma Józsefét* (—*f* jegy alatt), ki egy magánczímeradománynyal ismertetett meg. Az ily adományozás ritka példáját mutatja a f.-magyarországi Muzeum gyűjteményének egy darabja, mely szerint Negrelly Gusztáv őrgróf, Felső-Magyarország parancsnokoló tábornoka saját czímeréből egy részt egy megkeresztelt ifjú török fogolynak adományoz.

A heraldikai dolgozatok során kell megemlékeznem *Károlyi Árpád* vál. tag közleményéről, mely a bihácsvidéki bevándorló «vlachok»-ról és czímerökről szól. A dolgozat, melyet folyóiratunk után a boszniai Glasnik is közölt, behatóan ismerteti a «Kermpoti»

vlachok viszonyait, kik a török rablócsapatoktól fenyegettetve, a XVI. század végén ótalomért, szabadságlevélért és czímerért a magyar királyhoz folyamodtak, mellékelve kérésükhöz Sz. Györgyöt és Ker. sz. Jánost ábrázoló czímerőknek rajzát. A kérelmezők a nem valami szép czímert meg is kapták. E czímerkérő folyamodvány, a míg egyrészt a magyar korona fennhatóságának bizonyítéka, másrészt érdekes adatúl szolgál arra a ritkábban előforduló esetre, mikor nem egy egyén vagy család, hanem egész kerület vagy nép részére szóló czímeradomány kéréséről van szó.

E helyen tartom felemlítendőnek, hogy folyóiratunk az elmult évben is figyelmet fordított a levéltárakban rejlő czímereslevelek jegyzékének ismertetésére. *Illéssy János* tagtársunk az országos levéltár helytartótanácsi osztályának 1784—1849. terjedő nemességvitató pereit vizsgálta át, közölvén belőlök több százra menő czímeres- és nemesítő levelek pontos dátumait. *Dudás Gyula* tagtársunk pedig a Bács-Bodrogh vármegye levéltárában őrzött czímeres nemeslevelek jegyzékével ismertetett meg.

A heraldika teréről vett dolgozatokhoz méltán csatlakoznak azon közlemények, melyek első sorban a genealogia szempontjából egyes nemzetségek, történelmi szerepet viselt családok leszármazási viszonyait tisztázzák.

Mint ismeretes, *Dr. Wertner Mór* tagtársunk a folyó évben nagy munkát fejezett be. Két kötetben egybegyűjtötte a magyar nemzetségekre vonatkozó kiadott okleveles anyagot; leszármazási táblákon összeállította azok generatióit, oklevélkivonatokban feltüntette a birtokviszonyokat. Az ilynemű munka, ha kellő szorgalommal, alapossággal, kritikával és körültekintéssel van anyaga összegyűjtve, kétségtelenül genealogiai irodalmunk legbecsesebb terméke, alapvető munkája volna még akkor is, ha adataiban csupán a kiadott oklevelek feldolgozására szorítkozik. Csakhogy, miként ezt *Komáromy András* vál. tag a mű első kötetéről irott, önálló tanulmánynak is beillő kritikájában meggyőzőleg kifejté, a kiadvány fényoldalát annak hiányai, melyek első sorban az elsietésből és az adatok kritikátlan felhasználásából erednek, jóformán elhomályosítják. Azok a fejtegetések, melyeket az említett kritika az Aba, Gut-Keled, Borsa stb. nemzetségekről közöl, a míg egyrészt a kiadvány hiányait kétségbevonhatatlanúl bizonyítják, másrészt mint önálló kutatáson alapulók az említett nemzetségek családtani bonyodalmait sokban tisztázzák.

Azon, levéltári adatokban gazdag czikksorozat, melyet *Majláth Béla* vál. tag Liptómegye középkori birtokos családjának történetéről ezelőtt három évvel folyóiratunkban megkezdett, a mult év folyamán a Hongh törzséből eredő Bobrovniczky és Kiszely családok leszármazásának közlésével véget ért. Szerencsém volt tavalyi titkári jelentésemben ez ismeretlen levéltári adatokon épült czikksorozatot kimerítőbben jellemeznem; most, midőn annak befejeztéről adhatok számot, tavalyi jelentésemből csak annyit ismétlek, hogy nincs megyénk, melynek megtelepedési történetéről, családtani elágazásairól és középkori birtokos nemességéről oly pontosan, részletesen volnánk értesülve, mint a mily világosan áll előttünk e dolgozatok nyomán az eddig tökéletes sötétségben lévő Liptómegye képe. Megjegyzem, hogy a czikksorozat különnyomatként is megjelent.

Történelmünkben egy időben nagy szerepet vitt három családnak, az Athinaiaknak, a Wolfartoknak és a Frankóiaknak genealogiai és birtokviszonyi adatait *Dr. Wertner Mór* vál. tag ismert modorában állította össze. Az Athinaiak az Aba nemzetség sarjai; birtokaik leginkább Sopronmegyében feküdtek; kihalásuk a XV. század első felében következett be; közeli rokonságba kerültek a Nagymartoni (Fraknói) grófokkal és e rokonság révén a szerző összeállítá a Nagymartoniak rectifikált leszármazási tábláját is. A másik két család ősei idegen honból vándoroltak be hazánk földjére. Úgy a Frankóiak, mint a vöröskői Wolfartok őse Németországból szakadt hazánkba, az elsőké II. Géza, az utóbbiaké Nagy Lajos idejében. Mindkét család nagy birtokokra tett szert az ország nyugati megyéiben, az idegen helyről ide szakadt családok kedvencz helyén: a Frankóiak kivált Sopron- és Vas-, a Wolfartok leginkább Mosony- és Pozsonymegyékben voltak nagybirtokosok. A szerző oklevélkivonatok alakjában összeállítja a rájok vonatkozó adatokat, melyekből látjuk, hogy kihalásuk a XV. század végén következett be.

Míg Dr. Wertner Mór dolgozatai az ország nyugati felének birtokos családjaival foglalkoznak, addig *Kis Bálint* tagtársunk az ország keleti részének, Erdélynek régi családait tette genealogiai szempontból tanulmány tárgyává. Gr. Lázár Miklós után, ki folyóiratunkat e téren több becses dolgozattal gazdagította, örvendenünk kell, hogy akadt munkatársunk, ki genealogiánk ez elhanyagolt terét behatóan tanulmányozza. A tollából közölt czikksorozat, mely minden szószaporítás nélkül csak a leszármazás feltüntetésére és a szükséges felvilágosító és utaló jegyzetekre szorítkozik, a lefolyt évben a Bogáthi, körispataki Kálnoki, a szunyogszeghi vagy fogarasi Maylád, osztopáni Perneszi és zabolai Basa családok nemzedékrendjét adja elő. Bizton hiszszük, hogy a czikksorozatnak még közlendő részei nagyban hozzá fognak járulni Erdély stemmatographiájának megismeréséhez.

Folyóiratunk legbuzgóbb munkatársaink egyike, *Pór Antal* vál. tag több apróbb genealogiai kérdés

tisztázását kisérti meg «Genealogiai kérdések» című közleményében. Szól ebben Gergely esztergomi választott érsekről (1298—1303), kit a Bikchei család sarjának vél; a Nagymartoniak és Kanizsaiak közötti rokonságról, melyben az 1346 táján említett László győri kanonoknak Nagymartoni Pál országbiróval való rokonsági fokát állapítja meg; a folyóiratunkban többször említett László erdélyi vajdának a Keán nemzetségből való származását újabb okokkal kisérti meg bebizonyítani és végre III. Miklós esztergomi érseket (1350—1357.) a Vásári család tagjának állítja. Mindezek becses adalékok vitás kérdések tisztázásához és habár egyik-másik tekintetben tán kevésbbé döntő erejűek, de azok megoldásához mindenesetre közelebb visznek.

Egyéb családtani dolgozatok közül meg kell említenem *Dr. Komáromy András* vál. tagét, mely a homoród-szentpáli Szentpáli család leszármazásával foglalkozik, mely szakadatlan sorban Szentpáli Istvánig, Lorántffy Zsuzsanna jószágigazgatójáig vihető vissza. A családi levéltárnak eddig felhasználatlan adataiból a szerző kerekded képét adta az előbb Erdélyben, utóbb kivált Ugocsamegyében előkelő szerepet játszott család multjának. A kisebb genealogiai dolgozatok közül felemlítendő *Décsényi Gyuláé*, ki egy a mult év folyamán közölt czikke kapcsán Gosztonyi János váczi püspök leszármazásához közölt pótló adalékokat. *Márki Sándor*, akkor még sajtó alatt lévő Aradmegye monographiájából a Dóczy családnak Aradmegyében való szerepléséről szóló részt volt szíves folyóiratunknak közlésre átengedni. *Lehoczky Tivadar* vál. tag az előbb Weisz nevet viselt, utóbb Dercsényi néven bárósságra is emelt család multját és leszármazását világította meg rövid közleményében. Míg egy másik czikk a Századokban közzétett genealogiai feljegyzések alapján a pénzügyi igazgatás terén a XVIII. század elején kiváló szerepet vitt csatári és szedikerti Hofman család leszármazási tábláját állította össze.

Részben a genealogia körébe vág, részben hazai onomasticonunk egyes kérdéseivel foglalkozik *Pór Antal* vál. tag «Válasz Nagy Géza ily című értekezésére: Árpádkori személyneveink és az Osl nemzetség eredete» című polemikus közleményében. Mint a t. nagygyűlés előtt tudva van, Pór Antal és Nagy Géza tagtársaink közt igen érdekes vitatkozás keletkezett folyóiratunkban úgy az Osl nemzetség eredete, mint az Árpádkori személyneveink felől. Pór Antal az Oslokat délszláv eredetűeknek tartja, Árpádkori személyneveink nagy részét pedig a keresztény martyrologiumi nevekből származtatja. Ezen álláspontja mellett Nagy Géza ellenében, ki az Árpádkori személynevek formáiban a törökségnek nagy befolyást tulajdonít, újabb érveket hoz föl említett közleményében. *Nagy Géza* álláspontjának védelmére és az Oslok besenyőkún eredete mellett «Az Oslu nemzetség eredete» című dolgozatában újra síkra kelt, nézete mellett történelmi okokon kívül bőséges nyelvészeti érveket hozván föl.

Onomasticonunk egy más kérdése, a Gejza név kiejtése felől is tanulságos vita fejlődött ki *Dr. Karácsonyi János* és *Nagy Géza* tagtársaink között, kiknek elseje a Gecse, utóbbi a Gyejcsa kiejtés mellett hozott föl újabb okokat. Az ilyen tárgyilagos hangból folyó vitatkozás kétségtelenül sokban hozzájárul a kérdés tisztázásához és a régi személynevek kikutatását, mely téren utóbbi időkben örvendetes mozgalom indult meg, sokban előmozdítja. Ennek bizonyítéka a Kubinyi Ferencz tagtársunk által megindított «Nomenclator Hungarorum antiquorum» című nagy vállalat, melynek megjelent első füzete folyóiratunkban *Nagy Géza* tagtársunk személyében szakavatott ismertetőre akadt.

Egyéb közleményeink sorából megemlítem még *Fejérpataky László*t, ki legrégibb királyi pecsétjeink közül hármat, Sz. Lászlóét, Kálmán királyét és II. Béla kiadatlan pecsétjét megfelelő magyarázó szöveg kíséretében tette közzé. És a Természettudományi Közlönyből átvett kortani curiosumot, egy örökös naptári táblát, mely oklevéltani czélokra is használható.

Ezzel befejeztem, t. nagygyűlés, azon tudományos dolgozatok és eredmények rövid ismertetését, melyeknek közlésével társaságunk a művelésre kitűzött szaktudományok irodalmát gazdagította. Ehhez járul még a folyóiratunk keretébe vágó irodalmi termékek ismertetése, tájékoztatás a honi és külföldi újabb irodalomban, és ezzel előttünk áll társaságunk lefolyt évi működése.

Jelentésem hátralévő részével röviden végezhetek. Tagjaink száma utolsó nagygyűlésünk óta 27-el növekedett; kétségtelenül nem nagy e szám, de rohamos növekedésre most már nem számíthatunk. Veszteségeink, akár halálozás, akár kilépés által, messze maradnak a szaporodás mögött.

Tiszti karunkban a lefolyt év folyamán két rendbeli változás állott be. Már tavaly volt szerencsém jelenteni, hogy Dr. Szádeczky Lajos társ. jegyző Budapestről elköltözvén, kénytelen volt társulatunknál nagy buzgósággal betöltött jegyzői tisztéről lemondani. Helyét az ig. választmány *Dr. Schönherr Gyula* vál. taggal töltötte be. Hasonlóképen változás állott be pénztárunk kezelője személyében is. Czanyuga József társ. pénztárnok, ki e tisztet tíz esztendőn keresztül nagy pontossággal és lelkiismeretességgel látta el, előhaladott koránál fogva ez állásáról lemondani volt kénytelen. Helyébe a választmány *Tóth Árpád*

évdíjas tagot választotta a társaság pénztárnokává. A pénztár átvétele és átadása, pontos vizsgálat mellett megtörténvén, a választmány örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy Czanyuga József úr iránt évek hosszú során át kifejtett buzgó és odaadó működéseért elismerésének és köszönetének adjon kifejezést.

Választmányunk sora is kiegészítést nyert *Barabás Samu* és *Dr. Boncz Ödön* tagtársaink megválasztása által; s így társaságunk vezető köreiben részben megújulva bizalommal nézhet jövendő munkássága elé.

A társaság anyagi ügyeit illetőleg a pénztárnoki kimutatásra utalva, bevégzem hosszúra nyult jelentésemet. Tíz esztendős mult áll már mögöttünk; lehet, hogy akadnak olyanok, kik ennyi idő alatt több munkásságot, több kiadványt vártak társaságunktól, de ezek nem veszik tekintetbe, hogy több eredmény létrehozásához a szellemi erőkön kívül több anyagi eszközre is van szükség; a munkásságnak kiszélesítése, kellő alap nélkül, melyre bizton támaszkodhatunk, koczkáztatná társulatunk jövőjét, melyet fennállásunk első tíz esztendejében minden módon biztosítani kellett. Adja az ég, hogy az, kinek a második tíz esztendő eltelte után szerencséje lesz e helyről a társaság működését vázolnia, a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság nagyobb fokú tevékenységéről, az általa létrehozott munkák és tudományos eredmények hosszú soráról, és úgy szellemi, mint anyagi tekintetben a legnagyobb virágzásról adhasson számot.

Fejérpataky László
társ. titkár.

Vélemény Makó város czímeréről.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társulatnak megtisztelő felhivására van szerencsém Makó város pecsétje ügyében a következőket jelenteni.

Makó város nagyérdemű közönsége pecsétjének 1. helyes értelmezését, 2. eredetének megállapítását s 3. mindezek alapján annak szabatos leírását kivánja.

I. A mi az értelmezés kérdését illeti, magától értetődik, hogy az olyanról, — mint a milyen a polgármesteri átiratban is meg van kisértve, mely t. i. a czímer legapróbb részletét is a város történelméből kimagyarázni akarná, — a tudományban szó sem lehet. Makó városának különféle pecsétlenyomatain végig tekintve: azonnal szemünkbe ötlik, hogy az ott ábrázoltak *Jézus Krisztus megváltását* jelképezik. Ott látjuk a Megváltó keresztjét, a reátekergő kigyóval, a mely magát a megváltást jelenti. Az ó-testamentomból tudjuk, hogy Mózes a pusztában egy rézkigyót támasztott fel, a melyre a betegeknek csak rá kellett tekinteniök, hogy épségüket tüstént visszanyerjék. A keresztény szimbolika aztán a kigyót — átvitt értelemben — mint a lelki betegek, a bűnösök megváltásának jelképét alkalmazta a Megváltó keresztjén. A félhold — ebben a csoportosításban — a keresztes hadjáratok óta a megváltásnak a pogányság feletti győzelmét jelképezi, s végül az ott látható két madár határozottan galamb s mint a Szent-Lélek szimboluma kiegészíti a megváltás képét.

II. A pecsét eredetéről annak legrégibb lenyomata tájékoztat, a melyet a város már 1615. és 1617. évben kelt levelein használ, a miről különben az Országos Levéltárban eszközölt kutatásaim alkalmával magam is meggyőződtem.

Annál fontosabb ez a pecsétlenyomat, mert azon — a mit eddig nem vettek észre — *az évszám is rajta van.* A «Makó Varas Peczete» körirat után ugyanis közvetlenül, igen durva alakban 15, az ezerötszáznak első két száma van kivésve, az évszám többi része pedig a kereszt két oldalán felül van elhelyezve, és pedig egy kisebb forma ötös szám (5), a már említett 15 szám alatt, a másik szám pedig a «Makó» szó «M» betüje alatt látható, melyet kettesnek is lehetne nézni, de én *megfordított ötösnek* és a véső symmetriája leleményének tartom. Az egészből 1555 jön ki, tehát a legrégibb ismert makói pecsét ekkor keletkezett. Az évszámnak ilyetén alkalmazása régi községi pecséteinken nem példátlan; oka a véső ügyetlensége, hogy a köriratban az évszámoknak nem tudott helyet szorítani.

Hogy már most volt-e 1555 előtt is valami pecsétje a *városnak*, azt nem tudhatjuk, de én azt hiszem, hogy nem volt és ez a legelső. Makó ugyanis, az egész középkoron át 1526-ig — Dr. Csánki Dezső «Magyarország Történelmi Földrajza» tanusága szerint — csak *falu* volt, már pedig nálunk, abban az időben, falvaknak pecsétjük nem volt, mert azokat másokkal szemben csakis a földesúr s annak pecsétje képviselte. Mezővárosi jellegét csak a mohácsi vészedelem után nyerhette Makó, a midőn földesurainak onnan menekülniök kellett a török elől s így a maga sorsára hagyatva, a földesuri gyámság alól kikerülve, ügyeit magának kellett gondoznia, mindjárt annak a szüksége is előállott, hogy valami hiteles pecséttel is birjon. Lehetséges, hogy e pecsét létrejötte épen annak a derék Gárdonyi Tamás uramnak köszönhető, ki mint Makó város birája ez időtájt 1551-ben oly vitézül megvédelmezte a várost, a mint ezek a «Csanádmegyei Rég. és Tört. Társulati Évkönyv» 42—46. lapjain is megolvashatók.

III. A pecsét szabatos leírásánál alapul — magától értetődik — egyesegyedül csakis ezen legrégibb és legelső 1555. évi pecsétet lehet venni. A többi pecsét — a mint ez a lenyomatokon is megfigyelhető — nem más, mint azon legrégibbnek fokozatos elrontása,

elferdítése; vagy nagyon is ügyeskedni akaró, vagy igen is ügyetlen vésők müve. A pecsét főalakja tehát a *kereszt*, a mely már a későbbkori és a mostan használt pecséteken egy értelmetlen ⊤ formára van elrontva. Az is jellemző, hogy míg a legrégibb pecséten azt látjuk, hogy a keresztfa mellé két oldalt *egy-egy czövek* van verve, hogy t. i. a keresztfa ki ne düljön; ebből a két czövekből az egyik lenyomat már valami koronafélét formált. A többi aztán már nemcsak világosan koronát ábrázol, de azt még egy hármas halom tetejébe is felrakja. — Mindez pedig nem egyéb, mint az eredeti czövekeknek félreértése. A kigyó tekergésének iránya is megváltozott a későbbkori pecséteken. Az újabbak mindegyikén a kigyó feje a mező baloldalán (a heraldikai baloldalon t. i.) látható, azért, mert önkényesen kihagyták a félholdat, pedig annak határozott értelme van, hogy a *jobb oldalra* (heraldikailag véve) tekerődző kigyó egészen lehajolva az alatta lévő *félholdra ölti ki fulánkját*. A félhold alakjára nézve meg kell azonban jegyeznem, hogy az megint csak a legrégibb pecséten helyes. A többi lenyomat már helytelenül az emberarczú félholdat használja, a mi már a természet holdját, de nem a pogány *félholdat* jelképezi. A mi a madarakat illeti, a felett nem csodálkozhatunk, hogy az alsó madarat a későbbi vésők gémnek vagy gólyának vették, mert a legrégibb pecséten is igen ügyetlenül van ábrázolva. Vésőjének kivitelét az nehezítette meg, hogy ő ezt a madarat egy élő *faágon* helyezte el, a melynek — úgy látszik — az lett volna rendeltetése, hogy a baloldali (heraldikailag) czövekből hajtson ki, de az neki nem sikerült és a faág a czöveken túl emelkedik ki a földből. A faágat a későbbi pecsétek szintén mellőzik, önkényesen, a *galambot* pedig, mert az, mint fentebb láttuk, más nem is lehet, a korona bal-szélére ültetik. Épen ilyen önkényes a *másik galamb* elhelyezése is. Még a legrégibb pecsét, a kereszt tetejére ülteti, a többi pecséteken, helytelenül, a ⊤ formára csúfított kereszt jobbik (heraldikailag) szélén gubbaszt. Végül meg kell emlékeznem azokról a rejtélyesnek tetsző M. P. betükről is, melyek különben csak a köriratot ismételik, mert lehetetlen, hogy mást jelentsenek, mint azt, hogy «M(akó) P(eczete)», a mint ezt sok más régi magyar községi pecséten is láthatjuk alkalmazva.

Ezek alapján Makó város valódi pecsétjének pontos czímertani leírása ez volna: Kék mezőben (a mennyiben tudniillik a színeket analogiák útján combinálni lehetséges) természetes színü fakereszt, két faczövek közé, a zöld pázsitba verve áll, a melyen egy zöld kigyó oly módon csavarodik körül, hogy felső testével a kereszt küllőire támaszkodván, jobbra fordult fejével az alatta álló ezüst félholdra hajolva ölti ki fulánkját. A kereszt tetején és alul a kereszt aljából kinőtt zöld leveles faágon egy-egy ezüst galamb ül. A pecsétnek ily módon renoválása alkalmával igen kivánatos volna az új pecsét köriratába a legrégibb pecsét 1555-ös évszámát is fölvenni.

TAGÁNYI KÁROLY.

SZAKIRODALOM.

A középkori sírkövek érdekes sorozatát mutatja be a történeti- és műemlékek bécsi cs. kir. központi bizottsága, *Kunsthistorischer Atlas*-ában, mely újabb vállalata egyes homogén csoportokban tartalmazza a műtörténelem különböző ágaiból kiadványaiban megjelent rajzokat. Ez atlasz X. része a síremlékeknek van szentelve, és annak *Dr. Lind Károly* szerkesztésében megjelenő első kötete *Sammlung von Abbildungen mittelalterlicher Grabdenkmale aus den Ländern der österreichisch-ungarischen Monarchie* (Wien, 1892.) czímet visel. A czím azonban nem felel meg egészen a tartalomnak, mert Magyarország a 285 darab középkori síremlék között csak 9 darabbal szerepel s így a vállalat jó lélekkel elhagyhatná czímlapjáról hazánk megemlítését, a mihez a *cs. kir.* központi bizottságnak hivatalból úgy sincsen semmi köze. A Magyarországot képviselő 9 sírkő közül különben hármat: a Berzeviczyekét s Perényi István és János emlékeit *Csergheő Géza* és *Csoma József* közkézen forgó jeles munkájából ismerjük, s a többiek: a tihanyi állítólagos András-emlék, három pécsi püspök, ú. m. György († 1301), Alsáni Bálint bíbornok († 1408) és Henrik († 1455), és Vlebach György lőcsei polgár († 1392) síremlékei a központi bizottság Mittheilungeneiben láttak először napvilágot. Nem ismeretlen Szentgyörgyi György gróf († 1467) sírköve sem, a melynek rajza az *Adler* cz. bécsi heraldikai folyóirat 1891. évfolyamából lett átvéve.

A többi közlemény az osztrák örökös tartományoks főleg Alsó- és Felső-Ausztriából került ki. A benne rejlő heraldikai anyagból reánk csak Zsigmond királynak sárkányrendjének ábrázolásai birnak érdekkel. Ezzel a specialis magyar eredetű lovagrenddel nem kevesebb, mint 6 külföldi sírkövön találkozunk. Wallseei Reinpert († 1450) säusensteini, Losenstein Florián lovag († 1452) garsteni és Gradner György lovag strassgangi síremlékein a sárkányrend nagy jelvénye látható, a kereszttel, melyen még kivehetők a rend jelmondatának betűi. Perckhaimer György († 1450) schöndorfi és Truchsess Miklós († 1468) staatsi sírkövein ugyanezt a rendjelt, a sárkányt a kereszttel, látjuk, de meglehetős durva kivitelben, a kereszten devise nélkül. Igen tiszta körvonalakkal van a rendjel ábrázolva Pessnitzer Konrád († 1438) pettaui síremlékén. A magyar sírköveken a sárkánynak rendjel és pajzstartó sze-

repében való alkalmazását, amazt Perényi János emlékéről, ezt a Berzeviczyek sírtáblájáról, igen jól ismerjük. A magyarázó szövegbe azonban hiba csúszott be, a midőn a szerkesztő az utóbbi esethez — bizonyára elnézésből — Holleneggi Hartneid († 1428) pettaui síremlékén keres analogiát, mert azon a sárkánynak semminemű alkalmazásban nyoma sincsen.

Némi hazai czímertani és genealogiai vonatkozása miatt érdekkel bir reánk nézve Tuta asszonynak, a subeni kolostor alapítójának síremléke, melyet eredetileg Meindl Konrád ismertetett a subeni kolostor folyosóján levő eredetiről, egy 1450 táján készült tumba töredékéről a Mittheilungen XV. kötetében.

Ugyanez a Tuta asszony ez, a kit régi följegyzések a magyar királyi ház sarja gyanánt mutatnak be, s a kiről Wertner Mór tagtársunk e folyóirat hasábjain és újabban az «Árpádok családi története» című munkájában kimutatta, hogy a XII. század elején élt Henrik formbachi és neuburgi gróf leánya, s közte és az Árpád-ház között mostanig semmi rokonsági kapcsot nem lehetett megállapítani. A sírkő-töredék egy 2·35×1·18 m. méretű vörösmárvány lap, mely architektonikus keretben párnán fekvő koronás női alakot ábrázol, jobbjában templom-mintával, baljában kormánypálczával. Lábai alatt a gótikus keret alsó két fülkéjét két egymásnak támasztott czímerpajzs tölti ki; a jobboldali négyelt pajzs 1. és 4. mezejében háromszor váltakozó (vörös-ezüst?) csíkok, a 2. és 3. mezőben liliomok láthatók. A baloldali pajzs egyetlen mezejét szintén 6 (3, 2, 1) liliom foglalja el. A tábla szélén, kifelé fordított gót betükkel a következő felirat olvasható :

hye · leyt · die · hochgeporen · | dyunichleichis · geschlechtis · czu · Vngern · genant · Tuta ☙ stifterin · dirz · gegenwirtigen · | gotzhaus · hie · czu · Subenn · gestorben · m · c · XXXVI · i · ts · may ·

A czímerekre vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy a magyar czímerben a külföldön igen gyakran eltévesztették a pólyák számát; hat vagy hét csíkot alkalmaztak nyolcz helyett. A liliomok pedig e helyütt a subeni kolostor jelvényei gyanánt szerepelnek s ugyane minőségben jutottak bele a magyar czímerpajzsba.

A síremlék tehát, melyről már Wertner is tesz Gerold alapján említést, tényleg magyar királyi ivadék gyanánt szerepelteti Tutát, s ehhez képest a magyar czímert alkalmazza sírkövén, annak bizonyságául, hogy a királyi származás hagyománya még Tuta halála után háromszáz esztendővel is erősen tartotta magát e vidéken.

Nem hagyhatjuk itt említés nélkül, hogy az atlasz szerkesztője 1133-ra teszi Tuta halála évét, a római VI számot III-nak nézve a kissé elmosódott rajzon. Általában meg kell jegyeznünk, hogy a rajzokhoz adott szöveg úgy az emlékek hű leírása, mint a történeti jegyzetek pontossága és kimerítő volta tekintetében sok kivánni valót hagy hátra s jóformán magára az olvasóra bízza az emlékekben rejlő becses mű- és kulturtörténelmi tanuságok levonását.

J. R.

A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Dr. *Wertner Mór* ily című nagy genealogiai munkájából megjelent a második, befejező kötet, mely a Héder nemzetségen kezdve, a *H—Z* betűk anyagát tartalmazza. Az első kötetről *Komáromy András* tagtársunk kimerítő ismertetést közölt folyóiratunkban, mely szigorú, de mindenesetre jogosúlt kritikával nyilatkozott e nagyszabásúnak igérkező, nagy igényekkel fellépő munkának fogyatkozásai felől. Wertner kétségkívül egyike a hazai genealogiai irodalom legtermékenyebb munkásainak; családtörténeti dolgozatai egymásután kerülnek ki tollából, a hazai és külföldi szakközlönyöknek majdnem minden füzetében találkozunk czikkeivel. E nagy munkásságért csak elismeréssel adózhatnánk, ha az nem esnék igen sokszor a feldolgozás csínja mellett a következtetések alaposságának, a kritikai gondnak, szóval munkája tudományos értékének rovására. Pedig a ki a hazai és külföldi családtörténeti források oly nagy apparatusával rendelkezik, attól, ha már minden munkásságát a családtörténeti tanulmányoknak szenteli, a szakirodalom joggal várhatna jobb és értékesebb müveket. Ez magyarázza meg a szigorú mértéket, melyet a kritika Wertner úr legújabb műveire nemcsak folyóiratunkban, hanem egyebütt is alkalmazott. Hogy e szigorú, de tárgyilagos kritikának megvolt-e a kivánt hatása a Nemzetségek második kötetének kidolgozásánál, azt behatóbb ismertetés van hivatva megmondani. Mi e rovat keretén belül megelégszünk azzal, hogy röviden feljegyezzük a kötet tartalmát és ismételjük azt, a mit az első kötet megjelenésekor ugyane helyen elmondtunk. A kötet 136 oklevelekben előforduló nemzetséget ismertet és még 18 oly nemzetségről tesz említést, a melyek létezését egyes írók feljegyzései bizonyítják. Az első kötet 80 genusával együtt tehát 234-re teszi Wertner ama régi magyar nemzetségek számát, a melyek emlékét okleveles bizonyítékok és régi krónikák tartották fenn számunkra. Ezek között azonban van olyan név is, mely nemzetségi név gyanánt csak egy vagy két oklevélben van megemlítve, s ismét igen sok névnél kétséges, vajjon a «de genere» kifejezést szabad-e eredeti, igazi jelentőségében vennünk. Valószínű, hogy behatóbb kritika e számot jelentékenyen le fogja

szállítani. A feldolgozásban Wertner az első kötet módszerét követi; közli az idevágó oklevelek regestáit, összeállítja a birtokok neveit betűrendben, terjedelmes családfákkal vagy a nélkül felsorolja a genusból származó családokat s a forrás megjelölése nélkül, de többnyire Siebmacherből közli a családok címereit. Terjedelmes — de nem egészen pontos — név- és helymutató zárja be a kötetet, mely *Szabó Ferencz* jeles vállalatának, a Történeti-, nép- és földrajzi könyvtárnak 53-ik kötete gyanánt került a könyvpiaczra. Czímlapján a szerző a berlini Herold és a bécsi Adler czímü heraldikai-genealogiai társulatok levelező tagjának nevezi magát, de a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmányi tagságát nem veszi fel czímei közé; reméljük, (nem társaságunk, hanem a t. szerző érdekében), hogy ez csak figyelmetlenség s nem szándékos ignorálása a külföldi német társulatok mellett a *hazai* tudományos társaságnak, a mely mindenkor készséggel és jóindulattal nyitotta meg folyóiratát Wertner úr czikkei előtt, és önmaga mellett Wertner urat is vélte megtisztelni, midőn őt 1891. november 26-án ig. választmányi tagjai sorába választotta.

D. Gy.

Az alsó-csernátoni Cseh család történetéről használható dolgozatot tartalmaz a szentkatolnai *Bakk Endre* szerkesztésében megjelenő alkalmi kiadvány, melylyel, *Emlék-lapok* czím alatt, özv. Veress Ferenczné szül. Cseh Zsuzsánna 80-ik születésnapját ünnepelte meg a vízaknai római katholikus egyházközség. Az alsó-csernátoni Cseh család, hagyomány szerint, a szentkatolnai Cseheknek egy ága, mely Alsó-Csernátonba származott és itt a primipilus családok sorában virágzott. Állítólagos régi nemességét Cseh Péter szerezte vissza, a kit Bethlen Gábor Gyulafehérváron, 1617. május 2-án a nemesek sorába emelt, és alsó-csernátoni házát megnemesítette. Az ekkor nyert czímer kék mezőben vörös katonai mezbe öltözött férfit ábrázol, jobbjában görbe karddal, baljában búzakalász-csomóval; a pajzs felett koronás sisak, oromdísz nélkül, határozatlan színü sisakfoszlányokkal. A czímereslevél eredetije elveszett, szövegét későbbi másolat után közli az ismertetés írója. A család ivadékai közül Cseh Pál emelkedett némi jelentőségre, a ki II. Rákóczy György seregében harczolva, 1657-ben a tatár fogságba esett. Az újabb nemzedék közül Cseh Imre 1848/49-iki honvédszázados, az emigráczió alatt Kutahiában Kossuth tolmácsa és Csernátony Lajos, a kiváló publiczista, tüntek ki. A család házasságok útján a vízaknai Uczás, szenttamási Szalánczy, borosbocsárdi Bessenyey, a Kinizsy, szárhegyi Veress, Vita, csíkszentmártoni Becze, vadadi Filep, szőkefalvi Nagy és belényesi Nagy családokkal jövén vérségi kapcsolatba, a szerkesztő terjedelmes czikkeket szentel ezek leszármazásainak is; néhol, mint a történelmileg nevezetes ősrégi Szalánczy családnál, dicséretes buzgalmat fejt ki a történeti és nemzedékrendi adatok összeállításában. Kétségtelen, hogy az ily családi krónikáknak bizonyos szűk körben meg van a maguk értéke, s a reájuk fordított munka épenséggel nem vész kárba. Csakis magát okozhatja azonban a szerző, ha krónikás alakjait, ez egyszerű, becsületes kurta nemeseket a Romulusokkal, Nagy Sándorokkal, Hannibálokkal, Pompeiusokkal és Cæsarokkal, Columbus Kristófokkal és Napoleonokkal helyezve párhuzamba, az alkalmi munkák megszokott hangját is jóval meghaladó fellengzésével kisebbíti saját fáradságos munkájának tudományos értékét.

Kis nemesi élet Békésmegyében. *Dr. Karácsonyi János* tagtársunk ily czím alatt érdekes kis értekezést közöl a *Békésvármegyei régészeti és művelődéstörténeti Társulat évkönyvének* XVI. (1891/92. évi) kötetében, mely a békésmegyei Haranghy családok történetével foglalkozik. E családok nevüket a Füzes-Gyarmattól észak-nyugatra fekvő Belső- és Külső-Harang falvaktól vették, melyek emlékét a mai Nagy- és Kis-Harang puszták őrizték meg. A belsőharangi Haranghy családok közül a XIV. század elején élt Bátor nevű birtokos ága egyike volt a vármegye legrégibb családainak. Ivadékait három nemzedéken át a XV. század elejéig viszi le Karácsonyi; de itt megszakad a családfa, s a kik később Belső-Harangon e néven szerepelnek, azokat nem tudja összekötni a család régibb tagjaival. A XV. század végén már három jókora nagy család között oszlott meg Belső-Harang birtoka, ezek Kelemér, Baby és Nagy neveket viseltek, s a belsőharangi név egyszerű előnévvé vált náluk. Külső-Harang kezdettől fogva több nemesi család között oszlott meg s így sok, egymással semmi rokonságban sem álló birtokos viselhette a Haranghy nevet. Ezek közül többen elszármaztak Haranghról, s a XV. század közepén egyik Haranghy család a nyéstai, másik a földesi, egy harmadik az endrődi előnevet viseli. A török uralom beköszöntével a Haranghy nevet vagy előnevet viselő családok mind elmenekültek Békés vármegyéből, s a későbbi századokban legnagyobb részének nyoma veszett. Biharmegyében, Derecskén, ma is él egy Haranghy család; ez, ha régi nemes, akkor a békésiek sorába tartozik, ha újabb, akkor a szabolcsmegyei Harangról való, mely mint kezdettől fogva a Gutkeled nemzetség, 1352-től pedig a Kállay család birtoka, csakis későbbi időben adhatott nevet nemesi birtokos családoknak. Az évkönyvben, hol ez ügyesen összeállított dolgozatot olvassuk, még *Csánky Dezső* tagtársunk közöl *A régi Szeghalom és Füzes-Gyarmat népességi és birtok-statisztikája* czímmel nagyobb értekezést, mely e két helység birtokos nemesi és jobbágy-családai közt a XV. század derekától maig véghez ment változásokról nyujt tanulságos képet.

A M. KIR. ÖRÖKSÉGELTÁR
KÖNYVTÁRA

